تفسير روح البيان

Rûhu'l Beyân

– Kur'an Meâli ve Tefsiri –

İsmail Hakkı BURSEVÎ

ERKAM YAYINLARI

CİLT 14

بسم الله الرحمن الرحيم

İSTANBUL 1434 / 2013

RÛHU'L-BEYÂN

- Kur'an Meâli ve Tefsiri -

İsmail Hakkı BURSEVÎ

14. CİLT

ERKAM
YAYINLARI

Erkam Yayın No: 251

Redaksiyon:
Prof. Dr. H. Kâmil YILMAZ
Abdullah SERT
Mustafa ERİŞ
Dr. Ali NAMLI
Doç. Dr. Ramazan MUSLU

Tercüme (14. Cilt):
Zekeriya TÜFEKÇİOĞLU

Mizanpaj & Kapak:
Altınolukgrafik / Halil Ermiş

ISBN No:
978-605-302-340-1

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2013

Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşsın yolunuz...

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul   Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

Bu eserin e-kitap çevrimi **SaveAs Bilişim** tarafından yapılmıştır.
www.saveas.com.tr

سُورَةُ الشُّعَرَاءِ

26- ŞUARÂ SÛRESİ

Şuarâ sûresi, son dört âyet hâriç Mekke'de nâzil olmuştur. 227 âyettir.

«Şuarâ», şâirler demektir. 224. âyette şâirlerden sözedildiği için, sûre bu ismi almıştır.

NEREDEYSE KENDİNE KIYACAKSIN

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

طٰسٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُب۪ينِ ﴿٢﴾ لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ اَلَّا
يَكُونُوا مُؤْمِن۪ينَ ﴿٣﴾ اِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَٓاءِ اٰيَةً فَظَلَّتْ
اَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِع۪ينَ ﴿٤﴾ وَمَا يَأْت۪يهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنَ الرَّحْمٰنِ مُحْدَثٍ
اِلَّا كَانُوا عَنْهُ مُعْرِض۪ينَ ﴿٥﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا فَسَيَأْت۪يهِمْ اَنْبٰٓؤُا مَا كَانُوا بِه۪
يَسْتَهْزِؤُ۫نَ ﴿٦﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الْاَرْضِ كَمْ اَنْبَتْنَا ف۪يهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ
كَر۪يمٍ ﴿٧﴾ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةًۜ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿٨﴾ وَاِنَّ
رَبَّكَ لَهُوَ الْعَز۪يزُ الرَّح۪يمُ ﴿٩﴾

Rahmân ve Rahîm *(olan)* Allâh'ın adıyla.

1. Tâ. Sîn. Mîm.

2. Bunlar apaçık Kitab'ın âyetleridir.

3. Onlar iman etmiyorlar diye neredeyse kendine kıyacaksın.

4. Biz dilesek, onların üzerine gökten bir mucize indiririz de, ona boyunları eğilip kalır.

5. Kendilerine, Rahmân'dan hiçbir yeni öğüt gelmez ki, ondan yüz çevirmesinler.

6. Üstelik *(ona)* "yalandır" dediler; fakat alay edip durdukları şeylerin haberleri yakında onlara gelecektir.

7. Yeryüzüne bir bakmazlar mı! Orada her güzel çiftten nice bitkiler yetiştirdik.

8. Şüphesiz bunlarda *(Allah'ın kudretine)* bir nişâne vardır; ama çoğu iman etmezler.

9. Şüphe yok ki Rabbin, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

"Tâ. Sîn. Mîm." "سِرٌّ حَص۪ينٌ قَطَعَ كَلَامَهُ" sözü, sûrelerin başlarındaki bütün mukattaa harflerini kendisinde toplar. Bu harfler hakkında müfessirlerin söyledikleri ilk söz, "Murâdını en iyi Allah bilir" sözüdür. Çünkü bu harfler gizli sırlardandır. Nitekim *Riyâzu'l-ezkâr*'da belirtildiği üzere **Ebû Bekir Sıddîk** (r.a.) der ki: "Her kitabın bir sırrı vardır. Kuran'ın da sırrı, mukattaa harflerindedir." Sırlarla ve hakîkatlarla ilgili mânâları ancak Allah ve Allah'ın kendilerini muttalî kıldığı ilimde yüksek pâyeye

erişen ulemâ-i billah bilebilir. Dolayısıyla dilin ve kalemin bir payı ve nasibi olmayan bir mertebeden bahsetmenin mânâsı yoktur. Hakîkatlara işaret eden lüzûmlu şeylere gelince, bunların açıklanması câizdir. Çünkü bunlar hakîkatların aşağısında ve anlama mertebesindedir.

İbn Abbâs (r.anhümâ)'nın *"Tâ. Sîn. Mîm."* hakkında "Âlimler onun tefsîri konusunda âciz kalmıştır." sözü, müfessirlerin ilk sözüne işâret eder. Nitekim *Fethu'r-Rahmân*'da böyle geçmektedir. *Keşfü'l-esrâr* müellifinin şu sözleri de ikincisine işarettir: "**Ali** (r.a.)'dan rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: *"Tâ sîn mîm"* âyeti nâzil olunca, Allah Rasûlü şöyle buyurdu: *"Tâ"*, Tûr-ı Sînâ'dır; *"Sîn"*, Skenderiyye (İskenderiyye); *"Mîm"* ise Mekke'dir. -Allah en doğrusunu bilir- Mânâsı şudur: Yüce Allah bu kutlu şehirleri yeminle andı; şöyle ki: "***Andolsun bu beldeye ki sen bu beldedesin***" (el-Beled, 90/1-2)

Şam ile Medyen arasında olan Tûr-i Sînâ, Mûsâ (a.s.)'ın Allah Teâlâ'ya münâcâtta bulunduğu ve O'nunla konuştuğu yerdir. "***Rabbi dağa tecellî edince***" (el-A'râf, 7/143) âyetinde buyurulduğu üzere tecellî makamıdır. Bu dağın taşları kırılınca ortasından devamlı tekedikeni (avsec) ağacının şekli çıkar. Yahudilerin tekedikeni (avsec) ağacına tâzim göstermeleri bu yüzdendir. Tekedikeni (avsec) ağacına "yahudi ağacı" da denir.

İskenderiye ise mağrib şehirlerinin sonuncusudur. Dünyanın mamur olan bölgelerinde onun benzeri ne de uzak bölgelerinde onun şekline sâhip bir şehir vardır. Şehirdeki mescidler sayılmış, yirmi bine ulaştığı tesbit edilmiştir. Nakledildiğine göre şehir, peşpeşe yedi kasabadan oluşuyordu. Zamanla bu kasabaları deniz yuttu ve onlardan sâdece bir kasaba kaldı. Şimdi mevcut olan şehir odur.

Mekke-i Mükerreme'e ise açıklamaya ihtiyaç duymayan kadim bir şehirdir. İslâm'ın Kâbesi, mü'minlerin kıblesidir. Dînin rukünlerinden biri olan hac orada yerine getirilir.

Denilir ki: ***"Tâ. Sîn. Mîm."***in *"tâ"*sı Allah'ın tavline, yâni kudretine; *"sîn"*i O'nun senâsına, yani yüceliğine; *"mîm"*i O'nun mülküne ve mecdine/şerefine işâret eder. Allah bunlara yemin etmiştir.

Yine denilir ki: "*Tâirîne billâh «Allâh'a uçan»*'ın tayerânının *"tâ"*sına, *sâirîne ilallah «Allâh'a yürüyen»*'in *"sîn"*ine, *mâşîne lillah «Allâh'a adım atan»*'ın meşyinin *"mîm"*ine işâret etmektedir. Birincisi nihâyet ehlinin/yolun sonuna varanların, ikincisi tavassut ehlinin/yolun ortasında olanların, üçüncüsü bidâyet ehlinin/yolun başında olanların mertebesidir. Her sâlikin kendine ait bir adımı (hatve), her tâirin de bir kanadı (cenâh) vardır."

Denilir ki: *"Tâ"* tevhid ehlinin sırlarının tahâretine/temizliğine, *"sîn"* her türlü mahlûkun yerleşmesinden kalplerinin selâmette oluşuna, *"mîm"* bunları onlara vermekle Yaradan'ın onlar üzerindeki minnetine/lütfuna işârettir."

Sûfîler topluluğunun efendisi **Cüneyd** (k.s.) der ki: "Tâ" rahmet meydanında tevbe edenlerin tarabı/neşesi, "sîn" vuslat meydanında âriflerin sürûru/sevinci, "mîm" kurbet/yakınlık meydanında muhiblerin makamı/duruşu demektir."

Necmeddîn (k.s.) der ki: "Nebîsi'nin kalbinin iki dünyanın taallukâtından tahâretinin

“tâ”sına, O’nun nebîler ve rasullere siyâdetinin (efendiliğinin) “sîn”ine, âlemlerin Rabbinin cemâlini müşâhedesinin “mîm”ine işâret etmektedir.”

İmam Câfer Sâdık (k.s.) der ki: “Allah Kur’an’da *“Tâ Sîn Mîm”* sözü ile tûbâ ağacına, sidretü’l-müntehâya, Muhammed Mustafa (s.a.)’e yemin etmiştir. O halde *“tâ”* tûbâ ağacı, *“sîn”* sidretü’l-müntehâ, *“mîm”* Muhammed Mustafa (s.a.)’dir.”

Tûbâ ağacının seçilmesinin sırrı şudur: Allah Teâlâ, Adn cennetini kudret eliyle vâsıtasız olarak yarattı ve onu kendisi için hükümdarın kalesi mesabesinde kıldı. Yine orada kesîbi (kum tepesini) Hak Sübhânehû ve Teâlâ’nın tecellîgahı olarak yarattı. Yaratılmışların en hayırlısının vesîle makamı oradadır. Allah Teâlâ tûbâ ağacını kudret eliyle adn cennetine dikti ve onu o kadar yükseltti ki dalları adn cennetinin surlarını aştı ve diğer bütün cennetleri gölgeledi. Çiçekleri ziynetten ibârettir. Bu ziynetler ise cennet ehlinin elbise ve süsleridir. Allah onları kendi kudret eliyle yarattığı için özel kıymet ve değerleri vardır. Bu yüzden nimet olarak cennete âit hakikatleri kendisinde toplayan ve bereketi en genel olan ağaç olmuştur. Bu yüzden cennet ağaçlarının hepsine göre o, kendisinden zuhur eden evlatlara göre Âdem (a.s.) gibidir. Cennetteki her nehir, bu ağacın kökünden çıkar. Bu ağaç Muhammedî makamdadır.

Sidretü’l-müntehânın seçilmesine gelince, o kürsî ile yedinci semâ arasında bir ağaçtır. Dalları tesbîh, tahmîd ve çeşitli nağmelerle inler. Onlarla ruhlar ve kalbler coşar, güzel haller ziyadeleşir. O, dünya ile âhiret arasını ayıran sınırdır. “el-Müntehâ (bitiş, son)” diye isimlendirilmiştir. Çünkü yer halkından saîd olanların amelleri sonunda oraya ulaşır ve yükselir; arşa âit hükümler oraya tenezzül eder/iner. Orada Rasûlullah (s.a.) semâ meleklerine vitir namazında imam olmuştur. Beytü’l-makdis’te peygamberlerin, sidretü’l-müntehâda ise meleklerin imamı olmuştur. Böylece O’nun (s.a.) yer ve gök ehline fazîlet ve üstünlüğü zâhir olmuştur. Nitekim *Tefsîru’t-Teysîr*’de böyle geçmektedir.

Sidretü’l-müntehâ Cebrâil (a.s.)’ın makamıdır. Aklın yeri dimağın ortası olduğu gibi Cebrâil (a.s.) da sidretü’l-müntehânın zirvesinde ikamet eder. Çünkü Cibrîl aklın sûretidir. Onun makamı olan sidretü’l-müntehâ da aklın makamı olan dimağa işârettir. Bu yüzden rüyada Cibrîl (a.s.)’ı gören aklının sûretini görmüştür. Çünkü Cibrîl (a.s.), kendi taayyünü makamından peygamberlerden başkasına görülmez.

*“Tâ Sîn Mîm”*de kendisiyle hatmiyyet sırrı sebebiyle Muhammed Mustafâ (a.s.)’a işâret edilen “Mîm” harfi tehir edilmiştir. Peygamberler Seyyidü’l-mürselîn (a.s.) ile hatmolunduğu gibi hecâ harfleri de “Mîm” lafzının ihtiva ettiği “yâ” harfi ile hatmolunup sona erdirilmiştir.

Allah Teâlâ *“Tâ Sîn Mîm”* sözündeki yemînde üç hakîkati toplamıştır.

1- Cennete âit nimetlere dâir toplu hakîkattır ki o tûbâ ağacıdır. Cennet nimetlerini içine aldığı ve o nimetleri taksim ettiği için Allah onu makam-ı Muhammedî’ye koymuştur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) de ilimlerin, ma’rifetlerin ve bütün kemâlâtın taksim yeridir.

2- Dünya ve âhiret hakikatlarını içine alan berzaha ait hakîkattır ki o sidretü’l-

müntehâ ağacıdır. Dalları cennet ehlinin nimetleri, kökleri cehennem ehlinin yiyeceği olan zakkûmdur. Çünkü o, burçların feleğinin dibindedir. Burçların feleği ise kürsînin ortasındadır. Kürsî ise cennet arzının sathıdır. Sâbit yıldızlar feleği sekizinci felektir. Burçlar onun üzerinde ayrıldığı için ona ‘burçlar feleği’ denir. Burçlar feleğinin üzerinde felek-i a’zam vardır. O felekleri bir araya getirdiği için ‘felekü’l-eflâk/feleklerin feleği’ diye isimlendirilir. Nakşı olmayan atlas elbise gibi yıldızsız olduğu için ‘atlas feleği’ adı da verilir. Felek-i a’zamın iki sathının/yüzeyinin iç tarafı sâbit yıldızların dış tarafına dokunur. Dış tarafına ise hiçbir şey dokunmaz. Çünkü onun ötesinde bir şey yoktur. Ne boşluk ne doluluk (halâ ve melâ) vardır. Bilakis onunla âlemin bütün uzantıları sona erer. Onun ötesinde nihâyetsiz nurlardan felekler olduğu da söylenmiştir. Felek-i a’zamın altında boşluk olduğunu söyleyen de yoktur, bilâkis orası varlıklarla doludur. Nitekim astronomi kitaplarında da böyle anlatılır.

Sûfîlere göre *“lâ halâ ve melâ* (boşluk ve doluluk olmayan)*”* denilen makam, arşın üzerinde değil ruhlar âleminin üstündedir.

*Şerhu’t-Takvîm’*de der ki: İlâhî kitaplarda yedi semânın ismi zikredildiği için hukemâdan bazıları sekizincisinin kürsî, dokuzuncusun da arş olduğunu iddia ettiler. Bu, Allah Teâlâ’nın: “***O’nun kürsüsü yeri ve gökleri kaplamıştır***.” (el-Bakara, 2/255) sözüne de uygun düşer.

3- Küllî hakîkatlerin hakîkati olan hakîkat-i Muhammediyye. Allah Teâlâ “**Tâ Sîn Mîm**”de bütün hakîkatlere üstünlüğünden dolayı bütün hakîkatleri en çok kendinde toplayan hakîkate yemin etmiştir. Çünkü dünya, berzah ve âhiret bakımından hakîkat-i Muhammediyye hakîkatlerin hakîkati ve rûhudur. Bu yüzden hakîkatler onunla son bulup mühürlenmiştir.

Her iki âlem Hz. Peygamber’in rahmet atının terkisine bağlanmıştır
Arş ve Kürsî, Onun toprağını kendine kıble edinmiştir
Dünya ve ahret âleminin önderidir O
Aşikâr ve gizli olan her şeyin rehberidir O

Mükâşefe ehlinin büyüklerinden birisi şöyle demiştir: “Sûrelerin başlarındaki mukattaa harflerinin hakîkatlerini, ancak keşf ve vücûd ehli bilir. Çünkü onlar meleklerdir. İsimleri harflerin isimleridir. Hepsi on dört melektir. Çünkü mukattaa harflerinin toplamı on dörttür. Sonuncusu “نٓ وَالْقَلَمِ”dir (el-Kalem, 68/1). Kur’ân’ın menzillerinde, çeşitli vecihler üzere zâhir oldular. Bazı menzillerde “نٓ” ve “صٓ” gibi bir melek, bazılarında “طٰسٓ”, “يٰسٓ” ve “حٰمٓ” gibi iki melek, bazılarında “الٓمٓ” ve “طٰسٓمٓ” gibi üç melek, bazılarında “الٓمٓصٓ” ve “الٓمٓرٰ” gibi dört melek, bazılarında ise “كٓهٰيٰعٓصٓ” ve “حٰمٓ، عٓسٓقٓ” gibi beş melek bulunur. Onların şekilleri tekrar ile birlikte yetmiş dokuz melektir. Her meleğin elinde îmanın bir şubesi vardır. Çünkü *“îman yetmiş küsur şubedir.”*[1] “اَلْبِضْعُ (küsur)”, birden dokuza kadar olan sayılardır. Hadiste küsurun son sayısı olan dokuz

kullanılmıştır. İşte kârî (Kur'an okuyan kimse) bu harfleri okuduğu zaman o melekleri çağırmış gibi olur. Onlar da icâbet ederler. Kârî, "الٓمٓ" dediği zaman meleklerden üçü "Ne diyorsun?" der. Kârî bu harflerden sonrasını okur. Eğer okuduğu cümle bir haber cümlesi ise melekler: "Doğru söyledin, bu kimse hakka iman etmiş, hakkı söyledi ve hakkı haber verdi." derler ve o kimse için istiğfar ederler. "الٓمٓصٓ" ve benzerlerinde de durum aynıdır. Bu harflere açtığım bu kapıdan bakan kimse hayret verici şeyler görür. Mukattaa harflerinin cisimleri olduğu bu melekî ruhlar, o kimsenin emrine âmâde olur. Ellerindeki îmânın şu'beleri ile ona yardım eder ve îmânını korur."

el-Fütûhât'ın nasihatlar bölümünde der ki: "İmanın şubeleri, Allah'ın birliğine şehadet, namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, hac etmek, abdest almak, cünüplükten arınmak için gusül etmek, Cuma günü gusül abdesti almak, sabır, şükür, vera', haya, emniyet, nasihat, ülülemre itâat, Hakk'ı zikretmek, halka eziyet etmemek, emaneti yerine getirmek, mazlûma yardımcı olmak, zulmü terk etmek, insanı hor görmemek, gıybeti terk etmek, çekiştirmeyi terk etmek, tecessüsü terk etmek, birisinin evine gireceğinde izin istemek, öfkeyi yenmek, doğru olmak, iyi sözü dinlemek, fakir ve dilencileri iyi sözle savmak, kötü sözü açıktan söylememek, güzel kelime ile ifade etmek; avret yerini ve dili muhafaza etmek, tövbe, tevekkül ve huşu içinde olmak, boş sözü terk etmek, mâlâyânîyi terk etmek, ahdine, sözüne ve akdine vefa göstermek, takva üzere olanlara yardım etmek, günahkâr ve düşmanlara yardımda bulunmamak, takva üzere olmaya devam etmek, iyilik yapmak, doğruluk üzere olmak, emr-i ma'ruf ve nehy-i münker yapmak, iki müslümanın arasını düzeltmek, ara açmamak, müminlere karşı şefkatli olmak, yumuşak davranmak ve mülayim olmak, anne babayı iyilikte bulunmak, itâatsizliği terk etmek, insanlar için dua etmek ve rahmet dilemek, büyüklere değer vermek, Allah'ın çizdiği sınırlara uymak, cahiliyet davasını terk etmek, başkasının ardından kötü söz söylememek, başkalarına düşmanlık beslememek, yalancı şâhidlik yapmamak ve yalan söz söylememek; hemz, lemz ve gamzı terk etmek, yani önden ve arkadan kötü söz söylememek, göz kırpmamak ve gammazlık etmemek, cemaatte hazır bulunmak, selâmı yaymak, hediyeleşmek; güzel huylu ve ahdinde sadık olmak, sırr saklamak, evlâtlarını nikâhlamak ve kadını nikâhla almak, ehl-i beyte muhabbet beslemek, kadınları sevmek, güzel kokuyu sevmek, ensâra sevgi beslemek, İslâm'ın şiârına tazim göstermek, hiyaneti terk etmek, mümin üzerine silâh doğrultmamak, ölmüş olan kimseyi techiz ve tekfin etmek ve cenaze namazını kılmak, hastanın hatırını sormak, Müslümanların yolundan zahmet veren şeyi uzaklaştırmak, kendisi için sevdiği şeyi bütün müminler için de sevmek, Allah Teâlâ'yı ve Rasûlünü her şeyden daha çok sevmek, küfre tekrar dönmemek; meleklere, kitaplara, peygamberlere ve onların Allah'tan getirdiği her şeye iman etmek, ve bundan başka Kitab ve sünnetin ihtivâ ettiği şeyler ki onlar pek çoktur."

Bir hadîste: "*İmân yetmiş küsur şu'bedir. En üstünü "Lâ ilâhe illallah" sözü, en aşağısı da yoldan insanlara eziyet veren şeyi kaldırmaktır. Haya da îmandan bir*

şu’bedir.”[2] buyrulmuştur. Bu şu’beler îman ehlînin hasletleridir. Onlar kendi isimleriyle bir hadiste sayılmamıştır. İlim ehli onları muhtelif şekillerde saymışlardır. Bu hadîsin lafzının ulaşabildiği en son şu’be sayısı yetmiş dokuzdur.

İmam Nesefî, *Tefsîru’t-Teysîr*’de der ki: “Ben O’nun tercih ettiği tertîbe ve ictihâdıma göre onları şöylece sayıyorum: “Peygamberimiz (a.s.) îmanın şu’belerini saymaya tehlîl ile başladı. Ondan sonra şunlar gelir: Tekbir, tesbîh, tahmîd, temcîd, tecrîd, tefrîd, tevbe, inâbe, nezâfet/temizlik, taharet, namaz, zekât, oruç, kıyâm/gece ibâdeti, îtikâf, hac, umre, kurban, sadaka, gazâ, köle âzâdı, Kur’ân kırâati, ihsâna devam etmek, isyandan uzak durmak, azgınlığı terk etmek, düşmanlığı bırakmak, gönlün takvâsı, lisânı korumak, senâ, duâ, havf, recâ, hayâ, sıdk, sâfâ, nasîhat/samîmiyet, vefâ, nedâmet, ağlamak, ihlâs, zekâ, hilm, sehâ/cömertlik, iyiliğe şükür, belâya sabır, kazâya rızâ, ölüm için hazırlanmak, sünnete uymak, sahâbeye muvâfakat, yaşlılara ihtiram, küçüklere şefkat, ümmetin âlimlerine uymak, avâma şefkat, havâssa ihtiram ve saygı, Ehl-i sünnete tâzim, emâneti eda, iffeti korumak, yemek yedirmek, iyilik yapmak, yetimleri kollamak, sıla-i rahim, selâmı yaymak, Allah’a teslimiyette sadâkat, günahlardan korunmayı gerçekleştirmek, dünya konusunda zühd, âhirete rağbet, Mevlâ’ya muvâfakat, hevâya muhâlefet, cehennemden sakınmak, Me’vâ cennetini taleb, keremi/cömertliği yaymak, âile mahremiytini muhafaza, hizmetçilere iyilik yapmak, tevfîkı taleb, tahkîkı muhâfaza, komşu ve arkadaşları gözetmek, kölelere iyi davranmak ve îmanın şu’belerinin en aşağısı yoldan eziyet veren şeyleri kaldırmak.”

Kim îman şu’belerini tam olarak yerine getirirse, Allah’ın vaadi olan îmânın kemâline nâil olur. Nitekim Allah Teâlâ bu hususta şöyle buyurur: “***İman edip de îmanlarına herhangi bir haksızlık bulaştırmayanlar var ya, işte güven onlarındır ve onlar doğru yolu bulanlardır.***” (el-En’âm, 6/82)

تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾

2. Bunlar apaçık Kitab’ın âyetleridir.

Yâni bu sûre ve onun içindeki âyetler, i’câzı ve Allah’ın kelâmı oluşunun doğruluğu apaçık olan Kur’ân âyetleridir. Şâyet böyle olmasaydı, onun benzerini getirebilirlerdi ve Kur’ân’a karşı koymaktan âciz olmazlardı.

“اَلْمُبِينُ” kelimesi, açık ve âşikâr mânâsınadır veya şer’î hükümleri ve onlarla ilgili hususları açıklayan demektir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Burada ve sûrelerin başlarında bulunan bu mukattaa harflerinin yaratılmış harfler kabilinden olmadığına, bilakis kadîm olan apaçık Kitab’ın âyetleri kabilinden olduğuna işâret etmektedir. Çünkü bunlardan her harf, âyetler gibi birçok mânâlara delâlet etmektedir.”

لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَفْسَكَ اَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾

3. Onlar iman etmiyorlar diye neredeyse kendine kıyacaksın.

"Onlar iman etmiyorlar diye" yani Kureyş'in bu apaçık Kitab'a îman etmeyeceği korkusundan dolayı demektir. Çünkü apaçık Kitab'ın iman etmesine fayda etmediği gibi daha önce Allah'ın ezelî hükmünde îman etmeyeceği sâbit olan kimsenin îman etmesine korku ve üzüntünün faydası yoktur. O halde kederlenme/ sen teblîğini yaptın.

"Neredeyse kendine kıyacaksın."

Burada "لَعَلَّ" işfak, yâni korku içindir. Allah Teâlâ ise ondan münezzehtir. Korku Hz. Peygamber (s.a.)'e nisbetledir. "بَخَعَ نَفْسَهُ" gam ve kederden kendini öldürdü, demektir. Bir hadiste;

اَتَاهُمْ اَهْلُ الْيَمَنِ هُمْ اَرَقُّ قُلُوبًا وَاَبْخَعُ طَاعَةً،

Size Yemen ehli geldi; onlar kalbleri pek ince ve itaatkar kimselerdir."[3] buyrulmuştur. Sanki onlar nefislerini tâate boyun eğdirme konusunda onları öldüren kimseler gibidirler.

Yâni kendine acı, şefkatli ol, onu boş yere üzüntü ile öldürmekten kork. Bu âyet, Rasûlullah (s.a.)'i üzüntüyü terk etmeye ve sabırlı olmaya teşvik etmekte ve O'nu tesellî etmektedir.

Kâşifî der ki: "Hz. Peygamber son derece istekli olmasına rağmen Kureyşliler Kur'ân'a iman etmediklerinden, bu durum çok gücüne gitti. Onun mübarek gönlünü teselli etmek için Hak Teâlâ şöyle buyurdu: Ey Muhammed, sen onlar için kendini helâk edip öldüreceksin."

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Ey Muhammed! Bizim satvet ve siyasetimizle kahrolmuş ve yüce dergâhımızdan kovulmuş bu bir avuç hakikate yabancı olanları niçin düşünüyorsun? Onların inkârları sebebiyle neden kendine sıkıntı veriyorsun? Onları ezelî hükme teslim et, sen de bizim zikrimizle rahat ve huzur içinde ol."

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de ise şöyle der: "Ümmete rahmet ve şefkatte ifrâta düşmemesi için Hz. Peygamber (a.s.)'ın te'dîbine işâret etmektedir. Çünkü bu durum kendisini onlara meyletmeye götürür. Bu konuda tefrît ise kabalığa ve kalp katılığına sebep olur. Bilakis O (s.a.), kendisine yönelen ve sırt çeviren karşısında daima Allah'la beraber olmalıdır."

Hak sevgisi senin için bütün cihandan yeğdir;
Mâsivâ nakışlarından arın
Baharı ve sonbaharı bırak,
Servi gibi her zaman serâzâd ol

Sonra Allah Teâlâ onların îman etmelerine Allah'ın meşiyyetinin/irâdesinin taalluk etmediğini beyan etti ve şöyle buyurdu:

إِنْ نَشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ ﴿٤﴾

4. Biz dilesek, onların üzerine gökten bir mucize indiririz de, ona boyunları eğilip kalır.

"Biz dilesek, onların üzerine gökten" meleklerin indirilmesi veya kıyamet alâmetlerinden biri gibi zorlu bir musîbetin zuhûra gelmesi gibi onları îmâna mecbur edecek bir âyet *"bir mûcize indiririz de, ona boyunları"* o mûcizeye *"eğilip kalır."* boyun eğer de artık onlardan hiçbiri Allah'a isyana başını çeviremez. Fakat biz bunu yapmayız. Çünkü kıyâmet günündeki îman gibi zora ve mecburiyete dayanan îmana îtibar edilmez.

Âyette îman ve ma'rîfetin hakiki anlamda özel bir mevhibe olup kulların kazanarak elde ettikleri şeylerin dışında kaldığı beyan edilmektedir. Mevhibe hâsıl olunca uyarma ve müjde insana fayda verir. Aksi halde faydası olmaz. Dolayısıyla şakâvet üzere yaratılan/fitratında şakavet olan kendisine ağlasın.

Hâfız der ki:

İyi âkıbete sahip olmak ne rindlikledir ne de zâhidlikle
İşi Allah'ın inâyetine bırakmak en iyisidir

وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنَ الرَّحْمٰنِ مُحْدَثٍ إِلَّا كَانُوا عَنْهُ مُعْرِضِينَ ﴿٥﴾

5. Kendilerine, Rahmân'dan hiçbir yeni öğüt gelmez ki, ondan yüz çevirmesinler.

"Kendilerine, Rahmân'dan" Peygamberi'ne vahyetmek sûretiyle *"hiçbir yeni öğüt"* onlara her yönden öğüt veren ve tam bir şekilde uyaran, sanki öğüdün ta kendisi olan Kur'ân öğütlerinden bir öğüt yahut Kur'ân'dan nâzil olan bir bölüm *"gelmez ki, ondan yüz çevirmesinler."* Onlar mutlaka o öğütten ve ona îmandan yüz çevirirler ve bulundukları halde ısrar ederler. Yâni onlara hallerden herhangi bir halde bir öğüt gelmez ki ondan yüz çevirir halde olmasınlar.

Rahmân ism-i celîli, öğüt gelmesinin Allah Teâlâ'nın kullarına rahmetinin eserlerinden olduğuna delâlet etmektedir.

"مُحْدَثٍ (*yeni*)", öğüdü tekrarlamak ve anlatımı çeşitlendirmek için indirilmesi yenilenen demektir. Yoksa bundan Kur'ân'ın hâdis olduğu sonucu çıkmaz.

فَقَدْ كَذَّبُوا فَسَيَأْتِيهِمْ اَنْبٰٓؤُا مَا كَانُوا بِهٖ يَسْتَهْزِؤُنَ ﴿٦﴾

6. Üstelik ***(ona)*** **"yalandır" dediler; fakat alay edip durdukları şeylerin haberleri yakında onlara gelecektir.**

"Üstelik" yüz çevirmenin peşi sıra öğüde *"yalandır" dediler;"* Yani onu bir defa sihir, bir defa şiir, diğer bir defa da masal olarak saydılar. *"fakat"* onların yalanlamaya, sonra da alay etmeye götüren yüz çevirmeleri sebebiyle *"alay edip durdukları şeylerin haberleri"* Bedir gününde olduğu gibi dünyevî cezalar; ölüm sırasında ve kıyâmet gününde uhrevî cezâlar *"yakında"* asla gecikmeksizin mutlaka *"onlara gelecektir."* Onları müşâhede ederek Kur'ân'ın durumunun hakîkatine, yâni onun hak mı bâtıl mı olduğuna; tasdik edilmeye, değer verilip tâzim gösterilmeye mi yoksa yalanlanıp hafife alınmaya mı lâyık olduğuna vâkıf olurlar. Tıpkı haberleri dinleyerek kendilerine gizli kalan durumlara vâkıf oldukları gibi.

Bu âyette korkutma vardır. Çünkü "اَلنَّبَأُ (haber)" kelimesi, vukuu çok önemli bir haber için kullanılır.

Kâşifî der ki: "Yalanın neticesi ortaya çıktıktan sonra pişmanlık fayda vermez. İşini, dirlik ve düzenini bugün dünyada iken bil; yarın kıyamete bırakırsan pişman olursun. Bunun da faydası olmaz."

اَوَلَمْ يَرَوْا اِلَى الْاَرْضِ كَمْ اَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿٧﴾

7. Yeryüzüne bir bakmazlar mı! Orada her güzel çiftten nice bitkiler yetiştirdik.

"Yeryüzüne bir bakmazlar mı!" Bu cümle, reddetmek ve azarlamak içindir. Yâni Kureyş'ten Peygamber (s.a.)'i yalanlayanlar, âyetlerden yüz çevirirler onları yalanlarlar ve alaya alırlar da yeryüzüne, yâni kendilerini bu yaptıklarından alıkoyacak yüz çevirdikleri şeylere yöneltecek yeryüzünün hayret verici durumlarına bir bakmazlar mı!

"Orada her güzel çiftten" her sınıftan insanların ve hayvanların yediği faydalı *"nice bitkiler yetiştirdik."* Yeryüzü ölmüş ve donmuş iken orada pek çok şeyler; yâni her türden reyhan gibi iyi ve makbul otlar, gül-i nesrin, menekşe, yasemin ve rengârenk çiçekler ve yapraklar bitirdik.

Tefsir ehli der ki: "كَمْ" ve "كُلُّ" cümlede beraber zikredilmiştir. Çünkü "كُلُّ" bütün ot çeşitlerini içine almak, "كَمْ" ise ihâta olunan çiftlerin çokluğunu bildirmek içindir.

"اَلْكَرِيمُ" herşeyin en kıymetlisi ve en değerlisidir. Mesela cemâli ve güzelliği beğenilen yüz anlamında "وَجْهٌ كَرِيمٌ", mânâları ve faydaları beğenilen kitap anlamında "كِتَابٌ كَرِيمٌ", cesâreti ve yiğitliği beğenilen süvari anlamında "فَارِسٌ كَرِيمٌ" denir.

Bu durumda mânâ şöyledir: Yeryüzünde beğenilen her sınıftan fayda ve menfaatı bol

bir çok, bitkiler bitirdik.

Her ne kadar her bitki bir fayda ve hikmeti içerse de burada zararlı bitki türlerinin bir tarafa bırakılıp faydalı bitkilerin bitirilmesinin özellikle zikredilmesi, özel olarak Allah’ın kudretine ve nimetine birlikte delâlet ettiği içindir.

Bilesin ki Allah Sübhânehû ve Teâlâ, görünen bu yeryüzünden her sınıf ve türden güzel ve hoşa giden bitkiler bitirdiği gibi âriflerin kalblerinde de îmân, tevekkül, yakîn, ihlâs ve güzel ahlak gibi güzel bitkiler bitirir. Nitekim Rasûlullah (s.a.) “*Suyun yeşillikleri bitirdiği gibi Lâ ilâhe illallah da îmanı bitirir/yeşertir.*”[4] buyurmuştur.

Ebû Bekr b. Tâhir der ki: “Yeryüzü bitkilerinden en değerli çift, Âdem ile Havvâ’dır. Çünkü rasûllerin, peygamberlerin, velîlerin ve âriflerin ortaya çıkarılmalarına onlar sebep olmuşlardır.”

Şa’bî ise şöyle der: “İnsanlar, yeryüzünün bitkilerindendir. Kim cennete girerse, o kerîmdir/şereflidir. Kim de cehenneme girerse o da bayağıdır.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾

8. Şüphesiz bunlarda *(Allah’ın kudretine)* bir nişâne vardır; ama çoğu iman etmezler.

“Şüphesiz bunlarda” yâni zikredilen bu bitirmede veya bu sınıfların her birinde onları bitiren Allah’ın kudretinin kemâline, ilminin sonsuzluğuna, geniş rahmetinin nihâyetsizliğine delâlet eden büyük *“bir nişâne vardır.”* Bu âyet/nişâne, îman etmeyi zorunlu kılar ve inkâra mâni olur.

“Ama” zikredilen nişânelere rağmen Hz. Peygamber (s.a.)’in kavminin *“çoğu iman etmezler.”* Küfür ve dalâletlerinde ısrar ettikleri, azgınlığa ve cehâlete daldıklarından dolayı mü’min değildirler.

“كان” **Sîbeveyh**’e göre sıladır. Çünkü ‘Onların çoğu Allah’ın ilminde ve kazâsında/hükmünde mü’min değillerdir’ mânâsına hamledilirse, onların zâhiren küfürde mâzur oldukları vehmedilebilir. Allah Teâlâ tarafından îmanı gerektiren hususların açıklanmış olması buna ters düşer.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: ***“Biz dilesek, onların üzerine gökten bir mûcize indiririz”*** (eş-Şuarâ, 26/4) ve benzeri âyetler, bu ikinci mânâya delâlet eder. Ancak bundan onların mâzur oldukları sonucu çıkmaz. Çünkü onlar irâdelerini küfür ve masîyet tarafına çevirmişlerdir. Onlar kendi ihtiyarlarına/tercihlerine göre ilm-i ezelîde mü’min değildirler.

İmansızlığın onların çoğuna nisbet edilmesi, aralarında îman edenler olacağından dolayıdır.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٩﴾

9. Şüphe yok ki Rabbin, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

"Şüphe yok ki Rabbin, mutlak galip" kâfirlerden intikam almaya kâdir *"ve engin merhamet sahibidir."* Rahmeti/merhameti fazladır. Bundan dolayı mühlet verir, ansızın onları yakalayıp cezalandırmaz.

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: "Çoğunluktan (kâfirlerden) sonra az olan mü'minlere merhamet eder."

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "İzzeti/mutlak galip olması sebebiyle azgın düşmanları kahreder, rahmeti ve lütfu sebebiyle dostlarına inâyet cezbelerini ulaştırır."

Seriy Sakatî (k.s.)'un şöyle dediği nakledilir: "Bir gün şehrin camiinde vaz'ediyordum. Üzerinde güzel ve kıymetli bir elbise olan bir genç başıma dikildi. Beraberinde arkadaşları da vardı. Vaazımda "Güçlü'ye isyan eden zayıfa şaşarım." derken beni işitti. Birden gencin rengi değişti ve dönüp gitti. Ertesi gün yine mesciddeki yerime oturdum. Baktım, o genç geldi. Selam verdi ve iki rek'at namaz kıldı. Şöyle dedi:

"Ey Seriy! Dün seni "Güçlü'ye isyan eden zayıfa şaşarım" derken işittim. Bunun mânâsı nedir?" Ben de:

"Allah'tan daha güçlü, Allah'a isyan eden kuldan da daha zayıf biri yoktur." dedim.

Genç kalktı ve çıkıp gitti. Sonra ertesi gün tekrar geldi. Üzerinde iki beyaz elbise vardı, yanında da kimse yoktu. "Ey Seriy! Allah Teâlâ'ya nasıl yol bulunur?" diye sordu. Ben de:

"İbâdet istiyorsan gündüz oruç tutmanı ve geceyi ihyâ etmeni tavsiye ederim. Allah'ı murâd ediyorsan, O'ndan başka her şeyi terk et, O'na ulaşırsın. Ancak mescidler, harâbeler ve kabirler yerin olsun." dedim.

Genç kendi kendine:

"Vallahi! Yolların en zorlusuna girdirildim." diyerek kalktı ve çıkıp gitti.

Günler sonra yanıma birçok genç geldi. "Ahmed b. Yezîd el-Kâtib'e ne oldu?" dediler. "Ben onu tanımıyorum, ancak özellikleri şöyle olan bir genç yanıma geldi. Aramızda şöyle bir konuşma geçti. Fakat şu anda durumundan haberim yok." dedim. Onlar da:

"Allah aşkına ne zaman durumunu öğrenirsen bize de bildir ve yerini yurdunu haber ver." dediler.

Ondan bir haber alamadan bir sene geçti. Bir gün yatsı namazından sonra evimde otururken kapıyı biri çaldı. Girmesine izin verdim. Baktım o genç üzerinde bir parça elbise, bir parçası ile ortasını, diğer tarafı ile omuzunu sarmış, yanında da içinde hurma bulunan bir zenbil var. İki gözümün arasını öptü ve şöyle dedi:

–"Ey Seriy! Beni dünya köleliğinden âzâd ettiğin gibi Allah da seni cehennemden âzâd etsin."

Arkadaşıma gencin evine gidip âilesine haberi ulaştırmasını işaret ettim. O da gitti. Bir müddet sonra baktım zevcesi, yanında oğlu ve hizmetçileriyle geldi. İçeri girdi, çocuğu onun kucağına attı. Çocuk gâyet süslü ve üzerinde güzel elbiseler vardı. Kadın:

–“Efendim! Yaşadığın halde beni dul, sağ olduğun halde çocuğunu yetim bıraktın.” dedi.

Seriy der ki: “Genç bana baktı ve: “Ey Seriy! Bu yaptığın vefâya sığar mı?” dedi. Sonra hanımına döndü ve: “Vallâhi! Sen gönlümün meyvesi, kalbimin de sevgilisisin. Bu oğlum da insanlar arasında benim için en değerli varlıktır. Ancak şu Seriy, bana Allah’ı murad eden kimsenin Allah’tan başka her şeyden kesilip uzaklaşacağını haber verdi.” dedi.

Sonra çocuğun üzerindekileri çıkardı ve hanımına: “Bunları karnı aç, üstü çıplak olanlara ver.” dedi. Sonra kendi elbisesinden bir parça koparıp onunla çocuğu sardı. Bunun üzerine kadın: “Ben çocuğumu bu halde görmek istemiyorum.” diyerek onun elinden çekip aldı. Genç, hanımının çocukla meşgul olduğunu görünce kalktı ve: “Gecemi zâyi ettiniz. Benimle sizin aranızda Allah hüküm versin.” dedi ve çıkıp gitti. Kadın feryad ederek ağladı ve: “Ey Seriy! Tekrar ondan haber alırsan bana bildir.” dedi. Ben de: “İnşâallah” dedim.

Günler sonra yanıma ihtiyar bir kadın geldi. “Ey Seriy! Şûnîziyye mescidinde bir delikanlı var, senin gelmeni istiyor.” dedi. Ben de gittim. Baktım o genç bir kenara uzanmış, başının altında da bir kerpiç var. Ona selâm verdim. Gözlerini açtı ve: “Ey Seriy! Ne dersin bunca günah ve cürüm mağfiret olunur mu?” dedi. Ben de: “Evet.” dedim. “Benim gibi birisi de bağışlanır mı?” dedi. Ben de: “Evet.” dedim. “Ben batmışım” dedi. Ben de: “O Allah, batanları kurtarır.” dedim. “Üzerimde bir çok haksızlık var.” dedi. Ben de: “Kıyamet gününde tevbe eden getirilir, yanında da hasımları vardır. Onlara: ‘Onu serbest bırakın, Allah Teâlâ size karşılığını verecek.’ denilir.” dedim.

Bunun üzerine: “Ey Seriy! Yanımda hurma toplama karşlığında kazandığım birkaç dirhem var. Öldüğüm zaman ihtiyacım olan şeyleri al ve beni kefenle. Âileme bildirme ki kefenimi haram olan bir şeyle değiştirmesinler.” dedi. Bir müddet yanında oturdum. Gözlerini açtı, “***Çalışanlar, böylesi bir kurtuluş için çalışsınlar.***” (es-Sâffât, 37/61) dedi, sonra vefat etti.

Ben de dirhemleri alıp gerekli ihtiyaçları satın aldım. Sonra onun yanına doğru yürüdüm. Baktım ki insanlar oraya doğru koşuyor. “Ne oldu?” diye sordum. “Allah’ın velî kullarından biri vefat etti. Onun cenaze namazını kılmak istiyoruz.” diye cevap verdiler.

Geldim, onu yıkadım ve defnettik. Bir müddet sonra âile efrâdı durumunu öğrenmek için geldiler. Onlara vefat ettiğini söyledim. Hanımı ağlayarak çıkageldi, ona da durumunu anlattım. Benden kabrini göstermemi istedi. “Kefenini değiştirmenizden endişe ediyorum.” dedim. Kadın: “Hayır vallâhi!” dedi. Kabri ona gösterdim. Ağladı. İki şâhid getirmemi istedi. Sonra iki şahid getirildi. Bunun üzerine kadın câriyelerini âzâd etti, akarlarını vakfetti ve malını tasadduk etti. Ölünceye kadar, eşinin kabrine gidip geldi. Allah ikisine de rahmet etsin.

Allah'ın inâyet sürmesi gözü açar
Sır ehli dünyada işte böyle olur

Buhârî, Îmân 3; Müslim, Îmân 58; Ebû Dâvûd, Sünnet 14; Nesâî, Îmân 16; Tirmizî, Birr 80; Îmân 16; İbni Mâce, Mukaddime 9

Buhârî, İman, 3; Müslim, İman, 57, 58; Ebû Dâvûd, Sünnet, 14; Nesâî, İman, 16

Buhârî, Meğazi, 74; Müslim, İman, 82, 84, 89, 90; Tirmizî, Menâkıb, 71; Dârimî, Mukaddime, 14; Müsned, II, 235, 252; III, 105, 155, 182

Ahmed, Müsned, III, 17

RABBİN MÛSÂ’YA ŞÖYLE SESLENMİŞTİ

وَاِذْ نَادٰى رَبُّكَ مُوسٰٓى اَنِ ائْتِ الْقَوْمَ الظَّالِمِينَۙ ﴿١٠﴾ قَوْمَ فِرْعَوْنَۜ
اَلَا يَتَّقُونَ ﴿١١﴾ قَالَ رَبِّ اِنّٓي اَخَافُ اَنْ يُكَذِّبُونِۜ ﴿١٢﴾ وَيَضٖيقُ
صَدْرٖي وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانٖي فَاَرْسِلْ اِلٰى هٰرُونَ ﴿١٣﴾ وَلَهُمْ عَلَيَّ
ذَنْبٌ فَاَخَافُ اَنْ يَقْتُلُونِۚ ﴿١٤﴾ قَالَ كَلَّاۚ فَاذْهَبَا بِاٰيَاتِنَٓا اِنَّا مَعَكُمْ
مُسْتَمِعُونَ ﴿١٥﴾

10-11. Hani Rabbin Mûsâ’ya: “O zalimler güruhuna, Fir’avn’un kavmine git. Hâla *(başlarına gelecekten)* sakınmayacaklar mı onlar?” diye seslenmişti.

12. Mûsâ şöyle dedi: “Rabbim! Doğrusu, beni yalancılıkla suçlamalarından korkuyorum.”

13. *(Bu durumda)* içim daralır, dilim dönmez; onun için Harun’a da elçilik ver.

14. Onların bana isnad ettikleri bir suç da var. Bundan ötürü beni öldürmelerinden korkuyorum.

15. Allah buyurdu: “Hayır *(seni asla öldüremezler)*! İkiniz mucizelerimizle gidin. Şüphesiz ki, biz sizinle beraberiz, *(her şeyi)* işitmekteyiz.

“Hani Rabbin Mûsâ’ya:” Küfür, mâsıyetler, İsrâiloğulları’nı köleleştirmek ve oğullarını boğazlamak sûretiyle kendilerine zulmeden *“O zalimler güruhuna, Fir’avn’un kavmine git. Hâla (başlarına gelecekten) sakınmayacaklar mı onlar?” diye seslenmişti.”*

“اَلْمُنَادَاةُ وَالنِّدَاءُ” sesi yükseltmek demektir. Aslı rutûbet, çiğ ve ıslaklık demek olan “اَلنَّدٰى”dandır. Ses için istiâre olarak kullanılması, ağzının ıslaklığı çok olanın kelamının güzel olması bakımındandır. Bu yüzden fasîh konuşan kimse, tükrüğünün çok olması ile vasfedilir.

Mânâ şöyledir: Ey Muhammed! Kavmine Allah Teâlâ’nın Mûsâ (a.s.)’a nidâ edip onunla konuştuğu vakti ve o zaman meydana gelen hâdiseleri zikret. Bu, onun Medyen’den dönerken ağacı ve ateşi gördüğü gecedir. Yine onlara Fir’avn kavminin Mûsâ (a.s.)’ı tekzib etmeleri sebebiyle başlarına gelenleri anlat. Onların uğradıkları musîbetin benzerinin kendilerine isâbet etmesinden onları sakındır.

“Kavmine git” demekle yetinilmesi, Fir’avn’un bu hükme dâhil olan ilk kişi olduğunun meşhur/âşikâr olduğunu bildirmek içindir.

Mûsâ (a.s.)’ın onlara gönderilmesinin ardından “*sakınmayacaklar mı onlar?*” ifâdesinin getirilmesi, uyarmak, zulümdeki aşırılıklarına ve düşmanlıktaki ifratlarına

taaccüb içindir. Yani, onlar Allah’dan korkmazlar, îman ve itâat etmek sûretiyle kendilerinden O’nun cezâsını uzaklaştırmazlar mı? Yâni ilâhî azabdan korkmaları, inkardan el çekmeleri ve İsrâiloğulları’nı bırakmaları gerekir.

قَالَ رَبِّ اِنّ۪ٓي اَخَافُ اَنْ يُكَذِّبُونِۜ ﴿١٢﴾

12. Mûsâ şöyle dedi: “Rabbim! Doğrusu, beni yalancılıkla suçlamalarından korkuyorum.”

Bu cümle başlangıç cümlesidir. Sanki: “Mûsâ (a.s.) ne dedi?” denilmiş, bunun üzerine şöyle cevap verilmiştir: *“Mûsâ”* (a.s.) Allah Teâlâ’ya tazarru ederek *“şöyle dedi: “Rabbim! Doğrusu, beni yalancılıkla suçlamalarından”* peygamberliğimi ve söylediklerimi baştan inkâr etmelerinden *“korkuyorum.”*

“اَلْخَوْفُ (korku)” zannedilen veya bilinen bir emâreden hareketle hoşa gitmeyen bir şeyin olmasını beklemektir. Nitekim “اَلرَّجَاءُ وَالطَّمَعُ (ümit ve tamâ)” zannedilen veya bilinen bir emâreden hareketle sevilen her şeyi beklemektir.

Büyüklerden biri der ki: “Mûsâ (a.s.)’ın korkusu, onlara şefkatinden dolayı idi.”

وَيَض۪يقُ صَدْر۪ي وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَان۪ي فَاَرْسِلْ اِلٰى هٰرُونَ ﴿١٣﴾

13. ***(Bu durumda)*** **içim daralır, dilim dönmez; onun için Harun’a da elçilik ver.**

Bu durumda *“içim daralır,”* yalanlama sebebiyle gönlüm daralır. Mûsâ (a.s.)’da hiddet vardı. *“Dilim dönmez;”* dilim açılmaz ve düğümden dolayı gönül darlığım artar.

“اَللِّسَانُ” bilinen uzuv ve onun kuvveti/gücüdür. Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmuştur: “***Dilimden (şu) bağı çöz.***” (Tâhâ, 20/27). Yani dilimin güç ve kuvvetindeki bağı demektir. Çünkü bağ uzuv olan dilde değil onun kuvveti olan konuşmada idi. Nitekim *el-Müfredât*’ta böyle geçmektedir.

“Onun için Harun’a da elçilik ver.” Tebliğde benim yardımcım olması için Cebrâil (a.s.)’ı Hârun’a da gönder. Çünkü lisan bakımından o benden daha fasihtir. Hârun, Mûsâ (a.s.)’ın büyük kardeşidir. Onu tebliğde benim şerikim/ortağım kıl da onun yardımıyla Fir’avun taraftarlarının yanına gideyim.

Bilesin ki yalanlanmak, kalbin daralmasına sebep olur. Kalbin daralması da dilinde tutukluk olan kimsenin konuşmakta zorlanmasına sebep olur. Çünkü kalp daraldığı zaman ruh da sıkıntılanır. Tabîî olan harâret, kalbin içine etki eder. Kalb ve ruh içte daralınca dilde tutukluk artar. İşte bundan dolayı Mûsâ (a.s.) kendisini yalanlanmalarından korktuğunu söyleyerek söze başladı. Sonra ikinci olarak içinin daralmasını, ardından üçüncü olarak dilinin dönmemesini zikretti ve kardeşi Hârun’u da

risâlet işine ortak etmesini istedi. Çünkü onu işe ortak etmeseydi, Mûsâ (a.s.)’ın gönderilmesinden istenen maslahat hâsıl olmayacaktı.

Mûsâ (a.s.)’ın dilindeki tutukluğun sebebi, Fir’avn’un imtihanı sırasında ateş koru ile yanmasından dolayıdır. Nitekim **Attâr** der ki:

Musa gibi şimdi ateş leğeninde kalmışsın
Çocuk ve Firavunluğun önünde ve ağzın kor dolu

Mûsâ (a.s.) koru eline aldığı zaman parmakları yanmamıştır. Bu, Fir’avn’un yanına tebliğ için tekrar döndüğünde fasîh konuşmasının bir mûcize olması içindir. Bu yüzden bazıları: “Dâvetten sonra da bu yanmanın eserinin onun dilinde var olduğunu söyleyen hata etmiştir.” demiştir.

Büyüklerden birisi der ki: “Vâizin vaazında Allah’ı gözetmesi ve peygamberlerin cemâlini lekeleyecek konuşmalardan, onların hurmetlerini zedelemekten, onlar hakkında avâmın diliyle konuşmaktan ve onlar hakkında sû-i zanda bulunmaktan sakınmalıdır. Aksi hade Allah ve meleklerin gazabına uğrar.”

وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَاَخَافُ اَنْ يَقْتُلُونِ ﴿١٤﴾

14. Onların bana isnad ettikleri bir suç da var. Bundan ötürü beni öldürmelerinden korkuyorum.

“Onların bana isnad ettikleri bir suç da var.” Yâni Fir’avn kavminin benim zimmetimde bir günahın/suçun cezası ve gerektirdiği neticesi var. Kasdedilen sıbtîyi müdâfaa ederken kıbtîyi öldürmesidir. Mûsâ (a.s.)’ın buna “günah/suç” demesi, onların iddiâsına göredir.

Kâşifî der ki: “Yâni onlar bana günah iddiâsında bulunurlar. Kasdedilen kıbtînin öldürülmesidir. Onlara göre bu günahtır.”

“Bundan ötürü” tek başıma onlara gidersem risâlet görevimden önce öldürdüğüm kıbtî karşılığında *“beni öldürmelerinden korkuyorum.”* Harun (a.s.)’ın ise böyle bir suçu yok.

Büyüklerden birisi der ki: Mûsâ (a.s.)’da tabiî olarak korkunun hâsıl olması, şaşılacak bir durum değildir. Beşeriyet sıfatları, peygamberlerde de vardır. Onların kalbleri ise ma’rifet üzere sâbittir.

Bilesin ki bu ve önceki sözler Mûsâ (a.s.) tarafından ne mâzeret ileri sürme, ne duraklama, ne de emre uymada acele etmeyi terktir. Bilakis meydana gelmeden önce gelmesi beklenen bir sıkıntıyı aşmaya çalışmaktan ve dâvet işinde yardım istemekten ibârettir. Hakîkat bakımından Mûsâ (a.s.) Rabbinden temkîni elde etmek için kendisinde telvîni ızhar etmiştir. Allah da onu emniyete almış, ondan her külfeti izâle etmiştir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

❀

قَالَ كَلَّا ۚ فَاذْهَبَا بِاٰيَاتِنَآ اِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ ﴿١٥﴾

15. Allah buyurdu: “Hayır *(seni asla öldüremezler)*! İkiniz mucizelerimizle gidin. Şüphesiz ki, biz sizinle beraberiz, *(her şeyi)* işitmekteyiz.

“Allah buyurdu: “Hayır (seni asla öldüremezler)!” Sen zanlarını bir tarafa bırak. Onlar seni o sebeple öldüremezler. Çünkü ben onları sana değil, seni onlara musallat ediyorum. *“İkiniz”* yâni sen ve taleb ettiğin kardeşin Hârun *“mucizelerimizle”* Allah’ın kudretine, peygamberliğin huccetine delâlet eden dokuz âyetimiz/mûcizemizle *“gidin.”*

Burada hitab, hazırda olan Mûsâ (a.s.)’ın şahsında her ikisinedir. Bu ifâde, Mûsâ (a.s.)’ın korkusunu gidermeye remizdir.

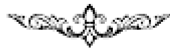
“Şüphesiz ki, biz sizinle beraberiz,” Bu ifâde, korkuyu niçin terk etmesi gerektiğinin sebebini ortaya koymakta; kemâliyle korumayı ve yardımı temin ederek onları ziyâdesiyle teselli etmektedir.

“*Sizinle*” ifâdesiyle kastedilen Mûsâ (a.s.), Hârun (a.s.) ve Fir’avn’dur. Cenâb-ı Hak Mûsâ ve Hârun (a.s.) ile yardım ve desteğiyle, Fir’avn ile de kahr ve hezimetiyle beraberdir.

“(her şeyi) işitmekteyiz.” Dinlemenin hakîkati kulak vererek işitmeyi taleb etmek demektir. Allah Teâlâ bundan münezzehtir. Bu yüzden bu ifâde, mutlak olarak kulak verme olmaksızın harfleri ve sesleri idrâk etmek demek olan ‘işitme’ mânâsına istiâre olarak kullanılmıştır. Mânâ şöyledir: Sizinle onun arasında olacakları işitmekteyiz. Dolayısıyla sizi ona galip ve üstün kılacağız.

Allah Teâlâ kendi durumunu elinde kuvvet ve yetkisi bulunan kimseye benzetmiştir. O kimse bir topluluğun mücâdelesinde/tartışmasında hazır bulunur. Onlardan dostlarına yardım etmek ve düşmanlara onları gâlip kılmak için aralarında cereyan edenleri dinler.

Burada yardım vaadi konusunda mubâlağa vardır. Bu sözde istiâre-i temsîliyye vardır. Çünkü vech-i şebeh birden fazla ve muhtelif şekillerden oluşmaktadır.

HAYDİ FİRAVUN’A GİDİP DEYİN Kİ

فَأْتِيَا فِرْعَوْنَ فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾ أَنْ أَرْسِلْ مَعَنَا
بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٧﴾ قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ
سِنِينَ ﴿١٨﴾ وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾
قَالَ فَعَلْتُهَا إِذًا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ ﴿٢٠﴾ فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ
فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢١﴾ وَتِلْكَ نِعْمَةٌ
تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدْتَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٢٢﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ
الْعَالَمِينَ ﴿٢٣﴾ قَالَ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ
مُوقِنِينَ ﴿٢٤﴾ قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ أَلَا تَسْتَمِعُونَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ
آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٦﴾ قَالَ إِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ
﴿٢٧﴾ قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ
﴿٢٨﴾ قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ إِلٰهًا غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ
﴿٢٩﴾ قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُبِينٍ ﴿٣٠﴾ قَالَ فَأْتِ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ
الصَّادِقِينَ ﴿٣١﴾

16. Haydi Fir’avn’a gidip deyin ki: “Gerçekten biz, âlemlerin Rabbi’nin elçisiyiz;

17. İsrailoğullarını bizimle beraber gönder.

18. *(Fir’avn)* dedi ki: Biz seni çocukken himayemize alıp büyütmedik mi? Hayatının birçok yıllarını aramızda geçirmedin mi?

19. Sonunda o yaptığın *(kötü)* işi de yaptın. Sen nankörün birisin!

20. *(Musa)* dedi ki: Ben o işi o anda sonunun ne olacağını bilmeyerek yaptım.

21. Sizden korkunca da hemen aranızdan kaçtım. Sonra Rabbim bana hikmet bahşetti ve beni peygamberlerden kıldı.

22. O nimet diye başıma kaktığın ise İsrailoğulları’nı kendine kul köle etmendir.

23. Fir’avn şöyle dedi: “Âlemlerin Rabbi dediğin de nedir?”

24. Mûsâ cevap verdi: “Eğer işin gerçeğini düşünüp anlayan kişiler olsanız, *(itiraf edersiniz ki)* O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir.”

25. *(Fir’avn)* etrafında bulunanlara: “İşitiyor musunuz?” dedi.

26. Musa dedi ki: “O, sizin de Rabbiniz, daha önceki atalarınızın da Rabbidir.”

27. Fir’avn: “Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir.” dedi.

28. Musa devamla şunu söyledi: “Şâyet aklınızı kullansanız *(anlarsınız ki)*, O, doğunun, batının ve ikisinin arasında bulunanların Rabbidir.”
29. Fir’avn: “Benden başkasını ilah edinirsen, andolsun ki seni zindanlıklardan ederim!” dedi.
30. Musa: “Sana apaçık bir şey getirmiş olsam da mı?” dedi.
31. Fir’avn: “Doğru söyleyenlerden isen, haydi getir onu!” diye karşılık verdi.

“Haydi Fir’avn’a gidip deyin ki: “Gerçekten biz,” her ikimiz *“âlemlerin Rabbi’nin elçisiyiz;”*

Fir’avn; Velîd b. Mus’ab’dır. Künyesi Ebü’l-Abbâs’tır. İsminin Muğîs, künyesi Ebû Mürra olduğu uzun bir müddet yaşadığı da söylenmiştir.

Fir’avn’a gidin ve ona deyin ki: Biz, her birimiz, âlemlerin Rabbı olan Allah’ın elçileriyiz.

Bazıları der ki: “Âyette رَسُولَا (iki rasûlü)” denilmemiştir. Çünkü Mûsâ (a.s.) kendisi mustakil rasûl idi. Hârun (a.s.), risâlette ona tâbî olarak onu doğrulayan bir yardımcı idi.

اَنْ اَرْسِلْ مَعَنَا بَن۪ٓى اِسْرَٓاۤئ۪لَ ۜ ﴿١٧﴾

17. İsrailoğullarını bizimle beraber gönder.

Burada “اَلْاِرْسَالُ (gönderme)” salmak, serbest bırakmak anlamında kullanılmıştır. Yani, bizimle birlikte atalarının memleketi olan Şam diyarına gitmeleri için onları kendi hallerine bırak. Söz şudur: İsrailoğullarını bizimle gönder, yani onları bırak da bizimle Şam bölgesine gelsinler; zira orası atalarının yurdudur.

Fir’avn, İsrâiloğulları’nı dört yüz sene köle edindi. Bu zamanda sayıları altı yüz otuz bindi. Mûsâ (a.s.) Mısır’a gitti, Hârun (a.s.) da oradaydı. İkisi buluşunca geceleyin Fir’avn’un kapısına gittiler. Mûsâ (a.s.) asasıyla kapıyı çaldı. Kapıcılar korktu ve “Kapıda kim var?” diye sordular. Mûsâ (a.s.): “Ben, âlemlerin Rabbinin elçisiyim.” dedi. Kapıcı Fir’avn’un yanına çıkıp “Kapıda kendisinin âlemlerin Rabbinin elçisi/rasûlü olduğunu iddia eden bir mecnun var.” dedi. **Süddî**’nin söylediği üzere Fir’avn hemen onların girmesine izin verdi ya da sabaha kadar bekletti, sonra onları çağırdı. İçeri girdiler ve Allah’ın elçiliğini yerine getirdiler. Fir’avn Mûsâ (a.s.)’ı tanıdı. Çünkü kendi sarayında büyümüştü. Onun için şöyle dedi:

قَالَ اَلَمْ نُرَبِّكَ ف۪ينَا وَل۪يدًا وَلَبِثْتَ ف۪ينَا مِنْ عُمُرِكَ سِن۪ينَ ﴿١٨﴾

18. ***(Fir'avn)* dedi ki: Biz seni çocukken himâyemize alıp büyütmedik mi? Hayatının birçok yıllarını aramızda geçirmedin mi?**

"(Fir'avn) dedi ki: "Biz seni çocukken himayemize alıp" himâyemizde ve evimizde *"büyütmedik mi?"*

Kâşifî der ki: "Yeni doğmuş bir çocukken seni aramızda beslemedik mi?"

Çocuk kelimesi yerine "وَلِيدًا" kelimesini kullanması, o zaman Mûsâ (a.s.)'ın doğuma yakın bir yaşta olmasındandır.

"Hayatının birçok yıllarını aramızda geçirmedin mi?" Uzun yıllar evlerimizde, saraylarımızda kalmadın mı?

Râgıb el-İsfahânî der ki: "اَلْعُمُرُ" az olsun, çok olsun bedenin hayatla mamur olma müddetinin ismidir."

Denilmiştir ki: Mûsâ (a.s.) Fir'avn âilesi arasında otuz sene yaşadı. Sonra Medyen'e gitti ve orada on sene ikamet etti. Sonra Mısır'a geri döndü, otuz sene onları Allah'a dâvet etti. Fir'avn ve kavminin denizde boğulmalarından sonra elli sene yaşadı. Buna göre Mûsâ (a.s.)'ın ömrü yüz yirmi yıl olur.

وَفَعَلْتَ فَعْلَتَكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾

19. Sonunda o yaptığın *(kötü)* işi de yaptın. Sen nankörün birisin!

"Sonunda o yaptığın (kötü) işi de yaptın." Fir'avn'un fırıncısı, ismi Kayşun olan kıbtîyi öldürdün.

Fir'avn Mûsâ (a.s.)'ı büyütüp olgunluk yaşına ulaştırması gibi ona yaptığı iyilikleri saydıktan sonra onu fırıncısını öldürmekle ayıpladı ve bu suçun büyüklüğünü dile getirdi.

Şeyhzâde der ki: Bu fiili büyütmesi, isminin açıkça zikredilmemesinden anlaşılır. Çünkü bazen bir şeyin belirsiz ve kapalı bırakılmasından o işin büyüklüğü kasdedilir.

"Sen nankörün birisin!" Yâni sen benim nimetime nankörlük eden ve üzerindeki terbiye hakkımı inkâr edenlerden birisin. Çünkü has adamlarından birine kasdettin ve onu öldürdün.

قَالَ فَعَلْتُهَا إِذًا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ ﴿٢٠﴾

20. *(Musa)* dedi ki: Ben o işi o anda sonunun ne olacağını bilmeyerek yaptım.

Musa "dedi ki: "Ben o işi o anda" yani öldürme fiilini yaptığımda *"sonunun ne olacağını bilmeyerek yaptım."* "ضَلَّ فُلَانٌ الطَّرِيقَ" Falan kimse yolu şaşırdı, yanıldı demektir. Yâni, 'Kasıtsız olarak doğru yolu kaybettim ve şaşırdım. Tıpkı bir kuşa ok

atan ve insanı vuran kimse gibi. Çünkü, Mûsâ (a.s.)’ın murâdı kıbtîyi öldürmek değil te’dib etmekti. Benim yumruğumla onun öleceğini bilemedim.

فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ
الْمُرْسَلِينَ ﴿٢١﴾

21. Sizden korkunca da hemen aranızdan kaçtım. Sonra Rabbim bana hikmet bahşetti ve beni peygamberlerden kıldı.

“Sizden” bana bir zarar vereceğinizden ve cinâyetimden dolayı hak etmediğim bir ceza ile sorumlu tutacağınızdan *“korkunca da hemen aranızdan kaçtım.”* Kendimi sakınmak için aranızdan çıkıp Medyen tarafına gittim. *“Sonra”* Medyen’den döndüğümde *“Rabbim bana”* ilim ve *“hikmet bahşetti ve beni”* size gönderilen *“peygamberlerden kıldı.”*

*Fethu’r-Rahmân’*da der ki: “حُكْمًا” nübüvvet/nebîlik demektir. “وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ” nübüvvetin ikinci derecesidir (rasûllük). Çünkü nice nebî vardır ki rasûl değildir.”

Büyüklerden birisi der ki: “Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)’a yaptığı gibi kullarından birini yüksek makamlardan bir makama ulaştırmak istediğinde içine bir korku verir ki halktan kendisine kaçsın ve böylece ona özel sırları keşfolunsun. Havâssın günahları başkalarının günahları gibi değildir. Çünkü onlar tabîata âit şehvetin hükmü ile bu günahlara düşmezler. Bilakis hatâ ile düşerler. Hatâ ile işlenenden ise sorumluluk kaldırılmıştır.

وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدْتَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٢٢﴾

22. O nimet diye başıma kaktığın ise İsrailoğulları’nı kendine kul köle etmendir.

“O nimet diye” zâhiren *“başıma kaktığın ise”* hakîkatte “*Seni yetişitirmedik mi?*” sözüyle işâret edilen Fir’avn’un Mûsâ (a.s.)’ı yetiştirip büyütmesi, *“İsrailoğulları’nı kendine kul köle etmendir.”* Yâni İsrâiloğulları’nı köle yapman, onların doğan erkek çocuklarını boğazlayıp öldürerek onlara kasdetmendendir. Çünkü benim senin yanına düşmemin ve yanında büyümemin sebebi budur. Bu aslında kavmimi kendine köle edinmenden kaynaklanır. Yâni Fir’avn İsrâiloğulları’na baskı yapmasa ve doğan erkek çocuklarını boğazlamasaydı, Mûsâ (a.s.)’ın annesi onu büyütecek ve denize atmayacaktı. Böylece o Fir’avn’a ulaşmayacak ve onun yanında büyütülmüş olmayacaktı. Dolayısıyla Fir’avn kendi verdiği sıkıntının sebep olduğu bir şeyi nasıl onun başına kakabilir?

Mûsâ (a.s.) önce peygamberliğini lekelemek üzere Fir’avn’un kendisini kınadığı

hususu reddetti. Sonra onun saydığı nimetlere döndü. Doğru olduğu ve dâvâsına zarar vermediği için onları reddetmedi. Bilakis bunun aslında onun yaptıklarından kaynaklanan bir felâket olduğuna dikkat çekti.

Bazıları demiştir ki: "Fir'avn bayağı kimselerin konuştuğu gibi söze başlamış ve yedirip içirmesini Allah'ın peygamberinin başına kakmıştır."

"اَلْمِنَّةُ" ağır/büyük nimet ve lütufta bulunmak, demektir. Bu iki şekilde söylenir: Birincisi, bunun bilfiil olmasıdır. Birisi başkasına ağır/büyük iyilik ve lütufta bulunduğu zaman bu kelime kullanılır. Şu âyet bu şekildedir: "***Allah, müminlere büyük bir lütufta bulunmuştur***." (Âl-i İmrân, 3/164) Hakîkatte bu sadece Allah Teâlâ'ya mahsustur. İkincisi ise sözle olmasıdır. Bu ise insanlar arasında küfrân-ı nimet dışında çirkin görülür. Onun çirkinliğinden dolayı "Minnet (başa kakma), yapılan ihsan ve iyiliği yıkar." denilmiştir. Küfrân-ı nimet karşısında minnette bulunmak güzel olduğu için de "Nimete nankörlük edildiğinde minnette bulunmak, yâni yapılan iyilikleri saymak güzel olur." denilmiştir.

Muhammed b. Ali Tirmizî (k.s.) der ki: "İyilik yaptığın kimseye iyiliklerini hatırlatmak ve tekrar tekrar söylemek fütüvvetten değildir. Görmez misin Fir'avn'un fütüvveti olmadığı için yaptığı iyiliği nasıl zikretti ve Mûsâ (a.s.)'ın başına kaktı."

Âlemdeki soysuzlardan ahde vefa bekleme
Papaz mizaçlılardan insanca bir davranış bekleme

Bilesin ki Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)'ı nebî ve rasul yapmakla lütuf sıfatının mazharı kıldı. Onun bu mânâda kemaliyyeti/üstünlüğü vardır. O bu dereceye ancak ilâhi terbiye ile ve Fir'avn'un karşısında risâletin zorluklarına göğüs germekle ulaşmıştır. Allah Fir'avn'u da Mûsâ (a.s.)'ı yalanlayan ve ona karşı inatçılık eden bir kimse kılmak sûretiyle kahr sıfatının mazharı kıldı. Fir'avn'un azgınlık, yüz çevirme ve büyüklenmede İblis'in ulaşamadığı bir kemâliyyeti/üstünlüğü vardır. Bu, insanda kahr sıfatını ızhar konusunda şeytanda bulunmayan istîdadın bulunduğunun bilinmesi içindir. Çünkü şeytan Âdem'e inatla karşı çıkmış ve "***Ben ondan daha üstünüm.***" (el-A'râf, 7/12) demiştir. Fir'avn ise "***Ben, sizin en yüce Rabbinizim!***" (en-Nâziât, 79/24) diyerek Allah'a inatla karşı çıkmıştır. Bu sır ile insanda lütuf sıfatını ızhar konusunda melekte bulunmayan istîdâdın var olduğu bilinir. Bu yüzden insan meleğin mescûdu/kendisine secde ettiği, melek ise insanın sâcidi/ona secde eden oldu. Eğer Fir'avn Allah'ı yalanladığı halde Mûsâ (a.s.) onu Allah'a dâvet etmeseydi, Fir'avn kahr sıfatının mazharı olmak üzere azgınlıkta kemâle ulaşamazdı. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir. Artık sen kıyamete kadar her asrın Mûsâ'sını ve her Fir'avn'unu onlara kıyas et. Çünkü eşyâ zıtlarıyla ortaya çıkar/bilinir ve kemâle erer.

❀

قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٣﴾

23. Fir’avn şöyle dedi: “Âlemlerin Rabbi dediğin de nedir?”

“اَلرَّبُّ” terbiye eden/yetiştiren, mevcûdâtın maslahatını tekeffül eden/üzerine alan demektir. “اَلْعَالَمُ” Allah Teâlâ dışında olan cevher ve ârâzların ismidir. Yâni Fir’avn âlemlerin kendisinden başka bir ilâhı olduğunu inkâr ederek: “Rasûlü olduğunu iddiâ ettiğin âlemlerin Rabbi nedir? Onun kendine özel hakîkati nedir? O hangi cinstendir?” diye sordu.

Kâşifî der ki: “Fir’avn, Musa aleyhisselâm’ın “Ben âlemlerin Rabbinin elçisiyim” dediğini işitince, sözü çevirdi ve imtihan kastıyla, “Âlemlerin Rabbi nedir ve nasıl bir şeydir?” dedi ve Cenâb-ı Hakk’ın mahiyetini sordu.”

Allah Teâlâ’nın zâtı hakkında cins ve fasıl terkibi imkansız olduğundan O’nu tanıtmak ancak hâricî sebeplerle olduğu için Mûsâ (a.s.) şöyle dedi:

قَالَ رَبُّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۜ اِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ﴿٢٤﴾

24. Mûsâ cevap verdi: “Eğer işin gerçeğini düşünüp anlayan kişiler olsanız, *(itiraf edersiniz ki)* O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir.”

“Mûsâ” Allah Teâlâ’nın vasfedilmesi sahih olan şeylerle ona *“cevap verdi: “Eğer işin gerçeğini düşünüp anlayan kişiler olsanız,”* eşyâyı derinden derine düşünseniz, şüphesiz bilgiye/îmâna (îkâna) ulaştıran sahih bir düşünme ile onları araştırıp inceleseniz, îtiraf edersiniz ve şüphesiz olarak bilirsiniz ki *“O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir.”* Âlem kendileriyle yaratıcının bilindiği gökler, yer ve ikisi arasındakilerden ibârettir. Onları yaratan ve onlardaki varlıkların rızkını veren, işlerini takdir edip düzenleyen O Allah’tır. İşte Allahın vasfı/târifi ve sizin sorunuzun cevabı, başkası değil budur.

Mel’un Fir’avn’un “*âlemler*”i kendi idaresi altındakiler olarak yorumlamaması için Mûsâ (a.s.) onunla neyi kasdettiğini burada tâyin edip açıkça söylemiştir. Âyette hitap Fir’avn’a ve orada hazır bulunan kavminin ileri gelenlerinedir.

Kâşifî der ki: “Hiç kimsenin Hakk’ın hakikatinden haberdar olması mümkün değildir. Allah Teâlâ’nın zâtı, akıl, algı, vehim, hisler ve kıyasa sığan şeylerden münezzeh ve mukaddestir. Zira zikredilen şeylerin hepsi sonradan yaratılmıştır. Yaratılan ancak yaratılmışı kavrayabilir.”

Yaratılmıştan dem vuran kimse
Kadîm olanın sırrını nasıl anlar?
Kadîm olanın katına ilim yol bulamaz;
Akıl da onun kemâlinden haberdar değildir

“Allah’ı bilme”nin mânâsı, beşer tâkati nisbetinde O’nunla mahlûkat arasındaki irtibat ve âlemin Allah tarafından yaratılıp neş’et etmesi bakımından O’nu bilmektir. Allah’ı bilme konusunda beşer tâkatinin yetmediği şeyler vardır. Burası kâmillerin hayret vartasına düştükleri ve hakkıyla ma’rifetten âciz olduklarını îtiraf ettikleri yerlerdir.

قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ اَلَا تَسْتَمِعُونَ ﴿٢٥﴾

25. ***(Fir’avn)*** **etrafında bulunanlara: “İşitiyor musunuz?” dedi.**

Fir’avn, Mûsâ’nın cevabını işitince kavminin kalplerinin etkilenmesinden ve ona boyun eğmelerinden korkarak kavmi olan kıbtîlerin ileri gelenlerinden *“etrafında bulunanlara:”* Onlar beş yüz kişi olup ziynetler bağlamış ve altın kürsüler üzerine oturmuşlardı. “Onun söylediklerini *“İşitiyor musunuz?”* Dinleyin de sözlerine şaşın. *“dedi.”* Fir’avn, bu tavrıyla kendisinin rab olduğunu kasdediyordu.

قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ اٰبَائِكُمُ الْاَوَّلِينَ ﴿٢٦﴾

26. Musa dedi ki: “O, sizin de Rabbiniz, daha önceki atalarınızın da Rabbidir.”

“Musa” açıklamasını artırmak ve Fir’avn’u rubûbiyyet mertebesinden merbûbiyyet/Rabb’in kulu olma mertebesine indirmek üzere *“dedi ki: “O, sizin de Rabbiniz, daha önceki atalarınızın da Rabbidir.”*

Kâşifî der ki: “Mûsâ (a.s.) Cenâb-ı Hakk’ı tavsif ve beyan için bir âyetten/alâmetten, izah ve teemmüle daha yakın olan başka bir âyete/alâmete geçti.”

Denilmiştir ki: Fir’avn kendi asrında ve zamanında yaşayanların rabbi olduğunu iddiâ ediyordu. Kendinden önce olanlar için böyle bir iddiâda bulunmamıştı. Bu âyetle rubûbiyyete müstehak olanın her asrın ve zamanın Rabbi olduğu ortaya çıkmış oldu.

قَالَ اِنَّ رَسُولَكُمُ الَّذِي اُرْسِلَ اِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴿٢٧﴾

27. Fir’avn: “Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir.” dedi.

“Fir’avn:” küstahlığından ve kavmini hakkı kabul etmekten alıkoymak üzere *“Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir.”* Onun söyledikleri aklı olanlardan sâdır olmaz *“dedi.”* Fir’avn’un “elçi” demesi, alay etmek içindi. Hz. Musa’nın kendisine gönderilmiş olmasından kendisini daha üstte gördüğünden “elçiniz” diyerek onu muhâtaplarına nisbet etmiştir.

el-Müfredât’ta geçtiği üzere “اَلْجُنُونُ (delilik)” nefis ile akıl arasına giren bir engeldir.

❀

قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾

28. Musa devamla şunu söyledi: "Şâyet aklınızı kullansanız *(anlarsınız ki)*, O, doğunun, batının ve ikisinin arasında bulunanların Rabbidir."

"Mûsâ" onun küstahlığına cevap vermekle meşgul olmadı. Cenâb-ı Hakk'ı daha fazla târif etmek için *"devamla şunu söyledi: "Şâyet aklınızı kullansanız"* eşyadan bir varlığı düşünseniz veya aklı ve temyizi olan kimselerden olsanız durumun benim dediğim gibi olduğunu bilirdiniz ve eserden müessire istidlâl ederdiniz.

Bu ifâdede onların akıl dâiresinden uzak bulunduklarına ve Mûsâ (a.s.)'a isnad ettikleri delilikle muttasıf olduklarına işâret vardır. Mûsâ (a.s.) ve Fir'avn'un, kezâ kalb ve nefsin birbirinin zıtlıklarının kemâlinden her biri diğerinden sâdır olanı delilik saymıştır. Âşık ile zâhidi de bunlara kıyas et. Çünkü aşk deliliği bir vâdî'de, zühd deliliği başka bir vâdîdedir.

Ham bir şeyh, sana olan aşkım dolayısıyla beni kınadı
Dîvâne olanın çocukların siteminden ne korkusu olacak?!

"(Anlarsınız ki) O, doğunun, batının ve ikisinin arasında bulunanların Rabbidir." Allah'ın göklerin, yerin ve onların arasındakilerin rabbi olduğunun açıklanması, gerçi O'nun doğunun, batının ve ikisinin arasında bulunanların rabbi olduğunun beyanını da içerir. Ancak doğu, batı ve ikisi arasındakilerin zikredilmesi, âlemde bir defa aydınlık, bir defa karanlık olması gibi meydana gelen değişikliklerin her şeyi bilen ve sonsuz hikmet sâhibi bir yaratana muhtaç olduğunu ortaya koymak içindir.

İbn Atâ der ki: "Allah Teâlâ dostlarının kalblerini îmanla nurlandırır ve zâhirlerini onunla aydınlatır. Düşmanlarının kalblerini küfürle karartır, zulmetin eserlerini onların cesedleri üzerinde ızhâr eder.

❀

قَالَ لَئِنِ اتَّخَذْتَ اِلٰهًا غَيْرِي لَاَجْعَلَنَّكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ ﴿٢٩﴾

29. Fir'avn: "Benden başkasını ilah edinirsen, andolsun ki seni zindanlıklardan ederim!" dedi.

"Fir'avn", aşırı azgınlığından, zorbaların yaptığı gibi cezâlandırmaya meylederek, delil ile susturulan inatçıların âdeti olduğu üzere dâvasında yenik düştükten sonra münâkaşa ve münâzarayı bırakıp tehdîde yönelerek ve rubûbiyyetin kendisinden başkasına nisbet edilmesine öfkesinden: *"Benden başkasını ilah edinirsen, andolsun ki seni zindanlıklardan ederim!"* Yani, seni zindanlarımda halleri bilinen kimselerden

kılarım. *“dedi.”* Çünkü Fir’avn onları derin çukurlara atar, orada ölürlerdi. Bu yüzden: “Seni hapishaneye atacağım” demedi.

Kâşifî der ki: “Seni mahkûmlardan biri yaparım, zindana atarım, dedi. Rivâyet edildiğine göre Fir’avn’un zindanı ölümden beterdi. Çünkü mahkûmları derin bir kuyuya atarlardı; orada ne bir şey görebilirler ne işitebilirlerdi. Ölmeden de dışarı çıkarılmazlardı.”

Âyette dünya sevgisi zindanına işâret vardır. Çünkü kalb nefis ve şehvetlerinden yüz çevirerek Allah’a ve O’nu talebe yöneldiğinde, makam ve riyâset sevgisi ağından başka nefsin onun üzerinde bir hâkimiyeti yoktur. Çünkü makam sevgisi, sıddîkların başından en son çıkan şeydir.

Nasıl ki Yusuf, kuyu vâsıtasıyla o yüce yolda yol almışsa
Âhiret ehli için de makam sevgisi vardır

Belki de Fir’avn, bir bölgeye hâkim olan, bahtının gücüyle orasının idaresini üzerine alan kimsenin o bölgenin halkı tarafından ibâdet edilmeye lâyık olduğuna inanmış bir dehrî idi. Bâzıları der ki: “Mel’un Fir’avn, teşbîh ehlindendi. Onun için ***“Âlemlerin Rabbi dediğin de nedir?”*** (eş-Şuarâ, 26/23) yani O nedir ki hayalimizde canlandıralım dedi.

قَالَ أَوَلَوْ جِئْتُكَ بِشَيْءٍ مُبِينٍ ﴿٣٠﴾

30. Musa: “Sana apaçık bir şey getirmiş olsam da mı?” dedi.

Yâni dâvâmın doğruluğunu açıklayan bir şey, yâni mûcize getirmiş olsam da bana bunu yapar mısın? Çünkü mûcize yaratıcının varlığına ve hikmetine delâlet ettiği gibi peygamberlik iddiâ eden kimsenin de iddiâsında doğruluğuna şâhidlik eder. Ya da sana apaçık bir şey getirmesem de getirmiş olsam da her durumda bana bunu yapar mısın?

Âyetteki istifhâm inkârîdir.

قَالَ فَأْتِ بِهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣١﴾

31. Fir’avn: “Doğru söyleyenlerden isen, haydi getir onu!” diye karşılık verdi.

“Fir’avn:” Dâvânın doğruluğunu açıkça gösteren bir delilin olduğu konusunda *“Doğru söyleyenlerden isen, haydi getir onu!” diye karşılık verdi.”* Mûsâ (a.s.)’ın elinde cennetten mersin ağacından bir asâ vardı. Âdem (a.s.) onu cennetten getirmişti. Vefât edince Cebrail (a.s.) onu almış, risâleti vakti gelince Mûsâ (a.s.)’a verdi. Mûsâ (a.s.), Fir’avn’a: “Benim bu elimdeki nedir?” diye sordu. Fir’avn da: “Bu bir asâdır.”

dedi.

MÛSA VE SİHİRBAZLAR

فَاَلْقٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِىَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ ﴿٣٢﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَاِذَا هِىَ بَيْضَاءُ
لِلنَّاظِرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَ لِلْمَلَاِ حَوْلَهُ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾
يُرِيدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ فَمَاذَا تَاْمُرُونَ ﴿٣٥﴾ قَالُوا
اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَابْعَثْ فِى الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿٣٦﴾ يَاْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ
عَلِيمٍ ﴿٣٧﴾ فَجُمِعَ السَّحَرَةُ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ﴿٣٨﴾ وَقِيلَ لِلنَّاسِ
هَلْ اَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ ﴿٣٩﴾ لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ اِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ
﴿٤٠﴾ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ اَئِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ
الْغَالِبِينَ ﴿٤١﴾ قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ اِذًا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ لَهُمْ
مُوسٰى اَلْقُوا مَا اَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿٤٣﴾ فَاَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا
بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ اِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾ فَاَلْقٰى مُوسٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِىَ
تَلْقَفُ مَا يَاْفِكُونَ ﴿٤٥﴾ فَاُلْقِىَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾ رَبِّ مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿٤٨﴾

32. Bunun üzerine Musa asâsını atıverdi; bir de ne görsünler, asâ apaçık koca bir yılan *(oluvermiş)*!

33. Elini de *(koynundan)* çıkardı; o da seyredenlere bembeyaz görünen *(nur saçan bir şey oluvermiş)*!

34. Fir'avn, çevresindeki ileri gelenlere: "Bu, doğrusu çok bilgili bir sihirbaz!" dedi.

35. Sizi sihiriyle yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Şimdi ne buyurursunuz?

36. Dediler ki: "Onu ve kardeşini eğle ve şehirlere toplayıcı görevliler gönder;

37. Ne kadar bilgisi derin sihirbaz varsa sana getirsinler."

38. Böylece sihirbazlar belli bir günün tayin edilen vaktinde biraraya getirildi.

39. Halka: Siz de toplanıyor musunuz *(haydi hemen toplanın)*, denildi.

40. *(Fir'avn'un adamları:)* Eğer üstün gelirlerse, herhalde sihirbazlara uyarız, dediler.

41. Sihirbazlar geldiklerinde Fir'avn'a: "Şâyet biz üstün gelirsek, muhakkak bize bir ücret vardır değil mi?" dediler.

42. Fir'avn cevap verdi: "Evet, o takdirde hiç şüphe etmeyin, gözde kimselerden de olacaksınız."

43. Musa onlara: "Ne atacaksanız atın!" dedi.

44. Bunun üzerine iplerini ve değneklerini attılar ve: "Fir'avn'un kudreti hakkı için elbette biz galip geleceğiz." dediler.

45. Sonra Musa asâsını attı; bir de ne görsünler, onların uydurduklarını yutuveriyor!

46. ***(Bunu görünce)*** **sihirbazlar derhal secdeye kapandılar.**

47. "Âlemlerin Rabbine iman ettik" dediler.

48. "Musa ve Harun'un Rabbine iman ettik."

"Bunun üzerine Musa asâsını" elinden "atıverdi"

"اَلْاِلْقَاءُ" karşına gelen ve gördüğün yere bir şeyi atmaktır. Sonra örfte her atma için kullanılmıştır.

"Bir de ne görsünler," oraya asayı attıktan sonra *"asâ apaçık"* yâni sihirle veya başka bir yolla şeklen yılana benzer bir şey değil, yılan olduğu besbelli *"koca bir yılan (oluvermiş)*!"

"اَلثُّعْبَانُ" yılanların en büyüğüdür. Farsçası ejderhâdır.

Kâşifî der ki: "Fir'avn onu görünce korktu. Orada bulunan insanlar da hezimete uğradılar. Kaçış esnâsında yirmi beş bin kişi öldürüldü."

Fir'avn çok korktuğundan: "Ey Mûsâ! Seni gönderen adına senden onu tutup almanı istiyorum." dedi. Mûsâ (a.s.) da onu aldı ve tekrar asâ haline döndü.

Bu âyet ile "كَاَنَّهَا جَانٌّ (***küçük bir yılan gibi deprenir***…)" (en-Neml, 27/10) âyeti arasında tenâkuz yoktur. "جَانٌّ" küçük yılan demektir. Çünkü onun yaratılışı büyük yılan gibi, hareketi ve hafifliği ise küçük yılan gibiydi. Nitekim *Keşfü'l-esrâr*'da böyle geçmektedir.

Burada kalbe zikir asâsının atılmasına işâret vardır. O da "Lâ ilâhe illallah" kelimesidir. Bir de bakarsın ki o apaçık koca bir yılan olmuş nefy (Lâ ilâhe) ağzıyla mâsivallahı yutuyor.

وَنَزَعَ يَدَهُ فَاِذَا هِىَ بَيْضَاءُ لِلنَّاظِرِينَ ﴿٣٣﴾

33. Elini de ***(koynundan)*** **çıkardı; o da seyredenlere bembeyaz görünen** ***(nur saçan bir şey oluvermiş)*****!**

"Elini de" koynundan *"çıkardı;"* sağ elini sol kolunun pazusundan çıkardı. *"O da"* orada eli *"seyredenlere bembeyaz"* abraşlık olmaksızın nurlu ve beyaz *"görünen (nur saçan bir şey oluvermiş)!"* Mûsâ (a.s.)'ın eli beyaz ve parlak, sonra buğday renginde (güneş gibi) oldu. Rivâyet edildiğine göre Mûsâ (a.s.)'ın mübarek elinin parıltısı güneş ışığı gibi göz kamaştırırdı.

Rivâyet edilmiştir ki Fir'avn ilk mûcizeyi görünce "Başka mûcizen var mı?" diye sordu. Mûsâ (a.s.) elini çıkardı ve "Bu nedir?" dedi. Fir'avn "Elindir. Onda ne var ki?" dedi. Bunun üzerine Mûsâ (a.s.) elini koltuğunun altına soktu, sonra çıkardı. Eli neredeyse gözleri alacak ve ufku kaplayacak kadar ışık saçıyordu.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: *"Elini de"* yani kudret elini *"(koynundan) çıkardı; o da seyredenlere"* yani Allah'ın nûruyla bakan ehl-i nazar için. Çünkü nur nurla görünür. *"bembeyaz görünen"* ilâhî te'yid ile desteklenmiş, "*Onun eli olurum, Benimle tutar*"[5] nûruyla nurlanmış bir şey oluvermiş!

قَالَ لِلْمَلَاِ حَوْلَهُ اِنَّ هٰذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾

34. Fir'avn, çevresindeki ileri gelenlere: "Bu, doğrusu çok bilgili bir sihirbaz!" dedi.

"Fir'avn, çevresindeki ileri gelenlere:" etrafında oturmakta olan kavminin eşrâfına: *"Bu"* adam, yâni Mûsâ *"doğrusu çok bilgili"* sihir ilminde üstün/ileri, bilgin ve usta *"bir sihirbaz!" dedi."* Fir'avn, kendi adamlarının Musa'ya iman etmelerinden korktu. Bir hile düşündü ve "Bu, sihir sanatında mahareti olan bir sihirbazdır" dedi.

"اَلْمَلَأُ" bir görüş etrafında toplanan, görünüşleri göz dolduran, büyüklükleri ve üstünlükleri insanlar üzerinde etkili olan topluluk demektir.

Sihir, gerçekliği olmayan gözde canlandırılan şeylerdir. Sihirbaz da gerçek olmayan şeyleri hile ile var gibi gösteren ve gözlerde canlandıran kimsedir.

Bu âyetle aynı sözün sihirbazlara isnâd edildiği: "***Fir'avn'un kavminden ileri gelenler dediler ki: "Bu çok bilgili bir sihirbazdır.***" (el-A'râf, 7/109) âyetinin arası şöyle te'lif edilebilir: Fir'avn bu sözü orada hazır bulunanlara, orada bulunanlar da bulunmayalara söylemişlerdir. Nitekim *Keşfü'l-esrâr'*da böyle geçmektedir.

يُرٖيدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ اَرْضِكُمْ بِسِحْرِهٖ فَمَاذَا تَأْمُرُونَ ﴿٣٥﴾

35. Sizi sihiriyle yurdunuzdan çıkarmak istiyor. Şimdi ne buyurursunuz?

"Sizi sihiriyle yurdunuzdan" Mısır topraklarından *"çıkarmak"* size üstün gelmek *"istiyor. Şimdi ne buyurursunuz?"* Onunla ilgili bana ne söyleyeceksiniz, açıklayın.

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: "Buradaki "تَأْمُرُونَ" kelimesi "اَلْاَمْرِ"den değil müşâvere/danışma demek olan "اَلْمُؤَامَرَةُ"dendir. İşâret ettiği hususta bir kısmı diğerinin emrini/görüşünü kabul ettiği için müşâvereye "ائتمار" denir. Yâni Fir'avn şöyle dedi: "Onu uzaklaştırma ve menetme konusunda bana neyi işâret eder/tavsiye edersiniz?"

Mûcizenin kuvveti, Fir'avn'u yendi/altetti, hayret ve şaşkınlık içinde bıraktı. Öyle ki

onu ilâhlık iddiâsından kulları ile istişâre makamına düşürdü. Halbuki daha önce görüş ve idârede müstakil davranıyordu. Mûsâ (a.s.)’ın mülkünü zorla ele geçirmesinden korktuğunu açıkça söyledi. Fir’avn’un çıkarılmayı ve yurdu; çevresindeki ileri gelenlere nisbet etmesi, onları Mûsâ (a.s.)’dan uzaklaştırmak içindir.

قَالُوٓا اَرْجِهْ وَاَخَاهُ وَابْعَثْ فِى الْمَدَٓائِنِ حَاشِرٖينَ ۙ ﴿٣٦﴾

36. Dediler ki: “Onu ve kardeşini eğle ve şehirlere toplayıcı görevliler gönder;

İleri gelenler *“dediler ki: “Onu ve kardeşini eğle”* Mûsâ ve kardeşi Hârûn’un işini geri bırak ki bakalım, düşünelim. Yalanları ortaya çıkmadan önce onları öldürmekte acele davranma ki kulların senin hakkında kötü düşünmesinler. Böylece onları öldürmekte mâzur olursun.

el-Kâmûs’ta geçtiği üzere işi vaktinden sonraya ertele anlamında “أَرْجِهْ” denir.

“Ve şehirlere” idâren altındaki şehirlere, beldelere ve bölgelere, memleketin şehirlerine *“toplayıcı”* insanları toplayıp bir araya getiren *“görevliler gönder;”*

*Fethu’r-Rahmân’*da der ki: “Bu şehirler, Mısır’ın bölgelerinden Saîd’in şehir ve beldeleridir.

يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَحَّارٍ عَلٖيمٍ ﴿٣٧﴾

37. Ne kadar bilgisi derin sihirbaz varsa sana getirsinler.”

Toplayıcı görevliler *“Ne kadar bilgisi derin”* nerede mâhir, bilgili ve seçkin *“sihirbaz varsa sana getirsinler.”* Sihrinin benzeri ile Mûsâ’ya karşı koysunlar, hatta ona galib gelsinler. Böylece herkese onun yalancılığı âşikar olsun. O zaman sen de onu öldürürsün.

İşte bu, apaçık olan hakkı ortadan kaldırmak için nefsin bir düzeni ve şeytanın vesvesesidir. Her asırda kurulan düzen böyledir. O düzenin sâhibi mutlaka planını/düzenini kurar. Söz ve fiilin kötülüğü, ancak nefsin kötülüğünden kaynaklanır. Çünkü her kap içindekini sızdırır. Eğer Fir’avn ve kavmi, Mûsâ (a.s.) hakkında düzen kurmayı terk etseler ve onu kabul ile karşılasalardı her âfetten kurtulurlardı. Ancak mevki ve makam hırsı onların uyanmasına mâni oldu. Bir şeyi sevmen, seni kör ve sağır yapar. Onlar îman, itâat ve ittibâ ile hâsıl olan ebedî devletten gaflete düşüp yere saplandılar.

*Mesnevî’*de der ki:

Taht dediğin ancak bir mengenedir.

Bulunduğun yeri baş köşe sanıyorsun ama kapıda kalmışsın
Dünya padişahları, damarsızlıkları yüzünden
Kulluk şarabının kokusunu alamazlar
Yoksa Edhem gibi, kendilerinden geçerek
Hiç beklemeden saltanatı bir yana atarlardı
Fakat Allah, bu dünyanın varlığını sürdürmesi için
Onların gözleriyle ağızlarını mühürledi
Böylece taht ve taç onlara tatlı gelir
Dünya hükümdarlarından haraç almayı düşünürler
Aldığın haraçla kum gibi altın biriktirsen de
Sonunda o senden geriye miras kalır
Mal mülk ve altın senin canına yoldaş olmaz.
Öyleyse altını ver, görebilmek için sürme al
Bu dünyanın dar bir kuyu olduğunu gör
Ki Yusuf gibi o ipi tutabilesin
Kuyuda göz yanılmaları olur.
En azından, taş altın gibi görünür
Oyun sırasında çocuklar kendilerini oyuna kaptırınca
Çömlek parçaları onlara altın ve mal gibi görünür

فَجُمِعَ السَّحَرَةُ لِمِيقَاتِ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ﴿٣٨﴾

38. Böylece sihirbazlar belli bir günün tayin edilen vaktinde biraraya getirildi.

"Böylece sihirbazlar belli bir günün tayin edilen vaktinde bir araya getirildi." Yani Fir'avn, sihirbazları toplamak için şehirlere görevliler gönderdi ve toplandılar. Büyü için kullandıkları iplerin ve değneklerin çokluğunun da delâlet ettiği gibi, sayıları yetmiş veya yetmiş iki bindi. **Taberî**'nin rivâyetine göre İskenderiye'de toplandılar.

"اَلْمِيقَاتُ" Bir iş için belirlenen zamandır. Yani onlar belirlenen bir günün tâyin edilen saatlerinde bir araya getirildiler. O da ziynet gününün kuşluk vakti idi. O gün onların bayram günüydü. Her yıl o günde süslenirler ve bir araya toplanırlardı.

İbn Abbâs (r.anhümâ)'dan rivâyete göre o gün yılın ilk günü ve cumartesi idi. O gün Ferverdîn ayının ilk günü olan neyrûz günüydü. Neyrûz, Kıbtî dilinde 'su yükseldi, Nil'in suyu taştı' anlamınadır. Acem dilinde 'yeni gün' anlamında adı nevrûz'dur. O gün onlara göre yeni yılın başlangıcı kabul edilir.

Herkesin gözü önünde hak ortaya çıksın ve bâtıl yok olsun, olanlar da bütün diyarlara yayılsın diye "***Buluşma zamanınız, bayram günü, kuşluk vaktinde insanların toplanma zamanı olsun***." (Tâhâ, 20/59) âyetinde Mûsâ (a.s.) onlara bayram gününün kuşluk vaktini toplanma zamanı tayin etti. Fir'avn da büyük bir kalabalığın huzurunda

Mûsâ (a.s.)'ın yalanının ortaya çıkması için bugünü seçti. Sonunda olan oldu.

وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ اَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ ﴿٣٩﴾

39. Halka: Siz de toplanıyor musunuz *(haydi hemen toplanın)*, denildi.

Fir'avn tarafından *"halka:"* Mısır halkından ve başkalarından oraya gelmesi mümkün olan kimselere: *"Siz de toplanıyor musunuz (haydi hemen toplanın)"* yani, hazırlanın ve toplanın *"denildi."*

Bu ifâde de toplanma konusunda onları yavaş bulma ve toplanmakta acele etmelerine teşvik vardır. Cevap verilmemesinden anlaşıldığı üzere buradaki soru ile gerçek anlamda soru kasdedilmemiştir.

لَعَلَّنَا نَتَّبِعُ السَّحَرَةَ اِنْ كَانُوا هُمُ الْغَالِبِينَ ﴿٤٠﴾

40. *(Fir'avn'un adamları:)* Eğer üstün gelirlerse, herhalde sihirbazlara uyarız, dediler.

Fir'avn'un adamları: "Eğer üstün gelirlerse, herhalde" biz hep birlikte Mûsâ'ya değil *"sihirbazlara uyarız, dediler."* Aslında onların amacı, sihirbazların dînîne gerçekten uymak değil, Mûsâ (a.s.)'a tâbî olmamaktı. Ancak üstün gelme konusunda ciddiyet ve önem verdiklerini göstermek için sözlerini kinâyeli olarak söylediler. "Herhalde" demeleri tâbî olmak îtibâriyle değil tâbî olmayı gerekli kılan üstünlük îtibâriyledir.

فَلَمَّا جَٓاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ اَئِنَّ لَنَا لَاَجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿٤١﴾

41. Sihirbazlar geldiklerinde Fir'avn'a: "Şâyet biz üstün gelirsek, muhakkak bize bir ücret vardır değil mi?" dediler.

"Sihirbazlar geldiklerinde" Sihirbazlar Fir'avn'un yanına geldiklerinde onlara ikramda bulundu, çok iltifatlar etti. Onlar küstahlaştılar, ne oldum budalası oldular. *"Fir'avn'a: "Şâyet"* Mûsâ değil *"biz üstün gelirsek, muhakkak bize bir ücret"* büyük bir ödül *"vardır değil mi?" dediler."*

قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ اِذًا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٢﴾

42. Fir'avn cevap verdi: "Evet, o takdirde hiç şüphe etmeyin, gözde kimselerden de olacaksınız."

"Fir'avn cevap verdi: "Evet," size o büyük ödül verilecek, sizin bir ücretiniz olacak *"o takdirde"* galip gelmeniz durumunda *"hiç şüphe etmeyin,"* o büyük ödülle birlikte *"gözde kimselerden de olacaksınız."* Benim nezdimde huzuruma ilk giren ve en son çıkan kimseler olacaksınız." Bu onlara göre en yüksek derecelerden sayılırdı. Sultan ve benzerlerine yakın olma konusunda dünya ehlinin hâli böyledir. Halbuki akıl sâhiplerine göre bu gibi şeyler en büyük musîbetlerdendir.

Sihirbazlar bu vaade güvenerek sihirlerini belirlenen meydana getirdiler. Belirlenmiş vakitte Hz. Musa'nın karşısında dizildiler ve "Ey Musa, sihrini sen mi önce atacaksın yoksa biz mi atacağız?" dediler.

قَالَ لَهُمْ مُوسَىٰ أَلْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿٤٣﴾

43. Musa onlara: "Ne atacaksanız atın!" dedi.

Mûsâ (a.s.) bu sözüyle onlara sihir ve sahtekarlık yapmalarını emretmeyi kasdetmemiştir. Çünkü bu câiz değildir. Bilakis bunu hakkı ızhâr ve bâtılı ortadan kaldırmaya vesîle kılarak onların mutlaka yapacakları bir işte öne geçmelerine izin vermiştir.

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: "Bu sözün zâhiri emir, mânâsı ise bu emir ve işte onları hafife almak, onları ve yaptıklarını önemsememektir."

فَأَلْقَوْا حِبَالَهُمْ وَعِصِيَّهُمْ وَقَالُوا بِعِزَّةِ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾

44. Bunun üzerine iplerini ve değneklerini attılar ve: "Fir'avn'un kudreti hakkı için elbette biz galip geleceğiz." dediler.

"Bunun üzerine iplerini ve değneklerini attılar ve:" Sonra içleri civa dolu ip ve asâlarını attılar. Bunlar yetmiş bin ip, yetmiş bin asa idi. Asâ ve ipler, güneşin harâretiyle hareket etmeye başlayıp insanlar arasında çığlıklar yükselince atarken yemin ederek *"Fir'avn'un kudreti hakkı için"* Fir'avn'un büyüklüğü, gücü ve üstünlüğü hakkı için *"elbette biz":* Mûsâ ve Hârun'a **"***galip geleceğiz." dediler."* Kendilerine aşırı güvendikleri ve yapılması mümkün en ileri sihri ortaya koyacakları için üstünlüğün kendilerinde olacağını belirtmek üzere Fir'avn'un izzetine/kudretine yemin ettiler.

Allah'tan başkası adına yemin etmek, câhiliyye âdetlerindendir. Bir hadiste: *"Babalarınızın, annelerinizin ve putların isimleriyle yemin etmeyin. Ancak sözünüzde sâdık olarak Allah'ın ismiyle yemin edin."*[6]

Büyüklerden birisi demiştir ki: “İnsanlar sihirbazların göz boyama türünden hazırladıkları şeylerin çokluğunu ve Mûsâ (a.s.)’ın asâsının onların yanında hiçliğini görünce ona küçümseyerek baktılar. Çoğun aza üstün geleceğini zannettiler. Az nûrun çok zulmeti silip yok ettiği gibi haktan az olanın bâtıldan çok olanı ortadan kaldıracağını bilemediler.

Hâfız der ki:

Gökyüzünün kendi feyziyle su verdiği kılıç
Askerin yardımı olmadan tek başına cihanı fetheder

فَاَلْقٰى مُوسٰى عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ﴿٤٥﴾

45. Sonra Musa asâsını attı; bir de ne görsünler, onların uydurduklarını yutuveriyor!

“Sonra Musa” ilâhî emir ile *“asâsını attı; bir de ne görsünler,”* o asâ ejderha olmuş *“onların uydurduklarını”* sihirbazların hile ve sahtekârlıkla yapıp halka yılan diye gösterdikleri şeyi, yani göz boyama ve yalanı süsleyip gerçek diye yutturma yoluyla kendi aslı ve şekli olan cansız varlık olmaktan başkasına çevirdikleri, hızla hareket eden yılanlar gibi gösterdikleri değneklerini ve iplerini hızla *“yutuveriyor!”*

“اَلْإِفْكُ” yalan, “اَلْأَفْكُ” ise bir şeyi bir şeyden çevirmek, döndürmek demektir.

Mükâşefe ehlinin büyüklerinden **Şeyh-i Ekber**, *el-Fütûhât’ta* sihirbazların iplerinden ve değneklerinden yılanların şekilleri alındı/giderildi. Böylece insanlara aslında olduğu gibi ipler ve değnekler olarak göründü. Tıpkı hasımlardan birinin hak ile hasmının delilini geçersiz kılması, böylece o delilin geçersiz olduğunun ortaya çıkması gibi. Yoksa cumhûrun kabul ettiği gibi iplerin ve değneklerin kendileri yutulmadı. Aksi halde sihirbazlar Mûsâ’nın asâsı konusunda şüphelenirler, işin aslı onlara gizli kalır ve îman etmezlerdi. O zaman Mûsâ (a.s.)’ın ortaya koyduğu şey, sihirbazların yaptıkları şeyler kabilinden olur, ancak onun sihri onlarınkinden daha kuvvetli olmuş olurdu. Bizim bu görüşümüze bu âyetteki “*onların uydurduklarını yutuveriyor*” ifâdesi ve “***onların yaptıklarını yutsun***” (Tâhâ, 20/69) ifâdesi de delâlet eder. Onlar sihirleriyle iplerin kendilerini uydurmamışlar ve değnekleri yapmamışlardır. Ancak seyredenlerin gözünde yılan şekillerini uydurmuşlar ve yapmışlardır. Mûsâ (a.s.)’ ın asâsının yutuverdiği de işte bunlardır. Bu hususu **İmam Şa’rânî**, *el-Kibrîtü’l-ahmer*’de zikretmiştir.

فَاُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿٤٦﴾

46. *(Bunu görünce)* sihirbazlar derhal secdeye kapandılar.

Bunu görünce *“sihirbazlar derhal”* yüzleri üzere Allah Teâlâ için *“secdeye kapandılar.”* Onlar, asânın ejderhâya dönüşmesi ve kendilerinin hile ve aldatmaca ile yaptıklarını yutmasının, sihirle ilgisi olmadığını (mûcize olduğunu) anladılar. Yani bu durumu görmelerinin hemen ardından duraklama ve tereddüd göstermeden, kendilerine mâlik olamadan, sanki biri kendilerini secdeye zorlamış gibi secdeye kapandılar. Çünkü böyle bir şeyin sihrin sınırlarının dışında, Mûsâ (a.s.)’ı tasdik etmek üzere onun elinde görünen ilâhî bir mûcize olduğunu bildiler.

Burada her fen ve ilimde derinleşmenin faydalı olduğuna delil vardır. Çünkü sihirbazlar Mûsâ (a.s.)’ın yaptığı şeyin mûcize olduğunu ancak sihir ilmindeki mahâretleriyle yakînen bildiler. Yine sihrin nihâyet bir göz boyama, yalan ve hakîkati olmayan şeyleri canlandırma ve hayal ettirmeden ibâret olduğuna delil vardır. Çünkü bir şeyin hakîkati/aslı sihirle başka bir şeye dönüşseydi, asânın yılan olmasını sihir sınırını aşan bir mûcize kabul etmezler ve onu görünce secdeye kapanmazlardı. Sihir konusunda geniş bilgi, Tâhâ sûresinde geçti.

Büyüklerden birisi der ki: Sihir kelimesi “اَلسَّحَرُ (seher)”den alınmıştır. Seher, birinci fecir ile ikinci fecir arasındaki zamandır. Karışımı ve hakikati aydınlığın ve karanlığın birbirine karışmasından ibârettir. Sabahın ışığı ona karıştığı için ne gecedir, güneş doğmadığı ve gözle görünmediğinden dolayı ne de gündüzdür. Aynı şekilde sihirbazların yaptığı da böyledir. O kesin bâtıl değildir ki adem/yok olsun. Çünkü göz kendisinde şüphe olmayan bir şeyi görüp idrâk etmiştir. Halbuki o sırf hak/gerçek değildir ki onun kendi gözünde bir varlığı olsun. Çünkü o aslında gözün gördüğü ve görenin zannettiği şeyin bizâtihî kendisi değildir.

Şa’rânî bu sözü naklettikten sonra: “Bu benzerini asla işitmediğimiz kıymetli bir sözdür.” der.

قَالُوٓا اٰمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَۙ ﴿٤٧﴾

47. “Âlemlerin Rabbine iman ettik” dediler.

Doğru ve samimi olarak *“Âlemlerin Rabbine iman ettik” dediler.”* Bir bak, nasıl sabahleyin sihirbaz oldukları halde akşamleyin şehâdet getiren mü’minler oldular. Asıl aldanan kimse bir kısım amellerine, sözlerine ve hallerine güvenendir.

Hâfız der ki:

Amele güvenme, çünkü o zeval gününde
Kudret kaleminin senin defterine ne yazdığını nereden bileceksin?
Amel defterinin siyahlığı yüzünden bu sarhoşu kınama
Kazâ ve kader kalemi başına ne yazdı, kim bilebilir?

رَبِّ مُوسٰى وَهٰرُونَ ﴿٤٨﴾

48. “Musa ve Harun’un Rabbine iman ettik.”

Bu ifâde, Fir’avn’u kasdetme ihtimâlini ortadan kaldırmak için zikredilmiştr. Çünkü câhil kavmi onu böyle isimlendiriyordu. Şâyet îman eden sihirbazlar *“Âlemlerin Rabbine iman ettik”* deyip orada dursalardı Fir’avn ‘Âlemlerin rabbi benim. Onlar beni kasdettiler.’ derdi. Bu yüzden onlar *“Musa ve Harun’un Rabbine”* diye eklediler. Böylece yanlış anlama ihtimâli ortadan kalkmış oldu.

Buhârî, Rikak, 28

Deylemî, hadis no: 7446

BEN SİZE İZİN VERMEDEN ONA ÎMAN ETTİNİZ HA!

قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ ۚ اِنَّهُ لَكَبٖيرُكُمُ الَّذٖى عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ ۚ
فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ۜ لَاُقَطِّعَنَّ اَيْدِيَكُمْ وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ
وَلَاُصَلِّبَنَّكُمْ اَجْمَعٖينَ ﴿٤٩﴾ قَالُوا لَا ضَيْرَ ۘ اِنَّٓا اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ۚ
﴿٥٠﴾ اِنَّا نَطْمَعُ اَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَانَٓا اَنْ كُنَّٓا اَوَّلَ الْمُؤْمِنٖينَ ۜ ﴿٥١﴾
وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَسْرِ بِعِبَادٖٓى اِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ ﴿٥٢﴾ فَاَرْسَلَ
فِرْعَوْنُ فِى الْمَدَٓائِنِ حَاشِرٖينَ ۚ ﴿٥٣﴾ اِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلٖيلُونَ ۙ
﴿٥٤﴾ وَاِنَّهُمْ لَنَا لَغَٓائِظُونَ ۙ ﴿٥٥﴾ وَاِنَّا لَجَمٖيعٌ حَاذِرُونَ ۜ ﴿٥٦﴾
فَاَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ۙ ﴿٥٧﴾ وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرٖيمٍ ۙ ﴿٥٨﴾
كَذٰلِكَ ۜ وَاَوْرَثْنَاهَا بَنٖٓى اِسْرَٓائٖيلَ ۚ ﴿٥٩﴾ فَاَتْبَعُوهُمْ مُشْرِقٖينَ ﴿٦٠﴾
فَلَمَّا تَرَٓاءَ الْجَمْعَانِ قَالَ اَصْحَابُ مُوسٰٓى اِنَّا لَمُدْرَكُونَ ۚ ﴿٦١﴾ قَالَ
كَلَّا ۚ اِنَّ مَعِىَ رَبّٖى سَيَهْدٖينِ ﴿٦٢﴾ فَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اَنِ اضْرِبْ
بِعَصَاكَ الْبَحْرَ ۜ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظٖيمِ ۚ ﴿٦٣﴾
وَاَزْلَفْنَا ثَمَّ الْاٰخَرٖينَ ۚ ﴿٦٤﴾ وَاَنْجَيْنَا مُوسٰى وَمَنْ مَعَهُٓ اَجْمَعٖينَ ۚ
﴿٦٥﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَرٖينَ ۜ ﴿٦٦﴾ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَةً ۜ وَمَا كَانَ
اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿٦٧﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزٖيزُ الرَّحٖيمُ ۚ ﴿٦٨﴾

49. Fir'avn, *(kızgınlık içinde)* dedi ki: Ben size izin vermeden ona iman ettiniz ha! Demek ki size sihiri öğreten büyüğünüzmüş o! Ama şimdi *(size yapacağımı görecek ve)* bileceksiniz: Andolsun ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama kestireceğim, hepinizi astıracağım!

50. "Zararı yok, *(nasıl olsa)* biz şüphesiz Rabbimize döneceğiz." dediler.

51. "Biz, ilk iman edenler olduğumuz için Rabbimizin hatalarımızı bağışlayacağını umarız."

52. Musa'ya: "Kullarımı geceleyin yola çıkar; çünkü takip edileceksiniz." diye vahyettik.

53. Fir'avn da şehirlere *(asker)* toplayıcılar gönderdi:

54. "Esasen bunlar, sayıları az, bölük pörçük bir cemaattır."

55. "*(Böyle iken)* kesinkes bizi öfkelendirmişlerdir."

56. “Biz ise, elbette uyanık *(ve yekvücut) bir cemaatız.” (diyor ve dedirtiyordu)*.

57. Ama *(sonunda)* biz onları *(Fir’avn ve kavmini)*, bahçelerden, pınarlardan, çıkardık.

58. Hazinelerden ve değerli yerlerden.

59. Böylece, bunlara İsrailoğulları’nı mirasçı yaptık.

60. Derken *(Fir’avn ve adamları)* gün doğumunda onların ardına düştüler.

61. İki topluluk birbirini görünce, Musa’nın adamları: “İşte yakalandık!” dediler.

62. Musa: “Asla! Rabbim şüphesiz benimledir, bana yol gösterecektir.” dedi.

63. Bunun üzerine Musa’ya: “Asân ile denize vur!” diye vahyettik. *(Vurunca deniz)* derhal yarıldı *(on iki yol açıldı)*, her bölük koca bir dağ gibi oldu.

64. Ötekilerini de oraya yaklaştırdık.

65. Musa ve beraberinde bulunanların hepsini kurtardık.

66. Sonra ötekilerini suda boğduk.

67. Şüphesiz bunda bir ibret vardır; ama çokları iman etmiş değillerdir.

68. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

“Fir’avn, (kızgınlık içinde)” sihirbazlara *“dedi ki:”* Ona iman etmeniz hususunda *“Ben size izin vermeden”* benim tarafımdan size bir izin olmaksızın *“ona”* yani Mûsâ’ya *“iman ettiniz ha!”*

Bu söz, “***Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenirdi***.” (el-Kehf, 18/109) âyetine benzer. Yoksa Fir’avn’un imana izin vermesi mümkün veya beklenen bir şey değildir.

“Demek ki size sihiri öğreten büyüğünüzmüş o!” Yâni Mûsâ (a.s.). Onun için yaptığınız işte anlaştınız, ittifâka vardınız. Benim helâkim ve hükümranlığımın fesada uğraması hususunda birbirinizle ittifak ettiniz.Nitekim A’râf sûresinde “***Şüphesiz bu, şehirde kurduğunuz bir tuzaktır***.” (el-A’râf, 7/123). Yani bu yere çıkmadan önce kurduğunuz bir tuzaktır. Ya da o size bazı şeyleri öğretti, bazılarını öğretmedi. Onun için de size galip geldi.

Fir’avn bu sözüyle kavminin sihirbazların basîret üzere ve hakkın âşikâr olmasıyla îman ettiklerine inanmamaları için onların kafasını karıştırmak istedi.

“Ama şimdi (size yapacağımı görecek ve)” yaptığınız şeyin sorumluluğunu ve vebâlini *“bileceksiniz”* Sonra Fir’avn, onlara yaptığı tehdîdi açıkladı ve şöyle dedi: *“Andolsun ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama”* her yandan bir uzvu *“kestireceğim”* Çaprazlama, sağ elin ve sol ayağın kesilmesidir. Böylece bedenin iki tarafı da müzmin olmuş olur. Nitekim *Keşfü’l-esrâr*’da böyle geçmektedir. Fir’avn, el ve ayağı çaprazlama kestiren ve insanları asan ilk kimsedir. Nitekim *Fethu’r-Rahmân*’da böyle geçmektedir.

Bâzıları “مِنْ”in ta’lîl (sebep bildirmek) için olduğunu söylemiştir. Buna göre âyetin

mânâsı, ‘Andolsun benimle ihtilafa düştüğünüz için ellerinizi ve ayaklarınızı kestireceğim’ demektir. Çünkü mezkûr kestirme cezayı hafifletmek ve suç işleyeni şiddetle cezalandırma menfaatinin elden gitmesinden sakınmak demek olduğu için Fir’avn’un durumuna ve amacına uygun düşmez. Ancak bu onun ahmaklığına yorulursa o başka. Çünkü bu durumda o, ağır ceza ile tehdid edilecek yerde onları hafifletme sayılacak şeyle tehdid etmiş olur.”

Bu görüş sırf vehimden ibârettir. Çünkü ardından gelen *“hepinizi astıracağım!”* sözü bunu reddeder. Her halükârda hepinizi asacağım; böylelikle ölürsünüz de bütün muhalif olanlar ibret alırlar. *el-Keşf’*te der ki: “Sizi hem kestirme ve hem de astırma cezasına sizi çarptıracağım.”

Rivâyete göre Fir’avn onları hurma dallarına astırdı ve ölene kadar böyle kaldılar.

A’râf sûresinde (7/124) “***sonra da hepinizi astıracağım.***” şeklinde geçmektedir. Onlara daha şiddetli azâb etmek için bu astırmayı bir müddet bekletmiştir.

قَالُوا لَا ضَيْرَ اِنَّٓا اِلٰى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَۚ ﴿٥٠﴾

50. “Zararı yok, *(nasıl olsa)* biz şüphesiz Rabbimize döneceğiz.” dediler.

Îman eden sihirbazlar: Bunun *“Zararı yok,”* Senin tehdidlerinin bize hiçbir zararı olmaz; biz ölümden korkmuyoruz. *“(Nasıl olsa) biz şüphesiz Rabbimize döneceğiz.”* O bizi seni yaptıklarına sabır ile mükâfâtlandırır, tevhîde sebatın karşılığını verir. *“dediler.”*

Âyette insanın ölümden korksa bile hakkı ızhâr etmesi gerektiğine delâlet vardır. **İbn Atâ** der ki: Hakîkat ile O’nu müşâhedeye eren kimse, karşısına çıkan sevilen ve sevilmeyen her şeye katlanır. Görmez misin sihirbazların müşâhedesi sahih olduğu için nasıl “*Zararı yok*” dediler.

Sa’dî ehlullah hakkında şöyle der:

Anbean elem şarabını içerler, acı görürlerse de susarlar
Canan için çekilen sabır dost elinden alınan acı şeker gibidir

Hâfız da der ki:

Sevgili, âşıkların ateş içinde kalmalarını istiyorsa
Kevser çeşmesine bile bakarsam gözüm kör olsun
Lütufla çağırır dâvet edersen, büyük iyilik olur
Kızıp da kovacak olursan, bil ki gücenmeyiz, içimiz saftır

إِنَّا نَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطَايَانَا أَنْ كُنَّا أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥١﴾

51. "Biz, ilk iman edenler olduğumuz için Rabbimizin hatalarımızı bağışlayacağını umarız."

"Biz," Fir'avn'a tâbi olanlardan veya orada hazır bulunup şâhid olanlardan *"ilk iman edenler olduğumuz için Rabbimizin"* şirk ve diğer geçmiş *"hatalarımızı bağışlayacağını umarız."*

el-Müfredât'ta der ki: "اَلطَّمَعُ" nefsin arzu ederek bir şeye meyletmesi, arzulamasıdır."

Kâşifî der ki: "Rivâyet edildiğine göre Fir'avn, o müminlerin sağ el ve sol ayaklarının kesilmesini emretti. Onları yüksek darağaçlarına astılar. Mûsâ (a.s.) onlar için gözyaşı döktü. Allah Teâlâ perdeleri kaldırıp onların kurbiyet menzillerini ve üns makamlarını Hz. Mûsâ'nın gözü önüne getirdi, böylelikle teselli buldu."

El ve ayaklarını kaybeden sihirbazlar
Mevlâ'ya yakınlık fezâsında uçtular
El ve ayakları gitse de, onun yerine
Hak'tan ebediyet kanatları taktılar
O kanatlarla göklere ağdılar
Aşk semâsında hepsi birer şahbaz oldular

Çünkü vücûddan/varlıktan noksanlaşan ruhda ve şuhûdda ziyâdeleşir. Allah Teâlâ kuldan fânîyi alır, yerine bâkîyi koyar.

Hz. Peygamberimiz (s.a.)'in amcasının oğlu Ca'fer, gazâlardan birinde sancağı sağ eline almıştı. Sağ eli kesilince sol eline aldı. O da kesildi. Bunun üzerine şehid olana kadar onu iki pazusuyla kucakladı. Yaşı otuz üç idi. Bu yüzden Allah ona bu ameline karşılık cennette istediği yere uçacağı iki kanat verdi. Bu yüzden ona "Ca'fer-i Tayyâr" denilmiştir.

İşte dâvâsında sâdık olanın hâli böyledir. Belâyı verenin Allah olduğunu bilmen senden belânın elemini hafifletir. Fakat bu bilme müşâhede mertebesinden olmadığı zaman tam hafifleme hâsıl olmaz. Sihirbazların hâli şuhûd ve cezbe hâli idi. Böylesi nâdiren vukû bulur. Çünkü sâliklerin çoğu için incizâb bir defada olmaz, tedrîcîdir. Hz. Ömer (r.a.)'ın îman sırasındaki hâli, sihirbazların hâli gibidir.

Hâsılı îman ihsânın vesîlesi, vâsıtasıdır. Kim îman eder, ameller konusunda hâlini ıslâha çalışırsa, Allah onu hallerin sâhiplerinin ulaştığı makamlara erdirir. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) "*Kim bildiği ile amel ederse, Allah onu bilmediği şeylerin ilmine vâris kılar.*"[7] buyurmuştur.

Hz. Şeyh-i Ekber (k.s.) der ki: "Muhammed (s.a.)'in peygamberlikten önce İbrahim (a.s.)'ın şeriatıyla Allah'a ibadet etmesi, Allah'dan O'na bir inâyet idi. Nihâyet O'na vahiy ve risâlet geldi. Aynı şekilde kâmil velînin de şerîat-ı mutahharra ile amele

sarılması gerekir ki Allah onun kalbinde bir kapı, kendisini anlama gözü açsın da muhaddeslerden (Allah'ın kendisiyle konuştuğu, ilhâm ettiği kimselerden) olsun. Sonra Allah onu Rasûlullah (s.a.)'i gönderdiği gibi mahlûkatı irşâda gönderirsin."

Sen yolu/tarîkı öğrendiğine göre ona sülûk etmen gerekir. Çünkü ehl-i sülûk mülûktür, asıl melikler onlardır. Ancak âileden, çocuklardan ve mallardan tam olarak Allah'a dönme olmadan sülûk asla tamam olmaz. Tıpkı sihirbazların *"biz şüphesiz Rabbimize döneceğiz"* demeleri gibi. Görmez misin sûreten sâlik olan bütün malını evinde bırakır. Çünkü kul zayıftır. Zayıf kimse ise ağır yük kaldıramaz. Allah'dan kolaylaştırmasını ve âsân kılmasını dileriz.

وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَسْرِ بِعِبَادٖٓى اِنَّكُمْ مُتَّبَعُونَ ﴿٥٢﴾

52. Musa'ya: "Kullarımı geceleyin yola çıkar; çünkü takip edileceksiniz" diye vahyettik.

"Musa'ya: "Kullarımı geceleyin yola çıkar; çünkü takip edileceksiniz." Fir'avn ve ordusu peşinizden gelecek. *"diye vahyettik."* "اَلْاِيحَاءُ" Gizlice bildirmek, "سَرَى" ve "اَسْرَى" gece yürüdü demektir. Yâni biz vahiy yoluyla Mûsâ'ya şöyle dedik: "Ey Mûsâ! İsrâiloğulları'nı geceleyin Kızıldeniz'e varıncaya kadar götür ve yürüt. Orada emrim sana gelecek, onunla amel edersin." Mûsâ (a.s.)'a kullarımızı, yani İsrailoğulları'nı sizin kurtuluşunuz ve kâfirlerin helâki olacak olan Kızıldeniz tarafina götür, diye vahyettik.

Bu hâdise, seneler sonradır. Mûsâ (a.s.) onları hakka çağırarak ve kendilerine âyetler/mûcizeler göstererek onların arasında kalmış, onların ise sadece azgınlık ve taşkınlıkları artmıştır.

Mûsâ (a.s.) denize varacağını vahiyle öğrenmiştir. Çünkü yolun hangi tarafa olacağını bilmeden geceleyin yola çıkmakla emrolunması uzak bir ihtimaldir. Mısır'dan çıkarken Cebrâil (a.s.)'ın ona sözü şudur: "Ey Mûsâ, benimle senin buluşma yerimiz denizdir." Yani Kızıldeniz'in kenarıdır.

"Çünkü takip edileceksiniz" ifâdesi, geceleyin yola çıkarma emrinin sebebini açıklamaktadır. Yâni onları geceleyin yola çıkar. Fir'avn ve ordusu sabahleyin sizin peşinizden geldiklerinde denize ulaşmanızdan önce size yetişemeyecek kadar onlardan önde olursunuz. Bilakis siz denize girdiğiniz zaman onlar ardınızda olurlar. Sizin girdiğiniz yerden onlar da girerler, ben de denizi onların üzerine kapatır ve onları suda boğarım.

فَاَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِى الْمَدَٓائِنِ حَاشِرٖينَۚ ﴿٥٣﴾

53. Fir’avn da şehirlere *(asker)* toplayıcılar gönderdi:

“Fir’avn da” onların geceleyin yola çıkacağını haber alınca, payitahta yakın olan *“şehirlere”* onları tâkip etmeleri için *“(asker) toplayıcılar gönderdi:”*

Kâşifî der ki: “Son gün İsrailoğulları’nın çıkış/ayrılış haberi Kıptîlere ulaştı. Onlar İsrailoğulları’nın evlerinde kalma sebebinin bayram hazırlığı olduğunu zannediyorlardı. İkinci gün arkalarından süratli bir şekilde gitmeyi istediler. Kıbtî evlerinden birinde, kavmin seçkinlerinden biri öldü; onun taziyesiyle meşgul oldular. O gün Fir’avn ordunun toplatılmasını emretti.”

Keşfü’l-esrâr da ise şöyle der: “Pazar günü sabahında Kıptîler onu defnetmekle meşgul iken Fir’avn’un emriyle bütün asker ve hizmetkârları toplandı. Ertesi Pazartesi günü İsrailoğulları’nın peşine düştüler.”

إِنَّ هٰٓؤُلَٓاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَۙ ﴿٥٤﴾

54. “Esasen bunlar, sayıları az, bölük pörçük bir cemaattır.”

Fir’avn, şehirlerin askerleri gelip toplanınca İsrâiloğulları’nı kasdederek şöyle dedi: *“Esasen bunlar, sayıları az, bölük pörçük bir cemaattır”* Az bir topluluktur. İsrâiloğulları altı yüz yetmiş bin kişi olduğu halde kendi askerlerine nisbetle onları azımsadı. Çünkü Fir’avn âilesi/taraftarları sayılamayacak kadar çoktu. *et-Tekmile’*de der ki: “Fir’avn İsrâiloğulları’nı kısraklar hariç bir milyon at ile takip etmiştir. Ordusunun öncü birliği yedi yüz bindi.

“اَلشِّرْذِمَةُ” küçük grup, demektir. “قَلِيلَةٌ” değil de “قَلِيلُونَ” denilmesi yahûdilerin herbiri küçük bir kabîleden meydana gelen kabîleler olması bakımındandır.

وَاِنَّهُمْ لَنَا لَغَٓائِظُونَۙ ﴿٥٥﴾

55. “*(Böyle iken)* kesinkes bizi öfkelendirmişlerdir.”

“(Böyle iken) kesinkes bizi öfkelendirmişlerdir.” Öfke ve gazaba sebep olmuşlardır. “اَلْغَيْظُ”, gazab ve öfkenin daha şiddetlisidir. Öfke, kalpteki kanın köpürüp hareketlenmesinden dolayı insanın hissettiği harârettir. Âyetin mânâsı ise şöyledir: Onlar dinimize muhâlefet ederek, bu gece bayramları olduğunu bahane ederek ödünç aldıkları mallarımızı alıp götürerek ve iznimiz olmadan topraklarımızdan çıkıp giderek bizi öfkelendirecek ve kızdıracak şeyler yapmaktadırlar. Halbuki onlar bizim kullarımıza dâhildirler.

وَاِنَّا لَجَمِيعٌ حَاذِرُونَ ﴿٥٦﴾

56. "Biz ise, elbette uyanık *(ve yekvücut)* bir cemaatız." ***(diyor ve dedirtiyordu).***

Topluluk için "جَمْعٌ وَجَمِيعٌ وَجَمَاعَةٌ" kelimeleri kullanılır. "اَلْحَذَرُ" korku ve endişe duyulan şeylerden sakınmak, hazırlıklı olmaktır. Fir'avn, şunu kasdediyordu: İsrâiloğulları sayıca az ve değersiz oldukları için onlara önem verilmez, üstün ve galip gelmeleri de beklenmez. Fakat biz âdeti teyakkuz, uyanıklık ve her hususta tedbirli olmak olan bir topluluk ve kavim olduğumuz halde onlar bizi öfkelendiren ve göğsümüzü daraltan işler yapıyorlar. Birisi bize başkaldırırsa, onun çıkardığı fesad ateşini söndürmekte acele ederiz.

Fir'avn, İsrâiloğulları'ndan korktuğunu zannetmesinler diye bu sözleri şehirlerin halkına söylemiştir.

Bazıları ise: "حَاذِرُونَ" silâh kullanmayı, savaş düzeni almayı ve savaş yöntemini bilen bir topluluğuz, demektir" demiştir. Bu söz, Musa (a.s.) kavminin silâh teçhizatına sahip olmadıkları ve savaş sanatını bilmediklerinden kinayedir. Çünkü "اَلْحَاذِرُ" hazır anlamına da gelir. Nitekim *es-Sıhâh*'ta böyle geçmektedir.

فَاَخْرَجْنَاهُمْ مِنْ جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٥٧﴾

57. Ama *(sonunda)* biz onları *(Fir'avn ve kavmini)*, bahçelerden, pınarlardan, çıkardık.

"Ama (sonunda) biz onları" Fir'avn ve kavmini, bu sebepten dolayı içlerinde çıkma arzusu yaratmak sûretiyle Nil'in iki tarafında uzanan *"bahçelerden,"* bostanlardan *"pınarlardan, çıkardık."* Bu arzu onları çıkmaya sevk etti. Yâni onlar her ne kadar kendi iradeleriyle çıkmış olsalar da mezkûr yaratma bakımından çıkarma mecâzî olarak Allah Teâlâ'ya isnâd edildi.

Râğıb der ki: "İnsanın gözünde de su olduğu için su kaynağı da ona benzetilerek ona da "عَيْنٌ" denir."

*Keşfü'l-esrâr'*da: "وَعُيُونٍ" yani akan nehirlerden, demektir." der. **Kâşifî** ise "pınar başlarından" der.

وَكُنُوزٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٥٨﴾

58. Hazinelerden ve değerli yerlerden.

"Hazinelerden" Altın, gümüş ve benzeri görünen mallardan çıkardık/ayırdık. Allah Teâlâ bunları "كَنْزٌ (hazîne/biriktirip saklama)" diye isimlendirdi. Çünkü Allah'ın hakkı

ödenmeyen mal, yerin üstünde görünür vaziyette de olsa o “kenz/hazîne”dir. Allah’ın hakkı ödenen mal ise yedi kat yerin altında bile olsa “kenz/hazîne” değildir.

“اَلْكَنْزُ” toplanmış ve muhafaza altına alınmış maldır. Onunla “اَلرِّكَازُ” ve “المعدن” arasındaki fark şudur: “اَلرِّكَازُ” ister yaratılmış olsun, ister sonradan konsun yerin altında yerleştirilmiş maldır. “اَلْمَعْدِنُ” yerin altında yaratılmış, “اَلْكَنْزُ” ise yerin altına sonradan konulmuş maldır.

*Harîdetü’l-acâib’*de der ki: “Mısır arâzîsinde çok hazineler vardır. Mısır’ın çoğu yerinde gömülü altın hazineleri olduğu söylenir. Hatta orada definе olmayan bir yerin bulunmadığı bile söylenmiştir.”

“Ve değerli yerlerden.” Yani güzel evlerden ve değerli oturma yerlerinden onları çıkardık.

Süheylî, *Kitâbü’t-Ta’rîf ve’l-i’lâm’*da der ki: Müfessirlerden bir grubun görüşüne göre burası Mısır arâzîsinin el-Feyyûm bölgesidir. “اَلْفَيُّومُ”ün mânâsı, *et-Tekmile*’de belirtildiği üzere bin gün demektir. Burası Yusûf Sıddîk (a.s.)’ın kurduğu büyük bir şehirdir. Şehri ikiye ayıran bir nehir vardır. Nehir dünyanın hârikalarındandır. Çünkü Nil’le birleşir, kış aylarında ise ondan ayrılır. Diğer zamanlarda normal şekilde akar. Bu şehre bağlı üç yüz altmış mamur köy vardır. Hepsinin tarlaları ve mahsulleri vardır.

Denilir ki Yusuf (a.s.) zamanında su o bölgenin çoğunu kaplamıştı. Yusuf (a.s.) o bölgeyi senenin günleri sayısına göre ayırdı. Mısır’da kıtlık olduğu zaman o bölgenin köylerinden her biri Mısır halkının bir gün ihtiyacını karşılardı.

Feyyûm arâzîsinde bahçeler, ağaçlar, bol ucuz meyveler, yüksek vasıflı balıklar ve çok miktarda şeker kamışı vardır.

كَذٰلِكَۜ وَاَوْرَثْنَاهَا بَنٖٓي اِسْرَٓاءٖيلَۚ ﴿٥٩﴾

59. Böylece, bunlara İsrailoğulları’nı mirasçı yaptık.

“Böylece” yani bu hayret verici çıkarma ile onları çıkardık. **Ebü’l-Leys** der ki: “Böylece” yani bana ısyân edene işte böyle yaparım.”

“Bunlara İsrailoğulları’nı mirasçı yaptık.” Yâni miras bırakanın malı vârisin olduğu gibi bu bahçeleri, pınarları, hazîneleri ve güzel yerleri İsrâiloğulları’nın tasarrufuna verdik. Sanki onlar sâhiplerinin oralardan çıktıkları andan îtibaren daha kabz ve teslim almadan önce oralara mâlik olmuşlardır.

Onların (Fir’avn kavmi) bağ, bahçe, hazine ve mallarını Yakuboğulları’na miras verdik. Bir görüşe göre miras sözünden kasdedilen, İsrailoğulları’nın Fir’avn ve kavminin helâkinden sonra Mısır’a gelip Kıbtîlerin bütün mallarına tasarruf etmeleridir.

Sahih olan kavil şudur: Davud (a.s.)’ın devleti zamanında hükümranlığı elde edip Mısırlıların ülkesine hükmettiler. Nitekim **Taberî** “Onlar Fir’avn âilesinin yurtlarına

sadece mâlik oldular ve oralara girmediler. Fakat Şam bölgesinde oturdular.” der.

Fir’avn, ordunun önüne altı yüz bin asker gönderdi. Altı yüz bin asker sağ tarafta, altı yüz bin asker sol tarafta, altı yüz bin asker de arka tarafta görevlendirdi. Kendisi de sayılamayacak kadar bir toplulukla ordunun ortasında yer aldı. Her biri, demirden deniz dalgaları arasında baştan ayağa zırha bürünmüş, kin dolu ve kan dökücü gözleri ve keskin kılıçlarıyla kan dökmeye hazır birer askerdi.

فَاَتْبَعُوهُمْ مُشْرِقِينَ ﴿٦٠﴾

60. Derken *(Fir’avn ve adamları)* gün doğumunda onların ardına düştüler.

“Derken (Fir’avn ve adamları) gün doğumunda” yani onlar güneşin doğma vaktine girdikleri halde *“onların ardına düştüler.”*

Kâşifî der ki: “Güneş doğarken İsrailoğulları’na yetiştiler. O esnada Musa’nın askerleri Kızıldeniz’in kenarında denizi geçmek için önlem alıyordu ki birden Fir’avn ve askerleri göründü.”

İkinci/arkadaki birinciye/öndekine yetişmek istediği zaman “إِتْبَاعًا أَتْبَعَهُ” denir. Şâyet uğrayıp onunla beraber devam ederse “تَبِعَهُ تَبْعًا” denir. Mânâ şöyledir: Biz onları çıkarmak ve İsrâiloğulları’nı onların diyarına vâris kılmayı murâd ettik. Onlar da çıktılar, Mûsâ ve ashabına yetiştiler.

فَلَمَّا تَرَٓاءَ الْجَمْعَانِ قَالَ اَصْحَابُ مُوسٰى اِنَّا لَمُدْرَكُونَ ﴿٦١﴾

61. İki topluluk birbirini görünce, Musa’nın adamları: “İşte yakalandık!” dediler.

“İki topluluk birbirini görünce” Mûsâ (a.s.)’ın ve Fir’avn’ın toplulukları biri diğerini görecek şekilde birbirlerine yaklaşınca, *“Musa’nın adamları: “İşte yakalandık!”* Onlar arkamızdan bize yetiştiler. Fir’avn kavmine karşı koyacak gücümüz yok. Önümüzde de girişi olmayan bu deniz var *“dediler.”*

قَالَ كَلَّا اِنَّ مَعِىَ رَبِّى سَيَهْدِينِ ﴿٦٢﴾

62. Musa: “Asla! Rabbim şüphesiz benimledir, bana yol gösterecektir.” dedi.

“Musa: “Asla!” öyle değil, yani bu söze son verin, onu bırakın. Çünkü onlar size yetişemeyecek. Allah Teâlâ size onlardan kurtulmayı vaad etti. *“Rabbim şüphesiz”* korumasıyla, yardımıyla, gözetmesiyle ve inâyeti ile *“benimledir.”*

Cüneyd (k.s.)’a “İnâyet mi öncedir, riâyet/gözetme mi?” diye sorulunca “İnâyet, su ve

topraktan öncedir.” dedi.

“Bana yol gösterecektir.” Mutlaka bana onlardan tamamen kurtulmanın yolunu gösterecektir. *“dedi.”*

Muhakkıklar şöyle demiştir: Mûsâ (a.s.) sözünde maiyyeti/beraberliği önce zikrederek “إِنَّ مَعِىَ رَبِّى *Rabbim şüphesiz benimledir.*” demiştir. Bizim Peygamberimiz (a.s.) ise “إِنَّ اللهَ مَعَنَا ***Allah bizimledir.***” (et-Tevbe, 9/40) buyurarak maiyeti/beraberliği sonra getirmiştir. Ki âriflerin gönlüne âşikâr eyledi ki Kelîmullah olan Mûsâ (a.s.), kendinden, kendi zâtından Hakk’a baktı. Bu müridin makamıdır. Habîbullah olan Hz. Peygamber (a.s.) ise Hak’tan kendisine nazar etti. Bu da murâdın makamıdır. Müride ne söylenirse onu yapar, murâd olan ise ne söylerse onu yaparlar.

Birisinin yüzü dosta doğrudur, kendisini Hakk’ın zâtında görür

Diğerinin ise yüzü kendinedir, kendinde Hakk’ı görür.

Keşfü’l-esrâr’da der ki: “Mûsâ (a.s.) kendisine “*Rabbim benimledir*” dedi, “Rabbimiz bizimledir.” demedi. Çünkü ezelde İsrailoğullarından bir topluluğun Fir’avn ve kıbtîlerin helâkinden sonra buzağıya tapacaklarına hükmedilmişti.

Hz. Peygamber (s.a.) Hz. Sıddîk-i Ekber ile mağarada iken Hz. Ebû Bekir’in hallerinden o mânâ hakikatlerini sezince onu kendine yakın kıldı, maiyyet-i ilâhîye götürdü ve şöyle buyurdu: “***Allah bizimledir.***” (et-Tevbe, 9/40).

Denildi ki; Musa (a.s.) kendisi için “*Rabbim şüphesiz benimledir, bana yol gösterecektir.”* demiştir. İzzet sâhibi olan Allah Muhammed ümmeti için ise “***Allah, takvâ sâhipleri/(kötülükten) sakınanlar ve ihsân ehli/güzel amel edenlerle beraberdir***.” (en-Nahl, 16/128) buyurmuştur. Musa’nın kendisi için söylediğini Allah Teâlâ yerine getirdi, onu reddetmedi ve ona kurtuluş yolunu gösterdi. Düşmanın hile ve tuzağını ortadan kaldırdı. Allah Teâlâ kendi lütuf ve inâyetinden Muhammed ümmeti için “***Allah takvâ sâhipleri ile beraberdir.***” buyurdu. Dünyada da günah gam ve tasasından kurtarıp rahmet ve mağfiretine ulaştıracağını vaad etti; O vaadini yerine getirir.

Rivâyete göre Fir’avn âilesinden îman eden kimse Mûsâ (a.s.)’ın önündeydi. Ona: “Hangi tarafa gitmekle emrolundun? Önünde de bu deniz var. Fir’avn hânedanı da etrafını sarmış!” Mûsâ (a.s.): “Denize (girmekle) emrolundum. Umulur ki ne yapacağım da bana emrolunur.” diye cevap verdi.

Abdullah b. Selâm’dan rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir: “Mûsâ (a.s.), denize varınca şöyle duâ etti:

يَامَنْ كَانَ قَبْلَ كُلِّ شَىْءٍ وَالْمُكَوِّنَ لِكُلِّ شَىْءٍ وَالْكَائِنَ بَعْدَ كُلِّ
شَىْءٍ إِجْعَلْ لَنَا مَخْرَجًا

“Ey herşeyden önce var olan, her şeyi yaratan, her şeyden sonra yine var olacak olan Allah’ım! Bize bir çıkış yolu ver.”

Abdullah b. Mes’ûd (r.a.)’ın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Rasûlullah (s.a.): “*Sana Mûsâ (a.s.)’ın deniz yarıldığında söylediği kelimeleri öğreteyim mi?*” buyurdu. Ben de “Evet.” dedim.

اَللّٰهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ وَاِلَيْكَ الْمُشْتَكٰى وَبِكَ الْمُسْتَغَاثُ وَاَنْتَ
الْمُسْتَعَانُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ اِلَّا بِاللّٰهِ

“Allah’ım hamd sana âiddir, şikâyet ancak sana yapılır, yalnız senden yardım istenir, yardım isnenen ancak sensin. Güç ve kuvvet ancak Allah’ın yardımı iledir. de.” buyurdu. **İbn Mes’ûd** der ki: “Bu kelimeleri, Nebî (a.s.)’dan işittiğimden beri terk etmedim.”[8]

فَاَوْحَيْنَٓا اِلٰى مُوسٰٓى اَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَۜ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ
فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظٖيمِۚ ﴿٦٣﴾

63. Bunun üzerine Musa’ya: “Asân ile denize vur!” diye vahyettik. *(Vurunca deniz)* derhal yarıldı *(on iki yol açıldı)*, her bölük koca bir dağ gibi oldu.

“Bunun üzerine Musa’ya:” Ey Mûsâ *“Asân ile denize vur!” diye vahyettik.”*

Bu deniz, Kızıldeniz’dir. Denize “اَلْبَحْرَ” denilmesi, genişliğinden ve yaygınlığından dolayıdır. Kızıldeniz, Fars denizinin bir tarafıdır. “اَلْقُلْزُمُ (Kızıldeniz)” denizin Mısır sahilindeki bir küçük beldenin ismidir. Mısırla arası yaklaşık üç günlük yoldur. Harabe halindedir. Bugün yeri “Süveyş” diye bilinir. Acrûd’un karşısında Mısır’dan Mekke’ye giden hacıların konakladığı bir menzildir. Fir’avn, buraya yakın bir yerde boğulmuştur. Kızıldeniz; karanlık ve ıssız bir deniz olup, zâhiren ve bâtınen onda hayır yoktur. Medyen şehri, bu denizin sahilindedir. Bugün orası da haraptır. Mûsâ (a.s.)’ın Şuayb (a.s.)’ın koyunlarına su çıkardığı kuyu da oradadır. O kuyu da şimdi âtıl haldedir.[9]

Kâşifî der ki: “Mûsâ (a.s.) denizin kenarına geldi, asâsını denize vurdu ve: “Ey Ebû Hâlid[10] bize yol ver.” dedi.”

Mûsâ (a.s.) asâsını denize vurdu, denizin suyu *“derhal yarıldı”.* İsrâiloğulları’nın kabîleleri sayısınca on iki yol açıldı. *“Her bölük”* yani denizden ayrılan, kopan her parça *“koca”,* yerinde sâbit, göğe yükselen *“bir dağ gibi oldu.”*

*el-Müfredât’*ta der ki: “اَلْفَرْقُ” ile “اَلْفَلَقُ” mânâları birbirine yakın kelimelerdir. Fakat yarılma anlamına “اَلْفَلَقُ”, ayrılma anlamına ise “اَلْفَرْقُ” kelimesi kullanılır. “اَلْفِرْقُ” ise ayrılmış parça/bölüm demektir.”

“كُلُّ فِرْقٍ”de râ harfi bütün kırâat imamlarına göre tefhıym (kalın) ve terkıyk (ince) olarak okunabilir. Ancak tefhıym evlâdır.

Râğıb der ki: “اَلطَّوْدُ” büyük dağ demektir. Ayrıca “koca” diye vasfedilmesi, diğer

dağlar arasında büyük olduğu için değil, koca dağlar arasında büyük olduğu içindir.”

Böylece her kabîle kendi yoluna girdi.

Kâşifî der ki: “Hemen denizin dibinden bir rüzgâr esti, deniz kurudu ve her bir kavim bir yoldan denize girdi.” Nitekim Allah Teâlâ: “***Onlara denizde kuru bir yol aç***.” (Tâhâ, 20/77) buyurmuştur.

وَاَزْلَفْنَا ثَمَّ الْاٰخَرٖينَۚ ﴿٦٤﴾

64. Ötekilerini de oraya yaklaştırdık.

“Ötekilerini” Fir’avn ve kavmini *“de oraya”*denizin yarıldığı yere, yani İsrâiloğulları’na *“yaklaştırdık.”* Nihâyet onlar da Mûsâ (a.s.) ve ashabının peşinden girdikleri yollara girdiler.

*Tâcü’l-Masâdır’*da der ki: “اَلْاِزْلَافُ” yaklaştırmak ve toplamak demektir. Allah Teâlâ’nın “وَاَزْلَفْنَا” kavli bu iki mânâ ile de tefsir edilmiştir. Şu kadar var ki birinci mânâya yorulması daha güzeldir.

وَاَنْجَيْنَا مُوسٰى وَمَنْ مَعَهُٓ اَجْمَعٖينَۚ ﴿٦٥﴾

65. Musa ve beraberinde bulunanların hepsini kurtardık.

“Musa ve beraberinde bulunanların hepsini” onlar karaya çıkana kadar denizi bu durumda muhâfaza ederek boğulmaktan *“kurtardık.”*

ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخَرٖينَۜ ﴿٦٦﴾

66. Sonra ötekilerini suda boğduk.

“Sonra” denizi üzerlerine kapatarak *“ötekilerini suda boğduk.”* Yâni İsrailoğulları’nın hepsi denizden çıkınca Mûsâ (a.s.), Fir’avn ve Kıbtîlerin açılan yollardan girip kendilerine yetişmelerinden korktuğu için denizin kendi haline dönmesini istiyordu. Ona şöyle fermân-ı ilâhî geldi: Ey Mûsâ “***Denizi açık halde”*** saflar hâlinde sâkin ***“bırak. Çünkü onlar”*** Fir’avn ve kavmi ***“boğulacak bir ordudur.***” (ed-Duhân, 44/24) Mûsâ (a.s.) da Allah Teâlâ onları suda boğana kadar denizi olduğu halde bıraktı. Nitekim bu konu başka yerlerde de geçmişti.

Rivâyet edilmiştir ki Musa (a.s.)’ın kurtulup düşmanın boğulduğu gün Muharrem ayının onuncu Pazartesi günü idi. Musa (a.s.) o nimete şükür olmak üzere o gün oruç

tuttu.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٦٧﴾

67. Şüphesiz bunda bir ibret vardır; ama çokları iman etmiş değillerdir.

"Şüphesiz bunda" yukarıda genişçe anlatılanlarda, özellikle Mûsâ (a.s.)'ın ve ashabının kurtarılmasında ve Fir'avn ve kavminin suda boğulmasında ibret alanlar için çok büyük *"bir ibret vardır; ama çokları"* Mısırlılar'ın çoğu, yâni Fir'avn âilesi *"iman etmiş değillerdir."*

Derler ki: Onlar içinde sadece Fir'avn'un karısı Âsiye, Hırbîl isimli mü'min ve Meryem binti Nâmûsâ imân etmişti. Bu Meryem, Mısır'dan çıkarken Yûsûf (a.s.)'ın kemiklerinin bulunduğu yeri/kabri gösteren kadındır.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٦٨﴾

68. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

"Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip" Fir'avn ve kavmi gibi düşmanlarından intikâm alan *"ve"* Mûsâ (a.s.) ve İsrâiloğulları gibi dostlarına *"engin merhamet sahibidir."*

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Bu mânâyı âyetin sevkinin/gelişinin zâhiri gerektirmektedir. Çünkü Allah Teâlâ *"**Şüphesiz bunda bir ibret vardır…**"* ifâdesini bu sûrede sekiz yerde zikretmiştir. Birincisi, daha önce geçtiği gibi Hz. Peygamber (a.s.) ve kavminin zikrindedir. Gerçi Hz. Peygamber (a.s.)'ın ismi sarîh/açık değil kinâyeli olarak geçmiştir. İkincisi, Mûsâ (a.s.)'ın kıssasında, sonra İbrâhim (a.s.)'ın, sonra Nuh (a.s.)'ın, sonra Hûd (a.s.)'ın, sonra Sâlih (a.s.)'ın, sonra Lût (a.s.)'ın, sonra da Şuayb (a.s.)'ın kıssasında zikredilmiştir. Bu âyetin bu kıssaların her birinin sonunda zikredilmesi, "*çokları*" ile zikredilen peygamberlerden her peygamberin îman etmeyen kavminin murâd edildiğine delâlet eder. Bu yerlerden başka âyetlerde de her ümmetten insanların çoğunun inkâr edenler olduğu sâbit olmuştur.

Her kıssanın âyet ve ibret olması, o hâdiseyi görenlere ve kıyâmete kadar geleceklere nisbetledir. Kureyş de onlara dâhildir. Çünkü onlar, meselâ Mûsâ ve Fir'avn kıssasını Hz. Peygamber (a.s.)'ın lisanından işittiler. Bu da onlar için bir âyet oldu. Halbuki o kıssayı hiç kimseden duymadan Hz. Peygamber (s.a.)'in açıklaması da îman etmeyi gerektiren başka bir âyettir. Çünkü bu onun ancak sâdık vahiy yoluyla O'na bildirildiğine delâlet eder.

Evet Allah Teâlâ'nın "**Şüphesiz bunda bir ibret vardır.**" sözü meselâ Mûsâ (a.s.) ve

Fir'avn arasında meydana gelen her şeye işâretse de kurtarma ve suda boğma dışındakiler de boğulanlar için bir âyettir. Böylece âyetin kendisinden sonrasıyla tam bir uyum meydana gelir. İyi anla.

Bazıları "أَكْثَرُهُمْ (**çokları)**" ifâdesindeki zamirin bizim Peygamberimiz (s.a.)'in kavmine râci olmasını tercih etmiştir. Buna göre mânâ şöyle olur: Sûrenin başında zikredilenlerde bir âyet/ibret olduğu gibi bu zikredilenlerde de ibret alanlar için bir âyet/ibret vardır' şeklinde olur. Mûsâ ve Fir'avn kıssasını duyan (o zamanki) Mekke halkının çoğu, düşünmedikleri ve ibret almadıkları için îman etmiş değillerdir. O halde Fir'avn âilesinin başına gelen mûsîbetin benzerinin kendilerine de ulaşmasından sakınsınlar. Çünkü Rabbin Azîz'dir; yalanlayanlardan istediği gibi intikam alma konusunda mutlak gâlibdir. Rahim'dir; rahmeti fazla olandır. Bu yüzden vahiy yoluyla olan bu büyük âyeti gördükten sonra îman etmemeleri sebebiyle cezayı tam olarak hak ettikleri halde onlara mühlet verir ve cezalandırmakta acele etmez.

Âyette Hz. Peygamer (s.a.)'i teselli etme vardır. Çünkü ellerinde mûcizeler zuhur ettiği halde kavminin bunları yalanlamasına üzülüyor, nûr saçan kalbi mahzûn oluyordu. İşte Allah Teâlâ, kavminin inadına karşı sabırlı olması ve kurtuluşu beklemesi konusunda önce geçen peygamberlere uyması için bu ve benzeri kıssaları zikretmiştir. Nitekim "Onların sabrettiği gibi siz de sabredin, onların muzaffer olduğu gibi siz de muzaffer olursunuz." denilmiştir.

Hâfız der ki:

Gayb âleminin meleği bana şu güzel müjdeyi verdi:
"İnsan dünyada sürekli mahzun kalmayacak"

Aclûnî, II, 347
ed-Dürru'l-mensûr, VI, 299
Bu bilgiler, İHakkı Bursevî'nin yaşadığı XVIIIyüzyıla âiddir(H.K.Yılmaz)
Mûsâ (a.s.) denize bu künyeyi vermişti.

NEYE TAPTIĞINIZI DÜŞÜNDÜNÜZ MÜ?

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَاَ اِبْرٰهٖيمَۢ ﴿٦٩﴾ اِذْ قَالَ لِاَبٖيهِ وَقَوْمِهٖ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٧٠﴾
قَالُوا نَعْبُدُ اَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفٖينَ ﴿٧١﴾ قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ
اِذْ تَدْعُونَۙ ﴿٧٢﴾ اَوْ يَنْفَعُونَكُمْ اَوْ يَضُرُّونَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا بَلْ وَجَدْنَٓا
اٰبَٓاءَنَا كَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٧٤﴾ قَالَ اَفَرَاَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَۙ ﴿٧٥﴾ اَنْتُمْ
وَاٰبَٓاؤُ۬كُمُ الْاَقْدَمُونَ ﴿٧٦﴾ فَاِنَّهُمْ عَدُوٌّ لٖٓي اِلَّا رَبَّ الْعَالَمٖينَۙ ﴿٧٧﴾

69. ***(Rasûlüm!)*** **Onlara İbrahim'in haberini de naklet.** ***(Oku!)***
70. Hani o, babasına ve kavmine: Neye tapıyorsunuz? demişti.
71. "Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz" diye cevap verdiler.
72. İbrahim dedi ki: Peki, yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı?
73. Yahut size fayda ya da zarar verebiliyorlar mı?
74. Şöyle cevap verdiler: Hayır, ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk.
75. İbrahim dedi ki: İyi ama, neye taptığınızı ***(biraz olsun)*** **düşündünüz mü?**
76. "İster siz , ister eski atalarınız"
77. İyi bilin ki onlar benim düşmanımdır; ancak âlemlerin Rabbi ***(benim dostumdur)*****;**

"التِّلَاوَةُ" düzgün ve güzel edâ (tetâbu) ile okumak demektir. "الْقِرَاءَةُ" daha geneldir. Yâni müşrik Araplara oku ve Mekke halkına İbrâhim'in şânı yüce/çok önemli haberini bildir. **Kâşifî** der ki: "Müşrik Arapların kendilerini nisbet ettikleri ve evlâdlarından olmakla iftihâr ettikleri ve dayandıkları İbrahim (a.s.)'ın haberini oku."

اِذْ قَالَ لِاَبٖيهِ وَقَوْمِهٖ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٧٠﴾

70. Hani o, babasına ve kavmine: "Neye tapıyorsunuz?" demişti.

"Hani o, babasına" Âzer'e -ki daha önce de geçtiği gibi onun asıl adı Tarah idi- *"ve kavmine:"* Bâbil halkına: *"Neye"* hangi şeye *"tapıyorsunuz?"* sizin tapmakta olduğunuz şey nedir? *"demişti."*

Bâbil, Irak'ta bir yerdir, sihir ilmi oraya nisbet edilir. "الْقَوْمُ" kelimesinin asıl anlamı, kadınlar olmaksızın sadece erkeklerden oluşan topluluktur. Nitekim Allah Teâlâ'nın:

ٱلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى ٱلنِّسَاءِ ***"Erkekler kadınlar üzerine kâimdirler*** (onların yöneticisi ve koruyucusudur)**."** (en-Nisa, 4/34) kavli buna dikkat çeker. Kur'ân'ın genelinde ise bu kelime ile hem erkek hem de kadınlardan oluşan topluluk kastedilmiştir. Nitekim *el-Müfredât*'ta böyle geçmektedir.

İbrâhim (a.s.)'ın kavminin putlara taptığını bile bile onlara böyle sorması, onların dalalet ve sapıklıklarına dikkat çekmek ve taptıkları şeylerin ibadete müstahak olmadığını kendilerine göstermek içindi.

قَالُوا نَعْبُدُ اَصْنَامًا فَنَظَلُّ لَهَا عَاكِفِينَ ﴿٧١﴾

71. "Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz" diye cevap verdiler.

"Putlara tapıyoruz" Bu putlar *Keşfü'l-esrâr*'da belirtildiği üzere altın, gümüş, demir, bakır, odundan yapılmış yetmiş iki puttur. *Fethur'r-Rahmân*'da belirtildiği gibi Âdemoğlu sûretinde taş ve diğer şeylerden yapılan putlara "اَلصَّنَمُ" denir.

el-Müfredât'ta der ki: "اَلصَّنَمُ" gümüş veya bakırdan yapılan heykele denir. "اَلْوَثَنُ" ise kendisine tapınılan taştır.

Kâşifî der ki: "Kasdedilen, çeşitli madenlerden farklı şekillerde yaptıkları heykellerdir; onlara ibadet etmeye devam ederler."

"Ve onlara tapmaya devam edeceğiz" diye cevap verdiler."

Onlar *"putlara"* kavli ile yetinmediler, '*tapıyoruz'* fiilini açıkça zikrederek ve onlara tapmaya devam edeceklerini sevinerek ve övünerek söyleyerek cevabı uzattılar.

Gece değil de gündüz bir iş yaptığında "ظَلَلْتُ أَعْمَلُ كَذَا" Gün boyunca şu ameli işledim." denir. Âyetin zâhirinden anlaşılan, onların putlara ibâdetinin gündüze mahsus olmamasıdır. O halde burada "اَلظُّلُولُ" ile kasdedilen devam etmektir. Yâni daima onlara yakın oluruz, onlardan ayrılmayız ve onlara ibadete devam ederiz.

"اَلْعُكُوفُ" bir şeye bağlanmak, ayrılmamak demektir. Allah'a yakınlık kasdıyla mescidden ayrılmayan kimseye "اَلْمُعْتَكِفُ" denilmesi de bundandır.

Ebü'l-leys der ki: "İbrahîm (a.s.)'ı annesi mağarada doğurmuştu. Mağaradan çıkıp büyüyünce Mısır'a gitti. Onların hangi yolda ve mezhepte olduklarını öğrenmek istedi. İşte bir beldeye vardığı zaman akıllı kimseye oradakilerin mezheb ve meşreblerini sormak gerekir. Onları istikâmet üzere bulursa onlarla beraber olur. İstikâmet üzere bulmazsa, onların inanışlarını reddeder. İbrahîm (a.s.): "*Neye tapıyorsunuz?*" deyince, onlar "*Putlara tapıyoruz ve onlara tapmaya devam edeceğiz*." diye cevap verdiler. Bunun üzerine İbrâhim (a.s.) onların fiillerinin kusur ve aybını açıklamak istedi:

قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ اِذْ تَدْعُونَ ﴿٧٢﴾

72. İbrahim dedi ki: Peki, yalvardığınızda onlar sizi işitiyorlar mı?

Bu cümle, açıklama için olan başlangıç cümlesidir. *"İbrahim dedi ki: Peki, yalvardığınızda"* ihtiyaçlarınızı istemek için duâ ettiğiniz vakit *"onlar sizi işitiyorlar"* ve size icâbet ediyorlar *"mı?"* yâni duânızı/yalvarmanızı işitiyorlar mı? demektir. Putlardan akıllı varlıklar gibi bahsedilmesi, onların putları akıllı varlıklar yerine koymalarından dolayıdır.

اَوْ يَنْفَعُونَكُمْ اَوْ يَضُرُّونَ ﴿٧٣﴾

73. Yahut size fayda ya da zarar verebiliyorlar mı?

"Yahut" onlara ibâdetiniz karşılığında *"size fayda ya da"* ibadeti terk etmeniz sebebiyle *"zarar verebiliyorlar mı?"* ulaştırabiliyorlar mı? Çünkü ibâdet ya bir menfaati celbeder ya da bir zararı def eder.

İbrahim'in kavmi ona cevap veremediler; taklîd (baba ve ecdadımızdan böyle gördük) bahanesini ileri sürdüler.

قَالُوا بَلْ وَجَدْنَٓا اٰبَٓاءَنَا كَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٧٤﴾

74. Şöyle cevap verdiler: Hayır, ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk.

"Şöyle cevap verdiler: Hayır," Biz o putlarımızdan duâları duyduklarını, fayda ve zarar verdiklerini görmedik. *"ama biz babalarımızı böyle yapar bulduk."* Yâni onları bizim ibâdet ettiğimiz gibi ibâdet eder bulduk. Biz de onlara uyduk.

Böylece onlar, o putların duymaktan, fayda ve zarar sağlamaktan tamamen uzak olduklarını îtiraf ettiler. Taklîdden başka bir dayanaklarının olmadığını açıklamaya mecbur kaldılar.

Tahkîk Kâbesine doğru gitmek istersen
Yolunu kaybetmiş taklidçilerin peşinden gitme

قَالَ اَفَرَاَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٧٥﴾

75. İbrahim dedi ki: İyi ama, neye taptığınızı *(biraz olsun)* düşündünüz mü?

"İbrahim" kendisini putlardan berî kılarak *"dedi ki: İyi ama, neye taptığınızı (biraz olsun) düşündünüz mü?"* yani baktınız ve gördünüz mü veya düşündünüz ve bildiniz mi?

اَنْتُمْ وَاٰبَاۤؤُ۬كُمُ الْاَقْدَمُونَۘ ﴿٧٦﴾

76. İster siz, ister eski atalarınız.

"İster siz, ister eski" önceki *"atalarınız"* hakkıyla baktınız ve bildiniz mi? Çünkü bâtıl, fâillerinin çokluğuyla ve eski bir âdet/alışkanlık olmakla hakka inkılab etmez.

فَاِنَّهُمْ عَدُوٌّ ل۪ٓي اِلَّا رَبَّ الْعَالَم۪ينَۙ ﴿٧٧﴾

77. İyi bilin ki onlar benim düşmanımdır; ancak âlemlerin Rabbi *(benim dostumdur)*;

"İyi bilin ki onlar benim düşmanımdır;"

Onların bu hususu bilmediklerine dikkat çekildikten sonra bu cümlede onların taptıkları şeylerin durumu açıklanmaktadır. Yâni siz o putlara bakıp düşünmediniz ve hallerine vâkıf olmadınız. O halde iyi bilin ki putlar kendilerine tapınan kimselerin düşmanıdırlar. Çünkü onlar bir kimsenin düşmanından gördüğü zarardan daha fazla o putlardan zarar görürler.

Putlar cansız varlıklar olduğu halde istiâre yoluyla "düşmanlar" diye isimlendirilmiştir. İbrâhim (a.s.) onlara târizde bulunmak için 'sizin değil benim düşmanımdır' diyerek durumu kendisine nisbet etmiştir. Çünkü nasîhatta târizde bulunmak/kinayeli konuşmak, açık söylemekten daha etkilidir. Yine sözünün bir nasîhat olduğunu hissettirmek için kendisinden başlamıştır ki, nasîhatı kabûle daha elverişli olsun.

Ferrâ der ki: "Bu ifâde ters döndürülmüş/maklûb bir ifâdedir. "Ben onların düşmanıyım." demektir. Çünkü sen kime düşman olursan o da sana düşman olur."

"Ancak âlemlerin Rabbi (benim dostumdur);" Yâni âlemlerin Rabbi böyle değildir. Bilakis O benim dünyada ve âhirette dostumdur. Durmadan dünya ve âhiretin nimetlerini fazlından bana bol bol verir.

Büyüklerden birisi der ki: "Halîlullâh İbrâhim (a.s.), kendisini bulunduğu hullet/dostluk makamında gördü. Bulunduğu hali yönünden kendi zamanında sözünü dinleyecek eşi ve benzeri kimse yoktu. Bu yüzden kendisiyle bütün insanlar arasında düşmanlık meydana geldi.

Yine bu, onun muhabbetteki kemâline işarettir. Çünkü Hak'tan başka onun sohbet ve muhabbetine lâyık kimse yoktu. **Semnûn** der ki: "Mahbûb'una muhabbeti ve mâsivâdan kesilerek Hakk'a dönüşü sahih olana kadar mükevvenâta ve içindekilere düşman

gözüyle bakmayan kimsenin muhabbeti sahih olmaz. Görmez misin Allah Halîl (a.s.)'ın hâlini anlatarak nasıl şöyle buyurdu: "*İyi bilin ki onlar benim düşmanımdır; ancak âlemlerin Rabbi (benim dostumdur)*"

Senin uğruna her şeyi terk ettim ki ittisâlim sahîh olsun.
O'na vuslatı talep etmek için mâsivâyı terk etmek gerek
Halktan bir kenarda dur, dost olarak Allah'a râzı ol.
Halkı nasıl istersen evir çevir, onları akrebler olarak bulursun.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Bilesin ki düşman düşmana sadece göz ucuyla bakar. Hatta kalbî meyli ondan tamamen kesildiği için hiç bakmaz bile. Masivallah, sâlik için bir düşman olunca, ona lâyık olan sadece ibret nazarıyla mâsivâya bakmasıdır. Sağ gözü melekûta, sol gözü mülke işâret olmak üzere Allah insanda iki göz yaratmıştır. Sol göz mülke açık olduğu müddetçe sağ göz melekûttan perdelidir. Sağ göz melekûta baktığı müddetçe kul, ceberût ve lâhuttan perdelidir. Şu halde mülk ve melekûta bakmayı kesmek, bakışı ceberût ve lâhûta ulaştırmak lâzımdır. İşte makbûl körlük ve râzı olunan bir bakış budur. Duâda şöyle vârid olmuştur:

اَللّٰهُمَّ اَشْغِلْنَا بِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ" *Allah'ım! Bizi, senin dışındaki şeylerden alıkoyup kendinle meşgul et."*

Eğer: "Mâsivallah" adı verilen şeylerin hepsi Allah Teâlâ'nın tecelliyâtının eserlerindendir. Öyleyse nasıl düşman ve gayr/başkası olur?" diyecek olursan, şöyle cevap veririm: O, bizâtihî böyledir. Fakat bu mertebelere işârettir ve bütün mertebeleri aşmak/geçmek gerekir. Bununla birlikte mâsivânın düşman olması, put olması ve (Allah'dan başkası ile) alâkanın kaynağı olması bakımındandır. Her şeyde Allah'ı müşâhede eden ağyârdan kesilmiş/uzaklaşmış olur. Artık her düşman ona dosttur. Allah Teâlâ'ya hamd olsun.

Cihan, sevgilimizin güzelliğini gösteren bir aynadır
Bütün zerrelerde O'nun yüzünü/cemâlini seyret

O GÜN,
NE MAL FAYDA VERİR
NE DE EVLÂT

ٱلَّذِى خَلَقَنِى فَهُوَ يَهْدِينِ ﴿٧٨﴾ وَٱلَّذِى هُوَ يُطْعِمُنِى وَيَسْقِينِ
﴿٧٩﴾ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴿٨٠﴾ وَٱلَّذِى يُمِيتُنِى ثُمَّ يُحْيِينِ
﴿٨١﴾ وَٱلَّذِىٓ أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِى خَطِيٓـَٔتِى يَوْمَ ٱلدِّينِ ﴿٨٢﴾ رَبِّ هَبْ
لِى حُكْمًا وَأَلْحِقْنِى بِٱلصَّالِحِينَ ﴿٨٣﴾ وَٱجْعَلْ لِى لِسَانَ صِدْقٍ فِى
ٱلْـَٔاخِرِينَ ﴿٨٤﴾ وَٱجْعَلْنِى مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ ٱلنَّعِيمِ ﴿٨٥﴾ وَٱغْفِرْ لِأَبِىٓ
إِنَّهُ كَانَ مِنَ ٱلضَّآلِّينَ ﴿٨٦﴾ وَلَا تُخْزِنِى يَوْمَ يُبْعَثُونَ ﴿٨٧﴾ يَوْمَ لَا
يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا مَنْ أَتَى ٱللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٩﴾

78. Beni yaratan ve bana doğru yolu gösteren O'dur.
79. Beni yediren, içiren O'dur.
80. Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur.
81. Benim canımı alacak, sonra beni diriltecek O'dur.
82. Ve hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum O'dur.
83. Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat.
84. Bana, sonra gelecekler içinde, iyilikle anılmak nasip eyle.
85. Beni, Naîm cennetinin vârislerinden kıl.
86. Babamı da bağışla *(ona tevbe ve iman nasip et)*. Çünkü o sapıklardandır.
87. *(İnsanların)* diriltilecekleri gün, beni mahcup etme.
88. O gün, ne mal fayda verir ne de evlât.
89. Ancak Allâh'a kalb-i selîm *(temiz bir kalp)* ile gelenler *(o günde fayda bulur)*.

"Beni yaratan" yokluktan varlığa getiren O'dur. Bu ifâde "*âlemlerin Rabbi*"nin sıfatıdır. *"ve bana doğru yolu gösteren"* sadece *"O'dur."* O sürekli olarak yeniden yaratma ve ruh üfleyerek aralıksız bir hidâyet ile beni dünya ve âhiretin salâhına irşad eder. Nitekim tâkip için olan atıf fâ'sı ve muzârî sıygası bunu haber verir. Çünkü hidâyetin insana nisbetle başlangıcı, cenînin rahimden hayız kanını emmeye sevkedilmesidir. Sonu ise insanın cennetin yolunu ve lezzetleriyle nimetlenmeyi göstermektir.

"*Bana doğru yolu gösteren O'dur*" kavli, nübüvvet, velâyet ve hullet/dostluk

konusunda sebeplerin ve çalışıp kazanmanın geçerli olmadığına, bilakis bunların ezelî seçim/ıstıfâ ile olduğuna işâret eder. Çünkü bütün makamlar, kesbî değil Allah’ın husûsî vergisidir. Ayn-ı sâbiteye feyz-i akdesten hâsıl olmuştur. Zuhûru/ortaya çıkışı, şartlarının ve sebeplerinin meydana gelmesiyle tedrîcen olur. Mahcûb/perdeli kimse vehme düşer ve onun çalışılarak elde edilen kesbî bir şey olduğunu zanneder. Halbuki hakîkatte böyle değildir.

Hâfız der ki:

Bir bölük halk, Sevgilinin vuslatına çaba ile erişmek ümidinde
Bir kısmı da işi takdire havale etmekte

وَالَّذِى هُوَ يُطْعِمُنِى وَيَسْقِينِ ۙ ﴿٧٩﴾

79. Beni yediren, içiren O’dur.

Bu cümle, birinci sıfat cümlesine atfedilmiştir. Üç yerde mevsûlün (اَلَّذِى) tekrarı, sılalardan herbirinin hükmün muktezasına göre ayrı olduğuna delâlet etmek içindir.

“Beni yediren,” dilediği yemeği bana yediren ve dilediği içeceği bana *“içiren”* yalnızca *“O’dur.”* Bana bedenimin organlarının kıvamı olan gıdayı yediren, susuzluğumu dindiren ve azalarımın beslenip büyümesini sağlayan suyu içiren O’dur. Yani O, benim râzık/rızık verenimdir. Yiyeceğim ve içeceğim O’nun katındadır.

Yedirmek ve içirmek, onun için sadece yiyeceği ve içeceği yaratmaktan ve ona mülk olarak vermekten ibâret değildir. Yemek ve içmekle ilgili çiğnerken lezzet alma, yutma, hazmetme, def-i hâcet ve benzeri şeyler de ‘yedirme ve içirme’ye dâhildir. **Ebû Hüreyre** (r.a.)’ın dualarından birisi şöyledir:

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ لِى ضِرْسًا طَحُونًا وَمَعِدَةً هَضُومًا وَدُبُرًا نَثُورًا

“Allah’ım! Bana öğüten diş, hazmeden mide, rahat çıkaran dübür ihsan et.”

Âyet, tevekkül, rızâ, teslîm, tefvîz, sebepleri aradan kaldırma, tamamen Allah’a yönelme ve mâsivallahtan yüz çevirmeye işaret eder.

Bahru’l-hakâik müellifi der ki: “Âyetteki yemekten maksad, gönüllerin kendisiyle diri olduğu ubûdiyyet taâmıdır. Temiz içecekten murad da ruhların kendisiyle tazelendiği rubûbiyyet sıfatının tecellîsinin zuhûrudur.

Zünnûn Mısrî şöyle demiştir: “Buradaki yiyecek, ma’rifet taâmıdır. İçecek ise muhabbet şarabıdır.” Ardından şu beyti okumuştur:

Muhabbet şarabı ne hayırlı şaraptır
Ondan başka her şarap seraptır

Zunnûn’ın sözünün mânâsından, “*Rabbimin katında gecelerim, O beni yedirir ve*

içirir.”[11] hadîsindeki hakikat düsturu olan kelâmın sırlarından bir rayiha anlaşılabilir.

Sana gelen ihsan, “O beni yedirir” sofrasındandır;
Kadeh de sürekli “O beni içirir” şarabındandır.
Sen benim dinimin kıblesisin, Bu sebepten insanlara dedim ki:
*“**Sizin dininiz size, benim dinim banadır**”* (el-Kâfirûn, 109/6)

İnsanlar, hadiste zikredilen yiyecek ve içecek konusunda iki görüşe ayrıldılar: *Birinci* grup, onların ağızla hissedilen yiyecek ve içecek olduğunu söylediler. “Bu, lafzın hakîkî anlamıdır. Onu terk etmeyi zorunluluk kılacak bir şey de yoktur. Bazıları O’na cennet taâmından getirildiğini söylemiştir. *İkincisi* hadisten maksadın Allah’ın O’na gıda olarak verdiği ma’rifetler, kalbine akıttığı kendisine münâcâtın lezzeti, kendisine yakınlık, muhabbetinin nimetleri ile bunların peşinden gelen hallerdir. Bu haller kalplerin gıdası, ruhların erdiği nimetler, gözlerin aydınlığı ve nefislerin sevincidir.

Şeyh Üftâde (k.s.) der ki: Peygamberimiz (s.a.)’in zâhirde yemek yemesi zayıf ümmeti içindir. Yoksa hakîkatta onun yemeye ve içmeye ihtiyacı yoktu. O’nun karnına taş bağladığına dâir rivâyete gelince o, açlıktan değildi. Bilakis letâfetinin kemâlinden dolayı melekûta yükselmemesi, mülk ve irşâd âleminde kalmasının gerçekleşmesi içindi. Onun ümmetinden bazılarının da, senelerce yemediği ve içmediği nakledilmiştir. Kudsiyet âlemine cezbolunmasının ve beşerî hicablardan arınmasının kuvvetli olmasından dolayı o bu konuda ümmetinden daha evlâ ve daha güçlüdür.

Rasûlullah (s.a.)’in zamanında bir sucu vardı. Üç gün ***“Yeryüzünde hiç bir canlı yoktur ki, rızkı Allah’a aid olmasın*** (Hûd, 11/6)” âyetini okuyarak Peygamber (s.a.)’i takip etti. Sonra su kırbasını attı. Rüyasında birisi bir bardak cennet şarabı getirdi ve ona içirdi. Nitekim *Keşfü’l-esrâr*’da böyle geçmektedir.

وَاِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴿٨٠﴾

80. Hastalandığım zaman bana şifa veren O’dur.

“Hastalandığım zaman bana şifâ veren” hastalıktan kurtarıp iyileştiren yalnızca *“O’dur”* yoksa doktorlar değil.

İbrâhim (a.s.)’ın kavmi hastalığın zamandan, gıdâlardan geldiğini, şifanın ise doktorlardan ve ilaçlardan olduğunu söylüyorlardı. İşte İbrâhim (a.s.) hasta edenin, şifâ veren de olduğunu, O’nun da Allah Teâlâ olduğunu bildirdi. Ancak hastalığı nefsine nisbet etti ve “Beni hastalandırdığı zaman” demedi. Şifayı ise Allah’a nisbet etti. Halbuki ikisi de Allah Teâlâ’dandır. İbrâhim (a.s.) burada, ifade açısından hüsn-i edebi

gözetmiştir. Nitekim Hızır (a.s.) da gemiyi delerken ayıp ve kusuru kendisine nisbet etmiş ve ***“Onu kusurlu yapmak istedim”*** (el-Kehf, 18/79) demiştir. Hayır/iyilik konusunda ise ***“Rabbin istedi ki, onlar (büyüyüp) güçlü çağlarına ersinler de Rabbinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarsınlar”*** (el-Kehf, 18/82) demiştir. Cinler de aynı edebi gözeterek şöyle dediler: ***“Bilmiyoruz, yeryüzündekilere kötülük mü murat edildi, yoksa Rableri onlara bir hayır mı diledi?”*** (el-Cin, 72/10).

“Hastalandığım zaman...” sözü, “*Beni yediren, içiren*” sözüne atfedilmiştir. İkisinin bir sılada sıralanması sağlık ve hastalığın çoğu zaman yeme ve içmeden ileri geldiği içindir. Çünkü tıka basa yemek, hastalıklara ve ağrılara sebep olur. Perhiz ise rahatlık ve sağlığın esasıdır.

Hikmet ehli demiştir ki: “Ölenlerin çoğuna “Ecelinizin sebebi nedir?” diye sorulacak olsa “Çok yemek” derler. Hikmetli sözlerden birisi şöyledir: “Tıka basa yemenin peşinden gelen açlığın oburluğa bir hayrı/yararı yoktur.”

Kâşifî der ki: “**İmam Cafer Sâdık** (r.a.)’tan şöyle nakledilmiştir: “Günah yüzünden hastalandığım zaman tevbe ve istiğfar ile şifa ihsan eder.” **Sülemî** (r.h.) da şöyle der: “Hastalık, ağyarı görmekten dolayıdır. Şifa ise Vâhid ve Kahhâr olan Allah’ın tecellî nurlarının müşahedesiyle elde edilir.”

Bahru’l-hakâik’ta şöyle nakledilir: Hastalık, dünya ve âhirete alâka ve sevgi beslemektendir. Şifa ise bunlardan alâka ve sevgiyi kesmektir. Bu da Cenâb-ı Hakk’ın inâyet-i ilâhiyyesinin cezbesiyle olur. İnâyet-i ilâhiyye gelince, salik her şeyden (dünya ve âhiretten) ilgi ve alâkasını keser ve tek olan Allah’a bağlar. Yani tecrîd şerbetiyle, alâka ve muhabbet hastalığından kurtulur.

Ne söyleyeyim sana; İsa sıfatlı ne güzel geldin
Bir nefesle bütün dertlerime şifâlar verdin

Bazıları da şöyle demiştir: “O’nun muhabbeti derdiyle hasta olduğumda, O’nun buluşma ve vuslat ateşi ile yandığımda; O visâlinin güzelliği ve cemalini keşf ile bana şifâ verir.

Senin mübarek gelişinle hastalığım zâil oldu.
Sana kavuşmakla şifam âcil oldu.

Âyette Allah’tan başkasına ilticâyı ve herhangi bir şeyle tedavîye güvenmeyi terk etmeye işâret vardır. Bu, teslimiyetin kemalidir.

Keşfü’l-esrâr’da der ki: “Bu, o zamanda bilinen bir hastalık değildi; belki hastalık varmış gibi gösterilen bir durumdu (temâruz). Tıpkı kendisini ziyaret ederler ümidiyle dostların temâruzda bulunması gibi.

Hasta olmayı arzu eder, belki

Süleymâ durumunu işitir de bir elçi/mektup gönderir diye
Eğer hâinler seni beni ziyâret etmekten men ediyorsa
Hasta ziyareti bahanesiyle yanıma gel

İşâret edilen İbrahim Halil'in gönlünün şifâsı şudur: Cebrail (a.s.) Hakk'ın fermanıyla zaman zaman gelir ve: "Mevlân dün gece nasıldın diyor." derdi. Halil (a.s.), hal lisanıyla şu cevabı verirdi: "Senin bir defa olsun 'Ey zamanın yorgunu, dün geceyi nasıl geçirdin?' demenden mutlu oldum."

Hikâye edilir ki erenlerden birisi hastalandı, zayıf düştü ve yüzü sarardı. Kendisine: "Senin için bir doktor çağıralım da şu hastalığını tedavi etsin mi?" dediler. Bunun üzerine: "Zâten beni tabib hasta etti." dedi. Ardından şu şiiri söyledi:

Nasıl tabîbime durumumu şikâyet ederim?
Başıma gelen bana tabîbimden ulaşmışken

وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِ ﴿٨١﴾

81. Benim canımı alacak, sonra beni diriltecek O'dur.

Ecel/belirlenen müddet tamam olduktan sonra dünyada *"Benim canımı alacak, sonra"* yaptıklarımın karşılığını vermek için âhirette *"beni diriltecek O'dur."*

Âyette "*sonra*" kelimesi getirilmiştir. Çünkü dünyadaki can alma ile âhirette olacak diriltme arasında belli bir zaman vardır.

Can alma Allah Teâlâ'ya nisbet edilmiştir. Çünkü ölüm kemâl ehli için ebedî hayata kavuşma, türlü mihnet ve belâlardan kurtuluş olması bakımından hakikatte ilâhî nimetlerdendir.

Büyük adamlar, âlemden göçmekten mutluyken,
Kalmaktan mutludur çocuklar
Kör kuş hoş suyu görmediğinden,
Acı su ona kevser görünür

İmam Sa'lebî şöyle demiştir: "Cenâb-ı Hak adâleti ile öldürür, fazlı ve ihsanıyla diriltir." Denilmiştir ki: "Allah'ın öldürmesi masiyet ile, diriltmesi tâat iledir. Ya da öldürmesi cehalet ile, diriltmesi akıl iledir. Ya da öldürmesi tamah ile, diriltmesi vera' iledir. Ya da öldürmesi firak/ayrılık ile, diriltmesi vuslat iledir."

Sülemî, *Hakâik*'ta der ki: "Nefisten öldürür ve kendisi ile diriltir." Bazı muhakkıklara göre öldürme ve diriltme, havf ve recâ, gaflet ve zikir ya da istitâr ve tecellîdir." *Bahr* müellifi şöyle demiştir: "Beni beşeriyyet vasıflarından öldürür ve rûhânî ahlâk ile diriltir. Tekrar rûhaniyyet vasıflarından öldürür, rabbâniyyet sıfatları ile

diriltir. Hakîkat şudur ki beni benliğimden öldürür ve hidâyeti ile diriltir. Hakîkî hayat da bundan ibarettir.”

Fânî hayatın peşinde olmam, sensin benim aziz ömrüm
Keder dolu can istemem, can kurban sana, benim canım

Senâî şöyle demiştir:

Mutluluğu sen olan neden gam çeksin?
Seninle diri olan, neden ölsün?
Bu dünyada varlık sebebi Sen iken,
O cihanın (âhiretin) veresiyesine insan nasıl gönül bağlar?

وَالَّذٖٓى اَطْمَعُ اَنْ يَغْفِرَ لٖى خَطٖٓيـَٔتٖى يَوْمَ الدّٖينِ ﴿٨٢﴾

82. Ve hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum O’dur.

“Ve hesap günü” yâni yapılanların karşılığının verilip hesabının sorulduğu gün *“hatalarımı bağışlayacağını umduğum”* ümit edip beklediğim *“O’dur.”*

İbrâhim (a.s.) burada teeddüben umma lafzı ile duâ etmiş, önceki âyetlerde zikredilen hususlarda olduğu gibi bu isteğinde kesin bir ifâde kullanmamıştır. Yine böyle ifâde etmesi kulun kendisinin emanda olduğuna hükmetme yetkisine sahip olmadığının, onun havf ve reca arasında olması gerektiğinin bilinmesi içindir. Yine bu ifâde, Allah’ın keremine delâlet etmesi içindir. Çünkü Kerim olana ümit bağlandığı zaman, O bunu yerine getirir.

İbrâhim (a.s.) ismet sâhibi olduğu halde hatâyı kendisine nisbet etmiştir. Çünkü hataya çoğu kez ârızî olarak düşülür. Bu durum nefsini kırmak, ümmetine günahlardan sakınmalarını, yaptıkları kusur ve günahların affını dileme konusunda dikkatli ve talebkâr olmalarını öğretmek ve kendisinden sâdır olması mümkün olan küçük zelleleri telâfî etmek içindir. Bununla birlikte ebrârın (iyi kimselerin) sevap saydıkları bâzı şeyler mukarrabîne (Hakk’a yakın kılınan kimselere) göre günahlardan kabul edilir. Nitekim ebrârın dereceleri, mukarrabînin derekeleridir.

Telhîs’te şöyle der: “Burada kasdedilen, Hz. Muhammed (a.s.)’ın ümmetinin hatâlarıdır. Hz. İbrahim, Melik ve Celîl olan Allah Teâlâ’dan onların bağışlanması için duâda bulunmuştur.”

Hatâ ve günahlar dünyada mağfiret olunduğu halde İbrâhim (a.s.)’ın onu ahiret gününe bağlaması, fayda ve tesirinin o gün ortaya çıkmasından dolayıdır. Bu ifâdede kıyâmet günüyle korkutma ve bağışlama olmazsa o günde cezâ olacağına işâret etme de söz konusudur. Bu ifâdenin benzeri yine İbrâhim (a.s.)’ın şu duâsıdır: “***Rabbimiz! Hesabın***

görüleceği gün beni, ana-babamı ve mü'minleri bağışla." (İbrâhim, 14/41).

Âişe (r.anhâ)'dan rivâyet edildiğine göre şöyle demiştir: "Yâ Rasûlallah! İbn Cüd'ân Câhiliyye döneminde sıla-i rahim yapar ve miskini doyururdu. Bu, ona fayda verir mi?" dedim. Rasûlullah (s.a.): *"Hayır, o, bir gün olsun "Rabbim, kıyamet gününde günahımı affet" dememiştir.*" buyurdu.[12] Yani o kâfir idi. Kıyamet gününü ikrar ve tasdik etmemişti. Çünkü hesab gününe inanan günahının mağfiretini taleb eder. İşte bu yüzden İbn Cüd'ân'ın yaptığı iyilikler, âhirette ona fayda vermez.

Abdullah b. Cüd'ân, Âişe (r.anha)'nın (dedesi cihetinden) amcası oğludur. Önceleri fakirdi. Sonra bir hazine elde etti ve onun sayesinde zengin oldu. Bu hazineden infâk eder, iyilik ve hayırlar yapardı.

Yukarıdaki âyetlerde İbrâhim (a.s.)'ın söylediklerinin hepsi onun kavmine karşı ileri sürdüğü delillerdi. Bunları yapmaya gücü olmayanın ilâh olmaya elverişli olmadığını kavmine haber vermekten ibâretti.

İbrâhim (a.s.), ilk yaradılışından tekrar diriltilişine (ba's) kadar Allah Teâlâ'nın kendisine bahşettiği çeşiti lütufları saydıktan sonra, bu durum onu eldeki bu nimetleri tutmak ve daha da fazlasını celb etmek için Allah Teâlâ'ya münâcâta ve duâya sevketti. Bunun üzerine şöyle duâ etti:

رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿٨٣﴾

83. Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler, sâlihler arasına kat.

"Rabbim! Bana hikmet" ilim ve amelde kemâl *"ver"* ki onunla Hakk'ın hilâfetine ve halkın riyâsetine/önderliğine istîdad kazanayım. Çünkü bir şeyi bilip onun gereği ile amel etmeyene 'hakîm', böyle kimsenin ilmine de 'hüküm ve hikmet' denmez.

"beni iyiler, sâlihler arasına kat." Beni salâhta/iyilikte yer eden, günahların büyüğünden ve küçüğünden uzak duran kâmiller zümresine dâhil edecek ilim, amel ve ahlâkta muvaffak kıl. Yahutta beni ve onları cennette bir araya getir. Nitekim Allah Teâlâ İbrâhim (a.s.)'ın bu duâsına icâbet ederek ***"O, âhirette de sâlihlerdendir."*** (el-Bakara, 2/130; en-Nahl, 16/122; el-Ankebût, 29/27) buyurmuştur. Bu konu ile söylenecek başka sözler Yûsuf sûresinin sonlarında geçti.

وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ ﴿٨٤﴾

84. Bana, sonra gelecekler içinde, iyilikle anılmak nasip eyle!

Dünyada eseri ahiret gününe kadar sürecek insanlar arasında bana güzel bir mertebe ve güzel bir nam nasîb et.

İşte İbrâhim (a.s.)'ın bu duâsından dolayı onu sevmeyen ve övmeyen bir ümmet yoktur. Onu sevmeleriyle isteği mertebe ve övmeleriyle de iyilikle anılması hâsıl olmuştur.

Dillerin benim için doğru/iyi şeyler söylemesini lutfet. Yani, sonradan gelecek ümmet arasında iyi adla anılmamı murad et. Benden sonra gelecek insanların dilinde adım iyilik ve şöhretle anılsın.

"Bana, sonra gelecekler içinde," benden sonraki ümmetler arasında, demektir.

Güzel övgü ve insanlar arasında genel kabûl "lisan/dil" ile tâbir edilmiştir. Çünkü dil onun isminin duyulmasına ve meşhur olmasına sebep olmuştur. Âhir zamana kadar insanların dilinde zikr-i cemîlin (güzel olarak anılmak) kalması, büyük bir devlettir. Bu, Allah'ın İbrâhim (a.s.)'dan râzı olduğuna ve onu sevdiğine delildir. Allah Teâlâ bir kulu sevince, gök ve yer ehline onun muhabbetini ilkâ eder. Bütün mahlûkat, hatta denizdeki balıklar, havadaki kuşlar bile onu severler.

İbn Atâ (bu âyetin tefsîrinde) der ki: "Beni övme ve hakkımda hüsn-i şehâdet konusunda ümmet-i Muhammed'in dilini çöz. Çünkü sen onları, şâhidliği makbul bir ümmet kıldın."

Sehl ise şöyle der: "Allah'ım, beni bütün ümmetler ve dinler arasında övülmekle rızıklandır."

Bu aslında güzel fiil, iyi ahlâk ve yumuşak dil ile husûle gelir. Bütün bunlar iyilikle anılmanın sebepleridir. Sonra gelenler de bu hususlarda İbrâhim (a.s.)'a tâbi olurlar. Böylece o hem kendi ecrini alır, hem de kendisine tâbi olanların ecrinin mislini alır.

وَاجْعَلْنِي مِنْ وَرَثَةِ جَنَّةِ النَّعِيمِ ﴿٨٥﴾

85. Beni, Naîm cennetinin vârislerinden kıl.

"Beni," âhirette *"Naîm cennetinin vârislerinden"* bir vâris *"kıl."*

Allah Teâlâ, amel eden kulunun amelinin fânî olmasından sonra hak kazanacağı cenneti, vârisin mûrisin/miras bırakanın vefâtından sonra hak kazandığı mîrasa benzetmiş, cennete "mirâs", onu hak etmeye "verâset", âmil kuluna da "vâris" adını vermiştir.

Yâni, vârisin mûrisinin/kendisine miras bırakanın malını hak ettiği ve ondan faydalandığı gibi beni, Naîm cennetini hak edenlerden ve onun nimetlerinden faydalananlardan kıl.

"Naîm cenneti"nin anlamı nimet dolu bahçe demektir.

Âyette cennet talebinin Hakk'ı talebe mâni olmadığına ve cennet talebini terk etmenin rubûbiyyete karşı büyüklenmek olduğuna işâret vardır.

Büyüklerden birisi der ki: “Allah Teâlâ ihsânından dolayı değil, zâtı îtibarıyla mahbûbdur/sevilendir. O’nun ihsânı, ihsânın kendisinden dolayı değil O sevildiği için sevilir. Biz O’nu severiz, O’nu sevdiğimizden dolayı ihsanını da severiz. Bizim için iki sevgi vardır: O’nun sevgisi ve O’nun ihsânının sevgisi. Bu sevginin ikisi de asla başkası için değil sâdece O’nun zâtı içindir. Biz O’nun zâtının sevgisiyle ve sıfatlarının sevgisiyle severiz. Fakat biz O’nu ancak bu iki sevgi ile severiz. dediğimiz gibi başkası için değil sâdece O’nun zâtının sevgisi için severiz, Dolayısıyla sevgi asıl olarak tek, fer’ olarak cem’ ve vahdet muktezâsınca, fark ve kesret gereğince müteaddiddir. Şu halde O’nu sevmemiz, ancak cem’u’l-cem’ makâmındadır. Çünkü bu, îtidal makamıdır. Yoksa O’nu sevmemiz, sadece cem’ veya fark mertebesinde değildir.”

وَاغْفِرْ لِأَبِي إِنَّهُ كَانَ مِنَ الضَّالِّينَ ﴿٨٦﴾

86. Babamı da bağışla *(ona tevbe ve iman nasip et)*. Çünkü o sapıklardandır.

“Babamı da bağışla” Mağfirette îman şart koşulmuştur. Şart koşulanın talebi, şartın talebini de içine alır. Dolayısıyla hayatta olan müşrikler için istiğfar, onların îmana muvaffak kılınmalarını ve hidâyete erdirilmelerini taleb etmekten ibârettir.

“Çünkü o sapıklardandır.” Hak yolu kaybedenlerden, yolunu sapıtmış olanlardandır.

İbrâhim (a.s.)’ın babası için yaptığı bu duâ, Tevbe sûresinde geçtiği gibi kendisine onun kesin olarak Allah’ın düşmanı olduğu belli olmasından önce idi.

Semüre b. Cündeb (r.a.) Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *“Bir kimse abdestini güzel alır, sonra mescide gitme niyeti ile evinden çıkarsa ve çıkarken* ***“Beni yaratan ve bana doğru yolu gösteren Allah’ın adıyla...”*** *derse, Allah ona mutlaka işlerin en doğrusunu gösterir.* ***“Beni yediren ve içiren O’dur”*** *derse, Allah ona mutlaka cennet taamından yedirir ve cennet şarabından içirir.* ***“Hastalandığım zaman bana şifa veren O’dur.”*** *derse, Allah Teâlâ ona mutlaka şifa verir.* ***“Benim canımı alacak, sonra beni diriltecek O’dur.”*** *derse, Allah Teâlâ onu mutlaka şehidlerin hayâtı ile diriltir ve şehidlerin ölümü ile öldürür.* ***“Ve hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum O’dur.”*** *derse, günahları deniz köpükleri kadar çok bile olsa Allah onları mutlaka mağfiret eder, bağışlar.* ***“Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat.”*** *derse, Allah ona mutlaka hikmet verir, onu geçmiş ve gelecek sâlih kulları arasına katar.* ***“Bana, sonra gelecekler içinde, iyilikle anılmak nasip eyle.”*** *derse, Allah mutlaka onu katında “sıddîk” olarak yazar.* ***“Beni, Naîm cennetinin vârislerinden kıl..”*** *derse, Allah mutlaka ona cennette köşkler ve evler yapar.*”[13]

Hasan Basrî, bu duâya şunu da ilâve ederdi: “Küçükken beni büyüttükleri gibi anne-babamı da bağışla.” *Keşfü’l-esrâr*’da böyle geçmektedir.

وَلَا تُخْزِن۪ى يَوْمَ يُبْعَثُونَ ﴿٨٧﴾

87. *(İnsanların)* diriltilecekleri gün, beni mahcup etme.

İnsanların hepsinin kabirlerden *“diriltilecekleri gün, beni mahcup etme.”*

“اَلْخِزْىُ” değersizlik ve rezillik demektir. Yâni evlâ olanı terk etmek kabilinden hatalarımdan dolayı beni azarlayarak rezil etme, gizli sırlarımı ortaya dökme ve rüsvây kılma.

İbrâhim (a.s.), Allah’ın kendisini mahcup etmeyeceğini bildiği halde böyle duâ etmesi, kulluğunu ızhâr etmek, başkasını da bu konuda kendisine uymaya teşvik etmek içindir. Nitekim **Kâşifî** şöyle der: “Bu duâ da ümmetlere öğretmek içindir, yoksa peygamberler için rezil ve rüsvay olma söz konusu değildir.” Çünkü peygamberler sû-i hâtime ve benzeri korkulardan emniyettedirler.

“Ceza günü hatamı bağışlayacağını umduğum da O’dur.” âyetine göre İbrâhim (a.s.)’ın bu duâsı, artık Allah’ın kendisini azarlamayacağına da delâlet etmediğinden O’ndan af diledikten sonra ayrıca *“(İnsanların) diriltilecekleri gün beni utandırma”* diye dua ederek muâheze olunmamasını Allah’tan taleb etti.

Âyette insanların açıkça zikredilmemesi, ba’sin (diriltilmenin) genel olup onlara delâlet etmesi sebebiyledir. “*Utandırmamak*” diriltilme gününe bağlanması, dünyanın *“es-Settâr”* (örten, saklı tutan) isminin mazharı olması sebebiyledir.

Ebü’l-Leys der ki: İbrâhim (a.s.)’ın kelâmı burada son bulmaktadır. Sonra Allah Teâlâ bu günü anlatarak şöyle buyurdu:

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ ﴿٨٨﴾

88. O gün, ne mal fayda verir ne de evlât.

Mal dünyada her ne kadar hayır yollarına sarfedilmiş olsa da kimseye fayda vermez. Evlatlar da her ne sâlih ve şefaata ehil olsalar da hiçbir ferde fayda vermezler.

اِلَّا مَنْ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَل۪يمٍ ﴿٨٩﴾

89. Ancak Allah’a kalb-i selîm *(temiz bir kalp)* ile gelenler *(o günde fayda bulur)*.

“Ancak Allah’a” ihlâslı, küfûr ve nifak hastalığından kurtulmuş bir kalb ile *“kalb-i selîm (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur).”* İşte malın ve evlâdın fayda vermesi, bu zarûrî şarta bağlanmıştır.

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: "Küfür ve günahlardan kurtulmuş/temiz bir nefis ile gelenler (o günde fayda bulur)."

Temizliğin kalbe izâfe edilmesi, bütün âzâların ona tâbi olmasından dolayıdır. Onun temiz olmasıyla onlar da temiz olur, onun bozulmasıyla onlar da fesâda uğrar.

Bir rivâyette şöyle buyrulmuştur: *"Ademoğlunun vücûdunda bir et parçası vardır; o düzgün olursa, onun sayesinde vücûdun geri kalanı da düzgün olur. Şâyet o bozulursa, onun yüzünden vücûdun geri kalanı da fesada uğrar. Dikkat edin, o kalbtir."*[14]

Ebü'l-Leys der ki: "Kâfirler: "Bizim malımız ve evladımız daha çok." derlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ onların dünyada kalbleri selîm/temiz olmadığı için o günde mal ve evlâtları onlara fayda vermez. Müslümanların ise, dünyada işledikleri hayır ve hasenâtı ve çocukların kendilerine fayda vermeyeceğini haber verdi. Müslümanların ise hayırları da çocukları da kendilerine fayda verir. Çünkü müslümanın çocuğu kendisinden önce ölürse, onun için bir ecir ve azık olur. Geriye kalsa, onu hayırlı duâlarla anar ve ehl-i salahtan olması bakımından ondan şefaat bekler."

Ebü'l-Kâsım Hakîm'e kalb-i selîm soruldu. Şöyle cevap verdi: "Onun üç alâmeti vardır: *Birincisi*, kimseye eziyet etmemektir. *İkincisi*, kimseden eziyet ve kırgınlık hissetmemektir. *Üçüncüsü*, birine bir iyilik yapsa ondan karşılık beklememektir. Kimseye eziyet etmediğinde vera'ı, kimseye kırgınlık duymadığında vefâyı, yaptığı iyiliğe karşılık beklemediğinde ihlâsı yerine getirmiş olur."

Kâşifî der ki: "Şöyle denilmiştir: Kalbin selâmeti, ***"Lâ ilâhe illallah Muhammedü'r-Rasûlullah"*** şehadetinde ihlâstır. Bir görüş gönlün dünya sevgisinden arınmış olmasıdır. Bir başka görüş ise kalbin hased ve hıyanetten selim/temiz olmasıdır. *Teysîr*'de şöyle geçer: "Kalp, Hz. Peygamber'in (a.s.) ehl-i beytine, eşlerine ve ashâbına buğz etmekten uzak olmalıdır."

İmam Kuşeyrî (r.h.) şöyle demiştir: Kalb-i selîm, Cenâb-ı Hakk'ın gayrisinden arınmış, dünya tamahından ve âhiret arzusundan boş olan kalptir. Yahut selîm kalb, bid'attan hâli, sünnet-i seniyye ile mutmain olan kalptir.

Sûfîler topluluğunun efendisi **Cüneyd** (k.s.)'tan nakledilmiştir ki: Selim kalb, yılan sokmuş kimse gibidir. Yılanın soktuğu kimse sürekli mustarip ve kararsızdır. Selîm kalb, Cenâb-ı Allah'tan kopmak korkusundan ve vuslat-ı İlâhî şevkinden daima sabırsızdır ve mustariptir.

Vuslat arzusuyla inlerim; eğer bir gün vuslat gerçekleşecek olsa
Ansızın çıkıverecek diye ayrılık korkusundan ağlarım.
Hümâm, gönül yangınından bu kadar da şikâyet etme
Bilmiyor muydun ki âşıkların durumu hep böyledir

Molla Câmî de şöyle der:

Dosta yakınlığın sıkıntısı, uzaklığın eleminden daha fazladır
Ciğerim, elem ve kederden dolayı kan doludur
Yakınlıkta, hep kaybolma korkusu vardır
Ayrılıkta ise kavuşma ümidinden başka bir şey yoktur

*Bahr'*da der ki: "İlâhî feyzi kabul etmek üzere Allah'ın huzûruna ulaşmak için *"O gün, ne mal fayda verir ne de evlât. Ancak"* murâkabe sırasında *"Allah'a kalb-i selîm (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur)."* Kalb-i selîm, Allahın insanları yarattığı aslî fıtrat üzere olan, aslî mizacın inhiraf ve sapmasından kurtulmuş kalbtir. Çünkü Allah Teâlâ, kalbi celâl ve cemâl sıfatlarının tecellîlerini almaya kâbiliyetli bir ayna olarak yaratmıştır. Tıpkı Âdem (a.s.)'ı ilk yarattığında olduğu gibi. İki dünyanın ilgileriyle kirlenip paslanmadan önce Allah onda tecellî etmiştir.

Baklî'nin *Arâis'*inde şöyle der: "**Ancak Allah'a kalb-i selîm (temiz bir kalp) ile gelenler**" kavliyle, Allah'ın ahlâkı ile ahlaklanmaya, O'nun sıfatlarıyla sıfatlanmaya işâret etmiştir. Çünkü kalbin kusursuz olarak selîm olması, ancak kalb halka nazardan kurtulup, Hakk'ın mukaddes tahâreti ile muttasıf olduğu zamandır.

İbn Atâ der ki: "Selîm, varlık âfetlerinden bir şey karışmamış olandır."

Ehlüllahtan birine: "Selâmet-i sadr, nasıl elde edilir?" diye soruldu. "Yakîn sınırında durarak, telvîn ve temkînde iradeyi terk ederek." diye cevap verdi.

Bâyezîd (r.h.) der ki: "Çölleri kat ettim, bozkırlara ulaştım. Bozkırları kat ettim, melekûta ulaştım. Melekûtu kat ettim, Melik'e vardım. "Bahşiş!" dedim. "Bütün bu gördüklerini sana verdim." buyurdu. "Biliyorsun ki ben bunlardan bir şeyi görmedim." dedim. "Ne istiyorsun?" buyurdu. "İstememeyi istiyorum." dedim. "Biz onu sana verdik." buyurdu."

Buhârî, Savm, 20, 48, 49; Müslim, Sıyam 57-58; Müsned, III, 8; VI, 126.

ed-Dürru'l-mensûr, VI, 307.

ed-Dürru'l-mensûr, VI, 306.

Ebû Dâvûd, Büyû, 3; Tirmizî, Büyû, 1; Nesâî, Büyu, 2; İbn Mâce, Fiten 14; Dârimî, Büyû, 1; Müsned, IV, 269, 270, 271.

AH KEŞKE!.. DÜNYAYA BİR DÖNÜŞ DAHA OLSA!..

وَاُزْلِفَتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّق۪ينَۙ ﴿٩٠﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَح۪يمُ لِلْغَاو۪ينَۙ
﴿٩١﴾ وَق۪يلَ لَهُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَۙ ﴿٩٢﴾ مِنْ دُونِ اللّٰهِۜ هَلْ
يَنْصُرُونَكُمْ اَوْ يَنْتَصِرُونَۜ ﴿٩٣﴾ فَكُبْكِبُوا ف۪يهَا هُمْ وَالْغَاوُ۫نَۙ
﴿٩٤﴾ وَجُنُودُ اِبْل۪يسَ اَجْمَعُونَۜ ﴿٩٥﴾ قَالُوا وَهُمْ ف۪يهَا يَخْتَصِمُونَۙ
﴿٩٦﴾ تَاللّٰهِ اِنْ كُنَّا لَف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍۙ ﴿٩٧﴾ اِذْ نُسَوّ۪يكُمْ بِرَبِّ
الْعَالَم۪ينَ ﴿٩٨﴾ وَمَٓا اَضَلَّنَٓا اِلَّا الْمُجْرِمُونَ ﴿٩٩﴾ فَمَا لَنَا مِنْ
شَافِع۪ينَۙ ﴿١٠٠﴾ وَلَا صَد۪يقٍ حَم۪يمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً
فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٠٢﴾ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةًۜ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿١٠٣﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَز۪يزُ الرَّح۪يمُ ﴿١٠٤﴾

90. *(O gün)* cennet, takvâ sahiplerine yaklaştırılır.
91. Cehennem de azgınlara apaçık gösterilir.
92. Onlara: “Allah’tan gayrı taptıklarınız hani nerede?” denilir.
93. Size yardım edebiliyorlar mı veya kendilerine *(olsun)* yardımları dokunuyor mu?
94. Onlar ve azgınlar oraya tepetaklak *(cehenneme)* atılırlar.
95. İblîs’in bütün askerleri de...
96. Orada birbirleriyle çekişerek şöyle derler:
97. Vallahi, biz gerçekten apaçık bir sapıklık içindeymişiz.
98. Çünkü biz sizi âlemlerin Rabbi ile eşit tutuyorduk.
99. Bizi ancak o günahkârlar saptırdı.
100. Şimdi artık bizim ne şefaatçilerimiz var.
101. Ne de yakın bir dostumuz.
102. Ah keşke bizim için *(dünyaya)* bir dönüş daha olsa da, müminlerden olsak!
103. Bunda elbet *(alınacak)* büyük bir ders vardır; ama çokları iman etmezler.
104. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

“(O gün) cennet, takvâ sahiplerine yaklaştırılır.” Bu cümle, yukarıdaki “لَا يَنْفَعُ” cümlesine atfedilmiştir. Mâzî sıygası, vukuu kesin olduğunu ifade etmek içindir. Nitekim

kendisine atıf yapılan fiilin muzârî sıygasında olması, sürekli ve devamlı olarak faydanın olmadığına delâlet etmek içindir.

Yâni cennet, küfür ve masıyetten sakınan müttakilere onu bulundukları yerden rahatça görecekleri, çeşitli güzelliklerine vâkıf olacakları ve orada toplanacakları için sevinecekleri kadar yaklaştırılmıştır.

*el-Bahr'*da der ki: "Cennet onlara yaklaştırılır. Çünkü onlar, Allah Teâlâ'ya yakın oldukları için ondan uzaklaşmışlardır."

وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ ۙ ﴿٩١﴾

91. Cehennem de azgınlara apaçık gösterilir.

"Cehennem de" îman ve takva yolu olan hak yoldan sapan *"azgınlara apaçık gösterilir."* Yâni içindeki korkunçluklarla birlikte onu görecek şekilde cehennem onlara bâriz ve açık hale getirilir. Artık oraya düşeceklerini kesin olarak anlarlar. Fakat kaçacak yer bulamazlar. Üzüntüleri arttıkça artar. Cehennemin yetmiş bin yularla bağlanarak getirildiği söylenir.

İki fiilin (yaklaştırılır-gösterilir) farklı oluşunda, vaad tarafı tercih edilmiştir. Çünkü cehennemin gösterilmesi yaklaştırılmasını gerektirmez. Cennetin yakınlaştırılmasının önce zikredilmesinde, Allâh'ın rahmetinin gazabını geçtiğine îmâ vardır.

*el-Bahr'*da der ki: *"Cehennem de azgınlara apaçık gösterilir."* Çünkü şehvetlerin peşine düştükleri için oraya yönelmişlerdi. Zira cehennemin etrâfı şehvetlerle çevrilmişti.

*Mesnevî'*de der ki:

Cennetin etrafı, hoşumuza gitmeyen şeylerle çevrildi.
Cehennemin etrafı da şehvetlerimizle çevrildi.

Yani cennet bizim tarafımızdan hoşlanılmayan şeylerle çevrili kılınmıştır. Cehennem ise bizim tarafımızdan sevilen şeylerle kuşatılmıştır.

وَقِيلَ لَهُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ ۙ ﴿٩٢﴾

92. Onlara: "Allah'tan gayrı taptıklarınız hani nerede?" denilir.

"Onlara:" haddi aşan azgınlara azarlama yoluyla kıyamet gününde *"Allah'tan gayrı"* dünyada *"taptıklarınız hani nerede?"* yani burada size şefâatçi olacaklarını ve sizi Allah'a yaklaştıracaklarını dünyadayken iddiâ ettiğiniz ilahlarınız nerede? *"denilir."* Bu sözü melekler Hak Teâlâ tarafından ve O'nun hükmüyle söylemişlerdir.

مِنْ دُونِ اللّٰهِ ؕ هَلْ يَنْصُرُونَكُمْ اَوْ يَنْتَصِرُونَ ؕ ﴿٩٣﴾

93. Size yardım edebiliyorlar mı veya kendilerine *(olsun)* yardımları dokunuyor mu?

Sizden azâbı defederek *"Size yardım edebiliyorlar mı veya"* azâbı kendilerinden uzaklaştırarak *"kendilerine (olsun) yardımları dokunuyor mu?"* Halbuki onlar da sizinle birlikte ateştedirler.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "اَلنَّصْرُ" kötülüğü ve şerri başkasından kaldırmaya yardımcı olmaktır. "اَلْاِنْتِصَارُ" ise şerri kendinden uzaklaştırmaktır. *"Size yardım edebiliyorlar mı"* buyurduktan sonra *"kendilerine (olsun) yardımları dokunuyor mu?"* buyurulması, yardım etmenin sıra bakımından kendisine yardımı dokunmaktan sonra gelişi itibariyledir. Çünkü başkasına yardım edenin, şüphesiz kendisine de yardımı dokunmasında şüphe yoktur. Ancak nâdiren başkasına yardım edenin kendisine yardımı dokunmayabilir.

Sonra bu soru, cevabı beklenmeyen bir takrî'/azarlama ve tebkît/tekdir sorusudur. Bu yüzden sonraki âyette şöyle buyrulmuştur:

فَكُبْكِبُوا فِيهَا هُمْ وَالْغَاوُنَ ۙ ﴿٩٤﴾

94. Onlar ve azgınlar oraya tepetaklak *(cehenneme)* atılırlar.

"Onlar" yani onların putları *"ve azgınlar"* o putlara ibâdet edenler *"oraya tepetaklak (cehenneme) atılırlar."*

"اَلْكَبْكَبَةُ" baş aşağı getirmek, ters çevirmek, yüzüstü yere çarpmak, toparlayıp bir çukura atmak demektir. Bu fiil atmak, yüzüstü düşürmek demek olan "اَلْكَبُّ" fiilinin tekrar edilmesidir. Lafzın tekrarı, mânânın da tekrarına delil kılınmıştır.

Âyetin mânâsı: Putlar ve onlara tapan azgınlar, başları aşağı tepetaklak cehennemin dibine varıp orada kalıncaya kadar tekrar tekrar atılırlar, demektir.

وَجُنُودُ اِبْلِيسَ اَجْمَعُونَ ؕ ﴿٩٥﴾

95. İblîs'in bütün askerleri de...

"İblîs'in bütün askerleri de..." şeytanları, yani onları azdıran, yoldan çıkaran, putlara tapmaları, diğer türlü küfür ve masıyetleri yapmaları için vesvese veren İblis'in zürriyeti ve nesli de oraya atılır. Bu onların cehenneme atılmayı gerektiren fiilde

birleştikleri gibi azabda da beraber olmaları içindir.

قَالُوا وَهُمْ فِيهَا يَخْتَصِمُونَ ﴿٩٦﴾

96. Orada birbirleriyle çekişerek şöyle derler:

Bu cümle, açıklama için başlangıç cümlesidir (isti'nâf-ı beyâniyye). Yani onların sözü cehennemde kendileriyle beraber olanlarla, mâbudlarına hitap ederek hasımlaşma sadedinde söylenmiştir. Allah bu putlara, konuşma ve anlama gücü verir. Putlara tapanlar, kendilerine yapılanlar yapılınca günahlarını itiraf ederek şöyle derler:

تَاللّٰهِ اِنْ كُنَّا لَفٖى ضَلَالٍ مُبٖينٍ ﴿٩٧﴾

97. Vallahi, biz gerçekten apaçık bir sapıklık içindeymişiz.

Yani, vallâhi durum şu ki, biz gizliliği olmayan apaçık bir dalâlet/sapıklık içindeymişiz.

اِذْ نُسَوّٖيكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴿٩٨﴾

98. Çünkü biz sizi âlemlerin Rabbi ile eşit tutuyorduk.

Onların apaçık bir sapıklık içinde olmalarının sebebini bildirmektedir. Muzâri sıygası, zihinde mazîye âit bir sûreti canlandırmak için kullanılmıştır. Yâni ey putlar, vallahi biz sizi ibadete müstehak olma konusunda âlemlerin Rabbına eşit tutarak apaçık bir dalalet ve sapıklık içindeymişiz. Halbuki siz O'nun yarattıkları arasında en değersiz, en hakir ve en âcizleriymişsiniz.

وَمَٓا اَضَلَّنَٓا اِلَّا الْمُجْرِمُونَ ﴿٩٩﴾

99. Bizi ancak o günahkârlar saptırdı.

"Bizi ancak o günahkârlar" reisler ve büyükler, büyüklerden kötü olanlar ve kötü işler yapanlar *"saptırdı."* Hidâyetten dalâlete çağırdı/çevirdi. Nitekim başka bir âyette de: ***"Ey Rabbimiz! Biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk..."*** (el-Ahzâb, 33/67) buyrulmuştur.

"اَلْجَرْمُ"in asıl anlamı, ağaçtan meyveyi kesmek demektir. "اَلْجُرَامَةُ" âdî hurma anlamınadır. "أَجْرَمَ" cürüm sahibi oldu, suç işledi, demektir. Sonra bu fiil, istenmeyen her

fiil için kullanılmıştır. Arapça'da neredeyse iyi ve öğülen fiil için hiç kullanılmaz.

فَمَا لَنَا مِنْ شَافِعِينَ ﴿١٠٠﴾

100. Şimdi artık bizim ne şefaatçilerimiz var.

Mü'minlerin meleklerden ve peygamberlerden şefaatçileri olduğu gibi bizim şefaat edicilerken kimsemiz yok.

وَلَا صَدِيقٍ حَمِيمٍ ﴿١٠١﴾

101. Ne de yakın bir dostumuz.

Mü'minlerin dostlarının görüldüğü gibi bizim şefkatli, merhametli ve sevecen bir dostumuz yok.

"اَلصَّدِيقُ" sevgisinde sana sâdık /doğru olan kimsedir. "حَمِيمٌ" insanın özel yakını ve dostudur. "حَامَّةُ الرَّجُلِ" kişinin özel çevresi ve yakınları anlamınadır. Nitekim *Fethu'r-Rahmân*'da böyle geçmektedir.

Râğıb der ki: "اَلصَّدِيقُ" müşfik ve yakın demektir. Sanki o yakınlarını himaye etmek için kızıp öfkelenen kimse demektir. İnsanın husûsî yakınlarına ve dostlarına "حَامَّتُهُ" denir."

Kâşifî der ki: "*Kûtü'l-kulûb*'da şöyle denir: "حَمِيمٌ" aslında "هَمِيمٌ" idi. Mahreçlerin yakınlığı sebebiyle "hâ"yı "he"ye dönüştürmüşler. "هَمِيمٌ", ihtimâm'dan alınmıştır. O gün (kıyamet gününde), kâfirlerin işlerine ihtimam gösterecek ve dostluk şartını yerine getirecek bir yardımcı, arkadaş/dost olmayacak."

Şefaatçiler genellikle çok olduğundan âyette de çoğul kullanılmıştır. Görmez misin sultan birine öfkelendiğinde bazen büyük bir topluluk o kimse namına şefaatçı ve aracı olur. Nitekim dost az bulunduğundan tekil olarak getirilmiştir. Hiç olmadığı da söylense çok uzak bir ihtimal olmazdı.

Sâib der ki:

Dostun kıtlığının çekildiği şu dönemde
Külün sönerken ateşe göz kırpmasına şaşarım

Bazı haberlerde şöyle rivâyet edilmiştir: "*Kıyamet gününde bir kul getirilir ve hesaba çekilir. İyilikleri ve kötülükleri eşit olur. Hasımlarını razı edecek bir haseneye ihtiyaç duyar. Bunun üzerine Allah: "Kulum senin bir haseneye ihtiyacın kaldı. O olursa/onu bulursan seni cennete koyarım. Git bak, insanlardan iste, belki biri sana bir hasene bağışlar." buyurur.*

O kul gelir, safların arasına girer, babasından annesinden, sonra arkadaşlarından ister. Her birine kendi durumuna göre ihtiyacını söyler. Fakat hiç biri olumlu cevap vermez. Hepsi: "Bugün ben de bir haseneye muhtacım." der. Kul geldiği yere döner.

Hak Sübhânehû ve Teâlâ ona sorar ve: "Ne getirdin?" buyurur. O da: "Ya Rabbi! Hiç kimse hasenatından bir hasene vermedi." der. Allah Teâlâ: "Kulum, senin benim için edindiğin bir dostunda mı yoktu?" buyurur. Bunun üzerine kul, bir dostunu hatırlar ve "Falanca benim dostumdu." der. Hak Teâlâ onu arkadaşına ulaştırır. Onun yanına varıp kendi durumuna göre onunla konuşur. Arkadaşı: "Evet, benim ibâdetim çok. Sen onları benden kabul et. Onları sana bağışladım." der." Kul sevinir ve önceki yerine gelir ve olanları Rabbi'ne haber verir. Allah Teâlâ da: "Kabul ettim. Onun hakkından da bir şey eksiltmedim. Seni de onu da affettim." buyurur."

İşte bu, Allah için dostluğun iki dünyada da îtibarının büyüklüğüne ve faydasının çokluğuna işaret eder. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Bir kimse cennette bir dostunu hatırlar ve: "Falan arkadaşım ne yaptı acaba?" der. Arkadaşı ise cehennemdedir. Bunun üzerine Allah Teâlâ: "Onun hatırına arkadaşını da cennete çıkarın." Yani, onu ona bağışladım." buyurur.*"[15]

Hasan Basrî (k.s.) der ki: "Mü'min dostlarınızı çoğaltın. Çünkü onların kıyamet gününde şefâat hakları vardır." Yine o şöyle demiştir: Allah'ın zikri için bir topluluk bir yerde toplanır, aralarında ehl-i cennetten bir kul da bulunursa, onlara o kul şefaat eder. Ehl-i îman birbirlerinin şefaatçısıdırlar. Onlar Allah huzurunda şefaat ederler, şefaatları da makbuldür."

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"İnsanlar kıyamet gününde sırat köprüsüne uğrarlar. Sırat yumuşak ve kaygandır; üzerindekilerini tersine çevirir. Altındaki ateş de onlardan alacağını alır. Çünkü cehennem, onların üzerine karın yağdığı gibi yağar. Üstlerine düşünce inim inim inlerler ve şiddetle nefes alıp verirler. Onlar bu halde iken Rahman'dan şöyle bir nidâ gelir: "Kullarım, siz kime ibâdet ediyordunuz?" Onlar: "Rabbimiz, sen biliyorsun ki, biz sana ibadet ederdik." derler. Allah Teâlâ da, mahlûkatın benzerini asla duymadığı bir sesle onlara şöyle cevab verir: "Kullarım, bugün kendimden başka kimseye sizi bırakmamak benim üzerimde bir haktır. Sizi bağışladım ve sizden razı oldum." Bunun üzerine melekler kalkıp şefaat ederler. Böylece onlar buradan kurtulurlar. Onların altında cehennemde olanlar: "**Şimdi artık bizim ne şefaatçilerimiz var. Ne de yakın bir dostumuz.**" derler.*"[16]

فَلَوْ اَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٢﴾

102. Ah keşke bizim için *(dünyaya)* bir dönüş daha olsa da, müminlerden olsak!

"Ah keşke bizim için (dünyaya) bir dönüş daha olsa da" "لَوْ" temenni edatıdır, "لَيْتَ"

yerinde kullanılmıştır. Çünkü ikisi de olmayanı takdir ve farz etme anlamında birleşirler. Sanki denilmiştir ki: “Keşke bizim için dünyaya tekrar bir daha dönüş olsaydı”

“*Mü’minlerden olsaydık.*” Temennînin cevabıdır. Bu bir üzülme ve hasret çekme ifadesidir. Onlar dünyaya tekrar döndürülecek olsalar, kendilerine yasaklananlara geri dönerlerdi. Çünkü Allah kimi saptırırsa, dünyaya defalarca dönse bile artık onu hidâyete erdirecek yoktur.

Dünyadaki ümmetleri görmez misin? Allah Teâlâ, onları nasıl defalarca sıkıntı ve zorluklarla yakalamış/cezalandırmış, sonra ferahlık vermiş, fakat onların sadece günahlarda ısrarı artmıştır. Allah Teâlâ bizi ve sizi yüz çeviren gafillerden değil nasîhatı dinleyen ve ibret alanlardan kılsın.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾

103. Bunda elbet *(alınacak)* büyük bir ders vardır; ama çokları iman etmezler.

“Bunda” yâni İbrâhim (a.s.)’ın kavmi ile olan kıssasında *“elbet (alınacak) büyük bir ders vardır”* Allah’tan başkasına tapanlar için bir ibret vardır. Böylece o kimse bilsin ki âhirette ondan uzak durulur, hiç kimse ona şefaatte bulunmaz. Özellikle de İbrâhim (a.s.)’ın dîni üzere olduklarını iddia eden Mekkeliler için...

“Ama çokları” İbrâhim (a.s.)’ın kavminin çoğu, Kureyş’in çoğunun durumunda olduğu gibi *“iman etmezler.”* Rivâyet edildiğine göre İbrâhim (a.s.)’a Bâbil halkından sadece Lût ve Nemrud’un kızı îman etmişti.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾

104. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

“Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip” müşrikler üzerine galebe eden, satvet ve kudreti reddedilemez olan O’dur. *“Ve engin merhamet sahibidir.”* O öyle bir bağışlayıcıdır ki, kullarının tevbesini geri çevirmez ve delilsiz onlara azap göndermez. Geniş rahmeti sebebiyle belki onlar yahut zürriyetlerinden biri îman ederler diye Kureyş’e verdiği gibi mühlet verir. Fakat asla ihmâl etmez. Çünkü her amel işleyene ameline karşılık mutlaka hayır ise hayır, şer ise şer olarak karşılık vermek gerekir.

“أَكْثَرُهُمْ”deki zamirin Peygamberimiz (s.a.)’in kavmine âid olması da câizdir. Çünkü onlar ibret alsınlar ve îman etsinler diye âyetin kendilerine okunduğu kimselerdir. Bu mesele önceki âyetlerde açıklandı. Oraya müracaat et.

*el-Bahr’*da der ki: “Nefis kötülüğü, yani inkarı çok emretme tabiatında yaratılmıştır.

Eğer îman eder, Allah'ın emri altına girerse, âdetinin dışına çıkmış olur. Allah Teâlâ'nın şu kavli de buna delâlet eder: ***"Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder; Rabbim acıyıp korumuş başka."*** (Yûsuf, 12/53) Yani Hak Teâlâ'nın rahmeti ile tabiatının aksine Allah'ın emri altına girer ve mü'min olur. İşte bu yüzden önceki âyette şöyle buyruldu: *"Ama çokları inanmazlar."* Yani, nefis sâhipleri îman etmezler. *"Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galiptir"* halkın çoğunu huzuruna almak şöyle dursun îman'a bile hidâyet etmez. *"Ve engin merhamet sâhibidir."* İşte rahmeti sebebiyle kendi uğrunda mücâhede eden kullarına doğru yolu gösterir, bilakis sâdık tâlibleri hazret-i celâline hidâyet eder."

Hidâyet, her ne kadar bir inâyet/ilâhî yardımsa da kapılar açılana kadar mutlaka sebeplere sarılmak gerekir. Emirlere ve âdâba muhâlefeti sırasında nefsi azarlayıp kınamak, âhirette değil bugün fayda veren şeylerdendir. Görmez misin kâfirler îmanı terk ettikleri için nasıl kendilerini kınadılar ve keşke dünyaya tekrar bir dönüşleri olsa da îmanı ve teklîfi/mükellefiyeti kabul etseler diye temennî ettiler. Fakat bu onlara fayda vermedi.

Hâfız der ki:

Azizlerin öğüdünün kadrini kıymetini şimdi anladım
Ey Rabbim, bize öğüt verenlerin ruhlarını şâd et

Allah bizi ve sizi gazabından korusun, rahmetine garketsin. Dünya ve âhirette ehl-i kabûlden/makbul olanlardan kılsın. Bâtın ve zâhir hayırlı işlere muvaffak kılan O'dur.

Hâzin, IV, 481.
ed-Dürru'l-mensûr, VI, 309.

SİZDEN HİÇBİR ÜCRET İSTEMİYORUM

كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَل۪ينَ ﴿١٠٥﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ نُوحٌ اَلَا
تَتَّقُونَ ﴿١٠٦﴾ اِنّ۪ي لَكُمْ رَسُولٌ اَم۪ينٌ ﴿١٠٧﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُونِ
﴿١٠٨﴾ وَمَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ
الْعَالَم۪ينَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُونِ ﴿١١٠﴾ قَالُٓوا اَنُؤْمِنُ لَكَ
وَاتَّبَعَكَ الْاَرْذَلُونَ ﴿١١١﴾ قَالَ وَمَا عِلْم۪ي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ
﴿١١٢﴾ اِنْ حِسَابُهُمْ اِلَّا عَلٰى رَبّ۪ي لَوْ تَشْعُرُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَٓا اَنَا
بِطَارِدِ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿١١٤﴾ اِنْ اَنَا اِلَّا نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ ﴿١١٥﴾ قَالُوا لَئِنْ
لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُوم۪ينَ ﴿١١٦﴾ قَالَ رَبِّ اِنَّ قَوْم۪ي
كَذَّبُونِ ﴿١١٧﴾ فَافْتَحْ بَيْن۪ي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّن۪ي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ
الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿١١٨﴾ فَاَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١١٩﴾
مُؤْمِن۪ينَ ﴿١٢١﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَز۪يزُ الرَّح۪يمُ ﴿١٢٢﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبَاق۪ينَ ﴿١٢٠﴾ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ

105. Nuh kavmi de peygamberleri yalancılıkla suçladılar.

106. Kardeşleri Nuh onlara şöyle demişti: *(Allah'a karşı gelmekten)* sakınmaz mısınız?

107. Bilin ki ben, size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.

108. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.

109. Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ecrimi verecek olan, ancak âlemlerin Rabbidir.

110. O halde Allah'tan korkun ve bana itaat edin.

111. Onlar şöyle cevap verdiler: Sana düşük seviyeli kimseler tâbi olup dururken, biz sana iman eder miyiz hiç!

112. Nuh dedi ki: Ben onların yaptıklarını*(n iç yüzünü)* bilmem.

113. Onların hesabı ancak Rabbime aittir. Bir düşünseniz!

114. Ben iman eden kimseleri kovacak değilim.

115. Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.

116. Dediler ki: Ey Nuh! *(Bu davadan)* vazgeçmezsen, iyi bil ki, taşlanmışlardan olacaksın!

117. Nuh dedi ki: Rabbim, kavmim beni yalancılıkla suçladı.

118. Artık benimle onların arasında sen hükmünü ver. Beni ve beraberimdeki

müminleri kurtar.

119. Bunun üzerine biz onu ve beraberindekileri, o dolu geminin içinde *(taşıyarak)* kurtardık.

120. Sonra da geri kalanları suda boğduk.

121. Doğrusu bunda büyük bir ders vardır; ama çokları iman etmezler.

122. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

“Nuh kavmi de” onun Allah’a davetinin başından sonuna kadar sürekli olarak *“peygamberleri yalancılıkla suçladılar.”*

“اَلْقَوْمُ” erkek ve kadınlardan meydana gelen veya özellikle erkeklerden oluşan, kadınların onlara tâbi olarak dahil oldukları topluluğa denir.

Onlar sadece Nûh (a.s.)’ı yalancılıkla suçladıkları halde ‘*peygamberler*’ kelimesinin çoğul olarak kullanılması, bir peygamberi yalanlayanın hepsini yalanlamış olması îtibâriyledir. Çünkü hepsi tevhîd ve usûlde (dinlerin temel esaslarında) birleşmişlerdir. Ya da her peygamber bütün peygamberlerin tasdik edilmesini emreder.

اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ نُوحٌ اَلَا تَتَّقُونَۚ ﴿١٠٦﴾

106. Kardeşleri Nuh onlara şöyle demişti: *(Allah’a karşı gelmekten)* sakınmaz mısınız?

“Kardeşleri Nuh onlara şöyle demişti:” Bu cümle yalanlamanın süresini bildiren bir zarf cümlesidir. Bu süre iş tamam oluncaya kadar iki taraftan meydana gelen şeylerin meydana geldiği uzun zamandan ibârettir.

“*Kardeşleri*” nesep bakımından kardeşleri demektir. Böyle olması onun doğruluk ve dindarlık konusunda durumunun meçhul kalmaması, dilinin bilinmesi, bunun da kabûle sebep olması içindir.

“(Allah’a karşı gelmekten) sakınmaz mısınız?” Allah’dan korkmuyor musunuz da O’ndan başkasına tapıyor, O’na ibadeti/kulluğu terk ediyorsunuz?

اِنّ۪ي لَكُمْ رَسُولٌ اَم۪ينٌۙ ﴿١٠٧﴾

107. Bilin ki ben, size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.

“Bilin ki ben, size” Allah Teâlâ tarafından *“gönderilmiş güvenilir”* aranızda emâneti/güvenirliği ile meşhur *“bir elçiyim.”* Dünya işlerinde emîn olan kimse, vahiy ve risâlette de emin olur.

فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِۚ ﴿١٠٨﴾

108. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itâat edin.

"Artık Allah'a karşı gelmekten sakının" Allah'tan korkun "*ve*"size emrettiğim tevhîd ve Allah'a tâatte *"bana itâat edin."* Çünkü ben size hiyanet etmem ve sizin için kötülük istemem.

وَمَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍۚ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَمٖينَۚ ﴿١٠٩﴾

109. Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ecrimi verecek olan, ancak âlemlerin Rabbidir.

"Buna karşı" peygamberliği yerine getirme karşılığında *"sizden hiçbir ücret istemiyorum."* Çünkü peygamberler ücret istemedikleri zaman bu, kendilerini tasdîke daha yakın ve töhmetten daha uzak kılar.

"Benim ecrimi" üstlendiğim görevin sevâbını/karşılığını ve ücretini *"verecek olan, ancak âlemlerin Rabbidir."* Çünkü Allah için iş yapan, ücretini Allah'tan başkasından taleb etmez.

Bununla peygamberlerin vârisleri olan âlimlerin, peygamberlerinin edebleriyle edebleneceklerine, dolayısıyla onların ilimlerini yayarken insanların bir şey talep etmeyeceklerine, onlara öğretmelerine, nasihat ve öğüt vermelerine karşılık kendilerinden bir menfaat sağlamayacaklarına işâret etmektedir. Her kim dîni anlatıp yayma, vaaz ve nasihatte bulunma konusunda kendisini dinleyen müslümanlardan menfaat sağlarsa, Allah o insanlara dinledikleri şey hususunda bereket vermez. O âlimlerin de insanlardan aldıkları şeylerin bereketi olmaz. Az bir dünya metâına karşılık dinlerini satarlar. Sonra onlar içinde bunda bir bereket de olmaz.

Sa'dî (k.s.) der ki:

Tefsir bilen bir adam zararlı çıkar
İlmi ve edebi ekmek karşılığı satarsa

فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِۜ ﴿١١٠﴾

110. O halde Allah'tan korkun ve bana itaat edin.

"Fâ" harfi, kendisinden sonrakini Nuh (a.s.)'ın tamahtan uzak olması üzerine bina etmek içindir. Bu cümlenin tekrarı tekîd için, hem de emânet ve maddî karşılık

beklemeyi terk etmekten her birinin Allah’tan korkmayı (takvâ) ve tâati gerektirme konusunda müstakil olduğuna dikkat çekmek içindir. İkisi bir şahısta toplandığında durum nasıl olur düşünmek gerekir.

قَالُوٓا اَنُؤْمِنُ لَكَ وَاتَّبَعَكَ الْاَرْذَلُونَۜ ﴿١١١﴾

111. Onlar şöyle cevap verdiler: Sana düşük seviyeli kimseler tâbi olup dururken, biz sana iman eder miyiz hiç!

“Onlar” yâni Nuh (a.s.)’ın kavmi *“şöyle cevap verdiler: Sana düşük seviyeli kimseler tâbi olup dururken,”* yâni mevkisi en düşük/insanlar katında değeri ve malı en az olan kimseler sana tabi olmuş durumdayken, yani senin durumun bu iken *“biz sana iman eder miyiz hiç!”* Bu soru inkar/reddetmek içindir. Yani sana iman etmeyiz, demektir. Nitekim “Sefil kimseler seninle beraber olduğu halde biz seninle beraber olmayız.” derler.

“اَلرَّذَالَةُ” bayağılık ve aşağılık olmaktır. “اَلرُّذَالُ” aşağı ve bayağılığından dolayı kendisinden yüz çevrilen şeye denir.

Onlar bu sözleriyle, o kimselerin olayları tartacak bir akla ve isabetli görüşe sahip olmadıklarını, tâbi olmalarının basit görüşle hareket etmekten ileri geldiğini, dolayısıyla sana tâbi olmalarının önemli/dikkate değer olmadığını kastediyorlar. Münkirlerin bu sözleri, akıllarının ne kadar kıt, dünyaya bakışlarının ne kadar basit olduğunu gösterir. Onlara göre en şerefli kimse, dünyadan nasibi ve malı en fazla olan kimsedir. Düşük seviyeli kimse ise bunlardan mahrum olandır. Onlar dünyanın Allah katında sineğin kanadı kadar değeri olmadığını, gerçek nimetin âhiret nimeti olduğunu, en şerefli kimsenin bu nimete kavuşan, en değersiz kimsenin de ondan mahrum kalan kimse olduğunu bilemediler.

İşte Kureyş de Rasûlullah (s.a.)’in ashabı için böyle söylüyorlardı. Peygamberlerin tâbîleri hep zayıf kimseler olagelmiştir. Sen evliyânın peygamberlerin dâvetlerine, ilimlerine, zevklerine, mihnetlerine ve sıkıntılarına vâris olmaları bakımından evliyaya tâbi olanları peygamberlere tâbi olanlara kıyas et. Çünkü hakîkat makam ve servet sâhiplerinde ancak nâdir görülür.

Büyüklük ve ululuk içinde büyüklük düşüncesi olmayan baştadır.

قَالَ وَمَا عِلْمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَۚ ﴿١١٢﴾

112. Nûh dedi ki: Ben onların yaptıklarını*(n iç yüzünü)* bilmem.

“Nûh” inkârcıların, kendisine iman eden düşük seviyeli kimselerin düşünce ve basiret ile îman etmediklerine işâret eden sözlerine cevap olarak *“dedi ki: Ben onların*

yaptıklarını(n iç yüzünü)" ihlâsla mı, nifakla mı yaptıklarını *"bilmem."*

Bu benim vazifem de değildir. Ben ancak zâhirî hallerine îtibar eder, hükümleri bunlara göre veririm. İç hallerini araştırmak, kalplerini yarıp bakmak benim görevim değildir.

Kâşifî der ki: "Kavmimin yaptıkları ve işlediklerinden haberim yok. Onlar niçin öyle yaparlar ve bana îman etmezler; bunun sebebini bilmem."

إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلٰى رَبّ۪ي لَوْ تَشْعُرُونَۚ ﴿١١٣﴾

113. Onların hesabı ancak Rabbime aittir. Bir düşünseniz!

"Onların hesabı" içlerindeki durumlara göre onları muhâsebe etmek *"ancak Rabbime aittir."* Çünkü gizli hallere muttalî olan ancak O'dur. Meşhur bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Onlar Allah'tan başka ilah olmadığına şâhidlik ettikleri zaman benden kanlarını ve mallarını korumuş olurlar. İslâm'ın gerektirdiği haklar ise bunların dışındadır. Onların gizli hallerinin hesabı Allah'a âiddir."*[17]

Süfyan Sevrî (r.h.) der ki: "Biz yaşayanları hesaba çekmez, ölüler hakkında da hüküm vermeyiz."

"Bir düşünseniz!" Keşke şuur ve idrak ehlinden olsaydınız, bunu bilirdiniz. Fakat siz câhilsiniz, bilmediğiniz şeyleri söylüyorsunuz.

وَمَٓا اَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِن۪ينَۚ ﴿١١٤﴾

114. Ben iman eden kimseleri kovacak değilim.

"اَلطَّرْدُ" hafife almak maksadıyla rahatsız etmek ve uzaklaştırmak demektir.

Bu cümle, onların *"Sana düşük seviyeli kimseler tâbi olup dururken, biz sana iman eder miyiz hiç!"* şeklindeki sözlerinin vehmettirdiği, onların kovulmasını talep etmelerine ve kendilerinin iman etmesini buna bağlamalarına cevaptır. Çünkü onlar, düşük kimselere tabi olmanın kendilerinin iman etmesine mâni olduğunu belirtmişlerdir.

İbn Atâ (r.h.) der ki. "Ben Rabb'ine yönelen kimseden yüz çevirecek değilim."

اِنْ اَنَا اِلَّا نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌۜ ﴿١١٥﴾

115. Ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.

Yâni ben sadece mükellefleri uyarmak, onları küfür ve günahlardan sakındırmak için gönderilmiş bir elçiyim/peygamberim. Bu mükellefler, toplumun ister ileri gelen

eşrafından olsun, isterse aciz ve zayıf kimselerden olsun fark etmez. Dolayısıyla sadece zenginler tâbi olsun diye, fakirleri kovmak bana nasıl yakışır?!

قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا نُوحُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ ﴿١١٦﴾

116. Dediler ki: "Ey Nuh, *(bu dediğinden)* vazgeçmezsen mutlaka taşlananlardan olacaksın.

"Dediler ki: "Ey Nuh," söylediklerinden; yâni dâvetten ve uyarmaktan *"vazgeçmezsen"* geri durmazsan, *"mutlaka taşlananlardan olacaksın."*

Rağıb*, el-Müfredât'*ta der ki: "الرِّجَامُ" taşlar demektir. "الرَّجْمُ" de taş atmak, demektir. Allah Teâlâ: *"mutlaka taşlananlardan olacaksın"* buyurdu. Bunun anlamı, en kötü şekilde taşlanarak öldürülenlerden olacaksın, demektir.

Nuh (a.s.)'ın kavmi, bu sözü, onun risâlet görevinin sonlarına doğru söylediler.

قَالَ رَبِّ إِنَّ قَوْمِي كَذَّبُونِ ﴿١١٧﴾

117. Nuh dedi ki: Rabbim, kavmim beni yalancılıkla suçladı.

Bu uzun süre, tebliğ hayatı boyunca, yani dokuz yüz elli sene onları dâvet ettikten sonra onlar tekzibte/yalancılıkla suçlamakta ısrar ettiler. Benim davetim, onların sadece kaçışlarını artırdı.

فَافْتَحْ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتْحًا وَنَجِّنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾

118. Artık benimle onların arasında sen hükmünü ver. Beni ve beraberimdeki mü'minleri kurtar.

"Artık benimle onların arasında sen hükmünü ver." Bizden her birinin hak ettiği ile aramızda hükmet.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "Hak edenlere lütuf kapılarından bir kapı, yine hak edenlere adâlet kapılarından bir kapı aç."

Buradaki fiil "الْفُتَاحَةُ"dendir. "الْفَتَّاحُ" hâkim/hükmeden demektir. Kapalı bir işi açtığı için ona bu isim verilmiştir. Hasımların arasını ayırdığı için ona "فَيْصَلٌ" da denilmiştir.

Şeyhzâde der ki: "Nuh (a.s.), bununla onlara azâbın inme hükmünü kasdetmiştir. Çünkü ardından şöyle demiştir:

"Beni ve beraberimdeki mü'minleri" azabdan ve kâfirlerin eziyetlerinden *"kurtar."*

فَاَنْجَيْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١١٩﴾

119. Bunun üzerine biz onu ve beraberindekileri, o dolu geminin içinde *(taşıyarak)* kurtardık.

"Bunun üzerine biz" kendi duâsına uygun olarak *"onu ve beraberindekileri, o dolu"* yâni onlarla, her tür hayvan, onlara mutlaka lazım olan eşya ve yiyeceklerle dolu *"geminin içinde (taşıyarak) kurtardık."*

ثُمَّ اَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبَاقِينَ ﴿١٢٠﴾

120. Sonra da geri kalanları suda boğduk.

"Sonra" yani onları kurtardıktan sonra *"da"* kavminden gemiye binmeyen *"geri kalanları suda boğduk."*

Âyette Nuh (a.s.)'ın yeryüzünde bulunan herkese peygamber olarak gönderildiğine dikkat çekilmektedir. Bu yüzden Allah Teâlâ onun kıssasında "اَلْبَاقِينَ *geri kalanları*" buyurmuş, Mûsâ (a.s.)'ın kıssasında ise "ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخَرِينَ ***Sonra ötekilerini suda boğduk***" (eş-Şuarâ, 26/66) buyurmuştur.

اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً ۜ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٢١﴾

121. Doğrusu bunda büyük bir ders vardır; ama çokları iman etmezler.

"Doğrusu bunda" hakkı kabul konusunda büyüklük gösterdikleri ve müslümanların fakirlerini hafife aldıkları için Nuh kavmine yapılanda, onlardan sonra gelenlere *"büyük bir ders"* âyet/ibret *"vardır; ama çokları iman etmezler."* yâni Nuh kavminin çoğu îman etmedi. Nuh (a.s.)'ın kavminden erkek ve kadınlardan seksen kişiden başka kimse îman etmemiştir.

Kâşifî iman edenlerin yetmiş dokuz kişi olduğunu söyler.

Ya da ey Muhammed! Kavmin Kureyş'in çoğu îman etmezler. Artık sen de Nûh'un, kavminin ezâsına sabrettiği gibi kavminin ezâsına sabret. Onun muzaffer olduğu gibi sen de muzaffer olursun.

Sabırlı olursan, işin daha iyi olur.
Sabırlı insan muzaffer olur.

وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٢﴾

122. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

"Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip" Azîz'dir; kâfirlere istediği cezayı vermede gâlip ve güçlüdür *"ve engin merhamet sahibidir."* Rahîmdir; tevbe eden kimselere yahut azâbı te'hîr etme konusunda merhamet sâhibidir.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "Her kıssanın sonunda *"Doğrusu bunda büyük bir ders vardır; ama çokları iman etmezler."* sözü tekrar edidi. Bu şuna delâlet etmek içindir: Allah'ın izzeti ve azameti, halkın en değerli olanının O'na iman eden ve O'nun tarafından makbul olan kimseler olmasını gerektirmiştir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: ***"Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, en muttakî olanınız/O'ndan en çok korkanınızdır."*** (el-Hucurât, 49/13).

Şüphe yok ki insanların çoğu namert kimselerdir. Şerefli olanları azdır. Nitekim şâir şöyle der:

Sen bizi sayıca azlıkla ayıplarsın.
Dedim ki: Asil kimseler dâima azdır.

İşte bundan dolayı ardından *"Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip"* Azîz'dir; O'nun aziz, nefis sahiplerinin ise bayağı olmasından dolayı nefis ehlinden zelil kimseler O'na erişemezler. *"Ve engin merhamet sahibidir."* Rahimdir; rahmetinin bolluğundan ve kalb ehlinin himmetlerinin yüksekliğinden dolayı onların değerli olanlarından dilediği kimseleri rahmeti ile kendisine seçer.

Himmet sahibi olan dervişin/yoksulun canına aferin.

Nûh (a.s.) ile kalb Nûh'una, kavmi ile nefis ve sıfatlarına, mü'minler ile cesed ve uzuvlarına işaret edilmiştir. Çünkü cesed ve uzuvlar, şeriata uygun olarak rükünleriyle amel etmek sûretiyle îman ettiler. Yine nefsin bazı sıfatlarına işaret edilmiştir. Bu sıfatların îmanı ise onların yerilenlerden övülenlere çevrilmesi iledir. Gemi ile emirler, nehiyler, hikmetler, öğütler, sırlar, hakikatlar ve mânâlarla dolu şeriat gemisine işaret edilmiştir. Kim bu gemiye binerse kurtulur. Binmeyen kötü ahlakın istilası; mal, mevkî, ziynet ve şehvetler gibi aşağılık dünyanın ibtilâları tufanı ile boğulur. Geminin mutlaka bir kaptana ihtiyacı vardır. O da mutlak olarak hayır öğreten kimsedir. Çünkü kurtuluş onun sohbeti/beraberliği ile gerçekleşir. Nitekim **Hâfız** der ki:

Hak erlerine dost ol, çünkü Nuh'un gemisinde
Öyle toprak vardır ki Tufan'ı bile bir damlacık su saymaz

Mürşidin işâreti ile işin kolay olduğuna, gâfile göre zor olanın vâsıl olanın yanında kolay olduğuna işaret etmektedir.

Buhârî, İman, 17; Müslim, İman, 36.

ALLAH’A KARŞI GELMEKTEN SAKINMAZ MISINIZ?

كَذَّبَتْ عَادٌ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ
﴿١٢٤﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٢٥﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٢٦﴾
وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ
﴿١٢٧﴾ أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ ﴿١٢٨﴾ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ
تَخْلُدُونَ ﴿١٢٩﴾ وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾ فَاتَّقُوا
اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٣١﴾ وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ ﴿١٣٢﴾
أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ ﴿١٣٣﴾ وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٣٤﴾ إِنِّي أَخَافُ
عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣٥﴾ قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ
تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ ﴿١٣٦﴾ إِنْ هَٰذَا إِلَّا خُلُقُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣٧﴾ وَمَا
نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿١٣٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً وَمَا
كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٤٠﴾

123. Âd *(kavmi)* de peygamberleri yalancılıkla suçladı.

124. Kardeşleri Hûd onlara şöyle demişti: *(Allah’a karşı gelmekten)* sakınmaz mısınız?

125. Bilin ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.

126. Artık Allah’a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.

127. Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ecrimi verecek olan, ancak âlemlerin Rabbidir.

128. Siz her yüksek yere bir alâmet dikerek eğleniyor musunuz?

129. Temelli kalacağınızı umarak sağlam yapılar mı ediniyorsunuz?

130. Yakaladığınız zaman, zorbalar gibi mi yakalıyorsunuz?

131. Artık Allah’tan korkun ve bana itaat edin.

132. Bildiğiniz şeyleri size bol bol veren, Allah’tan korkun.

133. “O size verdi: davarlar, oğullar”.

134. “Bahçeler çeşmeler.” *(Allah’a karşı gelmek)* den sakının.

135. Doğrusu sizin hakkınızda muazzam bir günün azâbından endişe ediyorum.

136. *(Onlar)* şöyle dediler: Sen öğüt versen de, vermesen de bizce birdir.

137. Bu, öncekilerin geleneğinden başka bir şey değildir.

138. Biz azâba uğratılacak da değiliz.

139. Böylece onu yalancılıkla suçladılar; Biz de kendilerini helâk ettik. Doğrusu bunda büyük bir ibret vardır; ama çokları iman etmezler.
140. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

Âd ismi, kâbîle olduğu dikkate alınarak müennes kabul edilmiştir. Bu isim, onların en büyük atalarının ismidir.

Mukâtil der ki: "Âd ve Semûd, birbirlerinin amca çocuklarıydılar. Âd, Hûd (a.s.)'ın kavmi, Semûd ise Salih (a.s.)'ın kavmi idiler. Âd ile Semûd kavminin helâkları arasında beş yüz yıl vardı."

Tarihçilerden bir kısmı, Âd ve Semûd'un Nuh (a.s.) oğlu Sâm oğlu İrem'ın evlâtlarından iki kardeş olduğunu söylerler. Sâm b. Nûh'un beş çocuğu vardı. Bunlar, İrem, Arfehşed/Arpakşat, Âlem/Elam, el-Yafer ve Asur. İrem/Aram, kardeşlerin en büyüğüydü ve onun da yedi oğlu vardı: Âd, Semûd, Sahar, Tanem, Cedis, Casim ve Vebar. Âd ve çocuklarının yurtları Yemen, Semûd ve çocuklarının yurdu Hicaz ve Şam arasındaki bölge, Tanem'in yurdu Umman ve Bahreyn, Cedis'in vatanı Tihâme bölgesi, Sahar'ın meskeni Taif ile Tayy dağlarının arasındaki yer, Câsim'in yurdu Harem ile Sefevân arasındaki bölge, Vebâr'ın vatanı ise kendi adına nisbetle Vebâr denilen bölgedir. Bunların tamamının dilleri Arapçadır. Bunların hepsinin arkası kesildi ve nesilleri kalmadı.

اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ هُودٌ اَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾

124. Kardeşleri Hûd onlara şöyle demişti: *(Allah'a karşı gelmekten)* sakınmaz mısınız?

Neseb bakımından *"Kardeşleri Hûd onlara şöyle demişti:"*

Hûd (a.s.), Nûh oğlu Sâm oğlu Arfehşed/Arpakşat oğlu Şâleh oğlu Hûd'dur. Bazıları demiştir ki: Hûd (a.s.)'ın ismi, Âbir idi. Vakar ve sükûnet sahibi olduğu için "Hûd" diye isimlendirildi. Yüz elli sene yaşadı. Kırk yaşına ulaşınca Âd'ın evlatlarına peygamber olarak gönderildi.

Allah Teâlâ'dan/O'na karşı gelmekten *"sakınmaz mısınız?"* ki bu yaptıklarınızı yapıyorsunuz. Acaba şirkten kaçınmaz mısınız ve ilâhî azab ve cezadan korkmaz mısınız?

اِنّ۪ي لَكُمْ رَسُولٌ اَم۪ينٌ ﴿١٢٥﴾

125. Bilin ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.

“Bilin ki, ben size” Allah tarafından *“gönderilmiş güvenilir”* aranızda emanet ve güvenirliliği ile tanınan *“bir elçiyim.”*

فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِۚ ﴿١٢٦﴾

126. Artık Allah’a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.

“Artık Allah’a karşı gelmekten sakının” Allah’ın cezasından korkun *“ve”* size emrettiğim hak konusunda *“bana itaat edin.”*

وَمَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍۚ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَمِينَۜ ﴿١٢٧﴾

127. Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ecrimi verecek olan, ancak âlemlerin Rabbi’dir.

“Buna karşı” yani risâlet görevim karşılığında bazı kıssa anlatanların taleb ettiği gibi *“sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ecrimi verecek olan, ancak âlemlerin Rabbi’dir.”* Çünkü beni gönderen O’dur. Dolayısıyla ücretim de O’na âiddir.

Bu sözler onun dünyevî beklentilerden ve gayelerden uzak olduğunun beyanıdır.

Hâfız der ki:

Sen kulluğu dilenciler gibi ücret karşılığı yapma
Çünkü dost, kullarını beslemenin yolunu kendisi bilir

اَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ اٰيَةً تَعْبَثُونَۙ ﴿١٢٨﴾

128. Siz her yüksek yere bir alâmet dikerek eğleniyor musunuz?

“Siz her yüksek yere bir alâmet” diğer binalardan ayrılan daha yüksek bir bina *“dikerek”* bina ederek *“eğleniyor musunuz?”*

Buradaki soru reddetmek içindir (istifhâm-i inkârî).

“الرِّيعُ” kelimesi, “رِيعَةٌ”nün çoğulu olup yüksek yer demektir.

Zarûreti olmayan ve ihtiyaçtan fazla bina yapmak abestir.

Rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) bir gün dışarı çıkmıştı. Yüksekçe bir kubbe gördü. “*Bu nedir?*” diye sordu. Ashabı: “Bu Ensar’dan birine âiddir.” dediler. Rasûlullah (s.a.) bekledi. Ancak binaya karşı içinden hoşnutsuz olmuştu. Nihâyet kubbe sahibi Rasûlullah (s.a.)’in yanına geldi. İnsanların içinde O’na selam verdi. Rasûlullah

(s.a.) ondan yüzünü çevirdi. Tekrar tekrar selam verdi ise de aynı şekilde davranarak selâmını almadı. Nihâyet adam Rasûlullah (s.a.)'in kendisine kızdığını ve bu sebeple yüzünü çevirdiğini anladı. Bu durumu arkadaşlarına şikâyet ederek şöyle dedi: "Vallahi, ben Rasûlullah (s.a.)'in bana bakışını yadırgadım. Hakkımda ne olup bittiğini ve ne yaptığımı bilmiyorum." Onlar ise şöyle dediler: "Rasûlullah (s.a.) dışarı çıktı ve senin kubbeni gördü. "*Bu kimin?*" diye sordu. Biz de söyledik."

Adam dönüp kubbesine gitti ve onu yerle bir etti. Rasûlullah (s.a.) yine bir gün dışarı çıktı. Kubbeyi göremeyince: "*Buradaki kubbeye ne oldu?*" diye sordu. "Ya Rasûlallah, sâhibi bize senin kendisinden yüz çevirmenden şikâyet etti. Biz de ona durumu haber verdik. O da onu yıktı." dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): *"Zarûrî ihtiyacın dışındaki her bina, kıyamet gününde sahibi için bir vebaldir."* buyurdu.[18]

İşte İmam **Râğıb**, *Keşfü'l-esrâr* müellifi ve diğerleri bu görüştedirler.

Celâleyn ve diğer tefsirlerde denilir ki: "آيَةً" güvercin evleri ve güvercinlikler demektir.

Hûd (a.s.) onların güvercinler için güvercinlikler yapmalarını ve onlarla çocuklar gibi oynamalarını reddetti/yadırgadı.

*Nisâbü'l-ihtisâb'*da der ki: "Hisbe (denetleme) yapılmasına sebep olan oyunlardan birisi de güvercinlerle oynamaktır. **İmam Muhammed**: "Sefil kimseler, güvercinlerle oynayan ve onlar üzerine bahse girenlerdir." der.

*Şerhu'l-Kuhistânî'*de der ki: "Kuşları ve tavukları evde hapsetmekte beis yoktur. Fakat onların yemini vermek gerekir. Böyle yapmak onları sokaklara salmaktan daha iyidir. Güvercinleri güvercinliklerde tutmaya gelince, insanlara zarar verirse bu mekruhtur."

İbn Mukâtil: "Bu kuşlar kiminse, onları koruyup beslemesi gerekir." der.

*et-Tâtârhâniyye'*de der ki: "Bülbül, papağan, kumru ve benzeri kuşları kafeslerde hapsetmek câiz değildir. Yani, eğlence ve oyun için câiz değildir. Ancak tavuk, ördek, kaz ve benzerlerini beslemek etinden faydalanmak için olursa; ya da komşulara zarar vermemesi için olursa câizdir. Avlanmak için kullanılan yırtıcı kuşların durumu da böyledir.

Fetâvâ Kâriü'l-Hidâye'de der ki: "Yalnız kuşları hapsetmek câiz midir? Onları salmak caiz midir? Bunda sevap var mıdır? Aşırı dışkısıyla mescid hasırlarını kirlettiği için yarasaları öldürmek câiz midir? Cevap: Yalnız kuşları kendisiyle ünsiyet için hapsetmek câizdir. Onu serbest bırakmakta bir sevap yoktur. Eziyet veren hayvanları öldürmek câizdir."

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Melekler, müdâfaa ve müsâbaka dışında eğlence yerlerinde bulunmazlar."*[19] Burada kasdedilen müsâbaka; atıcılık, at, deve ve koşma müsâbakalarıdır.

Bazıları bu âyetin tefsîri hakkında der ki: "Siz yanınıza uğrayan kimselerle oynuyorsunuz. Çünkü onlar yüksek yerlerde odalar yaparlar, oradan gelip geçenlerle

alay ederek onları maskaraya alırlardı.”

Büyük müfessirler arasında sayılanlardan bazıları bu âyetteki “آيَة”in mânâsının, onların yoldan gelip geçenler için diktikleri ve binâsında mübalağaya kaçtıkları nişan/işâret demek olduğu görüşündedirler. Çünkü onlar, gelip geçenlere yol göstermek için büyük binalar inşâ ediyorlardı. Bu abes sayıldı. Çünkü yolcular yollarını zaten yıldızlarla tesbit ediyorlardı; bu yeterliydi.

Müftî Sa’dî der ki: “Bu husus tartışmalıdır. Çünkü gündüzleyin yıldız olmaz. Bazen de bulutlardan ötürü geceleyin yıldızların gizlendiği olur.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: Şâyet bu binalar, mesela Bağdad ve Mekke arasındaki yol işaretleri gibi kendisinden daha fazla istifade için ise nasıl abes olur. Gündüz yol tesbiti, ya yol işaretleri ile veya toprağı koklamakla olur. Nitekim daha önce geçmişti. [20]

وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴿١٢٩﴾

129. Temelli kalacağınızı umarak sağlam yapılar mı ediniyorsunuz?

“Temelli kalacağınızı umarak” dünyada ebedî kalma emel ve arzusuyla, yâni bunu uman kimsenin yaptığını yaparak *“sağlam yapılar” el-Müfredât*’ta belirtildiği gibi yüksek mekanlar ya da *es-Sıhâh* ve *el-Kâmûs*’ta belirtildiği gibi yer altında su arkları *“mı ediniyorsunuz?”* bunun için mi onları böyle sağlam yapıyorsunuz?

“اَلْمَصْنَعَةُ” havuz gibi yağmur sularının toplandığı yere denir. Çoğulu “اَلْمَصَانِعُ” gelir. Büyük havuzlar demektir.

“لَعَلَّ” teşbih içindir. Yâni sanki ebedî kalacakmışsınız gibi demektir.

Hûd (a.s.)’ın kavmini, önce malı boş yere zâyi etmekle azarladı. İkinci olarak uzun emel ve gaflete delâlet edecek şekilde müstahkem binâlar inşâ etmekle tenkîd etti.

Sâib der ki:

Bu gafillerin başında olan tûl-i emelin ne olduğunu bilir misin?
Güvercin yuvasında yuva yapan bir yılandır o

وَاِذَا بَطَشْتُمْ بَطَشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾

130. Yakaladığınız zaman, zorbalar gibi mi yakalıyorsunuz?

Siz bir kavmi kırbaç veya kılıçla *“yakaladığınız”* cezalandırıp intikam aldığınız *“zaman, zorbalar”* acımadan, te’dib gayesi gütmeden ve işin sonunu düşünmeden tasallutta bulunan zâlimler *“gibi mi yakalıyorsunuz?”*

“البطش” saldırarak, yani zor kullanarak ve galebeyle bir şeyi yakalamaktır. Hak ve adâleti temin etmek için güç kullanmak ise câizdir. Cebbâr, gazab ve öfkeyle vuran ve öldüren kimseye denir.

فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ ۚ ﴿١٣١﴾

131. Artık Allah’tan korkun ve bana itâat edin.

“Artık Allah’tan korkun” yüksek binalar, yüksek mekanlar edinmeyi; havuzlar, bahçeler yaparak malı israf etmeyi ve haksız yere zorbalık yapmayı terk edin. “*Ve*” sizi dâvet ettiğim tevhîd, adâlet, insaflı davranmak, emeli terk etmek ve benzeri konularda *“bana itaat edin.”* Çünkü bu sizin için daha faydalıdır.

وَاتَّقُوا الَّذ۪ٓي اَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ ۚ ﴿١٣٢﴾

132. Bildiğiniz şeyleri size bol bol veren, Allah’tan korkun.

“Bildiğiniz şeyleri” çeşit çeşit, türlü türlü nimetleri *“size bol bol veren, Allah’tan korkun.”*

“اَلْإِمْدَادُ” ikinci olan bir şeyi kendisinden öncekine bir düzen içinde yavaş yavaş tâbi kılmaktır. “اَلْإِمْدَادُ” daha çok sevilen şeyler için, “اَلْمَدُّ” ise hoşa gitmeyen haller için kullanılır. “وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ ***…deniz de arkasından yedi deniz katılarak (mürekkep olsa)…”*** (Lokman, 31/27) âyetine gelince, o “مَدَدْتُ الدَّوَاةَ أَمُدُّهَا Hokkanın mürekkebini arttırdım. Hokkanın mürekkebini artırdı.” anlamınadır, yoksa yukarıdaki fiilden değildir.

Nimetler önce icmâlen belirtilmiş, sonra şu âyetle ayrıntıları ifâde edilmiştir:

اَمَدَّكُمْ بِاَنْعَامٍ وَبَن۪ينَ ۙ ﴿١٣٣﴾ وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ۚ ﴿١٣٤﴾

133-134. O size davarlar, oğullar, bahçeler ve çeşmeler verdi.

“O size davarlar,” deve, inek ve koyun gibi hayvanlar *“oğullar,”* her durumda sizin yardımcılarınız olan çocuklar *“bahçeler”* meyvelerinden faydalandığınız bahçeler *“ve çeşmeler”* sulamada kullandığınız ve ekinlerinizin gelişip yetişmesinde faydalandığınız akarsular *“verdi.”* faydalanmanız için size yardım etti.

إِنّ۪ٓي اَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظ۪يمٍۜ ﴿١٣٥﴾

135. Doğrusu sizin hakkınızda muazzam bir günün azâbından endişe ediyorum.

"Doğrusu" bu nîmetlerin şükrünü yerine getirmezseniz, dünyada ve âhirette *"sizin hakkınızda muazzam bir günün azâbından endişe ediyorum."* Çünkü nimeti inkâr etmek azâbı getirir. Nitekim nimete şükür nimetin artmasını gerektirir.

Günün "muazzam" olarak vasfedilmesi, o günde inen azâbın dehşet ve büyüklüğünden dolayıdır. O azab ise burada dondurucu/uğultulu bir rüzgarın esmesidir.

قَالُوا سَوَٓاءٌ عَلَيْنَٓا اَوَعَظْتَ اَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظ۪ينَۙ ﴿١٣٦﴾

136. *(Onlar)* şöyle dediler: Sen öğüt versen de, vermesen de bizce birdir.

Âd kavmi Hûd (a.s.)'a cevap olarak *"şöyle dediler: Sen öğüt versen de, vermesen de bizce birdir."* Bize göre aynıdır. Biz asla bulunduğumuz halden dönmeyeceğiz.

"اَلْوَعْظُ" korkutma ile birlikte yapılan bir zorlama/yasaklama/îkaz, va'd ve vaîdi zikrederek kalbi yumuşatan bir sözdür.

Halîl der ki: "اَلْوَعْظُ" kalbi rikkate getiren/incelten konularda hayır öğütte bulunmaktır. "اَلْعِظَةُ" ve "اَلْمَوْعِظَةُ" öğüt, nasihat ve vaaz mânâsında isimdir."

اِنْ هٰذَٓا اِلَّا خُلُقُ الْاَوَّل۪ينَۙ ﴿١٣٧﴾

137. Bu, öncekilerin geleneğinden başka bir şey değildir.

"Bu" senin bize getirdiğin *"öncekilerin geleneğinden"* evvelkilerin huy ve âdetlerinden *"başka bir şey değildir."* Onlar, "Biz peygamberleriz" derlerdi; halbuki yalan söylüyorlardı. Onlar bunun gibi yalanları uydururlar ve yazarlardı. Ya da bizim şu halimiz, bizden öncekilerin yüksek binalar dikmek, büyüklenerek zorbalık yapmak gibi âdetlerinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla biz bu âdetimizi senin sözünle terk etmeyiz. Yâhut onların âdeti ve işi, yaşadıkları kadar yaşayacaklarını, sonra öleceklerini, yeniden diriltilme ve hesap olmayacağını iddia etmekten ibâretti.

وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّب۪ينَۚ ﴿١٣٨﴾

138. Biz azâba uğratılacak da değiliz.

"Biz" yapmakta olduğumuz amellerden ve âdetlerden dolayı *"azaba uğratılacak da*

değiliz.”

فَكَذَّبُوهُ فَاَهْلَكْنَاهُمْ اِنَّ فٖى ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنٖينَ ﴿١٣٩﴾

139. Böylece onu yalancılıkla suçladılar; biz de kendilerini helâk ettik. Doğrusu bunda büyük bir ibret vardır; ama çokları iman etmezler.

“Böylece onu” yâni Hûd (a.s.)’ı *“yalancılıkla suçladılar;”* ve bunda ısrar ettiler. *“biz de kendilerini”* yalanlamaları sebebiyle dondurucu/uğultulu bir rüzgarla *“helâk ettik.”*

Kısaca Hûd (a.s.) kavmini inzâr etti/uyardı, onlara vaaz ve nasîhat etti. Onlar ise öğüt almadılar ve helak edildiler.

“Doğrusu bunda” Âd kavminin helâkinde *“büyük bir ibret vardır;”* yalanlayanların sonunun cezalandırma olduğuna delâlet eden bir alâmet vardır *“ama çokları iman etmezler”* yâni Âd kavminin çoğu iman etmemiştir. O kabileden çok azı Hûd (a.s.) ile beraberdi..

وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزٖيزُ الرَّحٖيمُ ﴿١٤٠﴾

140. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

“Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip” azîz, üstün; zâlim ve zorbaların yaptıklarını yapan ve öğüt kabul etmeyenlerden intikam alandır. *“ve engin merhamet sahibidir.”* Allah Teâlâ şefkat ve merhametlidir. Onları helâk edici cezadan kurtarır.

Bu âyet, Hûd kavminin yolundan gitmesinler diye bu ümmet için bir korkutmadır. Denilmiştir ki: “İnsana verilen en hayırlı şey, kendisini frenleyen bir akıldır. O yoksa kendisini tutup alıkoyan bir hayâdır. O da yoksa kendisini kontrol altında tutacak bir korkudur. O da yoksa kendisini örtüp gizleyecek bir maldır. O da yoksa kendisini yakacak bir yıldırımdır ki böylece o kimseden insanlar ve beldeler rahata kavuşmuş olsun.

İnsanlardan Allah’ın kabulü ve bunun tesiri yok olunca, yalanlayan geçmiş ümmetlere tûfan, kasırga ve ateş gönderdiği gibi Allah, onların üzerine kendilerini yok edecek bir azab gönderir. Tıpkı her tarafını diken kaplayan bir arazi gibi. Tekrar beyaz/temiz hale gelene kadar mutlaka onun ateşe verilerek kökünün kazınması ve yakılması gerekir.

Şu halde akıllı kimseye düşen ibret almak, Allah Teâlâ’nın cezalandırmasından korkmak, âdetleri ve şehvetleri terk etmek, muhâlif davranışlarda ve yasaklarda ısrar etmemektir.

Yoksa uğursuzluk âdeti, şeytan askerlerinden midir?

Çünkü bizim âdetimiz ibadet yolunu kapamıştır.

Âlemde meydana gelen bütün olaylar, Allah'ın lütuf ve kahrının eserlerindendir. Bu her zaman akıl sahipleri için bir ibrettir.

Akıllıların kulağı rihlet davulunun sesindedir
Her vuruş, uyanık gönüller için bir habercidir

Allah Teâlâ, güçlü ve kuvvetli olmalarına rağmen Âd kavmini, rüzgar gibi en zayıf bir şeyle helak etti. Çünkü O dilerse sivri sinek gibi en zayıf bir şeyi, en güçlü kılar. Dolayısıyla rüzgarda Allah'ın dostları için bir zayıflık, düşmanlarına karşı ise bir güç ve kuvvet vardır. Çünkü kâmil kimseler Allah Teâlâ'nın işlerine tam bir mârifet sahibidirler. Sürekli murâkabe ve korku hâlindedirler. Nitekim câhiller de sürekli gaflettedirler ve kendilerini emniyette görürler. Bu yüzden her asırda ilâhî azab onların üzerine inmiştir. Allah Teâlâ bizi ve sizi yakînin hakîkatleri ile kuvvetlendirsin, her anda murâkabe üzere olanlardan kılsın.

Ebû Dâvûd, Edeb, 157.
ed-Dürru'l-mensûr, III, 193-194.
bk. en-Nahl, 16/6.

SEN DE ANCAK
BİZİM GİBİ BİR İNSANSIN

كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٤١﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ صَالِحٌ اَلَا تَتَّقُونَ
﴿١٤٢﴾ اِنّ۪ي لَكُمْ رَسُولٌ اَم۪ينٌ ﴿١٤٣﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُونِ ﴿١٤٤﴾
وَمَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿١٤٥﴾
اَتُتْرَكُونَ ف۪ي مَا هٰهُنَٓا اٰمِن۪ينَ ﴿١٤٦﴾ ف۪ي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٤٧﴾ وَزُرُوعٍ
وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَض۪يمٌ ﴿١٤٨﴾ وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِه۪ينَ
﴿١٤٩﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُونِ ﴿١٥٠﴾ وَلَا تُط۪يعُٓوا اَمْرَ الْمُسْرِف۪ينَ ﴿١٥١﴾
اَلَّذ۪ينَ يُفْسِدُونَ فِي الْاَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿١٥٢﴾ قَالُٓوا اِنَّمَٓا اَنْتَ مِنَ
الْمُسَحَّر۪ينَ ﴿١٥٣﴾ مَٓا اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا فَأْتِ بِاٰيَةٍ اِنْ كُنْتَ مِنَ
الصَّادِق۪ينَ ﴿١٥٤﴾ قَالَ هٰذِه۪ نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ
﴿١٥٥﴾ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُٓوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظ۪يمٍ ﴿١٥٦﴾ فَعَقَرُوهَا
فَاَصْبَحُوا نَادِم۪ينَ ﴿١٥٧﴾ فَاَخَذَهُمُ الْعَذَابُ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا
كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿١٥٨﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَز۪يزُ الرَّح۪يمُ ﴿١٥٩﴾

141. Semûd *(kavmi)* de peygamberleri yalancılıkla suçladı.

142. Kardeşleri Sâlih onlara şöyle demişti: *(Allah'a karşı gelmekten)* sakınmaz mısınız?

143. Bilin ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.

144. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.

145. Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ecrimi verecek olan, ancak âlemlerin Rabbidir.

146. Siz burada, güven içinde bırakılacak mısınız *(sanırsınız)*?

147. "Böyle bahçelerde, çeşme başlarında?"

148. "Ekinlerin, salkımları sarkmış hurmalıkların arasında?"

149. *(Böyle sanıp)* dağlardan ustaca evler yontuyorsunuz *(oyup yapıyorsunuz)*.

150. Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin.

151. "O aşırıların emrine uymayın."

152. "Yeryüzünde bozgunculuk yapıp dirlik düzenlik vermeyenler*(in sözüyle hareket etmeyin)*.

153. Dediler ki: Sen, olsa olsa iyice büyülenmiş birisin!

154. Sen de ancak bizim gibi bir insansın. Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi bize bir mucize getir.

155. Salih: İşte *(mucize)* bu dişi devedir; onun bir su içme hakkı vardır, belli bir günün içme hakkı da sizindir, dedi.

156. Ona bir kötülükle ilişmeyin, yoksa sizi muazzam bir günün azâbı yakalayıverir.

157. Buna rağmen onlar deveyi kestiler; ama pişman da oldular.

158. Bunun üzerine onları azap yakaladı. Doğrusu bunda, büyük bir ders vardır; ama çokları iman etmezler.

159. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

"Semûd (kavmi) de peygamberleri" Sâlih (a.s.)'ı ve ondan önceki peygamberi *"yalancılıkla suçladı."* Ya da sadece Sâlih (a.s.)'ı yalanladılar. Peygamberler kelimesinin çoğul olarak kullanılması, peygamberlerden birini yalanlamanın bütün peygamberleri yalanlamak gibi olduğundandır. Çünkü hepsi tevhidde ve şeriatın temel prensiplerinde (usûl) birleşirler.

"Semûd" kelimesi kabîle olması îtibariyle müennes kabul edilmiştir. Bu, onların en büyük dedelerinin ismidir. O da Semûd b. Ubeyd b. Avs b. Âd b. İrem b. Sâm b. Nûh'tur. Önceki mecliste/bölümde bundan başkası da zikredilmişti. Oraya müracaat et.

Sonra Allah Teâlâ onların sürüp giden yalanlamalarının vaktini açıkladı ve şöyle buyurdu:

إِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ صَالِحٌ اَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٤٢﴾

142. Kardeşleri Sâlih onlara şöyle demişti: *(Allah'a karşı gelmekten)* sakınmaz mısınız?

Dinen değil, neseben *"Kardeşleri Sâlih onlara şöyle demişti:"*

Çünkü peygamberler, peygamberlikten önce mahfûzdurlar (korunmuşturlar), peygamberlikten sonra ise mâsumdurlar (günahlardan korunmuşlardır). Peygamberin onlardan olmasının faydası, kavminin onun emin bir kimse oduğunu ve konuştuğu dili bilmesidir. Bu, peygamberin getirdiklerini anlamalarına ve tasdîk etmelerine sebep olur.

Sâlih (a.s.)'ın nesebi şöyledir: Sâlih b. Ubeyd b. Âsef b. Kâşih b. Ubeyd b. Hâzir b. Semûd. Bundan başkası da söylenmiştir.

"(Allah'a karşı gelmekten) sakınmaz mısınız?" Aceba Allah'ın azâbından korkmaz mısınız? Çünkü O'na şirk koşmaktasınız.

إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٤٣﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٤٤﴾

143-144 Bilin ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.

Çünkü benim sizin aranızda emin bir kimse olarak meşhur olmam, Allah'tan korkmanızı ve sizi dâvet ettiğim şeylerde bana itaat etmenizi gerektirir.

وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٤٥﴾

145. Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ecrimi verecek olan, ancak âlemlerin Rabbi'dir.

"Buna karşı" yâni nasîhatim ve dâvetim karşılığında *"sizden hiçbir ücret istemiyorum."* Çünkü ücret, iffet sâhibi biri için bir töhmettir. *"Benim ecrimi verecek olan, ancak âlemlerin Rabbi'dir."* Beni gönderen O'dur. Ücretim de O'na âiddir. Bilakis ihlaslı kullarının ecri O'dur. Nitekim kudsî bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Kimi (kendim için) öldürürsem, onun diyeti benim.*"

*Mesnevî'*de der ki:

Âşıkların sevinci de O'dur, kederi de O
El emeklerinin, hizmetlerinin karşılığı da yine O'dur

أَتُتْرَكُونَ فِي مَا هَاهُنَا آمِنِينَ ﴿١٤٦﴾

146. Siz burada, güven içinde bırakılacak mısınız *(sanırsınız)*?

"Siz burada," bu mekanda, yâni dünyada sâbit olan nimetler içinde *"güven içinde"* âfetlerden emin ve fırsatın elden gitmesinden de sâlim bir halde *"bırakılacak mısınız (sanırsınız)?"* yapılanların karşılığının verilmesi için başka bir âlem olmadığını mı zannedersiniz?

Buradaki soru reddetmek ve azarlamak içindir. Yâni siz bırakılacağınızı mı zannediyorsunuz, demektir.

Bu nimetleri aşağıdaki âyette şöyle açıkladı:

فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٤٧﴾

147. Böyle bahçelerde, çeşme başlarında?

“Böyle bahçelerde,” bostanlarda *“çeşme başlarında?”* nehir boylarında?

Bâzıları Sâlih (a.s.)’ın kavmine âid akan nehirler olmadığını söylemiştir. Buna göre “عُيُونٌ” ile kasdedilen kuyulardır. Onların kışın kuyuları, yazın ise nehirleri olduğu da söylenir. Çünkü onlar yazın köşklerine, üzüm bağlarına ve nehir boylarına çıkarlardı.

وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ ﴿١٤٨﴾

148. Ekinlerin, meyveleri uç vermiş hurma ağaçlarının arasında?

Bahçelerin ağaçlarından olduğu halde diğer ağaçlardan üstün olduğu için hurma ağaçları ayrıca zikredilmiştir. Hurma Âdem (a.s.)’ın çamurunun artanından yaratılmıştır.

“طَلْعُ النَّخْلِ” kılıcın temreni/ucu gibi hurmanın çiçeklenerek çıkardığı tomurcuktur. Ortasında hurma salkımı vardır. Güneşin doğuşuna benzetilerek “طَلْعُ النَّخْلْ” denilmiştir. Nitekim *el-Müfredât*’ta böyle geçmektedir. “اَلْقِنْوُ وَالْعِذْقُ وَالْكِبَاسَةُ” kelimelerinin her biri, hurma için üzüme göre salkım yerindedir, yani hurma salkımı demektir.

“هَضِيمٌ” latîf ve cisminde yumuşaklık olan demektir. Hurmaların salkımı ve çiçeği nazik ve yumuşak olmaktır. Yâni meyve henüz yumuşak olduğundan dolayı “اَلطَّلْعُ” meyve için mecâz olur. “اَلْهَضْمُ” incelik ve zayıflık demektir. “هَضِيمُ الْكَشْحِ وَالْحَشَا” ifâdesi de buradandır. Beli ince ve zayıf demektir. Yemek yumuşak olup vücûda kolayca dağıldığı ve istihâleye uğradığı zaman “هَضْمُ الطَّعَامِ” denilmesi de buradandır. Nitekim *Keşfü’l-esrâr*’da böyle geçmektedir.

Ya da “هَضِيمٌ” latîf ve yumuşak demektir. Çünkü “اَلنَّخْلُ (hurma ağacı) dişidir. Müenneslik zamiri de bunu destekler. Dişi hurma ağacının tomurcuğu daha latîf ve yumuşak, erkeğinin tomurcuğu ise sert ve katıdır.

Şeyhzâde der ki: “Bernî hurmasının tomurcuğu levn hurmasınınkinden daha latîftir/yumuşaktır. Bernî en iyi hurma cinsidir. Bu kelime sonradan Arapça’ya girmiş (muarrab) bir kelimedir. Aslı “bernîk”, yâni iyi yük demektir.”

Levn, hurmanın en kötü cinsidir. Medineliler, bernî ve acve cinsi dışındaki hurmaları “elvân” (levn’in çoğulu) diye isimlendirirler.

Hurma tomurcuğu birbirine geçmiş ve yapışmış olduğu için çanağının içinde olduğu müddetçe “هَضِيمٌ (latîf/yumuşak)” diye vasfedilir. Çanağından çıkınca artık latîf/yumuşak değildir.

İmam Râğıb der ki: “اَلْهَضْمُ” kendisinde gevşeklik olan bir şeyi yarmak demektir. “وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ” salkımları sanki yarılmış gibi birbiri içine girmiş hurma ağaçları anlamınadır.”

Ya da “هَضِيمٌ” çok yükten dolayı sarkan ve kırılan demektir. Çünkü “اَلْهَضْمُ” kırmak,

yerinden sarkmak, alçalmak ve inmek demektir.

*el-Muhtâr'*da der ki: "اَلْهَاضُومُ" yemeğin hazmına, parçalanmasına yardımcı olan şeylere denir. Çabuk hazmedilen yemek vardır, yavaş hazmedilen yemek vardır.

وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَارِهِينَ ﴿١٤٩﴾

149. ***(Böyle sanıp)*** **dağlardan ustaca evler yontuyorsunuz** ***(oyup yapıyorsunuz).***

"(Böyle sanıp) dağlardan" kendinize mesken olması için *"ustaca evler yontuyorsunuz (oyup yapıyorsunuz)."* Taşları yontmada mahirsiniz. Nitekim **Râğıb** der ki: "اَلْفَرَاهَةُ" kökünden maharetle, demektir. Bu kelimenin asıl anlamı ise keyif/neşe demektir. Çünkü hâzık/mâhir kimse keyifle ve gönül hoşluğu ile iş yapar.

Bu kelimeyi "فَرِهِينَ" diye okuyanlara göre mânâ, şımarık, küstah ve mağrur kimseler olarak demektir.

Rivâyet edilir ki Hicr vâdisinde, taşlık olan vâdide yirmi bin yedi yüz ev yonttular. Dağların arasında katı taştan evler yonttular. Âlemlerin Rabbi olan Allah onları o işte usta ve sanatkâr olarak vasfetmiştir.

Bilesin ki bu âyetlerin zâhiri delâlet etmektedir ki, Hûd (a.s.)'ın kavmine hâkim olan; hayâlî lezzetler, yâni büyüklenme ve ebedî olma, sivrilip başkalarından ayrılma ve zorbalık arzusuydu. Sâlih (a.s.)'ın kavmine hâkim olan ise hissî lezzetler, yâni yeme-içme, güzel evler ve konaklarda yaşama arzusuydu. Bütün bu lezzetler, gafil dünya ehlinin lezzetlerindendir. Bunların üstünde ise müteyakkız/uyanık âhiret ehlinin lezzetleri vardır. Bunlar ise ma'rifetler ve ilimler ile onlara erişmeyi sağlayan tevazu, vakar, tecerrüd ve sabır/tahammül gibi kalbî lezzetlerdir.

فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُونِ ﴿١٥٠﴾ وَلَا تُطِيعُوا اَمْرَ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٥١﴾

150-151. Artık Allah'tan korkun ve bana itaat edin. O aşırıların emrine uymayın.

Zâhire göre '*emrine*' kelimesini işe katmadan "وَلَا تُطِيعُوا الْمُسْرِفِينَ" O aşırılara/müsriflere uymayın.' buyrulması gerekirdi. Çünkü uymak/tâat/itâat âmire, imtisâl ise emre olur. Bu iki fiil de emredilen şeyin varlığına götürmesi bakımından imtisâl, tâate/uymaya benzetilmiştir. Müşebbehün bihin/kendisine benzetilenin, yâni tâatin/uymanın adı geçmiş, fakat imtisal kasdedilmiştir. Yâni onların emrine imtisâl etmeyin, demektir.

اَلَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿١٥٢﴾

152. Yeryüzünde bozgunculuk yapıp dirlik düzenlik vermeyenler***(in sözüyle***

hareket etmeyin).

“Yeryüzünde” yani Hicr diyarında küfür ve zulümle *“bozgunculuk yapıp”* -bu ifâde onların aşırı gitmelerinin ne olduğunu açıklamaktadır- îman ve adâletle *“dirlik düzenlik vermeyenler(in sözüyle hareket etmeyin).”*

Dirlik düzenlik vermemeleri, ifsadlarının ıslahtan tamamen uzak olduğunu açıklamak için bozgunculuk yapmalarına atfedilmiştir.

Kastedilen, Sâlih (a.s.)’ı öldürmeye teşebbüs eden birkaç kişidir. Onların kıssası Neml suresinde anlatılacaktır.

قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ﴿١٥٣﴾

153. Dediler ki: Sen, olsa olsa iyice büyülenmiş birisin!

Semûd kavmi Sâlih (a.s.)’a cevap olarak “*Dediler ki: Sen, olsa olsa iyice büyülenmiş birisin!*” yani sen tekrar tekrar sihir yapılıp da aklı gitmiş ve görüşü bozulmuş kimselerdensin

Tef’îl bâbının binası, fiilin çok işlendiğini göstermek içindir.

مَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا فَأْتِ بِآيَةٍ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٥٤﴾

154. Sen de ancak bizim gibi bir insansın. Eğer doğru söyleyenlerden isen, haydi bize bir mucize getir.

“*Sen de bizim gibi bir insansın.*” Yersin, içersin ve melek değilsin.

Kâşifî der ki: “Sâlih (a.s.)’ın beşer suretinde olması hasebiyle onun hakikati hâlinin farkında olamadılar ve insan sûretinin ötesinde bir başka şey olduğunu bilmediler.”

Ey sûrete tapan ahmak! Daha ne zamana dek sûret göreceksin
Eğer sûretten kurtulmamışsa, can anlamsız kalır
Sûreti bırak mânâya bak;
Çünkü sadeften maksat incidir

Semûd halkı sûrete bağlı olduklarından ve Sâlih (a.s.)’ı beşer sûretinde gördüklerinden dolayı şu bahaneyi ileri sürdüler: Sen de bizim gibi beşersin, niçin risâlet davası güdüyorsun? Eğer bu davayı terk etmezsen ve bu davada ısrarlı isen *“Eğer”* iddiânda *“doğru söyleyenlerden isen, haydi bize”* alışılmışın dışında *“bir mucize getir.”*

Sâlih (a.s.): “Siz ne istiyorsunuz?” dedi. Onlar düşünmeden şunu istediler: “Bu taştan şu şu özellikleri olan bir deve çıkar.” Sâlih(a.s.)’ın duasıyla istedikleri gerçekleşti.”

Nitekim bu konunun tafsîlâtı A'râf ve Hûd sûrelerinde geçmişti.

قَالَ هٰذِهٖ نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍۚ ﴿١٥٥﴾

155. Salih: "İşte *(mucize)* bu dişi devedir; onun bir su içme hakkı vardır, belli bir günün içme hakkı da sizindir." dedi.

"Salih: "İşte (mucize) bu dişi devedir;" Sizin talep ettiğiniz dişi deve budur. *"onun bir su içme hakkı vardır,"* yâni "اَلسَّقْيُ وَالْقِيتُ" sulamadan ve azıktan pay demek olduğu gibi "شِرْبٌ" de su içmekten nasîp/pay demektir.

"belli bir günün içme hakkı da sizindir." dedi." Su bir gün o devenin, iki gün de sizindir. Siz kendi içme hakkınızla yetinin; o hayvanın hakkına karışmayın, müdâhele etmeyin.

Burada anlaşarak menfaat taksiminin câiz oluşuna delil vardır. Çünkü *"onun bir su içme hakkı vardır, belli bir günün içme hakkı da sizindir."* âyetinde belirtilen husus muhâyee türündendir.

Mühâyee, sözlükte 'iyi durumda olmak, hazır hale gelmek' anlamındaki "اَلْهَيْئَةُ" kelimesinin müfâale babındaki hâlidir (birden fazla kişinin belirli bir durum üzerinde uzlaşmaları demektir). "اَلتَّهَايُؤُ" karşılıklı anlaşmak/uzlaşmak demektir. Bu ise bir hususta anlaşmaları ve razılaşmalarıdır. Esası ise ortaklardan her birinin bir duruma razı olup onu seçmesidir.

Mühâyee şer'an nöbetleşe ve sıra ile menfaatleri paylaşmaktır. İki ortak müşterek bir evi paylaşsalar, biri evin bir kısmında, diğeri başka bir kısmında, biri üst katında diğeri alt katında oturmaya anlaşsalar; veya o evde biri bir gün ya da bir ay, diğeri bir gün ya da bir ay oturmaya anlaşsalar; yahut iki evden biri şunda, öbürü diğerinde oturma konusunda mühâyee yapsalar ve uzlaşsalar; veya bir kölenin hizmeti konusunda birine bir gün diğerine bir gün hizmet etmesi; yahut iki kölenin hizmeti konusunda kölenin birinin birisine, diğerinin diğerine hizmet etmesi konusunda anlaşsalar, işte zikredilen bu durumlarda mühâyee (menfaat akdi) insanların ihtiyacına binaen istihsan yolu ile icmâ ile sahihtir/câizdir. Çünkü bu gibi durumlarda aynı anda faydalanma mümkün değildir. Bu yüzden bu muâmele taksîme benzetilmiştir. Kıyâsen sahih olmaması gerekir. Çünkü menfaatlerin mubâdelesi, kendi cinsi ile olur. Ancak kıyas, kitab ile, yâni zikredilen âyet ile ve sünnet ile terk edilmiştir.

Sünnetten delil ise Rasûlullah (s.a.)'in Bedir gazvesinde her deveyi üç kişi arasında taksim etmesi ve nöbetleşe ondan faydalanmalarına dâir rivâyettir.[21]

Mühâyeenin câiz olduğu hususunda ümmetin icmâsı vardır.

*Fethur'Rahmân'*da der ki: "Mühâyeenin hükmü ihtilaflıdır. **Ebû Hanîfe** (r.h.), taleb eden kimse inatçı olmadığı sürece imtinâ edenin mühâyeeye zorlanacağı görüşündedir. Üç imam ise mühâyeenin karşılıklı rızâ ile olacağı ve mühâyeede zorlama olmayacağı

görüşündedir.

وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥٦﴾

156. Ona bir kötülükle ilişmeyin, yoksa sizi muazzam bir günün azâbı yakalayıverir.

"Ona bir kötülükle ilişmeyin," O deveye kötülük etmeyiniz; yani vurup öldürmeye teşebbüs etmeyiniz. Eğer böyle yaparsanız *"yoksa sizi muazzam bir günün azâbı yakalayıverir."* Günün muazzam/büyük oluşu, onda meydana gelen şeyin büyüklüğüne nisbetledir. Burada ise o, Cibrîl (a.s.)'ın sayhası/haykırmasıdır.

فَعَقَرُوهَا فَأَصْبَحُوا نَادِمِينَ ﴿١٥٧﴾

157. Buna rağmen onlar deveyi kestiler; ama pişman da oldular.

"Buna rağmen onlar deveyi kestiler" deveyi takip ettiler ve öldürdüler. Onlar çarşamba günü deveyi kestiler ve deve öldü. "Kesme" fiili, onların hepsine isnad edilmiştir. Çünkü deveyi kesen ancak onların rızası ile kesmişti. Bu yüzden hepsi birden yakalanıp cezalandırıldı.

Rivâyete göre Mısta' adlı kişi, deveyi bir kenar yolun dar yerine zorla sevk etti. Sonra ona ok attı ve deve yere düştü. Sonra Kudar isimli biri de devenin dizleri arasındaki kirişlere vurarak kesti.

Ebû Mûsâ Eş'ârî (r.a.)'tan rivâyete göre o "Ben, o devenin dizleri üzerine çökertildiği yeri gördüm. Altmışa altmış arşın idi." demiştir.

İşte Sâlih (a.s.)'ın kavmi, deveyi bu âyette anlatıldığı gibi öldürdüler. *"ama"* azâbın gelip tevbenin kabul olunmamasından korkarak veya azâbı gözleriyle gördükleri zaman onu kestiklerine *"pişman da oldular."* Bu yüzden tevbe yoluyla da olsa pişmanlık onlara fayda etmedi. Tıpkı boğulurken Fir'avn'a fayda vermediği gibi.

"اَلنَّدَمُ" elden kaçan bir hususta görüşünün değişmesinden dolayı duyulan pişmanlık ve hasret demektir

فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٥٨﴾

158. Bunun üzerine onları azap yakaladı. Doğrusu bunda, büyük bir ders vardır; ama çokları iman etmezler.

"Bunun üzerine onları" vaad edilen *"azap yakaladı."* O azab ise Cebrâil (a.s.)'ın

sayhası/haykırmasıdır. Bu da cumartesi günü olmuş, hepsi birden helâk olmuştur.

"Doğrusu bunda," Semûd kavmine inen bu azabda *"büyük bir ders vardır;"* teklif edilen âyetler/mûcizeler ortaya çıktıktan sonra inkâr etmenin, azâbın inmesini gerektireceğine dair bir delâlet vardır. İşte akıl sahipleri, özellikle Kureyş bundan ibret alsınlar. Ancak ne Semûd kavminden ve ne de Kureyş'ten çoğu îman etmemiştir.

"Ama çokları" Semûd kavminin veya Kureyş'in çoğu *"iman etmezler."* Rivâyete göre Semûd kavminden sadece dört bin kişi iman etti.

Sâlih (a.s.)'a vahiy büluğ çağından sonra geldi. Hûd (a.s.)'dan yüz sene sonra peygamber olarak gönderildi. İkiyüzyirmi sene yaşadı. Bundan başka görüş de ileri sürülmüştür.

وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٥٩﴾

159. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

"Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip" Aziz; dilediğini yapma konusunda mutlak galiptir. Nitekim Semûd kavminden yalanlamaları sebebiyle intikam almak istemiş ve onların kökünü kazımıştır. İşte O'nun emrine muhâlefet edenler sakınsınlar da önceki yalanlayan ümmetlerin düştükleri hallere düşmesinler. *"Ve engin merhamet sahibidir."* Şefkat sahibidir ki hak eden olmadıkça azab etmez.

Deve Sâlih (a.s.)'ın peygamberliğinin alâmetiydi. Kavmi onu yok edip ona gereken tâzim ve saygıyı göstermeyince, sonunda pişmanlığın kendilerine fayda vermediği bir zamanda pişman oldular.

Kur'ân da bizim Peygamberimiz'in (a.s.) peygamberliğinin alâmetidir. Kim onu reddeder, içinde olanlarla amel etmez ve ona tâzim göstermezse yarın pişman ve nasîbi de azab olur. İbret almak da onun içinde bulunanlar cümlesindendir. Şu halde akıl ve basîret el verdiği kadar emre imtisâle sarıl. Kuru sözden sakın. Sen üzerine düşeni yap, işin hakikatini müşâhede edersin.

*Mesnevî'*de der ki:

Sözün korunması, söz şahidliğine bağlıdır
Ahdin korunması da iş şahidliğine
Söz şahidi yanlış söz söylerse reddolunur
İş şahidi de eğri büğrü yürürse reddedilir
Hemencecik kabul görmesi için
Sözde ve işte bir çelişki olmamalıdır
Kendi terazin eğri ve hileli olduğu halde
Mükâfat terazisinin doğru olmasını nasıl beklersin?
Sen hainlikte, eksik tartmada sol ayağa dönmüşsün

Defterin nasıl sağ eline gelsin?
A boyu posu bükülmüş kişi, ceza gölgeye benzer
Bu yüzden senin gölgen de önüne iki büklüm düşecek

Allah, kâfirleri ateşle korkutmuş
Kâfirler, ateş bizim için utançtan daha yeğdir demişlerdir

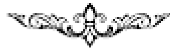
Çaresiz ebedî ateşe düşecektir
Aman ya Rabbi, kötü fiilden ve amelden bizi koru

Âr ehlinden (utanmazlardan) olma ki, nâr ehlinden olmayasın. Kimin dinleyen kulağı, kavrayan kalbi varsa, Allah'ın hakîkate dâvet eden âyetlerine kulak verir ve Kahhâr olan Allah'tan korkar. Gece ve gündüz O'nu murâkabe eder. Gizlide ve açıkta Allah'ın zikrini çok yapar.

Hikâye edilir ki **Şiblî** (k.s.) bir yolculuğunda Allah'ı çok zikreden ve "Allah, Allah" diyen bir genç gördü. Şiblî ona şöyle dedi: "Amel olmadan "Allah" demenin sana faydası olmaz. Çünkü yahûdi ve hristiyanlarda bu konuda seninle beraberdir. Çünkü Allah Teâlâ: ***"Andolsun, onlara: "Gökleri ve yeri kim yarattı?" diye sorsan, mutlaka: "Allah" derler..."*** (Lokman, 31/25) buyurmuştur." Genç on kez "Allah" dedi, sonra bayılıp yere düştü ve o halde öldü. Şiblî (k.s.) geldi, gördü ki gencin göğsü yarılmış, ciğeri üzerinde "Allah" diye bir yazı var. Bir münâdî seslendi ve şöyle dedi: "Ey Şiblî! Bu, az sayıdaki muhiblerden/sevenlerdendir.."

Allah Teâlâ âriflerin kalblerini yarattı, onları ma'rifet ve yakîn ile süsledi. Onları hakkânî zikir yolundan rûhânî nimetlerin içine soktu. Tıpkı gafilleri nisyan/unutma ve günahlarda ısrar yolundan rûhânî ve cismânî azâba dûçar ettiği gibi. Birincisi, rahmetinin eserlerinden, ikincisi ise izzetinin alâmetlerindendir. Buna ancak O'na kurbiyet ve vuslata ehil olanlar yol bulabilir. Kahr ve cezasına istîdadlı olanlar ise yolda geri kalır. O Kerîm ve Rahîm olan Allah'tan bizi o büyük günün azâbından korumasını niyaz ediyoruz.

"***O gün, ne mal fayda verir ne de evlât. Ancak Allah'a kalb-i selîm (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur)***." (eş-Şuarâ, 26/88-89)

BkBahrurrâik, VIII, 179

KARDEŞLERİ LÛT ONLARA ŞÖYLE DEMİŞTİ

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٦٠﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ لُوطٌ اَلَا
تَتَّقُونَ ﴿١٦١﴾ اِنّ۪ي لَكُمْ رَسُولٌ اَم۪ينٌ ﴿١٦٢﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُونِ
﴿١٦٣﴾ وَمَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَم۪ينَ
﴿١٦٤﴾ اَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَم۪ينَ ﴿١٦٥﴾ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ
لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ اَزْوَاجِكُمْ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴿١٦٦﴾ قَالُوا لَئِنْ
لَمْ تَنْتَهِ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَج۪ينَ ﴿١٦٧﴾ قَالَ اِنّ۪ي لِعَمَلِكُمْ
مِنَ الْقَال۪ينَ ﴿١٦٨﴾ رَبِّ نَجِّن۪ي وَاَهْل۪ي مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٩﴾ فَنَجَّيْنَاهُ
وَاَهْلَهُٓ اَجْمَع۪ينَ ﴿١٧٠﴾ اِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِر۪ينَ ﴿١٧١﴾ ثُمَّ دَمَّرْنَا
الْاٰخَر۪ينَ ﴿١٧٢﴾ وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَٓاءَ مَطَرُ الْمُنْذَر۪ينَ
﴿١٧٣﴾ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿١٧٤﴾ وَاِنَّ
رَبَّكَ لَهُوَ الْعَز۪يزُ الرَّح۪يمُ ﴿١٧٥﴾

160. Lût kavmi de peygamberleri yalancılıkla suçladı.

161. Kardeşleri Lût onlara şöyle demişti: *(Allah'a karşı gelmekten)* sakınmaz mısınız?

162. Bilin ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.

163. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.

164. Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ecrimi verecek olan, ancak âlemlerin Rabbidir.

165. Rabbinizin sizler için yarattığı eşlerinizi bırakıp da, insanlar içinden erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Doğrusu siz sınırı aşmış *(sapık)* bir kavimsiniz!

167. Onlar şöyle dediler: Ey Lût! *(Bu davadan)* vazgeçmezsen, iyi bil ki, sürgün edilmişlerden olacaksın!

168. Lût dedi ki: Doğrusu ben sizin bu işinizden tiksinmekteyim!

169. Rabbim! Beni ve âilemi, onların yapageldiklerinden *(vebalinden)* kurtar.

170. Bunun üzerine onu ve bütün âilesini kurtardık.

171. Ancak bir kocakarı müstesna. O, geride kalanlardan *(oldu)*.

172. Sonra diğerlerini helâk ettik.

173. Üzerlerine öyle bir yağmur yağdırdık ki... Uyarı-lanların *(fakat yola gelmeyenlerin)* yağmuru ne de kötü!

174. Elbet bunda büyük bir ibret vardır; fakat çokları iman etmezler.
175. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

"Lût kavmi" yâni Sodom ve ona bağlı yerlerin halkı *"da peygamberleri"* yâni Lût ve İbrâhim (a.s.) ile onlardan önce gönderilen peygamberleri *"yalancılıkla suçladı."*

اِذْ قَالَ لَهُمْ اَخُوهُمْ لُوطٌ اَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٦١﴾

161. Kardeşleri Lût onlara şöyle demişti: ***(Allah'a karşı gelmekten)*** **sakınmaz mısınız?**

"Kardeşleri Lût onlara şöyle demişti:"

Kâşifî: "Burada kasdedilen şefkat kardeşliğidir." der. Çünkü Lût (a.s.) onların nesebinden değildi. Onlara göre yabancıydı. Çünkü rivâyete göre o, amcası İbrâhim (a.s.) ile Şam diyarına hicret etti. İbrahim (a.s.) onu Ürdün civarına yerleştirdi. Allah Lût (a.s.)'ı Sodom halkına peygamber gönderdi.

Lût (a.s.) Hârân'ın oğludur. Hârân ise İbrâhim (a.s.)'ın babası Târah'ın kardeşidir.

"(Allah'a karşı gelmekten) sakınmaz mısınız?" Bu şirk ve günahlardan ötürü Allah'ın azâbından korkmaz mısınız.

اِنّ۪ي لَكُمْ رَسُولٌ اَم۪ينٌ ﴿١٦٢﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُونِ ﴿١٦٣﴾

162-163. Bilin ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.

"Bilin ki, ben size" Hak Teâlâ tarafından *"gönderilmiş güvenilir"* güvenilirliği ile tanınan ve herkes tarafından îtimad edilen *"bir elçiyim."* Çünkü güvenilen kimsenin sözüne itimâd edilir.

وَمَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍۚ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿١٦٤﴾

164. Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ecrimi verecek olan, ancak âlemlerin Rabbidir.

"Buna karşı" yâni tebliğ ve ta'limden dolayı *"sizden hiçbir ücret"* dünyevî bir

karşılık ve mükâfât *“istemiyorum.”* Çünkü böyle bir taleb, Allah’ın elçisi olan kimse için bir töhmettir. *“Benim ecrimi”* sevabımı *“verecek olan, ancak âlemlerin Rabbidir.”* Bilakis talebin konusu ancak Allah Teâlâ’dır.

Tarîkatın hilâfına olur evliyânın
Hak’tan Hakk’ın gayrını temennî etmesi

اَتَأْتُونَ الذُّكْرَانَ مِنَ الْعَالَم۪ينَ ﴿١٦٥﴾ وَتَذَرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ
مِنْ اَزْوَاجِكُمْ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴿١٦٦﴾

165-166. Rabbinizin sizler için yarattığı eşlerinizi bırakıp da, insanlar içinden erkeklere mi yaklaşıyorsunuz? Doğrusu siz sınırı aşmış *(sapık)* bir kavimsiniz!

“Rabbinizin sizler için” sizin faydalanmanız için *“yarattığı eşlerinizi bırakıp da, insanlar içinden erkeklere mi yaklaşıyorsunuz?”*

Buradaki soru inkâr/reddetmek içindir. Helâl yoldan cinsî münâsebet için: ***“Tarlanıza istediğiniz şekilde gelin.”*** (el-Bakara, 2/224) buyrulduğu gibi fuhuş (livâta) da “الاتيان (gelmek)” fiiliyle ifâde edilmiştir.

“مِنَ الْعَالَم۪ينَ” ile hayvanlarla cinsî ilişkide bulunanların kasdedilmiş olması mümkündür. Bu durumda mânâ, sizin dışınızdaki âlemlerden/mahlûkâttan erkeklere mi yaklaşıyor, onlarla cinsel ilişkiler kuruyor, başka insanların yapmadığı bu çirkin fiili işliyorsunuz? demek olur. Yâni sizin bu fiiliniz reddolunur, bu husuta hiç bir mazeretiniz yoktur.

“مِنَ الْعَالَم۪ينَ” ile insanların kasdedilmiş olması da mümkündür. Buna göre mânâ, Âdem’in çocukları arasında kadınlar çok olduğu halde onların erkeklerine mi yaklaşıyorsunuz? demektir. Yani sanki kadınlar hiç bulunmadığından sizi erkeklere muhtaç bıraktılar.

Bu çirkin fiili onlara İblis’in öğrettiği rivâyet edilmiştir.

“تَذَرُونَ” terk ediyorsunuz, bırakıyorsunuz, demektir. Falanca pek az değer verdiği için atıyor/bırakıyor” anlamında “فُلَانٌ يَذَرُ الشَّيْءَ” denir.

“مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ”deki “مَا” ile kadın cinsi kastedilmişse “مِنْ” onu beyân etmek/açıklamak içindir. Eğer “مَا” ile kadınların mübah olan uzvu, yâni ön taraf kastedilmişse “مِنْ” teb’îz (bir kısmını ifâde etmek) içindir. Bu durumda onların kendi kadınlarına yapmakta olduklarına (onlara arkadan yaklaştıklarına) da târiz vardır. Öyleyse âyet eşlere ve câriyelere arkadan yaklaşmanın haram olduğuna delildir. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: “*Kim bir kadına arkasından yaklaşırsa o, Muhammed’e indirilenden uzaktır ve Allah ona rahmet nazarıyla bakmaz.*”[22] Sahâbeden bazısı hadisi *“inkâr etmiştir.*” lafzıyla rivâyet etmiştir.

“Doğrusu siz sınırı aşmış” bütün günahlarda haddi aşmış *“(sapık) bir kavimsiniz!”* Bu kötü fiil de o günahlardan biridir.

Livâta fiilini işleyene verilecek cezâ konusunda ihtilâf edilmiştir. **Ebû Hanîfe** (r.h.) İmameyn'in aksine ta'zîr cezası verileceğini, had uygulanmayacağını söylemiştir. Bu konu Hûd sûresinde genişçe anlatılmıştı. **İmam Mâlik** yapanı da yapılanı da evli olsunlar veya olmasınlar recmetmek gerektiğini söylemiştir. **İmam Şafiî** ve **Ahmed**'e göre onun hükmü zinanın hükmü ile aynıdır.

قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَا لُوطُ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمُخْرَجِينَ ﴿١٦٧﴾

167. Onlar şöyle dediler: Ey Lût! *(Bu davadan)* vazgeçmezsen, iyi bil ki, sürgün edilmişlerden olacaksın!

"Onlar" tehdid ederek *"şöyle dediler: "Ey Lût!"* işimizi kötülemekten ve bize muhalefetten *"vazgeçmezsen, iyi bil ki, sürgün edilmişlerden olacaksın!"* zorla, şiddetle ve kötü bir halde bu diyardan sürülenlerden ve çıkarılanlardan olacaksın.

قَالَ إِنِّي لِعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ ﴿١٦٨﴾

168. Lût dedi ki: Doğrusu ben sizin bu işinizden tiksinmekteyim!

"Lût dedi ki: Doğrusu ben sizin bu işinizden" erkeklere yaklaşmanızdan *"tiksinmekteyim!"* ona kızanlardan ve şiddetle buğzedenlerdenim. Sanki bu kızgınlık ve şiddetli muhâlefet kalbimi ve ciğerimi yakmış gibi. Sadece tehdidde bulunarak onu reddetmekle kalmam/yetinmem.

Belki Lût (a.s.) bu sözüyle onlarla aynı yerde oturmaktan hoşlanmadığını ve onların kötü komşuluklarından kurtulmak istediğini açıklamak istemiştir. Bu yüzden onlarla konuşmaktan yüz çevirmiş ve şöyle diyerek Allah'a yönelmiştir:

رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٩﴾

169. Rabbim! Beni ve âilemi, onların yapageldiklerinden *(vebalinden)* kurtar.

"Rabbim! Beni ve âilemi, onların yapageldiklerinden" onların çirkin amellerinin uğursuzluğundan ve azâbından *"kurtar."*

فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٧٠﴾

170. Bunun üzerine onu ve bütün âilesini kurtardık.

"Bunun üzerine onu ve bütün âilesini kurtardık." Yani onun âile halkını ve dinde

onlara tâbi olanları ilâhî azab o kavim üzerine indiği vakitte evlerinden çıkararak kurtardık

إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَابِرِينَ ﴿١٧١﴾

171. Ancak bir kocakarı müstesna. O, geride kalanlardan *(oldu)*.

"*Ancak bir kocakarı müstesnâ.*" O Lût (a.s.)'ın Vâlihe isimli karısı idi. Lût (a.s.)'ın âilesinden o istisnâ edilmiştir. Karısının kâfir olmasının Lût (a.s.)'a bir zararı olmamıştır. Çünkü eş olma hakkından dolayı o da âilesindendi.

Râğıb der ki: "Çoğu işleri yapmaktan âciz olduğu için ihtiyar kadına "اَلْعَجُوزُ" denilmiştir.

"O, geride kalanlardan (oldu)." Yâni azabda kalanlar arasında oluşu mukadder olanlardan oldu. Çünkü o, o kavme meyilli ve onların işlediği kötülüklere râzı idi. Yolda ona bir taş isâbet etti ve onu helâk etti.

Zikredilir ki o gürültülü sarsıntıyı duyunca tek başına geriye baktı. Bunun üzerine taşa çevrildi. **İmam Süheylî**'nin *Kitâbü't-Ta'rîf*'inde böyle geçer.

el-Müfredât'ta der ki: "اَلْغَابِرُ" beraberinde olanlar geçip gittikten sonra geride kalan demektir. Allah Teâlâ *"Ancak bir kocakarı müstesnâ. O, geride kalanlardan (oldu)."* Yâni, ömürleri uzun olanlardan oldu, demektir. Bu ifâdenin 'Lût (a.s.)'la gitmeyip geriye kalanlar arasında kalanlardan oldu.' anlamında olduğu da 'azâbda kalanlardan oldu' anlamında olduğu da söylenmiştir.

ثُمَّ دَمَّرْنَا الْاٰخَرِينَ ﴿١٧٢﴾

172. Sonra diğerlerini helâk ettik.

Onları en şiddetli ve en korkunç bir şekilde; memleketlerinin altını üstüne getirerek helak ettik.

"اَلتَّدْمِيرُ" bir şeyin üzerine helâki göndermektir. "اَلدَّمَارُ" ise acâib ve korkunç bir şekilde helâk olmaktır.

وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ ﴿١٧٣﴾

173. Üzerlerine öyle bir yağmur yağdırdık ki... Uyarılan-ların *(fakat yola gelmeyenlerin)* yağmuru ne de kötü!

“Üzerlerine öyle bir yağmur yağdırdık ki…” yâni alt üst ve yerle bir etme vaktinde onlardan memleketlerinin dışında ve seferde olanlara alışılmamış bir yağmur, yâni taş yağdırdık. *“Uyarılanların”*uyarılıp da îman etmeyenlerin *“yağmuru ne de kötü!”*

إِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً ۗ وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧٤﴾

174. Elbet bunda büyük bir ibret vardır; fakat çokları îman etmezler.

“Elbet bunda” yâni Lût kavmine yapılanlarda onlardan sonrakiler için *“büyük bir ibret vardır”* O halde Lût kavmine inen azâbın onlara da inmemesi için onların çirkin fiillerden kaçınsınlar *“fakat çokları iman etmezler”* veya iman etmediler. Lût (a.s.)’ın iki kızı ile iki damadının dışında kimse iman etmedi.

وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ۟ ﴿١٧٥﴾

175. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

“Şüphesiz Rabbin, işte O,” düşmanlarını kahretmede *“mutlak galip ve”* dostlarına yardım etmede *“engin merhamet sahibidir.”* Uyarmadan ve irşad etmeden önce azab etmez. Azâb ehline azab etmesi, sevab ehline rahmetinin kemâlinden dolayıdır. Görmez misin kangren olmuş bir elin kesilmesi, bütün bedenin selâmetine sebeptir. Âlem cesed, fesad ehli ise kangren olmuş el yerindedir. Salâh ehlinin râhat ve huzuru, fesad ehlinin ortadan kaldırılmasındadır.

*Mesnevî’*de der ki:

Dişin çürüdü mü, o artık diş değildir
Ey usta, söküp at onu
Söküp at ki vücudun geri kalanına zarar vermesin
O senindi ama, artık ondan kurtulmalısın

İzzet ve kahrda bir fayda olmasaydı, hadler konulmazdı. ‘Hadlerin ikâmesi, bolluk zamanından daha hayırlıdır.’ denilmiştir. **İdris** (a.s.) ise şöyle demiştir: “Kim otoriter bir sultanı, âdil bir hâkimi, bilgili bir tabibi, kurulu bir çarşısı ve akan bir nehri olmayan yerde oturursa kendisini, âilesini, malını ve çocuğunu zâyi etmiş olur.”

Akıl sâhibine gereken şehvetlerden sakınmak, âdetleri terk etmek, bütün hallerinde lütuf ve kahr yoluyla nefsiyle mücâhede etmektir.

Ebû Dâvûd, Nikah, 46; İbn Mâce, Nikah, 29; Müsned, II, 444.

EYKE HALKI

كَذَّبَ اَصْحَابُ لْـَٔيْكَةِ الْمُرْسَل۪ينَ ﴿١٧٦﴾ اِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ اَلَا
تَتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾ اِنّ۪ي لَكُمْ رَسُولٌ اَم۪ينٌ ﴿١٧٨﴾ فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُونِ
﴿١٧٩﴾ وَمَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ
الْعَالَم۪ينَ ﴿١٨٠﴾ اَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِر۪ينَ ﴿١٨١﴾
وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَق۪يمِ ﴿١٨٢﴾ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَٓاءَهُمْ
وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِد۪ينَ ﴿١٨٣﴾ وَاتَّقُوا الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ
وَالْجِبِلَّةَ الْاَوَّل۪ينَ ﴿١٨٤﴾ قَالُٓوا اِنَّمَٓا اَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّر۪ينَ ﴿١٨٥﴾
وَمَٓا اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَاِنْ نَظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِب۪ينَ ﴿١٨٦﴾ فَاَسْقِطْ
عَلَيْنَا كِسَفًا مِنَ السَّمَٓاءِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِق۪ينَ ﴿١٨٧﴾ قَالَ رَبّ۪ٓي
اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨٨﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِ اِنَّهُ
كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظ۪يمٍ ﴿١٨٩﴾ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً وَمَا كَانَ اَكْثَرُهُمْ مُؤْمِن۪ينَ ﴿١٩٠﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَز۪يزُ الرَّح۪يمُ ﴿١٩١﴾

176. Eyke halkı da peygamberleri yalancılıkla suçladı.
177. Şuayb onlara şöyle demişti: *(Allah'a karşı gelmekten)* sakınmaz mısınız?
178. Bilin ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.
179. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.
180. Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretimi verecek olan, ancak âlemlerin Rabbidir.
181. Ölçüyü tastamam yapın, *(insanların hakkını)* eksik verenlerden olmayın.
182. Doğru terazi ile tartın.
183. İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.
184. Sizi ve önceki nesilleri yaratan *(Allah)*dan korkun.
185. Onlar şöyle dediler: Sen, olsa olsa iyice büyülenmiş birisin!
186. Sen de, ancak bizim gibi bir beşersin. Bil ki, biz seni ancak yalancılardan biri sayıyoruz.
187. Şâyet doğru sözlülerden isen, üstümüze gökten azap yağdır.
188. Şuayb: "Rabbim yaptıklarınızı en iyi bilendir." dedi.
189. Velhasıl onu yalancı saydılar da, kendilerini o gölge gününün azâbı yakalayıverdi. Gerçekten o, muazzam bir günün azâbı idi!

190. Doğrusu bunda büyük bir ders vardır; ama çokları iman etmezler.
191. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

“Eyke halkı da peygamberleri” yâni Şuayb (a.s.)’ı ve ondan öncekileri *“yalancılıkla suçladı.”*

“اَلْاَيْكَةِ” sedir, erak ve benzeri yumuşak ağaçların bulunduğu bataklık bir yerdir. Burası Medyen yakınlarında bir topluluğun yaşadığı bataklık bir yerdir.

Allah Teâlâ Şuayb (a.s.)’ı Medyen’e gönderdikten sonra onlara peygamber olarak göndermiştir. Ancak o, neseben Medyenlilerin kardeşi olduğu için “***Medyen’e de kardeşleri Şuayb’i (gönderdik)***” (el-A’râf, 7/85) buyurdu. Aslen Eykeli olmadığı için ise şöyle buyurdu:

اِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ اَلَا تَتَّقُونَۚ ﴿١٧٧﴾

177. Şuayb onlara şöyle demişti: ***(Allah’a karşı gelmekten)*** **sakınmaz mısınız?**

“Şuayb onlara şöyle demişti:” Burada “kardeşleri Şuayb...” buyrulmamıştır. O, Şuayb b. Tüveyb b. Medyen b. İbrâhim’dir. Ya da İbn Meykîl b. Yeşcür/Yeşcer b. Medyen b. İbrâhim’dir. Meykîk’in annesi Lût (a.s.)’ın kızıdır.

“(Allah’a karşı gelmekten) sakınmaz mısınız?” Rabbinizin azâbından korkmuyor musunuz ki O’na şirk koşuyorsunuz?

اِنّ۪ي لَكُمْ رَسُولٌ اَم۪ينٌۙ ﴿١٧٨﴾

178. Bilin ki, ben size gönderilmiş güvenilir bir elçiyim.

“Bilin ki, ben size gönderilmiş” aranızda, hem de risâlet konusunda *“güvenilir bir elçiyim.”* Sizin durumunuzun düzelmenizden başka bir şey istemiyorum.

فَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاَط۪يعُونِۚ ﴿١٧٩﴾

179. Artık Allah’a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin.

“Artık Allah’a karşı gelmekten sakının ve” size emretmekte olduğum hususlarda *“bana itâat edin.”* Çünkü benim emrim, Allah’tan alınan emirlerdir. Bana itâat hakikatte Allah’a itâattir.

وَمَٓا اَسْـَٔلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ اَجْرٍۚ اِنْ اَجْرِيَ اِلَّا عَلٰى رَبِّ الْعَالَم۪ينَۜ ﴿١٨٠﴾

180. Buna karşı sizden hiçbir ücret istemiyorum. Benim ücretimi verecek olan, ancak âlemlerin Rabbidir.

"Buna karşı" rasûl/gönderilmiş kelimesinin delâlet ettiği gibi peygamberlik, tebliğ ve öğretme görevini yerine getirme karşılığında *"sizden hiçbir ücret"* mükâfât *"istemiyorum. Benim ücretimi"* amelimin sevâbını/karşılığını ve hizmetimin ücretini *"verecek olan, ancak âlemlerin Rabbidir."*

Çünkü herkese feyz ve güzel terbiye Allah Teâlâ'dandır. Özellikle O'nun katından bir emirle memur olan kimselerin terbiyesi O'na aittir.

اَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِر۪ينَۚ ﴿١٨١﴾

181. Ölçüyü tastamam yapın, *(insanların hakkını)* eksik verenlerden olmayın.

"Ölçüyü tastamam yapın," eksik ölçerek insanların haklarını *"eksik verenlerden olmayın."* İnsanların hukukunu uygulamakta noksan davranan ve zarar verenlerden olmayın; herkesin hakkını verin.

وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَق۪يمِۚ ﴿١٨٢﴾

182. Doğru terazi ile tartın.

Tartılacak şeyleri *"Doğru terazi"* yani düzgün ve âdil terazi *"ile tartın."*

"اَلْوَزْنُ" bir şeyin miktarını bilmektir.

*el-Kâmûs'*ta der ki: "اَلْقِسْطَاسُ" terazi veya terazilerin en doğrusu yahut hangi terazi olursa olsun miyar/kıstas gibi olan adâlet terazisi demektir. Ya da bu kelime aslen Rumca olup sonradan Arapça'ya girmiştir (muarrab).

وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ اَشْيَٓاءَهُمْ وَلَا تَعْثَوْا فِي الْاَرْضِ مُفْسِد۪ينَۚ ﴿١٨٣﴾

183. İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.

"İnsanların hakkı olan şeyleri kısmayın." Bu ifâde tahsisten sonra ta'mim/genelleştirmedir. *Keşfü'l-esrâr'*da der ki: "Bu husus lafızların en âmm/genel olanı ile zikredildi. Bununla başkasının malını men edenler, işi tartmak olan, celep, sarraf ve döviz işleriyle uğraşanların tümü muhataptır."

Yâni sayıyı ve ölçüyü eksik yapmak, iyi para yerine sahtesini vermek, gasp, hırsızlık, sahibinin izni olmadan tasarrufta bulunmak ve bunlar gibi hangi hak olursa olsun insanların haklarından hiç bir şeyi eksiltmeyin.

Öldürmek, yağmalamak ve yol kesmek suretiyle *“yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.”* Fesad çıkardığınız halde haddi aşmayın.

“الْعَثْى” hissen idrak edilmeyen şeylerde fesâdın daha ilerisidir.

Fesada/bozgunculukta çoğunlukla karışıklık çıkarmakda söz konusu olduğu halde onunla takyid edilmesi, bazı karışıklık çıkarmaların fesad olmaması sebebiyledir. Meselâ, azgın zâlime fiili ile mukabelede bulunmak gibi. Hızır (a.s.)’ın çocuğu öldürmesi ve gemiyi delmesi gibi iyilik tarafı ağır basan durumlar da böyledir.

وَاتَّقُوا الَّذِى خَلَقَكُمْ وَالْجِبِلَّةَ الْاَوَّلِينَ ﴿١٨٤﴾ قَالُوا اِنَّمَا اَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ﴿١٨٥﴾

184-185. Sizi ve önceki nesilleri yaratan *(Allah)* dan korkun. Onlar şöyle dediler: Sen, olsa olsa iyice büyülenmiş birisin!

“Sizi ve önceki nesilleri yaratan” Allah’tan *“korkun.”*

“Onlar şöyle dediler: Sen, olsa olsa iyice büyülenmiş” tekrar tekrar kendisine sihir yapılmış *“birisin!”* Bu o dereceye ulaşmış ki aklından bir iz kalmamış.

وَمَا اَنْتَ اِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَاِنْ نَظُنُّكَ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿١٨٦﴾

186. Sen de, ancak bizim gibi bir beşersin. Bil ki, biz seni ancak yalancılardan biri sayıyoruz.

“Sen de, ancak bizim gibi bir beşersin.” Beşerî sıfatlar açısından sen de ancak bizim gibisin. O halde ne ile bize üstünlük taslıyorsun? Peygamberlik davasını nereden getirdin?

İki âyet arasına “vav (ve)” getirilmesi, yalanlamada mübâlağada bulunarak büyülenmek ile beşer olmanın her ikisinin de peygamberliğe ters olduğunu göstermek içindir. Semûd kıssasında ise aynı iki âyet arasında “vav (ve)” getirilmemesi, orada sadece bir mânânın, yani iyice büyülenmiş olmanın kasdedilmesi sebebiyledir.

“Bil ki,” yâni durum şu ki *“biz seni”* peygamberlik iddiâsında *“ancak yalancılardan biri sayıyoruz.”*

فَاَسْقِطْ عَلَيْنَا كِسَفًا مِنَ السَّمَاءِ اِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٨٧﴾

187. Şâyet doğru sözlülerden isen, üstümüze gökten azap yağdır.

“Şâyet doğru sözlülerden isen, üstümüze gökten azap yağdır.” İçinde azap olan gökten bir parçayı üzerimize indir ve at. Yâni Rabbine söyle de atsın. Onlar bu sözü istihzâ ve yalanlama yoluyla söylediler.

“كِسَفًا” kelimesi parça anlamındaki “كِسْفَةٌ”nin çoğuludur. Âyette “sema/gök” ile kasdedilen, bulut veya gölgedir. Belki de bu, Allah’tan korkma emrinin îmâ ettiği tehdide onların bir cevabıdır.

قَالَ رَبّ۪ٓي اَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨٨﴾

188. Şuayb: “Rabbim yaptıklarınızı en iyi bilendir.” dedi.

Şuayb: *“Rabbim yaptıklarınızı”* yaptığınız inkar ve günahları, onlar sebebiyle hak ettiğiniz azâbı *“en iyi bilendir.”* Belirlenen vakit geldiğinde mutlaka onu indirecektir. *“dedi.”*

Zâlime verilen on günlük mühlete bak.
Pusudan an be an ona ulaşan fitne ve âfeti gör
Başlangıçta hep eğlence ve naz içindeydi
Âkıbetini gör ki hep yanıp yakılmadadır

Rivâyete göre Şuayb (a.s.)’ın kavmi inkâr ve büyüklenmede sınırı aşınca, Hak Sübhânehû ve Teâlâ onların üzerine geceli gündüzlü yedi gün çetin bir sıcaklık gönderdi. Kuyu ve çeşmelerin suyu kaynamaya başladı. Nefesleri tıkandı, evlerine girdiler. Hararet daha da arttı. Ormanlara yöneldiler, her biri bir ağacın dibine yığılıp kaldı. Sıcaktan kaçmak isterlerken havada siyah bir bulut belirdi. O buluttan serin bir rüzgâr esmeye başladı. İnsanlar sevinçle diğerlerine: “Gelin, bulutun gölgeliği altında rahata erin.” diye seslendiler. Hepsi bulutun altında toplanır toplanmaz, o buluttan bir ateş çıktı ve hepsini yaktı. Bununla ilgili olarak Hak Sübhânehû ve Teâlâ şöyle buyurur:

فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَهُمْ عَذَابُ يَوْمِ الظُّلَّةِۜ اِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظ۪يمٍ ﴿١٨٩﴾

189. Velhasıl onu yalancı saydılar da, kendilerini o gölge gününün azâbı yakalayıverdi. Gerçekten o, muazzam bir günün azâbı idi!

“Velhasıl onu yalancı saydılar da,” yâni delil açıkça belli olup ve şüphe ortadan kalktıktan sonra yalancı saymakta ısrar ettiler de teklif ettikleri şekilde *“kendilerini o gölge gününün azâbı yakalayıverdi.”*

Onlar, “***gökten***” (187. âyet) sözüyle ya bulutu kasdetmişlerdir ki buna göre mânâ

açıktır. Ya da gölgeyi kasdetmişlerdir. Çünkü azab, bu gölge tarafından inmiştir.

"اَلظُّلَّةُ" gölgeleyen buluttur. **Kâşifî** der ki: "اَلظُّلَّةُ" lügatte gölgelik demektir. O siyah bulut, onların başı üzerinde gölgelik gibi idi."

Azâbın gölgeye değil de güne izâfe edimesi, onların bugünden başka bir günlerinin de olacağına bildirmek içindir. Allah'ın yedi gün ve yedi gece süren şiddetli harâreti onlara musallat ettiği günler gibi. İşte bu onların ateş cinsinden bir şeyle yakalanıp cezalandırıldıklarını gösteren bir alâmet idi.

"Gerçekten o," yâni gölge gününün azâbı *"muazzam bir günün azâbı idi!"* Günün büyüklüğü, o günde meydana gelen azâbın büyüklüğünden dolayıdır.

Rivâyete göre Şuayb (a.s.) iki ümmete; Medyenliler'e, sonra da Eykeliler'e peygamber gönderildi. Medyen halkı şiddetli gürültü ve yer sarsıntısı ile, Eyke ashabı da gölge gününün azâbı ile helâk edildi.

İbn Abbas (r.anhümâ)'nın: "Kim sana gölge gününün azâbının ne olduğunu söylerse onu yalanla." dediği rivâyet edilmiştir. Herhalde o bu sözüyle onlardan hiç kimse kurtulmamıştır ki olanları haber versin demek istemiştir. *Keşfü'l-esrâr*'da böyle geçmektedir.

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً ۖ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٩٠﴾

190. Doğrusu bunda büyük bir ders vardır; ama çokları iman etmezler.

"Doğrusu bunda" zikredilen Şuayb kavminin kıssasında akıllılar için *"büyük bir ders"* ibret *"vardır; ama çokları iman etmezler"* yâni Eyke halkının çoğu, hatta tümü îman etmediler. Çünkü onlardan hiçbirinin îman ettiği nakledilmemiştir. Medyenliler ise böyle değildir. Çünkü onlardan bir topluluk îman etmiştir.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٩١﴾

191. Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip ve engin merhamet sahibidir.

"Şüphesiz Rabbin, işte O, mutlak galip" her şeye kâdirdir. Düşmanlarına karşı peygamberlerine yardım etmesi de O'nun izzet ve kudretinin bir sonucudur. *"ve"* mühlet vermek sûretiyle *"engin merhamet sahibidir."*

Peygamberi yalanlayan her ümmetin azâba uğratıldığı, Hz. Peygamber'i yalanlamakla onlara da bir azâbın erişeceği mâlum olsun diye Rasûlullah (s.a.)'i tesellî ve Kureyş'ten O'nu yalanlayanları tehdid için zikredilen yedi kıssa burada sona erdi.

Eğer "Âd, Semûd, Lût ve diğer kavimlere inen bu azablar, onların küfür ve inatlarından dolayı değildi. Bilakis ehl-i nücûmun ittifakla söylediği gibi yıldızların

yaklaşmaları ve birbiriyle ilişkileri sebebiyle böyle olmuştu. Bu ihtimalin ortaya çıkmasıyla bu kıssalardan bir ders/ibret hâsıl olmaz. Yine bazen Allah Teâlâ azâbı mükellef kullarını imtihana tabi tutmak ve denemek için indirir. Nitekim mü'minleri türlü türlü sıkıntılara dûçar etmiştir. O halde bu kavimlere azâbın inmesi onların bâtıl üzere olduklarına ve bundan dolayı da cezalandırıldıklarına delil olmaz" dersen şöyle cevap veririm:

Peygamberlerin uyarmalarından sonra ümmetlerin yalanlamalarının, alaya alarak ve önemsemeyerek azâbın inmesini teklif etmelerinin ardından azâbın gelmesi; onun felekî bağlantılardan dolayı olması, yalanlamalarından dolayı onları cezalandırmak için değil de onları denemek için olması ihtimalini ortadan kaldırır. Çünkü imtihan bir şeye bağlı olarak/onun peşinden gelmez.

Bilesin ki bu anlatılanlar geçmiş zamanın azâbıdır. Bunda gelecekteki azâba da işaret vardır. Şimdiki azâba gelince; bu, insanın hâtırının, devamlı kendisine bakıp duran Allah'tan başkasına bağlanmasıdır. Kalbi inkardan ve isyana azmetmekten boşaltıp temizlemek (hı ile tahliye) gerektiği gibi îman ve tasdik ile de süslemek (hâ ile tahliye) gerekir. Aynı şekilde alakaları kesmek, mahlûkatın Rabbinin işlerini müşâhede etmek lâzımdır. Çünkü bu, firak/ayrılık azâbından kurtulmak ve her şeyi yaratan Allah'ın kahrından kurtuluş için bir sebeptir.

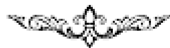
Bu ise ancak kendi yolundan; yâni şeriat ve hükümleriyle amel, onun nasihatını kabul, tarîkatla ve âdâbı ile edeblenmek sûretiyle hâsıl olur. Kim kendisini Rasûlullah (s.a.)'in hidâyeti, O'nun ashâbının ve O'ndan sonraki müctehid imamların yolu üzerinde bulursa; zühd, takva, vera', gece ibâdetine devam, emredilen bütün şer'î amelleri yapma ve bütün yasaklardan kaçma gibi hususlarda selefin edeb ve ahlâkıyla yaşarsa: belâlar, sıkıntılar ve geçim darlığından dolayı sevinir hale gelir. Dünyanın, onun mansıplarının ve şehvetlerinin kendisinden alınıp başkalarına verilmesinden dolayı göğsü genişler. İşte o kimse Allah Teâlâ'nın kendisini sevdiğini, muhabbet ve rahmetinden dolayı kalbine kendi emrine tâzim duygusu verdiğini, azalarını da ömrü boyunca amel ile meşgul ettiğini bilsin. Aksi halde Allah Teâlânın kendisine buğzettiğine hükmetsin. Buğzedilen kimse ise Allah'ın el-Azîz isminin elindedir.

Allah Teâlâ bizi ve sizi rahmetine nâil olan kullarından kılsın. Bizi de sizi de hastalığı defetmek ve zilleti kaldırmak sûretiyle intikamından korusun.

Ne güzel söylenmiş:

Sel sebebiyle yolun tozu yıkanır, temizlenir
Hakk'ın affı varken insan günah tozundan niçin endişe duyar?

Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır. Bol ücret/karşılık vermek de O'ndandır.

KUR’AN ÂLEMLERİN RABBİNİN İNDİRMESİDİR

وَاِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْاَمِينُ ﴿١٩٣﴾
عَلٰى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ
﴿١٩٥﴾ وَاِنَّهُ لَفِى زُبُرِ الْاَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾ اَوَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ اٰيَةً اَنْ يَعْلَمَهُ
عُلَمٰٓؤُا بَنِٓى اِسْرَٓائِلَ ﴿١٩٧﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلٰى بَعْضِ الْاَعْجَمِينَ
﴿١٩٨﴾ فَقَرَاَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١٩٩﴾ كَذٰلِكَ سَلَكْنَاهُ
فِى قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿٢٠٠﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ
الْاَلِيمَ ﴿٢٠١﴾ فَيَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٠٢﴾ فَيَقُولُوا
هَلْ نَحْنُ مُنْظَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ اَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٠٤﴾ اَفَرَاَيْتَ
اِنْ مَتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ ﴿٢٠٥﴾ ثُمَّ جَٓاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٢٠٦﴾
مَٓا اَغْنٰى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يُمَتَّعُونَ ﴿٢٠٧﴾ وَمَٓا اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا
لَهَا مُنْذِرُونَ ﴿٢٠٨﴾ ذِكْرٰى وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٢٠٩﴾ وَمَا تَنَزَّلَتْ
بِهِ الشَّيَاطِينُ ﴿٢١٠﴾ وَمَا يَنْبَغِى لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٢١١﴾ اِنَّهُمْ
عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ ﴿٢١٢﴾ فَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَكُونَ
مِنَ الْمُعَذَّبِينَ ﴿٢١٣﴾

192. Muhakkak ki o *(Kur’an)* âlemlerin Rabbinin indirmesidir.
193. *(Rasûlüm!)* Onu Rûhu’l-emîn *(Cebrail)* indirdi.
194. Senin kalbine; uyarıcılardan olman için,
195. Apaçık Arapça bir dille.
196. O, şüphesiz daha öncekilerin kitaplarında da vardır.
197. Benî İsrail bilginlerinin onu bilmesi, onlar için bir delil değil midir?
198. Biz onu Arapça bilmeyenlerden birine indirseydik de,
199. Bunu onlara o okusaydı, yine ona iman etmezlerdi.
200. Onu günahkârların kalplerine böyle soktuk.
201. Onun için, acıklı azâbı görünceye kadar ona iman etmezler.
202. İşte bu *(azap)* onlara, kendileri farkında olmadan, ansızın geliverecektir.
203. O zaman: “Bize *(iman etmemiz için)* mühlet verilir mi acaba?” diyeceklerdir.

204. ***(Durmadan mucize talebiyle)*** **onlar bizim azâbımızı mı çarçabuk istiyorlar?**

205. Ne dersin! Eğer biz onları yıllarca yaşatsak.

206. Sonra tehdit edilmekte oldukları ***(azap)*** **başlarına gelse!**

207. Faydalandırıldıkları nimetler onlara hiç yarar sağlamayacaktır.

208. Bununla birlikte hangi memleketi helak ettikse muhakkak onu uyarıcı ***(peygamberleri)*** **olmuştur.**

209. ***(Onlar)*** **ihtar edilmiştir ve biz zâlim değiliz.**

210. O'nu ***(Kur'an'ı)*** **şeytanlar indirmedi.**

211. Bu onlara düşmez; zaten güçleri de yetmez.

212. Şüphesiz onlar, vahyi işitmekten uzak tutulmuşlardır.

213. O halde sakın Allah ile beraber başka ilâha kulluk edip yalvarma, sonra azap edilenlerden olursun!

Muhakkak ki o (Kur'an) âlemlerin Rabbinin indirmesidir. "*O*" zamîri, her ne kadar daha önce zikri geçmemiş olsa da bilindiği için Kur'ân'a râci'dir. Teksîr sıygası (Kur'ân'ın çok indirildiğini bildiren "تَنْزِيل" kelimesi), yirmi üç sene süresince Kur'ân'ın nüzûlünün defalarca olduğuna delâlet eder. Bu kelime, mef'ul mânâsında masdardır. Mübâlağa ile Kur'ân'a bu isim verilmiştir.

Allah Teâlâ'nın "*âlemlerin Rabbi*" diye vasfedilmesi, Kur'ân'ın indirilmesinin Allah Teâlâ'nın terbiyesinin ve herkese şefkatinin hükümlerinden olduğunu bildirmek içindir.

Mânâ şöyledir: Zikredilen bu yedi kıssayı da içine alan Kur'an, Allah Teâlâ tarafından indirilmiştir. Aksi halde senin onları haber vermeğe gücün yetmezdi. Böylece peygamberlik iddiândaki sadâkatin sâbit oldu. Çünkü bu gibi kıssaları haber vermek ancak vahiy yoluyla mümkündür.

نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾

193. Onu Rûhu'l-emîn ***(Cebrail)*** **indirdi.**

"Onu Rûhu'l-emîn" yâni Cebrâil *"indirdi."* veya Cebrail (a.s.) Kur'ân ile indi. Çünkü o Allah'ın vahyinin emîni ve onu Allah'ın peygamberlerine ulaştırıcıdır. Ona "Ruh" diye isim verilmesi, mükelleflerin kalblerinin ma'rifet ve tâat nuruyla hayat bulmasına sebep olduğu içindir. Çünkü cehâlet ölümüne göre hayat demek olan vahiy Cebrail (a.s.) vasıtasıyla olur. Allah Teâlâ'nın şu sözü de buna delâlet eder: ***"Emrinden olan Ruhu kullarından dilediğine indirir."*** (Gâfir, 40/15)

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: "Cebrail (a.s.)'a "Ruh" diye isim verilmiştir. Çünkü cismi latif ve ruhânî bir ruhtur. Kezâ diğer melekler de rûhânî varlıklar olup ruhtan

yaratılmışlardır.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Şüphesiz meleklerin latif cisimleri vardır. Yaradılışlarının letâfetinden dolayı ruhun hükmü onlarda ağır basmış ve "ervah (ruhlar)" diye isimlendirilmişlerdir. Cebrail (a.s.)'ın ise bu mânâda ziyadesiyle ihtisası vardır. Çünkü onun diğer meleklere göre durumu bir peygamberin ümmetinin fertlerine göre olan durumu gibidir.

Bilesin ki, Kur'ân Allah'ın kelamı ve O'nun zâtıyla kâim bir sıfatıdır. Allah ona Arap harfleriyle lafız kisvesi giydirmiş ve onu Cebrail (a.s.)'a indirmiştir. Hakîkatlerinde tasarrufda bulunulmaması için Cebrail (a.s.)'ı ona emin kılmıştır. Sonra Cebrail (a.s.) onu olduğu gibi Muhammed (s.a.)'in kalbine indirmiştir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur:

عَلٰى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ ﴿١٩٤﴾

194. Senin kalbine; uyarıcılardan olman için,

"Senin kalbine...." Yani ey Muhammed, Cebrâil onu sana okudu; sen de onu kalbinle aldın, hıfzettin.

Kalb özel olarak zikredilmiştir. Çünkü şuur ve tasdikin mahalli, vahiy ve ilhamın kaynağıdır. İnsan vücûdunda, ondan başka hitaba ve feyze lâyık bir yer yoktur. Bu yüce rütbe ve yüksek lütuf diğer peygamberler arasında Hz. Peygamber (a.s.)'a tahsis edilmiştir. Çünkü onların kitapları levhalar ve sahîfeler halinde kalplerine değil bir bütün olarak sûretlerine indirilmiştir. Nietkim *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: "Vahiy, Hz. Mustafa (s.a.)'e indiği zaman vahye şiddetli istek duyması ve onunla kendinden geçmesi (istiğrâk) sebebiyle önce kalbine inerdi. Sonra kalbinden anlayışına ve kulağına intikal ederdi. Bu, yukarıdan aşağıya bir iniştir ve havâssın derecesidir. Avama gelince onlar ilk olarak işitirler. Böylece vahiy ilk kez onların kulaklarına, sonra anlayışlarına, sonra da kalblerine tenezzül eder/iner. İşte bu aşağıdan yukarıya doğru bir terakkîdir. Bu, müridlerin ve ehl-i sulûkün durumudur. Bu iki durum birbirinden ne kadar farklı ve uzaktır.

Cebrail (a.s.) vahiy getirdiğinde bazen melek sûretinde, bazen beşer sûretinde olurdu. Eğer vahiy ve haber, şer'î hükümlerin açıklaması, helâl ve haramlarla ilgiliyse beşer sûretinde gelirdi. "***Sana Kitab'ı indiren O'dur.***" (Âl-i İmrân, 3/7) âyeti bunu ifâde eder. Burada kalb zikredilmemektedir. Şâyet vahiy aşk ve muhabbete, âriflerin sırlarına ve remzlerine dair ise Cebrail melek sûretinde gelirdi. Bu ruhanî ve lâtif bir hâl olduğu için Hz. Peygamber'in gönlüne bağlanır/yakın olur, böylelikle başkaları o sırlara vâkıf olmazdı. Bu hususta Hak Teâlâ şöyle buyurur: "**Onu Rûhu'l-emîn (Cebrail) senin kalbine indirdi.**" Bu vahiy hali tamam olduğu zaman "*O hal benden gider ve ben de o*

vahyi ezberlemiş olurum.”[23] derdi.

*el-Fetâve’z-Zeyniyye’*de der ki: “Cebrâil (a.s.)’ın Hz. Peygamber (s.a.)’e kaç kez indiği soruldu. ‘Meşhur olan görüşe göre yirmi dört bin defa inmiştir.’ diye cevap verdi.” *Mişkâtü’l-envâr’*da ise şöyle der: “Rasûlullah (s.a.)’e yirmi yedi bin defa inmiştir. Diğer peygamberlere ise üç bin defadan fazla inmemiştir.”

“Uyarıcılardan olman için,” yapan veya terk eden kimselerin azâba düşmelerine sebep olacak şeylerden korkutanlardan olman için.

Fakir (**Bursevî**) der ki: İnzar/uyarma asıldır ve önce zikredilmiştir. Çünkü o, tahliye (تخلية) (hâ ile önce kötülükleri temizleyip boşaltma) ifade eden hususlardandır. Bu yüzden Kur’ân’ın bazı yerlerinde sadece inzarın anılması ile yetinilmiştir.

بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ ﴿١٩٥﴾

195. Apaçık Arapça bir dille.

Bu ifâdenin te’hir edilmesi, inzar konusunu gözetmek içindir. “اَللِّسَانُ” dil mânâsınadır. Çünkü telaffuz âletidir.

Yani Allah Teâlâ Kur’ân’ı mânâsı açık, delâleti gâyet belli bir Arapça ile indirmiştir ki onların hiç bir mazeretleri kalmasın. Yâni, “Anlamadığımız şeyle biz ne yapacağız?” demesinler.

Âyet, Kur’ân’ın Rasûlullah (s.a.)’e ancak Arapça olarak indiği hususunda gâyet sarihtir. Yoksa Bâtınıyye’nin “Allah Teâlâ onu Rasûlullah (s.a.)’in kalbine bir dil ve lisan ile mevsuf olmamış olarak indirmiş, sonra Allah onu bu şekilde indirmediği halde Rasûlullah (s.a.) onu kendisinin apaçık Arapça’sıyla ifâde etmiştir.” diye iddiâ ettiği gibi değildir. Bu görüş fâsiddir/bozuktur, nassa ve icmâya terstir. Şâyet onların dediği gibi olsaydı, Kur’ân ile kudsî hadis arasında fark kalmazdı.

Âyette Arap diline diğerlerine göre şeref verme söz konusudur. Çünkü Kur’an başka bir dil ile değil onunla indirilmiştir. Arapça “*apaçık*” diye isimlendirilmiştir. Bu yüzden cennet ehli için bu dili seçti.

Süfyân der ki: “Bize ulaştığına göre insanlar kıyamet gününde cennete girmeden önce Süryanice konuşurlar. Cennete girince Arapça konuşurlar.”

Eğer: “Kur’an’da -söyledikleri gibi- çamurdan sertleşmiş taş (seng-i gil) mânâsına Farsça “اَلسِّجِّيلُ” (el-Fîl, 105/4), onları kesip parçala mânâsına Rumca “فَصُرْهُنَّ اِلَيْكَ” (el-Bakara, 2/260), onun boynunda mânâsına Ermenice “فِي جِيدِهَا” (Tebbet, 111/5), halbuki artık kurtulma zamanı değildi mânâsına Süryânîce “وَلَاتَ حِينَ مَنَاصٍ” (Sâd, 38/3), iki kat mânâsına Habeşçe “كِفْلَيْنِ” (el-Hadîd, 57/28) gibi diğer diller de bulunduğu halde Kur’an nasıl apaçık bir Arapça olur?” diye soracak olursan şöyle cevap veririm: Araplar bu kelimeleri kullanınca ve kendi aralarında bilip anlayınca, bunlar da Arapça kelimeler

gibi olmuştur.

Fakih **Ebü'l-Leys** (r.h.) der ki: "Bil ki Arapça'nın diğer dillere üstünlüğü vardır. Kim onu öğrenir ve başkasına öğretirse ecir kazanır. Çünkü Allah Teâlâ Kur'ân'ı Arab'ın dili ile indirmiştir. **Ömer b. Hattab** (r.a.)'ın şöyle dediği nekledilir: "Kim Farsça öğrenirse aldanır. Aldanan kimsenin de mertliği gider." Yâni sadece Farsça öğrenmekle yetinip Arapça öğrenmezse Arapça bilenin yanında Acem olur ve mertliği elden gider. Arapça dışında bir dil ile konuşmak câizdir ve bunda sakınca yoktur. Rasûlullah (s.a.)'in Farsça (birkaç kelime) konuştuğu rivâyet edilmiştir."

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Farsça, Arap diline mukabil Acem dilinden bir şubedir. Onun diğer Acem dilerine üstünlüğü vardır. Bu yüzden sahih bir hadiste şöyle vârid olmuştur: "*Cennet ehlinin dili Arapça ve Derî Farsçası'dır*."[24] Nitekim Kirmânî ve başkalarında bu rivâyet geçer. *el-Kâfî* müellifi, Kuhistânî, İbn Kemal ve diğerleri bu rivâyeti zikretmiş ve sahih olduğunu söylemişlerdir. Rasûlullah (s.a.)'in "*Üç şeyden dolayı Arab'ı sevin: Ben Arabım, Kur'ân Arapça'dır, cennet ehlinin dili de Arapça'dır.*"[25] hadîsine gelince, bu hadîsteki tahsis Arapça'nın dışındakileri ortadan kaldırmaz.

Mesnevî'de der ki:

Arapça güzelse de sen Farsça söyle
Aşkın bunların dışında yüzlerce dili vardır

Bu, Arapça'dan sonra Farsça öğrenmeye bir teşviktir. Bu konuda daha fazla açıklamayı *"Tamâmü'l-feyz"* adlı kitabımızda zikrettik.

وَاِنَّهُ لَفِى زُبُرِ الْاَوَّلِينَ ﴿١٩٦﴾

196. O, şüphesiz daha öncekilerin kitaplarında da vardır.

"O," yani Kur'ân kendisi değil zikri *"şüphesiz daha öncekilerin kitaplarında da vardır."*

"زُبُر" kelimesinin tekili, kitap mânâsına "زَبُور"dur. Yâni Allah Teâlâ onların kitaplarında Kur'an'ı ve onun âhir zamanda gönderilecek peygambere indirileceğini haber vermiştir.

اَوَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ اٰيَةً اَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمٰٓؤُا بَنٓى اِسْرَٓائِيلَ ﴿١٩٧﴾

197. Benî İsrail bilginlerinin onu bilmesi, onlar için bir delil değil midir?

Zamir (*onlar için*), Kureyş müşriklerine râci'dir. Yâni onlar bundan habersiz midir ki bu onlar için Kur'ân'ın âlemlerin Rabbi tarafından indirildiğine delil olmadı? Yine

onun zikrinin öncekilerin kitaplarında da bulunması, Abdullah b. Selam ve benzerlerinin onu zikredilen sıfatları ile kendi kitaplarında bulmaları ve O'na indirenin kim olduğunu bilmeleri, işte onların bütün bu bilgileri Kur'an'ın doğruluğuna ve Rasûlullah (s.a.)'in hak olduğuna delil değil midir? Âlim birisinin bir şey üzerine şâhitliği, o şeyin hakikat olmasını gerektirir.

Rivâyete göre Mekke halkı, Muhammed (s.a.) ve peygamberliğini sormak için Medine yahudilerine adam gönderdiler. Yahûdiler: "Şimdi O'nun zamanıdır. Biz Tevrat'ta O'nun vasıflarını ve özelliklerini buluyoruz.

وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلٰى بَعْضِ الْاَعْجَم۪ينَۙ ﴿١٩٨﴾ فَقَرَاَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِه۪ مُؤْمِن۪ينَۜ ﴿١٩٩﴾

198-199. Biz onu Arapça bilmeyenlerden birine indirseydik de, bunu onlara o okusaydı, yine ona iman etmezlerdi.

"Biz onu" yani Kur'ân'ı hayret verici ve mu'ciz nazmıyla *"Arapça bilmeyenlerden"* Arapça konuşamayanlardan *"birine indirseydik de,"*

Doğru bir okuyuşla ve harikulâde bir şeklide *"Bunu onlara o okusaydı,"* okunanın i'câzına okumanın i'câzı da eklendiği halde aşırı inatlarından ve şiddetli tekebbürlerinden dolayı *"yine ona iman etmezlerdi."*

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Allah'ın kudretinin ve hikmetinin kemâline işâret etmektedir ki, eğer Allah bu kitabı Arapça olarak Arapça bilmeyen birine indirseydi, elbette ona bir anda Arap dilini öğretmeye, ona Kur'ân'ın mânâlarını ve hikmetlerini kavratmaya kâdirdi. Nitekim Âdem (a.s.)'a bütün isimleri öğretmiştir. Bununla beraber münkirler, Allah'ın hikmetinin kemâlini ortaya koymak üzere bu mucizenin zuhûrundan sonra da ona îman etmediler.

كَذٰلِكَ سَلَكْنَاهُ ف۪ي قُلُوبِ الْمُجْرِم۪ينَۜ ﴿٢٠٠﴾

200. Onu günahkârların kalplerine böyle soktuk.

"Onu" yâni Kur'ân'ı *"günahkârların"* yani Kureyş müşriklerinin *"kalplerine böyle"* eşsiz bir şekilde *"soktuk"* da onun mânâlarını ve i'câzını anladılar.

لَا يُؤْمِنُونَ بِه۪ حَتّٰى يَرَوُا الْعَذَابَ الْاَل۪يمَۙ ﴿٢٠١﴾

201. Onun için, acıklı azâbı görünceye kadar ona iman etmezler.

Bu âyetle onların inadı açıklanmaya başlanmaktadır. *"Onun için,"* îmanın kendilerine

fayda etmediği bir vakitte kendilerini ona îmana mecbur eden *“acıklı azâbı görünceye kadar ona iman etmezler.”*

فَيَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٠٢﴾

202. İşte bu *(azap)* onlara, kendileri farkında olmadan, ansızın geliverecektir.

“İşte bu” azab *“onlara, kendileri farkında olmadan,”* geldiğini fark etmeden, azâbın gelme vaktini bilmeden dünyada ve âhirette *“ansızın geliverecektir.”*

فَيَقُولُوا هَلْ نَحْنُ مُنْظَرُونَ ﴿٢٠٣﴾

203. O zaman: “Bize *(iman etmemiz için)* mühlet verilir mi aceba?” diyeceklerdir.

“O zaman:” îmanı ellerinden kaçırdıklarına pişmanlık duyarak ve hatâlarını telafi etmek üzere mühlet verilmesi temennisinde bulunarak *“Bize”* îman ve tasdik etmemiz için *“mühlet verilir mi aceba?” diyeceklerdir.”*

اَفَبِعَذَابِنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٠٤﴾

204. *(Durmadan mucize talebiyle)* onlar bizim azâbımızı mı çarçabuk istiyorlar?

Rasûlullah (s.a.) onları azabla tehdid edince, “Ne zamana kadar bizi azabla tehdid edeceksin? Bu azab ne zaman?” dediler. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu.

“Onlar bizim azâbımızı mı çarçabuk istiyorlar?” Bazen: “Gökten üzerimize taş yağdır.”, bazen de: “Tehdid ettiğin azâbı bize getir.” dediler. Azab indiği zamanki halleri ise sadece mühlet ve zaman istemek oldu.

Acıklı azab indiği zaman onların hali zikredildiği gibi mühlet istemek olur ve azâbımızı acele isterler. Bu iki şey arasında zıtlık olduğu ise kimseye gizli değildir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Onların azâbı acele istemeleri, bizim azâbımızın neticelerindendir. Eğer azab görenlerden olmasalardı, azab talebinde acele etmezlerdi.”

اَفَرَاَيْتَ اِنْ مَتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ ﴿٢٠٥﴾

205. Ne dersin! Eğer biz onları yıllarca yaşatsak.

Bu âyet, onların yukarıdaki *“Bize mühlet verilir mi aceba?”* (203. âyet) sözlerinin bir sonucudur ve ona bağlıdır. Aradaki cümle (204. âyet) azarlama (tevbih) için olan

ara cümledir. Hitap, kim olursa olsun hitaba elverişli olan herkesedir. “الرُّؤْيَةُ (görme)” bir şeyi haber vermenin en güçlü ve meşhur vâsıtalarından olduğu için “Bana haber ver/ne dersin” anlamında “أَرَأَيْتَ”nin kullanımı yaygınlaşmıştır.

“Ne dersin!” yâni hitap edilmeye elverişli kimse, bana haber ver *“Eğer biz onları yıllarca yaşatsak.”* Kureyş müşriklerini dünyada uzun yıllarca güzel bir yaşayış ile birlikte nimetlerden faydalandırıp istifâde ettirsek ve onları helâk etmesek.

Kelbî der ki: “سِنِينَ”ömürleri müddetince.” demektir.” der. **Atâ** ise: “Allah’ın dünyayı yarattığından sona erinceye kadar olan vakti kasdediyor.” der.

ثُمَّ جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٢٠٦﴾ مَا أَغْنَى عَنْهُمْ مَا كَانُوا يُمَتَّعُونَ ﴿٢٠٧﴾

206-207. Sonra tehdid edilmekte oldukları *(azap)* başlarına gelse! Faydalandırıldıkları nimetler onlara hiç yarar sağlamayacaktır.

“الْإِيعَادُ” korkutmak demektir.

Yâni uzun süre nimetlerden faydalanmış olmaları, azâbı uzaklaştırma ve hafifletme konusunda onlara asla hiçbir fayda vermeyecektir. Ya da takdîri şöyledir: Bu kadar uzun süre nimetlerden faydalanmış olmaları onlara ne yarar sağladı? Yahut da dünya hayatının metâından faydalandıkları şeyler onlara ne yarar sağladı?

Bu mânâ, haber sorma şekline daha uygun olduğu, fayda ve yararın olmadığını daha etkili ve tekidli şekilde ifade ettiği için birinci mânâdan daha evlâdır. Sanki hitaba muhâtab herkes, onlara nimetlerden faydalanmalarının kendilerine ne fayda verdiğini ve onları neden kurtardığını haber vermeye zorlamış, fakat kimse asla bir cevap verememiştir.

Rivâyete göre **Meymûn b. Mehrân**, Ka’be’yi tavaf ederken **Hasan Basrî** ile karşılaştı. Onunla karşılaşmak da istiyordu. Onu görünce: “Bana nasihat et.” dedi. Hasan Basrî ise sadece bu âyeti okudu ve başka bir şey ilave etmedi. Bunun üzerine Meymûn: “Bana öğüt verdin ve beliğ söz söyledin.” dedi.

Yine rivâyet edildiğine göre **Ömer b. Abdulazîz** her sabah divanına oturunca, düşünmek ve öğüt almak için bu âyeti okurdu.

Cihan, insan aldatan bir vefasızdır
O insanın gönlündeki sabır ve tahammülü çalar
Dikkat et, onun sunduğu makama esir olma
Onun takdim ettiği malın da peşinden ağlayıp inleme
Sen bu durumda iken bakarsın ölüm geliverir
Onun ne malı kurtarır seni ne de makamı

Yahya b. Muâz der ki: “İnsanların en gafil olanı, fânî hayata aldanan, onun geçici

sevgileriyle lezzetlenen ve alışkanlıklarına teslîm olandır.”

Harun Reşîd, bir adamı hapsetmişti. Adam başındaki görevliye şöyle dedi: “Mü’minlerin emîrine söyle! Senin nimet içinde geçirdiğin her gün benim sıkıntımı azaltmaktadır. İş yakın, buluşma yeri sırat, hâkim ise Allah’tır.” Bu sözü duyan Harûn Reşîd bayıldı. Sonra ayıldı ve adamın serbest bırakılmasını emretti.

وَمَٓا اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ اِلَّا لَهَا مُنْذِرُونَ ۛ ﴿٢٠٨﴾

208. Bununla birlikte hangi memleketi helak ettikse muhakkak onu uyarıcı *(peygamberleri)* olmuştur.

“Bununla birlikte” helâk olan memleketlerden *“hangi memleketi helak ettikse muhakkak onu uyarıcı”* o memleketin halkını uyarmış olan *“(peygamberleri) olmuştur.”*

*Keşfü’l-esrâr’*da der ki: “مُنْذِرُونَ (uyarıcılar)” kelimesi çoğul olarak kullanıldı. Çünkü onlardan maksad, peygamber ve ona tabi olan yardımcılarıdır.”

ذِكْرٰى ۛ وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٢٠٩﴾

209. *(Onlar)* ihtar edilmiştir ve biz zâlim değiliz.

Onlar hatırlatmak, öğüt vermek ve delil ile susturmak için *“ihtar edilmiştir ve biz zâlim değiliz”* ki zâlimlerden başkasını helâk edelim.

Ehl-i sünnete göre Allah’ın onları uyarmadan önce helâk etmesi asla bir zulüm değildir. Bununla birlikte Allah’ın zâlim olmaması ile birlikte bu konunun ifâde edilmesi, O’ndan zulmün meydana gelmesinin imkansız olduğu tasvir edilerek O’nun bundan tamamen uzak olduğunu beyan etmek içindir.

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de der ki: *“Bununla birlikte hangi memleketi”* yani memleket halkını *“helak ettikse muhakkak onu”* rabbânî ilhamlarla *“uyarıcılar olmuştur.”* Memleket insanın cesedidir. Onun halkı ise kalb ve ruhtur. Onların helâk edilmesi emredilen şeyleri terk etmek ve yasaklanan şeyleri yapmak sûretiyle onların fitrî istîdâdının bozulmasıyladır. *“(Onlar) ihtar edilmiştir”* yani Rableri tarafından uyarılmışlardır. Nitekim Allah Teâlâ “***Nefse ve ona birtakım kabiliyetler verene, sonra da ona iyilik ve kötülükleri ilham edene yemin ederim***” (eş-Şems, 91/7-8) buyurur. *“Ve biz”* azâbı kendi yerinden başkasına, rahmeti de kendi yerinden başkasına koymak sûretiyle *“zâlim değiliz.”*

وَمَا تَنَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ ﴿٢١٠﴾

210. O'nu *(Kur'an'ı)* şeytanlar indirmedi.

Bu Kur'an'ı asla şeytanlar indirmedi, getirmedi. Ya da şeytanlar Kur'an ile aşağı inmezler.

Mukâtil şöyle der: "Kureyş müşrikleri "Muhammed kâhindir. Kâhinin diline o sözleri bırakan bir cin olduğu gibi O'nun da yanında kendisine Allah'ın kelâmı olduğunu iddiâ ettiği Kur'an'ı getiren cinlerden birisi vardır" dediler. Onlar bu sözü şundan dolayı söylediler: Câhiliye döneminde Hz. Peygamber (s.a.)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce her kâhinin, gaybdan muttali olduğunu ona haber verdiğini iddiâ ettikleri bir cinni olurdu. Semanın kapısında kulaklarıyla hırsızlık ederler, doğru ve yanlış duyduklarını doğruca kâhinlere iletirlerdi. Müşrikler Kur'an'ın vahyinin de bu türden olduğunu zannettiler. Bu görüşlerinden dolayı âlemlerin Rabbi onları yalancı olarak niteledi ve "*O'nu (Kur'an'ı) şeytanlar indirmedi.*" Bilakis onu Rûhu'l-emîn indirdi" buyurdu. Bu âyet, Kur'an'ı Rûhu'l-emîn'in indirdiğini beyan etmek sûretiyle hakkı açıkça ortaya koyduktan sonra kâfirlerin Kur'an hakkındaki iddialarını reddetmektedir.

وَمَا يَنْبَغِى لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٢١١﴾

211. Bu onlara düşmez; zaten güçleri de yetmez.

"Bu onlara düşmez;" yâni onların Kur'ân'ı semâdan indirmeleri asla doğru ve düzgün olmaz. *"Zaten güçleri de yetmez."* Buna asla güçleri de yetmez.

إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْزُولُونَ ﴿٢١٢﴾

212. Şüphesiz onlar, vahyi işitmekten uzak tutulmuşlardır.

"Şüphesiz onlar," Rasûlullah (s.a.)'in peygamber olarak gönderilmesinden sonra *"vahyi işitmekten"* meleklerin sözlerini dinlemekten *"uzak tutulmuşlardır."* Daha önce dinleyebiliyorken bundan men edilmişlerdir. Çünkü artık onlara kor parçaları (şihâb) atılmaktadır.

Tefsir ehlinden birisi der ki: *"Şüphesiz onlar,"* meleklerin kelâmını *"işitmekten uzak tutulmuşlardır."* Çünkü zâtî sıfatlar, Hakk'ın nurlarının feyezânını kabûle istîdad, rabbânî ilimlerin ve nûrânî ma'rifetlerin sûretlerine girme konusunda onlarla melekler arasında ortaklık yoktur. Nasıl böyle olmasın ki onların nefisleri bizzat habis, zulmânî ve pek şerli, türlü şerlerden ancak kendisinde asla hayır olmayan şeylere istîdadlıdırlar.

Kur’ân ise meleklerden başkasından telakkîsi/alınması mümkün olmayan hakîkatlar ve gabya âid bilgiler (muğayyebât) içermektedir.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Âyet, şeytanların Kur’ân’ı indirme istîdâdı, onu taşıma kuvveti ve onu anlama gücü olmadığına işâret etmektedir. Çünkü onlar ateşten yaratılmışlardır. Kur’ân ise kadîm bir nurdur. Mahlûk olan ateşin kadîm nûru taşıması mümkün değildir. Görmez misin ki mü’min cehennem ateşine uğrayınca cehennem nasıl ondan “*Geç ey mü’min. Nurun alevimi söndürdü.*”[26] diye imdâd diler. Şeytanların Kur’ân’ı yüklenme güçleri, işitme kuvvetleri olmayınca, onu indirmeleri nasıl mümkün olur? İdrâk demek olan işitme kâbiliyetine erseler bile, dâvet oldukları icâbete götüren anlayıştan mahrum kılınmışlardır. İşte bu yüzden yine azâba dûçar olurlar ve azâbı hak ederler.”

Büyüklerden birisi şöyle der: “Allah Teâlâ mahrûmiyet ehlini; kulak, göz, akıl ve kalbleri üzerinde Kur’ân’ı dinlemeye mânî bir gaflet perdesi olmakla vasfetmiştir. Hakîkat üzere işiten ise kalbî, gaybî ve rûhî kulağı olan kimsedir. O her an âlemlerdeki bütün seslerden ve hareketlerden, O’na şevk ve iştiyakla sırrını coşturacak şekilde Hak Sübhânehû’nun hitâbını işitir.

Allah’tan bir anlayışa sâhib olan, şerîat ve hakîkat olarak O’nun emanetini yüklenmeye istîdadlı kılınan kimseye ne mutlu. İşte muvaffak kılınan odur. Diğerleri ise uzaklaştırılırlar.

Ey dinleyenler, anlayın. Ey idrak edenler, tahkîka/işin hakîkatine ulaşın. Çünkü ilim sadırdadır, duyu organlarının kapısında, tahmin ve kıyasta değildir.

فَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّب۪ينَۚ ﴿٢١٣﴾

213. O halde sakın Allah ile beraber başka ilâha kulluk edip yalvarma, sonra azap edilenlerden olursun!

“O halde sakın Allah ile beraber başka ilâha kulluk edip yalvarma,” İşte ey Muhammed, sen kâfirlerin durumunu öğrendiğine göre Allah Teâlâ ile beraber başka bir ilâha ibâdet etme, eğer ibâdet edersen *“sonra azap edilenlerden olursun!”*

Mâsum olduğu için yasaklandığı şeyin meydana gelmesi açıkça imkânsız olduğu halde Hz. Peygamber (a.s.)’a bu şekilde hitap edilmesi, O’nun azmini artırıp gayrete getirmek, ihlâsını artırmak içindir. Şirke düşmenin ne kadar kötü ve çirkin olduğunun açıklanması da diğer mükellefler için bir lütuftur. Şöyle ki kendisinden sâdır olması mümkün olmayan birisi bundan nehyedilirse, diğerlerinin durumu nasıl olur? Mahlûkatın Allah için en değerli olanı, başka bir ilâh edinmesi takdirinde azâb olunursa başkaları elbette buna daha lâyık olur.

Haberde vârid olmuştur ki Allah Teâlâ İsrâiloğulları’nın peygamberlerinden Yeremya adlı bir peygambere kavmine şöyle haber vermesini vahyetti: “Onlar günahları terk edip

Allah’a dönsünler. Eğer dönmezlerse onları helâk edeceğim.” Bunun üzerine Yeremya: “Ya Rabbi! Onlar senin peygamberlerin İbrâhim, İshak ve Yâkub’un oğullarıdır. Günahları sebebiyle onları helak mı edeceksin?” dedi. Allah Teâlâ da buyurdu ki: “Ben peygamberlerine ancak bana itâat ettikleri için ikramda bulundum. Eğer bana âsî olsalardı, onlara da azab ederdim. İsterse Halîlim İbrâhim bile olsa...”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “İşâret etmektedir ki Allah’ın dışında dünya ve âhiretten bir şeye ibâdet etmek ve kalbiyle ona yönelip onu taleb etmek Allah’ın azâbının emâresidir. Allah’ın azâbı ise Allah’tan uzak olmaktır. Allah’tan daha uzak olanın azâbı daha şiddetli olur. Bir şeyin tâlibi olan herkes o şeye yakın, ondan başkasından ise uzak olur. Dünya tâlibi, dünyaya yakın âhiretten uzaktır. Sâdece âhiret tâlibi âhirete yakın, (ma’nen) Allah’tan uzaktır. Bundan dolayı **Ebû Saîd Harrâz** (k.s.) şöyle demiştir: Ebrarın (iyi kulların) iyilik saydığı şeyler mukarrabûna göre günah sayılır. Ebrâr cennet ehlidir. Onların hasenâtı cenneti talebdir. Mukarrabûn ehlullahtır. Onların hasenâtı ise tek olarak ve ortağı olmaksızın Allah’ı talebdir.”

Müslim, Fedâil, 87.
Münâvî, I, 178.
Münâvî, I, 178.
Sehâvî, Makâsıd, s. 174.

EN YAKIN AKRABANI UYAR

وَاَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْاَقْرَبِينَ ﴿٢١٤﴾ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ
مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢١٥﴾ فَاِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ اِنِّى بَرِٓيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ
﴿٢١٦﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿٢١٧﴾ اَلَّذِى يَرٰيكَ حِينَ تَقُومُ
﴿٢١٨﴾ وَتَقَلُّبَكَ فِى السَّاجِدِينَ ﴿٢١٩﴾ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٢٢٠﴾

214. *(Önce)* en yakın akrabanı uyar.
215. Sana uyan müminlere *(merhamet)* kanadını indir.
216. Şâyet sana karşı gelirlerse de ki: Ben sizin yaptıklarınızdan muhakkak ki uzağım.
217. Sen O mutlak galip ve engin merhamet sahibine güvenip dayan.
218. O ki, *(gece namaza)* kalktığın zaman seni görüyor.
219. Secde edenler arasında dolaşmanı da *(görüyor)*.
220. Çünkü her şeyi işiten, her şeyi bilen O'dur.

"(Önce) en yakın akrabanı uyar" Şirk ve günahların hâsıl ettiği azab ile uyar.

"اَلْعَشِيرَةُ" kişinin kendileriyle çok olduğu âilesidir. Yâni o kimse için onlar tam sayı yerinde olurlar. Çünkü "اَلْعَشَرَةُ (on)" sayısı kâmil/tam sayıdır demektir. Böylece aşîret, kişinin kendileriyle çok olduğu yakınlarından oluşan her âile çevresi için isim olmuştur.

"اَلْعَشِيرُ" yakın olsun, tanıdık olsun yakın ve samimi olan demektir. *el-Müfredat*'ta böyle geçmektedir. Onlardan maksad Haşîmoğulları ve Muttaliboğullarıdır.

Yakın akrabalarını uyarmakla emrolunması, kişi için onların durumuyla ilgilenmenin daha önemli olduğu içindir. Bu yüzden önce onları uyarmaya başlamak daha uygundur. Nitekim iyilik, sıla-i rahim ve benzeri şeylerde önce onlardan başlamak daha evlâdır/uygundur. Bu âyet şu âyetin benzeridir. ***"Ey îman edenler, yakınlarınızda bulunan kafirlerle savaşın"*** (et-Tevbe, 9/123). Onlar kâfirlerin hepsiyle savaşmakla emrolunmuşlardı. Fakat onlar kendilerine en yakın olunca, savaşa onlardan başlamakla emrolundular. Burada da durum aynıdır. Yine yakınlar uyarılınca uzaktakileri uyarmak evlâdır/daha uygundur.

Rivâyet edildiğine göre bu âyet nâzil olunca Rasûlullah (s.a.) Safâ tepesine çıktı ve kol kol onları çağırdı. Etrafında toplanınca onlara şöyle dedi: "*Size şu dağın arkasında düşman atlılarının olduğunu haber versem beni tasdik eder misiniz?*" Onlar da: "Evet" dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): "*Ben çetin bir azâbın önünde size bir*

uyarıcıyım.” buyurdu.[27]

Rivâyete göre Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: “*Ey Abdulmuttaliboğulları! Ey Hâşimoğulları! Ey Abdümenâfoğulları! Kendinizi cehennem ateşinden kurtarın. Ben sizden hiç bir şeyi uzaklaştıramam.*” Sonra şöyle buyurdu: “*Ey Ebû Bekir kızı Âişe! Ey Ömer kızı Hafsa! Ey Muhammed kızı Fâtıma! Ey Muhammed’in halası Safiye! Kendinizi cehennem ateşinden satın alın/kurtarın. Ben sizden hiçbir şeyi gideremem.*”[28]

Hadiste şöyle rivâyet edilir: Hz. Âişe Sıddîka (r.anhâ) ağladı ve “Ey Allah’ın Rasûlü! Kıyamet günü senin bize yardımcı olamayacağın bir gün müdür?” diye sordu. Rasûlullah (s.a.) şöyle cevap verdi: “*Evet, yâ Âişe üç yerde:* Allah Teâlâ: ***“Kıyamet günü için adalet terazîleri kurarız.*** (el-Enbiyâ, 21/47) *buyurur. İşte o zaman sizin için Allah’tan bir şeye gücüm yetmez. İkincisi nur verildiği zaman Allah dilediğinin nurunu tamamlar, dilediğini de yüzüstü karanlıklarda bırakır. İşte o zaman da sizin için Allah’tan bir şeye gücüm yetmez. Üçüncüsü sıratta Allah dilediğini selâmete çıkarır ve korur, dilediğini de yüzüstü ateşe atar*.”

O halde mü’minin neseb ve soy üstünlüğüne aldanmaması gerekir. Çünkü insanın soyu, Rabb’e îman olmadan bir fayda sağlamaz. Nuh (a.s.)’ın oğlu Ken’ân’a ve İbrâhim (a.s.)’ın babası Âzer’in hallerine bak. İkisi ibret için yeter.

Şeyh Sa’dî (k.s.) der ki:

Ken’ân’ın tabiatında hüner yoktu
Peygamber soyundan gelmesi değerini artırmadı
Varsa hünerini göster; yoksa cevherin bir kıymeti yoktur
Gül dikendendir, İbrahim ise Âzer’den

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: Âyet-i kerîme ***“Artık o gün aralarında akrabalık bağları kalmamıştır.”*** (el-Mü’minûn, 23/101) âyetinin hakîkatine işâret etmektedir.

Rasûlullah (a.s.) de şöyle buyurmuştur: *“Benim hasebim ve nesebim dışında her haseb ve neseb sona erer.”*[29] O’nun hasebi îman ve takvâdır. Nitekim Efendimiz (a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Her müttakî mü’min benim âilemdir.”*[30]

İşâret etmektedir ki kimin kalb lambası îman nûruyla nurlanmışsa bu, babası bile olsa o kendi lambası için onun nurlu lambasının nurundan ışık alana kadar aşîretinin lambasını aydınlatmaya yetmez. İşte Hz. Peygamber (s.a.)’e tâbi olmanın ve velîye uymanın sırrı budur. Rasûlûllâh (s.a.)’in Hz. Fâtıma (r.anhâ)’ya: “*Ey Muhammed’in kızı Fâtıma! Kendini cehennem ateşinden kurtar. Çünkü ben Allah’ın azâbından bir şeyi senden gideremem*.”[31] hitabı da bu mânâyadır. Nitekim kişinin yemek yemesi kendisini doyursa da babası gibi yemek yiyene kadar çocuğunu doyurmaz. Bu âyet, onlarda îmanın aslı bulunmadığı zaman Rasûlullah (s.a.)’in yakınlığının kendilerine fayda

etmeyeceğinin, onlar hakkında şefâatinin kabul olunmayacağının bilinmesi içindir. Çünkü îman asıldır, diğerleri ona tâbîdir. İşte bu sırdan dolayı Allah Teâlâ *"(Önce) en yakın akrabanı uyar."* âyetinin ardından şöyle buyurdu:

وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢١٥﴾

215. Sana uyan müminlere *(merhamet)* kanadını indir.

Onlara yumuşak davran, beraberlik ve sohbete devam et. Onlarda görülen bazı hatâları görmezden gel, nâhoş hallerine tahammül et, iyi ve güzel ahlâkla davran, onların hepsine katlan. Onlar sana vermese de sen ver. Eğer sana haksızlık ederlerse onları bağışla. Benim hakkımda kusur ederlerse onları affet ve onlar için mağfiret dile. Tevâzu ve şefkat sahibi ol; yani şefkati kazan ve cömert ol.

"اَلْخَفْضُ" yükseltmenin zıddıdır. Yumuşak huyluluk, sükûnetle yürümek, yâni devenin âheste gitmesi demektir. Bu ifade, yumuşak davranmaya ve hoş geçinmeye teşviktir. Nitekim *el-Müfredât*'ta böyle geçmektedir.

Ordunun cenâhı iki yanı mânâsındadır. "*Kanadını indir*" ifâdesi, inmek istediği zaman kuşun kanadını indirmesinden istiâredir. Yakın ve uzak insanlarla beraberlik sırasında tevazu göstermek, yumuşak ve halîm olmak, kuşun aşağı inmek istediğinde kanatlarını indirmesine benzetilmiştir.

Fâsık ve münâfığa gelince, bazı haller dışında ona kanadını indirme. Çünkü yumuşaklık ve sertlikten her birinin Kuran'ın delâlet edip gösterdiği bir vakti vardır. Her birine kendi vaktinde riâyet etmek gerekir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Buradaki nükte şudur: Allah Teâlâ: *"Sana uyan müminlere (merhamet) kanadını indir"* buyurdu, mutlak olarak *"müminlere (merhamet) kanadını indir"* buyurmadı. Fakat "*sana uyan*" ifâdesiyle bunu kayıtladı. Çünkü her tâbi olan mü'mindir. Fakat her mü'min tâbi değildir. Bu, ancak ittibâ ile hâsıl olacak îmânın hakîkatinden uzak bir mü'minin, imân iddiâsıyla aldanmaması içindir."

Akıllı kimseye gereken, hayırlı kimselerle sohbeti/beraberliği tercih etmek, amellerinde onlara uymak, onların ahlâkını ve hallerini elde etmeye çalışmaktır. Yakınlığın şerefiyle on hayvan cennete girecektir. Onlardan birisi ashâb-ı kehfin köpeğidir. Şâir ne güzel söylemiş:

Ashâb-ı Kehf'in köpeği bir zaman
İyilerin peşinden gitti de er oldu

O, koç sûretinde onlarla beraber cennete girecektir.

فَاِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ اِنّ۪ي بَر۪ٓيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٢١٦﴾

216. Şâyet sana karşı gelirlerse de ki: Ben sizin yaptıklarınızdan muhakkak ki uzağım.

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: "Allah Rasûlü'nün yakınları ve akrabaları kendisine düşman olup kötü söz söylemeye başlayınca bu âyet nâzil oldu."

"Şâyet sana karşı gelirlerse" yâni aşîretin sana asî olur, itâattan çıkar, sana muhalefet eder ve tâbi olmazlarsa *"de ki: "Ben sizin yaptıklarınızdan"* Allah Teâlâ'dan başkasına ibadet etmenizden *"muhakkak ki uzağım."* Kendilerinden ise ayrılıp uzaklaşma. Onlara nasihat ve öğüt vererek güzel söz söyle. Belki sana itaate ve davetine icabete dönerler.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Şeyhim ve senedimin (Allah ruhunu rahat ettirsin) ağzından şöyle derken işittim: "Kendim ile halîfelerim arasında tavsiye dışında bağı kestim. Çünkü Allah Teâlâ: ***"birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler…"*** (el-Asr, 103/3) buyuruyor. Bana herkese özellikle onlara hakkı ve sabrı tavsiye etmek düşer."

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَز۪يزِ الرَّح۪يمِۙ ﴿٢١٧﴾

217. Sen O mutlak galip ve engin merhamet sahibine güvenip dayan.

"**Sen O mutlak galip**" dostunu asla zelil kılmayan, kendisine düşmanlık edene asla izzet vermeyen/üstün kılmayan, düşmanlarını kahretmeye muktedir olan "**ve engin merhamet sahibine**" kendisine tevekkül eden ve işini kendisine havale edeni, zafer ve yardımıyla merhamet edene "**güvenip dayan.**" Bütün hallerinde O'na tevekkül et. O dostlarına yardım eder. O halde O'ndan başkasına tevekkül etme. Çünkü düşmanların şerrini uzaklaştırma konusunda başkası değil, ancak O kâfîdir.

Bütün işlerde Allah'a tevekkül ve O'ndan başkasından yüz çevirmek, ancak kâmillerin özelliklerindendir. Allah bizi ve sizi onlara katılan kullarından kılsın.

Sonra Allah bu âyetin ardından şu âyeti getirdi:

اَلَّذ۪ي يَرٰيكَ ح۪ينَ تَقُومُۙ ﴿٢١٨﴾

218. O ki, *(gece namaza)* kalktığın zaman seni görüyor.

Çünkü Allah'ın görmesi bu rahmetin sebebi gibidir. Yâni seni görene tevekkül et, demektir.

"O ki," gecenin ortasında teheccüd namazına *"kalktığın zaman seni görüyor."*

Şer’î örfte “kıyâm” geceyi namazla ihya etmeye denir. Bir hadîste: “*Farz namazlardan sonra en fazîletli namaz, gece namazıdır.*”[32] buyrulmuştur.

Âişe (r.a.)’dan rivâyete göre Hz. Peygamber (s.a.) gece namazını bırakmazdı. Hastalandığı veya yorgun olduğu zaman oturarak kılardı.[33] Yine **Âişe** (r.a.)’dan rivâyete göre o bir ağrı vaya başka sebeple gece namazını kılamazsa gündüz on iki rekat namaz kılardı.[34]

Fakir (**Bursevî**) der ki: Hz. Peygamber (s.a.)’in geceleyin kaçırdığı teheccüdün yerine gündüz kıldığı bu on iki rekat namaz, teheccüdün diğer nafîleler gibi olmadığına delâlet eder. Bilakis onun diğerlerine göre ayrı bir fazîlet ve üstünlüğü vardır. Bu yüzden nâfileler kazâ edilmediği halde teheccüd kaçırıldığı zaman onun bedelini yerine getirmek tavsiye edilir.

وَتَقَلُّبَكَ فِى السَّاجِدِينَ ﴿٢١٩﴾

219. Secde edenler arasında dolaşmanı da *(görüyor)*.

“اَلتَّقَلُّبُ” dönüp dolaşmak demektir. Yâni teheccüde kalkanların durumlarının hakîkatine muttali olmak için onların hallerini araştırmak üzere dolaşmanı da görüyor. Nitekim rivâyet edildiğine göre gece namazı Hz. Peygamber (s.a.)’e ve ümmetine önceden vâcib iken sonradan onun farziyeti neshedildi. En doğru görüş budur. **İbn Abbas**’tan (r.a.) şöyle rivâyet edilmiştir: “Teheccüd, önceki peygamberlere farzdı.” İşte gece ibâdeti neshedildiği zaman Hz. Peygamber (s.a.) o gece ashâbın ne yaptıklarına bakmak için onların evlerini dolaştı. Yâni mi’rac gecesi beş vakit namazın farz kılınmasıyla teheccüdün farziyeti neshedildiği için gece ibâdetini terk ettiler mi diye onların tâatlerinin çok olmasına hırslı olduğundan dolayı dolaştı. Onların evlerinde zikrullah ve Kur’ân tilâveti seslerini işitince o evleri arı kovanı gibi buldu.

اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٢٢٠﴾

220. Çünkü her şeyi işiten, her şeyi bilen O’dur.

“Çünkü her şeyi” senin söylediklerini ve kullarının duâlarını ve sırların münâcâtını *“işiten, her şeyi”* senin niyetini, onların maslahatlarını ve içlerinde taşıdıkları irâdeleri *“bilen O’dur.”*

Bazıları demiştir ki: “وَتَقَلُّبَكَ فِى السَّاجِدِينَ” imam olduğun zaman namaz kılanlar arasında kıyâm rükû, sücûd/secde ve kuûd tasarruflarını/hareketlerini görür. Bu durumda “

"فِى السَّاجِدِينَ" sözünün mânâsı, cemaatle namaz kılanlar arasında demektir. Asıl mânâ ise şöyle olur: O seni yalnız başına namaza kalktığın zaman gördüğü gibi cemaatle namaz kılanlarla beraber namaz kıldığın zaman da görür.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: *"O ki, (gece namaza) kalktığın zaman seni görüyor."* Yâni bütün işler için kalktığın zaman senin maksadını, niyetini ve azmini görür. Allah Teâlâ Peygamberini (s.a.), bu âyet ile halkı müşâhededen çekip ayırdı. Çünkü kendisinin Hakk'ın huzurunda olduğunu bilen kimse Hak ile olan hallerinin inceliklerine ve durumlarının gizliliklerine riâyet eder. *"Secde edenler arasında dolaşmanı da (görüyor)."* sözüyle de kendisini gördüğünü haber vererek ibadetlerin meşakketlerini ona kolaylaştırdı. Mevlâsı ve Mahbûbu tarafından görüldüğünü bilen kimseye meşekkat yoktur. Sarsılmaz/yüce dağları yüklense bile Rabbinin müşâhedesinde onları taşımak ona göz kapağındaki bir kıl kadar hafif gelir.

Denilir ki: Her secde edenin rûhunu senin rûhundan yaratmamız sebebiyle ruhlar âleminde sen secde edenler arasında dolaştığın zaman bizim gözümüz önünde idin.

"Çünkü her şeyi işiten," ezelde senin, "Ben Âdem oğullarının efendisiyim, fakat övünmek yok" sözünü işiten O'dur. Çünkü onların ruhları senin ruhundan yaratıldı. *"her şeyi bilen O'dur."* Bu ikram ve ihsanı hak ettiğini bilen O'dur."

"**Secde edenler arasında dolaşmanı da (görüyor).**" âyeti hakkında **İbn Abbas** (r.anhümâ)'nın şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Yâni seni peygamber olarak çıkarana kadar bir peygamberden diğer peygambere nakledilerek dolaşmanı görüyor." Buna göre "فِى السَّاجِدِينَ"in mânâsı, 'Annesi O'nu dünyaya getirene kadar Âdem'den Nûh'a, sonra İbrâhim'e, ardından ondan sonraki nebîlerin ve rasullerin sulblerinde dolaşmanı da görüyor' demektir. Babalarının arasında peygamber olmayanların bulunması da buna ters düşmez. Kasdedilen O'nun nesebinde peygamberlerin bulunmasıdır.

Râfizîler, bu âyeti Hz. Peygamber (a.s.)'ın babalarının mü'min olduklarına delil saymıştır. Çünkü secde eden ancak mü'mindir. Îman, secde ile ifâde edilmiştir. Bu, zâhirî bir istidlâldir. Rasûlullah (s.a.)'in "*Ben, temiz kimselerin sulblerinden temiz kadınların rahimlerine nakledilmeye devam ettim.*"[35] hadîs-i şerîfi, îmâna değil Câhîliye devrinde kıyılan nikâhların sıhhatine delâlet eder. Nitekim Hz. Peygamber (a.s.) diğer bir hadîste şöyle buyurmuştur: *"Nihâyet beni asla zinâ karışmayan anne-babamdan çıkardı.*"[36] Bu konuyla ilgili bir miktar mâlumat İbrâhim sûresinin sonlarında geçmişti.

Müslümana gereken, Peygamberimiz (a.s.)'ın nesebinin şerefine halel getirecek sözlerden dilini tutmak, onda eksiklik bulunduğunu akla getirecek, özellikle avâma vehmettirecek şeylerden sakınmaktır.

Eğer: "Hz. Peygamber (s.a.)'in ataları hakkında nasıl inanacağız?" dersen, şöyle cevap veririm: Bu konu, îtikadî konulardan değildir. Onun için kalbin bunda bir payı yoktur. Dilin payına gelince onu zâten zikrettik.

Hâfız Süyûtî (r.h.) şöyle zikreder: "Özet olarak Hz. Peygamber (a.s.)'ın Âdem'den Mürre b. Kâ'b'a kadar ecdâdının îman ettikleri (hadislerde ve selefin sözlerinde) beyan edilmiştir. Mürre ile Abdülmuttalib arasında dört dedesi kalmıştır. Ben onlar hakkında bir nakil bulamadım."

Abdülmuttalib'in durumu da bunu andırır. Hz. Peygamber (a.s.) sekiz yaşında iken öldüğü için ona dâvet ulaşmamıştır. En meşhur görüş onun İbrâhim (a.s.)'ın dînî üzere olup putlara tapmadığıdır. Nitekim bu konu Berâet/Tevbe sûresinde geçmişti.

Müslim, İman, 355.

Müslim, İman, 348.

Deylemî, hadis no: 4755.

Münâvî, I, 55.

Müslim, İman, 348; Tirmizî, Tefsir, (26), 2; Nesâî, Vazaya, 6; Müsned, II, 333, 360, 519.

Müslim, Sıyam, 202.

Buhârî, Taksîru's-salât, 20; Müslim, Müsâfirin, 117.

Müslim, Müsâfirin, 140; Nesâî, Kıyamu'l-Leyl, 64.

Aliyyü'l-Kârî, Şerhu'ş-Şifâ, I, 199.

Bk. Beyhakî, Delâil, 174.

ŞEYTANLAR KİME İNERLER?

هَلْ اُنَبِّئُكُمْ عَلٰى مَنْ تَنَزَّلُ الشَّيَاطِينُۜ ﴿٢٢١﴾ تَنَزَّلُ عَلٰى كُلِّ اَفَّاكٍ
اَث۪يمٍۙ ﴿٢٢٢﴾ يُلْقُونَ السَّمْعَ وَاَكْثَرُهُمْ كَاذِبُونَۜ ﴿٢٢٣﴾ وَالشُّعَرَٓاءُ
يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُنَۜ ﴿٢٢٤﴾ اَلَمْ تَرَ اَنَّهُمْ ف۪ي كُلِّ وَادٍ يَه۪يمُونَۙ ﴿٢٢٥﴾
وَاَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَۙ ﴿٢٢٦﴾ اِلَّا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
وَسَيَعْلَمُ الَّذ۪ينَ ظَلَمُٓوا اَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ ﴿٢٢٧﴾ الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللّٰهَ كَث۪يرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظُلِمُواۜ

221. Şeytanların ise kime ineceğini size haber vereyim mi?
222. Onlar, günaha, iftiraya düşkün olan herkesin üstüne inerler.
223. Bunlar, *(şeytanlara)* kulak verirler ve onların çoğu yalancıdırlar.
224. Şâirler*(e gelince)*, onlara da sapıklar uyarlar.
225. Baksana onlar her vâdide şaşkın şaşkın dolaşırlar.
226. Ve onlar yapamayacakları şeyleri söylerler.
227. Ancak iman edip iyi işler yapanlar, Allah'ı çok çok ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar başkadır. Haksızlık edenler, hangi dönüşe *(hangi akıbete)* döndürüleceklerini yakında bileceklerdir.

Ey müşrikler! *"Şeytanların ise kime ineceğini size haber vereyim mi?"*

Hitap, Mekke kâfirlerinedir. Çünkü onlar, Muhammed (s.a.)'e şeytanların indiğini söylerlerdi. Allah Teâlâ, şeytanların Kur'ân'ı indirmesinin imkansız olduğunu açıkladıktan sonra şeytanların O'na inmesini beyan ederek onları reddetti.

تَنَزَّلُ عَلٰى كُلِّ اَفَّاكٍ اَث۪يمٍۙ ﴿٢٢٢﴾

222. Onlar, günaha, iftiraya düşkün olan herkesin üstüne inerler.

"Onlar, günaha, iftiraya düşkün olan" çok günah işleyip çok yalan söyleyen *"herkesin üstüne inerler."*

Râğıb der ki: "الْاَفَّاكُ" olmayı hak ettiği durumdan çevrilmiş her şeye denir."

"الْاِثْمُ" sevabdan geri bırakan, alıkoyan fiillerin ismidir.

Yâni şeytanlar çok iftira, yalan ve günahla muttasıf olan kâhinlerin, Müseylime ve Tuleyha gibi peygamberlik iddiâsında bulunan kimselerin üzerine inerler. Bunlar da kâhinlerden sayılır. Çünkü yalan, iftira ve insanları saptırma konusunda aralarında

benzerlik vardır. Ancak Rasûlullah (s.a.) ise bu kötü vasıflardan uzaktır, berîdir. Şeytanların O'nun üzerine inmesi imkânsızdır.

يُلْقُونَ السَّمْعَ وَأَكْثَرُهُمْ كَاذِبُونَ ﴿٢٢٣﴾

223. Bunlar, *(şeytanlara)* kulak verirler ve onların çoğu yalancıdırlar.

"Bunlar, (şeytanlara) kulak verirler." Yâni çok yalancı ve iftiracı olan kimseler şeytanlara kulak verirler. İlimlerinin noksanlığından dolayı onlardan bazı vehimler ve emâreler/işâretler alırlar. Bu şeylere kendi bâtıl tahayyüllerine göre, çoğu gerçeğe uygun düşmeyen hurâfeler eklerler. Şeytanların sözüne kulak verirler ve onlardan yalan haberler alırlar. Onlar üzerine başka yalanlar da eklerler.

"Ve onların" iftiraya düşkün olanların *"çoğu"* söyledikleri sözlerde *"yalancıdırlar."* Halbuki Muhammed (s.a.) böyle değildir. O gayb ile ilgili ne haber vermişse hepsinde sâdıktır, doğrudur.

Âyetteki "*çoğu*" kelimesi "hepsi" mânâsınadır. Yâni onların hepsi yalancılık sıfatıyla mevsuftur. Tıpkı ***"Size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmam için"*** (Âl-i İmran, 3/50) âyetindeki "*bazı*" kelimesi gibi ki "tamamını" demektir. Bu, "اَلْقِلَّةُ (azlık)" ifâdesinin bir çok yerde "yokluk" anlamında kullanılmasına benzer.

Bazıları demiştir ki: "Âyetteki "*çoğu*" ifadesi, onların sözleri îtibarıyladır. Zatları îtibarıyla değil ki onların çoğuna yalan nisbet edilmesi, onların azının doğrulardan olmasını gerektirsin. Yine "*iftiraya/yalana çok düşkün*" demek, doğru konuşması tamamen imkân dışı olacak kadar, sadece yalan konuşan demek değildir. Bilakis yalanı/iftirayı çok konuşan demektir. Nâdiren de olsa zaman zaman doğru söylemesi buna ters düşmez.

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: "*Çoğu*" denilerek onlardan **Setıyh**, **Şıkk** ve **Sevad b. Kârib** istisnâ edilmiştir. Onlar Rasûlullah (s.a.)'den ve onu tasdikten çok bahseder, onun peygamberliğine şehadet ederler ve insanları ona çağırırlardı."

*Hayâtü'l-hayevân'*da der ki: "**Şıkk** ve **Setıyh** kâhin idiler. Şıkk tek eli, tek ayağı ve tek gözü olan yarım bir insandı. Setıyh'ın ise kemiği ve parmak uçları yoktu, hasır gibi dürülürdü. Rasûlullah (s.a.)'in bi'set günlerine yetişemedi."

وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ ﴿٢٢٤﴾

224. Şâirler*(e gelince)*, onlara da sapıklar uyarlar.

Yani Kur'ân şiir, Muhammed (s.a.) de şâir değildir. Çünkü şâirlere dalâlette olanlar ve sefihler tâbî olurlar. Muhammed (s.a.)'in tâbîleri ise böyle değildir. Bilakis onlar

doğru yol üzere, vakur, kâmil ve olgun kimselerdir.

Kâfirlerin şâirleri, Rasûlullah (s.a.)'i ve ashâbını hicvederler, İslâm'ı karalamaya çalışırlardı. Onlara Araplar'ın sefihleri tâbî olur, onların hicivlerini ezberlerler; toplantı yerlerinde birbirlerine okurlar ve gülüşürlerdi.

İşte **İbn Hatib**'in *Ravza*'sında zikrettiği şu kıssa da bu anlamdadır: "Şâirlerden bir grup halîfenin huzuruna gitti. Bir tufeylî onların peşine takıldı. Şâirler halifenin huzuruna varınca sıra ile yazdıkları kasîdeleri okudular ve bahşişlerini aldılar. Tufeylî ortada şaşkın bir halde kalakaldı. Ona: "Sen de şiirini oku." denince "Ben şâir değilim. Allah Teâlâ'nın *"Şâirler(e gelince), onlara da sapıklar uyarlar."* buyurduğu gibi yolunu şaşırmış bir adamım." dedi. Halîfe tufeylînin bu cevabına çok güldü ve ona da bahşiş verilmesini emretti.

Bazıları demiştir ki: Âyetin mânâsı, şâirlerin yolundan Hakk'ın yolundan sapanlar gider ve onlardan olurlar, yoksa onların dışındaki rüşd ehlinden olanlar değil.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "İşaret etmektedir ki şâirler, konumları, ilgi alanları, yönelişleri ve niyetlerinin menşei îtibarıyla mânâ, nazım, aruz ve kâfiye tertîbi, cinas ve üslûb düzenlemede düşünce ve tefekküre daldıkları zaman, şeytanların iğva ve saptırmalarına maruz kalırlar. Şeytanlar onları saçmalıklarına ve yalanlarına düşürür."

*el-Müfredât'*ta der ki: "شَعَرْتُ كَذَا" bir işin inceliğine muttali oldum/bildim, demektir. Denilmiştir ki: Şâire 'şâir' isminin verilmesi, zekâsı ve bilgisinin inceliği sebebiyledir. "Şiir" aslında ince bilginin ismidir. Örfte vezinli ve kafiyeli söz için isim olmuştur. Şâir de bu işi meslek edinen kimsedir.

"***Bilakis onu kendisi uydurmuştur; belki de o, şâirdir.***" (el-Enbiyâ, 21/5) âyetini müfessirlerin çoğu, onların Hz. Peygamber (s.a.)'in manzum ve kafiyeli bir şiir getirdiği suçlamasında bulunmalarına haml etmişlerdir. Hattâ kâfirler, "وَجِفَانٍ كَالْجَوَابِ وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ (Sebe', 34/13)" ve "تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ (el-Mesed, 111/1)" âyetlerinde olduğu gibi Kur'an'daki vezinle söylenmişe benzeyen her lafzı şiir olarak yorumladılar.

Muhakkıklardan birisi der ki: İnkârcılar Hz. Peygamber (a.s.)'a attıkları bu iftirâ ile bu gâyeyi gütmemişlerdir. Çünkü bu kelâmın zâhirinden Kur'an'ın şiir üslubları üzere olmadığı âşikârdır. Bunun böyle olduğunu, belâğat sahibi Araplar bir yana konuşmaktan aciz yabancılar (Acem) bile bilir. Onların Hz. Peygamber (s.a.)'e "şâir" diye iftirâda bulunmaktan maksadları, onu yalancılıkla itham etmektir. Çünkü şiir, bir nevi yalan, şâir de yalancı sayılır. Hatta sahte delillere "şiir" denir. Bundan dolayı Allah Teâlâ, şâirlerin genelini tanıtırken *"Şâirler(e gelince), onlara da sapıklar uyarlar ..."* buyurmuştur."

Hamâse şârîhi **İmam Merzûkî** der ki: "Arablar nezdinde manzum söz söylemek daha geride olduğu için şâirler, beliğ söz söyleyenlerden/hatiplerden geride kalmışlardır. Çünkü onların melikleri İslâm'dan önce ve sonra hatiplikleri ile övünürler ve onu önderliğin sebeplerinin en kâmili sayarlardı. Şiiri ise aşağılık görürlerdi. Çünkü şiir bir kazanç elde etme ve ticaret vâsıtasıydı. Şiirde kendisinden bir menfaat umulan alçak

biri kerîm/asil/cömert diye vasfedilebilir. Kerîm/cömert birisi de bahşişi geç kaldığı zaman alçak diye vasfedilebilir.

İ'câzın nazımda değil nesirde vukû bulmuş olması da nesrin şiirden daha üstün olduğunu gösteren delillerdendir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.)'in zamanı fesâhat zamanı idi.

اَلَمْ تَرَ اَنَّهُمْ فٖى كُلِّ وَادٍ يَهٖيمُونَ ﴿٢٢٥﴾

225. Baksana onlar her vâdide şaşkın şaşkın dolaşırlar.

Ey bakıp görebilen kişi *"baksana"* yâni baktın ve gördün ki *"onlar"* yâni şâirler, övme, yerme, kötüleme, yalan söyleme, sövüp sayma, lânet, iftirâ, alçaklık, boş iddiâlar, büyüklenme, karşılıklı övünme, birbirine hased etme, kendini beğenme, gösteriş, üstünlük taslama, hasislik, cimrilik, tamah, pintilik, zillet, bayağılık, her türlü kötü ahlak, neseblere ve ırzlara dil uzatma ve şiirin peşinden gelen bunlardan başka âfetler gibi *"her vâdide şaşkın şaşkın dolaşırlar."*

el-Muhtâr'da belirtildiği gibi "هَامَ عَلٰى وَجْهِهِ" aşktan veya başka sebepten başını alıp gitmek, avare avare dolaşmak demektir. Yâni onlar avare avare dolaşırlar, belli bir yol bulamazlar. Bilakis dedi-kodu, vehim, hayal, azgınlık ve dalâlet vâdilerinde şaşırıp kalırlar.

Râğıb der ki: "اَلْوَادِى"nin asıl anlamı suyun aktığı yer demektir. Buradan iki dağ arasındaki açıklığa/yarığa da "vadî" denilmiştir. Mezheb ve üslub gibi "yol" için de mecâzen "vâdi" kelimesi kullanılır. "Falan bir vâdide, sen başka bir vâdidesin." denir. *"Baksana onlar her vâdide şaşkın şaşkın dolaşırlar."* âyeti, onlar medih, hiciv, cedel ve aşk şiiri gibi söz üslublarında ve diğer her türlü sözde aşırıya giderler.

*el-Vasît'*ta der ki: "Vâdi" söz türleri, söz söyleme konusunda şaşkınlık ve taşkınlıkları, câhilce boş ve bâtıl olarak söyledikleri sözleri, övme ve yerme konusunda aşırı gitmeleri için bir mesel/temsildir."

وَاَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ ﴿٢٢٦﴾

226. Ve onlar yapamayacakları şeyleri söylerler.

"Ve onlar" şiirlerinde övünürken ve boş iddiâlarda bulunurken yiğitlik ve kahramanlıklardan *"yapamayacakları şeyleri söylerler."* Yâni işlenmemiş fiska kendilerini şâhid gösterirler ve kimseye verilmemiş haberleri, kendilerinin haberi varmış gibi nazma çekerler. Cömertliğe teşvik ederler, kendileri yapmazlar. Cimrilikten nefret ettirirler, kendileri cimrilikte ısrar eder. İnsanların yaptığı çok basit bir kusurdan

dolayı onları yererler, sonra kendileri her türlü iğrenç davranışı işlemekten geri durmazlar. İşte bunlar sapıklığın tam olmasındandır. Hz. Peygamber (s.a.) bütün bunlardan münezzeh, en güzel vasıflarla ve üstün ahlâkla muttasıf, doğru yol üzerinde karar kılmış ve sırât-ı müstakîmde devamlıdır.

إِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللّٰهَ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ
بَعْدِ مَا ظُلِمُوا ۗ وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا اَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ ﴿٢٢٧﴾

227. Ancak iman edip iyi işler yapanlar, Allah'ı çok çok ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar başkadır. Haksızlık edenler, hangi dönüşe ***(hangi akıbete)*** **döndürüleceklerini yakında bileceklerdir.**

Bu âyette şâirlerin mü'min ve sâlih olanları istisna edilmektedir.

"Ancak iman edip iyi işler yapanlar," şiirlerinin çoğu tevhid, Allah'ı övme, O'na itâat ve kulluğa teşvik, hikmet, öğüt, dünya konusunda zühd, âhirete rağbet ettirmeye dâir olmak sûretiyle "*Allah'ı çok çok ananlar*" veya şiir kendilerini Allah'ı anmaktan alıkoymayan, onu yegane endişeleri ve âdetleri haline getirmeyenler demektir.

Bayezid (k.s.): "Çok zikir, sayı ile değil huzur iledir." der

"Ve" hicvedilerek *"haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar"* müşriklerden intikam alanlar, *Tâcü'l-masâdır*'da belirtildiği üzere adâlet isteyenler *"başkadır."* Çünkü önce kâfirler onları hicvetmeye başlamıştır. Yâni bazı vakitlerde onlardan hiciv vâki olursa, kendilerini hicveden müşriklere karşı kendilerini savunmak maksadıyla sâdır olur. **Hassân b. Sâbit**, **Ka'b b. Mâlik**, **Abdullah b. Ravâha** ve diğerleri gibi. Çünkü onlar, Rasûlullah (s.a.)'in pâk ve tâhir namus ve şerefini müdâfaa ediyorlardı. Rasûlullah (s.a.) Hassân b. Sâbit için Mescid-i Nebevî'de bir minber koyar, Hassân o minbere çıkar, Rasûlullah (s.a.)'i hicvedenleri hicvederdi.

Kemâl Isfahânî der ki:

Hiciv, beğenilen bir şey değilse de bir şâirde bulunması gerekir
Hicvetmeyen şâir, pençesi ve dişi olmayan aslan gibidir

Kâ'b b. Mâlik (r.a.)'tan rivâyete göre Rasûlullah (s.a.) ona şöyle buyurdu: *"Onları hicvet. Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, bu onlara ok atmaktan daha etkilidir."*[37]

Bir hadîste: *"Müşriklere karşı mallarınızla, nefislerinzle ve dillerinizle mücâhede edin."*[38] buyrulmuştur. Yani onlara hoşlanmadıkları, işitilmesi kendilerine ağır gelen hiciv, ağır sözler ve benzerlerini duyurun.

İmam Süheylî (r.h.) der ki: "Bu şâir sahâbîler, istisna sebebi olmuştur. Allah Teâlâ

onların isimlerini zikretseydi, istisna sadece onlarla sınırlı ve övgü onlara has olurdu. Fakat onları yukarıdaki özellikleriyle zikretti ki şâir, hatip veya diğer onların yolundan giden herkes bu hususlarda onlarla beraber olsun."

*el-Kevâşî'*de der ki: "Şüphesiz şiir, bir sözdür. Şiirin güzeli sözün güzeli, çirkini sözün çirkini gibidir. Tevhîd, cihad, ibadet, namusu korumak, gözü haramdan sakınmak, sıla-i rahim ve benzerlerine teşvik gibi güzel ahlâka teşvik veya Hz. Peygamber (s.a.)'i, hakka uygun olarak sâlihleri övme konusunda olursa bunda bir beis yoktur."

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "Erbâb-ı kulûbun/gönül ehlinin kurb derecelerinin en yücesine ulaşmak için şiirde îman nûru, amel-i sâlih kuvveti ve çok zikrin desteği ile tefekkür üzere bir sülûkları/ayrı bir üslûbları vardır. Melekler de onları ince mânâlarla te'yid eder. Bilakis Allah Teâlâ onları hakîkatları celbetmeye muvaffak kılar ve ince lafizları onlara ilham eder. Onlar ilham ile güzel öğütler, üstün hikmetler, dünyayı yerme ve terk etme, âhireti süsleme ve taleb etme, kulları teşvik, onları Allah'a, Allah'ı onlara sevdirme, ma'rifetleri açıklama, vuslatı beyan, seyre teşvik, seyrden alıkoyacak sözlerden sakındırma, Allah'ı zikir ve senâ, Hz. Peygamber (s.a.)'i ve sahâbeyi medih, Hz. Peygamber (a.s.)'ın Hassân (r.a.)'a "*Müşrikleri hicvet, Cibril seninle beraberdir.*"[39] buyurduğu gibi İslâm'ı savunmak maksadıyla kâfirleri hicvetme gibi hususlarda her vâdide dolaşırlar."

Cumhur, şiirin mübah olduğu görüşündedir. Zemmedilen şiir, içinde yalan ve çirkinlik olandır. Böyle olmadığı zaman ise mübahtır. Şâyet şiir zikirden ve Kur'ân tilâvetinden meşgul edecek kadar sâhibine hâkim olursa o zaman zemmedilmiştir. İşte bu yüzden şâir şöyle demiştir:

Kıyamet günü şiir kimsenin feryadına yetişmez
Sözleri baştanbaşa Yunan hikmeti olsa bile

Eğer şiir bu şekilde ona hâkim olmazsa, onda yerilecek bir taraf yoktur.

Bir hadîste *"Şiirin bazısı gerçekten hikmettir."*[40] buyrulmuştur. Yani, cehâlete ve sefahete mâni olan faydalı bir sözdür, demektir.

Hz. Ali (r.a.) halîfelerin en şâiri idi. **Hz. Âişe** (r.anhâ) herkesten daha beliğ bir uslûba sahipti.

Kâşifî der ki: "**Mevlânâ Câmî** birinci *Dîvan*'ın mukaddimesinde şöyle demiştir: Mutlak güç sahibi Allah Teâlâ her ne kadar *"Şâirler(e gelince), onlara da sapıklar uyarlar."* âyet-i kerîmesinde şiir denizinin seyyahları olan şâirleri çoğul kullanmış ve boğulma tuzağı kemendini boyunlarına atmışsa da, bazen uçsuz bucaksız fırtınalı denizlerde yollarını kaybettirir; bazen dudakları kuru bir halde hayret ve dalâlet vâdisinde başıboş bırakır. Ancak onlardan birçoğu, amellerinin iyiliği ve imanlarının doğruluğu sebebiyle *"Ancak iman edip iyi işler yapanlar,"* emniyet kayığına oturmuşlar ve *"Allah'ı çok çok ananlar"* yelkeniyle halâs sâhili ve kurtuluş bölgesine erişmişlerdir. Büyük fazîlet sâhiplerinden birisi şöyle demiştir:

Hak Teâlâ Kur'an'da şâirler için "sapık" demişse de,
Aynı zamanda onlarla ilgili Kur'an'da açık istisnamız vardır"

Şiir, peygamberler için gereksiz şeylerden olduğu için Rasûlullah (s.a)'in şiir söylemek için şiir söylememiş, ancak O'nun böyle bir kasdı olmaksızın ağzından şiir döküldüğü olmuştur. Beşerî bütün kemal vasıflar, onun herşeyi kuşatan ilminde dâhildi. Her fasih ve beliğ söz söyleyene, şâire ve şâirin de şâirine, kendi lehçeleri ve ifâdeleriyle her kabîleye cevap verirdi. (Ümmî olduğu halde) kâtiplere yazmanın ilmini, meslek sâhiplerine mesleklerini öğretirdi. İşte bu yüzden de âlemlere rahmet idi.

Yasaklanan şiirle ve diğer kötülüklerle kendilerine *"haksızlık edenler, hangi dönüşe (hangi âkıbete) döndürüleceklerini yakında bileceklerdir."*

Buradaki '*haksızlık edenler*' ifâdesi her zâlim için geneldir.

"اَلْمُنْقَلَبُ" inkılâb, dönme, dönüş mânâsınadır. Yâni onlar ölümlerinden sonra Allah'a öyle dönüp öyle varırlar; kötü bir dönüşle dönerler ve şerli bir varışla geri varırlar. Çünkü onların dönüp varacakları yer cehennemdir.

Kâşifî der ki: "Hangi yere dönseler o dönecekleri yer ateş olacaktır."

Rivâyete göre **Ebû Bekr** (r.a.) hayatından ümîd kesince Osman (r.a.)'dan şöyle bir ahidname yazmasını istedi: "Bu Ebû Kuhâfe'nin oğlunun, kâfir kimsenin bile îmana geldiği bir halde mü'minlere ahdi/vasiyetidir. Ebû Bekir (r.a.) bir ara baygınlık geçirip ayrıldıktan sonra şöyle demiştir: Ben size **Ömer b. Hattab**'ı (r.a.) yerime halîfe bırakıyorum. Eğer âdil olursa ki onun hakkında benim zannım budur. Eğer âdil olmazsa *"haksızlık edenler, hangi dönüşe (hangi âkıbete) döndürüleceklerini yakında bileceklerdir."*

"اَلظُّلْمُ" adâletten sapmak ve haktan yüz çevirmektir.

Zâlimler üç çeşittir: En büyük zâlim, Allah'ın şeriatının (hükmü) altına girmeyendir. Allah Teâlâ: ***"Doğrusu şirk, büyük bir zulümdür."*** (Lokman, 31/13) buyurarak bunu kasdetmiştir. Ortanca zâlim, sultanın hükmünü yerine getirmeyendir. En küçük zâlim ise amel ve çalışmaktan haylazlık yapıp insanların menfaatlarını alan, kendi menfaatini onlara vermeyendir.

Adaletin fazîletindendir ki onun zıddı olan zulümden tevbe ancak adalet yapmakla mümkündür. Şâyet hırsızlar aralarında bir şeyi şart koşsalar ve onda adâleti gözetmeseler, işleri yolunda gitmez.

Akıl sahibi kimseye gereken, bu vaîd ve şiddetli tehdîde kulak vermek, eğer âdil bir kimse ise kemalden sonra noksanlıktan Allah'a sığınmaktır.

Her sâlikin yardımcısı, sülûk edilen yolların tehlikelerinden kurtaran ancak Allah'tır. [41]

Müslim, Fedâilu's-sahâbe, 157.

Ebû Dâvûd, Cihad, 18; Nesâî, Cihad, 1; Müsned, III, 124.

Buhârî, Meğâzî, 30; Edeb, 91; Müslim, Fedâilu's-sahâbe, 153; Müsned, IV, 286, 298, 299.

Buhârî, Edeb, 90; Tirmizî, Edeb, 69; İbn Mâce, Edeb, 41; Dârimî, İstizan, 68; Müsned, I, 269, 273, III, 456; V, 125.

Şuara sûresi, 1108 yılının Zülkâde ayının 9'unda (30 Mayıs 1697) Perşembe günü tamam oldu.

سُورَةُ النَّمْلِ

27- NEML SÛRESİ

Mekke’de nâzil olmuştur.
93 âyettir. «Neml» karınca demektir.
Süleyman (a.s.)’ın ordusuna yol veren karıncalardan söz edildiği için sûre bu ismi almıştır.

HİDÂYET REHBERİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

طٰسۜ تِلْكَ اٰيَاتُ الْقُرْاٰنِ وَكِتَابٍ مُب۪ينٍۙ ﴿١﴾ هُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُؤْمِن۪ينَۙ
﴿٢﴾ اَلَّذ۪ينَ يُق۪يمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ
يُوقِنُونَ ﴿٣﴾ اِنَّ الَّذ۪ينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ اَعْمَالَهُمْ فَهُمْ
يَعْمَهُونَۜ ﴿٤﴾ اُو۬لٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ لَهُمْ سُٓوءُ الْعَذَابِ وَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ هُمُ
الْاَخْسَرُونَ ﴿٥﴾ وَاِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْاٰنَ مِنْ لَدُنْ حَك۪يمٍ عَل۪يمٍ ﴿٦﴾

Rahmân ve Rahîm *(olan)* Allâh'ın adıyla.

1. Tâ. Sîn. Bunlar Kur'an'ın, *(gerçekleri)* açıklayan Kitab'ın âyetleridir.

2. Îman eden müminler için bir hidâyet rehberi ve bir müjdedir.

3. Onlar ki, namazı kılarlar, zekâtı verirler ve ahirete de kesin olarak inanırlar.

4. Şüphesiz biz, ahirete inanmayanların işlerini kendilerine süslü gösterdik; o yüzden bocalar dururlar.

5. İşte bunlar, azâbı en ağır olanlardır; ahirette en çok ziyana uğrayacaklar da onlardır.

6. *(Rasûlüm!)* Şüphesiz ki bu Kur'an, hikmet sâhibi ve her şeyi bilen Allah tarafından sana verilmektedir.

"*Tâ. Sîn.*" Bu Tâ Sîn'dir. Yâni bu sûre bu adla isimlendirilmiştir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Tâ*"sı ile kendisini sevenlerin kalblerinin tıyb (güzel ve temiz) oluşuna, "*sîn*" ile kendisiyle kendisini sevenlerin kalbleri arasındaki sırra işâret eder ki orada onları ne mukarreb bir melek ve ne de mürsel bir peygamber kuşatabilir. Yine "Tâ" ile tâliblerin talebine, "*sîn*" ile kalblerinin kendisinden başkasını (mâsivâ) talebden selâmette oluşlarına yemin etmektedir.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "*Tâ*" mübarek zâtının tahâretine/temizliğine, "*sîn*" izzetinin yüksekliğine işârettir. Allah Teâlâ: "Zâtımın kudsiyetinin tahâretine/temizliğine, izzetimin yüksekliğine yemin olsun ki lütfumu ümîd edenin ümîdini boşa çıkarmam." buyuruyor."

Bazıları demiştir ki: "*Tâ*" Allah'ın tavline, yâni fazlına; "*sîn*" senâsına, yâni yüceliğine işârettir. Bu konuyla ilgili söylenecekler "*Tâ Sîn Mîm*" (eş-Şuarâ, 26/1)'de geçti. Oraya mürâcaat et.

Aynülkudât Hemedânî (k.s.), *Makâlât*'ında der ki: "Kur'ân'daki mukattaa harfleri

olmasaydı, O'na îman etmezdim."

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Zamanının âlimlerinden bir çoğu onu bu sözünden dolayı tekfir etmiştir. Halbuki anlayana iş kolaydır. Onun maksadı, hakîkat ehline delil ve ıyânî îmanlarının artmasına sebep olan harflerin mânâlarının iç yüzüne (butûn) muttali olduğunu açıklamaktır."

"*Bunlar*" İşte bu şânı büyük sûre veya bu âyetler, şânı yüce olarak tanınan "*Kur'an'ın,*" içinde bulunan hikmetleri, hükümleri, sevab ve cezânın da arasında bulunduğu âhiret hallerini "*açıklayan*" veya i'câzı ve doğruluğu apaçık olan, şânı büyük "*Kitab'ın âyetleridir.*"

"آيَاتُ الْقُرْاٰنِ" Kur'an'ın özel bir isimle açıklanan ve müstakil olan bir kısmı demektir. Bu da ya Kur'ân'ın tamamından ya da bu sûre nüzûlü zamanında indirilmiş olanların hepsinden ibarettir. Çünkü bu ifâde mutlak kullanıldığında ilk olarak anlaşılan budur.

"كِتَابٍ مُبِينٍ" (*açıklayan/apaçık Kitab*)"ın "*Kur'ân*"a atfedilmesi, "***O, günahı bağışlayan, tevbeyi kabul eden...***" (el-Mü'min, 40/2) ifâdesinde olduğu gibi iki sıfattan birinin diğerine atfına benzer. Yâni bunlar, okunması yönüyle Kur'ân olma, yazılması sebebiyle Kitab olma özelliğini kendisinde toplayan ilâhî kelâmın âyetleridir. Kur'an olmanın önceliği sebebiyle bu birinci vasıf kitab olma hâlinden önce getirilmiştir. Hicr sûresinde (el-Hicr, 15/1) ise sonraya bırakılmıştır. Çünkü orada Kur'ân'ın diğer kitapların kemâlâtını içinde toplamasından başka diğer kitaplardan üstün olduğuna işâret edilmesi onu övme konusunda daha etkilidir. Zîrâ onun kitab olma/yazılmış olma özelliğini taşıdığının belirtilmesi, ilâhî kitapların kemal özelliklerini de içine aldığını belirtir. Sanki Kur'ân, ilâhî kitapların tamamı gibidir.

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: "Kuran ve Kitab, Muhammed (s.a.)'e indirilenin iki özel ismi, okunduğu ve yazıldığı için de iki vasfıdır. Harf-i ta'rifle geldiği yerlerde özel isim/alem, nekre olarak geldiği yerlerde ise sıfattır.

هُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَۙ ﴿٢﴾

2. Îman eden müminler için bir hidâyet rehberi ve bir müjdedir.

Yâni bu âyetler mü'minlere yol gösterici ve müjdeleyici olduğu halde demektir. "هُدًى وَبُشْرٰى" masdarları, sanki o hidâyetin ve müjdenin kendisiymiş gibi mübâlağa için fâil makamında getirilmiştir. Mü'minler zâten hidâyete ermiş oldukları halde âyetlerin onlar için hidâyet olmasının mânâsı, onların hidâyetini artırır demektir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"**İman edenlere gelince (bu sûre) onların îmanlarını artırır.**"* (et-Tevbe, 9/124) Âyetlerin mü'minleri müjdelemesine gelince bu açıktır. Çünkü âyetler onları Allah'tan bir rahmet ve hoşnutluk ile müjdeler. Kur'an'dan mü'minler faydalandığı için onlar özel olarak zikredilmiştir.

اَلَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٣﴾

3. Onlar ki, namazı kılarlar, zekâtı verirler ve ahirete de kesin olarak inanırlar.

"Onlar ki, namaz kılarlar, zekâtı verirler" Bu, mü'minleri öven bir sıfat cümlesidir. Namaz ve zekat özel olarak zikredilmiştir. Çünkü onlar îmanın belirtisi, mâlî ve bedenî ibâdetlerin özüdür. Diğer sâlih amelleri de peşinden getirirler. Yâni onlar namazı, rukün ve şartlarına riâyet ederek vakitlerinde edâ ederler; farz olan zekâtı hak sâhiplerine verirler.

"Âhirete de kesin olarak inanırlar." Yâni durum şu ki onlar âhiretin olacağını tasdik ederler ve onu kesin bir bilgi ile bilirler. Âyette zamirin tekrar edilmesi, âhireti tasdikin onlara mahsus olduğuna işârettir. Ya da bu ifâde bir ara cümlesidir. Sanki şöyle denilmiştir: İşte bu îmân edenler ve sâlih amel işleyenler, âhirete hakka'l-yakîn bir îmanla inanan kimselerdir, yoksa onlardan başkaları değildir. Çünkü ibâdetlerin meşakkatlerine tahammül etmek, ancak âkıbet korkusu ve hesaba çekileceğine îtimad edip kesin inanmakla olur.

اِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْاٰخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ اَعْمَالَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَۜ ﴿٤﴾

4. Şüphesiz biz, âhirete inanmayanların işlerini kendilerine süslü gösterdik; o yüzden bocalar dururlar.

"*Şüphesiz biz, âhirete inanmayanların*" öldükten sonra diriltilmeyi tasdik etmeyenlerin "*işlerini*" çirkin amellerini "*kendilerine süslü gösterdik*" onlar için süsledik.

Âhirete inanmayanların çirkin amellerini süslü göstermeyi, arzu edilen ve nefis için sevilen bir şey kılarak yaptık. Nitekim Rasûlullah (s.a.)'in şu hadîsi bunu haber vermektedir: *"Cehennemin etrafı, nefsin hoşlandığı şeylerle çevrilmiştir."*[42] Yâni cehennem sevilen ve arzu duyulan hususlarla kuşatılmış kılınmıştır. Bilesin ki her dileme/meşîet, süsleme, saptırma/ıdlâl ve benzerleri asâleten Allah Teâlâ'ya, tâbi olma/tebeiyyet yoluyla da başkasına nisbet edilir. Âyette Mu'tezile ve Kaderiyye aleyhine kesin bir delil vardır.

"*O yüzden bocalar dururlar.*" Peşinden gelen zarar ve cezâyı dikkate almaksızın kötü amelleriyle meşguliyet içinde ve onlara kendilerini kaptırmış halde sürekli ve devamlı olarak şaşkın bir halde ve tereddüd içindedirler. Onlar kendi dalâletleri içinde şaşırıp kalırlar.

"اَلْعَمَهُ" şaşkınlıktan dolayı bir hususta tereddüd etmektir.

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَهُمْ سُوءُ الْعَذَابِ وَهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ ﴿٥﴾

5. İşte bunlar, azâbı en ağır olanlardır; âhirette en çok ziyâna uğrayacaklar da onlardır.

"*İşte bunlar,*" inkâr ve bocalama ile vasfedilenler, Bedir günü öldürülmek ve esir edilmek sûretiyle "*azâbı en ağır olanlardır;*"

"اَلسُّوءُ" insana keder ve üzüntü veren her şeydir.

"*Âhirette en çok ziyana uğrayacaklar da onlardır.*" Hidâyet karşılığında dâlâleti satın aldıkları için insanların en çok ziyan edenleridirler. Çünkü onlar cenneti ve nimetlerini kaybettiler, cehennem ateşinden kurtuluştan mahrum oldular.

Bilesin ki dünya ehli âhiret ziyânı içinde, âhiret ehli de Mevlâ ziyânı içindedir. İki âleme de iltifat etmeyen ise Mevlâ'yı kazanır.

Bâyezid (k.s.) çölde, üzerinde "Dünyayı da ve âhireti de kaybetti." yazan bir kafatası buldu, ağladı ve onu öptü. Sonra: "Bu bir sûfînin başıdır." dedi.

Mevlâ'yı bulan herşeyi bulmuştur. Mevlâ'yı bulamayan ise, herşeyi bulmuş olsa bile işe yarar birşey bulamamış, vaktini boşa harcamış demektir.

Hâfız der ki:

Güzel geçen günler, dostla geçirilen anlarmış
Gerisi abes, hepsi boşunaymış

Âriflerden biri der ki: "Bana kırk hûrî keşfolundu. Onları havada üstlerinde gümüş, altın ve mücevherden elbiseler olduğu halde uçuşurken gördüm. Onlara bir kez baktım, sonra kırk gün cezâlandırıldım. Daha sonra onlardan daha güzel ve daha endamlı seksen hûrî bana keşfolundu ve: "Onlara bak." denildi. Bunun üzerine secdeye kapandım ve secdede gözlerimi yumdum ve: "Ya Rabbi senden başkasından sana sığınırım, benim buna ihtiyacım yok." dedim. Allah onları benden uzaklaştırana kadar duâ edip yalvarmaya devam ettim.

İşte âriflerin hâli böyledir. Allah Teâlâ'dan başkasına/mâsivâya iltifat etmezler. Mülk ve melekût âlemlerinden kör olurlar (onları görmezler). Câhil gâfiller ise Allah'tan başka şeylere (mâsivallah) sevgileriyle kalb gözleri kör ve kalb kulakları sağır olmuştur. Çünkü mânâ âleminde kör olan, mutlaka sağır ve dilsiz de olur. Rasûlullah (s.a.)'in: "*Bir şeyi sevmen, seni kör ve sağır yapar.*"[43] hadîsinde de buna işâret vardır. Sûret körü ise bunun aksinedir. Çünkü onun kulağı, bulunduğu durumda dâveti işitmiş ve kabul etmiştir.

Şu halde akıl sâhibine gereken kalbin perdelenmesine ve helâkine sebep olan çirkin amellerden; bocalamayı ve körlüğü gerektiren kötü ahlaktan kaçınmak; bilakis Mevlâ'ya vuslata götüren, mutlak olarak hüsranı yasaklayan Kur'ân ile amele gayret etmektir. Kulu Hakk'a kelâmı ile münâcât'ın, diğer hallerinde değil ancak namazın kıyam hâlinde, meşrû kılınması kayyûmiyete iştirâk içindir. Bu yüzden meliklerin edebinden birisi de

şudur: Halkından birisi kendisiyle konuştuğu zaman onların huzurunda ayakta durur ve onlarla konuşur, oturarak onlarla konuşmaz. Şeriat bu hususta örfe uymuştur.

Ârifin edeblerinden birisi de namazında belli bir sûre veya âyet okumaya niyetlenmemektir. Çünkü o, münâcâtı vasıtasıyla Rabbi'nin kendisini nereye alıp götüreceğini bilmez. Şu halde ârifin Allah'ın kelâmından münâcâtta bulunduğu, Hakk'ın da hâtırına ilka ettiği şeye uyması yeterlidir.

Kendisinden kalb huzûru meydana gelmeyen her namaz ölüdür, ruhsuzdur. Ruhsuz olunca da kıyamet gününde sâhibinin elinden tutmaz.

Zekât ve sadaka da sâlih amellerdendir. Efdal olanı, ölüm anında değil, sıhhatli iken verilendir. Eceli yaklaşan ve bir şeyler vermek isteyen kimse, emâneti sâhibine verdiğini düşünmelidir ki böylece efdal olanı kaçırdıktan sonra tasaddukta bulunanlarla değil de, emâneti yerine ulaştıran emin kimselerle birlikte haşrolunsun. Bu, sadaka konusunda mânevî ticârette kâr elde etmenin bir yoludur.

İnfak etmek, toprağa ekilen tohum gibi malın artmasına, çoğalmasına ve çıkan mahsûlün daha da artmasına sebep olur.

وَاِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْاٰنَ مِنْ لَدُنْ حَكٖيمٍ عَلٖيمٍ ﴿٦﴾

6. ***(Ey Muhammed!)*** **Şüphesiz ki bu Kur'an, hikmet sâhibi ve her şeyi bilen Allah tarafından sana verilmektedir.**

"(Ey Muhammed!) Şüphesiz ki bu Kur'an, hikmet sâhibi ve her şeyi bilen Allah tarafından sana" kâfirlerin iddiâ ettiği gibi kendinden ya da başkasının telkini ile değil, Allah'ın vermesi ve telkini yoluyla Cebrâil vâsıtasıyla "*verilmektedir.*"

*Tâcü'l-masâdır'*da der ki: "اَلتَّلْقِيَةُ" Bir şeyi birisinin önüne getirmek demektir."

"لَدُنْ" kelimesi "عِنْدَ" mânâsınadır. Ancak ondan daha beliğ ve özeldir.

İki ismin tenvinli olması tâzim içindir. Yâni "Hakîm tarafından, hem de ne Hakîm; Alîm tarafından, hem de ne Alîm" mânâsınadır.

Bu iki ismin yüceltilmesi, Kur'ân'ın şanını yüceltmek, Kur'an'da bulunan yücelikleri ve incelikleri bilme ve kuşatma konusunda Rasûlullah (s.a.)'in derecesini tâyin etmek demektir. Çünkü hikmetleri ve ilimleri böyle Âlim ve Hakîm bir zâttan alan kimse, ilim ve hikmetinin sağlamlığında alem olur.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "İşâret etmektedir ki sen bütün peygamberlerin ulaşabileceği kemalin sınırını aştın, geçtin. Çünkü onlar kitapları kendi elleriyle Cebrâil (a.s.)'ın elinden; mesajları da vahiy olarak onun lafzı ile alırlardı. Sen ise Kur'ân'ı her ne kadar Cebrâil'in kalbine indirmesiyle almış olsan da, Kur'an'ın hakikatları -ledün kelimesinin işâret ettiği gibi- Kur'an'ın hikmetini senin kalbine tecellî ettiren Hakîm'in katından/tarafından sana verilmektedir ki bu O'nun zâtı ile kâim bir sıfatıdır. Dolayısıya Allah sana Kur'ân'ın hakîkatlarını öğretti, hikmeti ile seni

vâsıtasız olarak Kur'an'ın feyzini kabûle istîdadlı kıldı. İşte bu ledûnnî ilimdir. Allah risaletini nereye koyacağını en iyi bilir.

"Hakîm" ve "*Alîm"* isimlerinin bir arada zikredilişi; Kur'ân ilimlerinin bir kısmının inanç ve ahkâmla ilgili olanlar gibi hikmet olduğuna, kıssalar ve gayb haberleri gibi bir kısmının ise böyle olmadığına işâret vardır.

Sonra Allah Teâlâ bu ilimlerden bir kısmını beyan etmeye başlayarak şöyle buyurdu:

Müslim, Cennet, 1; Ebû Dâvûd, Sünnet, 22; Tirmizî, Cennet, 21; Müsned, II, 260, 333.

Ebû Dâvûd, Edeb, 125.

HZ. MÛSÂ VE MÛCİZELERİ

إِذْ قَالَ مُوسٰى لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَآتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ آتِيكُمْ
بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٧﴾ فَلَمَّا جَاءَهَا نُودِيَ أَنْ بُورِكَ مَنْ
فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨﴾ يَا مُوسٰى
إِنَّهُ أَنَا اللّٰهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٩﴾ وَأَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا
جَانٌّ وَلّٰى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسٰى لَا تَخَفْ إِنِّي لَا يَخَافُ
لَدَيَّ الْمُرْسَلُونَ ﴿١٠﴾ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ فَإِنِّي
غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١﴾ وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ
سُوءٍ فِي تِسْعِ آيَاتٍ إِلٰى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ
﴿١٢﴾ فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ آيَاتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿١٣﴾
وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤﴾

7. Hani Mûsâ, âilesine şöyle demişti: Gerçekten ben bir ateş gördüm. *(Gidip)* size oradan bir haber getireceğim, yahut bir ateş parçası getireceğim, umarım ki ısınırsınız!

8. Oraya geldiğinde şöyle seslenildi: Ateşin bulunduğu yerdeki ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır! Âlemlerin Rabbi olan Allah, eksikliklerden münezzehtir!

9. Ey Mûsâ! İyi bil ki, ben, mutlak galip ve hikmet sâhibi olan Allâh'ım!

10. Asânı at! Mûsâ *(asâyı atıp)* onu yılan gibi deprenir görünce dönüp arkasına bakmadan kaçtı. *(Kendisine dedik ki)*: Ey Mûsâ! Korkma; çünkü benim huzurumda peygamberler korkmaz.

11. Ancak, kim haksızlık eder, sonra, işlediği kötülük yerine iyilik yaparsa, bilsin ki ben *(ona karşı da)* çok bağışlayıcıyım, çok merhamet sâhibiyim.

12. Elini koynuna sok da kusursuz bembeyaz çıksın. Dokuz mucize ile Firavun ve kavmine *(git)*. Çünkü onlar artık yoldan çıkmış bir kavim olmuşlardır.

13. Mucizelerimiz onların gözleri önüne serilince: "Bu, apaçık bir büyüdür" dediler.

14. Kendileri de bunlara yakînen inandıkları halde, zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nice olduğuna bir bak!

❀

“Hani Mûsâ, âilesine şöyle demişti:” İnsanın ehli/âilesi, kendi özel çevresidir. Yâni ey Muhammed, kavmine Mûsâ’nın Tuvâ vâdisinde zevcesine ve beraberindekilere şöyle dediği vakti zikret.

Mûsâ (a.s.) Medyen’de Şuayb (a.s.)’ın yanında yirmi sene kaldı. Sonra Şuayb (a.s.)’ın kızı olan âilesi ile Mısır’a doğru yola çıktı. Yâni maksadı kendi annesini, birisi Kârûn’un eşi diğeri Yûşâ bin Nûn’un eşi olan iki kız kardeşini oradan getirmekti. Yolculuk esnasında karanlık ve pek soğuk bir gecede yolunu şaşırdı. Âilesini de doğum sancısı tutmuştu. Çakmağını taşa vurdu; ancak çakmak çakmadı. Derken Tûr tarafından ona bir ateş göründü. Âilesine: “Siz burada durun.

“Gerçekten ben bir ateş gördüm.”

*et-Tâc’*da der ki: “اَلْاِينَاسُ” görmek demektir. Bu fiilin bâbı bir şeyin ortaya çıkmasına ve yabaniliğe ters olan her şeye delâlet eder.

Mukâtil: “Ateş, nûrdur.” der. Bu, Mûsâ (a.s.)’ın Cuma gecesi arz-ı mukaddeste dağın sağ tarafında gördüğü izzet sâhibi Rabbi’n nûrudur. Nûrun nâr/ateş şeklinde tecellî etmesinin sırrı Tâhâ sûresinde geçmişti.

“*(Gidip) size oradan*” yolun nerede olduğuna dâir “*bir haber getireceğim,”*

“سَاٰتِيكُمْ”ün sîn’i mesâfenin uzaklığına veya yavaş da olsa getirme sözünü mutlaka yerine getireceğine delâlet etmek içindir. Bu (ikinci) durumda te’kid için olur.

“*yahut*” orada bana yol gösterecek birini bulumazsam “*bir ateş parçası*” ateşin çoğundan veya kaynağından alınmış bir ateş şûlesi “*getireceğim,*” Hemencecik o ateşin yanından bir haber getireyim. Yâni o ateşin başında olan kimseden yolu sorayım.

Kulunda iki mahrûmiyeti toplamamak Allah’ın âdetindendir.

“اِقْتَبَسْتُ مِنْهُ نَارًا وَعِلْمًا” denir ki ondan ateş veya ilim aldım/istifâde ettim demektir.

el-Müfredât’ta der ki: “اَلشِّهَابُ” tutuşturulmuş ateşin yükselen/parlayan alevi demektir. “اَلْقَبَسُ” alevden alınan ateş/kor demektir. “اَلْاِقْتِبَاسُ” ise onu taleb etmektir. Sonra mecâzen ilim ve hidâyet talebi için de kullanılmıştır.”

Eğer “Tâhâ sûresinde umma/ihtimal ifâdesiyle ***“Belki size ondan bir parça kor getiririm.”*** (Tâhâ, 20/10) dedi. Burada ise haber vererek ve kesinlik bildirerek *“getireceğim”* dedi. O halde bu iki ifâde arasında çatışma var.” dersen, şöyle cevap veririm: Çatışma yok. Çünkü bir kimsenin bir konuda ümidi kuvvetlenince, aksinin de olmasını mümkün görmekle birlikte *“Şöyle yapacağım”* der.

“*Umarım ki ısınırsınız!*” ateşin harâreti ile soğuğu giderirsiniz.

“اَلصِّلَاءُ” büyük ateş. “اَلْاِصْطِلَاءُ” ateşle ısınmaktır.

فَلَمَّا جَاۤءَهَا نُودِيَ اَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨﴾

8. Oraya geldiğinde şöyle seslenildi: Ateşin bulunduğu yerdeki ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır! Âlemlerin Rabbi olan Allah, eksikliklerden münezzehtir!

“*Oraya geldiğinde*” Mûsâ (a.s.) o ateşin yanına geldiğinde, yeşil ağaçtan yakmayan/yakma özelliği olmayan bir nur yayıldığını gördü. Bir rivâyete göre diğer ateşler gibi yakıcı bir ateşti. O ağaç semure ağacı idi. “*Şöyle seslenildi:*” Ona nidâ geldi ki o Tûr tarafından işitilen sözdür.

*Arâisü’l-beyân’*da der ki: Mûsâ (a.s.) hâlinin başında aşk ve muhabbet makamındaydı. Mükâşefe hallerinin çoğu iltibâs makamındaydı. Mûsâ (a.s.)’ın keşfinin ortaya çıkma zamanı gelince Allah Teâlâ, ağacı ve ateşi fiili bir ayna yaptı. Zâtından celâli ve cemaliyle Mûsâ (a.s.)’a tecellî etti. Korkmaması için de onu insan şeklinde bıraktı, ateş ve ağaca yaklaştırdı. Celâlini müşâhedeyi ona keşfettikten sonra ağaçtan ona nidâ etti. Şâyet böyle olmasaydı, Allah’ın azamet ve izzetinin şiddetle zuhûr ettiği ilk anda Mûsâ (a.s.) yok olurdu.

“*Ateşin bulunduğu yerdeki ve çevresindekiler mübârek kılınmıştır!*”

“Mübârek” kendisinde hayır ve bereket olan demektir.

“مَنْ فِى النَّارِ” ateşin bulunduğu yerdekiler demektir. Burası, ***“o mübarek yerdeki vâdînin sağ kıyısından, (oradaki) ağaç tarafından kendisine şöyle seslenildi...”*** (el-Kasas, 28/30) âyetinde zikredilen mübârek yerdir.

“وَمَنْ حَوْلَهَا” ateşin bulunduğu yerin etrafındakiler demektir. Zâhiren anlaşılan, mübârek kılınmanın bu vâdîdeki herşey; peygamberlerin gönderildiği, yaşadıkları ve öldükleri yer olduğu için pek çok bereketlere sâhip olarak tanınan etrafındaki Şam toprakları ve özellikle de Allah Teâlâ’nın Mûsâ (a.s.) ile konuştuğu yer hakkında genel olmasıdır.

Allah Teâlâ’nın Mûsâ (a.s.)’a bu hitapla söze başlaması mübârek toprakların, yâni Şam’ın her tarafına berekâtı yayılacak büyük bir dînî vazifenin kendisi için takdir edilmiş olduğunun müjdesiydi. Bu ise Allah Teâlâ’nın onunla konuşması, onu kendisi için peygamber seçmesi ve onun elinde mûcizeler ızhâr etmesidir.

Her nerede Hakk’ı müşâhede ve O’nunla mükâleme/konuşma zuhûr ederse, orası bereketli bir yer olur. Görmez misin şâir ne demiş:

Selmâ bir vâdiye indiğinde; onun suyu,
Tatlı ve devamlı; otu da gül olur.

Melik ve Müteâl olan Allah ile olan hallerinin bereketi sebebiyle sahralarda ve dağlarda ricâlullahın, ayaklarını bastıkları yerler yeşerir olmuştur.

Bazı müfessirler, “بُورِكَ” lafzını selâmlama olarak yorumlamıştır. Nitekim **Kâşifî** bu lâfzın mânâsı hakkında “Bereket verilmiş olsun.” der.

Yine bazıları “مَنْ فِى النَّارِ (ateşin içindekiler)” ifâdesini melekler olarak tefsir etmiştir. Çünkü Mûsâ (a.s.)’ın gördüğü nûrun/ışığın içinde tesbih ve takdis sesleri işitilen melekler vardı. “وَمَنْ حَوْلَهَا (ateşin etrafında olan)” ifâdesini ise Mûsâ (a.s.) olarak

yorumlamıştır. Çünkü o ateşin yakınındaydı, içinde değildi. Mûsâ (a.s.) ateşe yönelince Allah Teâlâ onu ve o nûrun içindeki melekleri mübârek kıldığını seslenmiştir.

Âriflerden birisi şöyle demiştir: Allah Teâlâ “مَنْ فِى النَّارِ” ile mukaddes zâtını kasdetmiştir. Mûsâ (a.s.)’a müşâhede bereketini veren O’dur. Hakîkatte Allah Teâlâ’nın zâtı ve sıfatları herşeyden münezzeh olmakla birlikte âşıkın hâline uygun olarak ateş, nur/ışık, ağaç, Tur ve diğer vasıflarla tecellî eder. Bir hadîste “*Allah Teâlâ, zâtının heybetini nasıl isterse öyle gösterir.*” buyrulmuştur.

“*Âlemlerin Rabbi olan Allah, eksikliklerden münezzehtir!*” Bu cümle Allah Teâlâ tarafından Mûsâ (a.s.)’a nidâ edilenlere dâhildir. Bu onun Allah’ın kelâmını işitmekle teşbîh/Allah’ı başkalarına benzetme vehmine düşmemesi ve bu hususun büyüklüğü konusunda onu hayrete sevk etmek içindir. Âlemlerin Rabbi olan Allah Teâlâ teşbihten münezzehtir. Rivâyete göre Musa (a.s.) bu nidâyı işitince, “Seslenen kimdir?” dedi. Tekrar nidâ geldi:

يَا مُوسَى اِنَّهُ اَنَا اللّٰهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٩﴾

9. Ey Mûsâ! İyi bil ki, ben, mutlak galip ve hikmet sâhibi olan Allah’ım!

Yâni O güçlü, vehimlerin kavramaktan çok uzak olduğu şeyleri yapmaya kâdir, her yaptığını hikmet ve tam bir tedbirle yapandır.

*el-Es’îletü’l-mufhıme’*de der ki: “Mûsâ (a.s.), *“Gerçek şu ki, ben Allah’ım”* sözünü ağaçtan işitti. Bu da işitilenin, (kadîm değil) hâdis olduğuna delâlet eder. Çünkü cihetlerden işitilmek hâdis olma alâmetidir.”

Bunun cevabı şöyledir: Biz Allah Teâlâ’nın zâtını cihetten ve mekândan tenzîh ettiğimiz gibi Allah Teâlâ’nın kelâmını da cihet ve mekândan tenzîh ederiz. Bu yüzden O’nun kelâmını seslerden ve harflerden de tenzîh ederiz. Mûsâ (a.s.)’ın Allah’ın kelâmını işitmesi ancak ağaç tarafından meydana gelmiştir. Şu halde ağaç Allah Teâlâ’ya değil, Mûsâ (a.s.)’ın işitmesine nisbet edilir. Tıpkı cennetin Allah’a değil, cennet ehlinin görmesine nisbet edilmesi gibi. Çünkü bundan Allah’ın cennette olması lâzım gelmez.

Eğer: “Mûsâ (a.s.) Allah’ın kelâmını ses, harf ve cihetsiz nasıl işitti?” diye soracak olursan, şöyle cevap veririm: Eğer bu soru kelâmın nasıl olduğu hakkındaysa bu câiz değildir. Çünkü Allah’ın zâtı ve sıfatlarının keyfiyetini/nasıl olduğunu sormak muhâldir/imkânsızdır. Çünkü ‘Cisim, cevher ve ârâz olmaksızın O’nun zâtı nasıldır? Kesb ve zarûret olmaksızın O’nun ilmi nasıldır? Salâbet olmaksızın O’nun kudreti nasıldır? Şehvet ve arzu olmaksızın O’nun irâdesi nasıldır? Ses ve harf olmaksızın O’nun konuşması nasıldır?’ denilmez.

Eğer Mûsâ (a.s.)’ın Allahın kelâmını nasıl işittiği sorulursa deriz ki: Allah Teâlâ, Mûsâ (a.s.) için işittiği şeyin Allah’ın harf, ses ve cihet olmaksızın kadîm ve ezelî

kelâmı olduğunu kendisiyle bildiği zarûrî bir ilim yaratmıştır.

Mûsâ (a.s.) Allah’ın kelâmını altı yönden işitti. Bütün azaları kulağı gibi olmuştur. Yâni âhirette de olacağı gibi, bütün vücûdu kulak oldu. Kâmil-i vâsıl için dünyada âhiretin hükmü geçerlidir.

وَاَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَٓانٌّ وَلّٰى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَا مُوسٰى لَا تَخَفْ اِنّ۪ي لَا يَخَافُ لَدَيَّ الْمُرْسَلُونَ ﴿١٠﴾

10. Asânı at! Mûsâ *(asâyı atıp)* onu yılan gibi deprenir görünce dönüp arkasına bakmadan kaçtı. *(Kendisine dedik ki)*: Ey Mûsâ! Korkma; çünkü benim huzurumda peygamberler korkmaz.

“Asânı at!” ifâdesi önceki “mübârek kılınmıştır” fiiline atfedilmiştir. Yâni ‘Ateşin içinde bulunanlar mübârek kılınmıştır, asânı at’ diye seslenildi, demektir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “İşâret etmektedir ki Hakk’ın nidâsını işiten ve cemâlinin nurlarını müşâhede eden herkes himmet elinde Allah’tan başka ne dayanağı varsa atar/bırakır. Allah’ın fazlından ve kereminden başka hiçbir şeye güvenip dayanmaz.

Hak’tan gayrıya güvenmek, tarikatta küfür sayılır.
Ey dost, bu yolda Hakk’ın fazlından başkasına güvenme

“Mûsâ (asâyı atıp) onu yılan gibi deprenir görünce” Sanki şöyle buyrulmuştur: Mûsâ (a.s.) elindeki asâyı attı ve asâ hızla sürünen bir yılan hâline dönüştü. Onun pek hızlı hareket ettiğini, sağa sola gittiğini görünce...

“جَانٌّ” çabuk hareket eden hafif/küçük yılan demektir. Farsça “ejderha” denilen büyük yılan çabuk hareket edip kıvrılmakta küçük yılana benzetilmiştir. “الجان” bir yılan türüdür. Kara gözlü, eziyet vermeyen, evlerde çok rastlanan bir yılandır. Nitekim *el-Kâmûs*’ta böyle geçmektedir.

Ebü’l-Leys der ki: “Doğrusu asâ, Fir’avn’un yanında ejderhâ, Tûr dağında ise küçük yılan gibi olmuştur.”

Burada işâret vardır ki sûrette/maddî âlemde Allah’tan başka dayanılan her şey, mânâda sâhibi için bir ejderhâdır. İşte bu sebepten *Mesnevî*’de şöyle der:

Gönülde yurt tutan her hayal
Mahşer günü bir sûrete bürünür

“Dönüp arkasına bakmadan kaçtı.” Mûsâ (a.s.) korkusundan kaçtığı halde geri döndü, yüzünü çevirdi. *Keşfü’l-esrâr*’da der ki: “Mûsâ (a.s.) ona arkasını döndü ve sırt çevirdi.”

“وَلَمْ يُعَقِّبْ” geriye dönmedi, demektir. Mûsâ (a.s.) bu işle kendisinin helâk edilmek istendiğini zannettiği için korkmuştur. Nitekim âyetin devamı buna delâlet etmektedir:

Kendisine dedik ki: *“Ey Mûsâ! Korkma;”* yâni bana güvenerek benden başkasından ya da mutlak olarak benden de benden başkasından da korkma! “*Çünkü benim huzurumda peygamberler korkmaz.”* Bu âyet, peygamberlerden mutlak olarak korkunun kaldırıldığına delâlet eder. Fakat bu her zaman değil, kendilerine vahiy ve hitap edildiği vakittir. Çünkü onlar o vakit Allah’ın işlerini mütâlaada müstağraktırlar. Gönüllerine kimseden hiçbir korku gelmez. Diğer zamanlarda ise insanların Allah’tan en fazla korkanlarıdırlar.

Ya da âyetin mânâsı şöyledir: Onlar için benim katımda kötü âkıbet yoktur ki ondan korksunlar.

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de der ki: “Yâni kim mâsivâdan Allah’a firar ederse, Allah onu mâsivâdan emin kılar ve ona şöyle der: “Korkma, sen benim yanımdasın. Benim eltâfımdan kendisine hediyeler ve bağışlar gönderilen, nurlanmış ve ilhâma mazhar olmuş kalbler benim huzurumda benden başkasından korkmaz.”

*Arâisü’l-beyân’*da der ki: “Yılandan korkma. Çünkü gördüğün şey, benim azametimin tecellîsinin zuhûrudur. Peygamberler, iltibâs makamında (Allah ile beraber iken) benim azametimi ve celâlimi müşâhededen dolayı korkmazlar. Çünkü onlar benim rubûbiyetimin sırlarını bilirler.”

Allah Teâlâ, Mûsâ (a.s.)’ın Kıptî’yi öldürdüğünden dolayı korku duyduğunu bildiği için buna îmâda bulunarak şöyle buyurdu:

إِلَّا مَنْ ظَلَمَ ثُمَّ بَدَّلَ حُسْنًا بَعْدَ سُوءٍ فَإِنِّي غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١﴾

11. Ancak, kim haksızlık eder, sonra, işlediği kötülük yerine iyilik yaparsa, bilsin ki ben *(ona karşı da)* çok bağışlayıcıyım, çok merhamet sâhibiyim.

“Ancak, kim haksızlık eder,” yâni peygamberlerden Âdem, Yûnus, Dâvud, Mûsâ (aleyhimü’s-selâm) gibi kim kendisinden bir zelle sâdır olmasıyla nefsine zulmeder “*sonra, işlediği kötülük yerine iyilik yaparsa,”* Sonra kötülüğü iyilikle değiştirir ve onun yerine iyilik yaparsa, yâni günahtan sonra tevbe ederse…

“Haksızlık/zulüm” denilmesi, Âdem (a.s.)’ın ***“Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik.”*** (el-A’râf, 7/23) ve Mûsâ (a.s.)’ın ***“Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim.”*** (el-Kasas, 28/16) demesi sebebiyledir.

“Bilsin ki ben” tevbe edenleri “*çok bağışlayıcıyım, çok merhamet sâhibiyim”* onlara çok şefkatliyim.

Peygamberlerin günah işlemesinin mümkün olup olmadığı konusunda âlimler ihtilâf ettiler. **İmam (Râzî)** bu konuda şöyle demiştir: “Bize göre tercih edilen görüş, peygamberlik sırasında onlardan ne küçük ve ne de büyük günah sâdır olmadığıdır.

Onların evlâ olanı terk etmeleri de bizim küçük günahlarımız gibidir. Çünkü ebrârın/iyi kimselerin sevap/iyilik saydıkları şeyler, mukarrebîne/Hakk'a yakın kılınanlara göre günah kabul edilir."

el-Fütûhât'ta der ki: "Bilesin ki havâssın günâhları, başkalarının tabîattan gelen şehvetin hükmüyle işledikleri günahlar gibi değildir. Onların günahları te'vil'de hatâ etmeleri ile olur."

Bunun izâhı şöyledir: Hak Teâlâ, ârif-i billâh bir kulunun muhâlif bir ameli işlemesini murâd etmişse, te'vîl ile bu ameli işlemeyi ona güzel gösterir. Çünkü ârifin ma'rifeti, onu kendisinde bir hak taraf olduğuna şâhidlik eden bir te'vil olmaksızın muhâlefete düşmekten alıkoyar. Çünkü ârif asla hurmeti/haramı çiğnemez. Süslü gösterme ve te'vil yoluyla mukadder bir hatâya düşerse, Allah Teâlâ ona kendisini bu fiile sevkeden o te'vilin bozuk olduğunu bildirir. Nitekim Âdem (a.s.) hakkında böyle olmuştur. Çünkü o, te'vîl ile âsî olmuştu. İşte o zaman ârif, şerîat lisanının kendisinin isyan ettiğine hükmettiği gibi o da kendisi aleyhine aynı hükmü verir. O bu hatâya düşmeden önce te'vîl şüphesi bulunduğu için âsî değildi. Nitekim müctehid bir meseledeki meşrû hükmün o olduğuna inanarak herhangi bir hususta fetvâ verdiği zaman hatâ ile vasfedilmez. Sonra ikinci bir durumda delîl ile hatâ ettiği kendisine zâhir olursa, daha önce değil delilin zâhir olduğu zamanda zâhir lisanı onun hatâ ettiğine hükmeder. İşte böylece keşf hâli üzere olan bir kulun te'vîl, süsleme, gaflet ve unutma olmadan asla Rabbine isyân etmesinin mümkün olmadığı bilindi.

Bâyezid (k.s.)'a: "Ehl-i keşften olan bir ârif günah işler mi?" diye sorulduğunda "Evet, ***Allah'ın emri mutlaka yerine gelecek, yazılmış bir kaderdir.*** (el-Ahzâb, 33/38)" diye cevap vermesine gelince, bu yukarda söylenenlere ters düşmez. Yâni Allah hakkında takyîd ile (kayıt ve şart koşarak) hükmetmemeleri âriflerin edeblerindendir. Bâyezid sanki şöyle demektedir: Eğer Hak Teâlâ ezelî ilminde onlar aleyhine bir şey takdir etmişse, o mutlaka meydana gelir. Meydana gelince de o kimse için mutlaka bir hicâb vardır. Bunun en azı te'vîl veya tezyîn (süslü gösterme)dir. Buni iyi bil!

وَاَدْخِلْ يَدَكَ فٖى جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَٓاءَ مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍ فٖى تِسْعِ اٰيَاتٍ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهٖ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقٖينَ ﴿١٢﴾

12. Elini koynuna sok da kusursuz bembeyaz çıksın. Dokuz mûcize ile Fir'avn ve kavmine *(git)*. Çünkü onlar artık yoldan çıkmış bir kavim olmuşlardır.

"*Elini koynuna sok da*" Elini gömleğinin yakasına sok da. Âyette "elini koluna/yenine sok" buyrulmadı. Çünkü Mûsâ (a.s.)'ın üzerinde kolu ve düğmeleri olmayan yün bir elbise vardı. Mübârek eli de açıktaydı. İşte Mûsâ (a.s.)'a elini dış gömlek yerine giyilen bu küçük bir cübbesinin içine sokması emredildi.

"Kusursuz" abraşlık ve benzeri bir hastalık olmaksızın "*bembeyaz*" güneş ışığı gibi

bir ışığı olduğu halde parıl parıl parlayarak “*çıksın.”* Yâni elini koynuna sokarsan, bu şekilde çıkar, demektir.

Bu ikisinin (asâ ve beyaz el) de dâhil olduğu *“Dokuz mûcize ile Fir’avn ve kavmine*” kıptîlere peygamber olarak gönderilmiş olduğun halde “*(git.)”* Böylece asâ ve beyaz el ile mûcîzeler dokuz olmuş olur. Diğerleri arâzîlerde kuraklık, ürünlerde azalma, tûfân, çekirge, haşerât, kurbağa ve kandır.

“Çünkü onlar artık yoldan çıkmış” yâni inkârda/nankörlükte ve düşmanlıkta haddi aşmış “*bir kavim olmuşlardır.”* Bu ifâde Mûsâ (a.s.)’ın peygamber olarak gönderilmesinin sebebini bildirmektedir.

فَلَمَّا جَٓاءَتْهُمْ اٰيَاتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا هٰذَا سِحْرٌ مُب۪ينٌۚ ﴿١٣﴾

13. Mûcizelerimiz onların gözleri önüne serilince: “Bu, apaçık bir büyüdür” dediler.

“Mûcizelerimiz” apaçık ve aydın bir halde “*onların gözleri önüne serilince:”* Bu dokuz mûcize Mûsâ (a.s.) tarafından onlara getirilip onun elinde görülünce...

“مُبْصِرَةً” İsm-i fâil olup eğer görülen şeylerden olsa neredeyse kendisini görecek kadar gözlere fazlasıyla aydın ve açık olduğunu hissettirmek için ism-i mef’ûl mânâsında kullanılmıştır.

“Bu, apaçık” sihir olduğu besbelli *“bir büyüdür”* Herkes bunun sihir olduğunu bilir. *“dediler.”*

وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَٓا اَنْفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّاۜ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الْمُفْسِد۪ينَ ﴿١٤﴾

14. Kendileri de bunlara yakînen inandıkları halde, zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler. Bozguncuların sonunun nice olduğuna bir bak!

“*Kendileri de bunlara yakînen inandıkları halde,*” Yani, onların nefisleri/kendileri, yâni kalbleri ve gönülleri yakînî/kesin bir ilim ile O’nun Allah katından olduğunu ve sihir olmadığını bildikleri halde, demektir.

Ebü’l-Leys der ki: “Kalplerinin bunlara yakînen inanmasının sebebi şudur: Onlar her âyeti gördükçe Mûsâ (a.s.)’dan yardım istediler ve musîbeti kendilerinden uzaklaştırmasını taleb ettiler. Bunun üzerine musîbet onlardan kaldırıldı. Böylece bu mûcizelerin Allah Teâlâ’dan olduğu onlara belli oldu.

Nefsânî *“zulüm ve*” şeytânî “*kibirlerinden*” yüz çevirme ve büyüklenmelerinden “*ötürü onları inkâr ettiler.”* Onların ilâhî âyetler/mûcizeler olduğunu dilleriyle

yalanladılar.
"اَلْجُحُودُ" Bir şeyi iyice bilip yakînen tanıdıktan sonra inadına inkâr etmektir. Burada ise "*kendileri de bunlara yakînen inandıkları halde*" sözünün istidrâk (önceki sözde bulunan yanlışlığı telâfî) anlamına gelmemesi için tekzib/yalanlama kasdedilmiştir.
"Bozguncuların sonunun nice olduğuna bir bak!" O halde ey Muhammed, nasıl oldu bir bak. Fâsık ve zâlimlerin sonu ise dünyada suda boğma, âhirette cehennem ateşinde yakmadır.

Müfsidlerin bütün yaptıkları kendilerine hoş görünür
Hâlbuki fesâd ehlinin âkıbetleri ateştir

Bu âyette Kureyş kâfirlerine de bir temsil vardır. Çünkü onlar da müfsid ve mütekebbir idiler. Fir'avn'u helâk etmeye kâdir olan, aynı özellikleri taşıyan başkalarını da helâk etmeye kâdirdir. İşte bu kıyâmete kadar devam edecektir. Çünkü her asır ve zamanda Allah'ın dostlarına cemâli bâkî olduğu gibi düşmanlarına da celâli bâkîdir.
Akıl sâhibine gereken, başkasının hâlinden öğüt almak, nefs-i emmârenin sıfatlarından olan zulüm ve büyüklenme gibi helâke götüren sebepleri terk etmek, adâlet, tevâzu ve diğer kalbin melekelerinden olan meziyetlerle hâlini ıslâh etmektir.
Âyetin işâreti ise şöyledir: İlâhî feyzi vâsıtasız almak için insanlık istîdâdını bozanların uğrayacağı âkıbet, hayvanların ve yırtıcıların derecesine inmek ve cehennemin en alt tabakasında şeytanlarla beraber ve arkadaş olmaktır.
İşte bir bak ki, yüceliklere yükselmek zor, aşağı düşmek ise kolaydır. Nefis ve tabîat, havaya atılan taşa benzer ki sonunda insanı cehennem çukuruna götürür. Kişi, mücâhede ve riyâzâtlarla onları latîfleştirmek için çalışırsa, yüksek derecelere çıkma şerefine erer ve derekelere düşmekten kurtulur.
Hâfız der ki:

Kanatlarını aç da Tûbâ ağacında öt sen
Senin gibi bir kuşun kafeste esir olması yazık doğrusu

İnsanın nefsi çirkin olduğu halde bedeninin güzel olması onun için ne kadar kötüdür. Bu tıpkı baykuşun mâmur ettiği bir bahçeye, kurdun koruduğu sürüye benzer. Yine insanın malının çokluğunu ve eşyasının güzelliğine îtibar etmesi ne kötüdür. Bu da üzerinde süs eşyası bulunan bir öküze benzer.
Şu halde insanın üstünlüğü yüksek himmetleri, hakka tâbi olması, edeb ve yasakları işleyerek tehlikelere düşmekten kendisini alıkoyacak bir akıl iledir.
Yüce Allah'tan bizi irşâdını kabul edenlerden, kitabı ile amel edenlerden, azâbından korunanlardan, sevabına nâil olduğu için gıbta edilenlerden kılmasını dileriz.

SÜLEYMAN DÂVÛD'A VÂRİS OLDU

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا دَاوُ۫دَ وَسُلَيْمٰنَ عِلْمًاۚ وَقَالَا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذ۪ي فَضَّلَنَا عَلٰى
كَث۪يرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٥﴾ وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوُ۫دَ وَقَالَ يَٓا اَيُّهَا
النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ وَاُو۫ت۪ينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍۜ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ
الْمُب۪ينُ ﴿١٦﴾ وَحُشِرَ لِسُلَيْمٰنَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ وَالطَّيْرِ
فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٧﴾ حَتّٰٓى اِذَٓا اَتَوْا عَلٰى وَادِ النَّمْلِۙ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَٓا
اَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْۚ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمٰنُ وَجُنُودُهُۙ وَهُمْ
لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٨﴾ فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ اَوْزِعْن۪ٓي اَنْ
اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّت۪ٓي اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰيهُ وَاَدْخِلْن۪ي بِرَحْمَتِكَ ف۪ي عِبَادِكَ الصَّالِح۪ينَ ﴿١٩﴾

15. Andolsun ki biz, Davud'a ve Süleyman'a ilim verdik. Onlar: Bizi, mü'min kullarının birçoğundan üstün kılan Allâh'a hamd olsun, dediler.

16. Süleyman Davud'a vâris oldu ve dedi ki: Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi ve bize her şeyden *(nasip)* verildi. Doğrusu bu apaçık bir lütuftur.

17. Süleyman'ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan müteşekkil orduları toplandı; hepsi bir arada *(onun tarafından)* düzenli olarak sevk ediliyordu.

18. Nihâyet karınca vâdisine geldikleri zaman, bir karınca: Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin; Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin! dedi.

19. *(Süleyman)* onun sözünden dolayı gülümsedi ve dedi ki: Ey Rabbim! Beni, gerek bana gerekse ana-babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya muvaffak kıl. Rahmetinle, beni iyi kulların arasına kat.

"*Andolsun*" Allah'a yemin olsun "*ki biz, Davud'a ve Süleyman'a*" yâni onlardan her birisine "*ilim*" şer'î esaslardan, hükümlerden, zırh yapma, dağların tesbih etmesi, kuşlarla ve hayvanlarla konuşma gibi onlardan her birine mahsus diğer şeylerin ilminden bir bölümünü "*verdik.*"

*Mişkâtü'l-envâr'*da der ki: "Bir karınca Süleyman (a.s.)'a: "Ey Allah'ın nebîsi! Babanın ismi niçin Dâvud, senin ismin de niçin Süleyman oldu, biliyor musun?" dedi. Süleyman (a.s.): "Hayır" dedi. Karınca: "Çünkü baban kalbini Allah'tan başkasına iltifat yarasından tedavî ettiği için sevildi. Sen de Selîm'in tasğîri olan Süleym'sin "سُلَيْمُ آنَ لَكَ" yâni "Süleym senin de babana katılma vaktin geldi" anlamına gelir.

Allah Teâlâ yedi kimseye yedi şeyi öğretti: Âdem (a.s.)'a eşyânın isimlerini öğretti. Bu, meleklerin ona secde etmelerine ve selâm vermelerine sebep oldu. Hızır (a.s.)'a firâset ilmini öğretti. Bu onun Mûsâ ve Yûşâ (a.s.) gibi öğrenciler bulmasına sebep oldu. Yûsuf (a.s.)'a rüyâ tâbirini öğretti. Bu onun âilesini bulmasına ve saltana ermesine sebep oldu. Dâvud (a.s.)'a zırh yapmayı öğretti. Bu da ona riyaset ve derece elde etmesine sebep oldu. Süleyman (a.s.)'a kuşların dilini öğretti. Bu da onun Belkıs'ı bulmasına sebep oldu. Îsâ (a.s.)'a kitabı, hikmeti, Tevrât'ı ve İncîl'i öğretti. Bu da onun annesinden töhmetin giderilmesine sebep oldu. Hz. Muhammed (s.a.)'e şeriatı ve tevhîdi öğretti. Bu da şefâatin varlığına sebep oldu.

Mâverdî der ki: "Âyetteki "*ilim*" ile kimyâ ilmi kasdedilmiştir. Çünkü bu ilim nebîlerin, rasûllerin ve ârif velîlerin ilimlerindendir. Nitekim Hz. **Mevlânâ** (k.s.) şöyle der:

Evliyanın büyük kerâmetlerindendir,
İlk olarak şiir, son olarak kimya

Hakîkatte kimyâ, mevcûda kanâat etmek, kaybedilenin yolunu gözlemeyi terk etmektir.

İksirde ve sanatta olmayan bir kimya öğreteyim sana:
Git, kanâati seç; çünkü âlemde kanattan daha iyi kimya yoktur

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: "Dâvud, İsrailoğulları'nın peygamberlerindendi. Yehûda b. Ya'kub'un oğlu idi. Zamanı, Mûsâ (a.s.) zamanından yüz yetmiş dokuz yıl sonraydı. Hükümranlığı da Tâlût'un saltanatından sonraydı. İsrailoğulları'nın hepsi ona uydular ve saltanat onda karar kıldı. Bu sebeple Âlemlerin Rabbi: "***Onun hükümranlığını kuvvetlendirmiştik***" (Sâd, 38/20) buyurdu. Her gece İsrailoğulları'nın seçkinlerinden üç bin kişi onu bekler/bekçilik ederdi. İlim mülkü ve nübüvvet ona verilmişti. Nitekim Hak Teâlâ **"***Andolsun ki biz, Davud'a ve Süleyman'a ilim verdik.***"** buyurmuştur. Onların hükümleri ve amelleri Tevrat'ın ahkâmına göreydi. Çünkü ona gönderilen Zebur, baştanbaşa vaaz ve öğüttü; emir ve nehiy hükümleri mevcud değildi."

İbn Atâ (k.s.) der ki: "Âyetteki "*ilim*" Rabbini bilme ve nefsini bilme demektir. Onların Allah'ı bilmelerini kendilerini bilmek olarak belirtti. Kendi nefislerini bilmelerini de Allah'ı bilmenin hakîkati olarak belirtti. İşte bu yüzden mü'minlerin emîri **Ali b. Ebî Tâlib** (r.a.): "Nefsini tanıyan/bilen, Rabbini tanır/bilir." demiştir."

Allah'ın varlığına senin nefsin/varlığın kesin delildir
Nefsini bilirsen, onun yaratılmış, yaratanın O olduğunu bilirsin

Bilesin ki ilim iki türlüdür: Birincisi, şer'î vâsıtalarla tahsil edilen beyân ilmi. İkincisi, gaybî keşflerden elde edilen ıyân ilmi. Rasûlullah (s.a.)'in: *"Âlimlere sor,*

hikmet ehline karış ve büyüklerle oturup kalk.”[44] hadîsi ile kasdedilen şudur: Fetvâ isteme ihtiyacı olduğunda sadece beyan ilmini bilen âlimlerden sor. Sadece ıyân ilmini bilen âlimlere karış. Beyan ve ahkâm ilmi ile mükâşefe ve esrâr ilmini bilen âlimlerle de oturup kalk. Onlarla oturup kalkmanın emredilmesi, dünya ve âhiretin faydaları bu beraberlikte olduğu içindir.

Varlığında iyilik ve güzelliği ara, fırsatı ganimet bil
Çünkü benliğin niceliğiyle zamanı kaybedersin

“Onlar:” yâni Dâvud ve Süleyman (a.s.) kendisine verilen ilme şükrederek: Bize verdiği ilim ile *“Bizi, mü’min kullarının bir çoğundan üstün kılan Allah’a hamd olsun” dediler.”*

Aslında her birinin ifâdesi *“Beni ... üstün kılan”* şeklindedir. Ancak onların sözleri nakledilirken sözü kısaltmak için birinci çoğul şahıs sıygasıyla ifâde edilmiştir.

Böylece “vav” ile atfın yerinin güzelliği ortaya çıkmış oldu. Çünkü “fâ” ile atıf yapılsaydı akla ilk gelen, her birinin hamdinin sadece kendisine verilen şeyden dolayı değil, her ikisine verilen faziletin sonucu olduğu olurdu.

Beydâvî der ki: “Vav” ile atfedilmesinde onların söyledikleri bu sözün, bu nimete karşılık yaptıklarının bir kısmı olduğunu hissettirmek içindir. Sanki şöyle buyrulmuştur: Onlar yaptıklarını Allah’a şükür olsun diye yaptılar ve: “…Allah’a hamdolsun.” dediler.”

“Bir çoğundan”, hiç ilim verilmemiş kimselerden demek değil, o ikisinin ilmi gibi ilim verilmeyip kendilerinden üstün kılındıkları kimseler demektir. Çünkü bu “*çoğundan*”ın mü’minlerden olduğu açıklanmıştır. Onların ise tamamen ilimden hâlî olmaları ise imkân dışıdır.

İkisinin *“çoğundan”* diye özel olarak zikredilmesi, bazılarının da onlardan üstün olduğuna remz/işârettir.

Yine bu âyette ilmin fazîletine ve ilim ehlinin şerefine en açık bir delil vardır. Nitekim Dâvud ve Süleyman (a.s.), ilimden dolayı şükrettiler, onu üstünlüğün esası kıldılar, onu bırakıp da onlardan başkasına benzeri verilmeyen mülke/saltanata îtibar etmediler. Yine burada âlimlere Allah’ın kendilerine lütfundan verdiği ilim için Allah Teâlâ’ya hamd etmeye, tevâzu göstermeye, kendileri bir çoklarından üstün kılınmış olsa da kendilerinden üstün kılınan bir çok kimsenin de olduğuna inanmalarına teşvik vardır. “***Her ilim sâhibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır.***” (Yûsuf, 12/76). Mü’minlerin emîri **Hz. Ömer** (r.a.) de *“Herkes Ömer’den daha fakîhtir”* diye ne güzel söylemiş.

Âyette ruh Dâvud’una, kalb Süleyman’ına işâret vardır. Onların ilmi, rabbânî ilham ve Allah’ın Âdem (a.s.)’a öğrettiği isimlerin ilmidir. Onların hamdi, Allah’ın kendilerini kullukta kullanılan âzâ ve organlardan üstün kıldığından dolayıdır. Çünkü uzuvların işi, kulluk ve amel, ruhun ve kalbin işi, ilim ve ma’rifettir ki aslolan budur.

Bir adam Rasûlullah (s.a.)'e amellerin en fazîletli olanını sordu. Rasûlullah (s.a.): *"Allah'ı bilmek (el-ilmü billâh) ve dîninde ince anlayış sâhibi (fıkh) olmak."* buyurdu. Adam bir kaç kez sorusunu tekrarladı ve sonunda: "Yâ Rasûlallah! Ben sana amelden soruyorum, sen ilimden haber veriyorsun." dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.): *"İlimle işlediğin az amel sana fayda verir. Cehaletle işlediğin çok amelin ise sana faydası olmaz."* buyurdu.[45]

İlim sâhibi olmayan âbid, değirmen taşını döndüren merkebe benzer. Döner durur ama yol alamaz.

Feth el-Mevsılî (k.s.) der ki: "Hasta kimseden yiyecek, içecek ve ilaç men' edildiği zaman ölmez mi? İşte kalb de böyledir. Ondan ilim, hikmet ve tefekkür men olununca o da ölür."

Zâhir gıdalarla karnında tıka basa dolmak, bâtın gıdalarla beslenmeye mâni olur. Nitekim **Şeyh Sa'dî** (r.h.) şöyle der: "Dervişin biri akşam yemeğinde on batman yemek yerdi ve seher vaktine kadar da namazda Kur'ân'ı hatmederdi. Onun bu durumundan haberdar olan gönül erlerinden biri şöyle dedi: "Yarım ekmek yiyerek yatıp uyusa bundan daha iyi olurdu."

Mideni tıka basa doldurma ki marifet nuru girsin
Ağzına kadar doldurduğundan midende hikmete yer kalmamış

Kezâ kendini beğenmek ve kibir de nûra ve safâya (kalbin temizlik ve huzûruna) engeldir. Nitekim yine **Sa'dî**, *Bostân'*da şöyle der:

Su dolu bir kandil gibi kendi benliğinle dolmuşsun
Bu halde iken mum gibi nasıl parlarsın?

Kişi şerîatla zâhirini, tarîkatla bâtınını ıslâh edince, nebîlere ve velîlere verilen, onların bu sâyede kendi zamanlarındaki mü'minlerden üstün kılındıkları ilmin feyzine istîdadlı olur. Bu üstün kılma, Allah Teâlâ'ya daha fazla hamd ve şükre sebeptir. Çünkü senâ, mevhibe/bağış ve ihsan mikdârıncadır.

Allah Teâlâ'ya nimet ve ihsanlarından dolayı hamd ederiz. İlmimizi ve ilim denizinden bize verdiği damlaları artırmasını niyâz ederiz. Tahkîk yolunda muvaffak kılmasını, hevâyı dizleyen ve şehvetleri engelleyen öldüren faydalı ilimle birlikte sâlih amelde bize sebat vermesini dileriz. Çünkü lütfeden, nimet veren, kerem sâhibi, bol bol ihsân eden, bol bol veren ve çok merhametli olan O'dur.

وَاُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍؕ اِنَّ هٰذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ ﴿١٦﴾ وَوَرِثَ سُلَيْمٰنُ دَاوُ۫دَ وَقَالَ يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ

16. Süleyman Dâvud'a vâris oldu ve dedi ki: Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi ve bize her şeyden *(nasip)* verildi. Doğrusu bu apaçık bir lütuftur.

"Süleyman Dâvud'a vâris oldu" Yâni babasının vefâtından sonra ilim, nübüvvet ve mülk ona geçti. Bu hususlarda diğer çocukları değil o, babasının yerine kâim oldu.

Buna "*mîras*" adı verilmesi mecâzendir. Çünkü gerçekte mîras mal konusundadır. Peygamberler ise ancak nefsânî kemâlât mîras bırakırlar. Onların yanında malın değeri yoktur.

Rasûlullah (s.a.) **Ali** (r.a.)'a hitâben şöyle buyurmuştur: *"Sen benim kardeşim ve vârisimsin."* Ali (r.a.): *"Senin mîrasın nedir?"* diye sordu. Rasûlullah (s.a.): *"Benden önceki peygamberlerin mîras bıraktığı Allah'ın kitabı ve benim sünnetim."* buyurdu. [46]

Kutublardan birisi, Rabbinden kendisinden sonra makâmını oğluna vermesini istedi. Hak Teâlâ ona sırrında: "Hilâfet makâmı verâsetle olmaz. Bu ancak ilimlerde ve mallarda olur." buyurdu.

Sâdık mürid, bu iş için istîdad kazandıktan sonra hakîkatlerin ilimlerini şeyhinden mîras olarak alır. Bu hakîkatler onun makâmâtı olur. Bu yüzden Hz. Peygamber (a.s.): *"Âlimler peygamberlerin vârisleridir.*"[47] buyurmuştur.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "İşâret etmektedir ki kalb Süleyman'ı ruh Dâvud'una vâris olur. Çünkü hazret-i ilâhiyyeden sâdır olan her vârid, ilhâm, işâret, vahiy ve rabbânî feyz rûha geçer. Rûhun letâfetinin kemâlinden dolayı ondan kalbe ulaşır. Çünkü kalb safâsı (temizliği ve berraklığı) ile onu kabul eder, kesâfet ve salâbetiyle de onu muhâfaza eder. Bundan dolayı kalb ruhdan daha şerefli kılınmıştır. Bu yüzden Süleyman (a.s.) Dâvud (a.s.)'dan daha isâbetli hüküm verirdi. Rasûlullah (s.a.) de: "*Ey Vâbisa! Kalbine danış/kalbinden fetva iste.*"[48] buyurmuş, "Rûhuna danış" buyurmamıştır.

Kâşifî der ki: "Rivâyete göre Davud (a.s.)'ın on dokuz oğlu vardı. Her biri padişahlık iddiâsında bulundular. Hak Teâlâ semâdan mühürlenmiş bir mektup gönderdi. İçinde birkaç meseleyi zikretti ve şöyle buyurdu: "Bu meselelere evlâdlarından hangisi cevap verirse, senden sonra mülkünün vârisi olacak." Davud çocuklarını topladı, âlimleri ve seçkinleri de oraya çağırdı. Çocuklarına şu meseleleri sordu:

"Eşyanın en yakını hangisidir? Eşyanın en uzak olanı nedir? Kendisine bağlanılan, ünsiyet edileni hangisidir? Kendisinden kaçılan, uzaklaşılan şey nedir? İki kâim, iki değişen ve iki düşman olanları hangileridir? Sonu övülen ve güzel olan iş hangisidir? Sonu kötü ve kınanmış olan iş hangisidir?"

Davud'un çocukları cevap vermekten âciz kaldılar. Süleyman, eğer izin verilirse cevaplarını söyleyeceğini bildirdi. Davud kendisine izin verdi, Süleyman şöyle cevaplandırdı: "İnsana en yakın olan şey âhirettir. En uzak olan ise dünyadan geçen, uzaklaşan şeydir. Eşyanın ünsiyet edeni, insan cesedinin ruhla olan ünsiyetidir. Kendisinden en çok kaçılan, uzaklaşılan şey, ruhu olmayan bedendir. Kâim olan iki şey, arz ile semâdır. İki değişen gece ile gündüzdür. İki düşman, ölümle hayattır. Sonu

beğenilen ve güzel olan davranış, öfke anında sakin olmaktır. Âkıbeti kınanan davranış ise gazab anında hiddettir.

Verilen cevaplar semâdan inen o mektuptakine uygun olduğundan, İsrâiloğulları'nın önde gelenleri Süleyman (a.s.)'ın fazîlet ve kemâlini tasdik ettiler. Davud (a.s.) mülkünü/saltanatını ona teslim etti ve ertesi gün vefat etti. Süleyman (a.s.) da tahta oturdu."

"*Ve dedi ki:*" Süleyman (a.s.) övünmek ve büyüklenmek için değil Allah Teâlâ'nın nimetini ilân etmek ve kendilerine verilen göz kamaştırıcı mûcizeleri zikrederek insanları tasdîke çağırmak üzere şöyle dedi:

Baklî der ki: "Süleyman (a.s.) halka Allah'ın kendisine bağışladıklarından haber verdi. Çünkü temkîn derecesine ulaştığı zaman temkîn ehli bir kimsenin, mü'minlerin îmanının artması ve münkirler aleyhine delil olması için halka kendisinde bulunan Allah'ın mevhibelerinden haber vermesi câiz olur. Allah Teâlâ: *"Ve Rabbinin nimetini minnet ve şükranla an."* (ed-Duhâ, 93/11) buyurur.

"Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi"

"*Bize*" ifâdesi, kralların âdeti üzere kendisine itâat edilen bir kimseyi göstermektedir. Çünkü onlar büyüklenmek ve zorbalık için değil siyaset kurallarına riâyet ederek böyle konuşurlardı. "*Bize ... verildi.*" ifâdesi de aynı şekildedir.

Bazıları: *"Bize öğretildi"* yâni, bana ve babama demektir." demiştir. Bu tefsir, meşhur olduğu üzere kuş dilini anlamanın Süleyman (a.s.)'a mahsus olmasına ters düşer.

"اَلْمَنْطِقُ وَالنُّطْقُ" örfte gönülde olan şeyin kendisiyle ifâde edildiği basit (müfred) veya mürekkeb her lafza denir. Bazen anlamlı ve anlamsız basit ve birleşik olarak çıkarılan her sese de bu isim verilir. Meselâ "اَلْحَمَامَةُ نَطَقَتْ (Güvercin konuştu/öttü) denir.

İmam Râğıb der ki: "اَلنُّطْقُ" örfte dilin çıkardığı, kulakların duyduğu kesik seslerdir. Neredeyse bu kelime sadece insan için kullanılır. Başka varlıklar için ancak birbirine uyması için söylenir. Meselâ "اَلنَّاطِقُ وَالصَّامِتُ" denir. Burada "اَلصَّامِتُ (susan)" kelimesine uydurmak için "اَلنَّاطِقُ (konuşan)" kelimesi hayvan için kullanılmıştır. "اَلنَّاطِقُ" ile ses çıkaran, "اَلصَّامِتُ" ile sessiz olan kasdedilir. Hayvanlar için ancak mukayyed olarak veya benzetme yoluyla "اَلنَّاطِقُ" kelimesi kullanılır. Âyette kuşların seslerine "اَلْمَنْطِقُ (dil/konuşma) denilmesi, onları anlayan Süleyman (a.s.) bakımındandır. Dolayısıyla kim bir şeyden bir mânâ anlarsa, o şey sessiz bir şey de olsa o kimseye nisbetle konuşandır. Konuşan bir şey de olsa onu anlamayana nisbetle sessiz/susandır.

"اَلطَّيْرُ" kelimesi "طَائِرٌ"in çoğuludur. O ise kanatlı, havada yüzen ve uçan her canlıdır.

Karınca kıssasında da geleceği gibi Süleyman (a.s.) kuşların dışındaki hayvanların dillerini de anlardı. Ancak bu husus *"ve bize her şeyden (nasip) verildi."* Sözünün içinde derc edilmiştir. Kuşların diğer hayvanlardan seçkinliği sebebiyle kuşların dili özellikle belirtilmiştir.

Âyetin mânâsı, ‘Ey insanlar, ses çıkardığı/öttüğü zaman her kuşun ne dediğini, kuşların konuşmalarını, ne söylediklerini anlamak bize öğretildi.’ demektir. Kuş türlerinden her tür, birbirlerinin seslerini anlarlar. Kuşlardan her bir topluluğun bir sesi vardır ki o tür dışında insan onu anlayamaz ve kasdedileni bilemez. Kuşların dilinden Süleyman (a.s.)’a öğretilen, onların birbirinin maksadlarından anladıkları şeydir.

İnsânü’l-uyûn’da der ki: “Bu, açık/anlaşılır ifâde ile konuşmayan kuşlar hakkındadır. Yoksa bazı kuşların açık/anlaşılır ifâde ile öttükleri işitilmiştir. Meselâ, kargaların bir çeşidi açıkça “اَللّٰهُ حَقٌّ (Allah haktır)” der. Büyüklerden birisinin şöyle dediği nakledilir: “Secde sûresini okuyan bir karga gördüm. Secde âyetine gelince secde etti ve “Kara bedenim sana secde etti ve gönlüm sana îman etti.” dedi. Papağan açıkça konuşur. Bir defasında bir arkadaşımın evine gitmiştim. Orada daha önce görmediğim bir papağan vardı. Birde ne göreyim “Merhaba, Şeyh Bekrî” diyor. Onun böyle arı duru konuşmasına hayret ettim.”

Hikâye edilir ki bir adam Bağdad’dan yola çıktı. Yanında dört yüz dirhemden başka parası yoktu. Yolda Ebû Züreyk diye bilinen kuşun yavrularını gördü. Yanında bulunan para ile onları satın aldı. Sonra Bağdad’a döndü. Sabah olunca dükkanını açtı. Yavruları da oraya bıraktı. Soğuk bir rüzgar esti, biri dışında yavruların hepsi öldü. Kalan yavru onların en zayıfı ve en küçüğüydü. Bunun üzerine adam fakir düşeceğine kanâat getirdi. Bütün gece Allah’a: *“Ey yardım isteyenlerin imdâdına yetişen, bana yardım et.”* diye yalvardı. Sabah olunca soğuk kesildi. Yavru tüylerini çırparak *“Ey yardım isteyenlerin imdâdına yetişen, bana yardım et.”* diye ses çıkarmaya, feryâd etmeye başladı. İnsanlar yavrunun sesini dinlemek için etrafına toplandılar. Oradan mü’minlerin emîrinin câriyesi geçti ve kuşu o adamdan bin dirheme satın aldı. *Hayâtû’l-hayevân*’da böyle geçmektedir.

İmam Demîrî der ki: “Ebû Züreyk, güvercin büyüklüğünde bir kuştur. Şamlılar ona “Züreyk” derler. İnsanlara ülfet eder, eğitilebilir ve kendisine öğretileni çabuk kavrar.”

Hikâye edilir ki Süleyman (a.s.) bir ağacın üstünde öten ve rakseden, yâni başını sallayan ve kuyruğunu eğen **bir bülbül** gördü. Arkadaşlarına: “Onun ne söylediğini biliyor musunuz?” diye sordu. Onlar da: “Allah ve Peygamberi daha iyi bilir.” dediler. Süleyman (a.s.) şöyle dedi: “O: “Yarım hurma yersem, dünyanın başına toprak saçılsın.” diyor. Belki de o bülbül tokluğundan ve gönlünün rahatlığından böyle ötüyordu. Bir **üveyik kuşu** öttü. Onun da: “Ah keşke yaratılanlar yaratılmamış olsaydı.” dediğini haber verdi. Belki de onun bu feryâdı/ötüşü, çektiği sıkıntıdan ve kalbinin eleminden ileri geliyordu. **Tavus kuşu** öttü. Onun: “Ne yaparsan karşılığını görürsün.” dediğini haber verdi. **Hüdhüd kuşu** öttü. Onun: “Allah’tan bağışlanma dileyin/istiğfar edin, ey günahkarlar.” dediğini haber verdi. **Göçeğen kuşu** da böyle öttü. Onun için Rasûlullah (s.a.) onu öldürmeyi yasaklamıştır. Bu kuş, kırlangıçtan büyüktür, kırlangıçları ve benzeri kuşları avlar. Onun çeşitli sesleri vardır. Avlamak istediği kuşun sesiyle öter, onu yakınına çağırır. Kendisine yaklaşınca onu derhal parçalar ve

yer.

Bazı rivâyetlerde ise hüdhüd “Merhamet etmeyene merhamet olunmaz.” der. Hüdhüdün bazen böyle bazen de yukarıda geçen sözü söylemesinin mümkün olduğu belirtilerek bu iki rivâyet uzlaştırılabilir.

Bir **taytavî** (bir tür bağırtlak) **kuşu** öttü. Süleyman (a.s.) onun da: “Her canlı ölür, her yeni eskir.” dediğini haber verdi. *Keşfu’l-esrâr’*da bu sözü papağana nisbet etmiştir.

Bir **kırlangıç** öttü. Onun: “Hayır işleyip gönderin ki yarın onu bulasınız.” dediğini haber verdi.

*el-Keşf’*te der ki: “Kırlangıç ötünce Fatiha sûresini okur. Tıpkı Kur’ân okuyan kimsenin “اَلضَّالِّينَ”i uzattığı gibi uzatır. Bu kuş insanlarla beraber yaşayan kuşlardandır. İnsanlara yakın olmaya rağbetinden dolayı uzak beldeleri aşıp gelir. Bu kuş insanlar arasında **“cennet kırlangıcı”** diye tanınır. Çünkü insanların elinde olan yiyeceklere rağbet etmez, insanlar da onu sever. Bu kuş sadece sivrisinek ve karasinek gibi şeylerle beslenir.”

Kumru öttü. Süleyman (a.s.): “O “Yüce Rabbim’i tesbîh ederim/O münezzehtir.” diyor.” dedi.

Mısır akbabası yahut **güvercin** öttü. Süleyman (a.s.): “O: “Semâsı ve arzı dolusunca yüce Rabbim her türlü eksikliklerden münezzehtir.” diyor.” diye haber verdi. Mısır akbabası sağır ve dilsiz bir kuştur. İşitemez ve konuşamaz. Bu yüzden “Kuşların en uzun ömürlü olanı Mısır akbabasıdır.” demişlerdir. Ömrün selameti ve bereketi dili korumaktadır.

Süleyman (a.s.) dedi ki: “**Çaylak** “Allah’tan başka her şey helâk olucudur.” der.”

Hüsrev Dehlevî der ki:

Altı ay dişi altı ay erkek olan çaylak kuşu gibi,
Murdar dünya için daha ne kadar eziyet çekip çektireceksin?

Bağırtlak kuşu: *“sükût eden selâmet bulur.”* der. O güvercin büyüklüğünde ve ona benzeyen bir kuştur. ‘Kata kata’ diye bir ses çıkardığı için sesine benzer bir isimle isimlenmiştir.

İbn Zafer der ki: “Bağırtlak, yavrusunu yuvada bırakır. Sonra su aramak için tan yerinin ağarmasından güneşin doğuşuna kadar on günlük veya daha fazla yürüyüş mesafesindeki bir yere uçar ve geri döner. Giderken de dönerken de asla hata yapmaz. Bu yüzden darb-ı mesel olarak “Bağırtlak kuşundan daha isâbetli/daha iyi yol bulur.” denir.

Papağan/tûtî kuşu “Bütün endişesi dünya olana yazıklar olsun.” der.

Kâşifî der ki: “**Doğan** kuşu: “Hamd ederek azamet sâhibi Rabbimi tesbîh ederim/O münezzehtir.” der.

Hayâtü’l-hayevân’da der ki: “Doğan kuşu ancak dişi olur. Erkeği ise başka bir tür olan çaylak ve şahindendir. Bu yüzden şekilleri farklı olur. Bu kuş, hayvanların en çok

büyüklenenlerinden ve tabiatı en çetin olanlarındandır.
Bülbül: “Dâim olan Yaradan’ı tesbîh ederim/O münezzehtir.” der.
Horoz: “Allah’ı zikredin, ey gafiller!” der.

Ey gönül kalk, ibâdet et, zira tâat her işten üstündür
Saâdeti elde eden, seher vakitleri uyanık olan kimsedir
Horozlar seher vakti “Ey gafil, haydi kalk” derler
Sen sarhoşluğundan farkında değilsin;

Rasûlullah (s.a.)’in beyaz bir horozu vardı. Bir hadîste şöyle buyrulmuştu: *“Beyaz horoz benim dostum, dostumun dostu, düşmanımın da düşmanıdır.”*[49] Nitekim *el-Vasît*’ta böyle geçmektedir. Horuz, melek görünce öter; merkep ise şeytan görünce anırır.
Akbaba da şöyle der: “Ey Âdemoğlu! Yaşadığın kadar yaşa, sonun ölümdür.”
Akbabanın uzun ömürlü olması ile bu sözü arasında bir münâsebet vardır. Akbabanın bin sene yaşadığı söylenir. Kuşların uçuşa en dayanıklı, kanatları en kuvvetli olanıdır. Hatta doğu ile batı arasını bir günde uçar. Yırtıcı kuşlar arasında ondan daha iri cüsseli bir kuş yoktur. Akbaba kuşların reisidir. Nitekim *Hayâtü’l-hayevân*’da böyle geçmektedir.
Kartal/tavşancıl: “İnsanlardan uzaklaşmakta ünsiyet vardır.” der.
Kurbağa ise şöyle der: “Kuddûs (Her eksiklikten münezzeh) olan Rabbimi tesbîh ederim/O münezzehtir.” veya “Melik ve Kuddûs olan Rabbimi tesbîh ederim/O münezzehtir.” ya da “Denizlerin derinliklerinde O mâbûdu tesbîh ederim/O münezzehtir.”

Hikâye edilmiştir ki Allah’ın nebîsi **Dâvud** (a.s.) kendi kendisine hiç kimsenin Hâlık’ını/Yaratıcısı’nı kendisinin medh ettiğinden daha iyi medh etmediği zannına kapıldı. Bunun üzerine Allah ona bir melek indirdi. Dâvud (a.s.) mihrabında oturuyordu, yanında da su birikintisi vardı. Melek ona: “Ey Dâvud! “Kurbağaların çıkardığı sesi anla ve iyice dinle.” dedi. Bir de ne görsün onlar “Sonsuz ilmin kadar seni tesbih eder ve sana hamd ederim.” diyordu. Melek: “Nasıl buldun?” diye sordu. Dâvud (a.s.): “Beni Peygamber kılana yemin ederim ki, ben O’nu bu şekilde medh edemedim.” dedi.
Enes (r.a.)’den rivâyete göre şöyle demiştir: “Kurbağaları öldürmeyin. Çünkü kurbağalar, İbrâhim (a.s.)’ın ateşine uğradılar da ağızlarıyla su taşıdılar ve ateşe onu serptiler.”
Rasûlullah (s.a.) şu beş hayvanın öldürülmesini yasakladı: *“Karınca, arı, kurbağa, göçeğen kuşu ve hüdhüd.”*[50]
Kumru (kuşunun erkeği): “Sonunda ölecek olacak çocuklar doğurun, harab olacak binalar yapın.” der. Bu kuşun üveyik ile güvercinden meydana geldiği söylenmiştir.

Yavrularına şefkat göstermesi ile tanınır. Hatta yavrusunu avcının elinde gördüğü zaman kendisini öldürebilir.

Keklik: *“**Rahman arşa istiva etmiştir.**”* (Tâhâ, 20/5) der.

Tarlakuşu ise: “Allah’ım! Muhammed (s.a.)’e ve Muhammed (s.a.)’in âilesine buğzedenlere lâ’net et.” der.

Merkep: Allah’ım! zulmen vergi toplayana/haraç alana lânet et. Bazı rivâyetlerde bu söz kargaya nisbet edilmiştir.

İki ordunun safları karşı karşıya gelince **at**: “Meleklerin ve Ruh’un (Cebrail’in) Rabbini tesbîh ve takdîs ederim.”

Sığırcık kuşu şöyle der: “Ya Rabbi! Gün be gün rızık istiyorum, ey Rezzâk!” der. Bu kuş serçe türünden küçük bir kuştur. Sesinden dolayı bu kuşa “اَلزُّرْزُورْ” denmiştir.

Mevlânâ (k.s.) der ki:

Kuşların şeyhi leylektir; bilirmisin onun “lek lek”i ne demektir?
“Hamd Sana’dır, emir ve mülk Senin’dir ey Müsteân!” demektir

Süleyman (a.s.) der ki: “Kuşlar arasında Âdemoğluna baykuştan daha nasihatkar ve daha şefkatli bir kuş yoktur. O bir harâbeye düştüğünde şöyle der: “Dünyada nimetlenenler ve koşuşturanlar nerede?! Âdemoğullarına yazıklar olsun! Önlerinde sıkıntılar onları beklerken nasıl uyurlar? Azık hazırlayın, ey gâfiller! Seferiniz için hazırlanın.

Hâfız der ki:

Tembelliği bırak ganimete erersin ki meselde şöyle denir:
Bu yolun yolcuların azığı çeviklik ve kıvraklıktır

Mukâtil der ki: “Süleyman (a.s.) otururken bir kuş öterek oradan geçti. Süleyman (a.s.) yanındakilere: “Bu geçen kuşun ne dediğini biliyor musunuz?” dedi. Onlar: “Sen daha iyi bilirsin.” dediler. Süleyman (a.s.) şöyle dedi: “O bana: “Ey İsrâil oğullarına hükmeden melik, selam olsun sana. Allah sana ikram etsin ve düşmanına üstün kılsın. Ben yavrularımın yanına gidiyorum. Sonra sana tekrar uğrarım.” dedi. O tekrar dönecek, dönüşünü gözetleyin.”

Râvî der ki: İnsanlar bakıp beklediler. Kuş yine geldi ve dedi ki: “Selâm olsun sana ey melik! Dilersen bana izin ver, yavrularımı doyuruncaya kadar çalışayım. Sonra senin yanına gelirim, bana istediğini yaparsın.” Süleyman (a.s.) onlara kuşun söylediklerini haber verdi, sonra da kuşa izin verdi.”

Arâisü’l-beyân’da der ki: “Bilesin ki kuşların ve vahşî hayvanların sesleri, bütün varlıkların hareketleri nebîlere, rasûllere ve ârif velîlere Allah’tan bir hitaptır. Onlar bunları hal ve makamlarına göre anlarlar. Nebîler ve rasûller onların dillerini ve

kastettikleri mânâları bilirler. Evliyâ ise onları dillerini değil, hallerini bilip anlarlar. Yâni bizâtihî onların dillerini bildikleri için değil, Allah Teâlâ'nın ilhâmıyla kalplerine düşen, onlarla ilgili hususları seslerinden anlarlar.

Âyetin işâreti ise şöyledir: Kuşlar, bedenlerde konuşan ruhlardır (ervâh-ı nâtıka). Hak ile Hak'tan konuşurlar. Onların konuşması, nurların diliyle remzleri ve sırları telaffuzdur. Onları sadece aklı ve kalbi şâhid/uyanık olan sadık firâset ehli işitir. İşâretin en latîfi ise, Allah'ın zatının ilimlerini ifâde eden sıfatların kuş dillerini, ezeliyyâtın hükmünün hakîkatlarını haber veren O'nun fiillerinin kuş dilini bilmemizdir.

Ebû Osman Mağribî (k.s.) der ki: "Kim bütün hallerinde Allah ile sıdk ve doğruluk üzere olursa, her şeyi O'ndan öğrenir. Kendisi de her şeyden anlar. Nitekim yolcuların davul sesini işitmeleri, hareket ve konaklama vaktini bilmeleri için bir delildir. İşte Hak Sübhânehû da huzûr ehline muhtelif sesleri işiterek ve görünen hâllere şâhid olarak bir çok ilim ve fenlere muttalî olmayı tahsis eder. Nitekim şöyle denilmiştir:

Kişinin tefekkürü olduğunda,
Her şeyde onun için bir ibret vardır.

"Ve bize her şeyden (nasip) verildi." Bu sözleriyle kendilerine verilenlerin çokluğunu kasdetmişlerdir. Nitekim: "Herkes falana gider. O her şeyi bilir." denir. Bu sözle o kimseye gelip gidenlerin çokluğu ve ilminin genişliği kasdedilir.

Kâşifî der ki: "Biz verilenlerdeniz, yâni muhtaç olduğumuz her şeyi bize ihsan ettiler."

*Keşfü'l-esrâr'*da ise şöyle der: "Süleyman (a.s.) verilenlerle şunları kasdediyor: Mülk/hükümdarlık, peygamberlik, kitab, rüzgarlar, cin ve şeytanların emrine verilmesi, kuşların ve hayvanların dilinin öğretilmesi, kaleler, heykeller, havuzlar kadar geniş leğenler, katran kaynağı (petrol), bakır madeni ve diğer türlü hayırlar."

"Doğrusu bu" zikredilen öğretme ve verme "*apaçık bir lütuftur."* Allah Teâlâ'dan hiç kimseye gizli olmayan âşikâr bir ihsandır.

*el-Vasît'*te der ki: "Doğrusu bunlar, bizden başkalarına verilenlerin üzerinde apaçık bir fazlalıktır/ihsandır. Süleyman (a.s.) bu sözü, şükür ve hamd etmek üzere söylemiştir. Tıpkı Rasûlullah (s.a.)'in: *"Ben âdemoğlunun efendisiyim, fakat övünmek yok.*"[51] Yâni ben bu sözü övünmek için değil, şükretmek üzere söylüyorum.

Denilmiştir ki: Süleyman (a.s.)'a Dâvud (a.s.)'a verilenler verilmiş, ayrıca onun için cinlerin ve rüzgarın emrine âmâde olması, kuşların dilini anlama da ziyade edilmiştir. Onun zamanında insanların faydalandığı hayret verici eserler de yapılmıştır. O, yedi yüz sene ve altı ay hükümdarlık yapmıştır.

Süleyman (a.s.) tahta oturunca bir karınca dışında bütün hayvanlar onu tebrik etmeye geldiler. O ise ona tâziye için geldi. Karıncalar bu konuda onu ayıpladılar. O ise şöyle cevap verdi: "Allah bir kulu sevdi mi dünyayı ondan uzaklaştırdığını, âhireti ona sevdirdiğini bildiğim halde onu nasıl tebrik ederim. Süleyman âkıbetini bilmediği bir işe koyulmaktadır. Dolayısıyla o, tebrikten ziyade tâziyeye lâyıktır." Bu hikayeyi

Süyûtî, *Fetâvâ*'sında zikretmiştir.

Hz. Ömer (r.a.) Hz. Peygamber (s.a.)'e: "Kendisine boyun eğilen ve insanların itâat ettiği sultan kimdir; bana haber ver?" dedi. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: *"O, Allah'ın yeryüzünde gölgesidir. O iyi davranırsa mükâfat kazanır, size de şükretmek düşer. Kötü davranırsa günahı ona âiddir, size ise sabretmek düşer."*[52]

Yezdicerd bir hakîme "Hükümdar nasıl düzgün olur?" diye sordu. O da: "Halka yumuşak davranarak, şiddet göstermeden hakkı alarak, adâleti sağlayarak onlara kendini sevdirerek, yolların emniyetini sağlayarak ve zulme uğrayana insaflı olarak" diye cevap verdi.

Şeyh Sa'dî der ki:

Halkı zulüm için öldürmek doğru değildir
Çünkü o saltanatın sığınağı ve dayanağıdır
Köylüye kendin için saygı göster, onları gözet
Zira gönlü hoş edilen işçi daha çok iş yapar

وَحُشِرَ لِسُلَيْمٰنَ جُنُودُهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٧﴾

17. Süleyman'ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan müteşekkil orduları toplandı; hepsi bir arada *(onun tarafından)* düzenli olarak sevk ediliyordu.

"Süleyman'ın cinlerden, insanlardan ve kuşlardan müteşekkil orduları" her cinsin komutanının idâresinde "*toplandı;"* Çünkü Süleyman (a.s.) bir sefere çıkmak istediğinde komutanlarına emreder ve bu ordulardan gruplar bir araya toplanırdı.

"اَلْحَشْرُ" bir topluluğu karar kıldıkları yerden çıkarmak, onları savaş ve benzeri şeylere zorla sevk etmektir. Bu fiil, ancak topluluk için kullanılır. Nitekim *el-Müfredât*'ta böyle geçmektedir.

"اَلْجُنُودُ" kelimesi, "اَلْجُنْدُ"ün çoğuludur. Taşlık, sert arâzi için kullanılan "اَلْجَنَدُ" kelimesindeki "sertlik" mânâsı dikkate alınarak askere "الجند" denir. Sonra ise her topluluk için "جُنْدٌ" denilmiştir. Meselâ bir hadîste *"Ruhlar, toplanmış ordulardır."*[53] buyrulduğu gibi.

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: "اَلْجُنْدُ" kelimesinin çoğulu gelmez. Âyette "جُنُودُهُ *(orduları)*" buyrulması, askerlerinin farklı cinslerden oluşmasından dolayıdır.

Mahlûkatın her cinsi, ayrı bir ordudur. Allah Teâlâ: *"**Rabbinin ordularını O'dan başkası bilmez.**"* (el-Müddessir, 74/31) buyurmuştur. Sivrisinek, Nemrud'a karşı bir ordudur. Ebâbil kuşları Fil sâhiplerine karşı bir ordudur. Hüdhüd kuşu Ûc'un askerlerine karşı bir ordudur. Örümcek ve güvercin Rasûlullah (s.a.) için bir ordudur...

Âyetin mânâsı şöyledir: Süleyman (a.s.) Şam'dan Yemen tarafına yaptığı bir sefer ve

yolculukta askerleri huzuruna çıkarıldı ve toplandı.

Fethu'r-Rahmân'da der ki: "Bu yolculuk, Istahr'dan Yemen'edir. Istahr, İran beldelerinden bir beldeydi. Burası, Süleyman (a.s.)'ın saltanat merkezi idi."

Âyette cinlerin önce zikredilmesi, daha işin başında Süleyman (a.s.)'ın mülkünde kuvvetinin kemâl üzere olduğunu bildirmek içindir. Çünkü cinler azgın, toplanmaktan ve emre âmâde olmaktan uzak bir topluluktur.

"Hepsi bir arada (onun tarafından) düzenli olarak sevk ediliyordu."

"اَلْوَزْعُ" ayrılma ve dağılmasını önlemek, men etmek demektir. "اَلْوَازِعُ" ordunun ayrılmasına ve dağılmasına mâni olan, halkın zulüm ve fesadını önleyen kimsedir. Çoğulu "وَزَعَةٌ" gelir.

Yâni kalabalık orduların durumu gibi birleşmeleri, toplanmaları ve dağılmamaları için onların başı ile sonu kontrol edilip denetim altında tutulur. Süleyman (a.s.)'ın ordularının her bölüğünün dağılmalarına mâni olmak için baş ve sonlarını gözetleyip kollayan muhâfızları vardı.

Bu âyette şuna işâret edilmiştir: Onlar (Hz. Süleyman'ın askerleri), sayılarının çokluğu sebebiyle başıboş olup dağılmazlardı. Disiplinleri o derecede idi ki askerlerden hiç biri kendileri için belirlenmiş yerden ileri geri (başka bir yere) gidemezdi.

Mûtad olduğu üzere bunun safların düzenlenmesi için olması da mümkündür. Nitekim *el-Muhtâr*'da "اَلْوَازِعُ" safın önüne geçip askerleri ileri geri çekerek safı düzelten kimsedir" der.

Orduların bir arada toplanmaları son taraflarının sevk edilmesi ile de olduğu halde o değil de ön taraflarının kontrol edilip tutulması özel olarak zikredilmiştir. Çünkü orduların arka tarafları ön taraflarının yapabildiği hızlı yürüyüşe güç yetiremez. Elbette bu durum Süleyman (a.s.) onları havada rüzgar ile yürütmediği zaman geçerlidir.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "فَهُمْ يُوزَعُونَ" yâni tâatten çıkmaktan men' olunurlar ve bu hal üzere tutulurlar. Nitekim başka bir âyette şöyle buyrulur: ***"Onlardan kim buyruğumuzdan sapsa, ona alevli bir azâb tattırırdık"*** (Sebe', 34/12)"

Rivâyet edildiğine göre Süleyman (a.s.)'ın ordugâhı yüze yüz fersah ebadındaydı. Yirmi beşi insanlar için, yirmi beşi cinler için, yirmi beşi kuşlar için, yirmi beşi vahşi hayvanlar içindi. Süleyman (a.s.)'ın ağaç üzerine camdan yapılmış bin evi, o evlerde üç yüz nikahlı hanımı, yedi yüz de câriyesi vardı. Cinler ona altın ve ibrişimden bir fersah eninde ve bir fersah boyunda bir yaygı örmüşlerdi. Altın minberi/tahtı onun ortasına konur ve Süleyman (a.s.) onun üzerine otururdu. Etrafında altı yüz bin altın ve gümüş kürsî/iskemle vardı. Peygamberler altın iskemlelere, âlimler gümüş iskemlelere otururlardı. İnsanlar bunların etrafında, cinler ve şeytanlar da insanların etrafında saf tutarlardı. Üzerine güneş düşmemesi için kuşlar kanatlarıyla onu gölgelerdi. Saba rüzgarı yaygıyı kaldırır Süleyman (a.s.) bu şekilde bir aylık yol kat ederdi.

Yine rivâyet edilmiştir ki Süleyman (a.s.) fırtınaya emreder, o da onu taşırdı. Rüzgara

emreder, o da onu götürürdü.

Bir defasında Süleyman (a.s.) gök ile yer arasında seyrederken, Allah Teâlâ ona şöyle vahyetti: “Konuşulan her şeyi mutlaka rüzgarın senin kulağına ulaştırmasını da senin mülk ve saltanatına ilave ettim.”

Hikâye edilir ki Süleyman (a.s.) bir çiftçinin yanından geçti. Çiftçi hayret ederek: “Dâvud âilesine büyük bir mülk verilmiş.” dedi. Rüzgar bu sözü Süleyman (a.s.)’ın kulağına ulaştırdı. Bunun üzerine Süleyman (a.s.) aşağı indi ve yürüyerek çiftçinin yanına vardı. Ona şöyle dedi: “Güç yetiremeyeceğin şeyleri temennî etmeyesin diye senin yanına yürüyerek geldim.” Sonra ona: “Allah Teâlâ’nın kabul ettiği bir tesbîh, Dâvud âilesine verilenlerden daha hayırlıdır.” dedi.

Süleyman (a.s.), Rasûlullah (s.a.)’in Medine’sine uğradı ve dedi ki: “Burası, âhir zaman peygamberinin hicret yurdu olacak. Ne mutlu O’na îman edene, ne mutlu O’na tâbî olana, ne mutlu O’nun peşinden gidene!”

حَتّٰىٓ اِذَٓا اَتَوْا عَلٰى وَادِ النَّمْلِۙ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَٓا اَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا
مَسَاكِنَكُمْۚ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمٰنُ وَجُنُودُهُۙ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٨﴾

18. Nihâyet karınca vâdisine geldikleri zaman, bir karınca: “Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin; Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin!” dedi.

Bu cümle başlangıç cümlesidir. Yukarıdaki *“hepsi bir arada (onun tarafından) düzenli olarak sevk ediliyordu.”* âyetinin haber verdiği yolculuğun sona erdiğini bildirir. Sanki şöyle denilmiştir: *“Onlar (bu şekilde) yürüdüler ve nihâyet...”*

“Nihâyet karınca vâdisine geldikleri zaman,” üst taraftan oraya gelip onu gördükleri zaman…

Bazıları demiştir ki: Fiilin “عَلٰى” ile müteaddî kılınmıştır. Çünkü ‘vâdinin üstüne gelmek’ ile orayı kat etmek, geçmek ve sonuna varmak kasdedilmiştir. Belki de onlar vâdinin bittiği yerde konaklamak istemişlerdir. Çünkü yerde olanlar onlar havada seyrederken değil, yere inmek istedikleri zaman onlardan korkar. Nitekim *el-İrşâd*’da böyle geçmektedir. Başka görüşlerde aşağıda gelecektir.

Vâdi, suyun aktığı yerdir. “اَلنَّمْلُ” karınca demektir. Müfredi “نَمْلَةٌ”dir. Karıncaya “نَمْلَةٌ” denilmesi, çok hareket ettiğinden ve ayaklarının az oluşundan dolayıdır.

“Karınca vâdisi” denilmesi, orada karıncalar çok olduğu içindir. Nitekim çok kar yağan yerlere de “kar beldeleri” denir. Âyette kasdedilen yer ise Şam’da veya Tâif’te karıncaların çok olduğu bir vâdidir. Meşhur olan görüşe göre bunlar küçük karıncalar idi. Onların kurtlar ve Horasan develeri gibi büyük cins karıncalar oldukları da söylenmiştir. Bu yüzden bazıları karınca vâdisinin cinlerin oturduğu ve karıncaların da binekleri olduğu bir vâdi olduğunu söylemiştir.

“Bir karınca: Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin;” dedi. Sanki karınca Süleyman (a.s.)’ın ve ordularının vâdiye doğru yöneldiğini görünce onlardan kaçtı ve bir çığlık atarak oradaki diğer karıncaları da uyardı. Onlar da onun peşine takılarak kaçtılar. Karıncaların bu hâli, akıl sâhibi insanların birbirlerine hitap etmelerine, öğüt vermelerine benzetilmiş ve bu yüzden de onların yerine konulmuşlardır. Şöyle ki bu karınca konuşan, diğerleri kendilerine söz söylenen kimseler kabul edilmiştir. Bununla birlikte Allah’ın o karıncada konuşma, diğerlerinde ise akıl ve anlayış kabiliyeti yaratmış olması da imkan dışı değildir.

Karınca horoz veya koç ya da kurt büyüklüğünde iki kanatlı topal bir karınca idi. O vâdideki karıncaların kraliçesi/büyüğü/ulusu idi. İsmi Münzira, Tâhiye ya da Hurmâ idi. Tevrat’ta, İncil’de veya bazı ilâhî sahîfelerde bu isimle isimlendirilmişti. Allah bu isimle onu Süleyman (a.s.)’dan önceki peygamberlere tanıtmış, konuştuğu için bu ismi ona tahsis etmişti. Aksi halde bir karıncanın nasıl özel bir ismi olduğu düşünülebilir? Karıncalar birbirlerine isim vermezler ve insanların da şekillerini birbirinden ayıramazlar ki onlara isim versinler. Onlar at, köpek ve diğer evcil hayvanlar gibi insanların mülkiyeti altına girmezler. Nitekim Süheylî (r.h.)’ın *Kitâbü’t-Ta’rîf ve’l-i’lâm* adlı eserinde böyle geçmektedir.

“نَمْلَةٌ” kelimesi, sonuna müenneslik alâmeti bitiştiği için hakîkî müennestir. “نَمْلَةٌ” kelimesi, erkek için de ve dişi için de kullanılır. Birbirinden ayırmak istendiğinde “ نَمْلَةٌ ذَكَرٌ وَنَمْلَةٌ أُنْثَى (erkek karınca, dişi karınca)” gibi dışardan bir mümeyyize ihtiyaç duyulur. Aynı şekilde “حَمَامَةٌ وَيَمَامَةٌ” kelimeleri de lafzî müenneslerdendir.

İmam (Râzî) zikretmiştir ki: “**Katâde** bir gün Kûfe şehrine vardı, insanlar etrafına toplandılar. Katâde: “Bana istediğinizi sorun.” dedi. O zaman henüz taze bir delikanlı olan **Ebû Hanîfe** de oradaydı. “Ona Süleyman (a.s.)’ın karıncasının erkek mi, dişi mi olduğunu sorun.” dedi. Onlar da sordular. Katâde cevap veremedi. Bunun üzerine Ebû Hanîfe: “O dişi bir karınca idi.” dedi. Ona: “Bunu nereden bildin” diye sordular. “Allah’ın kitabındaki “قَالَتْ نَمْلَةٌ” âyetinden. Eğer erkek olsaydı “قَالَ نَمْلَةٌ” buyururdu.” diye cevap verdi. Çünkü “اَلنَّمْلَةُ” kelimesi, hem erkek hem de dişi için kullanılması bakımından “اَلْحَمَامَةُ وَالشَّاةُ” kelimeleri gibidir. Bunların erkek ve dişisi “حَمَامَةٌ ذَكَرٌ وَحَمَامَةٌ أُنْثَى ” gibi bir alâmetle birbirinden ayrılır. “طَلْحَةُ وَقَامَتْ حَمْزَةُ قَامَتْ” denilmesi mümkün değildir.

“*Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin!”* yâni kırıp parçalamasın *“dedi.*” Çünkü “اَلْحَطْمُ” kırmak, parçalamak demektir. Kâ’be’nin Hicr’ine de “اَلْحَطِيمُ” denir. Çünkü bu kısım Kâ’be’den kırılmış, ayrılmıştır.

Âyette kasdedilen, Süleyman (a.s.)’ın ordusunun çiğnememesi ve telef olmamaları için karıncaları yuvalarına girme konusunda geri kalmaktan ve gecikmekten nehyetmektir.

Eğer “Karınca, Süleyman (a.s.)’ı nasıl tanıdı?” diye sorarsan, şöyle cevap veririz: O, Süleyman (a.s.)’a itâatle emrolunmuştu. Dolayısıyla kendisine itâatle me’mur olduğu kimseyi tanıması gerekir. Ayrıca karıncaya bunun da üstünde bir anlayış verilmiştir.

Çünkü karınca kendisine fayda veren çok şeyi bilir. Meselâ tohumun yeşermemesi için ikiye böler. Baklagilleri ise dörde böler. Çünkü baklagiller ikiye bölününce de biter. Tohum nemlenince, kuruması için onu yuvasından güneşe çıkarır.

*Hayatü'l-hayevân'*da der ki: "Karınca ne aşılanır ne de çiftleşir. Ancak ondan basit bir parça yere düşer. Yumurta olana kadar büyür, sonra ondan karınca meydana gelir."

"*Farkına varmadan*" ifâdesi, onlar sizi çiğnediklerinin farkında olmadıkları halde, demektir. Çünkü farkında olsalardı böyle yapmazlardı. Yâni Süleyman (a.s.)'ın adâleti, kendisinin ve ordusunun faziletinden dolayı onlar ne bir karıncayı ne de ondan büyük bir şeyi çiğnemezler. Ancak farkında olmazlar o hâriç. Sanki karınca peygamberlerin yanılma halleri dışında zulüm ve eziyetten mâsum/korunmuş olduklarını hissetti.

Bu karıncanın Süleyman (a.s.)'ın ordusu hakkındaki: *"Onlar farkına varmadan..."* sözünün benzeri, Allah Teâlâ'nın, Muhammed (s.a.)'in ordusu hakkında buyurduğu: ***"Bilmeyerek çiğnemeniz sebebiyle üzüntüye kapılmanız ihtimali olmasaydı."*** (el-Feth, 48/25) âyetidir. Bununla Allah onların bir mü'mine zarar vermeyi kasdetmeyeceklerine dikkat çekmiştir. Şu kadar var ki Süleyman (a.s.)'ın ordusunu öven, Allah'ın izni ile bir karıncadır. Muhammed (s.a.)'in ordusunu öven ise bizzat Allah Teâlâ'dır. Muhammed (s.a.)'in diğer bütün peygamberlere olan fazilet ve üstünlüğü gibi ordusunun da diğer peygamberlerin ordularına göre üstünlüğü vardır.

فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ اَوْزِعْنٖٓي اَنْ اَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتٖٓي
اَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلٰى وَالِدَيَّ وَاَنْ اَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضٰيهُ وَاَدْخِلْنٖي
بِرَحْمَتِكَ فٖي عِبَادِكَ الصَّالِحٖينَ ﴿١٩﴾

19. *(Süleyman)* onun sözünden dolayı gülümsedi ve dedi ki: Ey Rabbim! Beni, gerek bana gerekse ana-babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya muvaffak kıl. Rahmetinle, beni iyi kulların arasına kat.

Rivâyet edilir ki rüzgar bu sözü üç mil öteden Süleyman (a.s.)'ın kulağına yetiştirdi. *"(Süleyman) onun sözünden dolayı gülümsedi"* ve gülmeye başladı.

Tebessüm/gülümseme, gülmenin başlangıcıdır ve sesi olmayan gülmedir. Süleyman (a.s.)'ın tebessümünde ileri giderek onu tamamladığı ve gülmenin ilk mertebesine erdiği kasdedilmiştir. Yâni Süleyman (a.s.) karıncanın sakınmasına ve diğerlerini sakındırmasına, kendi faydasına olan şeyleri ve hemcinslerinin faydasına olan şeyleri bilmesine hayret ederek tebessüm etti. Çünkü peygamberlerin gülmesi tebessüm şeklindedir. İnsan alışkın olmadığı bir şeyi görünce veya duyunca şaşırır ve tebessüm eder.

Bazıları demiştir ki: Süleyman (a.s.)'ın gülmesinin zâhiri, karıncanın sözüne şaşma, bâtını ise Allah'ın kendisine ihsan ettiği karıncanın sözünü anlamaktan dolayı duyduğu sevinç ve Allah'ın çeşitli mahlûkâtı arasında takvâ ve şefkat konusunda kendisinin ve

ordusunun şöhreti sebebiyle duyduğu mutluluktu. Çünkü hiçbir peygamber dünyalık için sevinmez, ancak dînî bir husustan dolayı sevinir.

Rivâyet edilmiştir ki karınca orduların sesini hissetti. Fakat onların gökte mi, yerde mi olduklarını bilemedi. Bu yüzden ezilmekten korktu. Onun için Süleyman (a.s.) karıncalar yuvalarına girene kadar korkmamaları için rüzgara emretti ve rüzgar durdu.

el-Vasît'ta der ki: "Karıncanın *"Onlar farkına varmadan..."* sözü, Süleyman (a.s.) ve ordusunun yeryüzünde atlılardan ve yayalardan meydana geldiğine, onları rüzgarın taşıyıp götürmediğine delâlet eder. Çünkü gök ve yer arasında rüzgar onları taşısaydı, karınca onların ayakları altında çiğnenmekten korkmazdı. Belki de bu kıssa, Allah'ın rüzgarı Süleyman (a.s.)'ın emrine âmâde kılmasından önceydi."

Yine rivâyet edilmiştir ki Süleyman (a.s.) karıncanın sözünü duyunca: "Onu bana getirin." dedi. Onlar da getirdiler. Süleyman (a.s.) şöyle dedi: "Ey karınca, benim askerlerimin zulmetmeyeceklerini bilmez misin?" Karınca: "Bilirim; ancak ben bu topluluğun ulusuyum. Benim onlara öğüt vermemin dışında çare yoktur." diye cevap verdi. Süleyman (a.s.): "Benim askerlerim havada idi, senin topluluğunu nasıl çiğneyeceklerdi ki?" diye sordu. Karınca şu cevabı verdi: "Benim kasdım karıncaların yerde telef olmaları değildi. Murâdım, onların senin görkem ve debdebene kapılıp askerlerine bakarken Allah Teâlâ'yı anmaktan geri kalırlar ve gaflet meydanında çiğnenip zelil olurlar. Senin saltanatını gördüklerinde içlerinde dünyaya meyletme arzusu belirir; halbuki dünya Hakk'ın düşmanıdır."

Süleyman (a.s.) karıncaya: "Bana öğüt ver." dedi. Bunun üzerine karınca: "Babanın neden "Dâvud" diye isimlendirildiğini biliyor musun?" diye sordu. Süleyman (a.s.): "Hayır" dedi. Karınca: "Çünkü o, kalbinin yarasını tedavî etti." dedi. Karınca: "Peki sen neden "Süleyman" diye isimlendirildiğini biliyor musun?" dedi. Süleyman (a.s.) yine "Hayır" dedi. Karınca: "Çünkü sen sadrı (göğsü) ve kalbi selîm bir kimsesin." diye cevap verdi.

Keşfü'l-esrâr'da nakledilir ki: "Süleyman karıncaya askerinin sayısının kaç olduğunu sordu. Karınca şu cevabı verdi: "Dört bin komutanım var; her bir komutanın emrinde kırk bin nakîb, her nakîbin emrinde de kırk bin karınca." Hz. Süleyman askerlerini niçin dışarı çıkarmadığını sordu. Karıncanın cevabı şöyle oldu: "Ey Allah'ın peygamberi! Bize yeryüzünü verdiler, kabul etmedik, yerin altını tercih ettik ki Allah Teâlâ'dan gayri kimse hâlimizi bilmesin." Ardından karınca sordu: "Ey Allah'ın elçisi! Hak Teâlâ'nın sana ihsan ettiklerinden birini söyle." Hz. Süleyman: "Sabah gidişi bir aylık mesafe, akşam dönüşü yine bir aylık mesafe olan rüzgârı (bk. Sebe', 34/12) binitim yaptı." dedi. Karınca: "Bunun anlamının ne olduğunu bilir misin?" diye sordu ve ekledi: "Sana dünya mülkünden ne verdiysem hepsi bir rüzgâr gibidir; gelir ama payidar kalmaz."

Dünyaya güvenen, rüzgâra güvenmiş gibidir. Bu mânâda **Şeyh Sa'dî** şöyle der:

Süleyman'ın tahtı sabah akşam yel ile yürümez miydi?
Sonuçta yerinde yeller esdi. Ne mutlu marifet ve adâletle gidene

Süleyman aleyhisselâm bu sözü işitince Allah Teâlâ’ya münâcât etti *“ve dedi ki: “Ey Rabbim! Beni, gerek bana”* nimet olarak verdiğin ilim, peygamberlik, hükümranlık, adâlet, kuşların dilini anlama ve diğer nimetlere *“gerekse ana-babama”* babam **Dâvud b. Îşa**’ya ihsan ettiğin peygamberlik, dağların ve kuşların onunla beraber tesbîh etmesi, zırh yapmak, demirin elinde yumuşaması ve diğer nimetler ile annem **İlyâin kızı Tebşâyi**’e *“verdiğin nimete şükretmeye ve”* şükrü tamamlamak ve nimetin devamını taleb etmek üzere *“hoşnut olacağın”* **Ebü’l-Leys**’in ifâdesiyle: yâni benden kabul edeceğin *“iyi işler yapmaya muvaffak kıl.”* der.

“الْوَزَعُ” yukarıda geçtiği gibi ayrılma ve dağılmayı önlemek, men etmek demektir. Yâni beni, ihsan ettiğin nîmetin şükrünün dağılıp gitmesini muhâfaza eden ve şükrün benden uzaklaşmaması için ona sarılan bir kimse kıl ki asla senin şükründen geri kalmayayım.

Süleyman (a.s.) Allah’ın kendisini şükür ordusunun dağılmasını önleyen muhâfızı kılmasını istemiştir. Şükrün, ayrılıp giden bir topluluğa teşbîhi, istiâre-i mekniyye (kapalı istiâre)dir. Önleme/men etme ve bağlama/sarılmadan bahsedilmesi, bu teşbîh için bir tahyîl (zihinde canlandırma) ve karînedir.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *“Nimet vahşî bir hayvana benzer; onu şükür ile bağlayın.”*[54] Çünkü şükredilince nimet yerleşir, nankörlük edilince kaçar.

Emîrü’l-mü’minîn **Ali** (k.v.) şöyle demiştir: “Nimetlerin ucu size ulaşınca, az şükrederek onun tamamını kaçırmayın.” Yâni kim elinde olan nimetlere şükretmezse, kendisinden uzak nimetlerden mahrum olur.

Sen azıcık bir nimet bulacak olsan
Belirsiz bir nokta gibi küçücük olur
O bulduğun nimete şükretmeyi ihmal etme
Yoksa eline henüz ulaşmamış nimetten mahrum olursun

İlyâin kızı Tebşâyi’, Dâvud (a.s.)’ın kendisi ile imtihan olunduğu Uriyâ’nın karısı idi. Müslüman, temiz ve sâlih bir kadındı. Süleyman (a.s.)’a “Ey oğulcağızım, geceleyin çok uyuma. Çünkü bu, kıyamet gününde kişiyi fakir bırakır” diyen odur. *Keşfü’l-esrâr*’da böyle geçmektedir.

Süleyman (a.s.) şükrüne anne-babasını da ekledi. Çünkü onlara verilen nimet kendisine de verilmiş sayılır ve zorunlu olarak şükrü gerektirir. Çocuğun şerefli bir babaya neseben bağlı olması, Allah Teâlâ’nın çocuk üzerindeki bir nimetidir. Onun için bu nimete şükredilir.

Âyetin işâretine gelince; kalb Süleyman’ı (a.s.) şöyle dedi: “Babam demek olan rûha rabbânî feyz ihsân ederek ve annem demek olan cesedi şer’î amellerde kullanıp çalıştırarak bana nimet verdin. İşte bu iki hususla nimet tamam olur.”

Allah’ım, bizi nimete eren ve şükredenlerden kıl.

“Rahmetinle, beni” cennete koy *“iyi kulların arasına kat.”* Çünkü kimse cennete amel ile giremez, ancak Allah’ın rahmeti ve ihsânı ile girer.

Allah'ın iyi/sâlih kulları mutlak olarak peygamberler ve iyilik/salâh konusunda onlara tâbi olanlardır.

Şeyhzâde der ki: "Kâmil salâh/iyilik, Allah Teâlâ'ya âsî olmamak, günahı da aklından geçirmemektir." Bu, her peygamberin ve velînin taleb ettiği yüksek bir derecedir.

Allah Teâlâ'nın insanı ıslah etmesi bazen onu sâlih olarak yaratmasıyla, bazen de onda bulunan fesâdı yok etmesiyle olur. İlki daha kıymetli ve daha nâdirdir. Bu yüzden büyüklerin çoğunun ilk halleri, genellikle bulanık ve karışık, pek çok hicablarla örtülüdür.

Bahru'l-hakâik'da nakledilmiştir ki: "Karınca vâdisi dünyaya karşı harîs olan nefsin hevâsına; münzir/korkutucu karınca nefs-i levvâmeye, Süleyman (a.s.) kalbe, evleri de beş duyuya benzetilmiştir."

Akıl sâhibine gereken, Süleyman (a.s.)'ın meşrebi üzere yüksek himmetli olmaktır. Nitekim onun hava boşluğunda seyretmesi buna delâlet eder. O yerden ve içindekilerden uzaklaşmış, semâya ve yüceliklerine yaklaşmıştır. Karıncaya yönelişi ise ancak tevâzuundan dolayıdır. Nitekim **Hâfız** şöyle der:

Yoksulları görüp gözetmek, ululuğa zarar vermez
Süleyman bile onca haşmetiyle karıncaya iltifatlar ederdi

Kim aşk havasında tayyâr olursa kuşların dillerini anlar. Kim de vaktinin Süleyman'ını görmezse sesin mânâsını nasıl idrâk eder?

Madem ki bir an bile Süleyman'ı görmedin
Sen kuşların dilini nereden bileceksin?

Şiirde 'Süleyman' ile elinde hakîkat mührü bulunan, kalb iklimleri kendisiyle korunan ve gaybların sırlarına muttalî olan mürşid-i kamil kasdedilmiştir. Her şey istese de istemese de ona boyun eğer. İstemeyerek ona boyun eğenler, şeytanlardır. Şu halde mutlaka zamanın imamını tanımak ve isteyerek ona itâat etmek lâzımdır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.): *"Kim zamanının imamını tanımadan ölürse, (bir çeşit) câhiliyet ölümü üzere olmuş olur"*[55] buyurmuştur.

Sonra Süleyman (a.s.), şükür ve iyilikte/salâhta sebat için duâ etti. Ataları olan peygamberlerin yaptıkları gibi cennet talebi ile duâsını bitirdi. Süleyman (a.s.)'ın böyle duâ etmesi, onun ismet sıfatına ve sû-i hâtimeden emin olmasına zıt değildir. Bunda, ümmete şerîatta güzel bir hal üzere, tarîkatta hoşnut olunan bir mertebede, ma'rifette şerefli bir mansıbda ve hakîkatte yüksek bir makamda bulunmalarına irşâd vardır. Çünkü ma'rifetine şerîat ve ubûdiyet muâmelesi eklenmeyen kimse, dünyada ve âhirette helâk olan fâsıklarla beraberdir. Bâtın ve zâhir işlerde sâlih dirilerle beraber değillerdir.

Yüce Allah'tan bizi râzı olduğu amellere ve güzel hallere muvaffak kılmasını, bize zühd, takvâ ve diğer güzel işlerin hil'atleriyle süslemesini niyâz ederiz. Duâya icâbete lâyık ve her şeye kâdir olan O'dur.

Aclûnî, I, 393.
Bk. Kenzü'l-ummâl, X, 144.
İbn Sa'd, Tabakât, III, 22.
Buhârî, İlim, 10; Ebû Dâvûd, İlim, 1; Tirmizî, İlim, 9; İbn Mâce, Mukaddime, 17.
Dârimî, Büyû', 2; Müsned, IV, 228.
Deylemî, hadis no: 3130.
Ebû Dâvûd, Edeb, 176; İbn Mâce, Sayd, 10; Müsned, I, 332, 347.
Tirmizî, Tefsir, 18; Menakıb, 1; İbn Mâce, Zühd, 37; Müsned, III, 2.
Münâvî, IV, 142.
Buhârî, Enbiyâ, 2; Müslim, Birr, 159
Bk. Münâvî, III, 279.
Müsned, IV, 96.

HÜDHÜDÜ NİÇİN GÖREMİYORUM?

وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَٓا اَرَى الْهُدْهُدَۘ اَمْ كَانَ مِنَ الْغَٓائِبِينَ ﴿٢٠﴾
لَاُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا اَوْ لَاَاذْبَحَنَّهُٓ اَوْ لَيَاْتِيَنِّي بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٢١﴾
فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ اَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَاٍ
بِنَبَاٍ يَقِينٍ ﴿٢٢﴾ اِنِّي وَجَدْتُ امْرَاَةً تَمْلِكُهُمْ وَاُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ
وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ
دُونِ اللّٰهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا
يَهْتَدُونَۙ ﴿٢٤﴾

20. *(Süleyman)* kuşları gözden geçirdi ve şöyle dedi: Hüdhüdü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı?

21. Ona şiddetli bir azâb edeceğim ya da onu boğazlayacağım. Yahut da bana *(mâzeretini belirten)* açık bir delil getirecek.

Ya bana *(mâzeretini gösteren)* apaçık bir delil getirecek ya da onun canını iyice yakacağım yahut onu boğazlayacağım!

22. Çok geçmeden *(hüdhüd)* gelip şöyle dedi: Ben, senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Sebe'den sana çok doğru *(ve önemli)* bir haber getirdim.

23. Gerçekten, onlara *(Sebe'lilere)* hükümdarlık eden, kendisine her şey verilmiş ve büyük bir tahtı olan bir kadınla karşılaştım.

24. Onun ve kavminin, Allâh'ı bırakıp güneşe secde ettiklerini gördüm. Şeytan, kendilerine yaptıklarını süslü göstermiş de onları doğru yoldan alıkoymuş. Bunun için doğru yolu bulamıyorlar.

*"(Süleyman) kuşları gözden geçirdi" el-Kâmûs'*ta der ki: "تَفَقَّدَهُ" ortada olmadığında onu aradı demektir." *Keşfü'l-esrâr'*da ise şöyle der: "اَلتَّفَقُّدُ" kaybolan şeyi aramak, demektir. "اَلتَّفَقُّدُ" denilmesi, bir şeyi taleb edenin onun bir kısmını elde edip diğer kısmını kaybettiğinden dolayıdır. *el-Müfredât'*ta der ki: "اَلتَّفَقُّدُ", "اَلتَّعَهُّدُ" mânâsınadır. Ancak "اَلتَّفَقُّدُ" bir şeyin kaybolduğunu anlamaya çalışmak, "اَلتَّعَهُّدُ" ise daha önce bilineni anlamaya çalışmaktır. *el-Vasît'*ta belirtildiği üzere "اَلطَّيْرُ" kuş cinsinin genel ismidir.

Yâni Süleyman (a.s.) kuşların durumunu sorup öğrendi, fakat onların arasında hüdhüdü göremedi. O, hüdhüd kuşlarının reîsi olup adı Ya'fûr idi.

“Ve şöyle dedi: Hüdhüdü niçin göremiyorum?”

Bana ne oldu ki araya giren bir engel sebebiyle mi yoksa başka bir şeyden dolayı mı hüdhüdü göremiyorum?

Sonra onun kaybolduğunu anlayınca sözünü değiştirdi ve şöyle devam etti: *“Yoksa kayıplara mı karıştı?”*Yoksa o kayıp mı? Bana ne oldu ki kuşlar içinde Hüdhüd’ü göremiyorum veya gözüm ona ilişmiyor ya da bu topluluktan kaybolanlardan mı oldu?

el-Vasît’ta der ki: “مَا لِيَ لَآ أَرَى الْهُدْهُدَ” Hüdhüde ne oldu ki ben onu göremiyorum, demektir. Araplar “مَالِى أَرَاكَ كَئِيبًا (Bana ne oluyor ki seni üzgün görüyorum?)” derler. Bu sözün mânâsı, ‘Sana ne oldu?’ demektir. Ancak bu, mânânın açıkladığı bir tür döndürmedir.”

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “İşâret etmektedir ki hükümdarlara gereken, memleketlerinde teyakkuz hâlinde olmak, halklarının işlerini iyi idâre edip yüklenmek, halkının küçüklerinin de büyüklerinin de ortadan kaybolmaları kendilerine gizli kalmayacak şekilde onların en büyüğünü arayıp sorduğu gibi en küçüğünü de arayıp sormaktır. Tıpkı Süleyman (a.s.)’ın kuşlardan en küçüğünün durumunu bile sorup araştırmış, onun ortadan kaybolduğu bir an bile ondan gizli kalmamıştır. Sonra halkına şefkatinin fazlalığından dolayı, eksikliği ve kusuru kendisine havâle etmiş ve “Bana ne oluyor ki hüdhüdü göremiyorum?” demiş, “Hüdhüde ne oldu ki onu göremedim?” dememiştir. Yine tebeasının maslahatlarını gözeterek ve onlara edeb öğreterek: “*Yoksa kayıplara mı karıştı?*” Yâni iznim olmadan gözümün önünden kaybolanlardan mı oldu? demiştir.

Hayâtü’l-hayevân’da der ki: “Hüdhüd, tabîatı itibarıyla kötü kokulu bir hayvandır. Çünkü yuvasını çer çöpün içine yapar. Bu onun cinsinde yaygındır.”

el-Fetâve’z-Zeyniyye’de der ki: “Hüdhüd kuşunun etini yemek câiz midir, değil midir?” diye soruldu. “Evet, câizdir.” diye cevap verdi.

Sonra Süleyman (a.s.), hüdhüdün kaybolması için bir mâzereti olmaması durumunda onu tehdîd etti ve şöyle dedi:

لَأُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا اَوْ لَاَاذْبَحَنَّهُ اَوْ لَيَأْتِيَنِّى بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٢١﴾

21. Ona şiddetli bir azâb edeceğim ya da onu boğazlayacağım. Yahut da bana *(mâzeretini belirten)* açık bir delil getirecek!

And olsun ki “*Ona şiddetli bir azâb edeceğim*”

“اَلْعَذَابُ” şiddetle acı vermek, “عَذَّبَهُ تَعْذِيبًا” onu azabda çok tuttu/çok azâb etti, demektir. Yâni Süleyman (a.s.) şöyle dedi: ‘Tüylerini yolup onu güneşe veya karıncaların yiyeceği yere atmak ya da zıddına bir hayvanla kafese koymak yahut çiftinden ayırmak gibi ona şiddetli bir azâb edeceğim.’

“Zindanların en darı zıtların bir arada olmasıdır.” denilmiştir.

İnsânü’l-uyûn’da belirtildiği gibi ‘Onu bir ihtiyarla evlendireceğim’ dediği de söylenmiştir. Ya da onu yaşıtlarına hizmete mecbur edeceğim. Yahut onu hizmetimden/huzurumdan süreceğim. Nitekim *et-Te’vîlât’*ta şöyle der: “Huzurumdan kovmakla, rızâ ve kabûl bakımından onu gözümden düşürmekle azâb edeceğim.”

*el-Es’iletü’l-Müfhıme’*de der ki: “Hiç bir şeyle mükellef olmayan için bir kuşa bu tehdîdin yapılmasının mânâsı nedir? Cevap: Bu tehdîd, te’dîb için olan cezâ ile tehdîddir. Hayvan ve sabî çocuk gibi mükellef olmayan da te’dîb edilebilir. Hüdhüdün Süleyman (a.s.)’a itâat etmesi gerekiyordu. Bunu terk ettiği için de te’dîbi hak etti.”

et-Te’vîlât’ta der ki: “Âyet işâret etmektedir ki Süleyman (a.s.) zamanında kuşlar da sorumluluk taşıyorlardı. Onların, Süleyman (a.s.)’ın emrine verilen hayvanların, cinlerin ve şeytanların her birinin kendi hallerine uygun mükellefiyetleri vardı. Emirleri ve yasakları kabul konusunda insanın durumları gibi onların da anlayış, idrak ve halleri vardı. İşte bunlar Süleyman (a.s.)’a mûcize olarak verilmişti.”

“*Ya da*” hemcinslerinin ibret alması veya artık neslinin devam etmemesi için “*onu boğazlayacağım.*”

*et-Te’vîlât’*ta der ki: “Ya da şiddetli bir azâb içinde onu boğazlayacağım.”

“اَلذَّبْحُ”in asıl mânâsı, hayvanın boğazını ikiye ayırmaktır.

“*Yahut da bana*” mâzeretini belirten “*açık bir delil getirecek!*” Yahut bana, kaybolmasının sebebini belirten apaçık bir hüccetle gelecek.

Âyet işâret etmektedir ki hükümranlığın/memleketin korunması, siyasetin kemâli ve adâletin kemâli ile mümkündür. Dolayısıyla suçluları cezâlandırmaktan vazgeçilmemeli, araştırıldıktan sonra açık özrü olanlar kabûl edilmelidir.

Âyetteki yemin, aslında ilk ikisinden birisi üzerinedir. Üçüncüsü buna dâhil değildir. Dolayısıyla “*ya da*” lafzı, ilk ikisinde muhayyerlik için, üçüncüsünde ise onunla diğer ikisini birbirinden uzaklaştırmak içindir.

Hikâye edilir ki Süleyman (a.s.), Beytü’l-makdis’in inşâsını tamamlayınca hac yolculuğuna çıktı. Harem’de dilediği kadar kaldı. Orada kaldığı sürece her gün beş bin deve, beş bin sığır ve yirmi bin koyun kurban etti. Sonra Yemen’e sefere karar verdi. Süheyl yıldızı istikametinde bir sabah Mekke’den çıktı. Zeval vakti Yemen’in San’â şehrine ulaştı. Burası Harem’e bir aylık yoldur. Yeşilliği hoşuna giden güzel bir yer gördü. Namaz kılmak için oraya indi, fakat su bulamadı.

Hüdhüd onun su rehberi idi. Yerin altındaki suyu, cam bardaktakini görür gibi görürdü. Yakınlığını ve uzaklığını bilir, gagasıyla suyun olduğu yeri eşerek gösterirdi. Sonra şeytanlar gelir, tıpkı kesilen hayvanın derisini yüzer gibi yeri kazarlar ve suyu çıkarırlardı. İşte Süleyman (a.s.) hüdhüd kuşunu bunun için aramıştı. Ona ya bir tuzak kurulmuş ya da toprak altında kalmıştı. Süleyman (a.s.) onu göremiyordu. Çünkü kader gelip çatınca, göz görmez olur.

Süleyman (a.s.) konaklayınca hüdhüd, arâziye bakmak için göğe yükselmiş, o sırada havada “Anfîr” isimli başka bir hüdhüd görmüş, onun yanına süzülmüştü. O hüdhüde

Süleyman (a.s.)'ın mülkünden ve her şeyin onun emrine verildiğinden bahsetti. Öbür hüdhüd de ona sâhibi Belkıs'ın mülkünü, emrinin altında on iki bin komutanı ve her komutanın da emri altında yüz bin askeri olduğunu anlattı. Süleyman (a.s.)'ın hüdhüdü bunu görmek için diğeriyle gitti. Ancak ikindiden sonra geri döndü. Bu durum şöyle anlatılmaktadır:

فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ اَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَاٍ
بِنَبَاٍ يَقِينٍ ﴿٢٢﴾

22. Çok geçmeden *(hüdhüd)* gelip şöyle dedi: Ben, senin bilmediğin bir şeyi öğrendim. Sebe'den sana çok doğru *(ve önemli)* bir haber getirdim.

"اَلْمَكْثُ" bekleyerek durmak demektir.

"*Çok geçmeden*" uzun zaman geçmeden "*(hüdhüd)ün gelmesi...*" işâret etmektedir ki gaybet her ne kadar şiddetli azâbı, yâni huzûrun mutluluğundan ve faydalarından mahrûmiyeti gerektirse de çabucak geri dönmek ve elden kaçanı telâfî etmek de mutluluğun emârelerindendir.

Zikredilir ki hüdhüdün yerinden güneş ışığı Süleyman (a.s.)'a isâbet etti. Bunun üzerine o tarafa bakınca hüdhüdün yerinin boş olduğunu gördü. Sonra kuşlara önderlik eden akbabayı çağırdı ve onu sordu. Ondan bir haber alamayınca kuşların efendisi kartala: "Onu bana getir" dedi. Kartal yükselip baktı. Onun gelmekte olduğunu gördü ve üzerine saldırdı. Hüdhüd Allah Teâlâ'nın adını anarak ona şöyle dedi: "Sana güç ve kuvvet veren hakkı için bana acımanı diliyorum." dedi. Kartal onu bıraktı ve dedi ki: "Annesi kaybedesice! Allah'ın peygamberi sana mutlaka sana azâb etmek için yemin etti." dedi. Hüdhüd: "Hiçbir istisnada bulunmadı mı?" diye sordu. Kartal: "*Yahut da bana (mâzeretini belirten) açık bir delil getirecek!"* dedi" diye söyledi. Hüdhüd Süleyman (a.s.)'a yaklaşınca, O'na tevâzu göstererek kuyruğunu indirdi ve kanatlarını yere sürüyerek geldi. Yakınlaşınca Süleyman (a.s.) onu boynundan tuttu ve kendine doğru çekti. Bunun üzerine hüdhüd: "Ey Allah'ın peygamberi! Allah'ın önünde duracağın zamanı hatırla." dedi. Bu söz üzerine Süleyman (a.s.) titredi.

Şöyle rivâyet edilmiştir: Hz. Süleyman (a.s.) hüdhüde: "Senin tüyünü yolup kanadını koparsam, sıcak güneşin altına atsam ne dersin?" diye sordu. Hüdhüd: "Bilirim ki bunu yapmazsın. Çünkü dediğin, avcıların yaptığı şeydir; peygamberlerin işi değil." diye karşılık verdi. Süleyman (a.s.): "Boğazını keserim." dedi. Hüdhüd: "Eminim ki yapmazsın. Çünkü bu kasapların işidir, peygamberlerin değil." cevabını verdi. Hz. Süleyman (a.s.): "Seni cinsin olmayan bir hayvanla kafese kapatırım" dedi. Hüdhüd "Bunu da yapmayacağını bilirim. Zira bu nâmerdlerin işidir, peygamberlerin değil. Hâlbuki peygamberler nâmerd olmazlar." karşılığını verdi. Hz. Süleyman (a.s.): "Şimdi sen söyle bakalım, sana ne yapayım?" Hüdhüd şu cevabı verdi: "Affet ve bağışla.

Bilirim ki bunu yaparsın. Çünkü affetmek peygamber ve cömert kimselerin işidir." Süleyman (a.s.) hüdhüdü affetti ve sonra ona nerede olduğunu sordu.

Hüdhüd "*şöyle dedi: "Ben, senin bilmediğin bir şeyi öğrendim.*"

"ٱلْاِحَاطَةُ" bir şeyi bütün yönüyle bilmek demektir.

Yâni ben senin her yönden bilip tanımadığın bir şeyi bütün yönleriyle öğrenip belledim, dedi. Çünkü bu durum Süleyman (a.s.)'ın görmediği, cinlerden ve insanlardan duymadığı hususlardandı.

Burada Mürsel bir peygamberin bilmediği bir ilmi bir kuşa tahsis eden Allah Teâlâ'nın kerem ve rahmetinin genişliğine işâret etmektedir. Ancak peygamberlik konusunda faydası olmayan bir ilmi bilmemek, nebî ve rasûlün peygamberliğine bir noksanlık getirmez. Nitekim Rasûlullah (s.a.), faydası olmayan ilimden Allah'a sığınarak: "*Faydasız ilimden sana sığınırım.*"[56] derdi.

Hâsılı hüdhüdün her yönden bilip öğrendiği şey, bilinmesi bir üstünlük, bilinmemesi de noksanlık sayılmayan duyularla bilinen husulardandı. Çünkü onun idrâki ancak akıllıların ve diğerlerinin kendisinde eşit olduğu mücerred hissetmeye dayanıyordu.

el-Es'iletü'l-müfhıme'de der ki: "Bu karşılıklı konuşmada bir sû-i edebdir. O, Süleyman (a.s.) gibi birisine nasıl söyledi ve o buna tahammül etti?" sorusunun cevabı şöyledir: O, bu hitabın peşinden faydalı bir bilgi getirmiştir. Büyüklerin bir faydaya eşlik eden sertliğe tahammül ettikleri olur."

Sonra hüdhüd onunla ilgili önemli bir hizmetle meşgul olduğuna işâretle şöyle dedi: Ben senin yanına "Meârib" denilen Sebe şehrinden geldim. *"Sebe'den sana çok doğru"* önemli, kesin ve kendisinde şüphe olmayan *"bir haber getirdim."*

Burada haber veren kimsenin ancak kesin olarak bildiği bir şeyi haber vermesi gerektiğine işâret edilmektedir. Özellikle de hükümdarların yanında.

Sebe', Yemen'de bir bölgenin adıdır. Orada yaşayanlar, en büyük dedelerinin ismi ile isimlendirilmişlerdir. O ise Sebe' b. Yeşcüb b. Ya'rub b. Kahtan'dır. O'nun isminin Abdüşşems olduğu, ilk defa esir alan o olduğu için ona "Sebe" lakabının verildiği de söylenmiştir. Daha sonra Me'rib şehri "Sebe" diye isimlendirilmiştir. Burası ile San'â arası üç günlük yoldur. Yine Sebe'nin Yemen meliklerinin ilk taç giyeni olduğu söylenmiştir. Onun on oğlu vardı. Altısı Yemen'e, dördü Şam'a yerleşti. Şam'da yerleşenler Lahm, Cüzâm, Âmile, ve Gassân; Yemen'de yerleşenler ise Kinde, Eş'ar, Ezd, Muzhic, Enmâr ve Humeyr idi.

Hz. Peygamber (s.a.)'e: "Ya Rasûlallah! Enmâr da nedir?" diye sordular. "*Has'am ve Büceyle'nin babasıdır.*" buyurdu.

*el-Müfredât'*ta der ki: "Sebe' halkının darmadağın olduğu bir beldenin ismidir. Onun için "ذَهَبُوا اَيَادِى سَبَأْ" denir. Yâni Sebe halkının her yöne dağıldığı gibi darmadağın oldular demektir."

Bazıları demiştir ki: "Yakınında olduğu halde Süleyman (a.s.)'a Belkıs'ın haberinin gizli kalması, Süleyman (a.s.)'ın San'â'da konaklaması, Belkıs'ın ise Me'rib'de olması

sebebiyledir. Bu iki yerin arası ise az önce geçtiği üzere üç günlük yol, üç fersah veya üç mil idi. Bu, Ya'kub (a.s.)'a Yusuf'un yerinin gizli kalması gibi Allah Teâlâ'nın uygun gördüğü bir maslahat yüzünden böyle olmuştur.

An gelir en gökyüzünün tepesinde otururum,
An gelir ayağımın ucunu göremem

إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ
عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾

23. Gerçekten, onlara *(Sebe'lilere)* hükümdarlık eden, kendisine her şey verilmiş ve büyük bir tahtı olan bir kadınla karşılaştım.

"*Gerçekten, onlara (Sebe'lilere) hükümdarlık eden,*"

Bu cümle, hüdhüdün getirdiği haberi açıklamak üzere başlangıç cümlesidir.

"*Onlara*" zamiri, bölgenin ismi olmak üzere Sebe'ye ya da şehirlerinin isminin zikri ile orasının halkına âiddir. Yani, Belkıs onların üzerinde hükümranlık ve tasarrufa sâhipti. Yoksa onların Belkıs'ın köleleri oldukları kasdedilmemiştir.

Âyette kasdedilen bu kadın, Belkıs bint Şurahbîl b. Mâlik b. Rayyân'dır. O da Ya'rub b. Kahtân'ın neslindendir. Belkıs'ın babası bütün Yemen'e hükümran olmuştu. O bu hükümranlığı kırk babadan mîras olarak elde etmişti. Belkıs'tan başka çocuğu yoktu. Böylece Belkıs, babasından sonra idâreye hâkim olmuş, halk da ona boyun eğmişti. O ve kavmi ateşe taparlardı. Babası etraftaki meliklere: "Sizin hiç biriniz bana denk değildir" derdi. Bu yüzden onlarla âile bağı kurmayı da reddetmiştir. Onu cinlerden Kâria ya da Rayhâne bint Seken isimli bir kadınla evlendirdiler. Bu kadın da ona Belkıs'ı dünyaya getirdi. *el-Kâmus*'ta belirtildiği üzere "Bilkîs" diye isimlendirilir.

Bu, cinlerle insanlar arasında cinsî münâsebetin mümkün olabileceğine delâlet eder. Çünkü cinler, yaratılış bakımından her ne kadar ateşten ise de; tıpkı insanların asıl maddeleri toprak olduğu halde aynı madde üzere kalmadıkları gibi onlar da sürekli bu madde üzere kalmazlar. Bu yüzden ikisi arasında izdivaç olması mümkündür. Nitekim *Âkâmü'l-mercân'*da bu konu incelenmiştir.

Rivâyet edilir ki **Mervân** (Himâr), Şam'da bir belde olan Tedmür'ün harap edilmesini emretti. Orada bir evde ayakta ölü olarak duran, mumyalanmış ve güneşten daha güzel bir kadın gördüler. Boyu yedi arşın, boynu bir arşındı. Üzerinde: "Ben Süleyman b. Dâvud'un sâhibesi/eşi Belkıs'ım. Benim evimi harap edenin Allah da mülkünü harâb etsin." yazılı bir levha vardı.

"Kendisine her şey" yâni hükümdarların ihtiyaç duyduğu atlar, maiyet, kalabalık, techîzât, idâre, heybet, haşmet, mal ve nîmetler "*verilmiş.*"

Âriflerden birisi der ki: "Hüdhüd Belkıs'ın cemal ve güzelliğini açıkça zikretmedi.

Çünkü bunun açıkça söylenmesinin sû-i edebden olduğunu bildi. Bir hadîste “*Güzelin en güzeli, güzel yüz, güzel ses ve güzel ahlâktır.*”[57] buyrulmuştur.

Zünnûn dedi ki: “Allah ile ünsiyet eden her güzel şeyle ünsiyet etmiş demektir. Çünkü her güzelin güzelliği, ezel güzelliğinin kaynağından çıkmıştır. Allah ile ünsiyet etmeyenin, güzel şeylerle ünsiyeti mecâzîdir.

“*Ve büyük bir tahtı olan bir kadınla”* Yâni bu büyüklük Süleyman (a.s.)’ın tahtına göre değil, kendi durumuna veya kendisinin benzeri kralların tahtlarına nisbetledir.

“اَلْعَرْشُ” asıl olarak üstü tavanlı şeye denir. Bununla “büyük divan” kasdedilir. Belkıs’ın arşının genişliği seksene seksen arşın, yüksekliği de seksen arşın idi. Ön tarafı kırmızı yakut ve yeşil zeberced ile kaplanmış altındandı. Arkası çeşitli mücevherlerle süslenmiş gümüştendi. Dört ayağı vardı: Biri kırmızı yakuttan, biri yeşil yakuttan, biri zebercedden, diğeri de incidendi. Tahtın levhaları altından idi. Üzerinde yedi ev vardı, her evin kilitli bir kapısı vardı. Tahtın üzerinde ona lâyık halı ve döşemeler bulunmaktaydı.

“Karşılaştım.” Hüdhüdün “gördüm” fiili yerine “وَجَدْتُ/karşılaştım (buldum)” fiilini tercih etmesi, kaybolduğu zaman Süleyman (a.s.)’ın hizmetiyle meşgul olduğunu ona göstermek içindir. Bunu da sanki o kadın yitiğiymiş, kendisi de Süleyman (a.s.)’a arz etmek üzere o kadının durumunu araştıran bir kimseymiş gibi göstererek ifâde etmiştir.

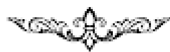
وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٢٤﴾

24. Onun ve kavminin, Allah’ı bırakıp güneşe secde ettiklerini gördüm. Şeytan, kendilerine yaptıklarını süslü göstermiş de onları doğru yoldan alıkoymuş. Bunun için doğru yolu bulamıyorlar.

“*Onun ve kavminin, Allah’ı*” Allah Teâlâ’ya ibâdeti bir tarafa “*bırakıp güneşe secde ettiklerini gördüm. Şeytan, kendilerine yaptıklarını süslü göstermiş de*” yâni onlara türlü küfür ve mâsıyetlerden güneşe tapma ve benzerleri gibi çirkin amellerini güzel göstermiş de bu sebeple “*onları doğru*” hak “*yoldan alıkoymuş*” men etmiş.

Diğer yollara göre “اَلسَّبِيلُ” gidilmesi mûtad olan yoldur.

“*Bunun için*” bu sebepten “*doğru yolu bulamıyorlar.*”

Müslim, Zikir, 73.

Münâvî, II, 417.

TESLİMİYET GÖSTERİP BANA GELİN

اَلَّا يَسْجُدُوا لِلّٰهِ الَّذ۪ي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿٢٥﴾ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ
الْعَظ۪يمِ ﴿٢٦﴾ قَالَ سَنَنْظُرُ اَصَدَقْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْكَاذِب۪ينَ ﴿٢٧﴾
اِذْهَبْ بِكِتَاب۪ي هٰذَا فَاَلْقِهْ اِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانْظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ
﴿٢٨﴾ قَالَتْ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَؤُا اِنّ۪ٓي اُلْقِيَ اِلَيَّ كِتَابٌ كَر۪يمٌ ﴿٢٩﴾ اِنَّهُ
مِنْ سُلَيْمٰنَ وَاِنَّهُ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ ﴿٣٠﴾ اَلَّا تَعْلُوا عَلَيَّ
وَأْتُون۪ي مُسْلِم۪ينَ ﴿٣١﴾

25. *(Şeytan böyle yapmış ki)* göklerde ve yerde gizleneni açığa çıkaran, gizlediğinizi ve açıkladığınızı bilen Allâh'a secde etmesinler.

26. *(Halbuki)* büyük Arş'ın sâhibi olan Allah'tan başka ilah yoktur.

27. *(Süleyman hüdhüde)* dedi ki: "Doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mısın, bakacağız."

28. Şu mektubumu götür, onu kendilerine ver, sonra onlardan biraz çekil de, ne sonuca varacaklarına bak.

29. "Ey ileri gelenler, bana çok önemli bir mektup bırakıldı" dedi.

30. "Mektup Süleyman'dandır, Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla *(başlamakta)*dır."

31. "Bana baş kaldırmayın, teslimiyet gösterip bana gelin, diye *(yazmaktadır)*."

Şeytan onları doğru yoldan alıkoymuş ki "*göklerde ve yerde gizleneni açığa çıkaran,*" yâni kar, yağmur, bitki, su ve benzeri ne olursa olsun o ikisinde depo edilmiş ve gizli ne varsa ortaya çıkaran, kalplerde "*gizlediğinizi ve*" dillerinizle ve organlarınızla "*açıkladığınızı bilen Allah'a secde etmesinler.*"

Allah'a secdeyi terk ettikleri için bu, onlar için bir yermedir. Onun için bu âyetler okunup tamamlanınca secde etmek vâcibdir.

"*Açıkladığınızı*" ifâdesinin zikredilmesi, ilim dâiresini genişletmek ve ilâhî ilme nisbetle gizlenenlerin ve açığa vurulanların eşit olduğuna dikkat çekmek içindir.

Ona bir zerre bile gizli değildir
Gizli ve aşikâr Onun katında birdir

❀

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٢٦﴾

26. ***(Halbuki)*** **büyük Arş'ın sâhibi olan Allah'tan başka ilah yoktur.**

Arş'ın "büyük" olarak isimlendirilmesi, Allah'ın yarattığı cisimlerin en büyüğü olduğundan dolayıdır. Belkıs'ın arşının/tahtının büyüklüğü, emsâli olan kralların arşlarının büyüklüğüne nisbetledir. Allah'ın arşının büyüklüğü ise göğe ve yere nisbetledir. Bu iki büyüklük arasındaki fark da pek büyüktür.

Sühâ yıldızının parlak güneşe nisbeti ne olabilir ki?

el-Müfredât'ta der ki: "Allah Teâlâ'nın arşı insanların sadece ismi dışında gerçek mâhiyetini bilemedikleri şeylerdendir."

Bil ki Allah Teâlâ'nın hüdhüdden naklettiği ***"göklerde ve yerde gizleneni açığa çıkaran…"*** (25. âyet) sözünden buraya kadar olan kısım, yine onun söylediği ***"Ben, senin bilmediğin bir şeyi öğrendim."*** (22. âyet) sözüne dâhil değildir. Bunlar ancak onun Süleyman (a.s.)'dan aldığı ilim ve ma'rifetlerdendir. O bunu kendi bulunduğu hâli açıklamak ve din konusundaki sağlamlığını ortaya koymak için dile getirmiştir. Bütün bunlar, Süleyman (a.s.)'ın kalbini verdiği haberi kabûle çevirmek, azmini Belkıs ile gazâya ve onun hâkimiyetini kendisine boyun eğdirmeye yöneltmek içindir.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Hüdhüd kuşunu öldürmeyi size yasaklıyorum. Çünkü o, suyun yakın ve uzaklığını göstermek için Süleyman (a.s.)'ın rehberi idi. Yeryüzünde Allah'a ibâdet edilmesini sevdi ve şöyle dedi:* "***Sebe'den sana çok doğru (ve önemli) bir haber getirdim. Gerçekten, onlara (Sebe'lilere) hükümdarlık eden …. bir kadınla karşılaştım….***" (en-Neml, 27/22)[58]

Anlatılır ki Hâfız, imam, âlim Ebû Kılâbe Abdülmelik b. Muhammed Rakkâş'ın annesi, kendisine hâmile iken sanki bir hüdhüd doğurduğunu gördü. Ona: "Rüyan sâdık ise çok namaz kılan bir çocuk doğuracaksın." denildi. O da Ebû Kılâbe'yi dünyaya getirdi. Büyüyünce her gün dört yüz rekat namaz kılmaya başladı. Altmış bin hadîs ezberledi. 276 yılında da vefat etti.

Burası, yâni "رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ" sözü, ittifakla secde mahallidir. Nitekim *Fethu'r-Rahmân*'da böyle geçmektedir.

Kâşifî der ki: "Bu, İmam Azam'ın kavline göre sekizinci, İmam Şâfiî'nin görüşüne göre dokuzuncu secdedir. *Fütûhât*'ta buna "secde-i hafî" denmektedir. Secde yeri ihtilâflıdır. Bazıları "وَمَا تُعْلِنُونَ" âyetini okuyunca secde eder. Bir kısmı ise "رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ" âyetini tilâvet ettikten sonra secde eder."

Hak sevdâlısı isen başını secdeye koy
Zira secde Hazret-i Allah'a yakınlaşmaya sebeptir

قَالَ سَنَنْظُرُ اَصَدَقْتَ اَمْ كُنْتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٢٧﴾

27. ***(Süleyman hüdhüde)*** **dedi ki: “Doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mısın, bakacağız.”**

Bu cümle açıklama için başlangıç cümlesidir. Sanki “Hüdhüd sözünü bitirince Süleyman (a.s.) ne yaptı?” diye sorulmuş ve şöyle cevap verilmiştir:

“*(Süleyman hüdhüde) dedi ki:*” Bize haber verdiğin, söylediği şeyler konusunda: “*Doğru mu söyledin, yoksa yalancılardan mısın, bakacağız.*”

Burada “اَلنَّظَرُ (bakmak)” düşünmek mânâsınadır. Yâni mutlaka araştırıp öğreneceğiz, demektir. **Kâşifî** der ki: “Hemencecik bu hususa göz atalım ve teemmül edelim.” demektir.

Bu âyet, haber-i vâhidin şöhret ve tevâtür derecesine ulaşmadıkça zorunlu bir ilim/bilgi olmadığına, dolayısıyla onun hakkında tecvîz sınırında tevakkuf gerektiğine delâlet eder. Haber-i vâhid, bir, iki ve daha fazla insanın verdiği haberdir. Yine bu âyette haber-i vâhidin atılmayarak, doğru mu yalan mı olduğunun araştırılması gerektiğini gösterir. Şâyet doğruluk emâreleri ortaya çıkarsa kabul edilir, aksi halde kabul edilmez.

Bazıları demiştir ki: “Süleyman (a.s.) Belkıs’ın saltanatını, malını ve güzelliğini işitti, ancak kendisine tesir etmedi. Buna tamahı da yoktu. “*Onun ve kavminin, Allah’ı bırakıp güneşe secde ettiklerini gördüm.*” diyerek dinden bahsedince birden bire değişti ve İslâm adına öfkelendi. Ona mektup yazıp İslâm dinine dâvet etmek istediğini, bunun için kâğıt ve divit getirmelerini istedi.”

Bunun üzerine Süleyman (a.s.) o mecliste veya daha sonra Belkıs’a bir mektub yazdı ve şöyle dedi: “Allah’ın kulu Dâvud oğlu Süleyman’dan Sebe’ melikesi Belkıs’a. Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla. Selâm, hidâyete tâbi olanlara olsun. Bundan sonra, bana baş kaldırmayın, teslimiyet gösterip bana gelin.”

Sonra mektubu misk ile damgaladı, taşında Allah’ın ism-i a’zamı nakşedilmiş olan yüzüğüyle mühürledi ve hüdhüde verdi. Hüdhüd, gagasıyla mektubu aldı veya mektubu iple bağlayıp hüdhüdün boğazına astı ve şöyle dedi:

اِذْهَبْ بِكِتَابِي هٰذَا فَاَلْقِهْ اِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّ عَنْهُمْ فَانْظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾

28. Şu mektubumu götür, onu kendilerine ver, sonra onlardan biraz çekil de, ne sonuca varacaklarına bak.

“*Şu mektubumu götür,*” Süleyman (a.s.)’ın mektubu tasarruf ve işin aslını öğrenme konusunda güçlü cinlerden hükümranlığı altındaki biriyle değil de özel olarak hüdhüdle

göndermesi, onda ilim, hikmet ve düzgün bir firâset gördüğünden ve onun bir mâzereti kalmaması içindir.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "İşâret etmektedir ki hüdhüd verdiği haberde doğru söyleyince, melikine karşı pek samimi olunca ve hakkı gözetince, bunların karşılığını görüp sûretinin ve mânâsının zayıflığına rağmen Hakk'ın rasûlünün elçiliğine ehil oldu."

"*Onu kendilerine ver,*" yâni Belkıs ve kavmine bu mektubu bırak. Çünkü hüdhüd "*Onun ve kavminin, Allah'ı bırakıp güneşe secde ettiklerini gördüm*" sözünde kavmini de Belkıs'la birlikte zikretmişti.

*el-İrşâd'*da der ki: "Zamirin çoğul olarak kullanılması, değerli mektubun içeriğinin onların hepsini İslâm'a dâvet olduğundan dolayıdır."

"*Sonra onlardan biraz çekil de,*" yâni onlara yakınlığı terk edip gizleneceğin ve onların ne cevap vereceğini işiteceğin bir yere uzaklaşarak onlardan ayrıl da "*ne sonuca varacaklarına*" yâni birbirlerine ne söyleyeceklerine, sözü ne şekilde söyleyeceklerine "*bak.*" öğren.

Rivâyete göre hüdhüd mektubu aldı ve Belkıs'ın yanına vardı. Onu Me'rib'deki köşkünde uyurken buldu. O, uyurken kapıları kilitler, anahtarları başının altına koyardı. Hüdhüd, bir menfezden girdi ve mektubu sırt üstü uzanan Belkıs'ın göğsünün üstüne bıraktı. Korkarak uyandı. Hımyerli Tubba'ın neslinden olduğu için Arapça okur yazardı. Mektubun mührünü görünce irkildi ve boyun eğdi. Çünkü Süleyman (a.s.)'ın hükümranlığı mühründe gözüküyordu. Kuşların kendisine itâat etmesinden ve mührünün şeklinden mektubu gönderenin kendisinden daha büyük bir hükümdar olduğunu anladı. Bu yüzden kavmine:

قَالَتْ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَؤُا اِنّ۪ٓي اُلْقِيَ اِلَيَّ كِتَابٌ كَر۪يمٌ ﴿٢٩﴾

29. "Ey ileri gelenler, bana çok önemli bir mektup bırakıldı" dedi.

Belkıs üç yüz on üç yahut on iki bin kişi olan kavminin ileri gelenlerine *"Ey ileri gelenler,"* yâni ey eşrâf topluluğu "*bana çok önemli*" hayret verici bir mühürle mühürlenmiş ve alışılmamış bir yolla bana ulaştığından benim için çok kıymetli ve saygıdeğer "*bir mektup bırakıldı" dedi.*"

"اَلْمَلَاُ" bir topluluğun gözleri mehâbet ve kalbleri ululukla dolduran büyükleridir.

el-Es'iletü'l-müfhıme'de der ki: "Süleyman (a.s.)'ın mûcizesi yüzüğündeydi. Hükümranlığı kendisinde olan mührü ile mektubu mühürledi. Böylece Belkıs'ın kalbine korku saldı. Böylece Süleyman (a.s.)'ın mûcîzesini ortaya koyarak mektubun önemli/değerli olduğuna şâhidlik etti."

Bu, "كَر۪يمٌ"in burada "mühürlenmiş" mânâsına geldiğine Rasûlullah (s.a.)'in *"Mektubun keremi/değeri, onun mührüdür."*[59] hadîsi de delâlet etmektedir. **İbn**

Abbâs (r.anhümâ)'nın rivâyetinde "*İşte* "إِنِّي أُلْقِيَ إِلَيَّ كِتَابٌ كَرِيمٌ" *(bana mühürlenmiş bir mektup bırakıldı)" âyeti de bunu göstermektedir.*" ziyâdesi de vardır. Bu rivâyet, **Sehâvî**'nin *el-Mekasıdü'l-hasene*'sinde geçmektedir.

Enes (r.a.)'ın rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber (s.a.), Arap olmayanlara mektup gönderirdi. Kendisine: "Onlar sadece üzerinde mühür olan mektubu kabul ederler." denildi. Bunun üzerine "مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ" nakşedilmiş gümüşten bir mühür edindi ve bunu sol elinin serçe parmağına taktı.[60]

"Mühürlü olmayan her mektup, mağlûbdur/başarısız olur." denilmiştir.

Celâleyn Tefsîri'nde: "كَرِيمٌ" muhtevası güzel demektir." der. Nitekim **Şeyhzâde** de Şuâra sûresinin başlarında: "كِتَابٌ كَرِيمٌ" lafzından ve mânâlarından hoşnud olunan demektir." der.

Ya da "كَرِيمٌ" şerefli demektir. Çünkü mektup besmele ile başlamaktadır. Nitekim bazıları der ki: "Mademki mektubun mazmunu Allah'ın ismi idi, o hâlde o mektup bütün mektuplardan daha yüce, daha değerlidir."

Ey Rabbim, senin adın her şeyin en iyi başlangıcıdır
Senin ismini anmadan eserime nasıl başlarım?
Senin adın bütün mektupları süslemektedir
Senin kelâmın bütün sînelere rahat ve huzur vermektedir

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "İşâret etmektedir ki mektup Belkıs'ın hidâyetine ve îmânına sebep olduğu için o, mektubu "kerîm" diye isimlendirdi. Çünkü o, mektubun kerâmeti ile Kerîm'in huzuruna yol buldu. Bazıları da şöyle demiştir: "Belkıs mektuba hürmet gösterdiği için hidâyet ile merzûk olup sonunda îmân etti. Tıpkı sihirbazların Mûsâ (a.s.)'ı öne alıp "***Ey Mûsâ, önce sen mi atarsın…***" (el-A'râf, 7/115) diyerek edebe riâyet etmeleri ve îman ile merzuk olmaları gibi. Kisrâ ise Rasûlullah (s.a.)'in mektubunu parçalayınca Allah da onun mülkünü parçaladı, küfür ve inadının cezâsını verdi."

إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمٰنَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴿٣٠﴾

30. "Mektup Süleyman'dandır, Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla *(başlamakta)*dır."

Sanki: "Bu mektup kimdendir ve muhtevâsı nedir?" diye sorulmuş, cevâben Belkıs şöyle demiştir:

"*Mektup Süleyman'dandır,*" Mektubun muhtevâsı veya içinde yazılanlar şöyledir:

“*Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla (başlamakta)dır.*”

Besmeledeki bâ Allah’ın bakâsı, sîn senâsı (yüceliği), mîm mülkü, elif ahadiyyeti, iki lâm cemâli ve celâli, hâ hüviyyeti demektir. *“er-Rahmân”*, dünyada ve âhirette umûm ehline rahmetine; *“er-Rahîm”*, âhirette husûs ehline rahmetine işârettir.

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: “Aslında bu besmele, Berâe sûresinin besmelesidir. Orada bahsedilen kimselerden uzaklaşma söz konusu olduğu için bu besmele, Süleyman (a.s.)’a îman eden hayvanlara verilmiş ve o sûrenin başındaki bâ harfi ile yetinilmiştir. Çünkü varlık âlemindeki her şey, Allah’ın genel ve özel rahmetinden hâlî değildir.

Sûrelerin başlarındaki besmelelerin aksine bu besmele, “بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرٖيهَا وَمُرْسٰيهَا” âyetinde olduğu gibi tam bir âyet değildir.

Bu âyetin her bir harfi, hâlis cennet şarabı için kaptır. Her bir kelimesi, tahkîk incisi için bir sedeftir. Her bir noktası, hidâyet semâsının bir yıldızıdır. Dalâlet ehlinin taşlandığı bir yıldızdır o.

Molla Câmî besmele hakkında şöyle der:

On dokuz harftir; on sekiz bin
Âlem ondan feyiz almıştır

اَلَّا تَعْلُوا عَلَيَّ وَأْتُونٖى مُسْلِمٖينَ ﴿٣١﴾

31. “Bana baş kaldırmayın, teslimiyet gösterip bana gelin, diye *(yazmaktadır)*.”

“*Bana baş kaldırmayın,*” zorba kralların yaptığı gibi bana karşı büyüklenmeyin, büyüklük taslamayın, mü’minler olduğunuz halde “*teslimiyet gösterip bana gelin, diye (yazmaktadır).*” Çünkü îman İslâm’ı/teslîmiyeti ve boyun eğmeyi gerektirir. Aksi ise böyle değildir.

Katâde der ki: “İşte peygamberler (aleyhimü’s-selâm) böyle uzun olmayan cümleler yazarlardı. Yani, Süleyman (a.s.)’ın mektubu Allah Teâlâ’nın zikrettiği mikdar kadardı.”

Burada Süleyman (a.s.), peygamberliğini isbat eden bir delil ortaya koymadan ona İslâm olmayı arz etmemiştir ki bunun taklîde dâvet olduğu vehmedilsin. Çünkü mektubun bu şekilde bırakılması, onu gönderenin peygamberliğine delâlet eden açık bir mûcizedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu konuda peygamberin doğruluğuna delâlet eden zarûrî bir ilmin/bilginin meydana gelmiş olması yeterlidir. Aksi halde mektubun zikredilen şekilde bırakılmasının cinlerin tasarrufu ile olması da imkan dışı görülemez. Çünkü Belkıs için büyük bir tahtın yapılması gibi cinler ona bazı harikulâde işler gösterirlerdi. Zîrâ onun annesi de cinlerdendi.

İbn Kesîr, III, 361.
Deylemî, hadis no: 4892; Sehâvî, s. 321.
Buhârî, Libâs, 50, 52; Müslim, Libâs, 58; Ebû Dâvûd, Hatem, 1; Tirmizî, İstîzân, 25.

BU İŞİMDE BANA
BİR FİKİR VERİN

قَالَتْ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَؤُا اَفْتُونٖي فٖٓي اَمْرٖيۚ مَا كُنْتُ قَاطِعَةً اَمْرًا حَتّٰى
تَشْهَدُونِ ﴿٣٢﴾ قَالُوا نَحْنُ اُو۬لُوا قُوَّةٍ وَاُو۬لُوا بَأْسٍ شَدٖيدٍ وَالْاَمْرُ
اِلَيْكِ فَانْظُرٖي مَاذَا تَأْمُرٖينَ ﴿٣٣﴾ قَالَتْ اِنَّ الْمُلُوكَ اِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً
اَفْسَدُوهَا وَجَعَلُٓوا اَعِزَّةَ اَهْلِهَٓا اَذِلَّةًۚ وَكَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٣٤﴾ وَاِنّٖي
مُرْسِلَةٌ اِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا جَٓاءَ
سُلَيْمٰنَ قَالَ اَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍۘ فَمَٓا اٰتٰينِيَ اللّٰهُ خَيْرٌ مِمَّٓا اٰتٰيكُمْۚ بَلْ اَنْتُمْ
بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴿٣٦﴾ اِرْجِعْ اِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَٓا اَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٣٧﴾

32. *(Sonra Melike)* dedi ki: "Ey ileri gelenler, bu işimde bana bir fikir verin. *(Bilirsiniz)* siz yanımda olmadan *(size danışmadan)* hiçbir işi kestirip atmam."

33. Onlar, şu cevabı verdiler: "Biz güçlü kuvvetli kimseleriz, zorlu savaş erbabıyız; buyruk ise senindir; artık ne buyuracağını sen düşün."

34. Melike: "Hükümdarlar bir memlekete girdiler mi, orayı perişan ederler ve halkının ulularını alçaltırlar. *(Herhalde)* onlar da böyle yapacaklardır." dedi.

35. Ben *(şimdi)* onlara bir hediye göndereyim de, bakayım elçiler ne *(gibi bir sonuç)* ile dönecekler.

36. *(Elçiler, hediyelerle)* Süleyman'a gelince şöyle dedi: Siz bana mal ile yardım mı ediyorsunuz? Allâh'ın bana verdiği, size verdiğinden daha iyidir. Hediyenizle *(ben değil)* siz sevinirsiniz.

37. *(Ey elçi!)* Onlara dön; iyi bilsinler ki, kendilerine asla karşı koyamayacakları ordularla gelir, onları muhakkak surette hor ve hakir halde oradan çıkarırız!

"*(Sonra Melike) dedi ki:*" Belkıs sözünü, muhtevasına çok önem verdiğini bildirmek için tekrar nakletti. "*Ey ileri gelenler, bu işimde bana bir fikir verin.*" Size anlattığım hususta bana cevap verin ve doğru bildiğiniz/uygun gördüğünüz şeyleri de söyleyin. Benim durumumla ilgili bana görüş bildirin, yol gösterin; doğru ve isâbetli olan ne ise söyleyin.

Âyette cevaba "fetvâ" denilmiştir. Çünkü fetvâ, çoğunlukla müşkil hâdiselere verilecek cevaptır. Belkıs onların karşılaşılan müşkillerin çözümüne muktedir olduklarını hissettirerek böyle söylemiştir.

Bazıları demiştir ki: "Fetvâ kelimesi "اَلْفَتٰى"dandır. O ise güçlü genç demektir. Fetvâya

"fetvâ" denilmesi, müftînin, yâni doğru cevabı veren hâkimin hâdisenin cevabı konusunda soru soranı takviye etmesi/güçlendirmesi sebebiyledir."

"*(Bilirsiniz) siz yanımda olmadan (size danışmadan) hiçbir işi kestirip atmam.*" İşlerden hiçbiri hakkında karar vermem ve uygulamam. Yâni siz hazır bulunmadan ve sizin görüşlerinizin gereğini yapmadan hiçbir konuda kesin karar vermem. Siz de yanımda hazır bulununuz. Yâni siz olmadan ve sizinle meşveret etmeden bir iş yapmam.

Bu söz, görüş ve tedbir konusunda kendisine muhâlefet etmemeleri için onların kalblerini kazanmak için söylenmiştir.

Burada işâret vardır ki kişi, görüşünde başına buyruk olmamalı, karşısına çıkan bütün işlerde istişâre etmelidir. Özellikle hükümdarların görüş ve basîret sâhiplerinden bir heyeti olması ve onlara danışmadan bir iş hakkında karar vermemeleri gerekir.

Meşveret, doğru bir rehberdir, her işte meşveret gerektir
Meşveretsiz iş yapanın işinin sonu çoğunlukla yanlıştır

قَالُوا نَحْنُ أُولُوا قُوَّةٍ وَأُولُوا بَأْسٍ شَدِيدٍ وَالْأَمْرُ إِلَيْكِ فَانْظُرِي مَاذَا
تَأْمُرِينَ ﴿٣٣﴾

33. Onlar, şu cevabı verdiler: "Biz güçlü kuvvetli kimseleriz, zorlu savaş erbabıyız; buyruk ise senindir; artık ne buyuracağını sen düşün."

Sanki "Onlar, cevap olarak Belkıs'a ne dediler?" diye sorulmuş, bunun üzerine şöyle denilmiştir: "*Onlar, şu cevabı verdiler: Biz güçlü kuvvetli kimseleriz,*" biz âletler, insan sayısı ve techizât bakımından güçlüyüz "*zorlu savaş erbabıyız;*" savaşta bahadır ve cesur kimseleriz.

Onların bu cevabı, Belkıs kendilerine savaşmayı emredecek olursa savaşa hazır olduklarını îmâdır.

"*Buyruk ise senindir;*" sana bırakılmıştır. O hâlde "*artık ne buyuracağını*" bize ne emredeceğini, **Kâşifî**'nin dediği gibi savaş ve barış hususunda ne diyeceğini "*sen düşün*" bak ve gör.

Savaş istiyorsan, savaşalım
Düşmanların gönlüne derdler açalım
Sulh istersen, sana kul olalım
Senin hükmüne başımızı teslim edelim

Burada işâret vardır ki kendileriyle istişâre edilen kimselerin istişâre eden başkana herhangi bir görüşe zorlamamaları, bilakis onu isâbetli gördüğü görüşte muhayyer bırakmaları şarttır. Belki o işin durumunun nasıl daha iyi olacağını kendilerinden daha

iyi bilebilir.

Sultanın görüşünün aksine görüş bildirmek
Kendi ölümüne ferman vermektir

Belkıs, onların zâtî ve ârızî güç iddiâ ederek savaşa meyilli olduklarını ve doğruluk çizgisinden saptıklarını hissedince, Süleyman (a.s.)'ın durumundan habersiz olduklarını gösteren sözlerinin yanlışlığını ortaya koymaya başladı.

Kâşifî der ki: "Belkıs şöyle dedi: Bizim için iyi olan savaş değildir. Çünkü savaş iki ihtimallidir. Eğer onlar galip gelecek olsalar, memleketimiz ve mallarımız telef olur." Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur:

قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً ۚ
وَكَذَٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٣٤﴾

34. Melike: "Hükümdarlar bir memlekete girdiler mi, orayı perişan ederler ve halkının ulularını alçaltırlar. *(Herhalde)* onlar da böyle yapacaklardır." dedi.

"*Melike: "Hükümdarlar*" savaşmak ve harp etmek üzere memleketlerden "*bir memlekete*" ve şehirlerden bir şehre "*girdiler mi,*" binalarını tahrip ederek ve orada bulunan malları telef ederek "*orayı perişan ederler ve halkının ulularını*" öldürerek, esir alarak, sürerek ve bunlardan başka türlü hor ve hakir kılma yollarıyla "*alçaltırlar.*" Hor ve değersiz kılarlar.

"أَعِزَّةً" kelimesi, üstün, gâlib, ulu ve şerefli kimse anlamındaki "عَزِيزٌ"in çoğuludur. İzzet sâhibi olmak, insanın yenilmesine mâni olan bir hâldir.

"*(Herhalde) onlar da böyle yapacaklardır." dedi.*"

Bu cümle de kendisinden öncesini te'kid ve bunun hükümdarların süregelen âdetleri olduğunu ifâdedir. Bu durumda Belkıs'ın sözünün devamıdır. Allah Teâlâ tarafından onun sözünü tasdik anlamında olması da mümkündür.

Burada işâret vardır ki akıl sâhibi, düşmanları uygun bir yolla savuşturmak mümkün olduğu sürece, mecbur kalması hâriç muhârebe ve savaş yapmak sûretiyle kendisini helâk olma tehlikesine atmaz.

Bazıları demiştir ki: "Sulh/barış ve kıskançlıkta aşırılığı terk etmek liderlikten ileri gelir."

Diğer bir işâret de şudur: "Rabbânî sıfatlar hükümdarları, tecellî ile insânî şahıs memleketine girdikleri zaman insânî ve hayvânî tabîatı ifsâd etmek sûretiyle orayı perişan ederler. Orasının halkının uluları olan nefs-i emmâre ve sıfatlarını, tecellînin

gücüyle zelil oldukları için alçaltırlar, hor ve hakir kılarlar. İşte onlar peygamberlere ve velîlere böyle yaparlar. Çünkü onlar, kenz-i mahfîyi (gizli hazineyi) ortaya çıkarmak üzere bu sıfatlara ayna olmak için yaratılmışlardır. Buna göre **Bâyezîd Bistâmî** (k.s.)'un dediği gibi "*Hükümdarlar bir memlekete girdiler mi…*" âyeti, ârifin sıfatı olur.

Câfer-i Sâdık (k.s.) der ki: "Bu âyet mü'minlerin kalblerine işâret eder. Çünkü ma'rifet kalblere girince, bütün boş temennîler ve istekler zâil olur. Kalbde Allah'tan başkasına yer kalmaz."

İbn Atâ (r.h.) der ki: "Kalbde Hakk'ın sultanı ve ta'zimi zâhir olunca, bütün gafletler dağılır gider. Kalbi heybet ve iclâl (yüceltme) kaplar. Artık onda Hak'tan başkasına ta'zim kalmaz. Âzâları ancak O'nun tâati, dili ancak O'nun zikri ve kalbi de ancak O'na yönelme ile meşgul olur."

Bazıları da demiştir ki: "Kime el-Melik ismi ile mukâbele olunursa kendisini O'nun kabzasında/kontrolünde görür, memleketinde O'na teslim olur ve O'na hizmet sahasında O'na hakkıyla hürmeti yerine getirir."

el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye'de der ki: "Hükümdara yakışan, şu üç şey dışında her konuda affedici olmaktır: Haremine taarruz, sırrını ifşâ ve mülkünü/hükümranlığını tanımamak."

Allah Teâlâ'dan taleb yolunda güzel edeb niyâz ederiz.

وَاِنّ۪ي مُرْسِلَةٌ اِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ ﴿٣٥﴾

35. Ben *(şimdi)* onlara bir hediye göndereyim de, bakayım elçiler ne *(gibi bir sonuç)* ile dönecekler.

"*Ben (şimdi) onlara*" Süleyman'a ve kavmine elçiler vâsıtasıyla büyük "*bir hediye göndereyim de, bakayım elçiler*" onun yanından "*ne (gibi bir sonuç) ile*" hangi şeyle, cevapla "*dönecekler*" ta ki ben de durum neyi gerektirirse onu yapayım.

"اَلْهَدِيَّةُ" nâzik ve yumuşak bir yolla birine armağan edilen şeyin ismidir. *el-Müfredât*'ta der ki: "اَلْهَدِيَّةُ" bazımızın bazımıza verdiği lütf olarak kullanılan bir kelimedir."

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: "Burada "*bakayım*" bekleyeyim anlamındadır."

Rivâyete göre Belkıs Süleyman (a.s.)'a şunları göndermişti: Üstlerinde câriyelerin elbiseleri, bilezikler, halkalar ve küpeler gibi onların süsleri bulunan, elleri kınalanmış, altın ve kıymetli mücevherlerle işlenmiş yular ve eğerleri olan atlara binmiş beş yüz köle. Kısrakların üzerinde erkek kölelerin kıyafetinde beş yüz câriye; bin külçe altın ve gümüş…

*Mesnevî'*de der ki:

Belkıs'ın hediyesi kırk katır yüküydü
Katırların yükünün tamamı külçe altın idi

İnci ve yakutlarla işlenmiş yüksek kıymetli bir taç, misk, anber, içinde deliksiz kıymetli büyük bir inci ve eğri delinmiş damarlı akikten bir boncuk bulunan bir hokka. Ayrıca bir de mektup yazdı ve içine hediyelerin listesini ekledi. Hediyeleri, kavminin eşrâfından Münzir b. Amr adlı bir adamla gönderdi. Onun yanına kavminden akıl ve rey sâhibi kimseleri de kattı ve şöyle dedi: "Eğer peygamber ise erkek kölelerle câriyeleri birbirinden ayırır. Açmadan hokkanın içinde ne olduğunu haber verir. İnciyi düz olarak deler, boncuğu bir ipe dizer."

Sonra Münzir'e: "Şâyet o, sana öfkeli olarak bakarsa o bir hükümdardır. Onun bakışı seni asla korkutmasın. Eğer onu neşeli ve cana yakın görürsen o bir peygamberdir." dedi.

Hüdhüd, hızlı bir şekilde Süleyman (a.s.)'ın bulunduğu tarafa uçtu ve olanları ona haber verdi. Süleyman (a.s.) cinlere emretti, onlar altın ve gümüş tuğlalar döktüler. Bunları Süleyman (a.s.)'ın önünde uzunluğu altı fersah olan bir meydana serdiler. Meydanın etrafına da üst tarafları/burçları altın ve gümüşten olan bir duvar ördüler.

Süleyman (a.s.), karadaki ve denizdeki en güzel hayvanların yakalanmasını emretti. *Keşfü'l-esrâr*'da der ki: "O meydana, farklı renklerde kaplan gibi benekli deniz hayvanları getirdiler."

Bu hayvanları altın ve gümüşten tuğlalarla döşeli meydanın sağına ve soluna bağladılar. Yine cinlerin çocuklarının getirilmesini emretti. Onlar çok kalabalık bir topluluktu. Onlar da sağ ve sol tarafa dizildiler. Sonra tahtına oturdu. İki tarafında kürsüler vardı. Yâni dört bin kürsü sağ tarafına, dört yüz kürsü de sol tarafına koydular. Şeytanlar fersah fersah saf tuttular, insanlar da sıra sıra dizildiler. Vahşî ve yırtıcı hayvanlar, böcekler, haşerat da ayrı ayrı saf tuttular. Kuşlar gökyüzünde (şemsiye) gibi kanatlarıyla saf bağlamışlar. Felek, yüz bin gözle bin asırda böyle mükellef ve güzel bir meclis görmemişti. Belkıs'ın elçileri yaklaşınca bu manzaraya baktılar ve şaşırıp kaldılar. Hayvanların altın ve gümüş tuğlaların üzerine pisleddiklerini gördüler.

*Mesnevî'*de der ki:

(Belkıs'ın adamı) Süleyman'a âid alana varınca
Döşemesinin som altından yapılmış olduğunu gördü
Defalarca dediler, altınları hazineye geri götürelim
Biz ne anlamsız bir işin içindeyiz
Toprağı bile tam ayar altın olan bir yere
Hediye olarak altın götürmek aptallıktır

Onların hâli, Bağdat halîfesine bir testi su hediye eden, Dicle nehrini görünce utanıp suyu döken bedevînin durumuna benzedi.

Sonra da dediler, uygun olsa da olmasa da
Bize ne? Biz bir emir kuluyuz
Altın da olsa, toprak da olsa bize götürmek düşer
Buyruk sâhibinin buyruğunu yerine getirmek gerek
Geri götürün diye buyrulursa
O zaman da buyruk gereği hediye geri götürülür

Cin ve şeytanların mafsallarına basarak üzerinde yürümeye ve bu yüzden korkmaya başladılar. Şeytanlar ise onlara: “Geçin, korkmayın” diyordu. Nihâyet Süleyman (a.s.)’ın önüne durunca onları güler yüzle karşıladı ve: “Arkanızda ne var? Neyiniz var, neyle geldiniz?” diye sordu. Münzir, olanları haber verdi ve Belkıs’ın mektubunu takdim etti. Süleyman (a.s.) mektuba baktı ve “Hokka nerede?” diye sordu. Bunun üzerine hokka getirildi. “Bunun içinde deliksiz kıymetli bir inci ve eğri delikli bir boncuk var.” dedi. Süleyman (a.s.) bunu Cebrail (a.s.)’ın haber vermesiyle bildi. Bunu, kıssanın anlatımının da gösterdiği üzere hüdhüdün haber vermesiyle bilmiş olması da mümkündür.

Süleyman, cin ve insanları topladı, eğri büğrü deliğe ipliğin nasıl geçtiğini bilmezlerdi. Şeytanları topladı ve onlardan sordu. Onlar Süleyman (a.s.)’a ağaç kurduna haber gönderip çağırmasını söylediler. Ağaç kurdu geldi, ağzına bir kıl aldı. İncinin içine girdi, onu delip öbür tarafından çıktı. Bunun üzerine Süleyman (a.s.) ağaç kurduna: “İhtiyacın nedir?” diye sordu. O da: “Benim rızkımın ağaçlarda olmasını dile.” dedi. Süleyman (a.s.): “İstediğin sana verildi.” dedi. Sonra: “Kim bu boncuktan şu ipi geçirebilir?” diye sordu. Beyaz bir meyve kurdu: “Ey Allah’ın emîni! Ben o işi hallederim.” dedi. Sonra ipi ağzına aldı, boncuğun içine girdi ve diğer tarafından çıktı. Süleyman (a.s.) ona da: “İhtiyacın nedir?” diye sordu. O da: “Benim rızkımın meyvelerin içinde kılınması.” dedi. Süleyman (a.s.): “İstediğin sana verildi.” dedi. Yâni onun rızkı meyvelerde kılındı. Ardından Süleyman (a.s.) ipin iki ucunu birleştirdi, mühürledi ve onlara iâde etti.

Kâşifî der ki: “Süleyman su istedi. Hizmetkârlar ve hizmetçilere yol tozunu gidermek için yüzlerini yıkamalarını emretti.” Yâni yüzlerini ve ellerini yıkamalarını emrederek câriyelerle erkek köleleri birbirinden ayırdı. Câriyeler suyu bir eliyle alıyor, sonra öbür eline koyuyor ve yüzüne vuruyordu. Erkek köleler ise suyu kaptan aldığı gibi yüzüne çarpıyordu.

Sonra Süleyman (a.s.) hediyeyi iâde etti. Belkıs “Eğer melik ise hediyeyi alır ve döner gider. Peygamber ise almaz, memleketimiz hakkında ondan emin olamayız.”

İşte aşağıdaki âyet bunu anlatmaktadır:

فَلَمَّا جَٓاءَ سُلَيْمٰنَ قَالَ اَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍۘ فَمَٓا اٰتٰينِۦَ اللّٰهُ خَيْرٌ مِمَّٓا

أَتٰيكُمْۚ بَلْ اَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴿٣٦﴾

36. ***(Elçiler, hediyelerle)* Süleyman'a gelince şöyle dedi: Siz bana mal ile yardım mı ediyorsunuz? Allah'ın bana verdiği, size verdiğinden daha iyidir. Hediyenizle *(ben değil)* siz sevinirsiniz.**

Belkıs tarafından gönderilen elçi, hediye ile "*Süleyman'a gelince*" elçiye ve elçiyi gönderene, hazırda bulunanı bulunmayana tağlîb ederek (baskın kılarak) "*şöyle dedi:*" Yani, Süleyman (a.s.) kendisi ile heyet arasında meydana gelen hokka ve diğer hâdiseler cereyan ettikten sonra bu sözü söyledi. Yoksa, ibârenin zâhirinden anlaşıldığı üzere geldikleri ilk anda onlara bu şekilde hitap etmedi.

"*Siz bana*" değersiz bir "*mal ile yardım mı ediyorsunuz?*" destek mi veriyorsunuz?

Buradaki soru red içindir (istifhâm-ı inkârî).

"Mal"a bu ismin verilmesi, devamlı olarak meyilli ve yok olucu olduğu içindir. Bu yüzden "araz" diye de isimlendirilmiştir. "Mal kahpedir; bir gün attârın evinde, öbür gün baytarın evinde olur." diyen kimsenin sözü de buna delâlet eder. Nitekim *el-Müfredât*'ta böyle geçmektedir.

Sonra Süleyman (a.s.) bu reddinin sebebini şu sözüyle ortaya koydu: "*Allah'ın bana verdiği,*" sizin de eserlerinden bir bölümünü gördüğünüz peygamberlik ve artık daha ötesi olmayan bu mülk ve saltanat, "*size verdiğinden*" dünya malından ve metâından "*daha iyidir.*" hayırlıdır. Benim ne sizin hediyenize ihtiyacım var, ne de o hediyenin benim katımda bir değeri var.

Hümâ gibi yücelere uçan kimsenin
Himmet nazarında dünya murdardır

Mesnevî'de der ki:

Ben Süleyman'ım, mülkünüzü istemem
Bilakis ben sizi her türlü yok oluştan kurtarırım
Nasıl olur da sizden altın dileniriz?
Bilakis biz sizi iksirci kılarız
Sebe mülkü de olsa onu terk edin
Çünkü suyla toprağın dışında nice mülkler var
Taht dediğin ancak bir mengenedir
Bulunduğun yeri baş köşe sanıyorsun ama kapıda kalmışsın

Ca'fer-i Sâdık der ki: "Dünya Allah'ın, peygamberlerinin ve velîlerinin katında, kendisiyle sevinilmeye veya üzülmeye değmeyecek kadar küçüktür. Âlime ve akıllı kimseye dünyanın geçici malı sebebiyle sevinmek gerekmez."

Dünya malı, güçsüz kuşlar için bir tuzaktır
Âhiret mülkü ise şerefli kuşların tuzağıdır

“*Hediyenizle (ben değil) siz sevinirsiniz.*” Yâni bilakis siz kendinize hediye olunan şeylerle malınız çoğaldığı için onun sevdâsıyla sevinirsiniz. Çünkü siz dünya hayatından sadece görüneni bilirsiniz. Anlatılan kıssaya uygun düşen mânâ budur.

*el-İrşâd’*da der ki: “Âyetin bu kısmı, yukarıda zikredilen mal ile yardımı reddetmeyi bir tarafa bırakıp kendisine övünmek, başa kakmak ve ona güvenip dayanmak için verdikleri hediye ile böbürlenmelerini kınamaya geçiştir. Nitekim bahsi geçen hokka, boncuk, köle ve câriyelerin şeklinin değiştirilmesi ve diğer şeyler bunu göstermektedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Burada şu husus da vardır: Bu elçi ve heyet Allah’ın Süleyman (a.s.)’a ihsan ettiği büyük mülkü/saltanatı ve çok malı görünce, ellerindeki hediyeleri küçümsediler. Hatta yanlarındaki altın ve gümüş külçeleri atmaya niyetlendiler. Ancak hediyenin emânet oluşu bunu yapmalarına mâni oldu. Sonra hokka ve diğerleri hediye olarak değil Süleyman (a.s.)’ı denemek için olduğuna göre onlar hediyelerini nasıl onun başına kakacak ve onlarla övüneceklerdi. Anla.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Hediyenin kalblerin meyline sebep olduğuna işâret etmektedir. Ancak dîn ehli, dünyevî birçok menfaatin karşısında dînî bir husus ile yüzyüze geldiklerinde, din tarafını dünyevî birçok menfaat tarafına tercih ederler. Dünya malı fânî olduğu için çok da olsa onu az görürler. Bâkî olduğu için az da olsa din işlerini çok görürler. Nitekim Süleyman (a.s.) da böyle yapmıştır. Elçi hediye ile gelince çok olduğu halde onu az buldu ve ‘Allah’ın bana ihsan ettiği dînin kemâlât, âhiretteki Allah katındaki yakınlıklar ve dereceler sizin verdiğiniz dünya ve ziynetlerinden daha hayırlıdır. Ancak siz, yâni ehl-i dünyadan sizin gibiler, nefislerinin hasisliğinden ve bâkî uhrevî saâdetten habersiz olduğundan bu fânî dünyevî hediyeniz gibi şeylerle sevinir.’ dedi.

اِرْجِعْ اِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا اَذِلَّةً
وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٣٧﴾

37. ***(Ey elçi!)*** **Onlara dön; iyi bilsinler ki, kendilerine asla karşı koyamayacakları ordularla gelir, onları muhakkak surette hor ve hakir halde oradan çıkarırız!**

Ey elçi! “*Onlara*” Belkıs’a ve kavmine hediyeleri ile “*dön;*” ki ehl-i dînin geçici dünyalıklarla aldatılmadığını, onların murâdının sâdece İslâm olduğunu bilsinler. Müslümanlar ve mü’minler olarak gelsinler. Aksi halde “*iyi bilsinler ki,*” Allah’a yemin olsun ki “*kendilerine asla karşı koyamayacakları*” karşı durmaya takat edemeyecekleri ve karşılık vermeye güç yetiremeyecekleri cinlerden, insanlardan ve ilâhi yardımdan “*ordularla gelir*”

“*Dön*” emri, yukarıda geçen beş çoğul ifâdeden sonra müfred olarak kullanılmıştır. Çünkü “dönme” fiili, bu elçiye mahsustur. Yardım etmek ve benzerleri ise geneldir.

*el-Muhtâr'*da der ki: “رَآهُ قَبَلًا وَقُبُلًا وَقِبَلًا” Onunla yüz yüze geldi, karşısından, gözüyle/açıkça gördü, demektir. Allah Teâlâ: ***“yahut azâbın göz göre göre kendilerine gelmesini…”*** (el-Kehf, 55) buyurur.

“لِى قِبَلَ فُلَانٍ حَقٌّ” Benim falanın yanında/katında hakkım var, demektir. “وَمَا لِى بِهِ قِبَلٌ” Benim, ona karşı bir gücüm yok, demektir.”

el-Müfredât'tan anlaşılan aslında bu kelimenin “عِنْدَ (yanında)” mânâsına olduğu, sonra karşılık vermeye gücü ve kuvveti olmak mânâsında mecâzen kullanıldığıdır. “لَا قِبَلَ لِى بِكَذَا” Benim ona karşı koymam mümkün değil, demektir. “لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا” Onların ona mukavemet etmeye güçleri yok, demektir.

“*Onları muhakkak surette*” izzet sâhibi ve oraya yerleşmiş kimseler olduktan sonra “*hor ve hakir halde*” îtibarsız ve şerefsiz bir durumda, horlanan esirler oldukları halde “*oradan*” Sebe'den ve topraklarından “*çıkarırız!*”

“اَلذُّلُّ” izzet ve mülkün/saltanatın elden gitmesidir.

“وَهُمْ صَاغِرُونَ” onların çıkarılmalarının sürgün yoluyla olduğunu ifâde etmektedir. “اَلصَّاغِرُ” aşağı mertebeye/aşağılama ve horluğa râzı olan, demektir.

Bütün izzet ve şeref, tasdik ve ikrardan kaynaklandığı gibi bütün zillet ve horluk da inkârdan ve hatada ısrardan kaynaklanır.

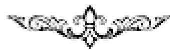
Cezâyı bildirme cezâdan önce geldiği için Süleyman (a.s.), bunu yerine getirmesi için elçinin geri dönmesini emretti.

Mesnevî'de der ki:

Ey utanç içindeki elçiler, dönün geri
Altın sizin olsun, bana kalbinizi getirin kalbinizi
Çünkü âşığın yüzü, Allah'ın baktığı yerdir
Altın mâdeni ise güneşin baktığı yer
Güneş ışığının baktığı yer nere
Akılların Rabbinin baktığı yer nere?
Elçiler, ben sizi elçi gönderiyorum
Sizin açınızdan hediyeyi reddetmem, kabul etmemden iyidir
Belkıs'ın huzurunda, burada gördüğünüz
İlginçlikleri, altın sahrayı anlatınız
Böylece bizim altına tamah etmediğimizi bilsin
Altını yaratandan altın alıp getirdiğimizi anlasın
Ey Belkıs, gel, yoksa kötü olur
Askerin sana düşman olur, senden yüz çevirir
Perdedârın kapını söker
Kendi canın sana gönülden düşman kesilir

Sen de Edhem gibi hemen saltanatı bir yana bırak
Böylelikle onun gibi ebedî saltanata erişesin
Haydi gel, ben elçi ve dâvetçiyim
Ben, şehvet mensubu değil ecel gibi şehvet öldürücüyüm
Şehvet söz konusu olsa bile ben şehvete hâkimim
Bir güzelin yüzünü görüp de şehvete kapılmam
Temelimizin temeli,
Allah'ın Halîl'i ve bütün peygamberler gibi put kırandır
Ey Belkıs, kalkıp gel de krallığı gör
Hak denizinin kıyısında inci topla
Kız kardeşlerin yüce göklerde yaşamaktayken
Sen ne diye pisliğe sultanlık ediyorsun?
Kız kardeşlerine ne sırlar bağışladı
Biliyor musun o sultanlar sultanı?
Sen sevinçten eline davulu almış
Bu külhanın şâhı, reisi benim demektesin
Bir köpek, köyde kör bir yoksul gördü
Saldırıp hırkasını yırtmaya koyuldu
Kör ona de, senin arkadaşların
Şu anda dağda av peşindeler
Senin millet dağda zebra yakalarken
Sen kalkmış sokakta körü yakalıyorsun
A sevimsiz şeyh, bu aldatmacayı bırak
Çevresine birkaç kör toplanmış tuzlu bir susun
Diyorsun ki bunlar müridlerim, bense tuzlu su
Benden içiyorlar, sonra da kör oluyorlar
Ledün denizinden suyunu tatlılaştır
Kötü suyu şu körlere tuzak etme
Kalk da Allah aslanlarının zebra avladığını gör
Sana ne oluyor da köpekler gibi hileyle körleri yakalıyorsun?

Akıl sâhibine gereken, az söz ve hâl ile yetinmemek, bilakis kendisini yüksek makamlara ve yüce derecelere ulaştırması için Melik ve Müteâl olan Allah'a tazarru ve niyâzda bulunmaktır. Çünkü O Kerîm Mevlâ'dır.

GÖZ AÇIP KAPAMADAN ONU GETİRİRİM

قَالَ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَؤُا اَيُّكُمْ يَأْتٖينٖي بِعَرْشِهَا قَبْلَ اَنْ يَأْتُونٖي مُسْلِمٖينَ
﴿٣٨﴾ قَالَ عِفْرٖيتٌ مِنَ الْجِنِّ اَنَا اٰتٖيكَ بِهٖ قَبْلَ اَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَۚ
وَاِنّٖي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ اَمٖينٌ ﴿٣٩﴾ قَالَ الَّذٖي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ اَنَا
اٰتٖيكَ بِهٖ قَبْلَ اَنْ يَرْتَدَّ اِلَيْكَ طَرْفُكَۜ فَلَمَّا رَاٰهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هٰذَا
مِنْ فَضْلِ رَبّٖي لِيَبْلُوَنٖيٓ ءَاَشْكُرُ اَمْ اَكْفُرُۜ وَمَنْ شَكَرَ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ
لِنَفْسِهٖۚ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ رَبّٖي غَنِيٌّ كَرٖيمٌ ﴿٤٠﴾ قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا
نَنْظُرْ اَتَهْتَدٖيٓ اَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذٖينَ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٤١﴾ فَلَمَّا جَٓاءَتْ
قٖيلَ اَهٰكَذَا عَرْشُكِۜ قَالَتْ كَاَنَّهُ هُوَۚ وَاُوتٖينَا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهَا وَكُنَّا
مُسْلِمٖينَ ﴿٤٢﴾ وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللّٰهِۜ اِنَّهَا كَانَتْ مِنْ
قَوْمٍ كَافِرٖينَ ﴿٤٣﴾ قٖيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَۚ فَلَمَّا رَاَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً
وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَاۜ قَالَ اِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارٖيرَۜ قَالَتْ رَبِّ
اِنّٖي ظَلَمْتُ نَفْسٖي وَاَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمٰنَ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمٖينَ ﴿٤٤﴾

38. *(Sonra Süleyman müşavirlerine)* dedi ki: "Ey ileri gelenler, onlar teslimiyet gösterip bana gelmeden önce, hanginiz o melikenin tahtını bana getirebilir?"

39. Cinlerden bir ifrit: Sen makamından kalkmadan ben onu sana getiririm. Gerçekten bu işe gücüm yeter ve bana güvenebilirsiniz, dedi.

40. Kitaptan *(Allah tarafından verilmiş)* bir ilmi olan kimse ise: Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm, dedi. *(Süleyman)* onu *(melikenin tahtını)* yanı başına yerleşmiş olarak görünce: Bu, dedi, şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak üzere Rabbimin *(gösterdiği)* lütfundandır. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur, nankörlük edene gelince, o bilsin ki, Rabbimin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, çok kerem sâhibidir.

41. *(Süleyman devamla)* dedi ki: Onun tahtını bilemeyeceği bir hale getirin; bakalım tanıyacak mı, yoksa tanıyamayanlar arasında mı olacak.

42. Melike gelince: "Senin tahtın da böyle mi?" dendi. O şöyle cevap verdi: "Tıpkı o! Bize daha önce *(Allah'tan)* bilgi verilmiş ve biz müslüman olmuştuk."

43. Onu, Allah'tan başka taptığı şeyler *(o zamana kadar tevhid dinine girmekten)* alıkoymuştu. Çünkü kendisi inkârcı bir kavimdendi.

44. Ona: “Köşke gir!” dendi. Melike onu görünce derin bir su sandı ve eteğini yukarı çekti. Süleyman: Bu, billûrdan yapılmış, şeffaf bir zemindir, dedi. Melike dedi ki: Rabbim! Ben gerçekten kendime yazık etmişim. Süleyman’la beraber âlemlerin Rabbi olan Allâh’a teslim oldum.

Rivâyet edilir ki Belkıs’ın elçileri Süleyman (a.s.)’ın haberini Belkıs’a ulaştırınca: “Vallahi, bildim ki o melik değil. Bizim de ona karşı koymaya gücümüz yok.” dedi. Ardından Süleyman (a.s.)’a ‘Senin durumunu ve dâvet ettiğin dînî görüp öğrenmek için geliyorum’ diye haber gönderdi.

(Belkıs) tahtını güvenli bir evde/odada sakladı ve bekçiler görevlendirdi. Evin/odanın kapısına kilit vurdu, anahtarını da kendisi aldı. Askerleriyle birlikte Süleyman’ın tahtının bulunduğu yere yöneldi.

O’nun “kayl” denilen on iki bin komutanı ve her komutanın da emri altında binlerce askeri vardı. Süleyman (a.s.) heybetli bir kimse idi. Kendisi bir hususu sormadıkça ilk olarak kimse ona bir şey diyemezdi. Bir gün tahtına oturunca, bir fersah uzakta bir kalabalık gördü. “Bu kalabalık ne?” diye sordu. “Belkıs, komutanları ve ordusu ile geliyor.” dediler. Bunun üzerine Süleyman (a.s.), kavminin ileri gelenlerine yöneldi. Ya da Belkıs’ın kendisine geldiğini öğrenince şöyle dedi:

Sonra Süleyman (a.s.) müşavirlerine “*dedi ki: “Ey ileri gelenler,*” ey kavmimin eşrâfı, “*onlar teslimiyet gösterip bana gelmeden önce, hanginiz o melikenin tahtını bana getirebilir?*” Çünkü, Süleyman (a.s.)’a onun müslüman olacağı vahyedilmişti. Fakat Süleyman (a.s.) Allah’ın kendisine tahsis ettiği O’nun kudretinin büyüklüğüne ve kendisinin peygamberlik dâvâsında doğruluğuna delâlet eden bazı hayret verici şeyleri ona göstermek istedi. Onun için o gelmeden korunmasını emrettiği tahtının getirilmesini istedi.

*Mesnevî’*de der ki:

Böylece Belkıs içtenlikle yola çıkmaya karar verince
Geçen zamana hayıflandı
Âşıkların adlarını ve onurlarını terk ettikleri gibi
Bütün malı mülkü terk etti
Taht dışındaki hiç bir mal, hiç bir hazine, hiç bir eşya
Belkıs’ın içine dert olmamıştı
Sonra Süleyman, onun gönlünden haberdar oldu
Çünkü gönlünden gönlüne yol açıldı
Teslimiyet içindeki Belkıs’a
Tahtından ayrılmanın acı verdiğini uzaktan gördü
Haddinden fazla büyük olduğu için
Tahtın taşınmasına imkân yoktu

Vücud eklemleri gibi
Birbirine geçmeli küçük parçalardan oluşuyordu
Bu durumda Süleyman şöyle dedi:
Gerçi sonunda taht da taç da ona soğuk gelecek
Fakat bunu değerlendirmeye mukâbil
Yine de onun tahtını getirmeye çözüm bulmalı
Böylece görüşürken üzgün olmasın
Çocuk gibi, istediği yerine getirilmiş olsun

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "İşâret etmektedir ki Süleyman (a.s.), ümmeti arasında kimin ehl-i kerâmet olduğuna vâkıf idi. Bu yüzden peygamberlerin ümmetleri arasında kerâmet ehli kimseler olduğunun bilinmesi, Mu'tezile'nin inkâr ettiği gibi hiçbir mü'minin, evliyânın kerâmetlerini inkâr etmemesi için onun (Âsaf'ın) kerâmetini ortaya çıkarmak istedi. İnkarın en az zararı, bid'at ehlinin, dîne ters görüş ve düşünce sâhiplerinin mahrum olduğu gibi inkâr eden kimsenin de kerâmet derecesinden mahrum olmasıdır. Hiçbir câhil, Süleyman (a.s.)'ın onun tahtını getirmeye kâdir olmadığını, onun bu kerâmete sâhip olmadığını zannetmesin. O, ümmetinden kerâmet ehli kimseleri ortaya çıkarmak için onlara bunu emretti. Çünkü evliyânın kerâmetleri peygamberlerin mûcizeleri cümlesindendir. Bu kerâmetler de onların peygamberliğinin doğruluğuna ve dinlerinin hak olduğuna delâlet eder."

Şeyh Dâvud Kayserî (r.h.) der ki: Harikulâde haller, kutublardan ve halîfelerden, hatta onların vezirlerinden ve halîfelerinden pek az sâdır olur. Çünkü onlar, kulluğu tam olarak yerine getirdikleri, küllî fakr ile muttasıf bulunduklarından hiçbir konuda kendileri için tasarrufta bulunmazlar. Kutubların kemâlâtından ve Allah'ın onlara ikramlarından birisi de Allah'ın onları câhillerle sohbet ve berâberlik ile imtihan etmemesi, bilakis Süleyman (a.s.)'ın Âsaf'ı gibi ağırlıklarını yüklenen, hükümlerini ve sözlerini yerine getiren âlim ve emin kimselerle sohbet ve beraberliği nasip etmesidir."

Âriflerden birisi şöyle demiştir: "Zamanının kâmili olan kimseye her konuda ve her mertebede önde olmak gerekmez. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.) hurma ağaçlarının aşılanması kıssasında "*Siz dünya işlerini benden daha iyi bilirsiniz.*"[61] buyurarak buna işâret etmiştir. Bu ise kâmil kimsenin makamına leke getirmez. Çünkü her kemalde tek olmak, ülûhiyyet ve rubûbiyyet makamına âiddir. O'nun dışındakiler acziyet ve noksanlıkla vasıflanmışlardır. Mûsâ ve Hızır (a.s.)'ın durumları gibi her ne kadar Kelîm zamanının efdali olsa da her birinin husûsî kemalde bir yönden ihtisâsı vardır. Süleyman (a.s.)'ın durumu da buna benzer. Babası halîfe olduğu halde "***Biz o hükmü Süleyman'a kavrattık.***" âyetinde belirtilen ihtisas (kavramanın ona tahsis edilmesi) sırrına bir bak.

Bir adamla bir kadının siyah bir çocuğu olunca ihtilâfa düşmüşler, kadın: "Bu çocuk, bu adamın oğludur" demiş, adam ise bunu inkâr etmişti. Süleyman (a.s.) adama: "Sen bu kadınla hayızlı iken münâsebette bulundun mu?" diye sordu. Adam: "Evet" dedi.

Süleyman (a.s.): “Çocuk senin. Allah size cezâ olarak çocuğun yüzünü siyahlaştırdı.” dedi. İşte bu ihtisas (Allah’ın özel olarak vermesi) babındandır.

قَالَ عِفْرِيتٌ مِنَ الْجِنِّ اَنَا اٰتِيكَ بِهٖ قَبْلَ اَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَۚ وَاِنّ۪ي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ اَم۪ينٌ ﴿٣٩﴾

39. Cinlerden bir ifrit: “Sen makamından kalkmadan ben onu sana getiririm. Gerçekten bu işe gücüm yeter ve bana güvenebilirsiniz” dedi.

“Cinlerden” azgın ve habîs *“bir ifrit:”*

Habîs, hoşlanılmayan ve akranlarını kendinden uzaklaştıran kimseye “ifrit” denir. *el-Müfredât’*ta der ki: “Cinlerden olan ifrit” azgın ve habîs olandır. Bu kelime, şeytan kelimesi gibi istiâre yoluyla insan için de kullanılır.”

Bu ifritin ismi Zekvân idi. *Fethu’r-Rahmân’*da der ki: “O, cinlerin efendisi Kûzâ veya Sahrâ’dır. Daha önce Süleyman (a.s.)’a başkaldırırdı. İran’daki Istahr şehri ona nisbet edilir. Dağ gibi iri cüsseli olup ayağını gözünün ulaştığı yere atardı.

“Sen makamından” hükûmet/idâre meclisinden “*kalkmadan ben onu*” yâni Belkıs’ın arşını “*sana getiririm.”* Süleyman (a.s.) gün ortasına kadar orada otururdu. “اٰتِيكَ” ya muzârî sıygasıdır ki mânâsı, “sana getiririm” olur. Ya da ism-i fâildir ki “sana getiriciyim” demektir. Burada mutlaka getirme iddiâsı olduğu için ism-i fâil olması daha münâsib ve isim cümlesine atfedildiği için daha uygundur. Yani, ben mutlaka bu süre zarfında onu getiriciyim, demektir.

“Gerçekten bu işe” onu getirmeye “*gücüm yeter”* onu taşımak bana ağır gelmez *“ve”* içindeki mücevherleri ve kıymetli eşyaları muhâfaza konusunda *“bana güvenebilirsiniz.”* Onları asla başkasıyla değiştirmem. “*dedi.”*

قَالَ الَّذ۪ي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ اَنَا اٰتِيكَ بِهٖ قَبْلَ اَنْ يَرْتَدَّ اِلَيْكَ طَرْفُكَۜ فَلَمَّا رَاٰهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبّ۪يࣞ لِيَبْلُوَن۪يٓ ءَاَشْكُرُ اَمْ اَكْفُرُۜ وَمَنْ شَكَرَ فَاِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهٖۚ وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ رَبّ۪ي غَنِيٌّ كَر۪يمٌ ﴿٤٠﴾

40. Kitaptan *(Allah tarafından verilmiş)* bir ilmi olan kimse ise: “Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm.” dedi. *(Süleyman)* onu *(melikenin tahtını)* yanı başına yerleşmiş olarak görünce: “Bu, şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak üzere Rabbimin *(gösterdiği)* lütfundandır. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur, nankörlük edene gelince, o bilsin ki, Rabbimin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, çok kerem sâhibidir.” dedi.

Süleyman (a.s.) “Ben bundan daha hızlı istiyorum” deyince *“Kitaptan (Allah tarafından verilmiş) bir ilmi olan kimse*” Âsaf b. Berhiyâ “*ise: “Gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm.” dedi.”*

Âsaf b. Berhiyâ, Süleyman (a.s.)’ın teyzesinin oğlu, vezîri, kâtibi, küçükken kendisini terbiye edip yetiştiren, sıdkı bütün/pek doğru, ilâhî kitapları okur, Allah’ın kendisiyle duâ edildiğinde icâbet ettiği ism-i a’zamı bilen bir kimseydi. Allah onu Süleyman (a.s.)’a yardım için ve emrini yerine getirmek üzere yaratmıştı.

Âyetteki “*kitab*” ile cins isim olarak Mûsâ (a.s.), İbrâhim (a.s.) ve diğer peygamberlere indirilen kitaplar veya levh ve onun gizli sırları kasdedilmiştir. Mu’tezile, bu kimse ile Cebrâil (a.s.)’ın kasdedildiğini söylemiştir. Çünkü onlar evliyânın kerâmetini kabul etmezler.

“اَلْاِرْتِدَادُ” geri dönmek demektir. “اَلطَّرْفُ” göz kapaklarını hareket ettirmek ve bir şeye bakmak için açmaktır. Göz kapaklarının geri dönmesi ise onları yummaktır. Bu, hareket ettirmeye ihtiyaç duymayan tabiî bir durum olduğu için “اَلْاِرْتِدَادُ” ye “اَلرَّدُّ” tercih edilmiştir. “اَلطَّرْفُ” ile bakış ifâde edilir. Çünkü göz kapaklarını hareket ettirmek bakıştan ayrılmaz/onunla beraberdir.

“*Gözü açıp kapamak*” ifâdesi, hızlılıkta en son noktadır ve bu konuda meseldir. Çünkü göz kapaklarını hareket ettirme arasında bir süre yoktur.

Kâşifî der ki: “Süleyman emretti, o da secdeye kapandı ve İbrânice dilinde “Âhya şerâhiyâ” yâni “Ya Hayyu ya Kayyum” dedi. Bazılarının görüşüne göre “Ya Ze’l-celali ve’l-ikram” dedi. Her durumda duâ edince, Belkıs’ın tahtı bulunduğu yerden yere girip/batıp göz açıp kapayıncaya kadar Süleyman’ın tahtının yanında yerden çıktı.”

Maânî ehli der ki: “Allah’ın kudretinden olarak onu bulunduğu yerde yok edip sonra kendisinde kitabdan bir ilim bulunan kimsenin duâsıyla hiçbir aralık olmadan Süleyman (a.s.)’ın bulunduğu yerde var etmesi inkâr edilemez. Bu iş, velî için bir kerâmet ve nebî için ise bir mûcizedir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu, var etme/yaratma ve yok etme meselesidir. Hz. Peygamber (s.a.)’in: *“Dünya bir saattir/andır.”*[62] Bunu anlayan çok azdır. Çünkü bu, akıl dâiresinin dışındadır.

*Mesnevî’*de der ki:

Demek ki senin için her an ölüm ve geri dönüş var
Mustafa (a.s.) “Dünya bir andır” buyurdu
Dünya her solukta yenilenir
Bizse durur gibi görünmesi yüzünden bundan habersiziz
Ömür ırmak gibi yeniden yeniye akar gelir
Ama bedende bir süreklilik gösterir
O, elinde hızla salladığın sopanın kıvılcımı gibidir
Hızdan dolayı sürekli bir şekle sâhiptir

Ateşli sopayı uygun bir şekilde sallarsan
Ateş, göze upuzun bir çizgi gibi görünür
Bu sürenin uzun oluşu, Allah'ın yaratışının hızındandır
Yaratışın ne kadar hızlı olduğunu gösterir

Âsaf tahtı getirdi ve Süleyman (a.s.) onu gördü. Süleyman (a.s.) nakledilmesinden dolayı arada bir fâsıla olmaksızın göz açıp kapayana kadar bir anda *"(Süleyman) onu (melikenin tahtını) yanı başına yerleşmiş*" yanında hazır ve huzurunda sâbit "*olarak görünce:"* nimeti şükürle karşılayarak *"Bu,"* yâni isteğimin gerçekleşmesi, bu kadar kısa sürede tahtın gelmesi, benim cihetimden bir güç ve kuvvet olmaksızın onu sırf Allah Teâlâ'nın fazlından görerek ve onun hakkını yerine getirmek sûretiyle *"şükür mü edeceğim, yoksa"* yoksa nefsime bir pay çıkarmak ve bu lütfun gereklerini yerine getirme konusunda kusurlu davranmak sûretiyle *"nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak"* denemek *"üzere"* hak etmediğim halde *"Rabbimin"* bana *"(gösterdiği) lütfundandır."* ihsânındandır *"dedi."*

"بَلِيَ الثَّوْبُ بِلىً وبَلاً" Elbise eskidi demektir. "وَبَلَوْتُهُ" Sanki çok denediğimden dolayı onu eskitmiş gibi onu denedim/sınadım, demektir.

"إِبْتَلَى فُلَانٌ كَذَا وَبِلَاهُ (Falan şunu denedi/sınadı)" denildiği zaman bu iki hususu içerir: Birincisi, o şeyin durumunun bilinmesi ve onun hakkında bilinmeyen şeylere vâkıf olunması. İkincisi, o şeyin iyiliğinin ve kötülüğünün ortaya çıkması. Bu sözle iki hususun kasdedildiği de olur, birisinin kasdedildiği de olur. "بَلَى اللهُ كَذَا وَابْتَلَاهُ (Allah şunu denedi/sınadı)" denildiği zaman ise kasdedilen, o şeyin durumunun bilinmesi ve onun hakkında bilinmeyen şeylere vâkıf olunması değil, ancak o şeyin iyiliğinin ve kötülüğünün ortaya çıkmasıdır. Çünkü Allah Teâlâ bütün gaybları/gizlilikleri çok iyi bilendir.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "İşâret etmektedir ki cinlerin cisimleri latif olmasına rağmen, Süleyman (a.s.) meclisinde olduğu sürede böyle bir işi yapmaya melekûtî kuvveti var idiyse de; kendisinde kitaptan bir ilim bulunan insanın cisminin kesâfetine, ağırlığına ve insân olmasından dolayı zayıf olmasına rağmen rabbânî bir gücü ve kuvveti vardır. O bunu kitab ile amel etmek sûretiyle kitabın ilminden elde etmiştir. İşte o, cinlerin güç yetirdiğinden onu yapmaya daha muktedirdir. Bu velînin tahtı getirme kerâmeti Süleyman (a.s.)'ın mûcizesinden olunca Süleyman (a.s.) şöyle dedi: "Bu, şükürden âciz olduğumu görmek sûretiyle Allah'ın bana fazlından verdiği bu nimete şükür mü edeceğim, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınamak üzere Rabbimin (gösterdiği) lütfundandır."

Katâde der ki: "Süleyman (a.s.) secdeden başını kaldırınca: "Âilem arasında duâ edince duâsı kabul olunan kimseler yaratan Allah'a hamdolsun." dedi.

Şükürler olsun buna yüzlerce kez

Çünkü Âlemlerin Rabbinden bunları gördüm

"Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur," Çünkü şükür elde olan nimeti tutup bağlama, elde olmayanı elde edip avlama sebebidir. *"nankörlük edene"* yâni nimetin kadrini bilmemek ve hakkını yerine getirmemek sûretiyle şükretmeyene *"gelince,"* nankörlüğünün zararı kendisinin aleyhinedir. *"o bilsin ki, Rabbimin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur,"* onun şükründen de müstağnîdir. Şükretmese bile o kimseye keremini ızhâr etmek ve onu cezâlandırmakta acele etmemek sûretiyle *"çok kerem sâhibidir." dedi."*

*el-Müfredât'*ta der ki: "Lütuf ve musîbetin (اَلْمِنْحَةُ وَالْمِحْنَةُ) her ikisi de imtihandır. Musîbet sabrı, lütuf şükrü gerektirir. Sabrın hukukunu yerine getirmek, şükrün hukukunu yerine getirmekten daha kolaydır. Bundan dolayı lütuf, bu iki imtihandan daha büyük olanı oldu."

Hz. Ömer (r.a.) dedi ki: "Sıkıntı/darlık ile imtihan edildik, sabrettik. Bollukla imtihan edildik, sabredemedik." Yine Emîru'l-mü'mînin (r.a.): "Kime dünyası genişletilir de o, kendisinin onunla aldatıldığını bilmezse, o kimse aklının oyununa gelmiştir."

Vâsıtî (r.h.) der ki: "Şükürde iyiliği görmeyi iptal vardır. O'nun fazlı kadîm ve şükredenlerin şükrü muhdes/sonradan olma olduğu halde, onların şükrü nasıl O'nun fazlına denk olur?! Kim şükrederse, kendisi için şükretmiş olur. Çünkü Allah ondan da, onun şükründen de müstağnîdir."

Şiblî (r.h.) da şöyle demiştir: "Şükür, minneti/cömertliği görüp hareketsiz ve sessiz kalmaktır."

el-Es'iletü'l--müfhıme'de der ki: "Âyette iki yönden kerâmetleri isbâta delil vardır:

1- Cinlerden olan ifrît, Süleyman (a.s.) yerinden kalkmadan önce tahtı getirme iddiâsında bulununca Süleyman (a.s.) bunu inkâr etmedi ve: "Bundan daha çabuğunu istiyorum." dedi. İşte cinlerden bir ifrit için bu mümkün olunca, Allah Teâlâ'ın bazı velî kulları için nasıl mümkün olmasın?!

2- Kitab'dan bir ilme sâhip olan Süleyman (a.s.)'ın vezîri Âsaf, peygamber değildi. Kur'an'ın beyan buyurduğu gibi, göz açıp kapamadan onu Süleyman (a.s.)'ın yanına getirdi. Bu, evliyâ için harikulâde kerâmetlerin câiz olduğuna delâlet eder. Bu hususu inkâr eden Kaderiyye'nin görüşünün aksine bu böyledir."

Kerâmet, peygamberlik iddiâsında bulunmayan mü'min bir şahıstan harikulâde/olağan üstü bir işin zuhûr etmesidir. Bu, îman ve amel-i sâlih sâhibi olmayan bir kimseden zuhûr ederse istidrâc olur. Peygamberlik dâvâsında bulunan birinden zuhûr ederse mûcize olur.

Bazıları der ki: Şüphe yok ki tahkîk ehline göre her kerâmet mutlaka ilim, amel ve güzel ahlâk gibi bir fazîletin sonucudur. Dolayısıyla sâhih bir ilim veya sâlih bir amel olmadan görülen harikulâde hallere îtibar edilmez.

Tayy-i mekan (yerin dürülmesi), kulun cismini mücâhedelerle ve çeşitli ibâdetlerle,

geceler boyu münâcâta devam etmesinin sonucudur. Su üzerinde yürüme, ya malıyla veya çalışıp kazanarak aç olanı doyuran, çıplak olanı giydiren için ya da câhil birisini öğreten veya dalâlette olanı irşad eden içindir. Çünkü bu iki sıfat, hissî ve ilmî hayatın sırrıdır. Bunlarla su arasında açık bir münâsebet vardır. Kim o ikisini sağlam yaparsa, su onun hükmü altında olur. Dilerse üzerinde yürür, dilerse vaktin durumuna göre bunu terk eder. Hissî ve ilmî kerâmetlerin zuhûrunu terk etmek, ârif için daha uygundur. Çünkü bu çeşit kerâmetler, âfetlerin mahallidir. Ârif dilerse yeme, içme ve giyinme konusunda cinleri ve melekleri kullanabilir.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Keramet, bazen velînin ihtiyarı ve duâsı ile, bazen de ihtiyarı olmaksızın meydana gelir. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Nice saçı başı dağınık, eski elbise giymiş ve ismi anılmayan (önem verilmeyen) kul vardır ki, bir şey için Allah adına yemin etse Allah onun yeminini yerine getirir."*[63]

Kitaplarda aktarıldığına göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) dünyadan göçünce, yeryüzü Allah'a şöyle yakardı: "Kıyâmet gününe kadar üzerimde bir peygamber yürümez halde kaldım" Hak Teâlâ şöyle nidâ etti: Ben bu Muhammed ümmeti içinden öyle birini çıkarırım ki gönülleri peygamberlerin gönülleriyle birdir. Onlar kerâmet sâhibi velilerden başkası değildir.

Evliyânın kerâmetleri, peygamberlerin mûcizeleriyle bağlantılıdır. Çünkü peygamber, mûcize ve peygamberliğinde sâdık olmasaydı, onu tasdik edenin ve ümmetinden olan kimsenin kerâmeti zuhur etmezdi.

Evliyânın kerâmetlerini, sadece mahrûmiyet ehli inkâr etmiştir. Bunlar, ister mutlak olarak kerâmeti inkâr etsinler ya da kendi zamanlarındaki evliyânın kerâmetini inkâr edip de Ma'rûf, Sehl, Cüneyd ve benzerleri gibi kendi zamanlarında olmayan evliyânın kerâmetlerini tasdik etsinler. Tıpkı Mûsâ (a.s.)' ı tasdik edip Muhammed (a.s.)'ı yalanlayan kimse gibi. Bu ancak İsrâîlî bir haslettir.

Allah Teâlâ'dan bize ve bütün müslümanlara âfiyet içinde tevfik ve hüsn-i hâtime niyâz eder, bizi kerâmetlerin ehliyle haşr etmesi için O'na yalvarırız. Âmîn.

قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنْظُرْ اَتَهْتَدٖٓي اَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذٖينَ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٤١﴾

41. *(Süleyman devamla)* dedi ki: "Onun tahtını bilemeyeceği bir hale getirin; bakalım tanıyacak mı, yoksa tanıyamayanlar arasında mı olacak."

"(Süleyman devamla) dedi ki:" "*dedi*" fiili, bundan önceki ile sonraki arasında fark olduğuna dikkat çekmek için tekrar edilmiştir. Çünkü Süleyman (a.s.)'ın önceki sözü şükür babındandı, ikincisi ise hizmetçilerine bir emirdir.

"Onun" Belkıs'ın *"tahtını bilemeyeceği bir hale getirin;"*

"تَنْكِيرُ الشَّيْءِ" bir şeyi tanınmayacak hale sokmaktır. Nitekim

"تَعْرِيفُ الشَّيْءِ" de bir şeyi tanınır hale getirmektir. Yâni tanınmaz hale gelecek şekilde

herhangi bir yolla tahtın durumunu ve şeklini değiştirin.

Bunun üzerine şeytanlar, onun altını üstüne getirdiler, üzerine öncekilerden daha hoş başka kubbeler binâ ettiler. Kırmızı mücevherin yerini yeşille, yeşil mücevherin yerini de kırmızı ile değiştirdiler.

"Bakalım tanıyacak" da aklının üstünlüğü ortaya çıkacak *"mı, yoksa tanıyamayanlar arasında mı olacak."* Böylece de aklının zayıflığı belli olacak.

Çünkü Belkıs'ın annesi cinlerden olduğu için şeytanlar sırlarının Belkıs tarafından Süleyman (a.s.)'a ifşâ edilmesinden korkuyorlardı. Süleyman (a.s.) onunla evlenir de; cin ve insan arası bir de çocukları doğarsa, mülke o varis olur; böylece şeytanlar Süleyman (a.s.)'ın hükümranlığından sonra daha şiddetli ve korkunç bir hükümranlıkla karşı karşıya kalmaktan, emre âmâde olmaktan kurtulamamaktan, ebediyen çalışmak ve yorulmak zorunda olmaktan çekiniyorlardı. Bu yüzden Süleyman (a.s.)'ı Belkıs'tan nefret ettirmeye çalıştılar ve: "Onun aklında kusur ve noksanlık var, bacakları kıllı, ayakları merkebin tırnakları gibi." dediler. Bunun üzerine Süleyman (a.s.) onun aklını sınamak istedi ve tahtının tanınamayacak hale getirilmesini emretti. Bacaklarını ve ayaklarını tanımak için de -aşağıda geleceği gibi- bir köşk yaptırdı.

فَلَمَّا جَٓاءَتْ قِيلَ اَهٰكَذَا عَرْشُكِۜ قَالَتْ كَاَنَّهُ هُوَۚ وَاُو۫تٖينَا الْعِلْمَ مِنْ
قَبْلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمٖينَ ﴿٤٢﴾

42. Melike gelince: "Senin tahtın da böyle mi?" dendi. O şöyle cevap verdi: "Tıpkı o! Bize daha önce *(Allah'tan)* bilgi verilmiş ve biz müslüman olmuştuk."

"Melike gelince:" Belkıs Süleyman (a.s.)'ın yanına vardığında taht onun önündeydi. Belkıs tahtı görünce bizzat Süleyman (a.s.) tarafından ya da başkası vâsıtasıyla Belkıs'ın aklını sınamak için ona: *"Senin tahtın da böyle mi?"* bunun gibi mi? *"dendi."* Ona telkin olmaması, dolayısıyla tahtın tanınmaz hale getirilmesi emrinin gayesi olan Belkıs'ın aklını sınama imkanının elden gitmemesi için "Bu senin tahtın mı?" demedi.

"O şöyle cevap verdi:" Yâni ne "hayır", ne de "evet" dedi. Onlar kendisini şüpheye düşürdükleri gibi o da işin aslını anladığı halde onları şüpheye düşürdü ve şöyle dedi: *"Tıpkı o!"* Sanki bu o!

Tahtın kendisi aynı kalmakla beraber özelliklerinin değiştirilmesiyle tanınmaz hale getirildiğini îmâ etti. Böylece Süleyman (a.s.) bununla onun aklının tam olduğu sonucuna vardı. Sanki Belkıs da Süleyman (a.s.)'ın böyle yaparak kendisinin aklını sınamak ve ona mûcize göstermek istediğini tahmin etti ve şöyle dedi: *"Bize"* Allah'ın kudretinin kemâli ve senin peygamberliğinin doğruluğu hakkında *"daha önce"* yâni gördüğümüz bu tahtın getirilmesi mûcizesinden önce Münzir b. Amr'dan işittiklerimizden ve bu hususa delâlet eden âyetler/mûcizeler vâsıtasıyla *"bilgi verilmiş ve biz"* o vakitten beri

“müslüman olmuştuk.”

وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ ۜ اِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٤٣﴾

43. Onu, Allah’tan başka taptığı şeyler *(o zamana kadar tevhid dinine girmekten)* alıkoymuştu. Çünkü kendisi inkârcı bir kavimdendi.

“Onu, Allah’tan başka taptığı şeyler (o zamana kadar tevhid dinine girmekten) alıkoymuştu.” Bu, Allah Teâlâ tarafından onun bu ana kadar müslüman olmayışına neyin mâni olduğunun beyanıdır. Yâni onun Allah Teâlâ’ya ibâdeti bırakıp da güneşe tapması, müslüman olmasına mâni olmuştu.

“Çünkü kendisi inkârcı bir kavimdendi.” Bu, onun Allah’ı bırakıp güneşe tapmasının sebebini ortaya koymaktadır. Yâni o küfürde kök salmış bir kavimdendi. Bu yüzden onların arasındayken, Süleyman (a.s.)’ın hükümranlığı altına girene kadar Belkıs müslüman olduğunu açıklayamamıştı. Nihâyet böylece mü’minler topluluğuna katıldı.

*Mesnevî’*de der ki:

Süleyman, Sebe’nin kuşlarına bir ıslık çalınca
Onların tümünü kendine bağladı
Canı ve kanadı olmayan ya da balık gibi dilsiz ve sağır
Bir kuş kalmıştı geriye

Âyet delâlet eder ki kişinin bir şeyle meşgul olması, kendisini onun zıddını yapmaktan alıkoyar. Belkıs güneşe tapardı. Ona ibâdeti, kendisini Allah’a ibâdet etmekten alıkoyuyordu. Allah Teâlâ’ya ibâdet ve muhabbet dışında hiçbir şeye derinlemesine dalmamalıdır. Çünkü bir kimsenin kalbinde Allah’tan başka şeylerin (mâsivâ) sevgisi ağır basınca, onu men edecek bir akıl ve din olmayınca, o şeyin sevgisi kendisini sağır ve kör eder. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.): “*Bir şeyi sevmen seni kör ve sağır eder.*”[64] buyurmuştur.

Rivâyet edildiğine göre Süleyman (a.s.) Belkıs gelmeden önce emretti ve onun geçeceği yolun üzerine avlusu beyaz camdan bir köşk yapıldı. Camın altından su akıtıldı, içine balık ve benzeri deniz hayvanları salındı. Sanki o evin avlusu/ortası büsbütün su gibi görünüyordu. Süleyman (a.s.)’ın tahtı da ortasına kondu ve üzerine oturdu. Kuşlar, cinler ve insanlar etrafını sardılar.

قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ ۚ فَلَمَّا رَاَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقَيْهَا ۜ قَالَ اِنَّهُ صَرْحٌ مُمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ ۜ قَالَتْ رَبِّ اِنّ۪ي ظَلَمْتُ نَفْس۪ي وَاَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمٰنَ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ۟ ﴿٤٤﴾

44. Ona: “Köşke gir!” dendi. Melike onu görünce derin bir su sandı ve eteğini yukarı çekti. Süleyman: “Bu, billurdan yapılmış, şeffaf bir zemindir.” dedi. Melike dedi ki: “Rabbim! Ben gerçekten kendime yazık etmişim. Süleyman’la beraber âlemlerin Rabbi olan Allah’a teslim oldum.”

Belkıs köşkün kapısına varınca *“Ona: “Köşke gir!” dendi.”* “اَلصَّرْحُ” kasr, köşk demektir. Ayıp ve kusurdan uzak, yâni hâlis ve temiz her yüksek binaya “اَلصَّرْحُ” denir.

“Melike onu görünce” köşkü görünce, güneş üzerine vurmuş ve su saf ve berrak bir şekilde görünüyordu, balıkları da gördü *“derin bir su sandı”*

“اَللُّجَّةُ” büyük/derin su demektir. *el-Müfredât*’ta: “لُجَّةُ الْبَحْرِ” denizin dalgalarının gidip gelmesidir, der. *Keşfü’l-esrâr*’da ise şöyle der: “اَللُّجَّةُ” suyun sığ olan yeridir.” *el-Kâmûs*’ta belirtildiği üzere bu, az sudur veya topukların ve bacakların yarısına kadar ulaşan sudur ya da boğulmayacak kadar olan sudur.

Yani Belkıs, Süleyman (a.s.)’ın tahtının önünde derin bir su olduğunu zannetti. Suyun derin olduğunu sandı; suyun aynanın altında olduğunu anlamadı ve suya girmek istedi.

“Ve eteğini yukarı çekti.” “اَلسَّاقُ” topukla diz kapağı arasına denir. Yani, eteklerinin ıslanmaması için onları topladı. Bir de ne görsünler tüylerinin fazla olması dışında o, bacak ve ayak bakımından insanların en güzeli.

“Süleyman:” ona bacaklarını açma. *“Bu,”* su zannettiğin *“billurdan yapılmış, şeffaf”* pürüzsüz ve düz, aynanın ve kılıcın yüzü gibi sürekli parlayan *“bir zemindir,”* su değildir *“dedi.”*

“Melike dedi ki: “Rabbim! Ben” güneşe tapmakla *“gerçekten kendime yazık etmişim. Süleyman’la beraber âlemlerin Rabbi olan Allah’a teslim oldum.”*

Burada Allah Teâlâ’nın ülûhiyyetini ve kulluk etmeye lâyık olmakta tek olduğunu ve Belkıs’ın daha önce taptığı güneş de dâhil olmak üzere bütün varlıkların Rabbi olduğunu ortaya koymak için ism-i celîle (Allah ismine) yönelme ve onu rubûbiyet ile vasfetme söz konusudur. ‘Ben, Süleyman (a.s.)’a tâbi olup ona uyarak samimiyetle O’nun birliğini kabul ettim’ demektir.

Kayserî der ki: “Süleyman (a.s.)’ın İslâm’ı gibi müslüman oldum. Yani, o müslüman olduğu gibi ben de müslüman oldum. Buradaki “مَعَ”, “يَوْمَ لَا يُخْزِى اللّٰهُ النَّبِىَّ وَالَّذٖينَ اٰمَنُوا مَعَهُ، ***Allah’ın, Peygamberi ve O’nunla birlikte îman edenleri utandırmayacağı günde…***)” (et-Tahrîm, 66/8) âyetindeki “مَعَ” gibidir. Çünkü şüphe yok ki mü’minlerin îman zamanı ile peygamberlerin îman zamanı aynı değildi. Keza Belkıs’ın müslüman oluşu da, Süleyman (a.s.)’ın müslüman olduğu zamanda değildi. Burada kasdedilen; Süleyman (a.s.) Allah’a îman ettiği gibi ben de Allah’a îman ettim. O’nun müslüman olduğu gibi ben de müslüman oldum, demektir.”

Burada “مَعَ”nın “ اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ***Gerçekten, zorlukla beraber bir kolaylık daha vardır.”*** (el-İnşirah, 94/6) âyetinde olduğu gibi “بَعْدَ (sonra)” yerinde olması da

mümkündür.

Belkıs'ın evliliği konusunda ihtilaf edilmiştir. Süleyman (a.s.)'ın onu Yemen meliklerinin oğullarından bir delikanlı ile evlendirdiği söylenmiştir. O Hemedan meliki **Zû Tübba**'dır. Tübba', Yemen dilinde kendisine tâbi olunan hükümdar demektir. Çünkü Süleyman (a.s.) Belkıs'a evlenme teklif ettiği zaman o bunu kabul etmedi ve: "Benim gibi birisi, erkeklerle nikahlanamaz." dedi. Süleyman (a.s.), nikahın İslam şeriatının bir gereği olduğunu söyleyince: "O halde beni Zû Tübba' ile evlendir." dedi. O da onu Zû Tübba' ile evlendirdi. Sonra onu Yemen'e gönderdi. Ve kocası Zû Tübba'ı Yemen'e yönetici tâyin etti. Yemen cinlerinin emîri Zevbea'yı çağırdı ve ona Zû Tübba'a hizmetinde olmasını, istediği şeyleri yapmasını emretti. O da ona Yemen'de binalar inşâ etti, Sırvâh, Mirvâh, Hinde, Hüneyde ve Feltûm gibi kaleler yaptı. Bunlar, şeytanların Zû Tübba' için inşâ ettiği Yemen'deki kalelerin isimleridir. Bugün onlardan hiç biri ayakta değildir, hepsi harap olup yok olmuştur.

Zû Tübba' ve Belkıs'ın hükümranlığı, Süleyman (a.s.)'ın hükümranlığının sona ermesiyle sona erdi. Süleyman (a.s.) vefât edince cinlerin emîri Zevbea: "Ey cin topluluğu! Süleyman öldü. Başınızı kaldırın." diye nidâ etti. Onlar da başlarını kaldırıp dağıldılar.

Cumhur, Süleyman (a.s.)'ın Belkıs'la evlendiği görüşündedir.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "Âyette Süleyman (a.s.)'ın onunla evlenmek istediğine delil vardır. Çünkü köşkü inşâ ettirmesi ancak şeytanların onun hakkında söylediklerinin doğru mu yalan mı olduğunu öğrenmek üzere onun bacaklarını açması içindi. Onunla evlenmek istemeseydi, bacaklarına bakmayı kendisi için câiz görmezdi."

Fethu'r-Rahmân'da der ki: Süleyman (a.s.), onunla evlenmek istedi. Bacaklarının kıllı oluşundan hoşlanmadı. İnsanlara bunu neyin gidereceğini sordu. "Ustura" dediler. Süleyman (a.s.): "Ustura bacaklarını tahriş eder." dedi. Sonra cinlere sordu, onlar da: "Biz bilmeyiz" dediler. Sonra şeytanlara sordu. Onlar da: "Senin için onu gümüş gibi beyaza çevirebiliriz" dediler. Bunun üzerine hamam otu ve hamam edindiler. Hamam otu ve hamam o günden kaldı. **Beytü'l-makdis**'teki **Esbât** kapısındaki hamamın Belkıs için bina edildiği söylenir. O, yeryüzünde inşâ edilen ilk hamamdır.

*Ravzatü'l-ahyâr'*da der ki: "Bir cinnî Süleyman (a.s.)'a: "Senin için yılın dört mevsiminde dört ayrı evi olan bir bina inşâ edeyim." dedi ve hamamı yaptı.

Süleyman (a.s.) Belkıs'la evlenince onu çok sevdi. Onu hükümranlığında sabit kıldı. Cinlere de emir verdi, Yemen'de Belkıs için insanların benzerini görmedikleri yükseklik ve güzellikte üç kale inşâ ettiler. Bunlar Selehıyn, Gumdân ve Beynûn kaleleridir. Bugün o binaların isimlerinden ve harâbelerinden başka bir şey yoktur, belki hepsi harap olmuştur. Nitekim Allah Teâlâ Hûd sûresinde: ***"onlardan (bugüne kadar izleri) kalan da vardır, biçilmiş ekin (gibi yok olan) da vardır."*** (Hûd, 11/100) buyurur.

Sonra Süleyman (a.s.), her ay bir kez onu ziyaret eder, yanında üç gün kalırdı. Oğlu Dâvud b. Süleyman b. Dâvud ondan doğdu. O çocuk babasının sağlığında öldü.

Rivâyete göre Süleyman (a.s.) on üç yaşında hükümdar oldu, elli üç yaşında vefat etti. Hükümdarlık süresi kırk yıldır. Vefatı, Mûsâ (a.s.)'ın vefatından 575 sene sonradır. Onun vefâtı ile Peygamberimiz (a.s.)'ın hicreti arasında 1773 sene vardır. Kabrinin Beytü'l-makdis'te Cismâniyye'nin yanında olduğu nakledilir. O ve babası Dâvud (a.s.) aynı kabristandadır.

Belkıs, Süleyman (a.s.)'dan bir ay sonra dünyadan göçmüştür. Tedmür'ün surlarını parçalayınca onu orada ayakta durur vaziyette buldular. Üzerinde yetmiş iki elbise vardı. Elbise ödağacı ve sakız ağacının reçinesi ile sarılı idi. Onun güzelliği hakkında çok şeyler zikredilmiştir. O yerinden oynatıldığı zaman onun yanındaki şu yazı da hareket ediyordu: "Ben, Süleyman b. Dâvud'un eşi Belkıs'ım. Benim evimi harab edeni Allah da harâb etsin." Bu hâdise, **Mervân** (Himâr)'ın hükümdarlığı zamanında olmuştu.

Ebedî olan ferman sâhibi Allah'ın mülkü dışında
Bütün taht ve saltanat zeval bulacak
Ey oğul, dünya ebedî kalıcı bir mülk değildir
Bu dünyadan vefa ummak uygun değildir
Mülke, makama ve akrabaya güvenip dayanma
Senden önce vardı, senden sonra da var olacak
Bir dilbere gönül bağlamak uygun değildir
Zira her sabah bir başka koca bulur kendine
Heyhat ki biz olmadan da nice zaman
İlkbahar gül ve çiçekler bitirir
Hayıflanmak ve dövünmekle ömrü zâyi etme
Zira fırsat değerlidir vakitse keskin bir kılıç
Eğer son nefesin güzel olursa
Mâtem ânın senin için düğün günü olur

Müslim, Fedâil, 140.
Bk. Aclûnî, I, 500.
Tirmizî, Menâkıb, 54; İbn Mâce, Zühd, 4.
Ebû Dâvûd, Edeb, 125; Müsned, V, 194; VI, 450.

SEMÛD KAVMİNE SÂLİH'İ GÖNDERDİK

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَٓا اِلٰى ثَمُودَ اَخَاهُمْ صَالِحًا اَنِ اعْبُدُوا اللّٰهَ فَاِذَا هُمْ
فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ
الْحَسَنَةِ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا اطَّيَّرْنَا
بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ قَالَ طَٓائِرُكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تُفْتَنُونَ
﴿٤٧﴾ وَكَانَ فِى الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ وَلَا
يُصْلِحُونَ ﴿٤٨﴾ قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللّٰهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَاَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ
لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ اَهْلِهِ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَمَكَرُوا مَكْرًا
وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٠﴾ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ
مَكْرِهِمْ اَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٥١﴾ فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ
خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾ وَاَنْجَيْنَا
الَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٣﴾

45. Andolsun ki, "Allâh'a kulluk edin!" *(demesi için)* Semûd kavmine kardeşleri Sâlih'i gönderdik. Hemen birbiriyle çekişen iki zümre oluverdiler.

46. Sâlih dedi ki: Ey kavmim! İyilik dururken niçin kötülüğe koşuyorsunuz? Allah'tan mağfiret dileseniz olmaz mı? Belki size merhamet edilir.

47. Şöyle dediler: Senin ve beraberindekilerin yüzünden uğursuzluğa uğradık. Sâlih: Size çöken uğursuzluk *(sebebi)*, Allah katında *(yazılı)* dır. Hayır, siz imtihana çekilen bir kavimsiniz, dedi.

48. O şehirde dokuz kişi *(elebaşı)* vardı ki, bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar, iyilik tarafına hiç yanaşmıyorlardı.

49. Allâh'a and içerek birbirlerine şöyle dediler: Gece ona ve âilesine baskın yapalım *(hepsini öldürelim)*; sonra da velisine: "Biz *(Sâlih)* âilesinin yok edilişi sırasında orada değildik, inanın ki doğru söylüyoruz" diyelim.

50. Onlar böyle bir tuzak kurdular. Biz de kendileri farkında olmadan, onların planlarını altüst ettik.

51. Bak işte, tuzaklarının âkıbeti nice oldu: Onları da; *(kendilerine uyan)* kavimlerini de *(nasıl)* toptan helâk ettik!

52. İşte haksızlıkları yüzünden çökmüş evleri! Anlayan bir kavim için elbette bunda bir ibret vardır.

53. Îman edip Allâh’a karşı gelmekten sakınanları ise kurtardık.

“Andolsun ki,” ortağı olmayan *“Allah’a kulluk edin!” (demesi için) Semûd kavmine kardeşleri”* aralarında emânet ve doğrulukla tanınan peygamber *“Sâlih’i gönderdik.”*

Semûd, Araplardan puta tapan bir kabile idi.

“Hemen birbiriyle çekişen iki zümre oluverdiler.”

“اَلْاِخْتِصَامُ” birbirine düşmanlık besleyip kavga/savaş etmek demektir. Asıl anlamı, iki taraftan her birinin diğerinin yanından yapışması/ karşısındakini kendi tarafına çekmeye çalışmasıdır. Yâni onlar birden ayrılmaya ve çekişmeye başladılar. Bir grup îman etti, bir grup inkâr etti. Sonra onlar iki grup oldular, mümin ve kâfir. Birbirleriyle düşman olup savaşa tutuştular.

Kâşifî der ki: “Onların düşmanlıkları A’râf sûresinde zikredildi.” Nitekim orada şöyle buyrulmuştur: “***Kavminin ileri gelenlerinden büyüklük taslayanlar, içlerinden zayıf görülen inananlara dediler ki: “Siz Salih’in, Rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz?” Onlar da: “Şüphesiz biz onunla ne gönderilmişse ona inananlarız” dediler. Büyüklük taslayanlar dediler ki: “Biz de sizin inandığınızı inkâr edenleriz***.” (el-A’râf, 7/75-76).

قَالَ يَا قَوْمِ لِمَ تَسْتَعْجِلُونَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ
اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٦﴾

46. Sâlih dedi ki: “Ey kavmim! İyilik dururken niçin kötülüğe koşuyorsunuz? Allah’tan mağfiret dileseniz olmaz mı? Belki size merhamet edilir.”

“Sâlih” inkâr edenlere *“dedi ki: Ey kavmim! İyilik dururken niçin kötülüğe koşuyorsunuz?”* Niçin tevbeden önce azâbın acele gelmesini istiyorsunuz ve “vaad ettiğin azâbı getir.” diyorsunuz ve azâbın iniş vaktine kadar tevbeyi geciktiriyorsunuz?

“اَلْاِسْتِعْجَالُ” bir şeyi vaktinden önce istemektir.

Onlar, câhilliklerinden ve sapıklıklarından dolayı “Onun bizi tehdîd edip korkuttuğu gerçekleşirse, o zaman tevbe ederiz. Aksi halde bulunduğumuz halde devam ederiz.” diyorlardı.

*Keşfü’l-esrâr’*da der ki: “Burada “قَبْلَ”nin mânâsı, zamanın tekaddümü değil, belki rütbe ve ihtiyârın tekaddümüdür. Bir kimsenin “Beden sağlığı mal çokluğundan öncedir.” demesi gibi.

“Allah’tan mağfiret dileseniz olmaz mı?” Niçin azap inmeden önce istiğfar etmiyorsunuz ve îman edip tövbe ile neden Allah’tan bağışlanma talep etmiyorsunuz? *“Belki”* tevbeniz kabul olunup *“size merhamet edilir.”* Böylece azâba uğramazsınız.

Çünkü azâb indiği zaman artık tevbenin kabûlüne imkan yoktur.

Cezâlandırılmadan önce af kapısını çal
Zira sopanın altında iken feryâd etmenin bir faydası yok

قَالُوا اطَّيَّرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ ۚ قَالَ طَائِرُكُمْ عِنْدَ اللَّهِ ۖ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ
تُفْتَنُونَ ﴿٤٧﴾

47. Şöyle dediler: “Senin ve beraberindekilerin yüzünden uğursuzluğa uğradık.” Sâlih: “Size çöken uğursuzluk *(sebebi)*, Allah katında *(yazılı)* dır. Hayır, siz imtihâna çekilen bir kavimsiniz.” dedi.

“Şöyle dediler: “Senin ve beraberindekilerin” dininde seninle beraber olanların *“yüzünden uğursuzluğa uğradık.”* Çünkü sıkıntılar birbiri ardına üzerimize geldi. Onlar kuraklığa uğratılmış ve: “Bu musîbet, senin ve ashâbının uğursuzluğundan dolayı başımıza geldi. Mûsâ (a.s.)’ın kavmi ona, Antakya halkı da peygamberlerine böyle dediler.

“اطَّيَّرْنَا”nin aslı, “تَطَيَّرْنَا”dır. “اَلتَّطَيُّرُ” uğursuzluk görmektir. Uğursuzluğun böyle ifâde edilmesi şu sebeptendir: Araplar yolculuğa çıkınca, bir kuşa rastlarlarsa onu ürkütürler eğer kuş soldan sağa uçarsa bunu uğurlu sayarlar, sağdan sola uçarsa bunu da uğursuzluğa yorarlardı. Hayrı ve şerri kuşa nisbet ettiklerinden, bu ikisine sebep olan Allah Teâlâ’nın kaderi ve taksimi veya kulun amelinden olan şeyler için kuş anlamına gelen tayr, istiâre olarak kullanıldı.

Fethu’r-Rahmân ve *el-Kevâşî’*de der ki: “اَلسَّانِحُ” kuşu sağ tarafına çevirip onu avlamaya imkan bulan ve bunu uğurlu sayan kimsedir. “اَلْبَارِحُ” kuşu sol tarafına çevirip onu avlayamayan ve bunu uğursuzluğa yoran kimsedir. Sonra her uğursuz sayılan şey için kullanılır olmuştur.”

*el-Kâmûs’*ta der ki: “اَلْبَارِحُ” avcının sağ tarafından zuhûr edip sol tarafına kaçan ava denir. Ceylan sağ taraftan gelip sol tarafa gittiği zaman “بَرَحَ الظَّبْيُ بُرُوحًا” denir.

*Keşfü’l-esrâr’*da der ki: “Arapların bazı vahşî hayvan ve kuşlar hakkındaki inancı böyleydi. Bu hayvan bu tarafta değil öbür tarafta ötse, ses çıkarsa bu afet ve belâlara işâret sayılırdı. Rasûlullah (s.a.) böyle bir itîkadı yasaklamış ve şöyle buyurmuştur: “*Kuşları yumurtalarının üzerinde/yuvalarında (kendi hallerine) bırakın.*”[65] Çünkü bu tür inançlar hakîkatı olmayan boş vehimlerdir.

İkrime (r.a.) der ki: “**İbn Abbas** (r.anhümâ)’nın yanındaydık. Bir kuş öterek yanımızdan geçti. Oradakilerden bir adam: “Bu hayırdır/hayra işârettir.” dedi. Bunun üzerine İbn Abbas (r.anhümâ) “Bu ne bir hayır ve ne de bir şerdir.” dedi.”

Hoşlanmadığın şeyi söyleme; olabilir ki;

Dil, olacak olanı konuşur; o da oluverir.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *“Allah hayra yormayı (fe’l) sever, uğursuz saymayı da kerih görür.”*[66]

İbn Melek der ki: “Câhiliyye döneminde bir kimse bir ihtiyacı için yola çıksa ve sol tarafından bir kuş veya başka bir hayvan gelse, bunu uğursuzluk sayar ve geri dönerdi. İşte “اَلطِّيَرَةُ (uğursuz saymak)” budur.”

Âyetin mânâsı da ‘uğuruzluğa uğradık’ demektir.

“Sâlih: “Size çöken uğursuzluk” başınıza gelen kötülüğün sebebi, *“Allah katında (yazılı) dır.”* O’nun kaderi/takdiridir ya da Allah katında yazılı olan amelinizdir.

Kadere “طَائِرٌ” denmesi, inişinin sür’atinden dolayıdır. Allah’ın kesinleşmiş kazâsından daha hızlı bir şey yoktur. Nitekim *Fethu’r-Rahmân*’da böyle geçmektedir. Size erişen hayır ve şer Hak katındandır. Yâni sizin sıkıntı ve meşakkatiniz hükm-i ezelîde Allah katında yazılmıştır, benim yüzümden değişmez.

Halkın iyilik ve kötülüğü ezelde yazılmıştır
İnsanların söylemesi konuşmasıyla değişmeyecek

“Hayır, siz imtihana çekilen” genişlik ve darlık, yâni hayır ve şer, devlet ve felâket, kolaylık ve zorluğun birbirini takip etmesiyle sınanıp denenen ve azâba uğratılan *“bir kavimsiniz.” dedi.”*

Burada başlarına gelen musîbetin kaynağı olan uğursuzluktan ona sebep olan şeyin zikrine geçilmiştir.

“فَتَنْتُ الذَّهَبَ بِالنَّارِ” denir ki ‘Onun saf altın olup olmadığını öğrenmek için onu sınadım/denedim’ demektir. Allah Teâlâ’nın imtihanı ve denemesi, iyiliği ve kötülüğü ortaya çıkarmak içindir. Bu imtihanın sonunda peygamberlerin, velîlerin ve sâlihlerin iyiliği ortaya çıkar. Görmez misin ki Eyyûb (a.s.) imtihan olundu da sabretti. İnsanlar arasında onun derecesi ve Allah’a yakınlığı belli oldu. Yine bu imtihan sonunda kâfirlerin, münâfıkların ve fâsıkların kötülüğü ortaya çıkar.

Hikâye edilir ki bir kadın şiddetli ve uzun bir hastalığa yakalandı. Bu yüzden Allah Teâla hakkında yakışıksız sözler söyledi ve sonunda da küfre düştü. İşte bu yüzden: “İmtihan edilince kişiye ya ikram edilir ya da aşağılanır.” denilmiştir.

Mihenk taşı ortaya konulsa ne güzel olurdu
Çünkü yalanı olanın yüzü kararacak

İbtilâ/imtihan mutlak olarak, yâni hoşlanılan ve hoşlanılmayan şekilde olsun hakîkatte Allah Teâlâ’dan bir rahmettir. Çünkü Allah Teâlâ’nın murâdı, kulunu kendisine çekmektir. Eğer kul Allah’a yönelmezse, geçmiş ümmetlerde ve âhir zamana kadar her asırda onların ardından gelenlerde görüldüğü gibi dünyada ve âhirette ilâhî gazaba

uğramasına hükmedilir.

Sonra ehlüllâhın nazarında sıkıntı ve lütuf (mihnet ve minhat) eşittir. Çünkü onlar her ikisini de Allah'tan görürler. Bu yüzden vakitleri safâ ve huzur ile geçer. Allah'a tevekkül ederler, uğursuzluk görmezler. Allah'a hamd ederler, sızlanmazlar.

Sonra günah musîbeti, diğer musîbetlerden daha büyüktür. Bâtının imtihanı/musîbeti, zâhirin imtihânından/musîbetinden daha çetindir. **İbnü'l-Fârız** (r.h.) der ki:

Eyyûb'ün bütün imtihanı, benim imtihanımın bir kısmıdır.

Onun maksadı şudur: Benim hastalığım ruhtadır, Eyyûb (a.s.)'ın hastalığı ise ceseddedir. Hem de o, peygamberlik kuvvetiyle desteklenmiştir. Dolayısıyla benim imtihânım onun imtihânından daha şiddetlidir.

Allah Teâla'dan af ve âfiyet isteriz.

وَكَانَ فِى الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِى الْاَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿٤٨﴾

48. O şehirde dokuz kişi *(elebaşı)* vardı ki, bunlar yeryüzünde bozgunculuk yapıyorlar, iyilik tarafına hiç yanaşmıyorlardı.

"O şehirde dokuz kişi (elebaşı) vardı ki," Bu şehir, Sâlih (a.s.)'ın şehri olan Hicr'dir. Burası Hicaz ile Şam arasındaki Semûd kavminin diyarıydı.

"اَلرَّهْطُ" ile "اَلنَّفَرُ" arasındaki fark şudur: "اَلرَّهْطُ" aralarında kadın olmayan üçten veya yediden ona kadar erkeklerden oluşan gruptur. "اَلنَّفَرُ" ise üçten dokuza kadar olan gruptur.

Vehb b. Münebbih'ten bir rivâyete göre bu dokuz kimsenin isimleri şunlardır: Hüzeyl b. Abdürab, Ganem b. Ganem, Rebâb b. Mihrac, Mısda' b. Mihrac, Umeyr b. Kerdube, Âsım b. Mahrame, Sübayt b. Sadafe, Sem'ân b. Safiyy ve Kudâr b. Sâlif.

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: "Onların isimleri şunlardır: Kudâr b. Sâlif, Mısda' b. Dühr, Eslem, Ruhmî, Ruheym, Du'mî, Duaym, Kubâl, Sıdâf. İşte deveyi boğazlamaya çalışanlar bunlardır. Sâlih (a.s.)'ın kavminin en azgınları olup ileri gelen kimselerin de oğulları idiler.

Sonra Allah Teâlâ bu dokuz kişiyi şöyle vasfetti: *"Bunlar yeryüzünde"* Hicr topraklarında günahlar işleyerek "*bozgunculuk yapıyorlar,*"

*el-İrşâd'*da: "Sadece şehirde değil, yeryüzünde fesad çıkarıyorlardı" der. Bu, uzak bir tefsirdir. Çünkü "*yeryüzünde*" kelimesi, bu kıssanın benzerlerinde mutlak olarak yeryüzüne değil belli bir yer, yâni her kabilenin ve kavmin toprakları/memleketi olarak yorumlanmıştır

"iyilik tarafına hiç yanaşmıyorlardı." Islah namına hiç bir şey yapmıyorlardı.

Bunun önceki cümleye atfedilmesinin faydası, fesadlarına asla iyilik ve ıslah namına bir şeyin karışmadığını açıklamaktır.

قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللّٰهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَاَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ اَهْلِهِ وَاِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٤٩﴾

49. Allah'a and içerek birbirlerine şöyle dediler: Gece ona ve âilesine baskın yapalım *(hepsini öldürelim)*; sonra da velisine: "Biz *(Sâlih)* âilesinin yok edilişi sırasında orada değildik, inanın ki doğru söylüyoruz." diyelim.

Bu âyette onların yaptıkları bozgunculuklardan bazısının açıklanmasına başlanmaktadır.

"Allah'a and içerek" yemin ederek *"birbirlerine şöyle dediler:"* Yâni bu bozguncular, Sâlih (a.s.)'ın durumunu istişâre ederken birbirlerine şöyle dediler:

Bu, Sâlih (a.s.)'ın onları deveyi öldürdükleri takdirde ilâhî azâbla uyarmasından ve bunun alâmetinin de onların renklerinin değişmesi olduğunu açıklamasından sonra olmuştur. Nitekim Sâlih (a.s.) onlara "***Yurdunuzda üç gün daha yaşayın (sonra helâk olacaksınız)!***" (Hûd, 11/65) demiştir.

"Gece ona ve âilesine baskın yapalım (hepsini öldürelim);" Gece ansızın Sâlih'in yanına varalım, onu ve âilesini öldürelim.

et-Tâc'da der ki: "اَلتَّبْيِيتُ" düşmana âniden gece baskını düzenlemek ve onu imhâ etmektir."

"Sonra da velisine:" Sâlih'in kan dâvâsında velisine "Eğer bize Salih'i kim öldürdü diye sorulacak olursa, deriz ki:" *"Biz (Sâlih) âilesinin yok edilişi sırasında orada değildik,"* onu öldürmeyi üstlenmek şöyle dursun, onların öldürülmesinde, öldürüldükleri vakitte veya öldürüldükleri mekânda hazır değildik.

"İnanın ki doğru söylüyoruz" doğrusu biz doğru sözlüleriz *"diyelim."*

Bu tıpkı Yûsuf (a.s.)'ın kardeşlerinin Yakub (a.s.)'a ***"Fakat biz doğru söyleyenler olsak da sen bize inanmazsın."*** (Yûsuf, 12/17) demelerine benzer.

وَمَكَرُوا مَكْرًا وَمَكَرْنَا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٠﴾

50. Onlar böyle bir tuzak kurdular. Biz de kendileri farkında olmadan, onların planlarını altüst ettik.

"Onlar böyle bir tuzak kurdular." "اَلْمَكْرُ" başkasını ona yapmak istediği hileye yöneltmektir. *"Biz de kendileri"* bunun *"farkında olmadan, onların planlarını altüst ettik."* Yâni kurdukları bu tuzağı onların helâk edilmesinin sebeb kıldık.

Kim kötülük tohumu ekip de iyilik umarsa
Boşuna heveslenmiş, boş hayallere kapılmıştır

فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مَكْرِهِمْ اَنَّا دَمَّرْنَاهُمْ وَقَوْمَهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٥١﴾

51. Bak işte, tuzaklarının âkıbeti nice oldu: Onları da; *(kendilerine uyan)* kavimlerini de *(nasıl)* toptan helâk ettik!

"Bak" düşün, ey Muhammed "*işte, tuzaklarının âkıbeti nice oldu:*" yâni kurdukları tuzağın sonucunda hangi hal ve durum meydana geldi: *"Onları da;"* gece baskınında doğrudan kendileriyle beraber olmayan *"(kendilerine uyan) kavimlerini de (nasıl) toptan"* hiçbir ferd kalmayacak şekilde *"helâk ettik!"*

"اَلتَّدْمِيرُ" helâk ederek bir şeyin kökünü kazımaktır.

Rivâyet edildiğine göre Sâlih (a.s.)'ın Hicr'de bir vâdide namaz kıldığı bir mescidi vardı. Bozguncular deveyi boğazlayınca Sâlih (a.s.) onlara: "Siz üç güne kadar helâk edileceksiniz." dedi. Onlar: "Salih, üç güne kadar bizden kurtulacağını iddiâ ediyor. Üç günden önce biz ondan ve âilesinden kurtulalım." dediler. Vâdiye doğru yola çıktılar ve: "Namaz kılmaya gelince onu öldürürüz. Sonra da döner âilesini öldürürüz." dediler. Allah onların tarafına büyük bir kaya parçası gönderdi. Onlar da kaçıştılar. Kaya gelip vâdinin ağzını onların üzerine kapadı ve orada helâk oldular. Hiç kimse onların nerede olduklarını bilemedi. Geriye kalanlar da, şiddetli bir sesle bulundukları yerde helâk oldular.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Onların bu şekilde üstlerinin kaya ile örtülmesinin sebebi, onların Salih (a.s.)'a baskın yapıp ansızın öldürmek istemeleridir. Allah da onları ansızın helâk etti. Kavimlerinin şiddetli sesle helâk olması ise, onlar bozgun çıkarmakla ilgili hususlarda onlara kulak verirlerdi. İşte onların herbirinin cezâsı kendi amelinin cinsinden geldi.

فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾

52. İşte haksızlıkları yüzünden çökmüş evleri! Anlayan bir kavim için elbette bunda bir ibret vardır.

"İşte haksızlıkları yüzünden" zikredilen zulümleri ve şirk gibi diğer günahlar sebebiyle *"çökmüş"* âile ve oturan bulunmayan/boş kalmış veya yıkılmış ve enkaz hâline gelmiş *"evleri!"*

Sehl (r.h.) der ki: "*Evler*" ile kalblere işâret edilmiştir. Bazı kalbler zikir ile mâmur, bâzıları gafletle haraptır. Allah, kime zikrini ilhâm ederse, Allah için zulümden kurtulur.

"Anlayan" ilim ile muttasıf olan ve öğüt alan *"bir kavim için elbette bunda"* zikredilen zulümleri sebebiyle hayret verici bir şekilde helâk edilmelerinde büyük *"bir ibret vardır."* Yâni ey Muhammed! Bil ki ben bu azâbı belirlenen vakit gelince senin

kavminin kafirlerine de yaparım. Bunlar, onlardan daha hayırlı değildirler. Nitekim *Keşfü'l-esrâr*'da böyle geçmektedir.

وَاَنْجَيْنَا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٣﴾

53. Allah'a karşı gelmekten sakınanları ise kurtardık.

"*İman edip karşı gelmekten sakınanları*" Salih (a.s.) ve beraberindeki küfürden ve günahlardan sürekli olarak sakınan mü'minleri "*ise kurtardık.*" Bu yüzden kurtuluş onlara tahsis edildi. Onlar dört bin kişiydi. Salih (a.s.) onları yanına alarak Yemen şehirlerinden Hadramevt'e gitti. Buraya Hadramevt denilmesi, Salih (a.s.) bu şehre girince vefat ettiği içindir.

Burada işâret vardır ki zulüm olan yerden adâletin hâkim olduğu yere hicret etmek lâzımdır. Özellikle de türlü cezâlara dûçar edilen zâlimlerin yurdundan. Çünkü zulüm mekanı, zulmettir, orada yapılan ibâdetin nûru yoktur. İnsan bir yerde zulmedip sonra tevbe ederse, onun için efdal olan oradan Allah'a isyan etmediği başka bir yere hicret etmesidir.

Sonra insanın kalıbı/bedeni şehrinde zâlim ve bozguncu olan anâsır-ı erbaa (dört unsur) ve beş duyu -ki bunlar dokuz "şahıs/elebaşı"dır-, kendilerine muhâlefet ettiği için kalb Sâlih'ine üstün gelmek için çalışırlar. Çünkü kalb, onları kulluğa ve şehvetleri terke çağırır. Onlar da kalbi dünyaya bakmaya, âhiretten yüz çevirmeye ve Mevlâ'nın hizmetini bırakmaya çağırır. Kalb, rabbânî ilhamla müeyyed olunca zâhir ve bâtın hazlara meyletmez ve bütün kuvvetlere galib gelir. Böylece o kurtulur, dokuz hâsse/duyu ve âfetleri helâk olur. Kalıp/beden ve duyuların evleri olan uzuvlar, hâsselerden/duyulardan ve âfetlerden hâlî/boş kalır. Sonra ölünce bir daha asla dirilmezler. Ne güzel söylenmiştir: "Fânî olan, kendi vasıflarına geri döndürülmez."

Evliyâ için tabiatlarının gereği korku yoktur. Çünkü tabiat ve nefis düşmandır ve düşmanlık, gadir ve hileden hâlî olmaz. O hâlde düşmanlık muhabbete dönüşürse, mekr zâil olur, korku da kalmaz.

Allah'tan bizi nefsin ve şeytanın tuzaklarından, her zaman mutlak olarak düşmanların hilelerinden kurtarmasını niyâz ederiz.

Ebû Dâvûd, Edahi, 21; Müsned, VI, 381.

Bk. Müsned, II, 332.

LÛT'U DA
KAVMİNE GÖNDERDİK

وَلُوطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِه۪ٓ اَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ وَاَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾ اَئِنَّكُمْ
لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَٓاءِۜ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾
فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِه۪ٓ اِلَّٓا اَنْ قَالُٓوا اَخْرِجُٓوا اٰلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْۚ
اِنَّهُمْ اُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٥٦﴾ فَاَنْجَيْنَاهُ وَاَهْلَهُٓ اِلَّا امْرَاَتَهُۘ قَدَّرْنَاهَا مِنَ
الْغَابِر۪ينَ ﴿٥٧﴾ وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًاۚ فَسَٓاءَ مَطَرُ الْمُنْذَر۪ينَ ﴿٥٨﴾

54. Lût'u da *(peygamber olarak kavmine gönderdik.)* Kavmine şöyle demişti: Göz göre göre hâlâ o hayâsızlığı yapacak mısınız?

55. *(Bu ilâhî ikazdan sonra hâlâ)* siz, ille de kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşacak mısınız? Doğrusu siz, câhillik edegelen bir kavimsiniz!

56. Kavminin cevabı sadece: "Lût âilesini memleketinizden çıkarın; çünkü onlar *(bizim yaptıklarımızdan)* uzak kalmak isteyen insanlarmış!" demelerinden ibaret oldu.

57. Bunun üzerine onu ve âilesini kurtardık. Yalnız karısı müstesna; onun geride *(azâba uğrayanların içinde)* kalmasını takdir ettik.

58. Onların üzerlerine müthiş bir yağmur indirdik. Bu sebeple, uyarılan *(fakat aldırmayan)*ların yağmuru ne kötü olmuştur!

"Lût'u da" yâni, Lût b. Hârân'ı peygamber olarak kavmine gönderdik. *"Kavmine şöyle demişti:"* Burada kasdedilen Lût (a.s.)'ın peygamber olarak gönderilişi ve kavmi ile arasında sözlü ve fiilî münakaşaların gerçekleştiği uzunca bir zamandır. Yani, Lût (a.s.)'ın kavminin işlediği fiilleri kötü görerek ve reddederek onlara şöyle dediği zamanı zikret.

"*Göz göre göre hâlâ o hayâsızlığı yapacak mısınız?*"

"اَلْفَاحِشَةُ" fiil ve sözlerden çok çirkin olanlara denir. Burada kasdedilen livâta ve arka mahalden cinsî münâsebettir.

Buradaki görme, kalbin görmesidir ki ilim/bilmek anlamınadır. Çünkü kalbin müdrike/anlama kuvvetine "basîret ve basar" denir. Uzuv olan göz için ise neredeyse "basîret" kelimesi hiç kullanılmaz. Bunun aksine veya kalbinin basîret kuvveti olduğu için kör olan kimseye "بَصِيرٌ (gören)" denir.

Yâni kesin bir bilgi ile çirkinliğini bildiğiniz halde siz çirkinlikte ve hayâsızlıkta en aşırı bir fiili mi yapıyorsunuz? Bu fiilin çirkin ve hayâsızlık olduğunu bilen bir kimsenin

onu yapması, başkasının yapmasından daha çirkindir. Bu yüzden ki: "Câhilin âbid ve âlimin harama tecâvüz edici olması, büyük fesâddır" denilmiştir.

Ya da âyetteki "görme" gözün görmesidir. Yâni siz, bu kötü fiili işlerken bazınız bazınızı gözlerinizle göre göre…, demektir. Çünkü onlar bu fiili açıktan yapıyorlar ve gizlenmiyorlardı. Bu ise daha çirkin ve hayâsızca bir durum oluyordu.

اَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَٓاءِۜ بَلْ اَنْتُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿٥٥﴾

55. ***(Bu ilâhî ikazdan sonra hâlâ)*** **siz, ille de kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşacak mısınız? Doğrusu siz, câhillik edegelen bir kavimsiniz!**

"(Bu ilâhî ikazdan sonra hâlâ) siz, ille de kadınları bırakıp" şehvetin mahalli olan kadınları bir tarafa bıraktığınız halde *"şehvetle erkeklere yaklaşacak mısınız?"*

Bu âyette Lût (a.s.)'ın kavminin niçin hayâsızlık yaptığı açıklanmakta; çirkinliğine delâlet etmek, cinsi münâsebetteki hikmetin arzuyu gidermek değil nesil talebi olduğuna dikkat çekmek için yaptıkları fiil onların şehvetlerinin esiri olmalarına bağlanmaktadır. Şehvetin aslı nefsin istediğine meyletmesi ve onu arzu etmesidir.

"Doğrusu siz, câhillik edegelen bir kavimsiniz!" Çünkü ilminizin gereği ile amel etmiyorsunuz. Çünkü ilminin ve basîretinin gereğine göre hareket etmeyen kimse, câhilce fiiller işler. O ve câhil eşittir.

"تَجْهَلُونَ (*siz, câhillik edegelen*)" ifâdesi, kavmin sıfatıdır. Bu sıfatı taşıyan (mevsuf), muhâtab mânâsında olduğu için de muhâtab siygasıyla gelmiştir.

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِه۪ٓ اِلَّٓا اَنْ قَالُٓوا اَخْرِجُٓوا اٰلَ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْۚ اِنَّهُمْ اُنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ ﴿٥٦﴾

56. Kavminin cevabı sadece: "Lût âilesini memleketinizden çıkarın; çünkü onlar ***(bizim yaptıklarımızdan)*** **uzak kalmak isteyen insanlarmış!" demelerinden ibaret oldu.**

"Kavminin cevabı sadece:" birbirlerine şöyle demek oldu: *"Lût âilesini"* Lût'u ve ona tâbi olanları *"memleketinizden"* Sodom'dan *"çıkarın; çünkü onlar (bizim yaptıklarımızdan) uzak kalmak isteyen"* yaptıklarımızdan kaçınan ya da pisliklerden temiz ve uzak duran, bizim fiillerimizi pis sayan *"insanlarmış!"*

"أُنَاسٌ" kelimesi, "إِنْسٌ" kelimesinin çoğulu ve "اَلنَّاسُ" kelimesinin hafifletilmişidir.

İbn Abbâs (r.anhümâ)'dan rivâyete göre onlar bu sözü alay yollu söylemiştir. Bu

cevap, Lût (a.s.)’ın onlara defalarca emir ve nehiylerle nasîhatından sonra en son defasında verdikleri bir cevaptır. Yoksa onlardan bundan başka bir söz çıkmadığı anlamına değildir.

فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ قَدَّرْنَاهَا مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٥٧﴾

57. Bunun üzerine onu ve âilesini kurtardık. Yalnız karısı müstesna; onun geride *(azâba uğrayanların içinde)* kalmasını takdir ettik.

“Bunun üzerine onu” yâni Lût’u *“ve âilesini”* kızları Rişâ ve Ra’vâ’yı o şehirden çıkmalarını emrededek *“kurtardık. Yalnız”* Vâhile isimli kâfir *“karısı müstesnâ;”* onu kurtarmadık.*“Onun geride kalmasını takdir ettik.”* Yâni onun azabda kalanlar arasında olmasını takdir ve buna hükmettik. Bu yüzden o, Lût (a.s.) ile birlikte şehirden çıkmadı. Yahut o da çıkmıştı. Daha önce geçtiği gibi Allah tarafından taş hâline çevrildi. Bu kıssanın tamımı Şuarâ sûresinin sonlarındadır.

وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا ۚ فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنْذَرِينَ ﴿٥٨﴾

58. Onların üzerlerine müthiş bir yağmur indirdik. Bu sebeple, uyarılan *(fakat aldırmayan)* ların yağmuru ne kötü olmuştur!

“*Onların üzerlerine*” şehirlerinin altını üstüne getirdikten sonra veya onlardan azâbın dışında kalanların ya da seferlerde olanların üzerine alışılmadık *“müthiş bir yağmur”* pişkin tuğladan yapılmış taşlar *“indirdik. “Bu sebeple, uyarılan (fakat aldırmayan) ların yağmuru ne kötü olmuştur!”* Yâni uyarılıp da korkmayanların yağmuru gerçekten ne kötü oldu. Burada yerme taşlara tahsis edilmiştir.

İbn Atıyye der ki: “Bu âyet, livâta fiili işleyenin recmolunacağını söyleyen fukahanın delilidir. Çünkü Allah Teâlâ, bu kötü fiili işleyen bu kavmi, taşla cezâlandırmıştır. **İmam Mâlik**’e göre bu fiili hem yapan ve hem de yaptıran, ister evli (muhsan) olsun, ister olmasın taşlanarak recmolunur. **İmam Şafiî** ve **Ahmed b. Hanbel**’e göre onun hükmü zinâ gibidir. Evli olan recmolunur, evli olmayana celde (değnek) vurulur. **Ebû Hanife**’ye göre bu kimseye ta’zir cezâsı uygulanır, had uygulanmaz. **İmam Muhammed** ve **Ebû Yusuf** ise livâtanın hükmünü zinâ hükmüne dâhil etmişlerdir.”

Şerhu’l-Ekmel’de der ki: “Ebû Hanife’nin görüşü, bu fiilin kötülüğünü gözde büyütmek içindir. Çünkü bu fiil o kadar kötü ve çirkindir ki katil ve zinâya verilecek cezâ ona verilemez. Ancak ta’zir ortaya çıkan fitneyi teskin etmek içindir. Nitekim o yemin-i gâmûs için de keffâret olmadığını söyler. Çünkü günahın büyüklüğünden dolayı keffâret onu örtmez.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Lût kavmi taşlanarak cezâlandırıldı. Çünkü, livâta günahların çirkini olduğu gibi taşlanarak azâb edilmek de azabların en kötü olanıdır. Onlar bu kötü fiili işlerlerken bedenlerini çevirdikleri için şehrin altı üstüne getirilerek cezâlandırıldılar. Anla. Böylece onlar çirkin amellerine uygun şekilde cezâlandırıldılar.

Kötü bir adamın iyilik gördüğünü
Ömrüm boyunca işitmedim

"اَلْفَاحِشَةُ (*hayâsızlık*)"ta ayakları sırât-ı müstakîmden kaydıran her şeye işâret vardır. Onun zâhirdeki emâreleri tab'a ve nefsin hevâsına uygun olarak şerîatın yasakladığı şeyleri yapmaktır. Onun bâtındaki alâmetleri, dünya sevgisi, şehvetleri ve bunlardan lezzet almaktır. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Sizde iki sarhoşluk; cehâlet ve dünya sevgisi sarhoşluğu görülmedikçe, Rabbinizden bir beyyine/delil üzeresiniz."*[67]

Büyüklerden birisi şöyle demiştir: Üç şey sıdk (doğruluk) ve peygamberlerin mertebesine yaklaşma alâmetlerindendir:

1- Altın ve gümüş yanında toprak gibi olacak şekilde dünya ve malın değerini kalbden çıkarmak.

2- İnsanlar ölmüş ve yeryüzünde tek başınaymış gibi insanların övmesine ve yermesine aldırmayarak kalbden halkı görmeyi çıkarmak.

3- Dünyanın çocukları tokluk ve şehvetlere ulaşınca sevindikleri gibi açlık ve şehvetleri terk etmekte nefsin idâresini sağlam yapmak."

Sonra sâliha ve güzel bir kadın, şehvetler cinsinden değil tasfiye sebeplerindendir. Kadının kocasına muvafakati/uygun olması dünya saâdetlerindendir. Nitekim **Hz. Ali** (r.a.) der ki: Beş şey kişinin saâdetindendir: Zevcesinin kendisine muvâfakati, çocuklarının iyi olması, kardeşlerinin takvâ sâhibi olması, komşularının sâlih olması ve rızkının kendi beldesinde olması."

Tüyü bitmeyen (emred) oğlan, dünya fitnelerinin en büyüklerindendir. Çünkü kadın gibi nikahlanmasına imkan yoktur.

Şu halde akıllı kimseye gereken zinâ ve livâta günahına düşmek şöyle dursun, gözün zinâsından bile sakınmaktır. Çünkü Allah Teâlâ, kulunu yasakladığı işlerde görünce onu kıskanır ve kahreder. Şiddetle cezâlandırmasından O'na sığınır, gazabından ve intikamından yine O'na ilticâ ederiz.

Bk. Aclûnî, I, 412-413.

ALLAH'TAN BAŞKA BİR İLAH MI VAR!

قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفٰىۜ آٰللّٰهُ خَيْرٌ اَمَّا
يُشْرِكُونَۜ ﴿٥٩﴾ اَمَّنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ
السَّمَٓاءِ مَٓاءًۚ فَاَنْبَتْنَا بِهٖ حَدَٓائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍۚ مَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُنْبِتُوا
شَجَرَهَاۜ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِۜ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَۜ ﴿٦٠﴾ اَمَّنْ جَعَلَ
الْاَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَٓا اَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ
بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًاۜ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِۜ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَۜ ﴿٦١﴾
اَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ اِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوٓءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَٓاءَ
الْاَرْضِۜ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِۜ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَۜ ﴿٦٢﴾ اَمَّنْ يَهْدِيكُمْ فِي
ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهٖۜ
ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِۜ تَعَالَى اللّٰهُ عَمَّا يُشْرِكُونَۜ ﴿٦٣﴾ اَمَّنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ
يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِۜ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِۜ قُلْ هَاتُوا
بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦٤﴾

59. ***(Rasûlüm!)*** **De ki: Hamd olsun Allâh'a, selam olsun seçkin kıldığı kullarına. Allah mı daha hayırlı, yoksa O'na koştukları ortaklar mı?**

60. ***(Onlar mı hayırlı)*** **yoksa gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indiren mi? O suyla, bir ağacını bile bitirmeye gücünüzün yetmediği güzel güzel bahçeler bitirdik. Allah'tan başka bir ilah mı var! Doğrusu onlar sapıklıkta devam eden bir güruhtur.**

61. ***(Onlar mı hayırlı)*** **yoksa yeryüzünü oturmaya elverişli kılan, aralarından** ***(yer altından ve üstünden)*** **nehirler akıtan, arz için sabit dağlar yaratan, iki deniz arasına engel koyan mı? Allah'tan başka bir ilah mı var! Doğrusu onların çoğu** ***(hakikatleri)*** **bilmiyorlar.**

62. ***(Onlar mı hayırlı)*** **yoksa darda kalana kendine yalvardığı zaman karşılık veren ve** ***(başındaki)*** **sıkıntıyı gideren, sizi yeryüzünün hakimleri kılan mı? Allah'tan başka bir ilah mı var! Ne kadar da kıt düşünüyorsunuz!**

63. ***(Onlar mı hayırlı)*** **yoksa karanın ve denizin karanlıkları içinde size yolu bulduran, rahmetinin** ***(yağmurun)*** **önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderen mi? Allah'tan başka bir ilah mı var! Allah, onların koştukları ortaklardan çok yücedir, münezzehtir.**

64. ***(Onlar mı hayırlı)*** **yoksa ilk baştan yaratan, sonra yaratmayı tekrar eden ve sizi hem gökten hem yerden rızıklandıran mı? Allah'tan başka bir ilah mı var! De ki: Eğer doğru söylüyorsanız siz kesin delilinizi getirin!**

"(Rasûlüm!) De ki: Hamd olsun Allah'a," Ey Muhammed, de ki: Verdiği bütün nimetlerden dolayı Allaha hamd olsun. Nebîlerin, rasûllerin ve onlara tâbi olan sıddîkların düşmanlarını helâk etmesi de O'nun nimetlerindendir. Onlar Hz. Peygamber (s.a.)'in kardeşleri olunca, onlara olan nimet O'na da nimet sayılır.

"selam" selâmet ve kurtuluş *"olsun seçkin kıldığı kullarına."* Yâni Allah'ın seçtiği ve ezelde yarattıkların seçkini kıldığı, kendilerini hidâyet ettiği, ebediyet âleminde nübüvvet, risâlet ve velâyet için seçtiği kullarına. Onlar nebîler, rasûller, âfetlerden selâmette olan ve mutlak olarak cezâlardan kurtulmuş, kendilerine yakın seçkin ümmetleridir.

Burada Rasûlullah (s.a.)'in düşmanlarının bir süre sonra da olsa helâk olacağına remz vardır. O'na ve ashâbına, müşriklerin ellerinden selâmet ve kurtuluşun meydana geleceği hissettirilmektedir. İşte her zaman Allah Teâlâ'nın, peygamberlerin kâmil vârisleri ile düşmanları hakkındaki âdeti ve sünneti budur. Bu makamda gönle doğan budur. Daha önce geçen âyet-i kerimelere de uygun düşen budur.

Denilir ki ehl-i İslâm, gönlü/kalbi ilgi ve alâkadan arınmış, başları halkı düşünmekten uzak olanlardır. Dünyada selâmı vâsıta ile işitirler, kıyamet günü ise selâmı vâsıtasız olarak işiteceklerdir. "***Onlara merhametli Rabb'in söylediği selam vardır***." (Yâsîn, 36/58)

Selâmınla müşerref olan kul
Elbette Senin selâmının şerefiyle seçkin biri olur
Bir lütuf göster ve selâmınla beni onurlandır
Çünkü Senin selâmın bizzat lütuf ve kerâmettir

Kendisine ibâdet edenlere *"Allah mı daha hayırlı,"* faydalı *"yoksa O'na koştukları ortaklar"* putlar *"mı?"* yâni yoksa putlar mı kendilerine ibâdet edenlere daha faydalı? Elbette Allah daha hayırlı.

Rasûlullah (s.a.) bu âyeti okuyunca: "*Bilakis Allah daha hayırlı, bâkî, yüce ve kerîmdir*."[68] buyururdu.

Eğer "اَلْخَيْرُ" lafzı, ikisinde de hayır olan birinde bir meziyet/üstünlük bulunan iki şey için kullanılır. Putlarda ise hiçbir hayır yoktur?" denirse, şöyle cevap veririz: Burada gaye müşrikleri susturmak, sıkıştırmak ve onları alaya almaktır. Ya da bu, onların putlarda hayır olduğu iddiâsına göre ifâde edilmiştir.

Bu ve aşağıda gelen sorular, doğruyu sorup öğrenmek için değil, pekiştirme ve azarlama/ayıplama içindir.

Sonra Allah Teâlâ sözü değiştirdi. Daha fazla şiddetlendirmek için ta'rîz yoluyla azarlamaktan hitap yoluyla bu hakîkati açıkça beyan etmeye geçti ve şöyle buyurdu:

اَمَّنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَاَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءًۚ فَاَنْبَتْنَا بِه۪ حَدَٓائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍۚ مَا كَانَ لَكُمْ اَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَاۜ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِۜ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَۜ ﴿٦٠﴾

60. *(Onlar mı hayırlı)* yoksa gökleri ve yeri yaratan, gökten size su indiren mi? O suyla, bir ağacını bile bitirmeye gücünüzün yetmediği güzel güzel bahçeler bitirdik. Allah'tan başka bir ilah mı var! Doğrusu onlar sapıklıkta devam eden bir güruhtur.

Onların ortak koştukları putlar mı hayırlı *"yoksa"* kâinâtın asılları ve faydaların kaynakları olan *"gökleri ve yeri yaratan mı?"* Yâni elbette yükseklerdeki cisimleri ve aşağılardaki varlıkları yaratan kendisine ibâdet edenler için veya mâbud olmak için âşikârdır ki daha hayırlıdır.

"Gökten size" yâni sizin için ve faydalanasınız diye *"su"* ki onun bir türü olan yağmur *"indiren mi?"*

Sonra Allah Teâlâ fiilin kendi zâtına mahsus olduğunu te'kid etmek için üçüncü şahıs ifâdesinden birinci şahıs ifâdesine geçerek şöyle buyurdu:

"O suyla," yâni o su sebebiyle *"bir ağacını"* meyveleri bir tarafa o bahçelerin ağaçlarını *"bile bitirmeye gücünüzün yetmediği"* imkânınızın olmadığı *"güzel güzel"* yâni, bakanların gönlünü açacak güzellik ve parlaklıkta *"bahçeler"* duvarlarla çevrili bostanlar *"bitirdik."*

el-Müfredât'ta der ki: "اَلْحَدَائِقُ", suyu olan bir toprak parçası anlamındaki "حَدِيقَةٌ"nın çoğuludur. Durumu ve içinde su bulunması bakımından göz bebeğine benzetilmiştir."

"اَلْبَهْجَةُ" Güzel ve parlak renkli olmak ve kendisinde sevinç görünmek demektir. Meyve veren ağaçlarla çevrili her yere "حَدِيقَةٌ (bahçe)" denir. Görünüşü sevinç veren her şeye de "بَهْجَةٌ" denir.

O'ndan başkasının asla güç yetiremeyeceği bazı fiilleri zikredilen *"Allah'tan başka bir ilah mı var!"* ki ibâdette O'nun ortağı kılınması vehmedilsin! Yâni Hak olan Allah'tan başka mâbûd yoktur.

"Doğrusu onlar" müşrikler *"sapıklıkta devam eden bir güruhtur."* âdetleri hak olan tevhîdden sapmak ve kaymak, bâtıl olan ortak koşmaya yapışmak olan bir topluluktur.

Ya da "يَعْدِلُونَ"nun mânâsı, Allah'a denk, eş isbât ediyorlar, O'na ortaklar koşuyorlar, demektir. *el-Müfredât'*ta der ki: "بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ" kavlinin, bir kimsenin haktan saparak zulmettiği zaman söylenen

"عَدَلَ عَنِ الْحَقِّ" anlamında olması doğrudur." Çünkü onlar küfrü îmanın yerine, şirki de tevhidin yerine haksızlık ve zulümde bulunmuşlardır.

Bu ifâde, hitab yoluyla onları ayıplayıp azarladıktan sonra onların hallerinin kötülüğünü açıklamaya ve başkalarına anlatmaya geçiş, sözü değiştirme ve intikaldir.

Sonra Allah Teâlâ sözü değiştirdi ve başka şekilde onları susturma konusunda daha tesirli bir ayıplamaya/azarlamaya geçti ve şöyle buyurdu:

أَمَّنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا
رَوَاسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا ۗ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ ۚ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا
يَعْلَمُونَ ۗ ﴿٦١﴾

61. ***(Onlar mı hayırlı)*** **yoksa yeryüzünü oturmaya elverişli kılan, aralarından** ***(yer altından ve üstünden)*** **nehirler akıtan, arz için sabit dağlar yaratan, iki deniz arasına engel koyan mı? Allah'tan başka bir ilah mı var! Doğrusu onların çoğu** ***(hakikatleri)*** **bilmiyorlar.**

"(Onlar mı hayırlı) yoksa yeryüzünü oturmaya elverişli kılan mı?"

Bir şey yerinde hareketsiz bir şekilde sâbit durduğu zaman "قَرَّ فِي مَكَانِهِ يَقِرُّ قَرَارًا" denir. Aslı, soğuk anlamındaki "اَلْقُرُّ"dandır. Çünkü soğuk hareketsizliği, sıcak ise hareketi gerektirir. Burada "اَلْقَرَارُ" ile karar kılınan yer kasdedilmiştir.

Mânâ ise şöyledir: Bilakis insanların ve hayvanların menfaatlerine uygun olarak yeryüzünün bazı yerlerini yükseltip sudan çıkarmak ve düzeltmek sûretiyle onların karar kılıp yerleşeceği şekilde yaratan mı, yoksa O'na ortak koştukları putlar mı hayırlıdır?

Âyette bazı fiiller mâzî sıygası ile zikredilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ'nın bazı fiilleri geçmiş ve tamamlanmıştır. Bazı fiilleri ise süreklidir, devamlıdır.

"Aralarından" onların faydalandığı *"nehirler akıtan,"* yeryüzünün aralarında nehirler ortaya çıkaran demektir.

"خِلَالٌ" kelimesi, iki şey arasındaki aralık anlamındaki "خَلَلٌ" kelimesinin çoğuludur.

"Arz için" üzerinde yaşayanların kaymasını ve sarsılmasın engelleyen, içlerinde maden yatakları, eteklerinde su kaynakları bulunan ve âşikâr olduğu üzere birçok faydaların kendilerine bağlı olduğu *"sabit dağlar yaratan,"*

Bir şey yerleşti, sabit oldu anlamında "رَسَا الشَّيْءُ يَرْسُو" denir.

Bazıları demiştir ki: "Âbidlerin nefislerini tâatlerinin karargâhı, âriflerin kalblerini ma'rifetlerinin karargâhı, vecd ehlinin ruhlarını muhabbetlerinin karargâhı, muvahhidlerin sırlarını müşâhedelerinin karargâhı kıldı. Onların sırlarında vuslat nehirleri ve kurbet/Hakk'a yakınlık pınarları yarattı. İşte onların iştiyak susuzlukları ve ateşlerinin alevi bunlarla sükûn bulur. Yine onlar için havf, reca, rağbet, rehbet dağları

dikti. Yeryüzünde abdâl, evliya ve evtâddan sâbit dağlar da yarattı ki yeryüzü onlar sebebiyle ayakta durur. Onların berekâtıyla yaratılmışlardan belâ ve musîbetler uzaklaştırılır. Zâhirdeki dağlar İslam memleketlerine mahsus olmadığı gibi bu bâtındaki dağlar da İslam diyarına mahsus değildir. Bilakis hem İslâm memleketlerine, hem de küfür memleketlerine şâmildir. Çünkü mutlak olarak varlık için bir bakâ sebebi lazımdır. Hem evliyâsına ve hem de düşmanlarına nimetini bol bol veren Allah'ın şanı ne yücedir.

"İki deniz" yâni tatlı ve tuzlu iki deniz veya İran ve Rum denizi körfezleri *"arasına engel"* Furkân sûresinde geçtiği gibi karışıp katışmasına mâni olan bir perde *"koyan mı?"*

el-Müfredât'ta der ki: "اَلْحَجْزُ" aralarındaki bir fâsıla ile iki şeyi birbirinden men etmektir. Şam ile çölleri birbirinden ayırdığı için böyle isimlendirilmiştir."

Varlık âleminde veya bu eşsiz varlıkları benzersiz olarak yaratma konusunda *"Allah'tan başka bir ilâh mı var!"* Yâni O'nunla beraber O'ndan başkası yoktur.

"Doğrusu onların çoğu (hakikatleri)" hiçbir şeyi *"bilmiyorlar."* Bu yüzden son derece açık olduğu halde üzerinde bulundukları şirkin bâtıl olduğunu anlamıyorlar.

اَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ اِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوٓءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَٓاءَ
الْاَرْضِؕ ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِؕ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَؕ ﴿٦٢﴾

62. ***(Onlar mı hayırlı)*** **yoksa darda kalana kendine yalvardığı zaman karşılık veren ve** ***(başındaki)*** **sıkıntıyı gideren, sizi yeryüzünün hakimleri kılan mı? Allah'tan başka bir ilah mı var! Ne kadar da kıt düşünüyorsunuz!**

"(Onlar mı hayırlı) yoksa darda kalana kendine yalvardığı zaman karşılık veren" Yâni darlık ve sıkıntıya düştüğünde, duâ ile tazarru ve niyâzda bulunduğunda icâbet eden, "*ve (başındaki) sıkıntıyı gideren*" yâni insandan üzüntü ve kederi kaldıran mı hayırlıdır; yoksa O'na ortak koştukları putlar mı?

"اَلْاِضْطِرَارُ" kelimesi, "اَلضَّرُورَةُ"dendir. Zarûret ise insanı sığınmaya muhtac kılan haldir. " اَلْمُضْطَرُّ (darda kalan)" hastalık, fakirlik, borç, boğulma, hapse düşme, zulme uğrama gibi başa gelen musîbetlerin kendisini ilticâya, yalvarıp yakarmaya mecbur ettiği kimsedir. Allah Teâlâ bu sıkıntıları ona şifâ vererek, zengin kılarak, borcunu gidermekle, hapisten ve zulümden kurtarmakla giderir.

Şeyh Dâvûd Yemânî bir hastayı ziyarete gitmişti. Hasta, "Ey Şeyh, şifâ bulmam için duâ et" dedi. Şeyh şu cevabı verdi: "Asıl sen duâ et, zira bîçâre olan sensin ve bîçârelerin duâsına icâbet olunur. Çünkü onun niyâzı çoktur ve Hak sübhânehû ve teâlâ bîçâreleri sever.

Mesnevî'de der ki:

Bu kadarcık çocuğu konuşmaya başlatan
Niyâz ve derdiydi Meryem'in
Nerde bir derd varsa devâ oraya gider
Nerde yoksulluk varsa, azık oraya gider
Nerde bir müşkil varsa, cevap oraya gider
Nerde bir ekin varsa, su oraya gider
Hakk'ın huzurunda niyâzla yapılan bir yakarış
Bir ömür secde ve namaz kılmaktan iyidir
Güç kuvvet göstermeyi bırak da ağlayıp sızlamaya başla
Merhamet bu ağlayıp sızlamalara gelir a yoksul

Bazıları demiştir ki: "Âyette duâya karşılık verme/icâbet ile sıkıntıyı giderme birbirinden ayrılmıştır. Çünkü icâbet söz ile, sıkıntıyı giderme güç ve kuvvetle olur. Yine icâbet kelâm ile, sıkıntıyı giderme nimet verme iledir.

Darda kalanın duâsına bir perde yoktur. Mazlûmun duâsı geri çevrilmez. Her ecel/müddet yazılıp belirlenmiştir.

Tefsir ehli demiştir ki: "اَلْمُضْطَرُّ"daki harf-i ta'rîf, istiğrak için değil cins içindir. Dolayısıyla bu ifâde Allah'ın her darda kalana icâbet etmesinin gerektiğini göstermez. Çünkü Allah Teâlâ darda kalanlara icâbet etmeyi sever. Fakat hikmet ve maslahata göre bazısına söz ile ve bazısına fiil ile icâbet eder.

Nefâisü'l-mecâlis'te der ki: "Bir hadîste: *"Dünyanızdan bana üç şey sevdirildi: Güzel koku, kadın, ve gözümün nuru namaz."*[69] buyrulmuştur.

Ebû Bekir (r.a.) bunu duyunca şöyle dedi: "Yâ Rasûlallah! Bana da dünyadan üç şey sevdirildi: Sana bakmak, malımı senin uğrunda harcamak ve huzurunda oturmak."

Ömer (r.a.) da dedi ki: "Dünyadan bana da üç şey sevdirildi: Allah'ın dostlarına bakmak, Allah düşmanlarını kahr u perişan etmek ve Allah'ın hududunu korumak."

Osman (r.a.) da dedi ki: "Ey efendim, bana dünyadan üç şey sevdirildi: Selâmı yaymak, yemek yedirmek ve insanlar uykuda iken geceleyin namaz kılmak."

Ali (r.a.) da şöyle dedi: "Ey efendim, bana da dünyadan üç şey sevdirildi: (اَلضَّرْبُ بِالسَّيْفِ وَالصَّوْمُ بِالصَّيْفِ وَاِكْرَامُ الضَّيْفِ) Kılıçla vurmak (cihad), yazın oruç tutmak, misâfire ikramda bulunmak."

Bunun üzerine **Cebrail** (a.s.) geldi ve şöyle dedi: "Ey Efendim, bana da dünyanızdan üç şey sevdirildi: Yolunu şaşıranları irşâd etmek, miskinlere yardım etmek, Rabbü'l-âlemîn'in kelâmı ile ünsiyet." Sonra Cebrail (a.s.) kayboldu, bir müddet sonra yine geldi ve şöyle dedi: "Allah Teâlâ sana selam ediyor ve buyuruyor ki: "*Dünyanızdan üç şeyi seviyorum: Âsîlerin göz yaşı, tevbe etmeyen günahlara azâb etmek, darda kalanların duâsına icâbet etmek*."

Bazıları: “Ârif her zaman dardadır” demiştir. Bu sözün mânâsı şudur: Avâmın darda kalması, sebeplerin tahrik ve uyarmasıyladır. Bu ortadan kalkınca, onların darlığı da gider. Bu durum, onların hislerinin/duyularının şühûd/müşâhedelerine galip olmasından dolayıdır. Eğer onlar, Allah’ın her şeye şâmil ve kuşatan kabzasına şâhid olsalar, Allah’a zarûret ve ihtiyaçlarının devamlı olduğunu bilirlerdi. Darda kalma/zarûret şart ve vasfı devam ettiği için âriflerin duâsı sürekli makbuldür.

Duâda en önemli husus niyetleri hâlis kılmak, îtikâdı şüphelerin kirinden temizlemek ve nasûh tevbe ile Allah’dan yardım istemektir. Sonra semâdan gelecek yardım ve imdâda mahal olması için âzâ ve organları temizlemek gerekir. Misvâklanmak, koku sürünmek, abdest almak, kıbleye dönmek, ihtiyaçları ve duâları arzetmeden önce Allah’ı zikretmek, senâ etmek, Rasûlullah (s.a.)’e salât ve selâm getirmek. Tazarruda bulunarak ve yalvararak ellerini açmak ve omuz hizâsına kadar kaldırmak.

Bâyezîd Bistâmî (k.s.) şöyle demiştir: “Bir gece Allah’a duâ ettim. Hava çok soğuk olduğu için ellerimden sadece birini elbisemin yeninden çıkardım, diğerini çıkarmadım. Bu arada uyuklamışım. Rüyamda gördüm ki, çıkardığım el nûr dolmuş, diğeri ise bomboş. “Neden bu böyle oldu, yâ Rabbi!” dedim. “Taleb için çıkardığın elini doldurduk, örttüğün ise mahrum kaldı.” diye nidâ olundu.”

Bazıları: “Şâyet hava soğuk; yahut özür sâhibi ise, şehâdet parmağı ile işâret eder. Bu, iki avucunu açma yerine geçer.” demiştir. Nitetim *el-Kunye*’de böyle denilmektedir.

“Sizi yeryüzünün hâkimleri kılan mı?” Sizi geçmiş toplumların yerine ikamet ve tasarrufta yeryüzünün vârisleri kılmak sûretiyle yeryüzünde halifeler kılan mı daha hayırlıdır? Nitekim sizden her nesil kendinden önceki neslin yerini alır.

İşte bunca büyük nimetleri bütün insanlara bol bol ihsan eden *“Allah’tan başka bir ilah mı var! Ne kadar da kıt düşünüyorsunuz!”* O’nun nimetlerini ne de az zaman düşünüp hatırlıyorsunuz!

“مَا” kendisiyle yokluk ya da çok az ve faydasız olma bakımından yok hükmünde olma kasdedilen azlık mânâsını te’kid için olan mâ-i mezîdedir.

Bunda işâret vardır ki bu sözün mânâsı, zekî olsun, ahmak olsun herkesin zihnine yerleştirmiştir. Yine o, o kadar açıktır ki sadece ona yönelip üzerinde düşünmek yeterlidir.

أَمَّنْ يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُرْسِلُ الرِّيَاحَ بُشْرًا بَيْنَ
يَدَيْ رَحْمَتِهِ ۗ أَإِلَٰهٌ مَعَ اللَّهِ ۚ تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٣﴾

63. ***(Onlar mı hayırlı)*** **yoksa karanın ve denizin karanlıkları içinde size yolu bulduran, rahmetinin** ***(yağmurun)*** **önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderen mi?**

Allah'tan başka bir ilah mı var! Allah, onların koştukları ortaklardan çok yücedir, münezzehtir.

"Yoksa karanın ve denizin karanlıkları içinde" yâni o ikisinin gecelerinde yıldızlarla ve yeryüzündeki alâmetlerle veya karışık yollarda *"size yolu bulduran,"* maksadlarınıza erdiren Allah mı hayırlı, yoksa putlar mı?

Aydınlığı olmayan yola "طَرِيقَةٌ ظَلْمَاءُ اَوْ عَمْيَاءُ (çok karanlık veya kör yol)" denir.

"Rahmetinin" yağmurun *"önünde rüzgârları müjdeci olarak gönderen mi?"* Böyle bir şeyi yapmaya muktedir olan *"Allah'tan başka bir ilah mı var! Allah, onların koştukları ortaklardan çok yücedir, münezzehtir."* Yaratan ve her şeye kâdir olan Allah, âciz ve yaratılmış olan şeylerin kendisine ortak olmasından münezzehtir.

أَمَّنْ يَبْدَؤُا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَمَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ

ءَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦٤﴾

64. ***(Onlar mı hayırlı)*** **yoksa ilk baştan yaratan, sonra yaratmayı tekrar eden ve sizi hem gökten hem yerden rızıklandıran mı? Allah'tan başka bir ilah mı var! De ki: Eğer doğru söylüyorsanız siz kesin delilinizi getirin!**

"(Onlar mı hayırlı) yoksa ilk baştan yaratan," yâni mahlûkâtı birinci defa var eden, *"sonra"* ölümden sonra yeniden dirilterek *"yaratmayı tekrar eden"* yâni onları öldürdükten yeniden yaratan mı hayırlıdır, yoksa ibâdette O'na ortak koştukları mı?

*el-Kevâşî'*de der ki: "Yağmurun indirilmesi, bitkilerin bitirilmesi ve kuruması, sonra yeniden yeşertilmesi gibi ba'se/yeniden diriltilmeye delâlet eden deliller daha önce geçtiği için, müşrikler ba'si (yeniden diriltilmeyi) inkâr ettikleri halde onlara ilk defa yaratılmaları ve yeniden/tekrar yaratılmaları sorulmuştur. Akıl, bozulup çürüdükten sonra yeniden yaratılmanın mümkün olduğuna hükmeder. Onlar da yok oldukları halde sonradan var edildiklerini biliyorlardı. Var olduktan sonra yeniden yaratılmaları ise daha kolaydır."

"Ve sizi hem gökten hem yerden" yâni yere ve göğe âid sebeplerle *"rızıklandıran mı?"* Bunları yapan *"Allah'tan başka bir ilâh mı var! De ki: "Eğer"* bu iddiâlarınızda *"doğru söylüyorsanız siz"* Allah'tan başka bir ilâh olduğuna delâlet eden aklî veyâ naklî *"kesin delilinizi getirin!"*

"اَلْبُرْهَانُ" delillerin en sağlamıdır. Burhân, her zaman doğru olması gereken delildir.

Sonra Allah Teâlâ daha önce geçen tam bir kudretin kendisine âid olduğu hususunu tamamlamak ve ondan sonraki ba's/yeniden diriltilme konusuna giriş olmak üzere gayb ilminin sadece kendisine âid olduğunu şöyle beyân buyurdu:

İbn Hacer, Kâfî, III, 375.

Nesâî, İşretü’n-nisâ, 1; Müsned, III, 128, 199, 285.

ALLAH’TAN BAŞKA KİMSE GAYBI BİLMEZ

قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُۜ وَمَا يَشْعُرُونَ
اَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٦٥﴾ بَلِ ادَّارَكَ عِلْمُهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ
مِنْهَا بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا ءَاِذَا كُنَّا تُرَابًا
وَاٰبَاؤُ۬نَا اَئِنَّا لَمُخْرَجُونَ ﴿٦٧﴾ لَقَدْ وُعِدْنَا هٰذَا نَحْنُ وَاٰبَاؤُ۬نَا مِنْ قَبْلُ
اِنْ هٰذَا اِلَّا اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوا
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٦٩﴾

65. De ki: Göklerde ve yerde, Allah’tan başka kimse gaybı bilmez. Ve onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.

66. Hayır; onların ahiret hakkındaki bilgileri yetersiz kalmıştır. Dahası, bu hususta şüphe içindedirler. Bunun da ötesinde, onlar ahiretten yana kördürler.

67. İnkârcılar dediler ki: Sâhi, biz ve atalarımız, toprak olduktan sonra, gerçekten *(diriltilip)* çıkarılacak mıyız?

68. Andolsun ki, bu tehdit bize yapıldığı gibi, daha önce atalarımıza da yapılmıştır. Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir.

69. De ki: Yeryüzünde gezin de, günahkârların âkıbeti nice oldu, görün!

“De ki: “Göklerde” olan meleklerden *“ve yerde”* olan insanlardan ve cinlerden *“Allah’tan başka kimse gaybı bilmez.”* Fakat gaybı sadece Allah bilir.

“اَلْغَيْبُ” kullara gizli kalan kıyamet saati ve benzerleridir ki aşağıda açıklanacaktır.

“*Ve onlar*” yâni insanlar “*ne zaman*” kabirlerinden “*diriltileceklerini de bilmezler.*” Farkında değildirler.

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de der ki: “Allah Teâlâ gaybın mertebeleri olduğuna işâret etmektedir:

1- Yeryüzü ehline yeryüzünde ve gökte gayb olup da insanın bilgisini elde etme imkânı olduğu gayb. Bu da iki türlüdür:

Birincisi, görünen yeryüzünde ve semâda bir şahsın sana görünmemesi veya herhangi bir işin/hususun senden gizli kalması gibi sana gâib/senden gizli olan şeylerdir. Senin o şahsı bulman ve o gizli işe muttali olman mümkündür. Semâda da ilm-i nücûm ve astronomi gibi hususlar her ne kadar sana göre gâib/gizli ise de öğrenerek onlara ulaşabilirsin.

İkincisi, mânâ arzında/âleminde sana gizli olan şeyler. Burası nefis arzı/âlemidir. Burada keyfiyeti ve kemmiyeti sana gâib olan nefsin vasıfları ve ahlâkı gizlidir. Onlara mücâhede, riyâzat, zikir ve fikir yoluyla vâkıf olman mümkündür. Mânâ semâsı, kalb

semâsıdır. Onda sana göre gâib olan ilimler, hikmetler ve mânâlar gizlidir. Nefs makamlarından seyr ve kalb makamlarında sülûk ile onlara ulaşman mümkündür.

2- Yeryüzü ehline yeryüzünde ve gökte gayb olup da Hak Teâlâ'nın göstermesi dışında insanın ulaşmasına imkân olmayan gayb. Nitekim Allah Teâlâ: "***İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz ki onun gerçek olduğu, onlara iyice belli olsun.***" (Fussılet, 41/53) buyurmuştur.

3- Semâ ehline semâda ve yeryüzünde gayb olup da isimler/esmâ gibi Hak Teâlâ'nın öğretmesi dışında ulaşmalarına imkân olmayan gayb. Nitekim Allah Teâlâ: "***Haydi, doğru iseniz onların isimlerini bana söyleyin." Melekler dediler ki: "Sen Yücesin (Ya Rab!); bizim senin bize öğrettiğinden başka bir bilgimiz yoktur..."*** (el-Bakara, 2/31-32) buyurmuştur. İşte buradan sana belli oldu ki, Allah Teâlâ Âdem'e, meleklere ikrâm etmediği bir üstünlük verdi. O da meleklerin muttali olmadığı bir takım gayblara vâkıf olmasıdır. Bu ise Allah'ın ona bütün isimlerin ilmini öğretmesiyle olmuştur.

4- Hak Teâlâ Hz.lerine mahsus olup Allah'ın râzı olduğu kimseler dışında göklerin ve yerin halkının ulaşmasına imkan olmayan gayb. Nitekim Allah Teâlâ: ***"Gaybına/sırlarına kimseyi muttali kılmaz. Ancak, (bildirmeyi) dilediği peygamber bunun dışındadır."*** (el-Cin, 26-27) buyurmuştur. Bu âyet, peygamberlerin meleklerden üstün olduğuna delildir. Çünkü Allah Teâlâ gaybını bildirmeyi meleklere değil de peygamberlere tahsis etmiştir. Bu sebeple onları Âdem (a.s.)'a secde ettirmiştir. Çünkü Allah, gaybını bildirmeyi ona tahsis etmişti. Rasûlullah (s.a.)'in "*Allah Adem'i yarattı ve onda/ona tecellî etti.*"[70] hadîsi de bunu anlatmaktadır.

5- Allah'ın ilmini/bilgisini kendine tahsis ettiği gayb. Bu kıyametin kopma vaktinin ilmidir. Onu Allah'tan başkası bilmez. Nitekim Allah Teâlâ: "*Ve onlar ne zaman diriltileceklerini de bilmezler.*" buyurmuştur.

Hz. Âişe (r.anhâ): *"Kim Muhammed'in yarın ne olacağını bildiğini iddiâ ederse, Allah'a en büyük iftirâda bulunmuş olur."* demiştir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Allah'ın peygamberi gaybı bilmez" diyen kimsenin sözüne gelince, o isâbet ettiği hususta hatâ etmiştir. Bu, ***"Gaybına/sırlarına kimseyi muttali kılmaz. Ancak, (bildirmeyi) dilediği peygamber bunun dışındadır."*** (el-Cin, 26-27) âyetinde geçen istisnâya göredir. *et-Te'vîlât*'tan yapılan nakilde de görüldüğü gibi Allah gaybın bir kısmını Rasûlü'ne bildirmiştir.

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: "Müneccimin biri Haccâc'ın yanına gitti. Haccâc eline çakıl taşı aldı, önce kendi saydı sonra müneccime "Söyle elimde kaç tane çakıl taşı vardır?" dedi. Müneccim bildiği hesap üzerine hesapladı ve cevap verdi. İsâbet etti. Haccac onu bıraktı, saymadan bir parça daha çakıl taşı aldı eline ve "Bu ne kadardır?" diye sordu. Müneccim ne kadar hesap etse de cevap hep yanlış çıkıyordu. Müneccim, "Ey emir, zannedersem elinde olanın sayısını sen de bilmiyorsun" dedi. Haccac, "Evet, öyledir, sayısını bilmiyorum. İyi de bununla onun arasında ne fark var?" deyince müneccim, "İlkinde sen saydın ve gayb olmaktan çıktı. Şimdi sen bilmiyorsun, bu da gaybdır. Gaybı

da Allah’tan başka kimse bilmez.” diye cevapladı.”

Gülistân’da şu hikâye aktarılır: Bir müneccim evine geldi, karısıyla oturmuş yabancı bir adam gördü. Küfretti, sövüp saymaya başladı. Fitne ve karışıklık meydana geldi. Gönül eri birisi duruma vâkıf olunca şunları söyledi:

Ne ararsın semâda ey sersem adam
Daha sen evinde olandan habersizsin

بَلِ ادَّارَكَ عِلْمُهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ بَلْ هُمْ فٖى شَكٍّ مِنْهَا بَلْ هُمْ مِنْهَا
عَمُونَ ﴿٦٦﴾

66. Hayır; onların âhiret hakkındaki bilgileri yetersiz kalmıştır. Dahası, bu hususta şüphe içindedirler. Bunun da ötesinde, onlar ahiretten yana kördürler.

“Hayır; onların âhiret hakkındaki bilgileri yetersiz kalmıştır.”

*el-Kâmûs’*ta der ki: “Yâni âhiretin ilminden câhil kaldılar bilmediler. Onun hakkında bigileri yoktur.” Bu, **Hasan Basrî**’nin görüşüdür. Hakikati ise şudur: Onların âhirete kavuşma hakkında ilimleri sona erdi de onu bilemediler. Nitekim *el-Müfredât*’ta böyle geçmektedir.

Bazıları demiştir ki: Bir kimsenin oğulları peş peşe helâk olunca “تَدَارَكَ بَنُو فُلَانٍ” dedikleri gibi âyetin mânâsı, ‘Onların âhiret hakkındaki bilgileri peş peşe, ard arda yok oldu ve nihâyet ortadan kalktı.’ demektir. Bu, bilme sebeplerinin desteğine rağmen onların yeniden diriltilmenin vakti konusundaki cehâletlerini beyandır.

Mânâ ise şöyledir: Onların âhiret hakkındaki bilgileri, birbirini takip edip nihâyet tükendi. Âhirette kesin olarak vuku bulacak şeyler hakkında bile bilgileri kalmadı.

Fakat bu söz, onların bu konuda hakîkate uygun bilgileri olup da yavaş yavaş yok olduğu anlamında değildir. Bilakis ilmin sebeplerini ve dayandığı aklî ve sem’î delilleri ilmin kendisi yerine koymak ve kendilerince îtibardan düşenleri gördükçe onları peşpeşe yok olmuş saymak sûretiyle mecaz yoluyladır. İlim sebeplerini ilim yerine koymak, öteden beri benimsenen bir yoldur.

Sonra Allah Teâlâ onların âhiretle ilgili bilgilerini açıklamayı bırakıp bundan daha kötüsü olan onların bu husustaki şaşkınlık ve tereddüdlerini açıklamaya geçerek şöyle buyurdu:

“Dahası, bu hususta” onlar bir konuda şaşkınlığa düşüp onunla ilgili gelecekte olacak hususlar bir tarafa kendisi ile ilgili delil bulamayan kimse gibi âhiretin bizzat kendisi ve gerçekleşmesi konusunda “*şüphe içindedirler.*”

Sonra Allah Teâlâ bunu da bırakarak, onların içinde bulunduğu şüpheden daha şiddetli ve kötü hâllerini açıklamaya geçerek şöyle buyurdu:

“Bunun da ötesinde, onlar âhiretten yana kördürler.” Basîretlerinin tamamen

körelmesi sebebiyle âhiretin delillerini neredeyse idrâk edemeyecek kadar bilgisiz ve câhildirler.

el-Müfredât'ta der ki: "Baş gözünün kaybına da basîretin kaybına da "اَلْعَمٰى (körlük)" denir. Birincisine "أَعْمٰى", ikincisine "أَعْمٰى وَعَمٍ" denir. Kalb körlüğü daha şiddetlidir. Kalb körlüğünün yanında baş gözünün kör olmasının hiç bir önemi yoktur. Çünkü zâhirde nice a'mâ vardır ki bâtında görür. Yine kâfîrlerin, münafıkların ve gafillerin durumunda olduğu gibi sûrette nice gören vardır ki hakîkatte a'mâdır. Bu körlüğün tedavisi ancak zıddı ile olur. Bu da kendisiyle âhiretin ve âhiretle ilgili hususların idrâk edildiği ilimdir.

Sehl b. Abdullah Tüsterî (k.s.): "Hiç bir kul, cehaletten daha şiddetli bir günahla Allah'a isyan etmemiştir." dedi. Ona: "Ey Ebû Muhammed! Cehâletten daha kötü bir şey bilir misin?" diye soruldu. O da şu cevabı verdi: "Bilmediğini bilmemek."

Dolayısıyla cehalet iki kısımdır: Biri, basit cehalet. Bu ilim için/öğrenmek için bir sebeptir. Diğeri, cehl-i mürekkeb. Bu ise öncekinin aksine ilme sebep olmaz. Birincisi zayıf, ikincisi kuvvetli cehâlettir ki ancak Allah'ın telâfi etmesiyle yok olur.

Denilmiştir ki:

Hırs hastalığının şifâsı yoktur.
Cehâlet hastalığının da tabîbi yoktur.

Yine denilmiştir ki:

Cehâlet, ehli için ölümden önce bir ölümdür.
Bedenleri kabirlerden önce kabirdir.
İlimle hayat bulmayan kimse ölüdür.
Neşr zamanında onun için neşr yoktur.
Ey hüneri olup da malı olmayan adam
Sakın Yaratandan şikâyet etme
Nimeti ve cehaleti isteme
Çünkü mezbele içinde gül bahçesidir bu

Allah'ım, bizi peygamberlerin vârisleri olan âlimlerden kıl.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا ءَاِذَا كُنَّا تُرَابًا وَاٰبَاؤُنَا اَئِنَّا لَمُخْرَجُونَ ﴿٦٧﴾

67. İnkârcılar dediler ki: Sâhi, biz ve atalarımız, toprak olduktan sonra, gerçekten *(diriltilip)* çıkarılacak mıyız?

"İnkârcılar" Mekke müşrikleri *"dediler ki: Sâhi, biz ve atalarımız, toprak olduktan*

sonra, gerçekten” mezarlarımızdan *“(diriltilip) çıkarılacak mıyız?”* Yâni toprak olduktan sonra kabirlerden çıkarılacak mıyız? Yâni bu olmaz.

“*Gerçekten (diriltilip) çıkarılacak mıyız?*” ifâdesi, onlara ve babalarına âiddir. Çünkü onların toprak olmaları, hem kendilerini ve hem de babalarını içine alır.

Hemzenin tekrarlanması, inkâr konusunda mübâlağa içindir. Onların yeniden diriltilmeyi inkârı, toprak oldukları vakitle sınırlamaları, inkârlarını çıkarılmaya ters olan bir duruma yöneltmek sûretiyle güçlendirmek içindir. Yoksa onlar, ister toprak olsunlar ister olmasınlar mutlak olarak öldükten sonra diriltilmeyi inkâr etmektedirler.

لَقَدْ وُعِدْنَا هٰذَا نَحْنُ وَاٰبَٓاؤُ۬نَا مِنْ قَبْلُ اِنْ هٰذَٓا اِلَّٓا اَسَاطٖيرُ الْاَوَّلٖينَ ﴿٦٨﴾

68. Andolsun ki, bu tehdit bize yapıldığı gibi, daha önce atalarımıza da yapılmıştır. Bu, öncekilerin masallarından başka bir şey değildir.

“Andolsun ki, bu tehdid” topraktan diriltilip çıkarılma *“bize yapıldığı gibi, daha önce atalarımıza da yapılmıştır.”* Yâni Muhammed’in tehdîdinden önce de geçmiş zamanlarda atalarımız bu tehdîde mâruz kaldılar. Sonra ise diriltilmediler ve asla da diriltilmeyecekler.

Âyette “هٰذَا (*bu tehdîd*)” ifâdesinin “نَحْنُ (*biz*)” kelimesinin önüne alınması, burada esas maksad tehdidi zikretmek olduğu içindir. Mü’minin sûresinde (23/83) ise te’hir edilmişti. Çünkü orada maksad diriltilen kimselerdi.

“Bu,” tehdîd *“öncekilerin masallarından”* Rüstem ve İsfendiyar efsâneleri gibi daha önce yaşamış olanların yazdıkları yalan yanlış haberler ve masallardan *“başka bir şey değildir.”* Yoksa (bu haşir ve neşir), ancak geçmiş (ümmetlerin söyledikleri) efsânelerdir. Yâni hakikatten uzak mücerred sözlerden ibâret efsâneler gibidir.

“اَلْاَسَاطٖيرُ” hakikati ve belli bir düzeni olmayan haberler, masallar demektir. “اَسْطَارٌ وَاِسْطٖيرٌ وَاُسْطُورٌ” kelimelerinin çoğuludur. Bu kelimeler ise satır, sıra, dizi anlamındaki “سَطْرٌ” kelimesinin çoğuludur.

قُلْ سٖيرُوا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمٖينَ ﴿٦٩﴾

69. De ki: Yeryüzünde gezin de, günahkârların âkıbeti nice oldu, görün!

Ey Muhammed! “*De ki:*” Ey münkirler ve yalanlayanlar, “*Yeryüzünde gezin de,*” Hicr, Ahkâf, altüst olan şehirlerin (mü’tefikât) ve benzeri yalanlayan toplumların yaşadıkları yerleri gezin “*günahkârların âkıbeti*” yalanlamaları sebebiyle çeşitli azâb şekilleriyle helâk edilmek sûretiyle yalanlayanların işinin sonu “*nice oldu, görün!*”düşünün ve ibret alın.

Burada, yalanlamalarına karşı onları tehdîd ve kendilerinden önce yalanlayanların başlarına inen azâbın benzerinin onların da başlarına inmesiyle korkutma vardır.

Bk. Kenzü'l-ummâl, VI, 125.

RABBİN,
İNSANLARA KARŞI
LÜTUF SÂHİBİDİR

وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُنْ فِى ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ ﴿٧٠﴾ وَيَقُولُونَ
مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٧١﴾ قُلْ عَسٰٓى اَنْ يَكُونَ رَدِفَ
لَكُمْ بَعْضُ الَّذِى تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٧٢﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى
النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَاِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ
صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٤﴾ وَمَا مِنْ غَٓائِبَةٍ فِى السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ
اِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٧٥﴾

70. *(Rasûlüm!)* Onların yüzünden tasalanma, kurmakta oldukları tuzaklardan ötürü sıkıntı duyma.

71. Onlar: Eğer doğru sözlü iseniz *(söyleyin bakalım)* bu tehdit ne zaman gerçekleşecek? derler.

72. De ki: Çabucak gelmesini istediğiniz şeyin *(azâbın)* bir kısmı herhalde yakında başınıza gelecektir.

73. Şüphesiz Rabbin, insanlara karşı lütuf sâhibidir; fakat insanların çoğu şükretmezler.

74. Rabbin elbette onların kalplerinin gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir.

75. Gökte ve yerde göze görünmeyen hiçbir şey yoktur ki, apaçık bir kitapta *(levhi mahfuzda)* bulunmasın.

"(Rasûlüm!) Onların" yalanlamaları ve ısrarları "*yüzünden tasalanma,*" üzülme. Çünkü onlar bunun için yaratılmışlardır.

Bu, üzülme fiilini yasaklamak değildir. Çünkü üzülmek insanın kendi irâdesinde değildir. Fakat bu hakîkatte, üzülmeye sebep olan ve ona götüren şeyleri işlemeyi terk etmek anlamında bir yasaklamadır.

"اَلْحُزْنُ وَالْحَزَنُ" yerin sert oluşuna ve gamdan dolayı insanın nefsinde meydana gelen sertliğe denir. Zıddı, sevinç ve ferahtır.

"Kurmakta oldukları tuzaklardan" onların tuzaklarından, hilelerinden, seni helâk etmek ve insanları senin dîninden men etmek için kurdukları planlardan *"ötürü sıkıntı duyma."* darlık çekme. Çünkü "***kötü tuzak, ancak sâhibine dolanır.***" (Fâtır, 35/43) "***Allah seni insanlardan koruyacaktır.***" (el-Mâide, 5/67) Dinini üstün kılacaktır.

"اَلضَّيْقُ" genişliğin zıddıdır. Fakirlik, gam ve benzerleri için kullanılır.

Üzülme, zira dert ortağın benim
Her türlü kötülüklerden seni koruyan benim
Ağyar senden yüz çevirecek olsa
Bu dünyada da âhirette de dostun benim

وَيَقُولُونَ مَتٰى هٰذَا الْوَعْدُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿٧١﴾

71. Onlar: "Eğer doğru sözlü iseniz *(söyleyin bakalım)* bu tehdit ne zaman gerçekleşecek?" derler.

"*Onlar:"* kâfirler *"Eğer*" onu getirme haberinizde "*doğru sözlü iseniz (söyleyin bakalım) bu tehdit"* vâdedilen âcil azâb *"ne zaman gerçekleşecek?"* nerededir ve ne zaman olacaktır? *"derler.*"

"*doğru sözlü iseniz*" ifâdesinin çoğul olması, azâbı haber verme konusunda mü'minlerin ortak olması îtibarıyladır.

قُلْ عَسٰى اَنْ يَكُونَ رَدِفَ لَكُمْ بَعْضُ الَّذٖى تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٧٢﴾

72. De ki: "Çabucak gelmesini istediğiniz şeyin *(azâbın)* bir kısmı herhalde yakında başınıza gelecektir."

"*De ki: "Çabucak gelmesini istediğiniz şeyin"* azâbın *"bir kısmı herhalde yakında başınıza gelecektir.*" size ulaşacaktır. O size binekte terkideki kişinin kendisini terkiye alana yakınlığı kadar yakın olmuştur. Yani, belki Allah'ın hükmü ile size yetişir ve arkanızdan geliverir.

İşte Bedir gününün azâbı onlara ulaşmıştır. Onların azâblarının diğerleri ise yeniden diriltilme gününe saklanmıştır.

Denilmiştir ki: Ölüm, kıyametin bir kısmıdır ve ondan bir parçadır. Haberde şöyle buyrulmuştur: *"Kim ölürse, kıyâmeti kopmuştur.*"[71] Çünkü, ölüm zamanı dünya zamanlarının sonu ve âhiret zamanlarının ilkidir. Dünya zamanları birbirine bitişik olduğu gibi ölüm zamânının kıyamet zamanına bitişik olması bakımından kıyâmetten önce ölen kimsenin kıyameti kopmuş demektir.

"عَسٰى وَلَعَلَّ وَسَوْفَ (herhalde, belki, -ecek/-acak)" edatları, hükümdarların söz ve vaadlerinde kesinlik ifâde eder. Onların bu ifâdeleri kullanmaları, vakar göstermek ve kendileri gibi kimselerin remzinin/işâretinin başkalarının açık ifâdeleri (tasrih) yerinde olduğunu hissettirmek içindir. İşte Allah'ın vaad ve vaîdi de bu uslûba göre gelmiştir.

وَاِنَّ رَبَّكَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾

73. Şüphesiz Rabbin, insanlara karşı lütuf sâhibidir; fakat insanların çoğu şükretmezler.

"Şüphesiz Rabbin," bütün *"insanlara karşı lütuf"* ihsan ve ikram/nimet *"sâhibidir;"* İşledikleri günahlar yüzünden onları cezâlandırmayı te'hir etmesi de O'nun iyilik ve ihsanlarındandır. Onların azâbı acele istemeleri de günahlarına dâhildir.

"*Fakat insanların çoğu şükretmezler.*" Nimetin hakkını bilmezler, onun için de şükretmezler. Bilakis bu kimselerin yaptığı gibi cehâletleri yüzünden azâbın acele inmesini isterler.

Burada, yeniden diriltilmeyi inkâr edenlerin vaadedilen azâbı acele istemelerinin işlerin hakîkatini bilme konusunda son derece câhil olduklarından ileri geldiğine işâret vardır. Yoksa en büyük azâbın (âhiret azâbının) nümûneleri, belâlar ve sıkıntılar gibi en yakın azâb (dünya azâbı) onlara yakın olmuştur.

"*Şüphesiz Rabbin,"* dünya ve ziynetlerini terk ederek, âhirete ve derecelerine rağbet ederek havf ve haşyet ile belki Allah'ın huzuruna dönerler diye en büyük azabdan önce en yakın azabdan onlara tattırmasında *"insanlara karşı lütuf sâhibidir; fakat insanların çoğu şükretmezler."* Çünkü onlar kendilerine verilen mihnetlerle nimetleri birbirinden ayıramazlar. Allah'ın nimet ve fazlı ile O'nun mihnet ve intikamı arasındaki farkı bilenler pek azdır. Kulun ilmi, salâhına olan şeyleri anlamaya kâfi gelmeyince, kendisi için musibet olan bir şeyi hayır zannederek sevebilir. Belki de başka bir şey tam bunun zıddı olabilir. Nice şeyler vardır ki kul onları nimet zanneder ve onun devamını ister. Halbuki o kendisine karşı sabretmesi ve kendisinden uzaklaştırdığı için Allah'a şükretmesi gereken bir mihnet/musîbettir. Bunun aksine olarak nice şeyler vardır ki, insan o şeyi onun tam tersi zannedebilir. *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de böyle geçmektedir.

وَاِنَّ رَبَّكَ لَيَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٤﴾

74. Rabbin elbette onların kalplerinin gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir.

Onların sözlerini ve fiillerini de bilir. Yukarıda anlatılan azâbı acele istemeleri de buna dâhildir. Burada onların açıktan yaptıklarından başka kabahatlerinin de olduğu ve Allah Teâlâ'nın hepsinin karşılığını vereceği bildirilmektedir.

Cüneyd (k.s.) der ki: "Allah onların göğüslerinde olan kendisinin muhabbetini ve açığa vurdukları, kendisine hizmeti bilir."

وَمَا مِنْ غَٓائِبَةٍ فِى السَّمَٓاءِ وَالْاَرْضِ اِلَّا فِى كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٧٥﴾

75. Gökte ve yerde göze görünmeyen hiçbir şey yoktur ki, apaçık bir kitapta *(levhi mahfuzda)* bulunmasın.

Gökte ve yerde gizli hiçbir şey yoktur ki apaçık kitapta yazılmış olmasın. Yâni levh-i mahfuzda yazılmıştır. O şeyi Cenâb-ı Allah'ın ilmi ihâta etmiştir.

"اَلْغَائِبَةُ (göze görünmeyen)" şiddet ve galebeye/üstünlüğe delâlet eden sıfatlardandır. Sanki şöyle buyrulmuştur: Çok gizli ve son derece kapalı hiç bir şey yoktur ki, muhakkak Allah Teâlâ onu bilir ve ilmi ile kuşatır. Gayb ve şehâdet Allah Teâlâ'nın ilmine ve görüşüne nisbetle eşittir. Nitekim *Bahru'l-hakâik*'da der ki: "Bu, var olan ve olmayan (mevcûd ve ma'dûm) muğayyebâttan hiçbir şeyin O'nun ilmine göre gizli olmadığına delâlet eder. O'nun ilminde muğayyebâtın var edilmesinden sonraki mâhiyetine göre varlığı ve yokluğu eşittir. Var edilmekle muğayyebâtın değişmesiyle O'nun ilminde bir değişme olmaz. Ma'lûm/bilinen değişir, fakat ilim bütün hallerinde değişmez, olduğu gibi kalır."

İnsana gereken nisyânı (unutmayı) ve isyanı terk etmektir. Çünkü gizlemeye çalışsa da Allah Teâlâ onun bütün fillerinden haberdardır.

Şeyh Sa'dî "*Bostân*"da der ki:

Delikanlının biri fena bir işe dadanmıştı
Bir gün iyi huylu biri onun yanına uğradı
"Eyvah, mahallenin şeyhinden pek utandım"
Diyerek, kan ter içinde kaldı
Saf kalpli şeyh bu sözü işitti
Fena halde kızdı gence, şöyle seslendi:
Hey delikanlı, sen kendinden utanmıyorsun da
Allah her yerde hâzır ve nâzır iken benden mi çekiniyorsun?
Yabancılardan ve yakınlarından nasıl utanıyorsan
Allah'tan da öylece utan
Sana dünyada hiçbir kimse rahat ve huzur vermez
O hâlde yalnız Allah'ın rızâsını elde et
Günahlarından şimdi dünyada kork ki
Kıyamet günü kimseden korkun olmasın
Günahlarına çok ağlayan kimseye
Allah hiçbir zaman yüzsuyu döktürmez

Sonra mü'minin selîm/temiz bir sadra sâhip olması gerekir. İçinde kimseye kin, hased ve düşmanlık saklamamalıdır. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Şu kapıdan ilk giren cennet ehlindendir.*" Bir müddet sonra **Abdullah b. Selâm** (r.a.) o kapıdan girdi. Rasûlulllah (s.a.)'in ashâbından bazıları kalktılar, ona bunu haber verdiler. Ona: "Keşke kendisiyle cennete girmeyi umduğun en sağlam amelini bize haber versen." dediler. O şöyle dedi: *"Ben zayıf biriyim. Kendisiyle cennete girmeyi umduğun en sağlam*

amelim selâmet-i sadr (gönül genişliği/temizliği) ve bana faydası olmayan şeyleri terk etmemdir."[72]

Bu haberde iki husus vardır: Birincisi, Rasûlullah (s.a.)'in gayb'dan haber vermesidir. Fakat bu vahiy vâsıtasıyla ve Allah Teâlâ'nın bildirmesiyledir. Çünkü bizzat gaybların ilmi, Allah Teâlâ'ya mahsustur. İkincisi, gönül genişliği cennete girme sebeplerindendir.

Yine bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *"Ashâbımdan hiç kimse bana, bir başkası hakkında bir şey söylemesin. Ben sizin yanınıza gönlü geniş/temiz biri olarak çıkmayı severim."*[73] Çünkü, kişi kardeşinin ancak iyi hallerini ve hasletlerini işittiği sürece, onun hakkında gönlü temiz olur. Gerçekten olsun veya olmasın onun kötülüklerinden bir şey duyduğu zaman onun hakkında gönlü değişir.

Kötünün biri beni ardımdan çekiştirmiş, sonra susmuş olabilir
Ancak o sözleri taşıyıp bana söyleyen ondan daha fenadır
Biri bir ok atıyor, attığı ok yere düşüyor
Bu benim vücudumu incitmez, bana sıkıntı vermez
Halbuki sen bu oku alıp bana doğru getiriyorsun
Sonra da onu böğrüme havâle ediyorsun

Bu konuda akıl sâhibi kimselere yapılacak nasîhat şudur: Başkalarını çekiştiren, söz taşıyan, gıybeti âdet edinen, sürekli başkalarının ayıplarıyla uğraşan kimselere kulak asmasınlar. Çünkü mü'minin ırzı/îtibârı, kanı gibidir. Mü'min hakkında basit bir sebepten dolayı kötü zan beslemek uygun olmaz. Bir hadîste "*Fitne uyumaktadır, onu uyandırana Allah lânet etsin.*"[74] buyrulmuştur.

Böyle arkadaştan kaçabildiğince kaç
Çünkü o uyuyan fitneye "kalk" diyor
Birinin adı ortaya atıldığı zaman
Vasıflarını en iyi şekilde anmalısın
Sen hep başkalarına eşek derken
Zannetme ki onlar da seni insan diye anacaklar
Bence dünyada akıllı kimse
Dünya ile değil, yalnızca kendisiyle meşgul olandır
Düşmandan söz getiren kimse
Muhakkak düşmandan daha düşmandır
Düşmanlıkta düşmanın yardımcısı olmayan kişi
Onun sözünü dosta götürmez
Sen mahallende kardeşinin şerefini kırma ki
Senin şerefini zaman şehirde kırmasın
İnsanların kötülüğünden bahsettiğin takdirde

Sözün doğru olsa bile özün kötü sayılır

Allah'tan bizi korumasını niyâz ederiz.

Aclûnî, II, 368.
Irâkî, Muğnî, III, 113.
Ebû Dâvûd, Edeb, 28; Tirmizî, Menakıb, 63; Müsned, I, 396.
Aclûnî, II, 108.

SEN APAÇIK HAKİKAT ÜZERESİN

إِنَّ هٰذَا الْقُرْاٰنَ يَقُصُّ عَلٰى بَنٖٓى اِسْرَٓائٖلَ اَكْثَرَ الَّذٖى هُمْ فٖيهِ يَخْتَلِفُونَ
﴿٧٦﴾ وَاِنَّهُ لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنٖينَ ﴿٧٧﴾ اِنَّ رَبَّكَ يَقْضٖى بَيْنَهُمْ
بِحُكْمِهٖۚ وَهُوَ الْعَزٖيزُ الْعَلٖيمُۚ ﴿٧٨﴾ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِۜ اِنَّكَ عَلَى
الْحَقِّ الْمُبٖينِ ﴿٧٩﴾ اِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَٓاءَ
اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرٖينَ ﴿٨٠﴾ وَمَٓا اَنْتَ بِهَادِى الْعُمْىِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْۜ اِنْ
تُسْمِعُ اِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾

76. Doğrusu bu Kur'an, İsrailoğullarına, hakkında ihtilâf edegeldikleri şeylerin pek çoğunu anlatmaktadır.

77. Ve o, müminler için gerçekten bir hidâyet rehberi ve rahmettir.

78. Rabbin şüphesiz, onlar arasında hükmünü verecektir. O, mutlak galiptir, her şeyi bilendir.

79. O halde sen Allâh'a güvenip dayan. Çünkü sen apaçık hakikat üzeresin.

80. Bil ki sen ölülere işittiremezsin, arkalarını dönüp giderlerken sağırlara da dâveti duyuramazsın.

81. Sen körleri sapıklıklarından çevirip doğru yola getiremezsin. Ancak âyetlerimize inanıp da teslim olanlara duyurabilirsin.

"*Doğrusu*" Muhammed (s.a.)'e indirilen "*bu Kur'an, İsrailoğullarına, hakkında*" bilgisizliklerinden dolayı *"ihtilâf edegeldikleri şeylerin pek çoğunu anlatmaktadır.*" açıklamaktadır. Nitekim onlar Îsâ (a.s.) ve Uzeyr (a.s.)'ın durumu, âhiretteki cismânî ve rûhânî haller, cennet ve cehennemin özellikleri, Allah'ı teşbîh ve tenzîh etme gibi konularda ihtilâf etmişler, birçok konuda birbirlerini reddetmişler ve sonunda bazısı bazısına la'net etmiştir. Eğer insaf ve adâlet sâhibi olsalar, Kur'an'ı kabul etseler ve müslüman olsalardı, kurtuluşa ererlerdi.

وَاِنَّهُ لَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنٖينَ ﴿٧٧﴾

77. Ve o, mü'minler için gerçekten bir hidâyet rehberi ve rahmettir.

"*Ve o,*" yâni Kur'ân, gerek İsrâiloğulları'ndan gerekse başkalarından mutlak olarak "*mü'minler için gerçekten bir hidâyet rehberi*" yol gösterici "*ve rahmettir.*" Mü'minlerin özel olarak zikredilmesi, Kur'an'dan faydalananların onlar olmasından

dolayıdır.

إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهِۚ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُۚ ﴿٧٨﴾

78. Rabbin şüphesiz, onlar arasında hükmünü verecektir. O, mutlak galiptir, her şeyi bilendir.

"*Rabbin şüphesiz, onlar"* ihtilâfa düşen İsrâiloğulları *"arasında*" hak ve adâlet üzere "*hükmünü verecektir.*" Bu ise kıyâmet günü olacaktır.

Hükmedilen şeye "hüküm" denilmesi mecâz yoluyladır.

"*O, mutlak galiptir,*" Azîz'dir; hükmü ve kazası reddolunmaz, geri çevrilemez "*her şeyi bilendir.*" Alîm'dir; her şeyi bilir. Bu konuda vereceği hüküm de buna dâhildir.

فَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِۜ اِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ ﴿٧٩﴾

79. O halde sen Allah'a güvenip dayan. Çünkü sen apaçık hakikat üzeresin.

İşte Allah, yukarıda sayılan yüce işlerle/sıfatlarla mevsûf olunca "*O halde sen Allah'a güvenip dayan.*" tevekkül et ve onların düşmanlıklarına aldırma.

Tevekkül, bütün varlığı ile Allah'a yönelip güvenmek (tebettül), işini ona ısmarlamak/havâle etmek ve O'nun dışındakileri (mâsivâyı) sebep görmekten yüz çevirmektir. Yine tevekkül, ürkütücü/korkutucu bir şey zuhûr ettiğinde kalbin Allah ile sükûna/huzûra ermesi ve âzâların mutmain olmasıdır.

Allah, tevekkülü ilk olarak şuna bağladı: "*Çünkü sen apaçık hakikat üzeresin.*" Yâni senin yolun doğru, işin düzgündür. Hak sâhibi, Allah'ın korumasına ve yardımına güvenmeyi hak eder, buna lâyıktır.

اِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتٰى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَٓاءَ اِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٨٠﴾

80. Bil ki sen ölülere işittiremezsin, arkalarını dönüp giderlerken sağırlara da dâveti duyuramazsın.

Allah, tevekkülü ikinci olarak şuna bağladı: *"Bil ki sen ölülere işittiremezsin,"* Çünkü onların ölüler gibi olmaları, onların taraftar ve destek/yardımcı olmalarından tamamen ümit kesmeyi gerektirir ve yardım talebini Allah Teâlâ'ya tahsis etmeye çağırır. İşte Allah'a tevekkül ile kasdedilen budur.

Âyette 'işittirme'nin mutlak olarak ifâde edilmesi, onların işitilen şeylerden hiçbirini işitmediklerini açıklamak içindir. Ölülere benzetilmeleri, ancak kendilerine okunan

âyetlerden istifâdeleri olmadığından dolayıdır. Burada kasdedilen, onların kalpleri mühürlenmiş kimseler olduklarıdır. Dolayısıyla artık onların kalplerinde bulunan küfür çıkmaz ve orada hiç bulunmamış olan îman da oraya giremez.

Eğer: "Onların ölülere benzetilmesinden sonra aşağıda görüleceği üzere kör ve sağırlara benzetilmesinin fazla bir faydası açıkça görülmüyor" dersen, şöyle cevap veririm: "***Allah onların kalblerini mühürlemiştir.***" (el-Bakara, 2/6) âyetinde işâret edildiği gibi kasdedilen, kendilerinin değil kalblerinin benzetilmesidir. Çünkü insan, küfür, nifak, dünya sevgisi ve benzerleri ile kalbinin ölümüyle ölü hükmünde olur.

Kalpleri ölmüş olan kâfirler senin sözünü anlayamazlar.

Yahyâ b. Muâz (r.h.) der ki: "Ârif-i billah olanlar/Allah'ı tanıyanlar diridirler, başkaları ise ölülerdir. Çünkü ruhun hayatı, ancak hakîkî ma'rifet iledir.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: "Hakikatte dirilik, hayat üç şeydir. Bu üç şeyden boş olan bir kalp/gönül ölülerden sayılır. Bunlar: İlimle birlikte korku olan dirilik/hayat. İlimle birlikte ümit olan dirilik/hayat. İlimle birlikte dostluk olan dirilik/hayat.

Korku ile olan dirilik, insanın eteğini temiz, gözünü uyanık ve yolunu doğru tutar. Ümit ile olan dirilik, binitini hızlı, ağzını tam ve yolunu yakın eder. Dostluk ile olan dirilik ise, kişinin kadrini yüce, başını âzâd ve gönlünü şad kılar. İlimsiz korku, Haricîlerin korkusudur. İlimsiz ümit, Mürcie mezhebine mensup olanların ümididir. İlimsiz dostluk, İbâhîler'in dostluğudur. Kimde bu üç haslet ilimle birlikte bulunursa, temiz bir hayata kavuşur ve ölümden de kurtulur."

"Arkalarını dönüp giderlerken" hakkı arkalarında bırakarak yüz çevirdikleri halde ondan uzaklaşırlarken *"sağırlara da dâveti"* yâni herhangi bir işe çağrıyı "*duyuramazsın."*

"اَلصُّمُّ" işitme duyusunu kaybetmek demek olan "اَلصَّمَمُ"in çoğuludur. Burada olduğu gibi hakka kulak vermeyen ve onu kabul etmeyen kimse, sağıra benzetilir.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Sen, Allah'ın kendilerini şehvetlerin sevgisiyle sağırlaştırdığı sağırlara duyuramazsın. Çünkü bir şeyi sevmen, seni kör ve sağır eder. Yâni doğru yola kör ve hakka sağır yapar."

Duyuramamanın arkalarını dönüp gittikleri zamanla sınırlanması, teşbîhi tamamlamak ve olumsuzluğu pekiştirmek içindir. Çünkü bu durumda onlara işittirmek daha zordur. Yâni sağır, yakınında kulağının dibinde kendisine sesleneni bile duymaz. Arkasında ve uzağında olduğu zaman nasıl duysun?!

Sonra Allah onları körlere benzeterek şöyle buyurdu:

وَمَٓا اَنْتَ بِهَادِى الْعُمْيِ عَنْ ضَلَالَتِهِمْۜ اِنْ تُسْمِعُ اِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ
بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾

81. Sen körleri sapıklıklarından çevirip doğru yola getiremezsin. Ancak

âyetlerimize inanıp da teslim olanlara duyurabilirsin.

"Sen körleri sapıklıklarından çevirip doğru yola" matlûba ulaştıracak bir hidâyete *"getiremezsin."* Çünkü hidâyete ermek/doğru yolu bulmak ancak gözle olur.

"اَلْعُمْيُ" kelimesi, "أَعْمَى"nın çoğuludur. "اَلْعَمَى" ise görme duyusunu yitirmek demektir. Burada, basîretini kaybeden kimse, hidâyete nâil olamama/yol bulamama konusunda gözünü kaybeden/kör kimseye benzetilmiştir.

*el-Müfredât'*ta der ki: "Allah Teâlâ, basîretin kaybı yanında gözün kaybedilmesini körlük saymamış ve: ***"Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalbler kör olur."*** (el-Hac, 22/46) buyurmuştur.

"Ancak âyetlerimize inanıp da teslim olanlara" Allah'ın ilminde böyle olan kimselere, yâni işi, onlara îman olup hakka ve emre boyun eğenlere, yakîn âleminin muhlis ve mütehassıslarına, işitene fayda sağlayacak şekilde *"duyurabilirsin."*

Hidâyetin yolu, tenzîlî âyetleri işittirmek olunca, hidâyet yakında zikredildiği halde âyette "إِنْ تَهْدِى *(Ancak ... doğru yola iletebilirsin)*" değil "إِنْ تُسْمِعُ (*Ancak... duyurabilirsin*) buyruldu.

Bâtın kulağını Kur'ân'a dayamış
Gönül gözünü irfana açmış
Kuds bahçesinin esintileriyle diri
Üns ve dostluk mekânında i'tikâfa çekilmiş

Şu halde aslolan ezelî inâyet/yardım ve Allah'ın ilminde geçen ebedî saâdettir.

Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.) minbere çıktı. Sağ avucunu yumdu ve şöyle buyurdu: "*Bu, Allah'ın cennet ehlinin isimlerini, neseblerini yazıp topladığı bir kitaptır. Ona ne bir şey eklenebilir, ne de ondan bir şey eksiltilebilir*." Sonra sol avucunu yumdu ve şöyle buyurdu: "*Bu, Allah'ın cehennem ehlinin isimlerini, babalarının isimlerini yazıp topladığı bir kitaptır. Ona ne bir şey eklenebilir, ne de ondan bir şey eksiltilebilir. Saâdet ehli şakâvet ehlinin amelini işler de sonunda 'Sanki onlar onlardan (şakâvet ehlinden)' denir. Bilakis onlar saâdet ehlidir. Sonra devenin iki sağımı arası kadar bir zaman da kalsa Allah onları ölümden önce mutlaka kurtarır. Şakâvet ehli saâdet ehlinin amelini işler de sonunda 'Sanki onlar onlardan (saâdet ehlinden)' denir. Bilakis onlar şakâvet ehlidir. Bilakis onlar şakâvet ehlidir. Sonra devenin iki sağımı arası kadar bir zaman da kalsa Allah onları (saâdet ehlinin içinden) mutlaka çıkarır. Saîd, Allah'ın kazası/takdiri ile saâdette olandır. Şakî, Allah'ın kazası/takdiri ile şekavete düşendir. Ameller, kişilerin son durumlarına göre değerlendirilir.*"[75]

Rivâyet edildiğine göre Allah Rasûlü (s.a.) şöyle anlattı: İsrailoğulları içinde bir zâhid vardı. İki yüz yıl ibâdet etmişti. Onun arzusu İblis'i görmek ve ona: "Allah'a şükürler olsun ki şu iki yüz yıl boyunca bana ilişmedin ve beni Hak yoldan

döndüremedin.” demekti. Nihâyet günün birinde İblis mihraptan kendini ona gösterdi. Adam onu tanıdı ve: “Ey İblis, şimdi ne için geldin?” diye sordu. İblis şu cevabı verdi: “İki yüz yıldır seni yoldan çıkarmaya ve murâdıma ermeye uğraşıyorum. Ancak beceremedim ve murâdıma eremedim. Şimdi sen beni görmek istedin. Beni görmek senin ne işine yarayacak ki iki yüz yıl ömrün daha var.” Bunları söyledi ve kayboldu. Zâhid vesveselendi, “Ömrümün iki yüz yılı daha var; bense kendimi bu şekilde zindana atmışım. Lezzetlerden ve şehevî isteklerden geri kalmışım. Geri kalan iki yüz yıl daha bu şekilde çok güç olacak. En iyisi yüz yıl ben dünyadan zevk alayım, lezzet ve şehvetlerinden faydalanayım, sonra tövbe eder kalan yüz yıl boyunca ibâdetle meşgul olayım. Zira Allah gafûr ve rahîmdir. O gün mânâstırdan çıktı, meyhaneye doğru gitti. Şarapla, batıl lezzetlerle meşgul oldu, kötü kadınlarla düşüp kalktı. Gece olduğunda ömrü sona ermişti. Ölüm meleği geldi ve o fisk ve fücur başında iken canını aldı. İki yüz yıllık ibâdet ve tâati boşa gitmiş, ezelî hüküm ona erişmişti. Şakâvet onun eteğine yapışmıştı. Allah muhâfaza buyursun. Şakâvetin gelip yakalamasından, kötü kazâ ve takdirden Allah’a sığınırız.

Hâfız der ki:

Ameline güvenme, çünkü ezel günü
Kader kaleminin adına neler yazdığını nereden bileceksin?
*
Ey zâhid, Allah’ın gayretinden/mekrinden sakın emin olma
Çünkü ibâdet yurduyla kilise arasındaki yol uzak değildir
*
Ayıklık ve sarhoşluk, hepsi son nefeste belli olur
Kimse öbür dünyaya ne halde gideceğini bilmez

Şeyh Sa’dî de şöyle der:

Senin hâlin ve hareketin iyi olsun kötü olsun
Allah’ın takdir eliyle nakşedilmiştir
Çalışıp çabalamakla söğüt dalından gül bitmez
Zenci de hamama gitmekle ağarmaz

Allah’ım bizi saîdlerden/hoşbahtlardan kıl.

Bk. Tirmizî, Kader, 8; Müsned, II, 167.

HESAP YERİNE GELDİKLERİ ZAMAN

وَاِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ اَخْرَجْنَا لَهُمْ دَٓابَّةً مِنَ الْاَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ ۙ
اَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِاٰيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ ۟ ﴿٨٢﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ
فَوْجًا مِمَّنْ يُكَذِّبُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿٨٣﴾ حَتّٰٓى اِذَا جَٓاؤُ۫ قَالَ
اَكَذَّبْتُمْ بِاٰيَاتٖي وَلَمْ تُحٖيطُوا بِهَا عِلْمًا اَمَّاذَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾
وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوا فَهُمْ لَا يَنْطِقُونَ ﴿٨٥﴾ اَلَمْ يَرَوْا اَنَّا
جَعَلْنَا الَّيْلَ لِيَسْكُنُوا فٖيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ۜ اِنَّ فٖي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ
يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾

82. O söz başlarına geldiği *(kıyamet yaklaştığı)* zaman, onlara yerden bir dâbbe *(mahlûk)* çıkarırız da, bu onlara insanların âyetlerimize kesin bir îman getirmemiş olduklarını söyler.

83. O gün, her ümmet içinden âyetlerimizi yalan sayanlardan bir cemaat toplarız da onlar toplu olarak *(hesap yerine)* sevkedilirler.

84. Nihâyet, *(hesap yerine)* geldikleri zaman Allah buyurur: Siz benim âyetlerimi, ne olduğunu kavramadan yalan saydınız öyle mi? Değilse yaptığınız neydi?

85. Yaptıkları haksızlıktan ötürü, *(azâba uğrayacaklarını bildiren)* o söz gerçekleşmiştir; artık onlar konuşamazlar.

86. Dinlensinler diye geceyi *(karanlık)* ve *(çalışsınlar diye)* gündüzü aydınlık kıldığımızı görmediler mi? Îman eden bir kavim için elbette bunda birçok ibretler vardır.

"O söz başlarına geldiği (kıyamet yaklaştığı) zaman,"

Başlarına gelmesinden maksad, ***"Allah'ın emri gelmiştir."*** (en-Nahl, 16/1) âyetinde olduğu gibi yaklaşmak ve yakın olmak demektir. "*Söz*"den maksad da kıyâmetten ve müşriklerin acele olarak gelmesini istedikleri kıyametle ilgili türlü korkulu hallerdir.

Mânâ ise şöyledir: O sözün delâlet ettiği yenidin diriltilme ve vaadolunan azâb yaklaşıp yakın olduğu zaman…

el-Müfredât'ta der ki: Sözün vâki olması/başlarına gelmesi, içerdiği husûsun meydana gelmesi demektir. "وَقَعَ" lafzı Kur'ân'da çoğunlukla azâb ve musîbetler hakkında kullanılmıştır. Bu âyette 'sözü geçen kıyamet emâreleri belirdiği zaman'

demektir.”

“Onlara yerden bir dâbbe (mahlûk) çıkarırız da,”

Deccal için haberleri araştırıp topladığı için onun ismi Cessâse’dir. Çünkü deccal, Şam denizinde bir adada bir mânâstırda bağlı bulunmaktadır. Cessâse’de bu adadadır. Nitekim *el-Meşârık*’ın sekizinci babındaki bir hadîste böyle geçmektedir.

“Bu onlara” dâbbe (mahlûk) fasih Arapça ile kâfirlere veya Araplara Arapça, Arap olmayanlara kendi dilleri ile *“insanların âyetlerimize kesin bir îman getirmemiş olduklarını”* kıyametin gelişini bildiren Allah’ın âyetlerine îman etmediklerini *“söyler.”*

Âyetlerin azamet nûnuna izâfe edilmesi, ibâresinin kendisinin değil sözünün mânâsının Allah tarafından aktarıldığı içindir.

Bu dâbbe, ortaya çıkması kıyâmet alâmetlerinden olan dâbbetü’l-arz’dır. Yâni dünyanın zevâli yaklaşınca, Sâlih (a.s.)’ın devesini kayadan çıkardığı gibi, Hak Teâlâ dâbbetü’l-arzı çıkarır.

Bu dâbbe (mahlûk), bütün canlıların yaratılışını kendisinde toplamıştır. Âdemoğulları gibi parlak bir yüzü vardır. Başı bulutlara kadar uzanır. Doğu ve batı ehli onu görür. Bir hadîste: *“Dâbbe’nin boyu altmış arşındır. İsteyen ona ulaşamaz, kaçan ondan kurtulamaz.”*[76]

Haberde şöyle vârid olmuştur: *“Îsâ (a.s.), müslümanlarla birlikte Beytullah’ı tavaf ederken, ansızın altlarındaki yer, kandilin sallanması gibi sallanır. Safa tepesi sa’yedilen taraftan (mes’â) yarılır ve oradan dâbbe çıkar. Çıkışı ancak üç gün sonra tamam olur. Bir takım insanlar ona bakmaya koyulurlar, bazıları korkarak namaza koşar. Dâbbe namaz kılana: “Uzat, uzatabildiğin kadar, vallahi sana saldıracağım.” der. Yanında Mûsâ (a.s.)’ın asâsı ve Süleyman (a.s.)’ın mührü olduğu halde çıkar. Mü’mine namaz kıldığı yerde asâsıyla vurur. Nokta gibi bir iz çıkar, nuru yüzüne yayılır ve yüzüne “O mü’mindir” diye yazar. Kâfirin burnuna mühür vurur, siyah bir leke olarak çıkar. Sonra bu leke yayılır, nihâyet yüzünü tamamen siyahlaştırır. İki gözü arasına “O kâfirdir” diye yazar. Sonra onlara:* “*Ey Falan! Sen cennet ehlindensin. Ey Falan! Sen de cehennem ehlindensin.” der.”*[77]

Dünyada beyaz yüzlüler ile siyah yüzlüler dışında dünyada kimse kalmaz. İnsanlar birbirlerini adları ve lâkaplarıyla çağırmazlar. Beyaz yüzlülere “Ey cennetlik!”, siyah yüzlülere de “Ey cehennemlik!” diyecekler. (Dâbbetü’l-arz) yeryüzünde dolaşır. Nefesinin eriştiği yerde bitkiler ve ağaçlar kurur. Yeryüzünde, ak ağaç dışında hiçbir bitki ve ağaç yeşil olarak kalmaz. Yetmiş peygamberin bereketi onunla olduğu için o ağaç kurumaz. Hadîste şöyle gelmiştir: “*Dâbbe’nin çıkmasıyla güneşin mağripten doğması birbirine yakındır. Hangisi önce ise diğeri onun arkasından ortaya çıkar*.”

İmamların bazısının kitaplarından anlaşıldığına göre kıyamet alâmetlerinin semâvî olanlarının ilki, güneşin batıdan doğmasıdır. Yerle ilgili belirtilerin ilki ise Dâbbe’nin çıkmasıdır.

Hayâtü’l-hayevân’da der ki: “Hadîslerin zâhirinden anlaşılan, güneşin batıdan

doğmasının kıyamet alâmetlerinin sonuncusu olduğudur.” Nitekim bir rivâyette şöyle geçmektedir: *“Deccal, yüzyılın başında çıkar; İsa (a.s.) iner ve onu öldürür. Sonra yeryüzünde kırk yıl kalır. İnsanlar da güneş batıdan doğduktan sonra yüz yirmi yıl yeryüzünde kalırlar.*”

Hâsılı sarı ırka mensup olanlar (Benü’l-asfar), yâni muhaddislerin görüşüne göre Frenkler ortaya çıkıp altı yılda yeryüzüne hâkim olduktan sonra yedinci senede Mehdî zuhûr eder. Sonra Deccal zuhûr eder. Sonra Îsâ (a.s.) iner. Sonra Dâbbe çıkar. Sonra güneş batıdan doğar. Nitekim muhaddislerin şu sözleri de buna delâlet eder: Dâbbe çıkınca hafaza melekleri tutulur, kalemler kaldırılır ve artık bedenler amellere şâhid olur. İşte bu, dâbbenin çıkışı ile güneşin batıdan doğuşunun birbirine pek yakın oluşundan dolayıdır. Çünkü tevbe kapısı, ancak güneşin batıdan doğmasından sonra kapanır. Gerçek bilgi Allah katındadır.

Âriflerden birisi şöyle demiştir: “Dâbbetü’l-arzın şeklindeki ve mahlûkâtın yaratılış husûsiyetlerini toplamasındaki sır, onun kevnî şehâdî hayevânî istîdâdın sûreti, küllî hayvânî tab’ın misâli ve dünyevî hakîkatlerin cem’iyyetini kendinde toplamasıdır. Yine o küllî unsurî berzahın sırrıdır. Ondan küfür-îman, tâat-isyan, insanlık- hayvanlık gibi birbirine zıt hakîkatların sırları zuhûr eder. O kendisinde basîret sâhipleri için mânâların ve sırların bulunduğu bir âyet-i câmiadır. *Keşfü’l-künûz*’da böyle geçmektedir.

Şu halde akıllı kimseye gereken, Allah’ın âyetlerine kulak vermek, vaad ve vaîdinden (tehdidinden) öğüt almak, Allah Teâlâ’nın kaderine îman etmek, ömür bitmeden ölüm ve yeniden diriltilme için hazırlanmaktır. Emr-i bi’l-ma’rûf ve nehy-i ani’l-münkerin terki ile hayır kesilir ve dünyanın nizâmı sebebiyle bozulur ve artık kıyamet yakındır.

Ey Rabbim, bir toz gibi ortadan kalkmadan
Hidâyet bulutundan bir rahmet gönder bana

Allah Teâlâ’dan ömür bitmeden ve eceller gelmeden bizi hayra ve sâlih amellere muvaffak kılmasını niyâz ederiz.

وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ فَوْجًا مِمَّنْ يُكَذِّبُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿٨٣﴾

83. O gün, her ümmet içinden âyetlerimizi yalan sayanlardan bir cemaat toplarız da onlar toplu olarak *(hesap yerine)* sevkedilirler.

“O gün, her ümmet içinden âyetlerimizi yalan sayanlardan bir cemaat toplarız.” Çünkü Âdemoğullarının birbirinden ayrıldıkları günden beri her ümmette ve her asırda Allah’ı inkâr edenler eksik olmamıştır. Bu ümmete nisbetle “*âyetler*” ile Kur’ân âyetleri kasdedilmiştir.

“اَلْحَشْرُ” toplamak demektir. Burada kasdedilen bütün mahlûkâtı içine alan küllî haşrdan sonra olacak azâb için haşr/toplamadır. *el-Kâmûs*’ta belirtildiği üzere “اَلْاُمَّةُ” kendilerine peygamber gönderilen topluluktur. *el-Vasît*’ta belirtildiği üzere “اَلْفَوْجُ” zümre/grup gibi insanlardan bir bölük demektir. *el-Müfredât*’ta belirtildiğine göre ise hızlı geçip giden topluluk demektir.

Mânâ ise şöyledir: Ey Muhammed, kavmine bütün peygamberlerin ümmetlerinden veya her nesilden kalabalık bir topluluk toplayacağımız vakti an/zikret.

“مِنْ” harf-i cerri, teb’îzıyyedir. Çünkü her ümmet içinde tasdik eden de yalanlayan da vardır.

“Onlar toplu olarak (hesap yerine) sevkedilirler.”

“يُوزَعُونَ” kelimesi, bu sûrede (17. âyet) Süleyman (a.s.) kıssasında geçti. Yâni azarlama ve amelleri münakaşa yerinde onların baş tarafı son tarafının yetişip kavuşsun diye tutulup bekletilirler. Bu, onların sayısının çokluğunu, baş ve son taraflarının birbirinden ne kadar uzak olduğunu ifâde eder.

“اَلْفَوْجُ (cemaat)” ile her ümmetten küfür ve yalanlamada peşlerinden gidilen ümmetlerin önderleri kasdedilmiştir. Onlara uyan alt tabakadakilerin kendilerine yetişip katılmaları için onlar hapsedilip tutulurlar. Nitekim **İbn Abbâs** (r.anhümâ) şöyle demiştir: “Ebû Cehil, Velîd b. Muğîre, Şeybe b. Rabîa Mekke müşriklerinin önünde cehenneme sevkolunurlar. Diğer ümmetlerin de küfürde öncülük eden liderleri de aynı şekilde saptırdıkları insanların önünde ateşe sürüklenirler ve haşrolunurlar. Bir hadîste: *“İmruü’l-kays, Cehenneme sevkolunan şâirlerin bayraktarıdır.”*[78] buyrulmuştur.

حَتّٰٓى اِذَا جَٓاؤُ۫ قَالَ اَكَذَّبْتُمْ بِاٰيَاتٖي وَلَمْ تُح۪يطُوا بِهَا عِلْمًا اَمَّاذَا كُنْتُمْ
تَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾

84. Nihâyet, *(hesap yerine)* geldikleri zaman Allah buyurur: “Siz benim âyetlerimi, ne olduğunu kavramadan yalan saydınız öyle mi? Değilse yaptığınız neydi?”

“Nihâyet,” soru-cevap, münâkaşa ve hesap yerine, haşr meydanına *“geldikleri zaman”* yalanladıkları için onları azarlayarak *“Allah buyurur: “Siz benim âyetlerimi, ne olduğunu kavramadan yalan saydınız öyle mi?”* Yâni bu buluşma ve hesab gününü haber veren âyetlerimi siz künhünü bilmeye ulaştıracak şekilde düşünmeden duyar duymaz yalanladınız mı? Halbuki âyetler kesin olarak tasdik edilmeyi hak etmektedir.

“Değilse yaptığınız neydi?” Yoksa bundan sonra siz ne yaptınız? Allah’a ve Resûlüne îman etmedikten sonra ne iş yaptınız?

Yâni onların cehâlet, yalanlama, küfür ve mâsıyetlerden başka bir işi yoktu. Sanki onlar sadece bu kötülükleri işlemek için yaratılmışlar. Halbuki onlar ancak ilim, tasdik,

îman ve tâat için yaratılmışlardır.

Onlara böyle hitap edilmesi, onları azarlamak içindir. Artık onların “Biz başka şeyler yaptık” demeye güçleri yoktur. Sonra onlar yüzükoyun cehenneme atılırlar. Nitekim aşağıdaki âyet bunu anlatmaktadır:

وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوا فَهُمْ لَا يَنْطِقُونَ ﴿٨٥﴾

85. Yaptıkları haksızlıktan ötürü, *(azâba uğrayacaklarını bildiren)* o söz gerçekleşmiştir; artık onlar konuşamazlar.

“*Yaptıkları haksızlıktan ötürü,*” Allah’ın âyetlerini yalanlamalarından ibâret olan zulümleri sebebiyle “*(azâba uğrayacaklarını bildiren) o söz gerçekleşmiştir*” yâni geleceğini ve ineceğini haber veren sözün delâlet ettiği azâb onlara ulaşmıştır.

Azâbla meşgul oldukları veya ağızları mühürlendiği için mâzeretlerini beyan etmek üzere “*artık onlar konuşamazlar.*”

Sonra Allah Teâlâ Mekke kâfirlerine öğüt vererek ve onlar aleyhine delil getirerek şöyle buyurdu:

أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لِيَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ۚ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾

86. Dinlensinler diye geceyi *(karanlık)* ve *(çalışsınlar diye)* gündüzü aydınlık kıldığımızı görmediler mi? Îman eden bir kavim için elbette bunda birçok ibretler vardır.

“Dinlensinler” uyku ve sükûnet ile istirâhat etsinler *“diye geceyi”* içindeki karanlıkla *“ve”* gündüzde olan aydınlık sayesinde geçimle ilgili işlerde tasarrufta bulunma yollarını görsünler diye *“gündüzü aydınlık kıldığımızı görmediler mi?”* Acaba haşri inkâr edenler görmediler ve bilmediler mi? Buradaki ‘*görme*’ kalbin görmesidir ki ilim/bilmek demektir.

Burada mübâlağa yapılarak, insanların bir husûsiyeti olan görme vasfı, gündüzün bir husûsiyeti ve kendisinden ayrılmayan vasıflarından birisi kılınmıştır. Gece hakkında ise böyle bir yola girilmemiştir. Çünkü sükûnet konusunda gece karanlığının tesiri, göstericiliği/aydınlığı konusunda gündüzün ışığı mertebesinde/derecesinde değildir.

“Îman eden bir kavim için elbette bunda” gece ve gündüzün anlatıldığı şekilde kılınmasında öldükten sonra diriltilmenin sahih ve onu haber veren âyetlerin doğruluğuna açıkça delâlet eden *“birçok”* büyük âyetler *“ibretler vardır.”* Nasıl böyle olmasın ki, gece ve gündüzün peşpeşe gelişini düşünen ve ufuklarda ölüme benzeyen

gece karanlığının hayata benzeyen gündüz aydınlığıyla nasıl değiştiğini müşâhade eden; nefsinde ölümün kardeşi olan uykunun, tıpkı hayat gibi uyanmakla değiştiğini gören kimse, hiç şüphesiz kıyâmetin geleceğine ve Allah'ın kabirde olanları kesin olarak dirilteceğine kesin olarak hükmeder. Allah Teâlâ'nın bunları kendisi için birer örnek, bunların gerçekleşeceğini gösteren birer delil, bunları haber veren âyetleri, gece ve gündüzün durumunu onun için bir burhan ve diğer bütün âyetlerin Allah Teâlâ katından inen birer hak olduğuna kesin olarak karar verir.

Bir hakîm der ki: "Zaman hayat ve vefat arasında taksîm edilmiştir. Hayat uyanıklılık, vefat ise uykudur. Hayatına vefâtından bir şeyler ekleyebilen kurtulmuştur." Bu sözde, gündüzün ve uzamasının, geceden ve uzamasından efdal olduğuna işâret vardır: Ancak gece münâcât ve ibâdet için değerlendirilirse o başka.

Muhammed b. Nadr Hârisî'nin vefatından iki sene önce kaylûle uykusu dışında uyumayı terk ettiği, sonra kaylûleyi de bıraktığı anlatılır.

Şeyh Sa'dî der ki:

Dervişlerin yolu, zikir, şükür, hizmet, tâat, îsar, kanâat, tevhid, tevekkül, teslim ve tahammüldür. Bu sıfatlarla bezenmiş olanlar gerçek dervişlerdir, isterse süslü, ipekli elbise giyinsin... Ama o kimse ki ne söylediğini bilmez, namaz kılmaz, nefsin hevâsına tapar, gündüzleri şehvet peşinde koşar, geceleri sabaha kadar yatar, eline geçeni yer, diline geleni söyler, böyleleri de aba giyseler de ayyaş ve sahtekârdırlar.

Mesnevî'de der ki:

İçinde takvâdan eser yok
Dışındaysa var olan riyâ kisvesi
Hasırdan başka şey yokken içerde
Asılmıştır kapında süslü perde

İmam Kuşeyrî der ki: "Bir adamın iki öğrencisi vardı. Aralarında ihtilâfa düştüler. Birisi: "Uyku daha hayırlıdır. Çünkü insan o halde iken Allah'a isyan etmez." dedi. Diğeri ise: "Uyanıklık daha hayırlıdır.Çünkü kişi Allah'ı o halde bilir/tanır." Sonra bu konuda şeyhin hakemliğine başvurdular. Şeyh onlara: "Uykunun üstün olduğunu söyleyen sana göre ölüm senin için yaşamaktan daha hayırlıdır. Uyanıklığın daha üstün olduğunu söyleyen sana göre de yaşamak daha hayırlıdır." dedi.

Bu hikâyede uzun hayâtın ve uyanıklığın Allah Teâlâ'yı ma'rifeti tahsil için, O'nun tâatini güzelce yerine getirmek için sevimli ve değerli olduğuna işâret vardır. Çünkü hayır ehli ve hayır yolda olan kimse dışında ölümden sonra sevab ve terakkî yoktur.

Şu halde akıllı kimseye gereken, visâl ve husûl ehlinden olmak ve mutlak olarak azabdan kurtulmak için vusûl yolunda ciddî ve gayretli olmaktır. Çünkü ömrün sonu ölüm, ölümün nihâyeti haşr, haşrın neticesi ya cennete ya cehenneme sevkolunmaktır. Cehenneme sürüklenen ya âsî bir mü'mindir -ki onun azâbı te'dîb ve temizleme içindir-, ya da yalanlayan bir kâfirdir -ki onun azâbı Hak'tan ayrılık ve tahkir azâbıdır-.

Dünyada mü'minlerin işledikleri cürümlerin miktarlarına göre cezâları farklı farklıdır. Onlardan kimisine azâb olunur ve salınır. Kimisi azâb olunur, günahı kadar bir müddet hapsedilir. Bir kısmına had vurulur. Hadler de farklı farklıdır. Kimisi de öldürülür. Cehennemliklerin eşit tutulmamasında şaşılacak bir şey yoktur. Ancak kendilerinde hiç hayır olmayan, rahmet yerinde bulunmayan kâfirler hâriç. Çünkü Allah Teâlâ, peygamberler göndererek ve kitaplar indirerek dünyada onlara merhamet etmiş, onlar ise yalanlama ve inâd yolunu tutarak Allah'ın gazabını seçmişlerdir. İşte onlar ayrılık azâbında aynı seviyededirler. Çünkü onlar için ne dünyada ne de âhirette vuslat vardır. Çünkü "***Bu dünyada kör olan kimse ahirette de kördür***." (el-İsrâ, 17/72)

Allah Teâlâ'dan basîret, gözlerimizi gaflet uykularından uyandırmasını ve bütün hallerde mükâşefe, müşâhede ve muâyene ehlinden kılmasını niyâz ederiz. Hâcetleri yerine getiren, dilek ve murâdları veren ancak O'dur.

İbn Kesîr, III, 375.
ed-Dürru'l-mensûr, V, 116.
Müsned, II, 228.

SÛR’A ÜFÜRÜLDÜĞÜ GÜN

وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِى الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِى السَّمٰوَاتِ وَمَنْ فِى الْاَرْضِ
اِلَّا مَنْ شَٓاءَ اللّٰهُ وَكُلٌّ اَتَوْهُ دَاخِرِينَ ﴿٨٧﴾ وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا
جَامِدَةً وَهِىَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنْعَ اللّٰهِ الَّذٖٓى اَتْقَنَ كُلَّ شَىْءٍ اِنَّهُ
خَبٖيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾ مَنْ جَٓاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَهُمْ مِنْ
فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ اٰمِنُونَ ﴿٨٩﴾ وَمَنْ جَٓاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِى
النَّارِ هَلْ تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٠﴾ اِنَّمَٓا اُمِرْتُ اَنْ اَعْبُدَ
رَبَّ هٰذِهِ الْبَلْدَةِ الَّذٖى حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَىْءٍ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُونَ
مِنَ الْمُسْلِمٖينَ ﴿٩١﴾ وَاَنْ اَتْلُوَا الْقُرْاٰنَ فَمَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَدٖى
لِنَفْسِهٖ وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ اِنَّمَٓا اَنَا مِنَ الْمُنْذِرٖينَ ﴿٩٢﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ
سَيُرٖيكُمْ اٰيَاتِهٖ فَتَعْرِفُونَهَا وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

87. Sûr’a üfürüldüğü gün, -Allâh’ın diledikleri müstesna-, göklerde ve yerde bulunanlar hep dehşete kapılır. Hepsi boyunları bükük olarak O’na gelirler.

88. Sen dağları görürsün de, onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler. *(Bu,)* her şeyi sapasağlam yapan Allâh’ın sanatıdır. Şüphesiz ki O, yaptıklarınızdan tamamıyla haberdardır.

89. Kim iyilikle *(ilâhî huzura)* gelirse, ona daha iyisi verilir. Ve onlar o gün korkudan emin kalırlar.

90. *(Rablerinin huzuruna)* kötülükle gelen kimseler ise yüzükoyun cehenneme atılırlar. *(Onlara)* “Ancak yaptıklarınızın karşılığını görmektesiniz!” *(denir)*.

91. *(De ki:)* Ben ancak, bu şehrin *(Mekke’nin)* Rabbine -ki O burayı dokunulmaz kılmıştır- kulluk etmekle emrolundum. Her şey de zaten O’na âiddir. Bana müslümanlardan olmam “ emredildi.

92. “Ve Kur’an’ı okumam *(emredildi)*. Artık kim doğru yola gelirse, yalnız kendisi için gelmiş olur; kim de saparsa ona de ki: Ben sadece uyarıcılardanım.

93. Ve şöyle de: Hamd Allâh’a mahsustur. O, âyetlerini size gösterecek, siz de onları görüp tanıyacaksınız *(ama artık faydası olmayacaktır)*. Rabbin, yaptıklarınızdan habersiz değildir.

❀

“Sûr’a üfürüldüğü gün,”

“اَلنَّفْخُ” bir şeyin içine yel üfürmek, “نَفَخَ بِفَمِهِ” ağzından yel çıkarmak demektir. “اَلصُّورُ” İsrâfil (a.s.)’ın ölüm ve haşr için içine üfürdüğü boynuzdur. Sanki ordu komutanları, askerlerini toplamak için kullandıkları borazanları buradan almışlardır. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: “*Allah, gökleri ve yeri yaratma işini bitirince, sûru yarattı ve onu İsrâfil’e verdi. O da (sûra üfürmesi) ne zaman emrolunacak diye gözünü Allah’ın arşına diktiği halde onu ağzına koydu.*”

Râvî **Ebû Hüreyre** (r.a.) der ki: “Yâ Rasûlallah, sûr nedir?” diye sordum. “*Boynuzdur.*” buyurdu. “O nasıldır?” dedim. *“Çok büyüktür. Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki o, gök ve yer arası kadar geniş büyük bir dâiredir. İsrafil (a.s.) ona üfürmekle emrolunur. O da bir defa üfledi mi Allah’ın dilediği dışında hiç bir canlı kalmaz. Nitekim âyette şöyle buyrulmuştur:* ***“Sûr’a üflenince, Allah’ın diledikleri müstesna olmak üzere göklerde ve yerde ne varsa hepsi ölecektir.”*** (ez-Zümer, 39/68). *Sonra İsrâfil (a.s.)’a tekrar emrolunur. O da ikinci bir defa daha üfledi mi onunla birlikte hiçbir ölü kalmaz mutlaka yeniden dirilir ve kalkar. Nitekim Allah Teâlâ* “***Sonra ona bir daha üflenince, bir de ne göresin, onlar ayağa kalkmış bakıyorlar!***” (ez-Zümer, 39/68) *buyurmuştur.*”

Bu konu ile ilgili bazı hususlar Kehf sûresinde geçmişti.

Âyetteki “*üfürme*” ile sûra ikinci defa üfürülme kasdedilmiştir. Mânâ ise şöyledir: “Ey Muhammed! Sûra ikinci defa üfürüldüğü günü kavmine zikret/hatırlat. Yâni İsrâfil (a.s.), kıyamet gününde ruhların bedenlerine geri dönmesi için sûra ikinci defa üfleyecektir.

“*-Allah’ın”* kalblerine sebat vererek korkmamasını *“diledikleri müstesna-,*” Bunlar, kendileri için korku ve üzüntü olmayan peygamberler, velîler, şehidler ile dört büyük melek, arşı taşıyan melekler, (cennet ve cehennemin) bekçileri, hûrîler ve benzerleridir.

Eğer âyette kasdedilen ölüm dehşeti (birinci sûr) ise bu durumda istisnâ edilen *et-Teysîr*’de belirtildiği üzere İdris (a.s.) ve Mûsâ (a.s.) gibilerdir. Çünkü o, Tur dağında düşüp bayılmıştı. Artık bir daha düşüp bayılmaz.

“Göklerde ve yerde bulunanlar hep dehşete kapılır.” ve korkar.

Âyette bu hususun mâzî/geçmiş zamanla ifâde edilmesi, onun mutlaka olacağına delâlet etmek içindir. Çünkü gelecek ifâdesi, Allah için kullanıldığında tıpkı geçmiş zaman ve diğerleri gibi kesinlik ifâde eder. Zîrâ Allah Teâlâ’nın verdiği haber haktır/mutlaka gerçekleşir.

“اَلْفَزَعُ” korkulan bir şeyden dolayı insana ârız olan daralma/sıkılma ve ürküp kaçma hâlidir. Onun için “خِفْتُ مِنَ اللّٰهِ” denildiği gibi “فَزِعْتُ مِنَ اللّٰهِ” denilmez. Âyette “اَلْفَزَعُ” ile kasdedilen, yeniden diriltilme ve canlanma sırasında iç ve dış âlemde meydana gelen alışılmışın dışındaki korkunç halleri görmekten mü’min-kâfir herkesi kaplayacak olan zorunlu ve insan tabiatından kaynaklanan korku ve dehşettir.

“Hepsi” yâni bütün mahlûkât *“boyunları bükük olarak*” zelil bir halde “*O’na gelirler.”*

Yâni soru-cevap, münâkaşa ve hesab için izzet sâhibi Rablerinin huzuruna gelirler.

وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِيَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ صُنْعَ اللّٰهِ الَّذِي أَتْقَنَ كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾

88. Sen dağları görürsün de, onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler. *(Bu,)* her şeyi sapasağlam yapan Allah’ın sanatıdır. Şüphesiz ki O, yaptıklarınızdan tamamıyla haberdardır.

Bu âyet önceki âyete atfedilmiştir ve onunla beraber hatırlatma hükmüne dâhildir.

“Sen” o gün *“dağları görürsün de, onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler.”* Sen dağları gözünle sâkin olarak görürsün, halbuki onlar rüzgarın hızla hareket ettirdiği/yürüttüğü bulutlar gibi yürümektedirler. Çünkü göz, her büyük ve çok olan şeyi görmekten âciz kalır, büyük ve çok olduğundan dolayı onu ihâta edemez/tamamını göremez. O yürüdüğü/hareket ettiği halde bakan kimse onun durduğunu zanneder.

İşte bu da ikinci defa sûra üfürülmesinden sonra mahlûkâtın haşrı/toplanması sırasında meydana gelecektir. Çünkü Allah Teâlâ yeryüzünü başka bir yeryüzü hâline çevirir, şekillerini değiştirir, mahşer halkının görmesi için zikredilen korkunç şekilde dağları bulundukları yerlerden kaldırıp yürütür. Dağlar, her ne kadar birinci defa sûra üfürüldüğünde parçalanmış, ufalmış ve yerle bir olmuş olsalar da, onların yürütülmesi ve yeryüzünün tesviyesi ikinci defa sûra üfürüldükten sonra olacaktır. Nitekim şu âyet bunu anlatmaktadır: “وَيَوْمَ نُسَيِّرُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا ***O gün dağları yerinden götürürüz ve yeryüzünün çırılçıplak olduğunu görürsün. Hiçbirini bırakmaksızın onları (tüm ölüleri) mahşerde toplarız.”*** (el-Kehf, 18/47) Bu âyette kendisine atfedilen (نُسَيِّرُ ve تَرَى) gelecek zaman olduğu halde atfedilenin (حَشَرْنَاهُمْ) mâzî/geçmiş zaman olması, haşrin dağların yürütülmesi ve yeryüzünün çıplak görülmesinden önce olduğuna delâlet etmesi içindir. Sanki “Onları daha önce topladık.” buyrulmuştur.

Ca’fer Huldî der ki: “**Cüneyd,** arkadaşları ve ihvanıyla bir semâ meclisinde bulundu. Onlar coştular ve hareket ettiler. Cüneyd ise kendi hâlinde kaldı ve semâ ona tesir etmedi. Arkadaşları ona: “Kardeşlerin gibi sen de coşup neşelensen olmaz mı?” dediler. Cüneyd şöyle cevap verdi: “*Sen dağları görürsün de, onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler.*”

Bazıları demiştir ki: “Ehlullahdan çoğu temkîn ehlidir, nefisleriyle sakin, sırlarıyla melekût âleminde dolaşmaktadırlar.”

Bir muhakkık şöyle demiştir: “Veliler de halk arasında olup onların âdet ve

geleneklerinden haberdardır. Halk ise onların bir anda bin âlemi dolaşan bâtınlarındaki hareketten habersizdir.”

Mesnevî’de der ki:

Bu yerdeki ayaklara bakma sen
Çünkü âşık kalbiyle yürür, emin ol
Yol ve menzil yakın mı uzak mı kalp nereden bilsin?
Çünkü o sarhoşudur sevgilinin
O uzunluk ve kısalık, bedene özgü özelliklerdir
Ruhların gidişi başka türlü bir gidiştir
Canların yokluktan at sürüp bu meydana geldikleri gibi
Elsiz ayaksız kadîm olan Hakk’a dek git

İbn Atâ der ki: Îman, kulun kalbinde sabit yüksek dağlara benzer. Îmanın nurları, en yüksek hicabları bile yırtar.”

Ca’fer Sâdık (r.h.) der ki: “Ruh çıktığı zaman nefisleri yerinde durur görürsün. Oysa ruh, arşın altındaki yerine sığınmak için kuds âlemine gider.”

“(Bu,) her şeyi sapasağlam yapan Allah’ın sanatıdır.”

“اَلصُّنْعُ” bir fiili çok iyi ve mükemmel yapmaktır. Her san’at fiildir, fakat her fiil san’at değildir. “Fiil” kelimesi hayvanlara nisbet edilse de, “san’at” kelimesi nisbet edilmez. Nitekim *el-Müfredât*’ta böyle geçmektedir.

“صُنْعَ اللّٰهِ” ifâdesi, kendinden önceki mânâyı te’kid eden bir masdardır. Yâni Allah onları çok mükemmel bir şekilde yapıp etti demektir. Allah’ın san’atı, zikredilen sûra üfleme ve buna bağlı olan diğer bütün hususları ifâde etmektedir.

el-Muhtâr’da “اِتْقَانُ الشَّيْءِ” bir şeyi sağlam yapmaktır.” der. Mânâ, ‘Herşeyin yaratılışını sağlam ve gerektiği gibi düzelten/şekillendiren’ demektir.

el-İrşâd’da der ki: “Bu ifâdeyle, bu fiillerin büyüklüğüne ve durumlarının korkunçluğuna dikkat çekilmek, kasdedilmiştir. Âlemin nizamının bozulmasının ve kâinatın bütünüyle fesadının sebepsiz ve sonuçsuz olmayacağı haber verilmiştir. Bilâkis bütün bunlar, güzel gayeleri peşinden getiren hikmet esasına dayalı Allah’ın sanatının eşsiz örnekleri kabilindendir. İşte bu güzel gâyeler için yaratılışın mukaddemâtı ve eşsiz yaratmanın esasları, metin bir şekilde ve sağlam bir üslûb üzere tertip olunmuştur.

“Şüphesiz ki O, yaptıklarınızdan tamamıyla haberdardır.” Ey mükellefler, O sizin fiillerinizin zâhirlerini ve bâtınlarını bilendir. İşte bu yüzden yaptıklarınızın karşılığını vermek için üfürme (nefh) ve yeniden diriltme (ba’s) fiillerini gerçekleştirecektir. Nitekim şöyle buyurmuştur:

❀

مَنْ جَٓاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَاۚ وَهُمْ مِنْ فَزَعٍ يَوْمَئِذٍ اٰمِنُونَ ﴿٨٩﴾

89. Kim iyilikle *(ilâhî huzura)* gelirse, ona daha iyisi verilir. Ve onlar o gün korkudan emin kalırlar.

Sizden *"Kim iyilikle"* kelime-i şehâdet ve ihlâsla *"(ilâhî huzura) gelirse, ona daha iyisi"* onun cihetinden ve onun için hâsıl olan fayda ve sevab, yâni cennet *"verilir."* Çünkü kelime-i şehâdet ve ihlâs, mutlak iyiliktir ve iyiliklerin en güzelidir. Bu durumda "خَيْرٌ" kelimesi, tafdilsiz isimdir. Çünkü "Lâ ilâhe illallah" sözünden daha hayırlı bir şey yoktur.

"*İyilik*"le kelime-i şehadetin dışındaki tâatlar kasdedilirse, tafdîl (daha hayırlı) mânâsına olması da câiz olur. O zaman mânâ şöyledir: 'onun için ondan daha hayırlı/iyi karşılık vardır/verilir.' Çünkü o kimseye değersize karşılık şerefli, fânîye karşılık bâkî ve bire karşılık on, hatta yedi yüz verilir.

"Ve onlar" yâni iyilikle gelenler *"o gün"* sûra üfürüldüğü gün/zaman derecesi ölçülemeyecek çok şiddetli *"korkudan emin kalırlar."* Bu müthiş korku onlara ulaşmaz ve zararı da onlara dokunmaz.

Bu korku, muhâsebenin tamam olmasından, iyilik ve kötülüklerin ortaya çıkmasından sonra azâbı görmekten dolayı hâsıl olan şiddetli korkudur. "***En büyük dehşet dahi onları tasalandırmaz***." (el-Enbiyâ, 21/103) âyetinde bahsedilen korku budur.

Hasan Basrî'den rivâyete göre bu korku kulun cehenneme atılması emredildiğinde meydana gelen korkudur.

İbn Cüreyc de der ki: "Bu korku, ölüm boğazlanıp: "Ey cennet ehli, artık ölüm yok, ebedîsiniz. Ey cehennem ehli, artık ölüm yok, siz de ebedisiniz." denildiği zamandır."

Allah'ın istisna ettiklerinin dışında göklerde ve yerde bulunan herkese ârız olacak korkuya gelince; bu sûra üfürülmesinin başında şiddetli ve korkunç halleri görmekten kaynaklanan bir korku ve dehşettir. Her ne kadar kendisine bir zarar ulaşmasından emin olsa da yaratılış gereği neredeyse hiç kimse bu korkudan hâlî/uzak olmayacaktır.

وَمَنْ جَٓاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِۜ هَلْ تُجْزَوْنَ اِلَّا مَا
كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٠﴾

90. *(Rablerinin huzuruna)* kötülükle gelen kimseler ise yüzükoyun cehenneme atılırlar. *(Onlara)* "Ancak yaptıklarınızın karşılığını görmektesiniz!" *(denir)*.

"(Rablerinin huzuruna) kötülükle" yâni kötülüklerin en kötüsü olan şirk ile *"gelen kimseler ise yüzükoyun cehenneme atılırlar."* "اَلْكَبُّ" bir şeyi yüzükoyun atmak/düşürmek demektir. Yâni onlar yüzüstü, boyunları önlerine eğilmiş olarak cehenneme fırlatılıp atılırlar.

“***Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın.***” (el-Bakara, 2/195) âyetinde “*eller*” ile kendileri kasdedildiği gibi “ٱلْوُجُوهُ (yüzler)” ile de onların kendilerinin kasdedilmiş olması mümkündür. Çünkü yüz, baş, boyun ve el ile bedenin tamamı ifâde edilir.

“(Onlara) “Ancak yaptıklarınızın” ortak koşmanızın *“karşılığını görmektesiniz!” (denir).”*

Burada ya iltifat[79] (gaibden hitâba geçiş) vardır, ya da burada “onlara denilir ki:” sözü gizlenmiştir.

Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: *“Kıyamet günü olunca îman ve şirk gelip Rab Teâlâ’nın önünde diz çökerler. Allah îmana: “Sen ve ehlin cennete gidin.” buyurur. Şirke de: “Sen ve ehlin cehenneme gidin.”* buyurur. Sonra Rasûlulllah (s.a.): “*Kim iyilikle (ilâhî huzura) gelirse, ona daha iyisi verilir. Ve onlar o gün korkudan emin kalırlar. Kötülükle gelen kimseler ise yüzükoyun cehenneme atılırlar.*” âyetlerini okudu.

“*Lâ ilâhe illallah” cennetin anahtarıdır*” denilir. Kapıyı açması için anahtarın da mutlaka dişleri olmalıdır. Yalandan ve gıybetten arınmış zâkir/zikreden bir dil, hased ve hiyânetten arınmış huşû sâhibi bir kalb, haram ve şüpheden temizlenmiş bir karın, günahlardan temizlenmiş ve hizmetle meşgul âzâlar o anahtarın dişlerindendir.

Ebû Abdullah Cedelî’den şöyle dediği nakledilmiştir: “**Ali b. Ebû Tâlib** (r.a.)’ın yanına girdim. Bana şöyle dedi: “Ey Ebû Abdullâh, Allah’ın kendisiyle geleni cennete girdireceği iyiliği ve kendisiyle geleni yüzükoyun cehenneme atacağı ve onunla beraber hiçbir ameli kabul etmeyeceği kötülüğü haber vereyim mi?” Ben de: “Evet” dedim. Ali (r.a.): “İyilik (Allah için) sevmemiz, kötülük (Allah için) buğzetmemizdir.”

Bilesin ki Allah Teâlâ “***Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, âhirette de iyilik ver.***” (el-Bakara, 2/201) buyurarak kullarını dünyada iyilikleri (hasenât) istemeye yönlendirmiştir. Dünyada iyilik, onların hakîkat erbâbının terbiyesiyle tarîkat âdâbına uygun olarak şeriât ahkâmında kullanılması/meşgul edilmesidir. Âhirette iyilik ise ebedî ve sonsuz olarak hakîkat âleminden faydalanmaktır. ***İşte onlar, en büyük dehşetin dahi kendilerini tasalandırmadığı kimselerdir***. (bk. el-Enbiyâ, 21/103) Çünkü onlar dünyada muhabbetin dehşetine/korkusuna tutulmuşlardır. Bu yüzden muhabbetin korkusu, onlar için ukbânın korkusu yerine hesap olunmuştur. Kim de dünya sevgisi ile gelirse, onlar Hak’tan ayrı düşme ateşine/cehenneme yüzükoyun atılırlar. Onlara: “*Ancak yaptıklarınızın”* yâni dünya talebinizin *“karşılığını görmektesiniz!*” denir. Çünkü dünya, cehennemin ve derekelerinin yüzüne binâ edilmiştir. Kim onu taleb etmeye çıkarsa cehenneme düşer.

Firkat ateşinden kurtulmak istersen
Aşk ve muhabbetten gayrisine gönül bağlama

إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هٰذِهِ الْبَلْدَةِ الَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩١﴾

91. ***(De ki:)*** **Ben ancak, bu şehrin** ***(Mekke'nin)*** **Rabbine -ki O burayı dokunulmaz kılmıştır- kulluk etmekle emrolundum. Her şey de zaten O'na âiddir. Bana müslümanlardan olmam emredildi.**

"(De ki:) Ben ancak, bu şehrin (Mekke'nin) Rabbine -ki O burayı dokunulmaz kılmıştır- kulluk etmekle emrolundum."

"اَلْعِبَادَةُ" kendini hakir ve küçük görmenin son merhalesidir. "اَلْبَلَدُ" sâkinlerinin toplanması ve orada ikameti ile üzerinde eserler beliren sınırları belli mekandır. Burada belde/şehir ile Mekke-i Muazzama kasdedilmiştir. Allah'ın devesi, Allah'ın evi, Allah ayı Receb gibi izafetin oraya tahsisi, onu şereflendirmek ve şânını ta'zim içindir.

*et-Tekmile'*de der ki: "Allah bütün beldelerin Rabbi olduğu halde özellikle Mekke beldesinin zikredilmesi, müşriklerin Allah'ın verdiği nimetin kadrini ve değerini bilmeleri içindir. Onlara düşen, O'na ibâdet etmeleridir. Çünkü, beldelerini harem kılan O'dur."

"اَلتَّحْرِيمُ" bir şeyi haram kılmak, yasak etmek demektir. Allah Teâlâ'nın onu haram/dokunulmaz kıldığını dile getirmek, onu tekrar tekrar yüceltmektir. Bunun mânâsı, dikenini koparmak, ağacını kesmek, otunu yolmak, avını ürkütmek ve orada herhangi bir yolla bid'at çıkarmak sûretiyle o beldenin hürmetini ihlal etmenin haram kılınmasıdır. Bir hadîste şöyle buyrulmuştur: "*Mekke'yi insanlar değil, Allah haram/dokunulmaz kılmıştır.*"[80] Yâni onun haram kılınması, semâvî bir emir ile Allah tarafındandır, yoksa şer'î bir ictihad ile insanlar tarafından değildir. Rasûlullah (s.a.)'in: "*Mekke'yi İbrâhim (a.s.) haram/dokunulmaz kıldı.*"[81] hadîsine gelince; onun mânâsı, İbrâhim (a.s.) sâbit olan haramlığı açıkladı veya duâ etti ve Allah da ebedî olarak orayı haram kıldı, demektir.

Âyetin mânâsı ise şöyledir: Ey Muhammed! Kavmine de ki: "Allah tarafından, ibâdet ve kulluğu sadece O'na tahsis etmekle ve O'na ortak koşmamakla emrolundum. Siz de O'na ibâdet edin. Şeref ve izzetiniz bundadır. Beldenizi haram/dokunulmaz kılmakla size nimeti sâbit olduğu halde O'na ortak koşmayın.

Bazıları: "Ubûdiyet/kulluk, peygamberlerin ve velîlerin elbisesidir." demiştir.

"Her şey de" yaratma, mülkiyet ve tasarruf bakımından *"zâten O'na"* özel olarak bu beldenin Rabbi'ne *"âiddir."* Bu hususların hiçbirinde kimse O'na ortak olmaz. Allah bütün mevcûdâtın genelinin Rabbi olduğu halde Mekke'nin tek başına izâfette yer alması, onun yüceliğine dikkat çekmek içindir.

Yaratması/san'atı cümle cihanı süsledi

“Bana müslümanlardan” İslam dînî ve tevhid üzere sâbit olanlardan ya da yüzünü/varlığını sadece Allah’a çevirip O’na teslim olanlardan *“olmam emredildi.”*

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de der ki: “İşâret etmektedir ki hakîkî müslüman, şeriatla amel konusunda Hz. Peygamber (a.s.)’in zâhirde şeriatla amel ettiği gibi amel eden kimsedir. Bu müslümanlar hakkında inâyetin kemâlidir. Çünkü ‘Bana mü’minlerden olmam emrolundu.” buyrulsaydı, kim îmanının Hz. Peygamber (s.a.)’in îmanı gibi olmasına güç yetirebilirdi. ***“Ben müslümanların ilkiyim”*** (el-En’âm, 6/163) âyeti de buna benzer. İşte bu yüzden Hz. Peygamber (s.a.): *“Benim namaz kıldığımı gördüğünüz gibi namaz kılın.”* buyurmuştur. Yani, zâhirde böyle kılın, demektir. Eğer ‘Benim namaz kıldığım gibi namaz kılın’ buyursaydı, kim buna güç yetirebilirdi?! Çünkü Hz. Peygamber (s.a.) namaz kılarken ağlamaktan göğsünde tencerede kaynayan su sesine benzer bir ses duyulurdu. O, namazda önünden gördüğü gibi arkasından da görürdü.

وَاَنْ اَتْلُوَا الْقُرْاٰنَۚ فَمَنِ اهْتَدٰى فَاِنَّمَا يَهْتَد۪ي لِنَفْسِه۪ۚ وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ
اِنَّمَا اَنَا۬ مِنَ الْمُنْذِر۪ينَ ﴿٩٢﴾

92. “Ve Kur’an’ı okumam *(emredildi)*. Artık kim doğru yola gelirse, yalnız kendisi için gelmiş olur; kim de saparsa ona de ki: Ben sadece uyarıcılardanım.

“Ve Kur’an’ı okumam (emredildi).”

“اَلتِّلَاوَةُ” tıpkı mütâlaa ve vazife olarak verilen evrâd gibi Kur’ân’ı peşpeşe, devam üzere okumaya denir. “اَلْقِرَاءَةُ” kelimesi daha geneldir. “تَلَاهُ” demek, ikisi arasında o iki şeyden başkası bulunmadan peşpeşe okudu, demektir. Yâni Kur’ân’ın tilâveti ile onun hakîkatlarının yavaş yavaş bana keşfolması/açılması için onu okumaya devam etmem emrolundu. Çünkü Kur’ân’ı tilâvet eden âlim onu tefekkür ettikçe kendisine gizli hicaplar altında bulunan yeni mânâlar tecellî eder. Bu yüzden hikmet ehli âlimler Kur’an tilâvetine doymazlar. Kur’ân’ın onların en son virdi olmasının sırrı da budur. Çünkü âriflere ilk olarak keşfolunan âfâkın hakîkatları, sonra enfüsün hakîkatları, sonra da Kur’ân’ın hakîkatlarıdır.

Şu halde her gün Kur’an tilâvetine devam et, bâzı ilim tâliblerinin ve mutasavvıfların daha önemli işlerle uğraştıklarını iddiâ ederek -ki bu bir yalandır- yaptığı gibi onu terk etme. Çünkü Kur’ân dünyada her ilmin aslıdır.

Kur’ân’ı mushaftan okuyanın kıraatı cehren (açıktan) okuması, elini okuduğu âyete koyarak takip etmesi müstehabtır. Böylece dili sesini yükseltmekten, gözü bakmaktan, eli dokunmaktan nasibini almış olur.

Kur’ân’ı dinlemek gezici meleklerin rızıklarının en şereflisi ve en üstünüdür. Kendisine Kur’an tilâveti müyesser olmayan kimse, gıdası ilim olan ruhlar için ilmin neşredildiği meclislerde otursun. Ancak bu Kur’ân ilimlerinden ötesine geçmemelidir.

Kulakların bâtınî temizliği, güzel sözleri dinlemekle olur. Çünkü güzel vardır, daha

güzel vardır. Güzel sözlerin en yükseği ise Kur’ân ile Allah’ı zikretmektir. Bu, iki güzelliği kendisinde toplar. Onun için medlûlü ancak zikrullah olan bütün âyetler gibi Kur’ân ile Allah’ın zikrini dinlemekten (semâ’) daha yüce bir şey yoktur. Çünkü Kur’ân âyetlerinin hepsi Allah’ın zikrini içermez. Âyetlerde meşrû kılınan hükümler de nakledilmiş, Fir’avnların kıssaları, onların sözleri ve inkârları da aktarılmıştır. Gerçi bunlar Kur’ân’dan olduğu için, okuyan kimsenin kendisine ve dinleyene büyük ecir vardır. İşte böylece bilinmiş oldu ki Kur’ân’dan zikrullahın işitilmesi, kâfirlerin Allah hakkında uygunsuz sözlerini dinlemekten daha efdaldir. Nitekim *el-Fütûhât*’ta böyle geçmektedir.

Bilesin ki Hz. Peygamber (s.a.)’in ahlâkı Kur’ân idi. Sen de Kur’ân okurken Allah’ın kullarını övdüğü sıfatlara bak ve onları yap ya da yapmaya azmet. Allah’ın yaptıkları zaman kullarını yerdiği her sıfatı terk et veya terk etmeye azmet. Çünkü Allah Teâlâ bunları ancak kendileriyle amel edesin diye senin için zikretti ve kitabında indirdi. Kur’ân’ı tilâvet olarak hıfzedip ezberlediğin gibi onu amelin zâyi olmasından da koruyup muhâfaza ettiğin zaman işte sen kâmil bir ersin.

“Artık kim doğru yola gelirse,” zikredilen ibâdet, İslâm ve Kur’ân tilâveti konusunda ona tâbi olmak sûretiyle bana ulaşırsa *“yalnız kendisi için gelmiş olur;”* Hidâyete/doğru yola ermesinin faydası başkasına değil kendisine âiddir.

“kim de” zikredilen hususlarda bana muhalefet etmekle *“saparsa ona”* onun hakkında *“de ki: Ben sadece uyarıcılardanım.”* Böylece Allah’ın azâbı ve gazabıyla uyarma ve korkutma sorumluluğundan çıkmış oldum. Artık onun vebâli bana değil, sadece hidâyeti kabul etmeyene âiddir.

“*Ve Kur’an’ı okumam (emredildi).*” ifâdesinin mânâsının şöyle olması da mümkündür: İnsanlara dâveti tekrar yoluyla tilâvete devam etmekle emrolundum. O zaman “*Artık kim hidâyete ererse/doğru yola gelirse,*” ifâdesinin mânâsı da şöyledir: Artık kim ona îman ile ve onda bulunan şer’î hükümlerle amel ederek hidâyete ererse; kim de onu inkâr ile ve onda bulunanlarla amelden yüz çevirerek sapıtırsa...

Bu âyet, seyf âyeti ile neshedilmiştir.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: “Burada işâret vardır ki güneşin ışığı madenler içinde altın ve demiri terbiye ettiği gibi Kur’ân nuru da saîd ve şakî insanın kalb madeninde hidâyet ve dalâlet cevherini terbiye eder, geliştirir ve büyütür. Nitekim şu âyet buna delâlet etmektedir: ***“Allah onunla bir çok kimseyi saptırır, bir çoklarını da doğru yola iletir.”*** (el-Bakara, 2/26). Rasûlullah (s.a.) de: *“İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibidir.”*[82] buyurmuştur.

وَقُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ سَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهِ فَتَعْرِفُونَهَاۜ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

93. Ve şöyle de: Hamd Allah'a mahsustur. O, âyetlerini size gösterecek, siz de onları görüp tanıyacaksınız *(ama artık faydası olmayacaktır)*. Rabbin, yaptıklarınızdan habersiz değildir.

"Ve şöyle de:" Bana bol bol ihsân ettiği, en büyüğü peygamberlik ve Kur'ân olan nimetlerinden dolayı *"Hamd Allah'a mahsustur. O, âyetlerini size gösterecek, siz de onları görüp tanıyacaksınız (ama artık faydası olmayacaktır)."* Bu ifâde de söylenmesi emredilen söze dâhildir. Yâni ey inkârcı müşrikler, Allah mutlaka size dâbbetü'l-arzın çıkması ve diğer kıyamet alâmetleri gibi Kur'ân'ın haber verdiği açık âyetlerini gösterecek, siz de bilmenin size fayda vermediği zaman onların Allah'ın âyetleri olduğunu bilip tanıyacaksınız.

Mukâtil der ki: "*O, âyetlerini*" yâni dünyada azâbı ve Bedir günü katledilmeyi "*size gösterecek, siz de onları"* gördüğünüz zaman *"tanıyacaksınız.*" Sonra Allah onlara bunu gösterdi, ***"melekler onların yüzlerine ve arkalarına vurdu"*** (bk.el-Enfâl, 8/50). Böylece Allah onları hemen cehenneme gönderdi.

Bazıları da şöyle der: "*O, âyetlerini*" yakın günlerde "*size gösterecek."* Vefatından önce Allah'a dönen kimseye ne mutlu! Vakit geçtikten sonra dönen kimseye ise yazıklar olsun!

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Ey uyuyan, işte şimdi uyanmak gerek
Seni ölüm uyandırdıktan sonra bu uyanışın ne faydası olacak?
Sen kâr ve mal endişesiyle gafilken
Ömür sermayesi ayaklar altında kaldı
Akıl gözün varsa eğer
Gözlerini karıncalar yemeden mezar hazırlığını görmeye bak
Başından sel aştıktan sonra değil
Su henüz belini geçerken şimdi çalış çabala
Vaktiyle dünyaya hükmeden İskender
Giderken bir anda dünyayı bıraktı
Fakat dünyayı verip yeniden,
Bir nefeslik mühlet alması müyesser olmadı
"Rabbin, yaptıklarınızdan habersiz değildir."

Bu söz, kendinden önceki vaad ve vaîdi pekiştirmek için Allah Teâlâ tarafından sevk olunan bir kelâmdır. Nitekim "Rab" kelimesinin Hz. Peygamber (s.a.)'e âit bir zamîre izâfe edilmesi ve hitabın önce O'na, ikinci olarak da tağlib yoluyla kâfirlere tahsis edilmesi de bunu haber vermektedir.

Yâni, Rabbin senin yaptığın iyiliklerden ve ey kâfirler, sizin yaptığınız kötülüklerden habersiz değildir. Çünkü hâfıza ve teyakkuz azlığından ileri gelen yanılma ve unutma demek olan gaflet, Allah Teâlâ hakkında câiz değildir. Dolayısıyla Allah her birinize

ameline göre karşılık verir. Ağacı ve meyvesini yarattığı gibi sizi ve amellerinizi/yaptıklarınızı O yarattığı halde nasıl olur da sizin amellerinizden habersiz olur?! Dolayısıyla saâdet ve şakâvet ehlinin hâli O'na gizli kalmaz. Habersiz olduğundan değil hikmetinden dolayı mühlet verir. Asıl gaflet, bundan ibret alıp da uyanmayan, ortak koşarak ve kötü amellerle Allah'a âsî olan kimselere âiddir. Kalb hastalıklarının en büyüğü Allah'ı unutmaktır. Şüphe yok ki her işin tedavisi, ancak zıddı iledir. Unutmanın tedavisi de zikrullahtır.

Hikâye edilir ki **İbrâhim b. Edhem** bir gün saltanatından ve erdiği nimetlerden dolayı sevindi. Sonra uyuyup rüyasında bir kimsenin kendisine bir kitap verdiğini gördü. Bir de ne görsün kitapta şöyle yazılıydı: "Fânîyi bâkîye tercih etme. Saltanatına da aldanma. İçinde bulunduğun yok olucu olmasa, pek büyük bir şeydir. O halde Allah'ın emrine koş. Çünkü O: ***"Rabbinizden bir mağfirete ve cennete koşun..."*** (Âl-i İmran, 2/133) buyuruyor." **İbrâhim b. Edhem** korku içinde uyandı ve: "Bu, Allah'tan bir uyarı ve öğüttür." dedi. Allah'a tevbe etti, zikir ve tâatle meşgul oldu. Ona gösterilen bu rüya gaflet uykusundan uyanmasına ve Kur'ân ile Allah'ın hoşnutluğuna ermesine sebep oldu.

Şu halde Allah ve Rasûlü'nün çağırdığı şeyleri kabûl ve onlarla amel ederek, Hakk'ın yolunda geç kalmaktan, gevşeklikten ve tembellikten sakınarak koşmak/acele etmek lâzımdır.

Zahmet çekmeyen rahmete eremez

Yüce Allah'tan yakîn/ölüm gelene kadar bizi dinde ciddi ve gayretli olanlardan, özel tevfîkine ulaşmak için O'nun yolunda çalışıp çabalayanlardan kılmasını niyâz ederiz.[83]

Bir ifâdede sözün yönünü birden bire değiştirerek üslûp farklılığı meydana getirme anlamında edebî sanat.

Buhârî, İlim, 37; Tirmizî, Hac, 1; İbn Mâce, menasik, 103; Müsned, I, 253, 259.

Müslim, Hac, 475.

Buhârî, Menakıb, 1; Müslim, Fedailu's-sahabe, 199; Müsned, II, 539.

Neml sûresi, hicrî 1109 yılının aylarından Allah'ın ayı Muharrem'in 4'ü (23 Temmuz 1697) Salı günü tamamlandı.

سُورَةُ الْقَصَصِ

28-EL-KASAS SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de nâzil olmuştur ve 88 âyettir.

"Kasas"; olaylar, hikâyeler demektir. İsmini 25. âyetinden almıştır. Sûrede Hz. Musa'nın çocukluğundan itibaren hayatı ve mücâdeleleri; tevhid ehlinin zaferi ve dünya servetine güvenilmemesi gibi konular yer almaktadır.

MÛSA İLE FİRAVUN'UN HABERLERİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

طٰسٓمٓ ﴿١﴾ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُب۪ينِ ﴿٢﴾ نَتْلُوا عَلَيْكَ مِنْ نَبَاِ
مُوسٰى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣﴾ اِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي
الْاَرْضِ وَجَعَلَ اَهْلَهَا شِيَعاً يَسْتَضْعِفُ طَٓائِفَةً مِنْهُمْ يُذَبِّحُ اَبْنَٓاءَهُمْ
وَيَسْتَحْي۪ نِسَٓاءَهُمْۜ اِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِد۪ينَ ﴿٤﴾ وَنُر۪يدُ اَنْ نَمُنَّ عَلَى
الَّذ۪ينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْاَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ اَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِث۪ينَۙ
﴿٥﴾ وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْاَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا
مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ ﴿٦﴾

Rahmân ve Rahîm *(olan)* Allâh'ın adıyla.

1. Tâ. Sîn. Mîm.

2. Bunlar, apaçık Kitab'ın âyetleridir.

3. Îman eden bir kavim için *(faydalı olmak üzere)* Mûsâ ile Firavun'un haberinden bir kısmını sana gerçek şekliyle nakledeceğiz.

4. Firavun, *(Mısır)* toprağında gerçekten azmış, halkını çeşitli zümrelere bölmüştü. Onlardan bir zümreyi güçsüz buluyor, bunların oğullarını boğazlıyor, kızlarını ise sağ bırakıyordu. Çünkü o bozgunculardandı.

5. Biz ise, o yerde güçsüz düşürülenlere lütufta bulunmak, onları önderler yapmak ve onları *(mukaddes topraklara)* vâris kılmak istiyorduk.

6. Ve o yerde onları hakim kılmak; Firavun ile Hâmân'a ve ordularına, onlardan *(İsrailoğullarından gelecek diye)* korktukları şeyi göstermek *(istiyorduk)*.

"طٰسٓمٓ (*Tâ. Sîn. Mîm.*)", yemine işâret eder. "*Tâ*" Allah Teâlâ'nın güç ve kuvvetine; habîbi Muhammed Mustafa (s.a.)'in kalb-i şerifinin Allah sevgisi dışındaki şeylerden pâk ve saf; tevhid ehlinin sırlarının mâsivallaha baş eğmekten temiz ve uzak olduğunu gösterir. "*Sîn*" Allah'ın sevdiği kullarıyla arasındaki sırr-ı ilâhîyeye delâlet eder. "*Mîm*" Allah Teâlâ'nın bütün mahlûkatının ihtiyaçlarını karşılayıp pay ve nasiblerine göre nimetlerini onlara taksim ettiğine işâret eder. Nitekim, *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de de bu şekilde yorumlanmıştır.

İmam Kuşeyrî der ki: "*Tâ*", âbidlerin nefislerinin ağyâra ibâdet etmekten; âriflerin kalplerinin, Cebbâr olan Allah Teâlâ'dan gayrısına tâzim etmekten; muhiblerin

ruhlarının mâsivâya muhabbetten ve muvahhidlerin sırlarının Allah’tan başkasını görmekten temizlenmesine işârettir. **Sülemî** der ki: “*Sîn*”, âsîlerin necat bulacağına, mutî ve itâatkâr kulların dereceler elde edeceğine, muhibbânın münâcât ve meramlarının devamına dâir ilâhî sırlardan semboldür. **İmam Yâfi’î** der ki: Hak sübhânehû ve teâlâ hazretleri, fazla ve eksik işâretlerin birbiri ardına gitmemesi için bu harfleri Kur’ân’ın muhâfazasına sebep kılmıştır. “*Ve innâ lehû le-hâfızûn/onun muhâfızı biziz*” âyetinde işâret edilen sır bu harflerdir. Nitekim *Tefsîru’l-Kâşifî*’de bu şekilde yorumlanmıştır.

Bunlardan başka daha pekçok latîf mânâlar ve gizli işâretler, Şuâra sûresinin başında geniş şekilde ele alınmıştı. Oraya mürâcât et, fazlasıyla istifâde edersin.

تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾

2. Bunlar, apaçık Kitab’ın âyetleridir.

“Bunlar,” yâni bu sure *“apaçık Kitab’ın âyetleridir.”* Yâni icâzı âşikâr olan Kur’an’ın belli âyetleridir.

نَتْلُوا عَلَيْكَ مِنْ نَبَإِ مُوسٰى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣﴾

3. Îman eden bir kavim için *(faydalı olmak üzere)* Mûsâ ile Firavun’un haberinden bir kısmını sana gerçek şekliyle nakledeceğiz.

“Îman eden bir kavim için Mûsâ ile Firavun’un haberinden” önemi ve özelliği olan *“bir kısmını sana gerçek şekliyle”* yani, yalanın asla câiz ve mümkün olmadığı hak ve gerçek olarak *“nakledeceğiz.”* Yâni biz Kur’ân’ı sana Cebrâil vâsıtasıyla okuyoruz; diğer bir ifâdeyle Cebrâil, bizim emrimizle sana okuyor, demektir.

“Tilâvet”, peşpeşe ve ard arda Kur’ân âyetlerini okumak demektir.

Dâvet ve beyânın umûmi olup herkesi içine aldığı halde *“Îman eden bir kavim için”* şeklinde tahsis olunmasının sebep ve hikmeti, bundan sadece müminlerin istifâde edecek olmalarıdır.

Bundan sonra gelen âyet mukadder bir sorunun cevabı niteliğinde olup sanki birisi şöyle demiştir: “Mûsâ ve Firavun’un haberi nasıldır, nedir?” Buna cevaben Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

اِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْاَرْضِ وَجَعَلَ اَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضْعِفُ طَٓائِفَةً
مِنْهُمْ يُذَبِّحُ اَبْنَٓاءَهُمْ وَيَسْتَحْي۪ نِسَٓاءَهُمْۜ اِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٤﴾

4. Firavun, *(Mısır)* toprağında gerçekten azmış, halkını çeşitli zümrelere bölmüştü. Onlardan bir zümreyi güçsüz buluyor, bunların oğullarını boğazlıyor, kızlarını ise sağ bırakıyordu. Çünkü o bozgunculardandı.

"Firavun, (Mısır) toprağında gerçekten azmış" cümlesi, başlangıç (*isti'nâf*) cümlesidir ve yukarıdaki "*haberinden bir kısmını*" ifâdesini açıklar. Başına te'kid harfi olan "إِنَّ" in gelişi, gelecekte anlatılacak şeylerin hakikat olduğunu ve önemini vurgulamak içindir. "اَلْعُلُوُّ" yükseklik demektir. Yâni Firavun, Mısır diyarında büyüklenip azdı; başkaldırıp isyan etti; zulüm ve düşmanlıkta alışılmış olan sınırı aştı demektir. *Keşfü'l-esrâr*'da ise ölçüsünden çıktı, haddini aştı anlamına geldiği kaydedilmiştir.

Cüneyd (k.s.): "Firavun, sâhibi olmadığı bir şeyi (*ilahlığı*) iddiâ etmiştir" der.

"Halkını" Kıptîler ve Sıbtîler olmak üzere *"çeşitli zümrelere bölmüştü."*

"شِيَعًا (zümreler)" kelimesi "شِيعَةٌ" kelimesinin çoğuludur. İnsanın güç ve kuvvet aldığı, ortaya çıkıp tanındığı ve yayıldığı topluluğu anlamına gelir. Zira "الشِّيَاعُ" kelimesi, yayılmak ve dağılmak mânâlarına gelir. "شَاعَ الْحَدِيثُ" haber yaygınlaşıp güçlendi; "شَاعَ الْقَوْمُ" kavim yayılıp çoğaldı, demektir.

Buna göre mânâ şu şekilde olur: Firavun, korkusundan dolayı halkını çeşitli gruplara bölüp istediği kötülük ve zulmü işliyordu. Yahud da köle ve hizmetçi olarak onları çalıştırmak üzere gruplara ayırıyordu. Her bir grubu inşaat, toprak sürme ve hendek kazma gibi ağır işlerde istihdam ediyor, çalışmayanlardan ise vergi alıyordu. *Keşfü'l-esrâr*'da kaydedildiğine göre Kıptîler, bu gruplardan biri olup itibar sâhibiydiler.

"Onlardan bir zümreyi güçsüz buluyor,"

Bu cümle, "جَعَلَ" fiilinin fâilinden hâldir. Yahud da başlangıç (*isti'nâf*) cümlesidir. Sanki şöyle denildi: "Firavun, onları nasıl gruplara böldü?" Bunun üzerine ayette buyruldu ki: "*Mısırlılardan bir grubu eziyordu.*" Bu ezilen grup, İsrâiloğullarıdır.

"اَلْاِسْتِضْعَافُ (güçsüz bulmak)" ifâdesi, zayıf ve zavallı bulmak veya saymak; diğer bir ifâdeyle zavallılaştırmak ve kahredilmiş kılmak demektir. Yâni onların, kendilerine yapılan bu zulmü def etmekten âciz olduklarını ifâde eder.

"Bunların oğullarını boğazlıyor, kızlarını ise sağ bırakıyordu."

Bu cümle, bir önceki cümleden bedeldir. "الذَّبْحُ (boğazlamak)" kelimesinin aslı; hayvanın boğazını ikiye ayırmak demektir. "يُذَبِّحُ (boğazlıyor)" fiilindeki şedde (tef'îl babından gelişi), teksir içindir, yâni Firavun'un bu işi çokça yaptığını gösterir. "اَلْاِسْتِحْيَاءُ" ise yaşatmak ve sağ bırakmak anlamına gelir.

Yâni Firavun onları arka arkaya öldürüyordu; nihâyet öldürdüğü İsrâiloğullarının çocuklarının sayısı 90.000’e ulaştı. Kız çocuklarını ise hizmet için hayatta bırakıyordu. Sebebi şuydu: Bir kâhin ona, İsrâiloğulları arasından bir erkek çocuğunun doğacağını ve elindeki mülküne son vereceğini söylemişti. Bu habere karşı Firavun’un böyle davranması, onun son derece ahmak olduğunu gösterir. Çünkü bu haber doğru çıkarsa, çocukları öldürmenin faydası nedir? Şâyet yalan çıkarsa, öldürmenin ne mânâsı var? Nitekim **Ömer b. Hattab** (r.a.)’dan rivâyet edildiğine göre o şöyle demiştir:

Biz Rasûlullah (s.a.)’le beraberdik. Aralarında **İbn Sayyâd**’ın da bulunduğu çocuklara uğradık; İbn Sayyad o günlerde buluğa ermek üzereydi. Rasûlullah (s.a.), ona dedi ki: “Benim, Allah’ın Rasûlü olduğuma şehadet eder misin?” O da; “Hayır, sen benim Allah’ın Rasûlü olduğuma şehadet eder misin?” karşılığını verdi.

Ben dedim ki: Ya Rasûlallah! İzin ver de onu öldüreyim.” Ömer (r.a.), onu deccal sanmıştı. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurdu: “Şâyet o (deccâl) ise sen ona musallat edilmeyeceksin.” Yani, İbn Sayyâd, deccâl ise sen onu öldürmeye muvaffak olamayacaksın; zira onu ancak **İsâ b. Meryem** (a.s.) öldürecektir. “Şâyet o (deccal) değilse, onu öldürmenin bir hayrı ve bir faydası yoktur.”[84] *“Çünkü o,”* fesad ve zulmün ne şekilde yapılacağını iyi bilen *“bozguncılardandı.”* Bu nedenle pek çok mâsum insanı öldürmeye cesaret edebilmiştir.

وَنُرِيدُ اَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْاَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ اَئِمَّةً
وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ ﴿٥﴾

5. Biz ise, o yerde güçsüz düşürülenlere lütufta bulunmak, onları önderler yapmak ve onları *(mukaddes topraklara)* vâris kılmak istiyorduk.

“Biz ise, o yerde güçsüz düşürülenlere” yâni onları (İsrailoğullarını) boğulmaktan kurtararak Firavun ve beraberindekilerine üstün kılmak suretiyle *“lütufta bulunmak istiyorduk.”*

“نُرِيدُ (istiyorduk)” mâzî hâlin hikâyesi olup “إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلاَ (*Firavun, (Mısır) toprağında gerçekten azmış*)” cümlesine ma’tuftur. Zira her ikisi de bir önceki âyette geçen “نَبَإِ (haber)” kelimesinin tefsiri olarak gelmişlerdir. Lügâtte bir kimse bir başkasına bir şey verdiği zaman “مَنًّا مَنَّ عَلَيْهِ” denilir. “الْمَنَّانُ” ismi Allah Teâlâ’nın sıfatı olup başlangıçta karşılıksız veren, bağışlayan... demektir.

“Ve onları önderler yapmak (istiyorduk)”

“أَئِمَّةً” kelimesi “إِمَامٌ” kelimesinin çoğuludur. Dinde kendisine uyulan ve iktidâ edilen imam, lider, önder ve başkan... mânâlarına gelir. İsrâiloğulları uzun süre başkalarının esâretinde, köle ve hizmetçiler olarak çalıştıktan sonra onları din işlerinde kendilerine

uyulan imamlar, önderler yapalım, demektir. *Keşfü'l-esrâr*'da "أَئِمَّةً" kelimesi "أَنْبِيَاءَ" olarak tefsir edilmiştir. Yâni onları peygamberler kılmak istiyoruz, demektir. Mûsâ ve Îsâ (a.s.) arasında İsrâiloğullarından bin kadar peygamber gelip geçmiştir.

"Ve onları" Firavun ve kavminin mülkündeki herşeye *"vâris kılmak istiyorduk."*

Verâset kavramı zaman itibariyle önce olduğu halde, imâmetten sonra zikredilmiştir. Bunun sebebi verâsetin, imâmet rütbesinden daha aşağı bir mertebede olmasıdır.

وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِى الْاَرْضِ وَنُرِىَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ
مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ ﴿٦﴾

6. Ve o yerde onları hâkim kılmak; Firavun ile Hâmân'a ve ordularına, onlardan *(İsrailoğullarından gelecek diye)* korktukları şeyi göstermek *(istiyorduk)*.

"Ve o yerde onları hâkim kılmak (istiyorduk)"

"التَّمْكِينُ" kelimesinin asıl anlamı; bir yeri herhangi bir şey için mekan kılmak ve orada yerleşmek demektir. Sonra istiâre yoluyla "musallat kılma" anlamında kullanılmıştır. Yani, "Biz onları Mısır ve Şâm diyarına musallat kılalım; orada istedikleri şekilde tasarruf etsinler" mânâsına gelir.

"Firavun ile" veziri *"Hâmân'a ve ordularına,"* askerlerine, *"onlardan"* yâni ezdikleri ve hakârete mâruz bıraktıkları zümreden *"korktukları"* ve İsrâiloğullarından doğacak bir çocuğun elinde mülklerinin elden çıkmasından ve kendilerinin de helâk olmasından endişe edip buna karşı da önlem anlamaya çalıştıkları *"şeyi göstermek (istiyorduk)."*

el-Müfredât'da kaydedildiğine göre "الحَذَرُ" kelimesi korkulan bir şeyden sakınmak ve kaçınmak anlamına gelir.

Kâşifî der ki: (Firavun ve veziri Hâmân) denizde boğulacaklarının işâretlerini görüp İsrailoğullarının da deniz sâhilinde gezindiklerini görünce, kendilerinin zulüm ve haddi aşma sebebiyle mağlup olarak Allah'ın gazabına uğradıklarını; mazlum ve zavallıların ise murâdlarına ererek gâlip ve muzaffer olduklarını anladılar. Aynı şekilde "mazlumun zâlim üzerine gâlibiyetinin zâlimin mazlum üzerine gâlibiyetinden daha şiddetli olduğu"nun sırrını da açıkça bilmiş ve görmüş oldular.

Ey zâlim, o kara günü düşün!
Zulmün uğursuzluğu sebebiyle seni
Sâhip olduğun makamından alıp
İndirip atarlar bir kuyuya
Şimdi hakaretle baktığın kimse

O gün sana düşmanlıkla bakar

Sa'dî der ki:

Irak'ta zalim bir hükümdar vardı
Bir yoksulun, sarayın kemeri altında şöyle dediğini işitti:
"Sen de bir kapıya ümit bağlamışsın
Öyleyse kapında oturanların isteğini yerine getir
Gönlünün gam çekmesini istemiyorsan
Dertlilerin gönlünü sıkıntıdan kurtar
Adâlet isteyen birinin gönül perişanlığı
Unutma ki bir padişahı tahtından indirir

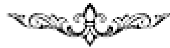
Denilmiştir ki: Zulüm; intikam ve kin doğurur; nimetin elden çıkmasına sebep olur.

Ey gücü kuvveti olmayan adam!
Güçlü olana tahammül et
Gün gelir sen de ondan daha güçlü olursun
Mazlumun kurumuş dudağı gülsün
Gün gelecek zalimin dişleri sökülecek

Seleften biri şöyle demiştir: Biri umduğum diğeri de kortuğum iki duâ vardır: Umduğum duâ yardım ettiğim mazlum birinin duâsı; korktuğum ise zulmettiğim zayıf birinin duâsıdır.

Mazlum uyumamıştır, âhından kork
Sabah vakti yükselen gönül dumanından kork
Temiz yürekli birinin geceleyin
Ciğeri yana yana "Yâ Rabbi!" demesinden kork

Hadîs-i şerîfte buyrulmuştur ki: *"Sevabı en süratli hayır ve iyilik, sıla-i rahim; cezâsı en hızlı gelen kötülük ise zulümdür."*[85] Nefsî sıfatların ruhî sıfatları istilâ etmesi de zulûmden sayılır. Kim "nefs"e yardımcı olursa, bir süre sonra da olsa mutlaka mağlup olur. Kim de "ruh"a yardımcı olursa temkin ehlinden ve din önderlerinden olur.

Buhârî, Cenâiz 79, Cihad 178, Edeb 97; Müslim, Fiten 95.
İbn Mâce, Zühd 23.

BENİM VE SENİN İÇİN GÖZ AYDINLIĞIDIR!

وَاَوْحَيْنَٓا اِلٰٓى اُمِّ مُوسٰٓى اَنْ اَرْضِعِيهِۚ فَاِذَا خِفْتِ عَلَيْهِ فَاَلْقِيهِ فِى الْيَمِّ
وَلَا تَخَافِى وَلَا تَحْزَنِىۚ اِنَّا رَٓادُّوهُ اِلَيْكِ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ
﴿٧﴾ فَالْتَقَطَهُٓ اٰلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًاۜ اِنَّ فِرْعَوْنَ
وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ ﴿٨﴾ وَقَالَتِ امْرَاَتُ فِرْعَوْنَ
قُرَّتُ عَيْنٍ لِى وَلَكَۜ لَا تَقْتُلُوهُۗ عَسٰٓى اَنْ يَنْفَعَنَٓا اَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا
وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾

7. Mûsâ'nın anasına: Onu emzir, kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinde onu denize *(Nil nehrine)* bırakıver, hiç korkup kaygılanma, çünkü biz onu sana geri vereceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız, diye bildirdik.

8. Nihâyet Firavun âilesi onu yitik çocuk olarak *(nehirden)* aldı. O, sonunda kendileri için bir düşman ve bir tasa olacaktı. Şüphesiz Firavun ile Hâmân ve askerleri yanlış yolda idiler.

9. Firavun'un karısı *(sepetin içinden erkek çocuk çıkınca kocasına:)* Benim ve senin için göz aydınlığıdır! Onu öldürmeyiniz, belki bize faydası dokunur, ya da onu evlât ediniriz, dedi. Halbuki onlar *(işin sonunu)* sezemiyorlardı.

"Mûsâ'nın anasına: ... bildirdik."

Mûsâ'nın anasının ismi "يارخا (Yâruhâ/Yokevet)'dır. Başka rivâyetler de vardır.[86] Mûsâ'nın anası Levi b. Ya'kub (a.s.)'ın evlatlarındandı.

"الوَحْيُ (vahiy)" in asıl anlamı, süratle işâret etmek demektir ve her gizli uyarı için kullanılır. "الإيحاء (bildirmek)" ise gizlice bildirmek ve haber vermek anlamına gelir.

Râğıb İsfahânî özetle der ki: "Peygamberlere ve velilere ilkâ edilen ilâhî kelâma "vahiy" denir ve şu şekillerde olur:

1. Şahsı görülen ve sesi duyulan bir elçi vâsıtasıyla olur: Cebrâîl (a.s.)'ın Peygamber (s.a.)'e muayyen bir sûret ve şekilde gelişinde olduğu gibi.
2. Şahsı muayyen olmayan birinden ilâhî kelamı işitmekle olur: Mûsâ (a.s.)'ın Allah'ın kelâmını işitmesinde olduğu gibi.
3. Peygamber (s.a.)'in kalbine ilka edilerek olur. Nitekim Rasûlullah (s.a.): *"Ruhu'l-Kuds benim kalbime üfledi."*[87] buyurmuştur.
4. *"Biz, Mûsâ'nın annesine... vahyettik"* âyetinde olduğu gibi "ilham"la ya da Allah

Teâlâ’nın bal arısı hakkındaki ***“Rabbin bal arısına şöyle vahyetti:…”*** (en-Nahl, 16/68) âyetinde olduğu üzere “musahhar kılmak”la olur.

5. Uykuda (görülen salih rüya ile) olur. Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *“Vahiy kesilmiştir, sadece mü’minin gördüğü mübeşşîrât (sâlih rüyâlar) kalmıştır.”*[88]

Râğıb Isfahânî’nin de kaydettiği gibi, âyette geçen ve Mûsâ (a.s.)’ın annesi için kullanılan vahiy, “ilham” mânâsına gelmektedir.” Yani, “Onun kalbine koyduk ve ona öğrettik” demek olur. Bazıları demiştir ki: Bu, rüya yoluyla vahiydi ve Allah ona yolunu öğretti... Yani, ona meleklerden bir elçi göndermiş olabilir. Bu tıpkı, peygamber olmaksızın Meryem’e gelen meleğe benzer ki; Allah Teâlâ onun hakkında şöyle buyurur: ***“Melekler demişti ki: Ey Meryem,...”*** (Âl-i İmrân, 3/45) Zira, Mûsâ’nın annesi Mûsâ’ya hâmile kalınca onda karnının şişmesi, renginin değişmesi ve sütün gelmesi gibi hâmilelik belirtileri görülmedi. Bu, Allah Teâlâ’nın, İsrâiloğullarına iyilik yapmak istemesinden dolayı örttüğü ve gizlediği bir şeydi. Ve nihâyet bir gece, gözetleyip koruyanı ve ebesi olmadığı halde Mûsâ (a.s.) doğdu. Kız kardeşi Meryem’in dışında ne Firavun’un İsrâiloğullarının hâmile kadınlarını kontrol için görevlendirdiği memur ebelerden biri ve ne de bir başkası bu doğum hadisesine muttalî olamadı.

“Onu” yâni çocuğu gizli olarak emzirmek mümkün oldukça *“emzir,”* Yâni Mûsâ’ya süt ver ve onu besle. *Keşfü’l-esrâr’*da şöyle denilmiştir: Aranma ve soruşturmadan korkmadığın sürece, onu emzir. Mûsâ için korkuyorsun ve halkın bunu bilip de onu öldüreceklerini düşünürsün. Bu nedenle *“kendisine zarar geleceğinden”* yâni ağladığı sırada komşuların onu hissedip haberdar olmaları sebebiyle onun başına bir hal gelmesinden korkup *“endişelendiğinde onu denize”* Nil Nehri’ne *“bırakıver.”*

Bazı büyükler bu âyeti şu şekilde yorumlamışlardır: Onu korumaktan korkarsan ve tedbir almaktan âciz kalırsan, bizim korumamız ve tedbirimiz altında olması için onu bize teslim et.

Onun başına bir hâl gelmesinden, sıkıntı ve şiddete maruz kalmasından “*hiç korkup kaygılanma ve*” ondan ayrıldığın için de *“üzülme; çünkü”* yakında ve güzel bir şekilde, senin de emniyette ve güvende olduğun bir halde *“biz onu sana”* tekrar *“geri vereceğiz.”*

“Ve onu peygamberlerden biri yapacağız, diye bildirdik.” Yâni ona peygamberlik şerefini vereceğim. Annesi, Mûsâ (a.s.)’ı üç ay veya daha fazla bir süre emzirdi. Sonra Firavun doğan çocukların aranıp bulunmasında ısrar etti. Zâbıtaları ve câsusları da aramayı sıklaştırdılar. Bunun üzerine annesi, Mûsâ’yı ziftlenmiş bir sandukaya koyup bir gece Nil nehrine bıraktı.

Kâşifî der ki: İmran, tanıdığı bir marangoza, beş karış uzunluğunda bir sandık yapmasını emretti. O marangoz, Firavun’un amcaoğlu olan Harbîl bin Sabûr idi. Sandığı tamamlayıp Mûsâ’nın annesine verince, aklından, onun bir çocuğu olduğunu, sandığa koyup görevlilerden kaçırmak istediğini geçirdi. Firavun’un vezirinin yanına geldi, durumu açıklamak istedi. Dili tutuldu, evine geri döndü. Firavun’un yanına gidip ona

anlatmak istedi. Gözü kör oldu. Sonra bu doğan çocuğun, kâhinlerin tarif ettiği çocuk olduğunu anladı. Görmediği halde hemen îman etti. Firavun âilesinden inanan odur. Mûsâ'nın annesi sandığı katranla sıvadı ve Mûsâ'yı içinde uyuttu; sandığın ağzını da katranla sıkıca kapatıp Nil nehrine attı.

Allah Teâlâ onu denize attırmadan da koruyabilirdi. Fakat Allah'ın hükmünün gâlip ve Firavun'un ise dâvâsında yalancı olduğu bilinsin diye, onun düşmanının elinde büyümesini ve yetişmesini istedi.

Firavun'un çabası tevfikten yoksundu
O neyi dikse o, sökülürdü

O vakit Firavun'un sadece bir kızı vardı ve başka bir çocuğu olmamıştı. Onu çok seviyordu. Kızının abraş (derisinde leke) hastalığı vardı ve doktorlar onu tedâvî etmekten âciz kalmışlardı.

Kâhinler şöyle demişlerdi: Falan gün Nil nehrinde küçük bir çocuk bulunur. Bu illet o çocuğun ağzının suyu ile gider. O belirtilen gün Firavun, karısı, kızı ve mahremleri Nil kenarında vaad edilen çocuğu beklerken, birden suyun üzerinde bir sandık belirdi. Firavun, adamlarına onu alıp getirmelerini emretti.

فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ
وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ ﴿٨﴾

8. Nihâyet Firavun âilesi onu yitik çocuk olarak *(nehirden)* aldı. O, sonunda kendileri için bir düşman ve bir tasa olacaktı. Şüphesiz Firavun ile Hâmân ve askerleri yanlış yolda idiler.

"Nihâyet Firavun âilesi onu yitik çocuk olarak (nehirden) aldı."

Âyetin başındaki "ف", fâ-i fasîha olup atfedildiği mahzûf bir cümleyi açıklar. "الإلتقاط" kelimesi bir şeye isâbet etmek, aramadan onu elde etmek anlamına gelir. "اللقطة" kelimesi de bu fiilden türemiştir. Koruyanı olmayan, sonradan sâhibinin görüp de tanıdığı yitik ve buluntu mala denir. Aynı kökten müştak olan "اللقيط" ise fakirlik veya zinâ korkusuyla yola ve benzeri yere atılmış nesebi bilinmeyen çocuk anlamına gelir. Şâyet o yitik malın helâk olmasından korkulursa, alınıp kaldırılması gerekir. Meselâ suda veya yırtıcı hayvanın önünde bulunması gibi. Bu konunun tafsilâtı fıkıh kitaplarında mevcûddur.

"آلُ الرَّجُلِ (kişinin âli)" ifâdesi akrabalık, arkadaşlık veya dînî sebeplere genellikle işlerinin kendisine dönüp dolaştığı husûsî çevresidir. Yani, annesi emrolunduğu şekilde, Mûsâ'yı bir tabuta koyduktan sonra onu denize bıraktı. Firavun'un yakınları onu zâyî

olmasın diye itinâ ve ihtimamla alıp korudular.

“O, sonunda kendileri için bir düşman ve bir tasa olacaktı.”

“لِيَكُونَ” deki “Lâm”; âkibet ve sayrûret lâmı’dır; illet ve irâde lâm’ı değildir. Çünkü onlar onu düşman ve derd olması için almamışlardı. Ancak işlerinin âkıbeti böyle oldu. “lâm” dâhil olduğu şeyi illet konumuna dönüştürdü. Zira onların çocuğu almaları, sevme ve evlâd edinme gayesi ile olduğu için bu, terettüp edecek şeye yâni düşmanlığa ve hüzne benzetilmiştir. Konunun tamamı beyan ilmindedir. Burada Mûsâ (a.s.) sanki üzüntünün kendisi kılınmıştır; çünkü o, Firavun ve yakınlarının üzüntüye düşmelerinin yegâne sebebi olmuştur.

Kâşifî der ki: “عَدُوًّا (düşman)” kelimesi, insanlara ettikleri düşmanlık sebebiyle Firavun yüzünden denizde boğulmalarını; “حَزَنًا (üzüntü)” ise kocasız kalmaları sebebiyle kadınlar için büyük üzüntü ve kederi ifâde eder.

“Şüphesiz Firavun ile Hâmân ve askerleri” yaptıkları ve terkettikleri bütün şeylerde “*yanlış yolda idiler.”* Yâni onlar gerçekten yanılmakta ve hatâ etmekte idiler. Dolayısıyla (Mûsâ’yı almış olmaları ve bunda da) yanılmaları ilk yanılma sayılamazdı. Zira daha önce binlerce masum çocuğun kanına girmişler, sonra da Mûsâ’yı almışlar, onun büyümesini ve yetişmesini sağlamışlar ve korktukları şeyi yapmasına da kendileri sebep olmuşlardı.

“اَلْخَطَاُ (hata)” kelimesi elif-i maksûre iledir. Gidilen yönden ayrılmak ve dönmek mânâsına gelir. “اَلْخَاطِئُ (hatâ eden)” kelimesi bir şeyin hatâ olduğunu bilerek yapan ve yanılan kimse demektir. Tam hatâ, insanın kendisiyle muâheze olunup sorumlu tutulduğu yanlıştır. Kişi dininde ve fiilinde yanlış yola saptığı zaman “خَطِئَ الرَّجُلُ” yâni: “Adam yanlış yola saptı” denir. “اَلْمُخْطِئُ” kelimesi ise bilmeyerek ve yaptığını iyi sanarak istek ve arzusunun hılâfına hatâya ve yanlışa düşen kimseyi ifâde eder. Kişi, sözünde ve işinde ayağı kayıp sürçtüğü zaman “أَخْطَأَ الرَّجُلُ” yâni “Adam hatâ etti, yanıldı” denilir.

Rivâyete göre, Firavun’un yakınları tabutu açıp Mûsâ’yı gördüklerinde, Allah, Mûsâ’yı sevdirdi, sevgisini onların kalplerine yerleştirdi. Firavun’ın kızı Mûsâ’nın tükrüğünden alıp cildinde hastalık olan yerlerine sürdü ve ânında iyileşti.

Tabib geldi, dert tamamen şifa buldu.

وَقَالَتِ امْرَاَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتُ عَيْنٍ لِي وَلَكَ لَا تَقْتُلُوهُ عَسٰٓى اَنْ
يَنْفَعَنَٓا اَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾

9. Firavun’un karısı *(sepetin içinden erkek çocuk çıkınca kocasına)*: Benim ve senin için göz aydınlığıdır! Onu öldürmeyiniz, belki bize faydası dokunur, ya da onu

evlâd ediniriz, dedi. Halbuki onlar *(işin sonunu)* sezemiyorlardı.

"Firavun'un karısı" Âsiye binti Müzâhim b. Ubeyd b. Reyyân b. Velîd, tabuttan Mûsâ çıkarılırken Firavun'a: *"Benim ve senin için göz aydınlığıdır!"* (dedi); çünkü onu görünce sevmişlerdi.

Âsiye'nin büyük dedelerinden birisi olan Velid, Yusuf Sıddîk (a.s.) zamanında Mısır Firavun'u idi. Firavun'un karısının İsrâiloğullarından ve Mûsâ (a.s.)'ın kabilesinden olduğu söylenir. **Süheylî**'nin naklettiğine göre ise Âsiye, Mûsâ (a.s.)'ın teyzesi olup kadınların en hayırlılarından idi.

Kâşifî der ki: Yâni bu çocuk, benim ve senin göz aydınlığındır. Çünkü onun sâyesinde kızımız şifâ buldu.

"القُرّةُ" kelimesinin açıklaması daha önce defalarca geçti.

Hadiste şöyle denilmiştir: "Firavun Âsiye'nin bu sözüne karşılık "O, senin için göz aydınlığıdır; benim için değil" demiştir. Şâyet Firavun, "Benim için de göz aydınlığıdır" deseydi, dediği gibi olurdu ve Allah, Âsiye'ye hidâyet ettiği gibi, ona da hidâyet ederdi."[89]

Âsiye, Mûsâ ile ilgili düşüncesini gerçekleştirmesi konusunda Firavun'un kendisine yardım etmesini sağlamak maksadıyla ona saygı için çoğul sîgası ile hitab etti ve *"O'nu öldürmeyiniz; belki bize faydası dokunur..."* dedi. Yâni belki bize bir fayda ulaştırır. Bolluk ve bereket emaresi alnında aşikârdır. Çünkü o, Mûsâ'nın tükrüğünün cilt hastalığını iyileştirdiğini, kendi baş parmağını emerek süt ihtiyacını karşıladığını ve iki gözünün arasından bir nur çıktığını gördü ki bunu ondan başkası görmemişti.

Büyüklerden biri şöyle demiştir: Peygamberlerin ve evliyânın yüzleri, Allah'ın zâtına ve sıfatlarına âid ilâhî nurların aksettiği yerlerdir; bu nurlardan müminler de kâfirler de faydalanırlar. Zira insanlar hakîkatını bilemeseler de, bu nurlarda, iyiyi kötüden ayıran pek kıymetli bir husûsiyet ve ilâhî bir haz vardır. Dolayısıyla âşık kimseye gereken; Allah'ın seçkin kullarının yüzlerindeki bu hak nurlarını, Âsiye'nin gördüğü gibi, yakîn derecesinde bir bilgi ve îman ile görmek ve müşâhede etmektir. "Kim onları görürse, Allah'ı hatırlar" sözü, böyle kimseler hakkında söylenmiştir.

Âsiye *"ya da onu evlâd (oğul) ediniriz, dedi."* Zira Mûsâ buna lâyıktır ve Firavun'un da bir erkek çocuğu bulunmamaktaydı. *"Halbuki onlar (işin sonunu) sezemiyorlardı"* yani, yanıldıklarını anlamıyorlardı.

Bu cümle, "آلُ فِرْعَوْنَ" kelimesinden haldir. Takdiri şöyledir: Firavun'un âli (kan akrabaları) sonunda bir düşman ve bir üzüntü olacak bir çocuğu aldılar. Âsiye, şöyle şöyle dedi. Ancak onlar çocuğu alırlarken, ondan fayda umarlarken ve onu evlat edinirlerken büyük bir yanılgı ve hata içinde olduklarının farkında değillerdi.

İbn Abbâs der ki: Allah'ın düşmanı Firavun da Mûsâ (a.s.) hakkında karısı Âsiye'nin dediği gibi *"Belki bize bir faydası dokunur"* deseydi; Allah onu da ondan faydalandırırdı. Ancak o, Allah'ın kendisine yazdığı şakâveti buna tercih edip hidâyeti reddetti.

Rivâyete göre Firavun'un kavmi arasında azgınlar ona şöyle dediler: "Biz, korkulan ve sakınılan çocuğun bu olduğunu zannediyor, senden korkulduğu için onun denize atıldığını düşünüyoruz. Sen onu öldür." Bunun üzerine Firavun onu öldürmeğe karar verdi. Karısı Âsiye ona dedi ki: "Bu çocuk, İsrâiloğullarından değildir." Kendisine "Bunu nereden biliyorsun?" diye sorulunca, şöyle dedi: "İsrâloğulları evlâdları üzerinde çok titrerler; öldürülme korkusuyla çocuklarını gizlerler. Dolayısıyla onlardan bir annenin kendi çocuğunu eliyle denize atacağı nasıl düşünülebilir." Yahud da Âsiye Firavun'a şöyle demiştir: "Bu çocuk büyüktür. Kâhinlerin sana haber vermesinden önce dünyaya gelmiştir. Dolayısıyla senin mülküne son verecek olan çocuk bu değildir.

Asiye, çocuğu kurtarma delillerini ve işâretlerini görünce; Firavun'dan onu kendisine hibe etmesini istedi. Firavun da artık çocuğu bıraktı. Asiye, çocuğa Mûsâ ismini verdi. Çünkü tabutu su ile ağaç arasında bulunmuştu. Bu kavmin diline göre; suya "مو", ağaca da "شى" denirdi.

*Bahru'l-hakâik'*ta şöyle denilmiştir: Kur'ân hâdî (hidâyet eden) olduğu için; rüşde (doğruya ve hakka) sevk edip yönlendirir. Rüşd; kalbin tasfiyesi, Allah Teâlâ'ya teveccüh, nefis tezkiyesi ve nefsi boş arzu ve isteklerden engellemek olunca, Mûsâ (a.s.) ve Firavun kıssası da kalb ve nefis ahvâline uygun düşer. Çünkü kalb Mûsâ'sı, zikrullah asasıyla, nefis Firavun'u ile ordusunu -kendisinin yalnız ve onların sayısının çok olmasına rağmen- gâlip gelmiştir. Hak Teâlâ, bu kıssayı Mûsâ (a.s.)'ın mevkiini yüceltmek, Kur'an belâğati için beyânı çokça yapmak ve nihâyet öncekilerde zikretmediği yeni bilgiler vermek için tekrarlamıştır.

Keşfü'l-esrâr'da denilmiştir ki: Mûsâ (a.s.) kıssasının Kur'an'da çokça anılması, onun işinin azametinin ve kadir ve kıymetinin büyüklüğünün delilidir. Mûsâ (a.s.) bu mertebe ve övgüye rağmen Muhammed (s.a.) Efendimizin yoluna tabi oldu. Nitekim Nebî (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Eğer Mûsâ (a.s.) yaşasaydı, bana tâbi olmaktan başka yolu kalmazdı.*"[90]

Mustafa (s.a.), sâhip olduğu makama ve "*Âdem su ile çamur arasında iken ben nebî idim.*" [91] sözünde belirtilen kerâmetin yüceliğine rağmen o eşiğe talip oldu ve "***Ben de ancak sizin gibi bir insanım***" (Fussilet, 41/6) dedi. Mûsâ Kelîm ise kendi makamını aşıp makamın başköşesine geçmeye talip oldu ve "***Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim!***" dedi. Mûsâ'ya "***Sen beni asla göremezsin.***" (el-A'râf, 7/143) cevabı geldi. Mustafa'ya ise "***Rabbini görmedin mi?...***" (el-Furkân, 25/45) ve "*Sen olmasaydın, âlemleri yaratmazdım*"[92] denildi. İnsanlar arasında öyle âdet olmuştur ki büyük bir yere gidip mütevazi bir şekilde ayak ucuna oturunca kendisine "Burası senin yerin değil, kalk daha üst tarafa otur" denilir. Akıllı kimseye gereken şey, Cenâb-ı Hakk'ı görebilmek için tam bir tevâzu hâlinde olmaktır.

Akıllı adam mütevazi olur
Meyve dolu ağaç başını yere eğer

Bu konuda Süheylî (ö. 581/1185)'nin, *et-Ta'rif*'i ile Muhammed b. Tayfur el-Gaznevî es-Secâvendî (560/1165)'nin *Aynü'l-Meânî*'sine bakılabilir. (Redaksiyon)

Münâvî, II, 540.

Buhari, Tabir 5; Müslim, Salat 207; Ebû Dâvud, Salat 143.

İbn Kesîr, III, 148; ed-Dürrü'l-mensûr, VI, 394.

Müsned, III, 387.

Aclûnî, II, 173.

Aclûnî, II, 214.

SÜT ANALARINI EMMESİNE MÜSAADE ETMEDİK

وَاَصْبَحَ فُؤَادُ اُمِّ مُوسٰى فَارِغًاۜ اِنْ كَادَتْ لَتُبْد۪ي بِه۪ لَوْلَٓا اَنْ
رَبَطْنَا عَلٰى قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿١٠﴾ وَقَالَتْ لِاُخْتِه۪ قُصّ۪يهِ
فَبَصُرَتْ بِه۪ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَۙ ﴿١١﴾ وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ
الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰٓى اَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ
وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ ﴿١٢﴾ فَرَدَدْنَاهُ اِلٰٓى اُمِّه۪ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ
وَلِتَعْلَمَ اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾

10. Mûsâ'nın anasının yüreğinde yalnızca çocuğunun tasası kaldı. Eğer biz, *(vaadimize)* inananlardan olması için onun kalbini pekiştirmemiş olsaydık, neredeyse işi meydana çıkaracaktı.

11. Annesi Mûsâ'nın ablasına: Onun izini takip et, dedi. O da, onlar farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi.

12. Biz daha önceden *(annesine geri verilinceye kadar)* onun süt analarını kabulüne *(emmesine)* müsaade etmedik. Bunun üzerine ablası: Size, onun bakımını namınıza üstlenecek, hem de ona iyi davranacak bir âile göstereyim mi? dedi.

13. Böylelikle biz onu, anasına, gözü aydın olsun, gam çekmesin ve Allâh'ın vâdinin gerçek olduğunu bilsin diye geri verdik. Fakat yine de pek çoğu *(bunu)* bilmezler.

"Mûsâ'nın anasının yüreğinde yalnızca çocuğunun tasası kaldı;"

"أَصْبَحَ" fiili "oldu" mânâsına gelir. "الْفُؤَادُ" kelimesi ise kalb (gönül) anlamına gelir. Kalbe "الفؤاد" denilmesi, onun yanma ve tutuşma mânâsına itibar edilmesinden dolayıdır. *(el-Müfredât, el-Kâmûs)*. Kalbe göre "fuâd", sadırdaki kalb gibidir. Yâni fuâd, kalbin ortası ve içidir ki, muhabbet ve benzeri şeylerle burada yanıp tutuşur.

Bazıları demiştir ki: Sadır, İslâm nûrunun kaynağı; kalb, îkân nûrunun kaynağı; fuâd, delîl ve burhan nûrunun kaynağı; nefis, kahr ve imtihan kaynağı; rûh, keşf ve ayân kaynağı; sır, beyan letâifinin kaynağıdır.

"الْفَرَاغُ" kelimesi meşgûliyetin zıddı olan boşluk ve boş yer mânâsına gelir. Yâni akıl ve anlayıştan boş olmayı ifâde eder. Mûsâ'nın annesi, çocuğunun Firavun'un eline düştüğünü duyunca, kendisini bir korku ve bir telaş sardı. Bu yüzden sağlıklı düşünüp

muhâkeme yapamaz hale geldi. *"Eğer biz, (vaadimize) inananlardan olması için onun kalbini pekiştirmemiş olsaydık,"* âyetindeki *"onun kalbini pekiştirmemiş olsaydık..."* ifâdesi de buna delâlet eder. Çünkü Allah Teâlâ Bedir vak'ası kıssasında "وَلِيَرْبِطَ عَلٰى قُلُوبِكُمْ" ***"kalplerinizi birbirine bağlamak için..."*** (el-Enfâl, 08/11) buyurmuş ve bununla "هُوَ الَّذٖى اَنْزَلَ السَّكٖينَةَ فٖى قُلُوبِ الْمُؤْمِنٖينَ" ***"Îmanlarına îman katsınlar diye kalplerine huzur indiren O'dur."*** (el-Feth, 48/4) âyetine işâret etmiştir. Zira ashâb-ı kiramın o anda kalpleri, şaşkınlık eseri olarak akıl ve idrakten mahrum ve hâlî değildi.

"الرَّبْطُ" kelimesi bağlamak, yâni kuvvetli düğüm atmak demektir.

Biz onun *"inananlardan"* yâni Allah'ın "Biz onu sana iâde edeceğiz" vaadini tasdik edenlerden *"olması için",* ilâhî vaadi (çocuğun kendisine geri verileceğini ve onun mürsel peygamberlerden olacağını) hatırlatmakla "*onun kalbini*" sabırla "*pekiştirmemiş olsaydık*", beşer zafiyeti ve aşırı darlanmadan dolayı *"neredeyse"* Mûsâ'nın kendi çocuğu olduğu sırrını ifşa edecek ve onu Nil nehrine attığını söyleyip "*işi meydana çıkaracaktı."*

Denilir ki: "بَدَا الشَّيْءُ", "falan şey ortaya çıktı, açıkça görüldü"; "أَبْدَاهُ" ifâdesi de "onu ortaya çıkarıp açıkça gösterdi" anlamına gelir.

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: "لَتُبْدِى بِهٖ" deki "ب" harf-i cerri, zâidedir. Yâni "تُبْدِيهِ (onu ortaya çıkaracaktı)" şeklinde anlam verilir. Yâhud da mukadder bir mef'uldür. Bu durumda takdiri, "تُبْدِى الْقَوْلَ بِهٖ" şeklindedir ve "Mûsâ sebebiyle (neredeyse) sözü ortaya çıkaracaktı" anlamına gelir.

*Arâisü'l-beyân'*da der ki: Firavun'un karısı Âsiye'nin başına gelen Mûsâ'nın annesinin de başına geldi. Âsiye'nin çocuğun yüzünde gördüğü hak nurlarını Mûsâ'nın annesi de görüp ona âşık oldu ve onun yüzünü görme şevkinin artmasıyla da kalbinde sabır kalmadı. Bu şevk, Allah'a duyulan likâ şevki gibidir. Böylece Mûsâ'nın şevki annesine üstün geldi ve az kalsın *"onun kalbini pekiştirmemiş olsaydık, neredeyse işi meydana çıkaracaktı"* yâni sırrını ifşâ edecekti. Ancak biz o kadının bizim vaadimize inananlardan olmasını lütfettik.

Burada îmânın hak mevhibesi oluşuna bir işâret vardır ki o da önce vahyetmesi sonra da hatırlatma ile kalbini mevhibe olarak pekiştirmesidir.

وَقَالَتْ لِاُخْتِهٖ قُصّٖيهِ فَبَصُرَتْ بِهٖ عَنْ جُنُبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١١﴾

11. Annesi Mûsâ'nın ablasına: Onun izini takip et, dedi. O da, onlar farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi.

"Annesi Mûsâ'nın ablasına:" "Kızına" ifâdesi yerine "kızkardeşine" buyrulması, muhabbet ve sevgi medârı olan kardeşliğin önemine dikkat çekmek içindir. Zira emre

imtisal, bununla sağlanır. Mûsâ (a.s.)'ın kızkardeşinin ismi; Îsâ (a.s.)'ın annesinin ismine uygun olarak **Meryem binti İmran**'dır. Eşinin ismi ise **Galib b. Yûşâ'**dır.

Bazıları demiştir ki: Doğrusu, isminin Meryem değil Külsüm olmasıdır. Çünkü **Zübeyr b. Bekkâr**'dan rivâyet edildiğine göre, Hatîce (r.anhâ) hasta iken Rasûlullah (s.a.) onun yanına girip şöyle buyurdu: *"Ya Hatîce! Bilir misin, Allah cennette beni, seninle beraber İmran kızı Meryem, Mûsâ'nın kızkardeşi Gülsüm -ki onun amcasının oğlu Kârûn Kimyâ'dır- ve Firavun'ın karısı Âsiye ile evlendirdi."* Hatîce (r.anhâ) dedi ki: "Ya Rasûlallah! Allah mı sana bunu haber verdi." Peygamber (s.a.): "*Evet*" dedi. Bunun üzerine Hatîce (r.anhâ) "بِالرِّفَاءِ وَالْبَنِينَ (Çoluk çocukla, saâdet ve mutluluklar)" dedi. Ve Peygamber (s.a.) Hatîce (r.anhâ)'ya cennet üzümünden yedirdi." [93]

Hatice (r.anhâ)'nın "بِالرِّفَاءِ وَالْبَنِينَ (Çoluk çocukla, saâdet ve mutluluklar)" sözü; damatla gelinin buluşup bir araya gelmesini ifâde eder. Cahiliye döneminde evlilikte söylenen bir hayır-duâ sözüdür ve bununla eşlerin rahat ve huzurlu bir yaşam sürmesi kasdedilir. Bu söz, Arapların

"رَفَأْتُ الثَّوْبَ (Elbiseyi yamadım, dürdüm)" sözünden alınmıştır. Bu söz, konu ile ilgili nehiy vârid olmadan önce söylenmiş olabilir.[94] *İnsânu'l-uyûn* (*es-Sîretü'l-Halebiyye*) adlı eserde de bu şekilde kaydedilmiştir.

Bu haber işâret eder ki, Allah Teâlâ adı geçen bu kadınları, herhangi bir kimsenin kendilerine yaklaşmasından (cinsî münâsebette bulunmasından) korumuştur. Rivâyete göre, Firavun'un yanında Âsiye'den bahsedilmiş, o da onunla evlenmeyi arzulamıştı. Âsiye ise, ne kendisinin ve ne de babasının rızâsı olmaksızın kerhen, Firavun tarafından kendisine pek çok mal verilerek evlenmişti. Gelin olup da Firavun onunla zifafa girmek isteyince Allah, onun Asiye'ye yaklaşmasına mâni oldu. İşte Firavun'un Âsiye ile hâli böyle idi ve o, sadece Âsiye'nin (yüzüne) bakmaya râzı olmuştu.

Meryem'e gelince, onun hakkında ise şöyle denilmiştir: O, amcaoğlu Yûsuf-ı Neccâr ile evlendi ve fakat Yûsuf ona yaklaşmadı. Meryem, oğlu İsâ ile Mısır'a giderken kendilerine yol arkadaşlığı yapması için onunla evlenmişti.

Mısır'da on iki yıl ikamet ettiler. Sonra oğlu ile Şam'a dönüp Nâsıra'ya yerleştiler. Mûsâ'nın kızkardeşinin ise evlendiğine dâir bir rivâyet mevcûd değildir.

"Onun izini takip et, dedi."

"قُصِّيهِ" fiili, "قَصَّ أَثَرَهُ (izini takip etti, peşisıra gitti)", fiilinden emir olarak türetilmiştir. Yani, kardeşinin izi üzerine git ve ondan haber getir.

"O da, onlar farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi."

Gülsüm peşini takip edip Firavun'un sarayına kadar geldi. Sonra kardeşini gördü. Onu uzaktan gözetleyip ona bakıyor ve gördüğünde de yanılmıyordu.

"جَنَبْتُهُ وَ أَجْنَبْتُهُ" kelimeleri "Onun yanından uzaklaşıp gittim" anlamına gelir. "الْجُنُبُ (cünüb)" kelimesi de bu fiilden türetilmiştir; çünkü kişiyi namazdan, mushafa dokunmaktan vb. şeylerden uzaklaştırır. "وَالْجَارِ الْجُنُبِ" ifâdesi "akraba olmayan uzak komşu" anlamına gelir. Aynı ifâdenin "Senin bitişiğindeki, yanındaki komşu" mânâsına geldiği de söylenir.

"وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ" Onlar bunun farkında olamadılar; yâni Mûsâ'nın kızkardeşinin kendilerini takip ettiğini ve(ya) onun Mûsâ'nın kızkardeşi olduğunu anlayamadılar.

وَحَرَّمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلُ فَقَالَتْ هَلْ اَدُلُّكُمْ عَلٰى اَهْلِ بَيْتٍ
يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ ﴿١٢﴾

12. Biz daha önceden *(annesine geri verilinceye kadar)* onun süt analarını kabulüne *(emmesine)* müsâade etmedik. Bunun üzerine ablası: Size, onun bakımını namınıza üstlenecek, hem de ona iyi davranacak bir âile göstereyim mi? dedi.

"Biz daha önceden (annesine geri verilinceye kadar) onun süt analarını kabulüne (emmesine) müsâade etmedik."

"حَرَّمْنَا (haram kıldık)" ifâdesi, yasaklamak, men etmek ve müsâade etmemek mânâlarına gelir. Nitekim Allah Teâlâ (kendisine şirk koşan kimse hakkında), فَقَدْ حَرَّمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ *"Allah ona cenneti haram kılmıştır* (girmesine mâni olmuştur)**"** (el-Mâide, 5/72) buyurmuştur. Çünkü mükellef olmayan sabî bir çocuğa tahrimin bir mânâsı yoktur. Yani, biz Mûsâ'nın süt annelerinden birini emmesine mâni olduk. Annesinin sütü dışındaki sütü içmesini engelledik; onda başka kadınların memesine karşı bir isteksizlik ve nefret yarattık. Bu, kızkardeşinin onun izini takibinden önce, veya Mûsâ'nın annesine iâdesinden önce idi. Nitekim *Celâleyn*'de de böyle geçmiştir. Veya annesinin gelmesinden önce idi. (**Ebü'l-Leys**). Ve yahut da Allah'ın geçmiş kazasında böyle idi. Çünkü biz onun annesine geri verilme kazasını takdir etmiştik. Nitekim *Keşfü'l-esrâr*'da bu görüşe yer verilmiştir.

الْمَرَاضِعُ kelimesi الْمُرْضِعُ kelimesinin çoğuludur. Süt emziren, yâni süt emzirme özelliğine sâhip olan kadın demektir. Zira emzirme sabit ve devamlı bir sıfattır. Süt emzirme fiilini yapmadığı hallerde bu kelime "tâ"sız kullanılır. Çocuğu emzirme hâlinde olan kadına ise kelime "tâ"lı olarak yani الْمُرْضِعَةُ şeklinde kullanılır. Çünkü emzirme devam eden bir sıfat olduğu için mutlaka bir alameti olması gerekir ki o kelimenin sonuna getirilen "tâ"dır. Ya da مَرْضَعٌ kelimesinin çoğuludur ki, bu durumda anlam ya emzirme yahut da emzirme mahallidir ki o da göğüstür. Yâni kadının, çocuk emzirme işine kendisini

vermesi anlamına gelir.

Âdet olan çocuğun bakımını annesinin yapmasıdır. Zira hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Çocuk için annesinin sütünden daha hayırlısı yoktur. Yahut onu saliha ve iyi bir kadın emzirir. Ahmak ve kaba bir kadının sütü ile beslenen bir çocuğa bu durum sirâyet eder ve ahmaklığın eseri bir gün mutlaka onun üzerinde görülür.”* [95]

Yine başka bir hadîs: *“Süt emme, tabiatı değiştirir.”* [96] buyrulmuştur.

İşte bu yüzden **Şeyh Ebû Muhammed Cüveynî** evine girince, oğlu İmam Ebu’l-Meâlî’yi annesinden başka bir kadının memesini emerken gördü; hemen çocuğu onun elinden aldı, başını eğdirip karnını meshedip parmağını ağzına soktu ve emdiği süt çıkıncaya kadar böyle yapmaya devam etti. Ve şöyle dedi: “Annesinden başka bir kadının sütünü içerek ahlakının bozulmasındansa ölmesi daha iyidir.” Sonra imam büyüyünce ilmî münâkaşalarda kendisine ne zaman bir durgunluk ve bir tereddüd hâli vuku bulsa şöyle derdi: “Bu hal, o emmenin artıklarındandır.” Nitekim *el-Mekâasidü’l-hasene*’de şöyle denilmiştir: Emziren kadının bazı âdet ve özellikleri emen çocuğa geçer ve o âdet ve özellikler iyi olsun kötü olsun mutlaka çocukta ortaya çıkar.

“Bunun üzerine” yâni Mûsâ’nın başkasının memesini kabul etmediğini, Firavun’un da bu işe önem verdiğini ve memesini kabul edeceği bir süt anne aradığını görünce, *“ablası”* yâni kız kardeşi dedi ki:

“Size, onun bakımını” yâni emzirme işini *“namınıza üstlenecek; hem de ona iyi davranacak;”* öğüt verip onu güzelce eğitecek*” bir âile göstereyim mi? dedi.”*

“الْكَفَالَةُ” kelimesi, kefil olmak ve taahhüd etmek; bakmak ve beslemek mânâlarına gelir. Bir kimsenin kefâletini üstlendiği ve kabul ettiği zaman: “كَفَلَ بِهِ كَفَالَةً (Ona kefil oldu)” denilir. Bir kimsenin sorumluluğunu üslenen kişiye “كَفِيلٌ (kefil)” denir. “كَافِلٌ” ise “birini bakıp besleyen” kimse için kullanılır. Yani, o âile, çocuğu yetiştirsin ve büyütsün. Sizin için süt emzirme işini yerine getirsin. Onun işine, bütün samîmiyet ve gayretleriyle sarılsın; emzirme ve yetiştirilmesinde noksan yapmasın. “النُّصْحُ (nush)” kavramı, “aldatma”nın zıddı olup “doğru ve samimi olmak” mânâsına gelir. Ameli fesad ve bozuk şeylerden temizlemek ve tasfiye etmektir. *el-Müfredât’*ta der ki: “النُّصْحُ (nush)”, sâhibinin salâhına sebep olan söz veya fiili aramaktır.

Rivâyete göre Firavun ve yakınları, Mûsâ’nın kızkardeşine: “Bakımını kim üstlenecek?” diye sorunca, o da “annem” dedi. Onlar, “onun sütü var mı?” dediler. O da: “Evet, Hârun’un sütü” dedi. Hârun’un doğumu, çocukların öldürülmediği yıla tesadüf etmişti. Bunun üzerine, “doğru söyledin” dediler.

*Fethu’r-rahman’*da der ki: Mûsâ’nın kız kardeşi onlara şöyle dedi: “O, çocuğu öldürülen bir kadındır. Şimdi en sevdiği şey, emzireceği küçük bir çocuk bulmaktır.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: Birincisi, doğruya daha yakındır. Ancak, çocuğun Nil’e bırakılıp kaybolması, onu öldürme şeklinde de yorumlanabilir.

Rivâyete göre Hâmân, onu dinleyince dedi ki: “Bu kız, çocuğu ve âilesini tanıyor; onu

tutun da çocuğun kim olduğunu size söylesin.” Bunun üzerine o dedi ki: “Ben, (bu sözümle) o âilenin Melik’e (Firavun’a) karşı samîmî olduklarını kasdettim.” Yâni o, Hâmân’ın elinden kurtulabilmek için, sözünde kullandığı “ona” zamîri’nin çocuğa değil, Firavun’a râcî olduğunu ifâde etmek durumunda kaldı. Bunun üzerine Hâmân: “Bırakın, doğru söyledi” dedi. Firavun ona, çocuğu bakacak âileyi getirmesini emretti. Annesi getirildiğinde Mûsâ Firavun’un elinde ağlıyor, o da onu oyalıyordu. Ya da Mûsâ, Âsiye’nin elindeydi; (Firavun onu alıp) annesine verdi. Mûsâ, annesinin kokusunu duyunca onunla ünsiyet kurdu ve memesini ağzına aldı.

Senin güzel kokunu sabâ rüzgârından hisseden
Tanıdık dosttan, âşinâ sözler işitir

Firavun Mûsâ’nın annesine: “Sen çocuğun neyisin? Çünkü bu, senin memen dışında bütün memeleri reddetti” dedi. O da: “Ben, hoş kokulu ve güzel sütlü bir kadınım. Bana getirilen her çocuk beni kabul etmiştir” diye cevap verdi. Bunun üzerine Firavun, çocuğu ona verip: “Haftada bir gün bizim yanımıza getir” dedi ve arkasından ücretini de yolladı. Mûsâ’nın annesi o gün sevinerek çocuğu evine götürdü. Firavun’un yakınları hergün, bakım ücreti olarak bir dinar gönderiyordu. Annesi de bunu alıyordu. Çünkü bu para hakikatta emzirme ücreti olmayıp bir harbînin malı gibi idi. Nitekim *Fethu’r-Rahman*’da bu şekilde kaydedilmiştir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Mûsâ’nın annesi, gerçekte emzirme ücretine mustahak olmaz; ancak Mûsâ’nın Firavun’un oğlu olması yönüyle ücret alması câizdir. Ancak şu kadar var ki, bu, ücrete değil sılaya hamledilir. Çünkü o, (görünürde) ücret verirse bu işi üstleniyordu. Ve yine bilindiği gibi bu ücret konusunun, şerîatlara göre değişiklik arzeden bir husus olması da muhtemeldir.

*Keşfü’l-esrâr’*da der ki: “Annesinin Mûsâ’yı denize bırakıp tekrar geri alması arasında geçen süre, bir çocuğun anneden ayrı kalabileceği bir zaman kadardır.” Sekiz gece beklediğini ve hiç meme kabul etmediğini söyleyenin bu görüşü uzak bir ihtimaldir.

فَرَدَدْنَاهُ إِلَى أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِتَعْلَمَ اَنَّ وَعْدَ اللّٰهِ حَقٌّ
وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾

13. Böylelikle biz onu, anasına, gözü aydın olsun, gam çekmesin ve Allah’ın vâdinin gerçek olduğunu bilsin diye geri verdik. Fakat yine de pek çoğu *(bunu)* bilmezler.

“Böylelikle biz onu”, yâni Mûsâyı *“anasına”,* çocuğuna kavuşmakla *“gözü aydın olsun, gam çekmesin ve Allah’ın”* onu geri verme ve mürsel peygamberlerden kılma

“*vaadinin gerçek” yâni* hak ve dönüşü olmayan ilâhî bir hakikat “*olduğunu bilsin diye geri verdik. Fakat yine de”* Firavun’un yakınlarının *“pek çoğu (bunu) bilmezler”* yâni Allah’ın vaadinin gerçek oluşundan habersizdirler.

Mûsâ sütten kesilip Firavun’a ve Âsiye’ye geri verilinceye kadar annesinin yanında kaldı. Sonra o, Firavun’un ve karısının himâyesinde yetişip büyüdü ve onların elinde terbiye oldu. Onlar onu evlâdlık edinmişlerdi. Mûsâ birgün elinde çocukların oynadığı bir ağaç dalı ile Firavun’un önünde oynarken, dalı birden kaldırdı ve dal Firavun’un başına çarptı. Firavun bu duruma öfkelenip onu bir uğursuzluk saydı ve hattâ çocuğu öldürmeğe bile teşebbüs etti. Bunun üzerine Âsiye şöyle dedi:

“Ey Melik! Kızma ve ona sert davranma. Çünkü o sabî bir çocuktur. İstersen bir tas içine kor ve altın koy; sonra bak, almak için hangisine elini uzatacak. Bunun üzerine Firavun emretti (bir tasın içine ateş koru ve altın kondu). Mûsâ, altını almak için elini uzatınca, (Allah tarafından) görevlendirilen melek onun elini tuttu, Mûsâ da elini kora çevirdi. Koru alıp ağzına götürdü. Ateş hâlindeki korun harâretini duyar duymaz onu yere attı. Âsiye, Firavun’a “onun aklının ermediğini sana söylemedim mi?” dedi. Bunun üzerine Firavun, Mûsâ’dan elini çekti ve Âsiye’ye hak verdi. O, çocuğun öldürülmesini emretmişti.

Denilmiştir ki: Mûsâ (a.s.)’ın dilinde peygamberlikten önceki tutukluk, aldığı bu ateş korunun eseridir. Nübüvvetten sonra bu yok oldu. Çünkü Mûsâ (a.s.) şöyle duâ etmişti: وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي ***“Dilimden şu düğümü çöz ki, sözümü anlasınlar”*** (Tâhâ, 20/27-28)

Şeyh Attâr (k.s.) der ki:

Mûsâ gibi bu zamanda ateş dolu leğende kalmışız
Biz Firavunun çocuğuyuz, ağzımız kor dolu

Bu ifâde, şâirin kendi döneminden ve dönemindeki insanlardan şikâyetidir; çünkü her zamanın bir Firavun’ı vardır. Mûsâ meşrebinde ve istidadında olan onunla imtihan olur. Ancak her meşakkat, rahatlık için bir mukaddimedir. Nitekim **Sâib** der ki:

Her sıkıntı, bir rahatlığın başlangıcıdır
Musanın dili yanınca, Hakla konuştu

Mutlaka sabretmek gerekir. Zira sabırla ham meyva, tatlı hâle gelir.

Bil ki, Mûsâ annesinin yitiği idi. Allah Teâlâ’ya güveni ve güzel itimâdı sayesinde Allah onu kendisine iâde etti. Aynı şekilde kalbin çocuğu da sâlikin yitiğidir. Mutlaka onu istemesi ve izini sürmesi gerekir. Zira o, Bâkî olan Allah’ın yeryüzünde halîfesi olacağı vaadedilen bir çocuktur. Kim onu tanır; ayrılık ve acısını hissederse, kıymetsiz ve fânî olanı (dünya malını) bezletmek ona daha kolay gelir.

ed-Dürrü'l-mensûr, VI, 395-396.
Nitekim Peygamberimiz bu sözü şu şekilde değiştirmiştir. بَارَكَ اللّٰهُ لَكَ وَبَارَكَ عَلَيْكَ
Beyhakî, es-Sünenü'l-kübrâ, VII, 464.
Sehâvî, Mekâsıd, s. 227.

MÛSÂ YİĞİTLİK ÇAĞINA ERİŞİNCE

وَلَمَّا بَلَغَ اَشُدَّهُ وَاسْتَوٰى اٰتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًاۜ وَكَذٰلِكَ نَجْزِى
الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤﴾ وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلٰى حِينِ غَفْلَةٍ مِنْ اَهْلِهَا فَوَجَدَ
فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِۘ هٰذَا مِنْ شِيعَتِهِ وَهٰذَا مِنْ عَدُوِّهِۚ فَاسْتَغَاثَهُ
الَّذِى مِنْ شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِى مِنْ عَدُوِّهِۙ فَوَكَزَهُ مُوسٰى فَقَضٰى عَلَيْهِۘ قَالَ هٰذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِۜ اِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ ﴿١٥﴾

14. Mûsâ yiğitlik çağına erip olgunlaşınca, biz ona hikmet ve ilim verdik. İşte biz güzel davrananları böylece mükâfatlandırırız.

15. Mûsâ, ahâlisinin habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada, biri kendi tarafından, diğeri düşman tarafından olan iki adamı birbiriyle döğüşür buldu. Kendi tarafından olanı, düşmana karşı ondan yardım diledi. Mûsâ da ötekine bir yumruk vurup ölümüne sebep oldu. *(Bunun üzerine:)* Bu şeytan işidir. O, gerçekten saptırıcı, apaçık bir düşman, dedi.

"Mûsâ yiğitlik çağına erip olgunlaşınca,"

Gençlik, insanın kuvvetli ve güçlü çağıdır. Bu da 18 ilâ 30 yaş arasıdır. "أَشُدَّ" kelimesinin binâsı câmi olup mânâsı müfreddir. Nitekim Yûsuf sûresinde de geçmişti.

"اَلْاِسْتِوَاءُ" kavramı, zekâ ve akıl yönünden kemâle erme ve 40 yaşına ulaşmaktır. Nitekim Ahkâf sûresinde ***"Nihâyet insan güçlü çağına ulaşınca..."*** dan sonra ***"ve kırk yaşına ulaşınca..."*** (el-Ahkâf, 46/15) buyrulmuştur.

Yûsuf sûresinde ise sâdece ***"Yûsuf kuvvetli çağına erişince..."*** (Yûsuf, 12/22) buyrulmuştur. Çünkü kuyuya atılınca Allah ona çocuk yaşında vahyetmişti. Mûsâ (a.s.)'a ise kırk yaşından sonra vahyetti. Nitekim devamla buyurur ki:

"Biz ona hikmet ve ilim verdik." Yâni biz ona hüküm ve ilim; peygamberlik ve din ilmini verdik. **Kâşifî** der ki: Bu kazıyye esnâsında nübüvvetin zikredilmesi, her iki vaadin doğruluğunu ortaya koyar: Onu annesine ulaştırdık ve peygamberlik de verdik.

Cumhur, Rasûlullah (s.a.)'in kırk yaşının başında peygamber olarak gönderildiği görüşündedir. Bazılarına göre, her peygamber bu yaşta gönderilmiştir. Bazıları da der ki: Peygamberler hakkında kırk yaş şartı çok önemli bir şey değildir. Çünkü Îsâ (a.s.) otuz üç yaşında peygamber iken semâya yükseltilmişti. Yûsuf (a.s.) onsekiz yaşında iken peygamberdi. Yahyâ (a.s.) bülüğ yaşından önce peygamberdi. Onun iki veya üç yaşında

iken peygamber olduğu söylenmiştir. Onun şehâdeti Îsâ (a.s.)'dan bir buçuk sene önce idi. Ve yine bazı evliyâullâhın halleri de böyledir. **Sehl b. Abdullah Tüsterî** (r.h.) bulûğa ermeden sülûka girmiş ve kendisine keşf müyesser olmuştu.

Âyette ilâhî verginin, zamanı uzasa da mutlaka kula ulaştığına işâret vardır. Dolayısıyla zamanı gelince hak tâlibine gereken, Allah'ın ihsânını beklemek ve bundan ümid kesmemektir. Çünkü muhsine (iyilik yapana) mutlaka iyilik ve ihsanla karşılık verilir. Nitekim Allah Teâlâ da şöyle buyurur:

"İşte biz" Mûsâ'yı ve annesini güzelce mükâfatlandırdığımız gibi iyilik yapanları ve *"güzel davrananları"* da *"böylece mükâfatlandırırız."*

Burada Mûsâ ve annesinin, amellerinde muhsin ve ömürlerinin başından beri müttakî kullardan olduklarına bir tenbîh vardır. Kim kendisini ihsân ehli arasına sokarsa, Allah ona en güzeli ile karşılık verir ve onu mukâfatlandırır.

Rivâyete göre bir kadın akşam yemeği yiyordu. Bir dilenci geldi, ondan bir şey istedi. Kadın kalktı ve onun ağzına bir lokma koydu. Sonra mezraya gitti ve çocuğunu bir yere koydu. Sonra bir kurt gelip çocuğu çaldı. Kadın: "Ya Rabbi, çocuğum!" dedi. Ansızın biri kurdun boğazını yakaladı ve daha hiç bir eziyete uğramadan çocuğu kurdun ağzından kurtardı ve kadına şöyle dedi: Bu lokma dilencinin ağzına koyduğun o lokmadır.

İhsan bir kaç mertebe üzeredir: Tabiat mertebesinde ihsâna şerîatle; nefis mertebesinde tarîkat ve ıslâh-ı nefisle, nefsin hevâ ve arzusunu terketmekle ulaşılır. Nefsin hazzı, kuşkusuz büyük bir hicabtır. Ruh mertebesinde ihsana marifetle; sır mertebesinde ise hakikatle ulaşılır. İhsan konusunda kulun varacağı en son nokta, Allah'da fânî olmaktır. Allah'tan kendisine hakkânî varlığın verilmesidir. Bu fenaya, Allah'ın hidâyet verip kalbini tevhid nurlarıya nurlandırdığı kimselerden başkası nâil olamaz. Çünkü tevhid saâdetlerin anahtarıdır. Nefis makamında Hak tâlibinin vaad ve vaîdle nefsini tezkiye etmek için havf ve recâ arasında olması gerekir. Kalb makamında tecelliyât-ı sıfâta nâil olabilmek için bâtınını tevhîd nurlarıyla aydınlatmalı ve tasfiye etmelidir. Ruh makamında ise tecelliyyât-ı zâta nâil olabilmek için hidâyet talep etmeli; yeis ve ümitsizliğe düşmemelidir.

Yukarıdaki âyetlerde açıkça görüldüğü gibi, Mûsâ'nın annesi Allah'ın vaadine güven ve recâ (ümid) hâlinde idi ve nihâyet çocuğu Mûsâ'ya kavuşup onun nübüvveti ile müşerref oldu. Zira nübüvvet incisinin sedefine nâil olan, onun şerefiyle şereflenir.

Bil ki, ihsan ve iyiliğe mutlaka şükür ile karşılık vermek gerekir. Allah'a şükür, ona çokça hamd ü senâ ile; vâlilere şükür, onlara yakınlık ve yardımda doğru olmakla; kendi yaşıtlarına şükür, onlara hüsn-i mukâbelede bulunmakla; kendinden aşağıda olanlara şükür ise onlara bol bol iyilik ve ihsan etmekle olur.

Sa'dî der ki:

Adamın biri çocuğun kulağını iyice çekti
Şaşkın ve bedbaht, dedi
Sana balta verdim, odun yarasın diye

Mescidin duvarını yık demedim
Dil, şükür ve hamd için yaratılmıştır
Hak bilir, onu gıybet için kullanmaz
Kulak, Kur'an ve nasihat geçididir
İftirâ ve bâtıl sözleri duymamaya çalış
Gözler, Allah'ın yaratma gücünü görürse iyidir
Kardeşinin ve dostunun ayıp ve kusurlarına karşı onları yumuver
Git şükret, çünkü nimetler içindesin
Gurur ve kibir, mahrumluk getirir
Allah bir hayrı murâd etmemişse
Kul başkalarına iyilik edebilir mi?
Ey oğul, iyilik et; çünkü insanoğlu
İhsanla avlanabilir, hayvan ise tuzakla
Kötülük etme, sonra iyi olan dostundan da kötülük görürsün
Kötülük tohumundan iyi bir meyve bitmez.

Yâni hayır meyvası, hayır ağacında olur. Nitekim acı elma da acı elma ağacında yetişir. Kim de hurma mahsûl etmek isterse toprağa hurma çekirdeği diksin.

Hikâyeye göre bir kadının, çocuklarını kendisiyle beslediği bir koyunu vardı. Bir gün bir misafiri geldi. Kadın yemek için bir şey bulamadı ve koyunu kesti. Sonra Allah Teâlâ ona kestiği koyunun yerine başka bir koyun verdi. Kadın bu koyunun memesinden bal ve süt sağıyordu. Bu durum insanlar arasında meşhur oldu. Bir gün kendisine ziyâretçiler gelip bunun sebep ve hikmetini sordular. "O koyun müridlerin kalbinde otlardı" dedi. Yâni Allah Teâlâ, o kadını misafirine koyun yedirerek ihsanda bulunmasından dolayı bir başka koyunla mükâfatlandırmış ve onun bu bezli ve iyiliği gönülden ve kalp huzuruyla olduğu için onun mahsûlünü de koyunun memesinden süt ve bal akıtarak ortaya koymuştur. Bu sebeple, ihlâsla yapılan iyilik ve ihsanın karşılığı da ancak Rahman tarafından husûsî bir iyilik ve ihsan ile karşılık bulur.

Cimri ve eli sıkı olmanın karşılığı da "ihsan"dan mahrum kalmaktır. Allah Teâlâ'dan bizleri de nefisleri için kendisini talep ve irâdede, saâdeti tahsilde, siyâde (yücelik ve hüküm sürmede) ve ziyâdeyi elde etmede ihsan üzere olan kullarından kılmasını niyâz ederiz.

وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلٰى حِينِ غَفْلَةٍ مِنْ اَهْلِهَا فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ
يَقْتَتِلَانِ هٰذَا مِنْ شِيعَتِهِ وَهٰذَا مِنْ عَدُوِّهِ فَاسْتَغَاثَهُ الَّذِى مِنْ شِيعَتِهِ
عَلَى الَّذِى مِنْ عَدُوِّهِ فَوَكَزَهُ مُوسٰى فَقَضٰى عَلَيْهِ قَالَ هٰذَا مِنْ
عَمَلِ الشَّيْطَانِ اِنَّهُ عَدُوٌّ مُضِلٌّ مُبِينٌ ﴿١٥﴾

15. Mûsâ, ahâlîsinin habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada, biri kendi tarafından, diğeri düşman tarafından olan iki adamı birbiriyle döğüşür buldu. Kendi tarafından olanı, düşmana karşı ondan yardım diledi. Mûsâ da ötekine bir yumruk vurup ölümüne sebep oldu. *(Bunun üzerine:)* Bu şeytan işidir. O, gerçekten saptırıcı, apaçık bir düşman, dedi.

"Mûsâ, ahâlîsinin habersiz olduğu bir sırada şehre girdi."

Mûsâ (a.s.), Firavun'un sarayından çıktı ve şehre gitti. Çünkü onun sarayı, ***"Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi."*** (el-Kasas, 28/20) âyetinde de beyan olunacağı gibi Mısır'ın kenar mahallinde idi. Denilmiştir ki; burada kasdedilen Mısır diyarındaki Menaf (Münif) şehridir; burası Mûsâ'nın Firavunu'nun ikamet ettiği şehirdir. Orada tahtının altından akan ırmaklar vardı. Nil'in batı yakasında Mısır'ın Fustat şehrine oniki mil mesafede idi. Bugün burası Mısır-ı kadîme (Eski Mısır) olarak bilinir.

Bu şehir Mısır diyarında Tûfan'dan sonra imar edilen ilk şehirdir. Mısır'daki hükümdarlık, eski tarihlere kadar uzanır.

Mûsâ (a.s.), halkının habersiz olduğu bir anda; yâni onların âdeten şehre giriş vakitlerinin dışındaki bir zamanda şehre girdi. **İbn Abbas** (r.a.), der ki: O, öğle vaktinde, halkının kaylûle istirahatında olduğu bir anda şehre girmişti ve yollar boştu.

"Orada, biri kendi tarafından, diğeri düşman tarafından olan iki adamı birbiriyle döğüşür buldu."

Orada biri kendi taraftarlarından, öbürü düşmanlarından olup dövüşen iki adam gördü. "يَقْتَتِلَانِ (dövüşüyorlar)" cümlesi, "رَجُلَيْنِ (iki adam)" kelimesinin sıfat cümlesidir. "اَلْاِقْتِتَالُ (vuruşmak)", birbirini öldürmek, dövüşmek ya da kavga etmek mânâlarına gelir. "مِنْ شِيعَتِهِ" kendi ırkından ve dîninden demektir. Bunlar İsrâiloğulları'dır. Zikredilen bu kimsenin Sâmîrî olduğu da rivâyet edilmiştir. Nitekim *Fethu'r-Rahmân*'da bu şekilde kaydedilmiştir. "هٰذَا (bu)" işâret zamiri, burada hikâye üslûbu ile zikredilmiştir. Yoksa bu adam ile Mûsâ'nın düşmanından olan kimse, hâdise Rasûlullah (s.a.)'e anlatılırken hâzır değil idiler. Ancak bu iki kimse, Mûsâ'nın onlarla karşılaştığı zamana işâretle hâzır olduğundan Allah Teâlâ onların o zamanki hallerini hikâye etmiştir. "الْعَدُوُّ (düşman)" kelimesi müfred ve cemi olarak kullanılır; "din yönünden muhâlif ve düşman" mânâsına gelir. Bunlar Kıptîler'dir. Adamın isminin "Kaytun" olduğu söylenir. Nitekim *Keşfü'l-esrâr*'da bu şekilde kaydedilmiştir.

Bu kimse, Firavun'un ekmekçisi idi. Yukarıdaki İsrâilliyi, Firavun'un mutfağına odun taşıtmak için kullanmak istiyordu.

"Kendi tarafından olanı, düşmana karşı ondan" yâni Mûsâ'dan *"yardım diledi."*

“فَاسْتَغَاثَهُ” cümlesi, “yardımla imdâd diledi” mânâsınadır. Bu nedenle “عَلَى” harf-i cerri ile müteaddi olmuştur. Denilir ki: “إِسْتَغَثْتُ” yâni “Ben yardım taleb ettim.”

Kendi kavminden olan kimse düşmanı olana karşı Mûsâ’dan yardım istedi. Yani, Sıbtî olan Kıptî’yi def etmek için ondan yardım istedi. Mûsâ (a.s.)’a Allah tarafından bir güç ve kuvvet verilmişti. Kıptî’ye elini ondan çekmesini söyledi. Kıptî, Mûsâ’nın sözünü dinlemedi.

“Mûsâ da ötekine bir yumruk vurup ölümüne sebep oldu.”

“الوَكْزُ” kelimesinin okunuşu “الوَعْدُ” kelimesi gibidir. İtmek, yumruğu ile vurmak ve yaralamak mânâlarına gelir.

Mûsâ (a.s.) yumruğu ile vurunca, o da yumruk attı. Sonra Mûsâ (a.s.) ikinci kez daha şiddetli vurunca Kıptî düşüp öldü. Mûsâ (a.s.) pişman oldu ve onu kumun içine gömdü.

Yapıp ettiğin ve bitirdiğin her şey için “قَضَيْتُ عَلَيْهِ (Onu bitirdim, îfâ ettim, yerine getirdim) denir.

*el-Müfredât’*ta der ki: قَضَى عَلَيْهِ fiili ile “ölmek” tâbir olunur. Denilir ki: ***“Adağını yerine getirdi, öldü, şehit oluncaya kadar savaştı”*** (el-Ahzâb, 33/23). Çünkü o bu dünyada kendisine tahsis edilen işini hall ü fasl etti, bitirdi. “القَضَاءُ (kazâ)” ifâdesi, “yerine getirmek, îfâ etmek, kazâ etmek” mânâlarına gelir.

“(Bunun üzerine:) Bu” yâni öldürme *“şeytan işidir. O”* yâni şeytan, *“gerçekten saptırıcı,”* Âdemoğlu için *“apaçık bir düşman, dedi.”* Yâni şeytanın iğvâ ettiği kimsenin fiilidir, benim gibilerin değil.

Amelin şeytana izâfe edilmesi, onun iğvâ ve vesvesesi ile olduğu içindir. Çünkü o, kâfirleri öldürmekle emrolunmamıştı. Yahud da Mûsâ (a.s.) onların arasında güvenilir bir kimse idi ve onlara hile yapması ve pusu kurması mümkün değildi. Bu iş, fiilen bir hatâ olduğu için Mûsâ (a.s.)’ın ismet sıfatına bir zarar getirmez. O bunu şeytanın amelinden saymış ve onu zulüm olarak isimlendirmiştir. Aslında bu hatâ olduğu için küçük günahlardan olmuş olsa da, Mûsâ (a.s.), Allah Teâlâ’ya karşı nefsinde bunu büyük bir hatâ görerek tevbe-i istiğfar etmiştir. Nitekim böyle bir davranış da mukarreb kulların bir âdeti ve sünnetidir. Ve yine bu hâdise Mûsâ (a.s.)’ın peygamberliğinden önce vukû bulmuş idi.

SUÇLULARA ASLA ARKA ÇIKMAYACAĞIM

قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي ظَلَمْتُ نَفْس۪ي فَاغْفِرْ ل۪ي فَغَفَرَ لَهُۜ اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّح۪يمُ
﴿١٦﴾ قَالَ رَبِّ بِمَٓا اَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ اَكُونَ ظَه۪يرًا لِلْمُجْرِم۪ينَ ﴿١٧﴾
فَاَصْبَحَ فِي الْمَد۪ينَةِ خَٓائِفًا يَتَرَقَّبُ فَاِذَا الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ بِالْاَمْسِ
يَسْتَصْرِخُهُۜ قَالَ لَهُ مُوسٰٓى اِنَّكَ لَغَوِيٌّ مُب۪ينٌ ﴿١٨﴾ فَلَمَّٓا اَنْ اَرَادَ اَنْ
يَبْطِشَ بِالَّذ۪ي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَاۙ قَالَ يَا مُوسٰٓى اَتُر۪يدُ اَنْ تَقْتُلَن۪ي كَمَا
قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْاَمْسِۗ اِنْ تُر۪يدُ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْاَرْضِ وَمَا
تُر۪يدُ اَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِح۪ينَ ﴿١٩﴾ وَجَٓاءَ رَجُلٌ مِنْ اَقْصَا الْمَد۪ينَةِ
يَسْعٰىۘ قَالَ يَا مُوسٰٓى اِنَّ الْمَلَاَ يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ اِنّ۪ي
لَكَ مِنَ النَّاصِح۪ينَ ﴿٢٠﴾ فَخَرَجَ مِنْهَا خَٓائِفًا يَتَرَقَّبُۘ قَالَ رَبِّ
نَجِّن۪ي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِم۪ينَۜ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَٓاءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسٰى
رَبّ۪ٓي اَنْ يَهْدِيَن۪ي سَوَٓاءَ السَّب۪يلِ ﴿٢٢﴾

16. Mûsâ: Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim *(başıma iş açtım)*. Beni bağışla dedi, Allah da onu bağışladı. Çünkü, çok bağışlayıcı, çok esirgeyici olan ancak O'dur.

17. Mûsâ: Rabbim! Bana lütfettiğin nimetlere andolsun ki, artık suçlulara *(ve suça itenlere)* asla arka çıkmayacağım, dedi.

18. Şehirde korku içinde, *(etrafı)* gözetleyerek sabahladı. Bir de ne görsün, dün kendisinden yardım isteyen kimse, feryâd ederek yine ondan imdat istiyor. Mûsâ ona *(yardım isteyene)* dedi ki: Doğrusu sen, besbelli bir azgınsın!

19. Mûsâ, ikisinin de düşmanı olan adamı yakalamak isteyince, o adam dedi ki: Ey Mûsâ! Dün bir cana kıydığın gibi, bana da mı kıymak istiyorsun? Demek, ıslah edicilerden *(düzelticilerden)* olmak istemiyor da, bu yerde ille yaman bir zorba olmayı arzuluyorsun sen!

20. Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi: Ey Mûsâ! İleri gelenler seni öldürmek için hakkında müzakere ediyorlar. Derhal *(buradan)* çık! İnan ki ben senin iyiliğini isteyenlerdenim, dedi.

21. Mûsâ korka korka, *(etrafı)* gözetleyerek oradan çıktı. "Rabbim! Beni zalimler güruhundan kurtar" dedi.

22. Medyen'e doğru yöneldiğinde: Umarım, Rabbim beni doğru yola iletir, dedi.

"Mûsâ: Rabbim!" Kıptîyi bir emir olmadan öldürmekle *"doğrusu kendime zulmettim* (başıma iş açtım). *Beni(m günahımı) bağışla, dedi, Allah da"* bu tevbesine binâen "*onu"* Mûsâ (a.s.)'ı "*bağışladı."* O kullarının günahlarını bağışlamada ve onlara rahmet edip acımada Gafûr ve Rahim'dir. *"Çünkü, çok bağışlayıcı, çok esirgeyici olan ancak O'dur."*

"قَالَ (dedi)" fiilinin araya girişi, birincisinin aksine ikincisi duâ ve münâcât olan iki farklı kelâmı birbirinden ayırmak içindir.

قَالَ رَبِّ بِمَٓا اَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ اَكُونَ ظَهِيرًا لِلْمُجْرِمِينَ ﴿١٧﴾

17. Mûsâ: Rabbim! Bana lütfettiğin nimetlere andolsun ki, artık suçlulara *(ve suça itenlere)* asla arka çıkmayacağım, dedi.

Mûsâ: Rabbim!" tevbemi kabul edip beni affetmek suretiyle "*Bana lütfettiğin nimetlere andolsun ki, artık suçlulara (ve suça itenlere) asla arka çıkmayacağım,"* onlara yardımcı olmayacağım, *"dedi."*

"رَبِّ بِمَٓا اَنْعَمْتَ عَلَيَّ" ifâdesi, ya cevabı mahzuf bir kasemdir ki bu durumda takdiri şu şekilde olur: "Beni mağfiret etmek suretiyle bana nimet vermenden dolayı senin üzerine yemin ederim ki mutlaka tövbe edeceğim…" Ya da şefkat ve merhamet dilemedir ki bu durumda anlamı şu şekilde olur: Bana verdiğin ihsanın hakkı için beni koru ki cürme sevk edene asla yardımcı olmayayım.

Arapça'da "ظَاهَرْتُهُ" demek, "yanında olmakla onun sırtını kuvvetlendirdim" anlamına gelir. "الجُرْمُ (cürm)" kelimesi ise, "suç ve günah" mânâsına gelir ve fâiliyle alâkayı kesmeyi gerektirir. Aslı "القَطْعُ (kesmek)" kelimesidir.

İbn Atâ der ki: Allah'ın nimetlerini bilen ârif; nimetin sâhibine muhâlefet edene muvâfakat etmeyen kimsedir. Mün'imi (nimet vereni) bilen arif; hiç bir halde O'na muhâlefet etmeyen kimsedir.

İbn Abbâs (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre, o şöyle demiştir: Mûsâ (a.s.), "mücrimlere destek olmayacağım" derken, mü'min olanını kâfir olanından istisnâ etmemiş ve ileride geleceği gibi bu nedenle tekrar mücrimlere yardımla imtihan olmuştur.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: "Mücrim" ile burada kasdedilen; kötü bir fiil işleyen suçlu bir kimsedir. Bu nedenle âyette zikredilen İsrâilli'nin kâfir olması gerekmez. Nitekim âyette geçen "Bu, Mûsâ'nın kavminden" ve "ikisinin (kendisinin ve yardım isteyenin) de düşmanı olan adamı" ifâdeleri, bu hususa delâlet eder. Şu kadar var ki İsrâiloğulları

Mûsâ'dan önce Yâkub'un dîni üzere idiler ve bu sebeple Firavun kendisine ibâdet ettirmek suretiyle onları hor ve hakir kılmıştır. **İbn Abbâs** (r.a.)'ın "mücrimlere yardımcı olmayacağım" sözünü "kâfirlere yardımcı olmayacağım" şeklinde tefsir etmesi, "mücrim" lâfzının mutlak olarak kullanıldığında bir şiddet ve tağlîz ifâdesi olarak fâsık mümine de delâlet ettiğini gösterir.

Sonra bu duâyı ve "رَبِّ بِمَا اَنْعَمْتَ عَلَيَّ" kavl-i celîlini, insanlar arasında din, mülk ve benzeri konularda ayrılık ve ihtilaf çıkınca okumak müstehab görülmüştür. Mûsâ (a.s.), iki kimse dövüşürken Allah'a böyle ilticâda bulunmuştur. **İbn Ömer** (r.a.) da, **Ali** ve **Muâviye** (r.a.) savaşırken bu âyetleri okuyarak Allah'a duâ etmiştir. Nitekim *Keşfü'l-esrâr*'da bu şekilde kaydedilmiştir.

Yine âyette filozoflar, brahmanlar, ruhbanlar ve benzeri mücrimlerin yapmış oldukları mücâhedelerin şeytanın amelinden olduğuna da bir işâret vardır. Onlar, şerîat ve ona tabi olmak için değil; nefsin arzu ve isteklerini yerine getirmek için mücâhede eden günahkâr kimselerdir.

فَاَصْبَحَ فِى الْمَدٖينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ فَاِذَا الَّذٖى اسْتَنْصَرَهُ بِالْاَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُ قَالَ لَهُ مُوسٰى اِنَّكَ لَغَوِىٌّ مُبٖينٌ ﴿١٨﴾

18. Şehirde korku içinde, *(etrafı)* gözetleyerek sabahladı. Bir de ne görsün, dün kendisinden yardım isteyen kimse, feryâd ederek yine ondan imdat istiyor. Mûsâ ona *(yardım isteyene)* dedi ki: Doğrusu sen, besbelli bir azgınsın!

"Şehirde korku içinde, (etrafı) gözetleyerek sabahladı." Yâni Mûsâ (a.s.) şehirde sabah vaktine girdi, demektir. Âyette öldürme hâdisesi ile şehre girişin akşam ile yatsı arasında insanlar kendi işleriyle meşgul iken vuku bulduğuna işâret vardır. Nitekim bazı müfessirler bu görüştedir.

"خَائِفًا (korkarak)" kelimesi hâl ifâdesidir. Yâni Mûsâ (a.s.), Firavun ve yakınları tarafından kendisine gelebilecek bir zarardan dolayı etrafını gözetleyerek ve kısas gereği öldürülmesinin talep edilmesinden korkarak olayla ilgili haberleri, hakkında konuşulanları ve kâtilin bilinip bilinmediğini araştırarak sabahladı. "التَّرَقُّبُ" kelimesi, istenmeyen ve hoşlanılmayan bir şeyin beklenilmesi anlamına gelir. *Müfredât*'ta "تَرَقَّبَ" fiilinin, gözetleyerek ve etrafı kontrol ederek sakınma ve korunma anlamına geldiği kaydedilmiştir. Bu, ya mahfuz (korunulan) şahsın durumunu gözetmekten (hukukuna riâyetten); ya da o kimsenin önemli biri şahıs oluşundan dolayıdır. "فَاِذَا" ifâdesi mufacee içindir; yâni "ansızın" ve "birdenbire" mânâlarına gelir.

"Bir de ne görsün, dün kendisinden yardım isteyen kimse, feryâd ederek yine ondan imdâd istiyor."

Mûsâ (a.s.) ansızın baktı ki, dün öldürülen kıptîyi def edip savmak için kendisinden yardım isteyen İsrâilli, âvâzı çıktığı kadar bağırıyor ve Mûsâ'dan yine yardım istiyor.

"الْاِسْتِصْرَاخُ", bağırarak imdât taleb etmek, yardım istemek demektir. "الصُّرَاخُ" ise çığlık, şiddetli ses ve yardım istemek mânâlarına gelir (*Kâmûs*).

"*Mûsâ ona*" yâni dün Firavun âilesine mensup başka bir kişiye karşı kendisinden "*yardım isteyen*" İsrâilliye "*dedi ki: Doğrusu sen, besbelli"* sapıklık ve zulmü âşikâr *"bir azgınsın!*" Çünkü bir adamın ölümüne sebep oldun ve şimdi de başka biriyle dövüşüyorsun. Yani ben, dün düştüğüm hatâya senin sebebinle düştüm. Şimdi de tekrar beni başka bir günaha düşürmeğe çalışıyorsun.

"غَوِيٌّ" kelimesi; "فَعِيلٌ" vezninde olup "sapan, azgın" mânâsına gelir. "مُبِينٌ" ise sapıklık ve azgınlığı apaçık demektir.

فَلَمَّٓا اَنْ اَرَادَ اَنْ يَبْطِشَ بِالَّذ۪ي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَاۙ قَالَ يَا مُوسٰٓى اَتُر۪يدُ
اَنْ تَقْتُلَن۪ي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْاَمْسِۗ اِنْ تُر۪يدُ اِلَّٓا اَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْاَرْضِ وَمَا تُر۪يدُ اَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِح۪ينَ ﴿١٩﴾

19. Mûsâ, ikisinin de düşmanı olan adamı yakalamak isteyince, o adam dedi ki: Ey Mûsâ! Dün bir cana kıydığın gibi, bana da mı kıymak istiyorsun? Demek, ıslah edicilerden *(düzelticilerden)* olmak istemiyor da, bu yerde ille yaman bir zorba olmayı arzuluyorsun sen!

"Mûsâ, ikisinin de düşmanı olan adamı yakalamak isteyince,"

"الْبَطْشُ" kelimesi, birşeyi şiddetle tutup yakalamak ve üzerine çullanmak anlamına gelir. Mûsâ (a.s.), hem kendisinin ve hem de yardım isteyen İsrâilli'nin düşmanı olan kıptînin -ki kıptîler genel olarak İsraillilerin düşmanıdır- elini kuvvetle tutunca yâni onu yakalamak isteyince… *"O adam"* yâni İsrailli Mûsâ'nın: "Belli ki sen, apaçık bir azgınsın" diye hitâb etmesinden dolayı kendisine kızdığını düşünüp yakalayacağını zannederek "*dedi ki:"*

Yahud da "قَالَ (dedi)" fiilinin zamiri İsrailli değil de Kıptî'dir; yâni "*Kıptî dedi ki:*" demektir. Bu durumda âyet şu şekilde yorumlanır: Sanki Kıptî, Mûsâ ile İsrâilli'nin yukarıdaki konuşmalarından dün katledilen kıptînin bu İsrâilli için öldürülmüş olduğunu düşünmüş ve bu gâlib zannına binaen demiştir ki:

"Ey Mûsâ! Dün bir cana kıydığın gibi, bana da mı kıymak istiyorsun? Demek" güzel söz ve fiil ile insanların arasını bularak ıslah eden ve düşmanlıkları ortadan kaldırmağa çalışan *"ıslah edicilerden (düzelticilerden) olmak istemiyor da, bu yerde ille yaman bir zorba olmayı arzuluyorsun sen!"*

"الْجَبَّارُ", işlerin sonunu düşünmeden istediğini yapan, insanlara vuran, öldüren ve

zulmeden kimse demektir.

Bu sözler, şehirde yayıldı ve Firavun ve adamlarının kulağına kadar ulaştı. Ve böylece dünkü öldürme hadisesinin Mûsâ tarafından işlenmiş olduğu ortaya çıkmış oldu. Halbuki bu olayı o İsrailliden başkası görmemişti. Bunun üzerine Firavun ve adamları Mûsâ'yı öldürmeye karar verdiler. Firavun'un yakınlarından bir mü'min -ki o, Mûsâ'nın amcasının oğludur- bu kararı Mûsâ'ya haber vermek için harekete geçti.

وَجَاءَ رَجُلٌ مِنْ اَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعٰى قَالَ يَا مُوسٰى اِنَّ الْمَلَاَ
يَأْتَمِرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ اِنّ۪ي لَكَ مِنَ النَّاصِح۪ينَ ﴿٢٠﴾

20. Şehrin öbür ucundan bir adam koşarak geldi: Ey Mûsâ! İleri gelenler seni öldürmek için hakkında müzâkere ediyorlar. Derhal *(buradan)* çık! İnan ki ben senin iyiliğini isteyenlerdenim, dedi.

"Şehrin öbür ucundan" ya da ön mahallerine yakın yerden *"bir adam"* yâni Mûsâ'nın amcaoğlu olan Hırbîl *"koşarak geldi:"*

"قَصَوْتُ عَنْهُ" ve "أَقْصَيْتُ" ifâdeleri, "Ben ondan uzaklaştım"; "uzaklaştım" anlamlarına gelir. "الْقَصِىُّ" kelimesi ise "uzak" mânâsına gelir. "يَسْعٰى" ifâdesi, "رَجُلٌ" kelimesinin sıfat cümlesidir. Yâni koşarak hızlı hızlı yürüyordu ve nihâyet Mûsâ (a.s.)'ın yanına ulaştı ve:

"Ey Mûsâ! İleri gelenler seni öldürmek için müzâkere ediyorlar."

Ey Mûsâ, Firavun'un ileri gelenleri, senin için toplantı yapıyorlar ve senin durumunu istişâre ediyorlar…

"Müşâvere" kavramı, "إِئْتِمَارٌ" kelimesi ile ifâde edilmiştir; çünkü istişâre edenlerden her biri diğerine emreder ve o da bu emri kabullenir. (Yâni fiilde mutâvaat mânâsı vardır.)

"Derhal (buradan) çık! İnan ki ben senin iyiliğini isteyenlerdenim, dedi."

Ben sana nasihat edenlerdenim; yâni iyiliksever ve merhametlilerdenim. Şehirden çık; zira böyle yapman senin menfaatin îcâbıdır.

"لَكَ" kelimesinin başındaki harf-i cer, beyan içindir. Sanki şöyle denilmiştir: "Bu nasihati senin için söylüyorum." Yoksa "النَّاصِحِينَ" kelimesinin sılası değildir. Zira sılanın mâmülü, mevsûlün (ki bu "النَّاصِحُ" kelimesindeki elif-lâm takısıdır) önüne geçemez.

فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِى مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢١﴾

21. Mûsâ korka korka, *(etrafı)* gözetleyerek oradan çıktı. "Rabbim! Beni zalimler gürûhundan kurtar" dedi.

"Mûsâ korka korka," yolda *(etrafı)* kollayarak ve kendisini arayanların yetişmesini "*gözetleyerek"* hemen o an azıksız, binitsiz ve arkadaşsız *"oradan"* yâni şehirden *"çıktı. Rabbim! Beni zâlimler gürûhundan"* yâni beni Firavun ve adamlarından tekrar *"kurtar",* onların bana yetişmesine mânî ol, beni onlardan koru *"dedi."* Allah da duâsını kabul etti ve -ileride geleceği gibi - Mûsâ (a.s.)'ı onların tasallutundan kurtardı. Bu konu ilerde gelecek.

Bazı ârifler demişlerdir ki: Allah Teâlâ bir kulunu yalnız kendisine tahsis etmek isterse, onu hoşa gitmeyen kötü bir duruma düşürür; o da Allah'ın dışındaki şeyleri terkedip sırf Allah'a ilticâ eder, ona sığınır. O, imtihandan korkarak Allah'a firar edince, Rahman'ın cemâlini bulur ve bilmiş olur ki, âlemde bütün cereyan eden şeyler, murâdına vuslat için bir vâsıtadır.

*Mesnevî'*de der ki:

Gencin biri bir kadına vurulmuştu
Bir türlü vuslat gerçekleşmiyordu
Aşkı ona yeryüzünde çok işkence etmişti
Peki, neden aşk en baştan düşmanlık besler?
Aşk, niye en başından kan dökücüdür?
Yabancı olanlar kaçsın diye mi?
Âşık, kadının yanına bir elçi gönderdiğinde
Elçi kıskanarak onun yolunu keserdi
Vefâsını anlatmak için sabâyı elçi edecek olsa
Sabâ rüzgârı tozlarla kararırdı
Kıskançlık, çözüm yollarını tıkadı
Düşünce ordusunun sancağı kırıldı
Böylece hüznünün başakları samandan ayrılır
Gece yolcularına ay gibi kılavuz olurdu
Adam, gece bekçisinin korkusuyla bahçeye atladı
Orada mum ve lamba gibi yârini buldu
O güzel yüzlü sevgili de bahçedeymiş
Adam sekiz yıldır acısıyla yanıp tutulmuş
Onun gölgesini bile görme imkânı yoktu
Zümrüd ü anka'dan bahsedilirmişçesine dinlerdi söylenenleri
Ancak o güzel ona tesadüfen görünmüştü
O görmeyle de onun gönlünü çalmıştı
Genç adam bahçeye bir güzel girince

Kendiliğinden batıverdi ayağı hazineye
Allah meğer bekçiyi sebep kılmıştı
Geceleyin bekçinin korkusuyla bahçeye koşsun diye
O anda sebepleri yaratan Allah'a döndü, şöyle dedi:
Ey Rabbim, sen bekçiye merhamet et
Rabbim, bir dikeni bile hor görmeyeyim diye
Bu işi sebep kıldın
Öyleyse dünyada mutlak kötü yoktur
Şunu da bil ki kötü görecelidir
Yılanların zehri yılan için hayattır
Buna karşılık insan için bir ölümdür
Sudaki yaratıklara deniz bahçe gibidir
Karadakiler içinse ancak ölüm ve acıdır
Ne kadar sevimsiz olsa da seni sevgiline götüren bir kılavuzdur
İşte bu yüzden sevimli ve dosttur sana
Aslında her düşman ilacındır, iksirindir
Yararlıdır sana, gönlüne şifadır
Çünkü ondan bir boşluğa kaçarsın
Allah'ın lütfundan yardım dilersin
Hakikatte dostların düşmandır sana
Çünkü seni Hakk'ın huzurundan uzaklaştırıp meşgul ederler

Âşık, imtihan yolundan Hakk'a yönelince, korkar ve ehl-i dalâletten birinin kendisini takip etmesinden endişelenip etrafı gözetler. Allah da bu kulunun vuslatı için, o kimseye mâni olur. Zira kul Allah yolunda oldukça, korku ondan ayrılmaz. Allah Teâlâ'dan kendisine vâsıl olmayı isteriz ki O, kendisinden istenilenlerin en hayırlısıdır.

وَلَمَّا تَوَجَّهَ تِلْقَٓاءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسٰى رَبّ۪ٓي اَنْ يَهْدِيَن۪ي سَوَٓاءَ السَّب۪يلِ ﴿٢٢﴾

22. Medyen'e doğru yöneldiğinde: Umarım, Rabbim beni doğru yola iletir, dedi.

"Medyen'e doğru yöneldiğinde:"

"التَّوَجُّهُ" kelimesi; yönelmek ve gitmek demektir. "التِّلْقَاءُ" kelimesi, "لَقِيتُ" den "تِفْعَال" vezninde geniş anlamlı bir masdardır. Karşılaşma ve buluşma mânâlarına geldiği gibi, zarf olarak sadece "karşısı, hizâsı" anlamına da gelir. Burada zarf mânâsında kullanılmıştır. "جَلَسَ تِلْقَاءَهُ" denilir ve "karşısına, hizâsına oturdu" anlamına gelir.

Medyen, Kızıldeniz sâhili üzerinde olup **Şuayb** (a.s.)'ın memleketidir. İbrâhim

(a.s.)’ın Kantura isimli hanımından olan Medyen b. İbrâhim (a.s.)’ın ismiyle anıla gelmiştir. Medyen, orada kendi adına bir mesken edinmişti. Sonra burası ona nisbet edilmiştir. Bu diyar, Firavun’un hâkimiyeti altında değildi. Mısırla arasındaki uzaklık, Kûfe ile Basra arasında olduğu gibi sekiz günlük yol mesafesidir. Yani, Mûsâ (a.s.) yönünü Medyen tarafına yöneltince ve o tarafa dönünce; yolu bilmediği için sadece Allah’a tevekkül ederek ve O’na hüsn-i zan besleyerek kendi kendine:

“Umarım, Rabbim beni doğru yola iletir, dedi.”

Alışıla gelen, yürümek için girilen yola “السَّبِيلْ” denir. Mûsâ (a.s.)’ın önüne üç yol çıkmıştı; o ortadaki yola girdi. Onu takip edenler de peşinden geliyordu. Aralarında şöyle dediler: Kaçak kimse, nefsinden korktuğu için ortadaki yola girmez. İki taraftaki yolun birine sapar. Böylece onlar yandaki iki yola girdiler ve Mûsâ (a.s.)’ı bulamadılar.

Sonra Mûsâ (a.s.) geceli gündüzlü sekiz gün azıksız, yiyeceksiz, yalınayak ve midesi aç olarak yürüdü. Sekiz gün ağaç yapraklarının dışında bir şey yemedi. Nihâyet Medyen’e vardı.

Sülemî şöyle der: Mübarek yüzü Medyen’e doğruydu, ancak gönlü Hazret-i Zü’l-Medyen’e müteveccihti. Medyen çölünün yollarını, Allah’a kavuşma arzu ve iştiyâkıyla kat’ ediyordu.

Senin gamın bana yâr olalı yokluğa yüz koydum
Böyle bir yol arkadaşı olana âvârelik ne hoştur

Bazıları demiştir ki: Medyen, ezel ve ebed âlemine işâret eder. Mûsâ (a.s.), Medyen tarafında hakîkat nesimini (hayatını ve ruhunu) buldu. Çünkü orada Şuayb (a.s.) vardı. Karşılaşmak ve görüşmek (müşâhede ve lika) için o tarafa yöneldi. Nitekim Peygamber (s.a.) buyurur ki: “*Yemen tarafından Rahman’ın nefesini duyuyorum.*”[97] O, bu sözüyle, **Üveys Karanî** (r.a.)’ın kalb bahçesinden Hak nesîmini duyduğunu haber veriyordu. Dolayısıyla evliyaullâhın yaşadıkları yerlerde nefhalar vardır, onlarla karşılaşmalarda bereketler hâsıl olur.

Bazıları demiştir ki: Mûsâ Kelîmullâh’a nübüvvet libası giydirmek, peygamberlik ve Hak’la konuşma makamına erdirmek murâd edilince, ilk olarak sıkıntı ve belâ çevgânının kıvrımına koydular ki o yük ve fitneler içinde pişti. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurdu: ***“Seni iyiden iyiye denemeden geçirdik.”*** (Tâhâ, 20/40). Korkuyla Mısır’dan çıktı. Allah’a yakardı. Âlemlerin Rabbi olan Allah onun duâsını kabul etti ve onu düşman korkusundan emin kıldı. Gönlüne sekîne indi ve rahatladı. Gönlüne şöyle denildi: “Korkma, Hak Teâlâ küçükken Firavun’un odasında onun yüzüne tokat vurduğunda seni kendi koruması ve himayesine aldı ve düşmana vermedi. Bugün de aynı şekilde kendi muhâfazası altında tutmaktadır, düşmana vermez.”

Sonra Mûsâ (a.s.) gönlü ilâhî fütûhla dolu olarak çöle yöneldi; kasdı Medyen değildi.

Ancak Allah Teâlâ onu Medyen'e attı; orada bir sır hazırlanmıştı. Şuayb, Allah'ın bir peygamberiydi ve Medyen'e yerleşmişti. Takdir Mûsâ'yı Şuayb (a.s.)'ın hizmetine sürükledi. Ne elde ettiyse onun hizmetinde ve sohbetinde kazandı. İbrahim Halilullah (a.s.) bütün yolların kapalı olduğunu görünce (güneşin, ayın, yıldızların vs. Allah olamayacağını kavrayınca), Allah'ın tek olduğunu anladı ve ***"Ben hanîf olarak, yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim. "*** (el-En'âm, 6/79) diye haykırdı.

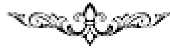
Yol eri, açık olan ana yolda at koşturan değil; karanlık gecede dar yolda delilsiz dostun yoluna gidendir. Nitekim bu husus, peygamberler ve Allah'a yolculuk yapan muhâcir evliyânın çoğu için de geçerlidir.

Hâfız şöyle der:

Kapkaranlık bir gece, dalga korkusu ve korkunç bir girdap
Sâhilde rahat yolculuk edenler hâlimizi nerden bilecekler?

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu şiirde geçen "kapkaranlık bir gece (تَارِيكْ شَب)" sözüyle Allah'ın zâtının celâlini kasdediyor. Çünkü gece; zât âlemine ve karanlığı da celâlinin gâlebesine işâret eder. "Dalga korkusu (بيم موج) " sözüyle de Allah'ın kahr ve celâl sıfatlarından korkmağa işâret edilir. "Böyle korkunç bir girdap (كردابى جنين هائل) " ifâdesinde ise, helâk etme hususunda denizi bulandıran aşk imtihanlarına işâret vardır.

Bu mısrada anlatılanlar, hal sâhiplerinden işin başında ve ortasında olanların vasıflarıdır. Çünkü onlar aşk denizine düşmeleri sebebiyle bâkâ sâhiline çıkıncaya kadar sürekli korkunç belâlarla mübtelâ olurlar. "Sâhilde rahat rahat yolculuk edenler (سبكباران ساحلها) sözüyle, büyük emânet sayılan aşkı taşıyamayanlar kasdediliyor. Onlar beşeriyet arzında kalmış olan âbid ve zâhidlerdir. Onlar kara, beşeriyet ve hicâb ehli oldukları için deniz, melekiyet ve müşâhede ehlinin ahvâli hakkında irfan sâhibi değildirler. Çünkü zâhir ve bâtın arasında uzunca bir yol; kapı ile sadır (huzura giriş) arasında çok büyük fark vardır; Mebde (başlangıç) ile menzil (konağa varış) arasında uzun bir seyr vardır. Allah Teâlâ'dan aşkı ve hallerini tatmayı; aşkla ilgili lâfız ve sözlerden aşkın mânâ ve hakîkatlerine vâsıl olmayı dileriz.

Aclûnî, I, 304.

MÛSÂ, MEDYEN SUYUNA VARINCA

وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ
دُونِهِمُ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّى
يُصْدِرَ الرِّعَاءُ وَأَبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ ﴿٢٣﴾ فَسَقَى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّى إِلَى
الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لِمَا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ ﴿٢٤﴾ فَجَاءَتْهُ
إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ
أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ لَا
تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ
اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ ﴿٢٦﴾ قَالَ إِنِّي أُرِيدُ
أَنْ أُنْكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي ثَمَانِيَ حِجَجٍ فَإِنْ
أَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ سَتَجِدُنِي إِنْ
شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٢٧﴾ قَالَ ذَلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَيَّمَا الْأَجَلَيْنِ
قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ وَاللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٢٨﴾

23. Mûsâ, Medyen suyuna varınca, orada *(hayvanlarını)* sulayan bir çok insan buldu. Onların gerisinde de, *(hayvanlarını)* engelleyen iki kadın gördü. Onlara: Derdiniz nedir? dedi. Şöyle cevap verdiler: Çobanlar sulayıp çekilmeden biz *(onların içine sokulup hayvanlarımızı)* sulamayız; babamız da çok yaşlıdır.

24. Bunun üzerine Mûsâ, onların yerine *(davarlarını)* sulayıverdi. Sonra gölgeye çekildi ve: Rabbim! Doğrusu bana indireceğin her hayra *(lütfuna)* muhtacım, dedi.

25. Derken, o iki kadından biri utana utana yürüyerek ona geldi: Babam, dedi, bizim yerimize *(hayvanları)* sulamanın karşılığını ödemek için seni çağırıyor. Mûsâ, ona *(Hz. Şuayb'a)* gelip başından geçeni anlatınca o: Korkma, o zalim kavimden kurtuldun, dedi.

26. *(Şuayb'ın)* iki kızından biri: Babacığım! Onu ücretle *(çoban)* tut. Çünkü ücretle istihdam edeceğin en iyi kimse, güçlü ve güvenilir olandır, dedi.

27. *(Şuayb)* dedi ki: Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan artık o kendinden; yoksa sana

ağırlık vermek istemem. İnşallah beni iyi kimselerden *(işverenlerden)* bulacaksın.

28. *(Mûsâ)* şöyle cevap verdi: Bu seninle benim aramdadır. Bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım, demek ki bana karşı husumet yok. Söylediklerimize Allah vekildir.

"Mûsâ, Medyen suyuna varınca,"

"الْوُرُودُ" kelimesi, suya gelmek mânâsınadır. Zıddı ise sudan dönmek anlamına gelen "الصَّدَرُ" kelimesidir. *Müfredât*'da der ki: Bu fiil esasen "suya yönelme" mânâsınadır. Sonra başka şeyler için de kullanılagelmiştir. Medyen suyu denilen yer bir kuyudur ve Medine'ye üç mil veya daha az bir mesâfededir. İnsanlar oraya su ihtiyaçlarını karşılamak için gelirlerdi. Yani, "Mûsâ (a.s.) oraya ulaşıp Medyen suyuna varınca..." demektir.

İbn Abbâs (r.a.) der ki: Mûsâ (a.s.) oraya gelince, vücûdunun zayıflığından dolayı karnındaki sebze ve otların yeşil rengi görünüyordu.

"Orada (hayvanlarını) sulayan bir çok insan buldu. Onların gerisinde de, (hayvanlarını) engelleyen iki kadın gördü."

"Mûsâ (a.s.) kuyunun yanında ve etrafında, hayvanlarını sulayan kalabalık bir insan topluluğu gördü. Aşağısında da hayanlarının öne çıkmasına mâni olmaya çalışan iki kadın gördü ki bunlar Şuayb (a.s.)'ın kızlarıydı." Nitekim, *Kitâbü't-ta'rîf*'de bu şekilde geçmiştir.

"الذَّوْدُ" ; geri durmak, kaçınmak ve uzak tutmak mânâlarına gelir. Burada "mani olmak, engel olmak" anlamında kullanılmıştır. Yani, "koyunlarının kuyuya gitmesini engelleyen iki kadın…" demektir.

Kâşifî der ki: Mûsâ (a.s.)'da var olan nebîlere mahsus zâtî şefkat sebebiyle yanlarına gidip lütuf ve ikram ile:

"Onlara: Derdiniz nedir? dedi."

"الخَطْبُ" kelimesi, çokça konuşmayı gerektiren önemli işler için kullanılır.

Yani, diğer insanların hayvanlarını suladıkları gibi niçin siz de hayvanlarınızı sulamıyor ve onların kuyuya yaklaşmasına izin vermiyorsunuz?

Bazıları demiştir ki: Mûsâ (a.s.), yabancı iki kızla konuşmayı nasıl câiz gördü? Bu sorunun cevabı şudur: O nefsinden emindi ve fitneye düşmekten korunmuştu. Bu konudaki mâsûmiyetini bildiği için onlarla konuştu. Nitekim şöyle denilmiştir: Bir peygamber, şâhidler olmaksızın da bir kadınla evlenebilir. Çünkü şâhidler, akdi inkâra karşı korumak içindir. Peygamber ise nikâhının inkârından korunmuştur, yahud da

ümmeti arasında, başka bir ferdden ayrı olarak nikâhının inkâr edilmesinden mâsûmdur, korunmuştur.

Kızlar, *“şöyle cevap verdiler: Çobanlar sulayıp çekilmeden biz”* öne çıkmayız, *“(onların içine sokulup hayvanlarımızı) sulamayız;”*

“الرِّعَاءُ”; “رَاعٍ” kelimesinin çoğuludur. Tıpkı “قِيَامٌ” kelimesinin “قَائِمٌ”’in çoğulu olduğu gibi. “الرَّعْىُ”, hayvanı korumak mânâsına gelir. Bu, yaşayabilmesi için ya onun gıdasını vermek ve otlatmakla olur; yahud da düşmanından onu korumakla olur. “الرِّعَى” otlanılan şey, demektir. “الْمَرْعَى” otlama yeri, mer’a mânâsınadır. Kendisi için veya başkası için bir şeyi idâre edip gözeten herkese “رَاعِى” denir. Hadiste şöyle buyrulmuştur: *“Hepiniz çobansınız ve güttüğünüz şeyden sorumlusunuz.”*[98] Denilmiştir ki: hayvanları otlatan çobanlara “الرِّعَاءُ” denir. İnsanları idâre eden vâlîlere ise “الرُّعَاةُ” denir.

Yani, bizim âdetimiz; çobanların peşinden hayvanlarımızı salamadığımız, onlarla karışmaktan çekindiğimiz için; onlar hayvanlarını kanarak sulayıp da kuyunun başından çekilmedikçe ve geri dönmedikçe biz hayvanlarımızı sulamayız.

“السَّقْىُ”, “الذَّوْدُ” ve “الإِصْدَارُ” fiillerinin mefulleri hazfedilmiştir. Çünkü bu fiiller; Mûsâ (a.s.)’ın o iki kız adına yaptığı iyiliğin sebepleri olduğu için, âyette bu fiillerin kendilerini beyanla iktifâ edilmiş (ve böylece bu nokta vurgulanmak istenmiştir).

Mûsâ (a.s.)’ın bu iki kıza acıması; zayıf ve iffetli olmaları sebebiyle hayvanlarının suya gitmelerine mânî olmaları, çobanların ise bunlara önem vermemelerinden dolayı idi. Yoksa meselâ, kızların salmadıkları hayvanların koyun, diğerlerinin suladıkları hayvanların deve olmasından değildi.

“Babamız” Şuayb *“da çok yaşlıdır.”*

Yaşlı ve ihtiyar olduğu ya da şerefli ve değerli bir kimse olduğu için dışarı çıkamıyor ve hayvanların otlama ve sulama ihtiyaçları için mecbûri olarak bizi gönderiyor.

Muâsır ilim ehlinden biri: “Burada peygamberin hayvanlarına iltifat edilmemesi ibret vericidir” derse, gerçekten dikkat çekici bir durumu ifâde etmiş olur. Çünkü çoban, peygamberin ne olduğunu bilmez; bu, zamanımızdaki köylülerin peygamberin şerîatının ne olduğunu bilmemelerine benzer. Âdet de öyle devam etmiştir ki, her ümmette îman ehli küfür ehlinden dâimâ daha az olmuştur.

فَسَقٰى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلّٰٓى اِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ اِنّ۪ي لِمَٓا اَنْزَلْتَ اِلَيَّ مِنْ
خَيْرٍ فَق۪يرٌ ﴿٢٤﴾

24. Bunun üzerine Mûsâ, onların yerine *(davarlarını)* sulayıverdi. Sonra gölgeye çekildi ve: Rabbim! Doğrusu bana indireceğin her hayra *(lütfuna)* muhtacım, dedi.

“Bunun üzerine Mûsâ,” onlara acıyarak ve Allah’ın rızâsını taleb ederek *“onların yerine (davarlarını) sulayıverdi.”*

Rivâyete göre adamlar, kuyunun başına büyük bir taş koyuyorladı ve bunu da ancak yedi, on, yahut kırk kişi kaldırabilirdi. Mûsâ (a.s.) yorgun, aç ve ayakları yaralı olmasına rağmen o taşı yalnız başına kaldırdı.

Belki de onun hayvanları sulaması bir rekâbet doğurdu; onlar da kaldıramasın diye bu taşı kuyunun başına koydular. Nitekim nazm-ı celîlin sevki de bunun böyle olmasını gerektiriyor.

“Sonra gölgeye çekildi ve:”

Mûsâ (a.s.) sulama işini bitirince, gölgeye doğru yöneldi. Burası güneş ışınlarının düşmediği Semüre ağacının gölgesiydi. Güneşin harâreti şiddetli olduğu için onun gölgesine oturdu ve aynı zamanda acdı.

Ey *“Rabbim! Doğrusu bana indireceğin”* az ya da çok *“her hayra (lütfuna) muhtacım, dedi.”*

Çoğu müfessir buradaki “hayr”ı, Mûsâ (a.s.)’ın durumuna binâen “yemek” şeklinde yorumlamışlardır. Ayrıca “فَقِيرٌ (fakir)” kelimesi muhtaç ve isteyen mânâsınadır. Bu yüzden “لِمَا” kelimesindeki lâm harf-i cerri ile müteaddî olmuştur.

Bu âyetin diğer bir işârî yorumu da şudur: Sâlik, rûhânî bir âleme ulaştığında, o âlemin ilim ve mârifetleriyle yetinmesi gerekmez; bilâkis vâsıtasız olarak feyz-i ilâhî talep eder.

Bazıları demiştir ki: İşte bu Mûsâ Kelîmullah (a.s.), Hak terbiyesinde çocuk çağında iken haddini aşmadı ve ***“Rabbim, doğrusu bana indireceğin her hayra (lütfuna) muhtâcım.”*** (el-Kasas, 28/24) dedi. Ricâl çağına ulaştığında ise çocukların yemeğine râzı olmamış ve daha fazlasını isteyerek ***“Rabbim, bana (görün), sana bakayım.”*** (el-A’râf, 7/143) demiştir. Başlangıçta bütün isteği yalnızca yemek ve içmek iken nihâyette talebi hicâbın kaldırılması ve sevdiklerini müşâhede olmuştur.

İbn Atâ der ki: Mûsâ (a.s.) ubûdiyyet makamından rubûbiyyet makamına bakınca havf ve haşyet duyup tevâzu gösterdi. Sonra sırrına doğan rubûbiyyet nurlarından dolayı ihtiyaç lisânıyla konuştu. Ancak onun muhtaçlığı (*iftikârı*), kulun bütün hallerinde Mevlâsına olan muhtaçlığı şeklindedir; yoksa bir şey isteme veya taleb etme şeklindeki muhtaçlık değildir.

Sehl’e gerçek (*sâdık*) fakir kimdir? diye soruldu. Cevaben şöyle dedi: “İnsanlardan bir şey istemeyen, verilirse geri çevirmeyen ve verileni biriktirmeyen (*hapsetmeyen*) kimsedir.”

Fâris şöyle der; Üzerinde açlık ve sıkıntı izleri gördüğüm bir fakire “Niçin istemiyorsun ki insanlar sana yedirsinler?” dedim. Şu cevabı verdi: “İstediğim takdirde vermezlerse felâh bulamazlar; ondan korkuyorum.”

Mûsâ (a.s.) acıktığı zaman, yemek ihtiyacını Allah’dan istedi; insanlardan istemedi.

Fakat bu iki kız onun bu hâlini anladı ve koyunlarıyla beraber diğer insanlardan önce dönüp babalarının yanına gelince, babaları: “Sizi acele ettiren şey nedir?” diye sordu. Onlar şöyle dediler: Bize acıyan sâlih bir gence rastladık. O bizim hayvanlarımızı sulayıverdi. Sonra gölgeye çekilerek: *“Rabbim, doğrusu bana indireceğin her hayra (lütfuna) muhtacım.”* dedi. Bunun üzerine babaları, “Bu ac bir kimsedir” diyerek kızlarından birine: “Git, onu bana çağır” dedi.

فَجَاءَتْهُ إِحْدٰيهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍۘ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ
لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَاۜ فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَۙ قَالَ
لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥﴾

25. Derken, o iki kadından biri utana utana yürüyerek ona geldi: Babam, dedi, bizim yerimize *(hayvanları)* sulamanın karşılığını ödemek için seni çağırıyor. Mûsâ, ona *(Hz. Şuayb’a)* gelip başından geçeni anlatınca o: Korkma, o zalim kavimden kurtuldun, dedi.

“Derken, o iki kadından biri” yâni büyük olanı bekârların âdeti olduğu üzere *“utana utana yürüyerek ona”* Mûsâ (a.s.)’a “*geldi:”*

Bu kızın ismi Safûriyâ “صَفُورِيَا” idi.

Şuayb (a.s.)’ın, kızlarından birini yabancı bir erkeği çağırması için göndermesi câiz midir? dersen buna şöyle cevap veririm: Öncelikle Şuayb (a.s.)’ın kızlarından başka göndereceği hizmetinde bulunan bir erkek yoktu. Ayrıca Mûsâ (a.s.)’ın doğruluğu ve iffeti kızlarının anlattıklarıyla ve vahiy nuruyla ortaya çıkmıştır.

“تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ”: *Utana utana yürüyerek...*” ifâdesi, “فَجَاءَتْهُ (ona geldi)” cümlesindeki fiilin fâilinden hâldir.

Ebûbekir b. Tâhir şöyle der: Bu kız, îmânının tam, nâmusunun şerefli ve nesebinin değerli oluşundan dolayı utanarak gelmiştir. Hadîs-i şerîfte şöyle buyrulmuştur: *“Haya, îmandandır.”*[99] Yâni îman şubelerinden biridir.

Bir bedevî şöyle dedi: Hayâ galib oldukça yüz mükerrem olmağa devam eder; dal da kabuğu kaldıkça canlı ve yeşil kalmaya devam eder.

“Babam, dedi, bizim yerimize (hayvanları) sulamanın karşılığını ödemek için seni çağırıyor.”

Mûsâ (a.s.) Şuayb (a.s.)’ı ziyaret etmek ve onunla tanışmak üzere dâvete icâbet etti, yoksa tamah ettiği için değil. Bir diğer sebep de dağlık bir arazîde yalnız ve korkar bir halde olmasıdır. Bu nedenle dâvete icâbet etti ve birlikte yola çıktılar. Kız önde, Mûsâ (a.s.) ise arkasından yürüyordu. Rüzgar, kızın elbisesini vücûduna yapıştırdığı için

vücûd hadları belli oluyordu; ya da rüzgar (eteğini kaldırmış ve) bacakları açılmıştı. Bu nedenle Mûsâ (a.s.): “Sen arkadan yürü, bana yolu tarif et!” dedi. Kız da geride kalıp sağa, sola, öne… diyerek yolu tarif etti. Nihâyet Şuayb (a.s.)’ın evine vardılar. Kız, öne geçip babasına haber verdi. Babası Şuayb (a.s.) da içeri girmesi için Mûsâ’ya izin verdi. Şuayb (a.s.) o günlerde yaşlı ve ihtiyardı, gözü de görmüyordu. Mûsâ (a.s.) selâm verdi, Şuayb (a.s.) selâmını alıp boynuna sarıldı. Sonra ona yemek ikram etti.

Mûsâ (a.s.) yemek yemekten çekindi ve dedi ki: “Korkarım, bu hayvanları sulamamın bir karşılığı olur. Ben bir âiledenim ki, biz dünyalık karşılığında dînimizi satmayız.” Çünkü Mûsâ (a.s.), Yakub evlâdlarından gelen bir peygamber âilesindendi.

Şuayb (a.s.) dedi ki: “Hayır, vallahi ey genç bu ikram senin yaptığın işin karşılığı değildir. Bu şekilde ikram etmek, bizim evimize gelen her misâfire karşı bir âdetimizdir.” Bunun üzerine Mûsâ (a.s.) yemekten yedi. İşte bir kimse iyilik yapar da buna karşılık kendisine bir hediye verilirse, bunu alması haram olmaz.

“Mûsâ, ona (Hz. Şuayb’a) gelip başından geçeni anlatınca o: Korkma, o zalim kavimden” yâni Firavun ve kavminden *“kurtuldun,”* çünkü bizim diyarımızda onun hüküm ve hâkimiyeti yoktur; biz onun memleketinde değiliz *“dedi”.*

“الْقَصَصُ” kelimesi; hikâye ve rivâyet edilen, anlatılan şey anlamına gelir. Mef’ûl olarak isimlendirilmiştir. Yâni “الْمَقْصُوصُ”, anlatılan, kıssa edilen haber” demektir. Bu tıpkı, “sebep ve illet” mânâsına gelen “الْعِلَلُ” kelimesinin ism-i mef’ûl mânâsında kullanılışına benzer.

Âyetin işârî yorumu şudur: Kalb makâmında, nefsin âfet ve zulmânî sıfatlarının kalbe isâbet etmesinden korkulur. Sırrı ile ruh makamına ulaşınca, nefsin zulmetinden ve zulmânî sıfatlarından kurtulmuş olur. Bilindiği gibi sultan, dârü’l-harb’te olduğu sürece, düşman korkusuyla yaşar. İslâm diyarına girince bu korku ondan zâil olup gider.

Diğer bir işârî yorum da şudur: Korkuya düşene “korkma” denildiği gibi, emniyet ve güvende olana da “kork” denilir.

*Mesnevî’*de şöyle denilmiştir:

“Korkmayın” sözü, korkanlara sunulan bir yemektir
Bu, korkan kişiye lâyık bir yemektir
Korkana güven verirler
Korkan kimsenin gönlünü teskin ederler
Korkusu olmayana nasıl “Korkma!” dersin?
Derse muhtaç değil ki o, niçin ders verirsin?

Üveys Karânî (r.a.) der ki: “Sanki bütün insanları öldürmüşsün gibi korkarak ve üzüntü ile Allah’ın emri üzere ol.”

Şuayb b. Harb der ki: Ne zaman Sevrî’ye baksam sanki o, arslanlar diyârında imiş gibi her zaman korku ve haşyet üzere idi. **Abdulaziz b. Ebî Dâvûd**’a bakardım; onun da duvardaki bir delikten kıyamet ahvâline muttali olur gibi bir hâli vardı.

Mûsâ (a.s.), Firavun’un yanında zâhirî nimetlerle yetişip büyüdü. Allah için hicret edip de sefer ve gurbetin zorluk ve meşakkatlerine katlanınca Allah ona karşılık olarak Şuayb (a.s.)’ın yanında zâhir ve bâtın nimetiyle ikramda bulundu.
Denilmiştir ki:

Yolculuk yap, ayrılmadan dolayı bir karşılık bulursun.
Yorul, çünkü şeref kazanmak yorulmaktadır.
Arslan, yaşadığı ormandan ve ininden ayrılmasaydı avlanmazdı.
Ok, yayından ayrılmasaydı isâbet etmezdi.

Yine denilmiştir ki:

Allah’ın diyarları geniştir, sonsuzdur.
Allah’ın rızkı dünyada yaygındır.
Oturanlara de ki: Bana kolaydır, önemsizdir.
Size bir yer daraldığı zaman, gezin, dolaşın.

Şeyh Sa’dî (k.s.) der ki:

Ey Sa’dî! Vatan sevgisine dâir sahih hadis varsa da
Ben burada doğdum, diyerek sıkıntı içinde ölmek doğru değildir

Bilindiği gibi Mûsâ (a.s.) Mısır’da doğdu, burası ona dar gelince Medyen diyârına hicret etti ve orada mutlak bir genişlik buldu. Dolayısıyla kâmil bir kimse için zaman ve mekân mefhûmu olmaz. Bilakis o, kendi vatanında da olsa, mahlûkâta boyun eğmeden Allah’ın emrettiği yere gider, dolaşır. Zira Allah Teâlâ kişi ile beraber olunca, gurbet onun vatanı olur; dar yer de onun için genişler. *Mesnevî’*de der ki:

Sultanımız nereyi mesken tutmuşsa,
İğne deliği kadar bile olsa bizim için ovadır
Ay misali Yusuf’un olduğu yer,
Kuyunun dibi bile olsa cennettir

قَالَتْ اِحْدٰيهُمَا يَٓا اَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ اِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ
الْاَم۪ينُ ﴿٢٦﴾

26. ***(Şuayb’ın)*** **iki kızından biri: Babacığım! Onu ücretle** ***(çoban)*** **tut. Çünkü ücretle istihdam edeceğin en iyi kimse, güçlü ve güvenilir olandır, dedi.**
Burada zikredilen kız, Mûsâ (a.s.)’ı babasına çağıran ve Mûsâ (a.s.)’ın da daha sonra

kendisiyle evlendiği Şuayb (a.s.)'ın büyük kızıdır. O şöyle dedi: *"Ey babacığım, Mûsâ'yı çoban tut; koyunların yayım ve bakım işlerini yapsın. Çünkü ücretle tuttuğun kimselerin en hayırlı olanı; güçlü ve emin olanıdır."*

"الْقَوِيُّ الْأَمِينُ" kelimelerindeki elif-lam; cins içindir; ahd için değildir ve bunun şümûlüne Mûsâ (a.s.) da dâhildir. "الْقَوِيُّ" kelimesi güçlü ve kuvvetli; "الْأَمِينُ" kelimesi ise emin ve güvenilir anlamına gelir ve Mûsâ (a.s.)'nın güçlü, kuvvetli ve emin bir kimse olduğuna işâret eder.

Rivâyete göre, Şuayb (a.s.) kızına: "O'nun güçlü ve güvenilir olduğunu nerden anladın?" dedi. O da Mûsâ'nın kuyunun başından taşı kaldırışını, büyük kovayı çekişini, onu çağırırken verâ'ından dolayı başını önüne eğerek yüzüne bakmadığını ve mektubu böylece ulaştırdığını, yolda yürürlerken kendisine arkadan gelmesini emrettiğini anlattı ve dolayısıyla bu iki hasleti onda gördüğünü ifâde etti. Çünkü o bu anda bu iki meziyete sâhip ahlaklı birine muhtaçtı. Kuvvetli oluşuna gelince, bu, sulama işini yapmak içindi. Emânet ehli olmasına gelince, bu, gözü muhâfaza ve nefsi (karşı cinsinden) korumak içindi. Nitekim Yusuf (a.s.) da şöyle demişti: ***"Çünkü ben** (onları) **çok iyi korurum ve bu işi bilirim"*** (Yûsuf, 12/55). Çünkü Yusuf (a.s.)'ın o anda koruma (hıfza) ve (işleri) bilmeye (ilme) ihtiyacı vardı. Hıfz, kralın hazinesini korumak; ilim de giren çıkanı kontrol etmek içindi.

Şüreyh, şu üç âyet dışında Kur'ân'dan bir şey tefsir etmezdi: *Birincisi* "الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ ***(nikah bağı elinde bulunanın…)"*** (el-Bakara, 2/237) âyetidir. O, bunu "zevc (koca)" olarak tefsir ederdi. *İkincisi*, "وَآتَيْنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصْلَ الْخِطَابِ ***(O'na hikmet ve güzel konuşma vermiştik"*** (es-Sa'd, 38/20) âyetidir. O, "الْحِكْمَةَ (hikmet)" kelimesini fıkıh ve ilim; "فَصْلَ الْخِطَابِ (açık konuşma)" ifâdesini de delil (beyyine) ve yemin olarak tefsir ederdi. *Üçüncüsü* ise ***"Çünkü ücretle istihdam edeceğin en iyi kimse, güçlü ve güvenilir olandır"*** (el-Kasas, 28/26) âyetidir ki o da bu âyeti benim tefsir ettiğim gibi "taşı kaldırmak ve gözü korumak" şeklinde açıklamıştır.

قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أُنْكِحَكَ إِحْدَى ابْنَتَيَّ هَاتَيْنِ عَلَى أَنْ تَأْجُرَنِي
ثَمَانِيَ حِجَجٍ فَإِنْ أَتْمَمْتَ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَشُقَّ عَلَيْكَ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٢٧﴾

27. ***(Şuayb)*** **dedi ki: Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini sana nikâhlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan artık o kendinden; yoksa sana ağırlık vermek istemem. İnşallah beni iyi kimselerden** ***(işverenlerden)*** **bulacaksın.**

"*(Şuayb)"* (a.s.) Mûsâ (a.s.)'ın kuvvetli ve emânet ehli bir kimse olduğunu anladıktan sonra *"dedi ki: Bana sekiz yıl"* müddetle *"çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini*

sana nikâhlamak istiyorum.”

Bu kız, bu surenin 29. âyetinde “قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا ***Âilesine dedi ki: Siz durun...”*** diyen **Safûriyâ**’dır. “عَلٰى اَنْ تَأْجُرَنِى *bana hizmet şartıyla…”* ifâdesi “اُنْكِحَكَ Seni evlendireceğim” deki mef’ulden haldir.

Arap dilinde başkasına işçi olmayı kabul ettiğin zaman, “أَجَرْتُهُ Ona ecir oldum” denilir. Bu, baba olduğun zaman “أَبَوْتُهُ O’na baba oldum” demene benzer. Nitekim *Keşşâf*’ta da bu şeklide geçmiştir.

Mânâsı şöyledir: Bana ücret karşılığı hizmet etmen sana şart kılınarak veya gerekli (vâcib) görülerek…

“ثَمَانِىَ حِجَجٍ (sekiz yıl)” ifâdesi, zarftır. “حِجَّةٌ (sene, yıl)” kelimesinin çoğuludur. Bu süre kızın babası Şuayb (a.s.)’ın şartıdır, mehir değildir. Çünkü âyette “تَأْجُرَنِى (bana ücretle...)” denilmiştir; “تَأْجُرَهَا (ona (kıza) ücret karşılığında...)” değil. Ancak o zamanki şeriatte, kızın velisi lehine belli bir süre çalışma şartıyla nikah akdi câizdir. Nitekim bizim şeriatımızda da mâlum bir süre için koyun gütme şartıyla nikahlanmak câizdir.

Aynü’l-me’ânî’de şu bilgi vardır: Eski şerîate göre kızların mihri babalara âiddi, onlar tutarlardı. Bizim şeriatimizde ise ***“Kadınlara mehirlerini gönül rızâsı ile (cömertçe) verin; eğer gönül hoşluğu ile o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa onu da afiyetle yeyin.”*** (en-Nisâ, 4/4) hükmü gereği bu neshedilmiştir. Eğer mehirden faydalanma söz konusu ise **İmam-ı Azam**’a göre bu memnu; **İmam Şâfiî**’ye göre değildir.

Nikâhta mutlaka mehir verilmesi gerekir. İslam’a göre mehir kıymetli (*mütekavvem*) bir maldan olmalıdır. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “اَنْ تَبْتَغُوا بِاَمْوَالِكُمْ ***mallarınızla (mehirlerini vererek) istemeniz…”*** (en-Nisâ, 4/24).

Mehir, kadına teslim edilmelidir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “وَاٰتُوا النِّسَاۤءَ صَدُقَاتِهِنَّ ***Kadınlara mehirlerini gönül rızâsı ile (cömertçe) verin…”*** (en-Nisâ, 4/4).

Kur’ân öğretme karşılığında yahut bir sene onun namına çalışma şartıyla evlenirse nikah yine sahih olur. Ancak Kur’an öğretme ve hizmet etme kıymeti olan (mütekavvem) bir şey olmadığı için bunlar mihr-i misle döner. Bu durum, kocanın hür olması durumunda böyledir. Şâyet koca köleyse mehir karşılığı olarak kadının hizmetinde bulunabilir. Çünkü kölenin hizmeti, rakabesini (varlığını) teslim etmeyi içine aldığı için mal talebi demektir; hür ise böyle değildir.

Burada (sekiz yıl hizmet), ister mehre, ister şarta hamledilsin Şuayb (a.s.)’ın şeriatı uygulanır. Zira mehir bizim şeriatımızda babaya değil, kadına âiddir. Şart, **Şâfiî’**ye göre câiz olsa da, mehrin menfaatini celbettiği için imamımız **Ebû Hanife**’ye göre bu men edilmiştir.

Bazıları demiştir ki: Şuayb ve Mûsâ (a.s.) hakkında zikredilen bu hâdise, ikisinin yapmağa karar verdiği ve vukûunda ittifak ettikleri husûsu beyan etmek içindir; yoksa bu

iki akdin (hizmet ve evlendirmenin) bu şeriata göre gereğinin tafsili ve bir beyanı değildir.

“Eğer” bu hizmet ve çalışma süresini *“on yıla tamamlarsan artık o kendinden”* bir iyilik ve fazilet olur. Tamamlaman benim sana zorunlu bir şartım değildir; kendi isteğinle fazladan bir iyilik yapmış olursun, *“yoksa sana”* zorluk çıkarmak ve *“ağırlık vermek istemem.”* On yıl boyunca senin bedenine sıkıntı yüklemek, yahut zamana uyma ve işleri yerine getirme hususunda münakaşa etmek istemem. Yâni sana öyle bir iş buyururum ki kolay olur, sıkıntıya düşmezsin.

“الْمَشَقَّةُ (güçlük)” kelimesi, “شَقَّ (güç olmak, güçlüğe düşürmek)” fiilinden türemiştir. Çünkü sana zor gelen şey, ona güç yetirmedeki inancını kırar ve onu izâle ve yok etmedeki kararlılığını azaltır.

Bazı ârifler demiştir ki: Şuayb (a.s.), nübüvvet nûruyla Mûsâ (a.s.)’ın sekiz yılda kemâle ereceğini ve bundan sonra terbiyeye ihtiyacı olmayacağını ve ancak kemâlin kemâlinin de on yılda tamamlanacağını görmüştür. Zira o, Mûsâ (a.s.)’ın on seneden sonra irâde makamında kalmayacağını; ondan sonra istiklâl ve istikâmet makamında olacağını ve ardından da irade sorumluluğu taşımayacağını nübüvvet nuruyla bilmiştir. İşte bu nedenle “إِنّى أُرِيدُ Ben istiyorum...” ve “ مَا أُرِيدُ Ben istemiyorum...” demiştir.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu te’vil, o vakitte Mûsâ (a.s.)’ın yaşının otuz olmasını gerektirir. Çünkü on yılı tamamlayınca Mısır’a döndü. Yolda kendisine peygamberlik verildi. Daha önce de ifâde edildiği gibi onun peygamber oluşu kırk yaşında idi. Bu, her asırda fenâ ehli için Allah’ın bir sünnetidir. Sülûk yaşından otuzsekiz veya kırk yıl geçince fenâ ve bakâ kemâle erer ve rızık biter. Bunu anla!

“İnşâallah beni” muâmelesi güzel, halim selim, ahdine vefa gösteren sâlih ve *“iyi kimselerden (işverenlerden) bulacaksın.”*

“İnşaallah (Allah dilerse)” ifâdesiyle, Allah’dan teberrük ve işlerindeki başarıyı O’na havâle etmek istenilmiştir; yoksa salâhı Allah’ın dileğine bağlamak kasdedilmemiştir.

Hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur: “Peygamber Şuayb (a.s.) Allah’a muhabbetinden dolayı ağlardı; nihâyet âmâ oldu. Allah gözünü tekrar ona iâde etti ve şöyle vahyetti: “Ey Şuayb, nedir bu ağlama! Ağlamanın sebebi, cennet iştiyakı mı, yoksa cehennem korkusu mu?” Şuayb (a.s.) dedi ki: “Ey Allah’ım ve ey efendim! Sen de biliyorsun ki, ben ne cennet iştiyakından ve ne de cehennem ateşinin korkusundan dolayı ağlıyorum. Kalbimde muhabbetini duydum. Senin cemâlini gördüğüm zaman bana ne ile muâmele edeceğine aldırmam.” Allah da ona şöyle vahyetti: Ey Şuayb! Şâyed bu gerçekse benim seninle karşılaşmam (*likâ*) mubârek olsun. Ey Şuayb! İşte bu yüzden ben seni konuştuğum (kelîmullah) **Mûsâ b. İmrân’**a hizmet ettirdim.[100]

Bil ki, Mûsâ (a.s.)’ın Firavun’dan Şuayb (a.s.)’a firârı işâret eder ki; hak tâlibi nefs-i emmâre makamından kalb âlemine sefer etmeli, Firavun gibi kötü arkadaştan Şuayb gibi iyi bir arkadaşa firar etmeli, mürşid-i kâmile de sıdk ve sebatla hizmete devam

etmelidir. Rivâyet edildiğine göre **İbrâhim b. Ethem** on yedi yıl odun taşımıştı.

“Sekiz yıl bana ücretle hizmet etmen karşılığında...” ifâdesi, tasavvuf ehlinin yoluna (*tarîk*) ve onların mürîdlerini, enbiyânın sünnetlerine uygun olarak terbiye edip yetiştirdiklerine bir işâret vardır.

Hâfız der ki:

Eymen Vâdisi’nin çobanı yıllarca canla başla Şuayb’a hizmet ettikten sonra murâdına ulaşmıştır.

قَالَ ذٰلِكَ بَيْن۪ي وَبَيْنَكَۜ اَيَّمَا الْاَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّۜ
وَاللّٰهُ عَلٰى مَا نَقُولُ وَك۪يلٌ ﴿٢٨﴾

28. *(Mûsâ)* şöyle cevap verdi: Bu seninle benim aramdadır. Bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım, demek ki bana karşı husûmet yok. Söylediklerimize Allah vekîldir.

“Mûsâ şöyle cevap verdi: Bu” söylediğin ve benimle anlaşma yapıp bana şart koştuğun şeyler *“seninle benim aramda sâbit ve geçerlidir.”* Ben şartımdan çıkmayacağım gibi, sen de nefsine şart koştuğun hususların dışına çıkmayacaksın.

Ben uzun yahut kısa *“bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım,”* hizmet görevimi yerine getirmiş olacağım. “*Demek ki bundan dolayı bana bir düşmanlık yok”* yâni bana karşı bir haksızlık olmayacak. Ne on yıldan fazlası ve ne de sekiz yıldan sonrası için benden hizmet etmem beklenmeyecek, yâni on yılı doldurmak zorunda kalmayacağım. Hangi süreyi doldurur ve yerine getirirsem artık çoğunu veya azını yapmamda bana bir günah yoktur. Aramızda anlaştığımız bu şartlara Allah vekildir, şâhiddir; O gözetler ve korur. Dolayısıyla herhangi birimizin bunun dışına çıkmasına imkan yoktur.

Nitekim *Fethu’r-rahman*’da da kaydedildiği gibi Şuayb (a.s.) Medyen halkını topladı ve Mûsâ (a.s.)’ı kızı Sâfuriyyâ ile evlendirdi. Böylece Mûsâ (a.s.) eve girdi ve on yıl boyunca Şuayb (a.s.)’ın koyunlarını gütme işini yerine getirdi.

Rivâyet edildiğine göre, anlaşma müddetini tamamlayınca Şuayb (a.s.), Mûsâ (a.s.)’a dedi ki: “Şu eve gir ve buradaki asâlardan birini al.” Onun yanında peygamberlerin asâları bulunmaktaydı. Mûsâ (a.s.), Âdem (a.s.)’ın cennetten inerken getirdiği asâyı aldı. Enbiya, bu asâyı birbirlerine mîras bırakırlardı ve nihâyet Şuayb (a.s.)’a kadar ulaşmıştı. Mûsâ (a.s.) bu asâ’ya eliyle dokundu, asâ bir şeyle sarılmış idi. Şuayb (a.s.), Mûsâ’nın bunu almaya ehil olmamasından endişe duyarak buna râzı olmadı ve “başka birini al” dedi. Ancak asâ yedi kere Mûsâ’nın eline düşüp kaldı. Bunun üzerine Şuayb (a.s.) Mûsâ’nın farklı bir durumu olduğunu anladı. Koyunları otlatmak için çıkarken ona dedi ki: “Yol ayrımına gelince, sağdakine sapma. Ot her ne kadar daha fazla ise de

orada büyük bir yılan var, sana ve koyunlara zarar vermesinden korkuyorum.” Şuayb (a.s.)’ın dediği bu yol kavşağına gelince koyunlar sağa girdiler; Mûsâ (a.s.) da sürüyü çeviremedi. Baktı ki, görülmemiş ot ve çayır. Bir müddet uykuya daldı. Yılan birden çıkageldi; asâ onunla savaştı ve sonunda yılanı öldürdü. Kana bulanmış olarak Mûsâ (a.s.)’ın yanına döndü. Mûsâ (a.s.) asâ’yı kanlı, yılanı ölü olarak görünce sevindi. Dönünce olayı Şuayb (a.s.)’a anlattı. O (a.s.) da sevindi ve bildi ki Mûsâ (a.s.)’ın asâ ile özel bir durumu var. Şöyle dedi: “Bu yıl koyunlarımdan üreyen göğsü ve boynu beyaz, dizlerine kadar bacakları siyâh (alaca) olan her yavruyu sana hibe ettim.”

Allah Teâlâ uykusunda Şuayb (a.s.)’a şöyle vahyetti: “Koyunların sulanma yeri olan suya elindeki asâ ile vur.” Şuayb (a.s.) böyle yaptı, sonra hayvanları suladı. Bu hayvanlardan her biri istisnâsız göğsü ve boynu beyaz, bacakları siyah erkek ve dişi olarak ikişer ikişer kuzuladılar. Şuayb (a.s.) da bildi ki; bu, Mûsâ (a.s.)’a ve karısına Allah’ın gönderdiği bir rızıktır.

“Söylediklerimize Allah vekîldir.” Böylece o, şartında vefâkar oldu ve koyunları Mûsâ (a.s.)’a teslim etti.

Ebu’l-Leys der ki: Bu gibi şart, bizim şerîatımızda yerine getirilmesi vacib bir şart değildir; ancak peygamberlerin vaadlerinin vâcib ve bağlayıcı yönü vardır. Bu yüzden Şuayb (a.s.) vaadini yerine getirmiştir.

Mesnevî’de der ki:

Devlet avı, vefa toprağına bir yudum dökenden nasıl kaçabilir?
Peygamber: Bu yolda, amelden vefalı arkadaş yoktur, dedi
İyi amel sonsuzadek arkadaş. Kötüyse mezarda yılan.
Yâni on yıl çobanlık etti. Sonra onda vatan arzusu belirdi.

Ebû Dâvûd, Büyû’ 3; Tirmizî, Büyû’ 1; Nesâî, Büyû’ 2; İbn Mâce, Fiten 14; Dârimî, Büyû’ 1; Müsned, IV, 269, 270, 271.

Buhârî, Îman 24; Müslim, Îman 59

Hâzin, IV, 562.

EY MÛSÂ!
BERİ GEL,
KORKMA!

فَلَمَّا قَضٰى مُوسَى الْاَجَلَ وَسَارَ بِاَهْلِه۪ٓ اٰنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ
نَارًاۚ قَالَ لِاَهْلِهِ امْكُثُٓوا اِنّ۪ٓي اٰنَسْتُ نَارًا لَعَلّ۪ٓي اٰت۪يكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ اَوْ
جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٢٩﴾ فَلَمَّٓا اَتٰيهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ
الْوَادِ الْاَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ اَنْ يَا مُوسٰٓى اِنّ۪ٓي اَنَا
اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَم۪ينَۙ ﴿٣٠﴾ وَاَنْ اَلْقِ عَصَاكَۜ فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا
جَٓانٌّ وَلّٰى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْۜ يَا مُوسٰٓى اَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ اِنَّكَ مِنَ
الْاٰمِن۪ينَ ﴿٣١﴾ اُسْلُكْ يَدَكَ ف۪ي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَٓاءَ مِنْ غَيْرِ سُٓوءٍۘ
وَاضْمُمْ اِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ اِلٰى
فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِه۪ۜ اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِق۪ينَ ﴿٣٢﴾

29. Sonunda Mûsâ süreyi doldurup âilesiyle yola çıkınca, Tûr tarafından bir ateş gördü. Âilesine: Siz *(burada)* bekleyin; ben bir ateş gördüm, belki oradan size bir haber yahut ısınmanız için bir ateş parçası getiririm, dedi.

30. Oraya gelince, o mübarek yerdeki vâdinin sağ kıyısından, *(oradaki)* ağaç tarafından kendisine şöyle seslenildi: Ey Mûsâ! Bil ki ben, bütün âlemlerin Rabbi olan Allâh'ım.

31. Ve "Asânı at!" *(denildi)*. Mûsâ *(attığı)* asâyı yılan gibi deprenir görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı. "Ey Mûsâ! Beri gel, korkma. Çünkü sen emniyette olanlardansın" *(buyuruldu)*.

32. "Elini koynuna sok; kusursuz, bembeyaz çıkacaktır. Korkudan *(açılan)* kollarını kendine çek. İşte bu ikisi Firavun ve onun adamlarına karşı Rabbin tarafından iki kesin delildir. Çünkü onlar, yoldan çıkan bir kavim olmuşlardır" *(diye seslenildi)*.

"*Sonunda Mûsâ süreyi doldurup âilesiyle yola çıkınca …*"

"لَمَّا" nin başındaki "fâ"; fâ-i fasîha'dır. Yâni Mûsâ (a.s.) bu iki akdi yapıp şart koştuğu ve üzerine aldığı sorumlulukları yerine getirerek Şuayb (a.s.) ile anlaştıkları süreyi tamamlayınca, demektir.

Rivâyete göre Mûsâ (a.s.), bu iki müddetin uzun olanını yâni on yılı tamamlayınca Şuayb (a.s.) ağladı ve şöyle dedi: "Ey Mûsâ, benden nasıl ayrılacaksın. Ben zayıfladım ve ihtiyarladım." Mûsâ (a.s.) ona: Firavun'un memleketindeki annemden, teyzemden, kardeşim Hârun'dan ve kız kardeşimden ayrılığım çok uzadı." dedi. Bunun üzerine Şuayb (a.s.) kalktı ve ellerini açarak şöyle duâ etti: "Ya Rabbi, İbrâhim Halil, İsmâil Safiy, İshâk Zebîh (Kurban), Yâ'kub Kazîm (öfkesini yenen) ve Yusuf Sıddîk hak ve hürmeti için kuvvetimi ve gücümü geri ver." Mûsâ (a.s.) da onun bu duâsına "âmin" dedi. Allah da onun gözünü ve kuvvetini geri verdi. Sonra Şuayb (a.s.) kızına bazı tavsiyelerde bulundu.

Mûsâ (a.s.), Şuayb (a.s.)'dan izin alarak Mısır tarafına yürüdü. "السَّيْرُ", yeryüzünde yürümek, gitmek, demektir. *Keşfü'l-esrâr*'da kaydedildiğine göre karısı Safûriyya ve oğlu da beraberinde idi. Mûsâ (a.s.)'ın bu oğlu yola çıkmadan önce dünyâya gelmişti.

Kâşifî der ki: Öğle namazında yola koyuldu. Habire gidiyordu, nihâyet akşam oldu.

Burada "بِأَهْلِهِ" kelimesinin başındaki "ب" harfi fiilin anlamını geçişli kılmak (*ta'diye*) içindir. Yâni "*âilesiyle yola çıkınca";* âilesini de beraberinde götürünce demektir.

İbn Atâ der ki: Mûsâ (a.s.)'ın muhabbet süresi tamam olup, Allah'a kurbiyet ve yakınlık günleri ve nübüvvet nurlarının zuhûru yaklaşınca; Allah'ın âlemdeki yaratma ve yoktan var etmedeki eşsiz kudretinin izlerini ve eserlerini görsün ve müşâhede etsin diye âilesi ile beraber gitti.

Keşfü'l-esrâr*'*da der ki: Mûsâ (a.s.) yolculuk esnâsında akşam olunca çölde bir çadır kurup âilesini çadıra yerleştirdi. Vâdî soğuk ve karanlık idi. Birden yağmur ve kar bastırdı. Mûsâ (a.s.)'ın koyunları -ki onları Şuayb (a.s.) vermişti- kar, rüzgâr ve tipiden dağıldılar. Âilesi (ikinci çocuğuna) hâmile olduğu için Mûsâ (a.s.) onu da yanında götürüyordu. Bu arada onun doğum sancısı tuttu. Mûsâ (a.s.) çakmağı taşa vurarak ateş yakmak istedi fakat ateş çıkmayınca üzüldü. İşte bu esnada:

"Tûr" Dağı *"tarafından bir ateş gördü."*

Duvarın yanı ve tarafını ifâde etmek için "جَانِبُ الْحَائِطِ" denir. "الطُّورُ" kelimesi, belli bir dağın ismidir. "النَّارُ", duyularla görülüp hissedilen ateş demektir. Ayrıca mücerred sıcaklık olan harârete ve cehennem ateşine de "nâr" denilir.

Bazıları demiştir ki: Mûsâ (a.s.) nûrlara delâlet eden bir ateş gördü. Çünkü o, bu esnada aradığı şey ateş olduğu için, nûru ateş şeklinde gördü. Zira insân ünsiyet edeceği bilinen şeylere meyleder. Özellikle de kış ayında ateşle ünsiyetten uzak kalınmaz. İşte bir kış ayında, Mûsâ (a.s.)ın iradesine göre Hak, ateş görünümündeki nûrla tecellî etmiştir. Bu, Allah Teâlâ'nın sünnetidir. Bilindiği gibi Cebrâil (a.s.), Peygamberimiz (s.a)'in Dihye'yi sevdiğini bildiği için, daha çok onun şekil ve sûretinde gelmiştir.

Mûsâ (a.s.) *"âilesine: Siz (burada)"* beni *"bekleyin;* yerinizde durun ve ayrılmayın. *"Ben bir ateş gördüm, belki oradan size bir haber"* yâni o ateşin başında olan insanlardan "Mısır'a giden yol hangi taraftadır?" diye yolla ilgili bir haber getiririm -zira onlar o sırada yolu kaybetmişlerdi- *"yahut ısınmanız için bir ateş parçası,"* bir

kor *"getiririm, dedi."*

"الْمَكْثُ", sebat ederek beklemek, demektir. *el-Müfredat'*ta der ki: "الْجَذْوَةُ", tutuşup yanan odunların geriye bıraktığı "kor"a denir. "الاِصْطِلاَءُ" ısınmak demektir. *Keşfü'l-esrâr'*da ise "ateşte ısınmak" anlamına geldiği kaydedilmiştir.

*et-Te'vîlatü'n-Necmiyye'*de âyet tasavvufî olarak şu şekilde yorumlanır: Burada zâhirde insanı Allah'dan alıkoyan şeyleri terk etmeye (*tecrîd*) ve bâtında ise Allah'la başbaşa kalmağa (*tefrîd*) işâret vardır. Çünkü sâlik sülûkte zâhirini ehil ve maldan tecrid edip dünya sevgisini kalbinden tamamen çıkarmalıdır. Zira mükâteb (sözleşmeli) köle; bir dirhem bile olsa üzerinde borcu kaldığı sürece köledir, denilmiştir. Sonra sâlik, her iki dünyadan bâtınî olarak da alâkasını kesmeli, kendisini arındırmalı ve Allah ile başbaşa kalmağa gayret etmelidir. Çünkü o, dünya ve âhiret endişelerinden kendisini uzaklaştırabildiği ölçüde tevhîd müşâhedelerini seyreder. Ona ilk görünen şey, Mûsâ (a.s.)'a ateşin ve İbrâhim (a.s.)'a yıldızın görünmesinde olduğu gibi, ateş alevi şeklinde olur. İşte rubûbiyyet nûrunun ülûhiyyet matla'ından (doğma yeri) tecellî etmesine kadar görülen ve tasavvufta levâmi' (parıltı, ışıltı), tavâli' (talihler, kısmetler), sevâtı' (yüksek şeyler), şümûs (güneşler) ve akmâr (aylar) gibi kavramlarla ifâde edilen hususlar, bu ateş (nur) cümlesindendir.

Yine *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: Burada insan olmanın (*insaniyet*) vasıf ve özelliklerinin tabiat soğukluğu ile donduğuna ve bunların ancak muhabbet ateşi ve hatta ilâhî cezbe ile ısındığına işâret vardır.

Kemâl Hucendî der ki: Nazar ehlinin (Ehlullahın) gözünde muhabbet ateşiyle yanmamış bir gönül, pervaneden daha değersizdir.

Böylece Mûsâ (a.s.) âilesini sahrada bırakıp gitti.

فَلَمَّا اَتٰيهَا نُودِىَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْاَيْمَنِ فِى الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ اَنْ يَا مُوسٰى اِنّ۪ى اَنَا اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٣٠﴾

30. Oraya gelince, o mübarek yerdeki vâdinin sağ kıyısından, *(oradaki)* ağaç tarafından kendisine şöyle seslenildi: Ey Mûsâ! Bil ki ben, bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'ım.

"*Oraya*" yâni gördüğü vâdînin kenarına "*gelince, o mübarek yerdeki vâdinin sağ kıyısından,*"

"الْاَيْمَنِ"; "شَاطِئِ" kelimesinin sıfatıdır ve bu nedenle mecrûr'dur. "الشَّاطِئُ" kelimesi ise yan, kenar anlamına gelir. Vâdî; aslında suyun aktığı yerin adıdır. Bu sebeple iki dağ arasına da "vâdî" denilmiştir. "الْمُبَارَكَةِ فِى الْبُقْعَةِ" ifâdesi, "الشَّاطِئُ" kelimesine muttasıldır yahut da "نُودِىَ" fiilinin sılâsıdır. "الْبُقْعَةُ", aslında üzerinde ağaç bulunmayan yer anlamına gelir. "Mübârek" denilmesinin sebebi ise Mûsâ (a.s.)'ın peygamberliği burada başladığı ve Allah ile burada konuştuğu içindir.

İşte evliyâullâhın tecelliyât mahalleri de böyledir.

“مِنَ الشَّجَرَةِ” ifâdesi; “شَاطِئِ” kelimesinden bedel-i iştimâl’dir. Çünkü burası vâdînin kenarında idi ve bu ümmet zamanına kadar bâkî kalmıştır. Nitekim *Keşfü’l-esrâr*’da da bu şekilde kaydedilmiştir.

Süheylî’nin, *et-Ta’rîf ve’l-a’lâm* adlı eserinde naklettiğine göre, bu ağaç üzüm, semüre, sidre, zeytin ya da avsec ağacıdır. Avsec ağacı büyüdüğü zaman “garkad” adını alır. Hadiste *“Bu yahûdilerin ağacıdır ve konuşmaz.”*[101] buyrulmuştur. Yâni İsâ (a.s.) yeryüzüne inip yahûdîleri öldüreceği zaman, onlardan hiçbiri gizlenemeyecek; hangi ağacın altına girseler, o ağaç dile gelip: *“Ey müslüman, işte yahûdi, onu öldür”* diyecektir. Ancak “garkad” isimli ağaç yahûdilerin ağacı olduğu için konuşmayacak ve arkasına gizlenenleri haber vermeyecektir.

“أَنْ” müfessire olup ne şekilde seslenildiğini açıklar. Yani, “(oradaki) ağaç tarafından kendisine şöyle seslenildi: “*Ey Mûsâ! Bil ki*” sana nidâ eden ve seslenen, seni isminle çağıran “*ben, bütün âlemlerin”* ve bütün mahlûkatın *Rabbi olan Allah’ım*.” Bu, Allah Teâlâ’nın Mûsâ (a.s.)’a söylediği ilk kelâmıdır. Her ne kadar Tâhâ ve Neml sûrelerindeki âyetlerin lâfızları farklı olsa da, kasdedilen mânâ aynıdır.

Kâşifî der ki: Mûsâ (a.s.) ağaca baktı, dumansız beyaz bir ateş gördü. Gönlüne nazar etti, Yüce Mabud’un cemâlinin şevkinin şulesini müşâhede etti. Ateşteki bu müşâhededen vücudunun/bedeninin şem’i/mumu neredeyse tamamen yanacaktı.

Bende yanan bir ateş var, ancak ne olduğunu bilmiyorum
Şu kadar biliyorum ki mum gibi beni eksiltmektedir.

Mûsâ (a.s.), “*Ey Mûsâ!*” nidâsını işitince, aşktan yandı ve cemâl şevkinden eridi; ağacın önünde durdu. O nidânın mazmunu, “*Bil ki ben, bütün âlemlerin Rabbi olan Allah’ım*” âyeti idi.

Keşfü’l-esrâr’da der ki: O ağacın altında Mûsâ (a.s.)’ın sıfatları dağılmış, zâtı (varlığı) fânî hale gelmiş ve bütün âzâsı kulak kesilmişti. Allah tarafından nidâ geldi. Bunun üzerine kurbet hil’atini giydi, ülfet şarabını içti, vuslat sedirine oturdu ve rahmet reyhanını kokladı.

Ey gönlü yanmış âşık! Gam çekme!
Gün gelir âşıklar murâdına erer.

Bazıları demiştir ki: Mûsâ (a.s.), ağacın yanına varınca, ateş gitti ve yalnızca nûr kaldı. Mûsâ (a.s.) kendinden geçti. Zât ağacından, sıfât sesleriyle Mûsâ (a.s.)’a nidâ olundu. Dağ, tecellî ve kelâmın etkisinden dolayı simsiyah bir taşa (*akîk*) döndü. Mûsâ (a.s.) bayıldı. Allah Teâlâ ona melekler gönderdi; onlar da onu ünsiyet yelpâzesi ile serinletip rahatlattılar. Ve ona şöyle dediler: “Ey Mûsâ, yoruldun; dinlen. Ey Mûsâ, matlûbuna eriştin; ayrılma. Sonra sana takdir edilen bir vakitte geldin ey Mûsâ!”; yâni

Hak Teâlâ’nın seninle konuşması mukadder olur.

Bu, işin başında idi ve başlangıçta olana (*mübtedî*) yumuşak davranılmıştı. Diğer defada ise Mûsâ (a.s.) baygın olarak yere düşmüştü. O ayılırken melekler ona şöyle diyordu: “Ey hayızlı kadının oğlu! Senin gibisi mi, rü’yeti (Allahı görmeyi) ister.” Keşke, melekler burada Mûsâ (a.s.)’ın konumunu bilselerdi, onu ayıplamazlardı. Çünkü Mûsâ (a.s.) ilk halde talep eden bir mürid konumunda idi. Nihâyette ise istenen (matlup) bir kul oldu ve onun tâlibi de Cenâb-ı Hak oldu; onu kendisi için seçti.

Denilmiştir ki: Mûsâ (a.s.)’ın ağacı ile Âdem (a.s.)’ın ağacı birbirinden ne kadar farklıdır! Âdem’in ağacının yanında mihnetler ve imtihanlar zuhûr etmiş, Mûsâ (a.s.)’ın ağacının yanında ise nübüvvet ve risâlet ortaya çıkmıştır.

Ey arkadaşım, şâyet bu sözü söyleyen kimse, Âdem (a.s.)’ın ağacının hakîkatını bilseydi, onun hakkında böyle bir söz sarfetmezdi. Çünkü Âdem (a.s.)’ın ağacı, rubûbiyyet ağacına işârettir. Bu yüzdendir ki Allah Teâlâ: ***“Bu ağaca yaklaşmayın”*** (el-Bakara, 2/35) buyurdu. Zira Âdem (a.s.) burada Hakk’ın sıfatlarıyla muttasıftı ve onun “yaşamak”tan kasdettiği şey hakîki anlamda yaşama idi. Bu nedenle Cenâb-ı Hak ona bunu yasaklamış ve şöyle demiştir: “Bu senin için mümkün olmayan bir şeydir.” Zira ezeliyyetin hakîkatının, muhdes (*sonradan olan şey*) de bulunması (*ittihadı*) imkânsızdır. Allah Teâlâ, böyle dedi ve fakat ağacın ezeliyetini de ızhar etti. Âdem (a.s.)’a sekr hâli ârız oldu ve ağacın meyvesini yememeğe sabredemedi. Böylece Rubûbiyyet habbesinden yedi. Onun bu hâli, gayretullaha dokundu ve cennet de onu taşımaya güç yetiremedi. Bunun üzerine cennetten aşk ve şevk ehlinin gurbet diyarı olan yeryüzüne indirildi. Âdem’in ağacı, sırlar (*esrâr*) ağacı; Mûsâ’nın ağacı ise nurlar (envâr) ağacı idi. Envâr ebrâr için, esrâr ise ahyâr içindir.

Bazı büyükler demiştir ki: Tecellî’nin ağaçtan zuhûru, kelâmın da keyfiyetsiz ve cihetsiz vukuu câiz olunca; insanlık ağacından tecellî’nin ortaya çıkması öncelikle câizdir. Bu yüzden tevhîdi üç kısma ayırdılar: *Birincisi*, “لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ (lâ ilâhe illâ hû)” mertebesi. *İkincisi*, “لَآ اِلٰهَ اِلَّا أَنْتَ (lâ ilâhe illâ ente)” mertebesi. *Üçüncüsü*, “لَآ اِلٰهَ اِلَّا أَنَا (lâ ilâhe illâ ene)” mertebesi. Hakikatte kadîm ve ezelî kelâmıyla konuşan, Hak Teâlâ’dır. Tatmak (zevk etmek) istersen ve ehil isen vicdâna yönel. Aksi halde îman etmen sana yeter. Zira kelâm, ya vicdanla beraberdir, yahut îman ehliyle beraberdir. Allah’ın selâmı seçilmiş hayırlı kulların (*ahyâr*) ve ebrâr sınıfındaki müminlerin üzerine olsun.

Ya Rabbi, eşyayı olduğu gibi, hakikati üzere bize göster. Zira kâinât bir hayaldir, hakîkatta hak olan O’dur. O’ndan başka hakiki varlık sâhibi yoktur. Şâhid olunan da yine sadece O’dur. Ey miskîn, bunu anlarsan ganimet elde etmiş olursun.

Şeyh Sa’dî, âşıkın lisanıyla şöyle dedi:

Senin yanında benim varlığım kalmadı
Senin yâdınla gururum, benliğim kalmadı
Kabahatimi görürsen beni kınama
Benim yakamda da olan sensin zira.

Ve yine şöyle der:

Semender değilsin, o halde ateşin etrafında dolaşma
Kişiye önce yiğitlik lâzım, sonra savaş.

Bu, hâli Mûsâ'nınki gibi olmayanlara işâret eder; Allah Teâlâ'dan aşk ateşine düşüp fenâ-yı küllî sırrına vâsıl olmayı isteriz.

وَاَنْ اَلْقِ عَصَاكَ ۖ فَلَمَّا رَاٰهَا تَهْتَزُّ كَاَنَّهَا جَانٌّ وَلّٰى مُدْبِرًا وَلَمْ
يُعَقِّبْ ۖ يَا مُوسٰٓى اَقْبِلْ وَلَا تَخَفْ ۖ اِنَّكَ مِنَ الْاٰمِنِينَ ﴿٣١﴾

31. Ve "Asânı at!" *(denildi)*. Mûsâ *(attığı)* asâyı yılan gibi deprenir görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı. "Ey Mûsâ! Beri gel, korkma. Çünkü sen emniyette olanlardansın" *(buyuruldu)*.

"Ve "Asânı at!" (denildi)" cümlesi, yukarıdaki "أَنْ يَا مُوسٰى" cümlesine atfedilmiştir. Her ikisi de "نُودِيَ (nidâ olundu)" cümlesinin tefsiridir. Yani; Mûsâ (a.s.)'a; "elinden asânı at, bırak diye nîdâ olundu." O da atınca asâ, yılan hâline döndü, sağa sola hareket etmeğe başladı.

"Mûsâ (attığı) asâyı yılan gibi deprenir" güçlü bir şekilde hareket eder *"görünce,"*

Sanki Mûsâ (a.s.)'ın asâsı, hareket ve süratte bir yılan gibi yahut şekil ve sûrette bir yılan gibiydi. Çünkü asâsı, ancak Firavun'un önünde bir yılana dönmüştü. "جَانٌّ", evlerde çok bulunan gözü sürmeli ve zararsız bir yılan çeşidinin adıdır.

Mûsâ (a.s.) korkudan *"dönüp arkasına bakmadan kaçtı."*

Halil der ki: "يُعَقِّبْ", ayağın ökçesi üzerinde dönmek demektir.

Bunun üzerine *"Ey Mûsâ! Beri gel,"* yâni huzura gel, *"korkma"* bu yılandan. *Çünkü sen emniyette olanlardansın."* Zira benim katımda peygamberler korkmaz *(buyuruldu)*. (Allah katında peygamberlerin korkmayacağı ile ilgili âyet Neml sûresinde geçmişti.)

Eğer, asâyı atmasının faydası nedir? dersen, ben de şöyle derim: Mûsâ'nın ona alışması ve onun Firavun'un yanında yılana dönüşmesinden ve diğer mucizelerden korkmaması içindir. Nitekim *el-Es'iletü'l-müfhıme*'de bu şekilde kaydedilmiştir.

Âyet, Allah'ın dışındaki dayanakları atmaya da işâret eder. Zira kim Allah'a güvenirse emniyette olur, O'ndan başkasına güvenen ise korkuya dûçâr olur.

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: Allah Teâlâ bir başka yerde şöyle buyurdu: ***"Al onu! Korkma!"*** (Tâhâ, 20/21). Ey Mûsâ! Asâyı tut, ancak asânın sevgisini gönlünde tutma ve onu sığınılacak şey olarak görme. Dünyaya sâhip olan zenginlere işâret olmak üzere, "Dünyaya (dünyalığa) sâhip ol, ancak dünya sevgisini gönlünde tutma ve onu kendine sığınılacak yer yapma." buyurmaktadır. *"Dünya sevgisi her hatânın başıdır."*[102]

Denilmiştir ki: Peygamberimiz (s.a.) ile Mûsâ (a.s.) arasındaki fark ne kadar büyüktür! Mûsâ (a.s.) Allah'ın hitabını işitmekten döndü, bir yılan getirdi ve onu düşmanına musallat etti. Peygamberimiz (s.a.), Allah'ın en yakınına gece yolculuğu (isra-miraç) yaptı da Allah ona orada vahyettiğini vahyetti. Sonra döndü ümmetine münâcât olan namazı getirdi. Ona denildi ki: "اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ Selâm sana olsun ey Peygamber, Allah'ın rahmeti ve bereketi üzerine olsun." Peygamberimiz (s.a) de şöyle mukâbele de bulundu: "اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلٰى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ Selâm bizim üzerimize ve Allah'ın sâlih kullarının üzerine olsun."

اُسْلُكْ يَدَكَ فٖي جَيْبِكَ تَخْرُجْ بَيْضَٓاءَ مِنْ غَيْرِ سُوٓءٍۘ وَاضْمُمْ اِلَيْكَ
جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ مِنْ رَبِّكَ اِلٰى فِرْعَوْنَ وَمَلَا۬ئِه۪ۜ
اِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقٖينَ ﴿٣٢﴾

32. "Elini koynuna sok; kusursuz, bembeyaz çıkacaktır. Korkudan *(açılan)* kollarını kendine çek. İşte bu ikisi Firavun ve onun adamlarına karşı Rabbin tarafından iki kesin delildir. Çünkü onlar, yoldan çıkan bir kavim olmuşlardır" *(diye seslenildi)*.

"Elini" elbisenin içine, "*koynuna sok; kusursuz, bembeyaz çıkacaktır."*

Mûsâ (a.s.)'ın giydiği elbise; yünden yapılmış, kolu sadece dirseklere kadar uzanan ve gömlek yerine giyilen bir elbisedir.

"تَخْرُجْ بَيْضَاءَ bembeyaz çıksın" cümlesi, hal cümlesidir. Yâni güneş ışığı gibi parlayarak, baras vb. deri hastalığı ve kusuru olmaksızın çıksın, demektir. Onun beyazlığı, alaca hastalığının beyazlığı gibi hoşa gitmeyen ve nefret edilen beyazlık değildir.

"Korkudan (açılan) kollarını kendine çek."

"جَنَاحُ الْإِنْسَانِ" ifâdesi, insanın yanı, pazusu ve koltuğu anlamına gelir.

Denilir ki: Elin tamamı cenahtır. Yâni iki elini açmış, bunlarla yılandan korunarak, korkan kimsenin sağ elini sol pazusunun altına, yahut öbürünü diğer tarafına sokmasına veyahut her ikisni de koynuna sokmasına benzer.

Bu durumda "مِنَ الرَّهْبِ وَاضْمُمْ اِلَيْكَ جَنَاحَكَ Korkudan (açılan) kollarını kendine çek" cümlesi, bir gayeye binaen yukarıdaki

"اُسْلُكْ يَدَكَ (elini koynuna sok" âyetinin tekrarı hükmünde olup düşman karşısında cesaretliliği ve bir mûcîzenin zuhûrunun başlangıcını gösterir. Buradaki "الضَّمُّ ellerini çekmek, toplamak" ifâdesiyle, asâ yılana döndüğünde Mûsâ (a.s.)'ın karşılaşacağı güçlüklere kuşların yaptığı gibi katlanıp göğüs germesi ve sebat etmesi de kasdedilmiş olabilir. Çünkü kuş korktuğu zaman kanatlarını yayar; emniyette ve güvende olduğu

zaman da kendine çeker.

Buna göre âyetin "*kanadını kendine çek*" kısmı, "أُسْلُكْ يَدَكَ elini koynuna sok" emrinin bir tekrarı değil; bir önceki âyette geçen

"إِنَّكَ مِنَ الْآمِنِينَ *Çünkü sen emniyette olanlardansın* ifâdesini tamamlayan bir unsuru olmuş olur. "الرَّهْبُ"; üzüntü ve sızlanma ile korkmak, demektir. Yani, senin başına bir korku ârız olsa, zorluklara tahammül etmek yahut nefsine hâkim olmak için böyle yap, demektir. "فَذَانِكَ بُرْهَانَانِ" "*İşte bu ikisi*" asâ ve el, "*iki kesin delil*" ve apaçık parlak iki mûcizedir, burhandır.

"بُرْهَانٌ (delil)" kelimesi "فُعْلَانٌ" veznindedir. Arapların "أَبْرَهَ الرَّجُلُ Adam delil ve huccet getirdi" sözünden alınmıştır. Yahud da "بَرِهَ الرَّجُلُ (Adam beyazlaştı)" sözünden gelir. Beyaz ve parlak kadına "بَرْهَاءُ" ve "بُرْهَةٌ" denilir. Bu kelimenin bir benzeri de "الْحُجَّةُ" için kullanılan "سُلْطَانٌ" kelimesidir. Bu kelime, zeytin yağı mânâsına gelen "الزَّيْتُ"den alınmış, aydınlatma özelliğinden dolayı "huccet" için isim olarak kullanılmıştır. Zayıf bir görüşe göre de بُرْهَانٌ kelimesi, فُعْلَالٌ veznindedir. Yâni فَعْلَلَ kalıbında olup Arapların "بَرْهَنَ delil getirdi" sözünden alınmış ve isim olarak kullanılmıştır.

"مِنْ رَبِّكَ Rabbinden..." ifâdesi, "بُرْهَانَانِ" kelimesinin sıfatıdır. Yani, Allah Teâlâ'dan "*Firavun ve onun adamlarına*" ulaşan, demektir. Buna göre âyetin anlamı şu şekilde olur: "*İşte bu ikisi Allah tarafından ortaya konulan ve Firavun ve onun adamlarına ulaşan iki kesin delildir.*"

"Çünkü onlar, yoldan çıkan" zulüm ve düşmanlıkla haddi aşan *"bir kavim olmuşlardır" (diye seslenildi)."* Bu yüzden bu iki mûcîze ile kendilerine elçi ve peygamber göndermemizi hak etmişlerdir.

Müslim, Fiten, 82; Müsned, II, 417.
Aclûnî, I, 412.

SİZ VE SİZE TÂBİ OLANLAR ÜSTÜN GELECEKSİNİZ

قَالَ رَبِّ اِنّ۪ي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَاَخَافُ اَنْ يَقْتُلُونِ ﴿٣٣﴾ وَاَخ۪ي
هٰرُونُ هُوَ اَفْصَحُ مِنّ۪ي لِسَانًا فَاَرْسِلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُن۪ٓي اِنّ۪ٓي
اَخَافُ اَنْ يُكَذِّبُونِ ﴿٣٤﴾ قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِاَخ۪يكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا
سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ اِلَيْكُمَا بِاٰيَاتِنَا اَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ
﴿٣٥﴾ فَلَمَّا جَٓاءَهُمْ مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هٰذَٓا اِلَّا سِحْرٌ
مُفْتَرًى وَمَا سَمِعْنَا بِهٰذَا ف۪ٓي اٰبَٓائِنَا الْاَوَّل۪ينَ ﴿٣٦﴾ وَقَالَ مُوسٰى رَبّ۪ٓي
اَعْلَمُ بِمَنْ جَٓاءَ بِالْهُدٰى مِنْ عِنْدِه۪ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ اِنَّهُ
لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَاُ مَا عَلِمْتُ
لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْر۪ي فَاَوْقِدْ ل۪ي يَا هَامَانُ عَلَى الطّ۪ينِ فَاجْعَلْ ل۪ي
صَرْحًا لَعَلّ۪ٓي اَطَّلِعُ اِلٰٓى اِلٰهِ مُوسٰى وَاِنّ۪ي لَاَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِب۪ينَ ﴿٣٨﴾
وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِي الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّٓوا اَنَّهُمْ اِلَيْنَا لَا
يُرْجَعُونَ ﴿٣٩﴾ فَاَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ فَانْظُرْ كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِم۪ينَ ﴿٤٠﴾ وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَدْعُونَ اِلَى النَّارِ وَيَوْمَ
الْقِيٰمَةِ لَا يُنْصَرُونَ ﴿٤١﴾ وَاَتْبَعْنَاهُمْ ف۪ي هٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ
الْقِيٰمَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوح۪ينَ ﴿٤٢﴾

33. Mûsâ dedi ki: Rabbim! Ben onlardan birini öldürmüştüm, beni öldürmelerinden korkuyorum.

34. Kardeşim Harun'un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da beni doğrulayan bir yardımcı olarak benimle birlikte gönder. Zira bana yalancılık ithamında bulunmalarından endişe ediyorum.

35. Allah buyurdu: Seni kardeşinle destekleyeceğiz ve size öyle bir kudret vereceğiz ki, âyetlerimiz *(mucize yardımlarımız)* sayesinde onlar size erişemiyecekler. Siz ve size tâbi olanlar üstün geleceksiniz.

36. Mûsâ onlara apaçık âyetlerimizi getirince: Bu, olsa olsa uydurulmuş bir sihirdir. Biz önceki atalarımızdan böylesini işitmemiştik, dediler.

37. Mûsâ şöyle dedi: Rabbim, kendi katından kimin hidâyet *(hakka rehberlik)* getirdiğini ve hayırlı âkıbetin kime nasip olacağını en iyi bilendir. Muhakkak ki,

zalimler iflâh olmazlar.

38. Firavun: Ey ileri gelenler! Sizin için benden başka bir ilâh tanımıyorum. Ey Hâmân! Haydi benim için çamur üzerine ateş yak *(ve tuğla imal et)*, bana bir kule yap ki Mûsâ'nın tanrısına çıkayım; ama sanıyorum, o mutlaka yalan söyleyenlerdendir, dedi.

39. O ve askerleri, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve gerçekten bize döndürülmeyeceklerini sandılar.

40. Biz de onu ve askerlerini yakalayıp denize atıverdik. Bak işte, zalimlerin sonu nice oldu!

41. Onları, *(insanları)* ateşe çağıran öncüler kıldık. Kıyamet günü onlar yardım görmeyeceklerdir.

42. Bu dünyada arkalarına lânet taktık. Onlar, kıyamet gününde de kötülenmişler arasındadır.

Mûsâ *"dedi ki: Rabbim! Ben onlardan"* yâni Kıptîlerden Firavun'un ekmekçiliğini yapan "Fâtûn" adında *"birini öldürmüştüm."* Bu yüzden onların da *"beni öldürmelerinden korkuyorum.*"

وَاَخِى هٰرُونُ هُوَ اَفْصَحُ مِنّى لِسَانًا فَاَرْسِلْهُ مَعِىَ رِدْءًا يُصَدِّقُنى
اِنّى اَخَافُ اَنْ يُكَذِّبُونِ ﴿٣٤﴾

34. Kardeşim Harun'un dili benimkinden daha düzgündür. Onu da beni doğrulayan bir yardımcı olarak benimle birlikte gönder. Zira bana yalancılık ithamında bulunmalarından endişe ediyorum.

"Kardeşim Hârûn'un dili benimkinden daha düzgündür." Yâni kardeşim Hârûn'un talâkati ve konuşması benden daha iyidir. Mûsâ (a.s.)'ın dilinde, çocukluk zamanında eliyle alıp ağzına götürdüğü ateş korunun etkisinden dolayı bir tutukluk vardı ve bu da beyan ve anlatmanın hakkını vermeğe mânî oluyordu. Bu yüzden Firavun ona: ***"Yahut ben, şu aşağılık, neredeyse söz anlatamayacak durumda olan adamdan daha iyi değilmiyim"*** (ez-Zuhruf, 43/52) demişti.

Âriflerden biri der ki: Fesâhat makamı, sahv ve temkin makamıdır; sâhibi, bununla hakkı ve esrârı ilim ölçülerini aşmayan sâde bir uslûb ve ifâde ile anlatmaya muktedir olur. Bu, Peygamberimiz (s.a.)'in hâlidir. Zira o (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Ben, Arabın en fasîhiyim."*[103] *ve "cevâmîu'l-kelim* (özlü anlatım) *ile gönderildim."*[104] Bu, öyle bir kudrettir ki, temkin ehli bir ârif de bu özelliğe sâhiptir. Zira o "hâss" ve husûsî olanı müşâhede edip onunla konuşabilir.

Mûsâ (a.s.)'ın böyle bir talepte bulunmasının nedeni o esnada "sekr" hâlinde olması ve bu durumu haber vermeğe güç yetirememesidir. Zira kelâmı, hâline uygun bir şekilde

çıksaydı, halkın kulaklarında büyük bir şatahât olarak kalırdı. Sekr hâlinde olanın kelâmıyla, insanlar çoğu defa fitneye düşerler. Bu yüzden o, sahv ve temkin makamını talep ederek şöyle duâ etti: ***"Dilimden şu düğümü çöz, ki sözümü anlasınlar"*** (Tâhâ, 20/27-28). Çünkü Mûsâ (a.s.)'ın kelâmı, yalnızca kendisine özel bir yüz yüze gelme (*mukâfehat*) ve müvâcehet denizinden (bir damla) idi. Ondan başkasının, meselâ Hârûn (a.s.)'ın durumu böyle değildi. Çünkü onun "Kelimullah" olma mesuliyeti yoktu. Dolayısıyla onun durumu, insanlarla beraber olup Mûsâ (a.s.)'ın hâline nisbetle daha hafifti.

"Onu da beni doğrulayan bir yardımcı olarak benimle birlikte" Firavun ve kavmine *"gönder."*

"رِدْأً (yardımcı)" kelimesi asıl olarak, tıpkı " الدِفْءُ (ısınmak)" kelimesinde olduğu gibi kendisinden yardım ve destek sağlanılan "yardımcı kuvvet" mânâsına gelir. Kelime burada hâl olarak gelmesinden dolayı sıfat olarak kullanılmıştır. Ardından gelen "يُصَدِّقُنِى (beni doğrulayan)" cümlesi de bu sıfattan bedeldir.

Yani, Hârûn'u, hakkı öz olarak ifâde etmek, huccet ve delil getirip şüphe ve tereddüdü ortadan kaldırmak sûretiyle beni tasdik eden bir yardımcı olarak benimle birlikte Firavun ve kavmine elçi olarak gönder. Yoksa sadece "seni tasdik ettim" veya insanlara "onu tasdik edin" diyen bir yardımcı değil. Zira *"O, dil bakımından benden daha güzel konuşur"* ifâdesi de bu mânâyı te'yîd eder. Çünkü fasîh olan veya olmayan bir kimse de "seni tasdik ettim" ve benzeri sözler söyleyebilir. Nitekim **Zekeriyyâ Ensârî**, *Fethü'r-rahman bi-keşfi mâ yeltebisu fi'l-Kur'ân* adlı eserinde bu görüşe yer vermiştir.

"Zira bana yalancılık ithamında bulunmalarından endişe ediyorum." Yâni ben, beni yalanlayacaklarından, sözümü reddedip dâvetimi kabul etmeyeceklerinden korkuyor ve endişe duyuyorum; dilim de münakaşada kolayca yatışıp bana yardımcı olmuyor."

Burada Nemrud ve Firavun makamında olan nefsin özelliğinin, hakkı söyleyeni tekzib etmek; Hârun makamında olan aklın husûsiyetinin ise hakkı söyleyeni tasdik etmek olduğuna işâret vardır.

قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِاَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطَانًا فَلَا يَصِلُونَ اِلَيْكُمَا بِاٰيَاتِنَا اَنْتُمَا وَمَنِ اتَّبَعَكُمَا الْغَالِبُونَ ﴿٣٥﴾

35. Allah buyurdu: Seni kardeşinle destekleyeceğiz ve size öyle bir kudret vereceğiz ki, âyetlerimiz *(mucize yardımlarımız)* sayesinde onlar size erişemiyecekler. Siz ve size tâbi olanlar üstün geleceksiniz.

"Allah buyurdu: Seni kardeşinle destekleyeceğiz…"

"الْعَضُدُ", dirsekle omuz arasına denir, yâni pazu anlamına gelir. Elin pazudan kuvvet aldığı gibi, seni kardeşinle takviye edeceğiz. Çünkü insan, kardeşinden kuvvet alır ve onunla güçlenir. Bu vakitte Hârûn (a.s.) Mısır'da idi.

"Ve size öyle bir kudret," galebe ve üstünlük "*vereceğiz ki,*"

Ca'fer bu âyeti şöyle yorumlar: Size karşı, düşmanlarınızın kalblerine heybet ve korku; dostlarınızın kalblerine de sevgi ve muhabbet koyacağız. **İbn Atâ** ise şöyle der: Nübüvvet ahlâkı ile beraber hilâfet siyaseti (hüsn-i hal ile insanları idâre kabiliyeti) vereceğiz.

"Âyetlerimiz (mucize yardımlarımız) sayesinde onlar" gerek istila ve gerekse münakaşada "*size erişemiyecekler"* ve emellerine nâil olamayacaklar.

"بِاٰيَاتِنَا (âyetlerimiz sayesinde)" ifâdesindeki harf-i cer, başka yerlerde de açıklandığı gibi ya mahzûf bir fiile müteallıktır ki bu da *"*اِذْهَبَا بِاٰيَاتِنَا ***(âyetlerimizle gidin)"*** (eş-Şuârâ, /2615) deki "اِذْهَبَا (ikiniz gidiniz)" fiilidir. Veya bir önceki "نَجْعَلُ (vereceğiz)" fiiline müteallıktır ki buna göre âyetin mânâsı; âyetlerimizle, yâni mûcîzelerle sizi onlara karşı üstün getireceğiz, şeklindedir. Yahud da buradaki "لَايَصِلُونَ (erişemeyecekler)" fiiline müteallıktır. Bu durumda takdiri şöyle olur: Âyetlerimizle onlardan korunursunuz da sizi öldürmeye veya size bir kötülük yapmaya muktedir olamazlar. Nitekim *Fethu'r-Rahman*'da bu şekilde geçmiştir.

"Siz ve size tâbi olanlar" Firavun ve kavmine karşı galip ve *"üstün geleceksiniz."* Zira bizim âyetlerimizin sancakları yücedir ve evliyâya yardım ve iânemiz kesintisiz ve aralıksızdır. Gâlib ve Müteâl Allah (c.c.)'dır.

Keşfü'l-esrâr'da denilir ki: Bu münâcât tamam olunca, âlemlerin Rabbi onu tekrar kendi hâline döndürdü. Âlimler arasında, bu vâkıadan sonra Mûsâ (a.s.)ın âilesinin yanına mı yoksa oradan Mısır'a, Firavun'un yanına mı gittiği hususunda ihtilaf vardır. Bazılarına göre Mûsâ (a.s.) oradan Mısır'a gitti, eşi ve çocuklarını o çölde bıraktı. Otuz gün Medyen ile Mısır arasındaki o çölde yalnız kaldılar. Kalanlar, Hz. Şuayb'ın kızı, Mûsâ (a.s.)ın iki çocuğu ve koyunlar idi. Otuz gün sonra bir çoban onlara uğradı. Şuayb'ın kızını görüp tanıdı; üzgün ve kederli bir halde oturmuş ağlıyordu. Çoban onları yanına alıp Medyen'e, Şuayb'ın yanına götürdü.

Bazıları da şöyle dediler: Mûsâ (a.s.) münâcâtı tamamlayınca, o gece âilesinin ve çocuklarının yanına gitti. Çocukları ona "Ateş getirdin mi?" diye sordular. Mûsâ (a.s.): "Ben ateş bulmak için gittim, nur getirdim, peygamberlik ve Allah (c.c.)'ın mucizesini getirdim" dedi. Sonra kalkıp Mısır'a yöneldiler. Mısır şehrinin kapısına vardıklarında akşam olmuştu. Mûsâ (a.s.) eşini, çocuklarını ve koyunları Mısır'ın kapısında bıraktı. Kendisi yalnız başına sanki bir çoban gibi Mısır'a girdi. Annesinin evine vardı. O zaman annesi ile erkek ve kız kardeşi hayatta idi. Ancak babası dünyadan göçmüştü.

Mûsâ (a.s.) evin kapısına vardığında akşam namazı vakti idi. Onlar önlerine yemek koymuş yiyorlardı. Mûsâ (a.s.) seslendi: "Ben bir yabancıyım, bu gece beni misafir ediniz." Annesi Harun'a şöyle dedi: Bu yabancıyı misafir etmek gerek. Belki birisi de

bizim çocuğumuzu gurbette misafir eder. Mûsâ (a.s.)'ı eve aldılar, önüne yemek koydular. Mûsâ (a.s.) konuşmaya başlayınca, annesi onu tanıdı, yanına aldı; çok ağladı. Sonra Mûsâ (a.s.) Harun (a.s.)'a şöyle dedi: Allah Teâlâ bana peygamberlik verdi, ikimize de Firavun'un yanına gitmemizi ve onu Allah (c.c.)'a (îmana) dâvet etmemizi emretti. Harun (a.s.), Allah Teâlâ'nın emrini duydum ve itâat ettim, dedi. Mûsâ (a.s.)'ın annesi, "Ben onun sizin ikinizi de öldürmesinden korkarım, çünkü o zalim ve âsîdir" dedi. Onlar, "Allah Teâlâ bize emretti ve O bizi kendisi korur ve muhâfaza eder." dediler. Ertesi gün Mûsâ ve Harun, Firavun'un sarayına gittiler. Bazıları hemen o anda gittiklerini ve mesajı ilettiklerini, bazıları da bir sene Firavun'un yanına gitmediklerini söyler. Yâni Firavun onların bir yıl sarayına girmelerine izin vermedi. Bu zaman zarfında onlara ilâhî lütuflar verilmiş, yâni Allah Teâlâ onları yardımıyla (*yardım ordusuyla*) güçlendirmiş ve böylece dâvet kolaylaşmıştır. Kim olursa olsun dâvet hâsıl olmuştur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُوسٰى بِاٰيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هٰذَا اِلَّا سِحْرٌ مُفْتَرًى
وَمَا سَمِعْنَا بِهٰذَا فٖى اٰبَائِنَا الْاَوَّلٖينَ ﴿٣٦﴾

36. Mûsâ onlara apaçık âyetlerimizi getirince: Bu, olsa olsa uydurulmuş bir sihirdir. Biz önceki atalarımızdan böylesini işitmemiştik, dediler.

"Mûsâ onlara" Allah Teâlâ tarafından kendisinin peygamber olarak gönderildiğine delâlet eden "*apaçık âyetlerimizi getirince:"* Burada "apaçık âyetler"den maksat, ya âsâ ve el(in parlaması) gibi o anda Mûsâ (a.s.)'da mevcûd olan mûcizelerdir ya da sonradan gelecek olan dokuz mûcizedir. Zira onun "gelme zamanı" ifâdesi, bütün risâlet dönemini içine alır.

Dediler ki: Ey Mûsâ, *"Bu,"* getirdiklerin *"olsa olsa"* daha önce bir benzeri görülmemiş ve "*uydurulmuş bir sihir"* den başka bir şey değil "*dir.*"

Bunun sebebi şudur: Nefis, melekût âleminin en aşağı tabakasından yozlaşmış, gerilemiş olarak (*mütenekkis*) yaratılmıştır. Kalb, melekût âleminin ortasından Allah'ın huzuruna müteveccih olarak yaratılmıştır. Dolayısıyla kalb gördüğünü yalanlamamış; nefis de gördüğünü tasdik etmemiştir. Kalb hastalık ve illetlerden sâlim olunca Hakk'ı hak, bâtılı bâtıl olarak görürken nefis de hakkı bâtıl, bâtılı da hak olarak görür. Bu yüzden Peygamberimiz (s.a.)'in duâsından biri şöyledir:

اَللّٰهُمَّ اَرِنَا الْحَقَّ حَقًّا وَارْزُقْنَا اتِّبَاعَهُ وَاَرِنَا الْبَاطِلَ بَاطِلًا وَارْزُقْنَا اجْتِنَابَهُ

"Ya Rabbi, bize hakkı hak olarak göster ve ona ittibâ ile bizi rızıklandır; bâtılı da bâtıl olarak göster ve ondan uzaklaşmakla bizleri merzuk kıl."[105] Nitekim *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de bu şekilde kaydedilmiştir.

“Biz önceki atalarımızdan böylesi” bir sihri *“işitmemiştik, dediler.”*

وَقَالَ مُوسٰى رَبّ۪ٓي اَعْلَمُ بِمَنْ جَٓاءَ بِالْهُدٰى مِنْ عِنْدِه۪ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ
عَاقِبَةُ الدَّارِۜ اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٣٧﴾

37. Mûsâ şöyle dedi: Rabbim, kendi katından kimin hidâyet *(hakka rehberlik)* getirdiğini ve hayırlı âkıbetin kime nasip olacağını en iyi bilendir. Muhakkak ki, zalimler iflâh olmazlar.

“Mûsâ” (a.s.) kendi nefsini kasdederek *“şöyle dedi: Rabbim, kendi katından kimin hidâyet (hakka rehberlik) getirdiğini ve”* bu dünya evinin sonunda “*hayırlı âkıbetin,”* cennetin “*kime nasip olacağını en iyi bilendir.”* Yani, O beni gönderdi ve O bilmektedir ki ben hak üzereyim, sen ise batıl üzeresin.

“عَاقِبَةُ الدَّارِ”, dünya evinin neticesi, sonucu demektir ve bununla kasdedilen cennettir. Çünkü dünya âhirete bir yol ve ekim yeri (mezraa) olarak yaratılmıştır. Burada “âkıbet”ten kasdedilen şey sevaptır. “عِقَاب (cezâlandırma)” ise âsîlerin amellerinin sonucunda ortaya çıkar. Dünya için aslî ve mutlak âkibet, mahmûde (öğülen bir âkibet) olup mezmûme (yerilen bir âkibet) değildir.

“Muhakkak ki, zalimler iflâh olmazlar.” Küfür ve tekzible kendilerini helâk ederler; umduklarına nâil olamazlar ve korktuklarından da kurtulamazlar. Korktuklarından biri de dünyada uğrayacakları azaptır.

Burada müminlerin kurtulacağına ve kâfirlerin helâk olacağına ve her nefsin kendi kurtuluşu için çalışması gerektiğine işâret vardır. Bu takdirde başkasının helâk olması, ona zarar vermez.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَٓا اَيُّهَا الْمَلَاُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ اِلٰهٍ غَيْر۪يۚ فَاَوْقِدْ
ل۪ي يَا هَامَانُ عَلَى الطّ۪ينِ فَاجْعَلْ ل۪ي صَرْحًا لَعَلّ۪ٓي اَطَّلِعُ اِلٰٓى اِلٰهِ
مُوسٰىۙ وَاِنّ۪ي لَاَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِب۪ينَ ﴿٣٨﴾

38. Firavun: Ey ileri gelenler! Sizin için benden başka bir ilâh tanımıyorum. Ey Hâmân! Haydi benim için çamur üzerine ateş yak *(ve tuğla imal et)*, bana bir kule yap ki Mûsâ’nın tanrısına çıkayım; ama sanıyorum, o mutlaka yalan söyleyenlerdendir, dedi.

“*Firavun*”, sihirbazları toplayıp muâraza ve münâkaşa için öne çıkarken dedi ki: *“Ey ileri gelenler!”* Ey seçkinler ve ulular topluluğu! *Sizin için benden başka bir ilâh*

tanımıyorum,” yâni yeryüzünde benden başka bir ilâhınızın olduğunu bilmiyorum. Yâni Mûsâ (a.s.) şöyle der: Göklerin rabbi olan başka bir Allah mı var?

Denilmiştir ki: Firavun’un bu sözü ile “أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى (***Ben sizin en yüce Rabbinizim)”*** (en-Nâziât, 79/24) sözü arasında tam kırk yıl vardır, yâni aradan kırk yıl geçmiştir.

Firavun veziri Hâmân’a: *“Ey Hâmân! Haydi benim için çamur üzerine ateş yak”* yâni benim için toprak ve suyla karıştırılmış çamurdan tuğla yap. Yani, Ey Haman! Benim için çamurun üzerine bir ateş yak da o çamur pişsin ve onunla bina sağlam olsun.

Pişirilmiş tuğlayı ilk defa kullanan kişi Firavun’dur. Onun için burada tuğlanın yapılış biçimine dikkat çeken bir ifâde kullanarak tuğla edinilmesini emretmiş ve “إِطْبَخْ لِى الْآجُرَّ (bana tuğla pişir)” dememiştir.

“Bana” minâre ve nişantaşı gibi yüksek “*bir kule”* yâni üzerinde yürüyebileceğim, merdiven gibi basamakları olan yüksek bir köşk *“yap ki Mûsâ’nın tanrısına çıkayım;”* belki onun ne olduğuna muttali olurum; yâni belki onu tanırım ve nasıl olduğunu görürüm. Mûsâ (a.s.) şöyle dedi: *“Ama sanıyorum, o”* yâni Mûsâ benden başka ilâhı olduğu ve kendisinin de onun elçisi olarak gönderildiği hususunda *“mutlaka yalan söyleyenlerdendir, dedi.”*

Firavun bu sözleri, gerçekten bir araştırma yapmak için değil, kavminin kafasını karıştırmak ve onları yanıltmak için söylemiştir. Zira Allah Teâlâ onun hakkında şöyle buyurmaktadır: ***“Kendileri de bunlara yakînen inandıkları halde, sırf zulüm ve kibirlerinden ötürü onları inkâr ettiler.”*** (en-Neml, 27/14)

el-Es’iletü’l-müfhıme’de der ki: Firavun’un, nefsindeki ilâhlık dâvâsında şüphe ve tereddüd ettiği zannedilmesin. Çünkü o, nefsinin başka şeylere muhtaç olduğunu ve âfetlere mâruz kaldığını biliyordu. Fakat o, inatçı olup ilahlık dâvâsına kendisi de inanmayan bir inkârcı idi.

Kâşifî der ki: Firavun tasavvur etmişti ki Hak Teâlâ’nın cismi ve cismâniyeti vardır; gökyüzünde mekânı vardır ve ona yükselmek mümkündür. Halbuki şunu bilmiyordu:

Mekânı yaratan mekânı ne yapsın?
Âsumânı yaratan âsumânı ne yapsın?
Ne mekân yol bulur O’na ne de zaman
Ne ifâde O’ndan haber verebilir ne aşikâr olan

Keşşâf sâhibi şöyle der: Rivâyete göre mel’un Hâmân tuğla, kireç ve alçı pişirmek ve ağaç yontmak üzere amelelerden başka elli bin usta topladı ve binanın yapılmasını emretti. Bu durum, Mûsâ ve Harun’a ağır geldi; çünkü İsrâiloğulları Firavun’un bina inşâsında işkence görüyorlardı.

Ebül-Leys der ki: Köşkün harcı ve sıvası, kristal artıklarından oluşuyordu. Kişi, duvar uzun olduğu için rüzgarın kendisini savurmasından korkuyor, üzerinde duramıyordu. Duvarların boyu beş bin, genişliği ise üç bin arşın idi.[106] O öyle yüksek

ve muhkem bir bina olmuştu ki, hiç kimse o zamana kadar böyle bir köşk yapmamış ve dünyanın hiçbir yerinde onun gibisini kimse görmemiş ve işitmemişti.

O öyle yüksek bir yapıydı ki akıl,
Fikir kemendini onun damının bir köşesine atmamıştı.

Behlül, Halife Hârun Reşid'in inşâ ettirdiği büyük köşkün duvarlarından birine şöyle yazdı: Ey Hârun, binayı yükselttin, dini alçalttın. Bu, senin malından ise israf ettin; Allah israf edenleri sevmez. Başkasının malından ise, zulmettin; Allah zâlimleri sevmez.

Zâdü'l-mesîr'de denir ki: Bina tamamlandığında mel'un Firavun tepesine çıktı. Feleğe yakın olmayı hayal ediyordu. Sarayın tepesinden gökyüzüne bakınca, yeryüzünden nasıl görüyorsa o şekilde gördü. Canı sıkıldı. Okçusuna söyledi, o da gökyüzüne bir ok attı. O ok kana bulanmış bir hâlde geri geldi. Firavun, "Mûsâ'nın rabbini öldürdüm" dedi. Hak sübhânehû ve teâlâ Cebrail'i gönderdi. O, köşke kanadıyla vurdu ve üç parçaya ayırdı. Bir parçası Firavun'un ordugâhına düştü; on binlerce Kıptî öldü. Diğer parçası denize düştü. Bir diğer parçası da batı tarafına düştü; ustalardan ve amelelerden canlı kimse kalmadı.

Fethu'r-Rahmân'da der ki: Firavun dini üzere olup da orada çalışanlardan hiç kimse kalmadı, hepsi helâk oldu.

Bu duruma rağmen Firavun gafletten uyanmadı, gururu daha da arttı.

وَاسْتَكْبَرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِى الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ إِلَيْنَا لَا يُرْجَعُونَ ﴿٣٩﴾

39. O ve askerleri, yeryüzünde haksız yere büyüklük tasladılar ve gerçekten bize döndürülmeyeceklerini sandılar.

"O ve askerleri, yeryüzünde" îman etmeğe karşı *"haksız yere büyüklük tasladılar,"* hakka boyun eğmediler.

"اَلْاِسْتِكْبَارُ (istikbâr)", bâtıl olarak büyüklük göstermektir. "Tekebbür" ise böyle olmayıp daha umumidir. "الْكِبْرُ (kibir)", insanın, kendisini başkasından büyük zannetmesidir. "فِى الْأَرْضِ (arzda)" ifâdesiyle, Mısır ve yöresi kasdedilmektedir. "بِغَيْرِ الْحَقِّ", "istihkak olmaksızın, hak etmeksizin" demektir.

"Ve gerçekten bize döndürülmeyeceklerini" ve öldükten sonra cezâ için tekrar diriltilmeyeceklerini *"sandılar."*

"لَا يُرْجَعُونَ (döndürülmeyecekler)", " رَجَعَ (döndü)" fiilinden türetilmiş olup "رَدَّ (geri gönderdi)" anlamına gelir.

❀

فَاَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِى الْيَمِّ فَانْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٤٠﴾

40. Biz de onu ve askerlerini yakalayıp denize atıverdik. Bak işte, zalimlerin sonu nice oldu!

Küfür ve azgınlıkta son sınıra ulaştıklarında *"Biz de onu ve askerlerini yakalayıp"* cezâ olarak *"denize atıverdik."* Yâni onları Kızıldeniz'de boğduk. "النَّبْذُ"; bir şeyi, önemsiz olduğundan dolayı atmak ve uzaklaştırıp baştan savmak anlamına gelir.

Ey Muhammed, kalb gözünle "*bak işte, zâlimlerin sonu,"* âkıbeti *"nice oldu!"* Kavmini, onların âkibetine uğramaktan sakındır.

وَجَعَلْنَاهُمْ اَئِمَّةً يَدْعُونَ اِلَى النَّارِ وَيَوْمَ الْقِيمَةِ لَا يُنْصَرُونَ ﴿٤١﴾

41. Onları, *(insanları)* ateşe çağıran öncüler kıldık. Kıyamet günü onlar yardım görmeyeceklerdir.

Firavun ve kavmini, kendi dönemlerinde*"onları, (insanları) ateşe,"* cehenneme *"çağıran öncüler kıldık."* Yâni küfür ve günahlara sevkeden dalâlet ehlinin kendilerine tâbî olduğu ve böylece hem kendilerinin ve hem de başkalarının günahlarını yüklenen liderler yaptık.

"*Kıyamet günü"* azâb hiçbir şekilde onların üzerlerinden kalkmaz; "*onlar yardım görmeyeceklerdir*."

وَاَتْبَعْنَاهُمْ فِى هٰذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيمَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ ﴿٤٢﴾

42. Bu dünyada arkalarına lânet taktık. Onlar, kıyamet gününde de kötülenmişler arasındadır.

"Bu dünyada arkalarına lânet taktık." Yâni rahmetten mahrûmiyet ve uzaklaştırma cezâsına uğrattık. Melekler ve müminler nesilden nesile onlara lânet okumağa devam ederler.

"Onlar, kıyamet gününde de kötülenmişler" çirkinleştirilip koğulmuşlar ve rahmetten uzaklaştırılmışlar "*arasındadır."*

"يَوْمَ (gün)" zarfı; "الْمَقْبُوحِينَ (kötülenmişler)" kelimesine müteallıktır. Başındaki elif lâm, tarif içindir; "الَّذِى" mânâsına değildir. Bu kelime; koğulmuş, uzaklaştırılmış mânâsına gelir. "قَبَّحَ اللّٰهُ فُلَانًا (Allah falanı çirkinleştirsin)" demek, Allah onu her türlü hayırdan uzaklaştırsın, anlamına gelir. İsm-i fâili "مَقْبُوحٌ" şeklinde gelir. (Yani, bu fiilin

ism-i faili ile ism-i mefulu aynı mânâya gelir, demektir)

*Tâcü'l-masâdır'*de "kubh", "kabâhat" ve "kabûhat (çirkin olmak)" şeklindeki kullanımlarına dikkat çekilmiştir.

Râğıb İsfehânî, bu anlamdan hareketle *Müfredât'*ında şöyle der: "المَقْبُوحِينَ" hoşlanılmayan kötü bir hâl ile damgalanan ve işâretlenen anlamına gelir. Bu kelimede Allah'ın kâfirler için kullandığı sıfatlara işâret vardır. Allah Teâlâ, kıyamet günü onların yüzlerinin siyah ve gözlerinin mavi olduğunu ve ayaklarında da zincir ve bukağı gibi şeyleri sürüklediklerini haber vermektedir.

*el-Vasît'*ta der ki: "مُقَبَّحِينَ"; "مَقْبُوحِينَ" mânâsınadır. (Yâni bu fiilin sülâsîsi ile tef'îl babı aynı anlama gelir.) Çirkinleştirilmiş, kötülenmiş, demektir.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: Çünkü Allah Teâlâ, muhsinlerin yüzlerini güzel amel ve muâmeleleri nedeniyle güzelleştirdiği gibi, kötülenmiş kimseleri de kötü muâmeleleri sebebiyle yermiştir. İyiliğin karşılığı iyilik, kötülüğün karşılığı da kötülüktür.

Yani, büyüklenme (*istikbâr*) onların (Firavun ve kavminin) kabahatlerinden biridir ve onları bu kötülükleri işlemelerine ve İsrâiloğullarını da sürmelerine sebep olmuştur. Rasûlullah (s.a.) bir hadîs-i kudsîde Allah Teâlâ'dan hikaye yoluyla şöyle buyurmuştur:

«الكِبْرِيَاءُ رِدَائِى وَالْعَظَمَةُ إِزَارِى فَمَنْ نَازَعَنِى وَاحِدًا مِنْهُمَا أَلْقَيْتُهُ فِى النَّارِ»

"*Kibriyâ (büyüklük) benim palto ve abam (ridâm); azâmet benim eteğim (izârım)dır. Kim bunlardan biri hususunda benimle yarışmaya kalkarsa (çekişirse) onu cehenneme atarım.*"[107]

Hak Teâla, kendisini ridâ ve izâr ile vasfetti de üst gömlek (kamîs) pantolon (serâvîl) ile tanıtmadı. Çünkü kamîs ve serâvîl tam olarak bedeni kuşatmaz; dolayısıyla bedene âit vasıfların terkibinden uzaktırlar.

Bil ki; kibir, kendini beğenmekten kaynaklanır. Kendini beğenmek de, güzelliklerin hakikatını bilmemekten ve cehâletten neşet eder. Hakk'ı kabul etmemek kibirdendir. Bunun için Allah Teâlâ kibrin kötü âkıbetine dikkat çekerek buyurur ki:

"Bu gün ise yeryüzünde haksız yere büyüklük taslamanızdan ve yoldan çıkmanızdan dolayı alçaltıcı bir azâb göreceksiniz!" (el-Ahkâf, 46/20)

İnsanlar arasında en çirkin kibir, cimrilik ile birlikte olandır. Bu yüzden Rasûlûllah (s.a.) şöyle buyurur: *"İki huy vardır ki, mü'minde toplanmaz: cimrilik ve büyüklenmek."* [108] Kim riyaset sâhibi olduğu için kibir gösterirse, bu onun aşağılığına delâlet eder. Kim de kendi zatının terkibini; başlangıcını, sonunu ve ortasını düşünür ve bilirse, noksanlığını anlar ve kibri terkeder. Kim zenginlikten dolayı tekebbür ederse bilsin ki, bu yok olacak bir gölge ve geri verilecek bir emânettir. Burada "بِغَيْرِ الْحَقِّ (haksız yere)" buyrulması, kibrin bazen öğüldüğüne işâret eder. Meselâ düşman

karşısında tekebbür göstermek gibi. İşte bu yüzden, düşmana karşı tekebbür gösteren **Ebû Dücâne** (r.a.)'a Rasûlullah (s.a.) bakıp şöyle buyurdu: *"Şu yer (harb) dışında bu yürüyüş, Allah'ın buğzettiği bir yürüyüş şeklidir."*[109] (Malı ile öğünen) zenginlere karşı tekebbür de bu nevidendir. Zira hakikatte tekebbür, nefsin izzetidir ki bu yerilen bir şey değildir.

Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: *"Mü'minin, nefsini zillete düşürmesi gerekmez, uygun olmaz".*[110] Akıl sâhibine gereken; hakkı kabul etmek ve ehline karşı tevâzû göstermek suretiyle nefsini aziz kılmaktır. Allah'ın koyduğu ahkâma boyun eğerek kadrini yüceltmek, böylece hem dünyada ve hem de âhirette ilâhî yardıma mazhar olanlardan olmaya çalışmaktır; zâhir ve bâtınını güzelleştirerek Allah'ın öğdüğü kullarından olmaktır. Allah Teâlâ'dan, O'nun geniş ve bol nimetlerinden dileriz.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Büyükler kendilerine iltifat etmezdi
Kendini beğenenler Allah'ı görmeyecekler
Büyüklük gösterişle, lâfla olmaz
Yücelik dâvâ ile kuruntu ile elde edilmez
Yücelik mi istiyorsun, tevazuyu seç
O damın bundan başka merdiveni yoktur
Hak katında aczin ve yoksulluğun
İbâdetinden de, bencilliğinden de iyidir.

İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, I, 167.

Buhârî, Tabir, 11; Müslim, Mesacid, 5; Müsned, II, 250, 412.

Irâkî, Muğni, II, 369.

Bir arşın: yaklaşık 68 cm.

Müslim, Birr, 136; Ebû Dâvûd, Libas, 25; İbn Mâce, Zühd, 16; Müsned, II, 248, 376, 414.

Münâvî, III, 441.

İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-ğâbe*, VI, 96.

Tirmizî, Fiten, 66; İbn Mâce, Fiten, 21; Müsned, V, 405.

HEVESİNE UYANDAN DAHA SAPIK KİM OLABİLİR?

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَٓا اَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْاُولٰى بَصَٓائِرَ
لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٣﴾ وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ
الْغَرْبِيِّ اِذْ قَضَيْنَٓا اِلٰى مُوسَى الْاَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ الشَّاهِدِينَۙ
﴿٤٤﴾ وَلٰكِنَّٓا اَنْشَاْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُۚ وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًا
فِٓي اَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَاۙ وَلٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٤٥﴾ وَمَا
كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ اِذْ نَادَيْنَا وَلٰكِنْ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَٓا
اَتٰيهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَوْلَٓا اَنْ تُصِيبَهُمْ
مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْلَٓا اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُولًا
فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ فَلَمَّا جَٓاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ
عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَٓا اُوتِيَ مِثْلَ مَٓا اُوتِيَ مُوسٰىۜ اَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَٓا اُوتِيَ
مُوسٰى مِنْ قَبْلُۚ قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا وَقَالُٓوا اِنَّا بِكُلٍّ كَافِرُونَ
﴿٤٨﴾ قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ هُوَ اَهْدٰى مِنْهُمَٓا اَتَّبِعْهُ اِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ﴿٤٩﴾ فَاِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ اَنَّمَا يَتَّبِعُونَ اَهْوَٓاءَهُمْۜ
وَمَنْ اَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوٰيهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللّٰهِۜ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي
الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٠﴾

43. Andolsun biz, ilk nesilleri yok ettikten sonra Mûsâ'ya, -düşünüp öğüt alsınlar diye- insanlar için apaçık deliller, hidâyet rehberi ve rahmet olarak o Kitab'ı *(Tevrat'ı)* vermişizdir.

44. *(Rasûlüm!)* Mûsâ'ya emrimizi vahyettiğimiz sırada, sen batı yönünde bulunmuyordun ve *(o hadiseyi)* görenlerden de değildin.

45. Bilakis biz nice nesiller var ettik de, onların üzerinden uzun zamanlar geçti. Sen, âyetlerimizi kendilerinden okuyarak öğrenmek üzere Medyen halkı arasında oturmuş da değilsin; aksine *(onları sana)* gönderen biziz.

46. *(Mûsâ'ya)* seslendiğimiz zaman da, sen Tûr'un yanında değildin. Bilakis, senden önce kendilerıne uyarıcı *(peygamber)* gelmeyen bir kavmi uyarman için

Rabbinden bir rahmet olarak *(orada geçenleri sana bildirdik)*; ola ki düşünüp öğüt alırlar.

47. Bizzat kendi yaptıklarından dolayı başlarına bir musibet geldiğinde: Rabbimiz! Ne olurdu bize bir peygamber gönderseydin de, âyetlerine uysak ve müminlerden olsaydık! diyecek olmasalardı *(seni göndermezdik)*.

48. Fakat onlara tarafımızdan o hak *(Peygamber)* gelince: "Mûsâ'ya verilen *(mucizeler)* gibi ona da verilmeli değil miydi?" dediler. Peki, daha önce Mûsâ'ya verileni de inkâr etmemişler miydi? "Birbirini destekleyen iki sihir!" demişler ve şunu söylemişlerdi: Doğrusu biz hiçbirine inanmıyoruz.

49. *(Rasûlüm!)* De ki: Eğer doğru sözlüler iseniz, Allah katından bu ikisinden *(bana ve Mûsâ'ya inen kitaplardan)* daha doğru bir kitap getirin de ben ona uyayım!

50. Eğer sana cevap veremezlerse, bil ki onlar, sırf heveslerine uymaktadırlar. Allah'tan bir yol gösterici olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim olabilir! Elbette Allah zalim kavmi doğru yola iletmez.

"Andolsun biz, ilk nesilleri yok ettikten sonra Mûsâ'ya..."

"قُرُونٌ (nesiller)"; "قَرْنٌ" kelimesinin çoğuludur; aynı asırda yaşayan insan topluluğuna denir, "nesil" anlamına gelir. Yani, dünyada azabla helâk ettiğimiz Nûh, Hûd, Sâlih ve Lût (a.s.)'ın kavimlerinden sonra... demektir.

Râğıb İsfehânî, *el-Müfredât'*ında der ki: الهَلَاكُ kelimesi, "ölüm" mânâsına gelir. Allah Teâlâ bu fiili sadece şu üç âyette kötüleme (zem) mânâsı dışında, yâni ölüm anlamında kullanmıştır.

1. "Ölen kişinin çocuğu yok bir kız kardeşi varsa..." (en-Nisâ, 4/176)

2. "Bizi zamandan başkası helâk etmiyor." (el-Câsiye, 45/24)

3. "Nihâyet o (Yusuf) ölünce: "Allah ondan sonra elçi göndermez, dediniz" (el-Gâfir 40/34)

"Düşünüp öğüt alsınlar diye- insanlar için" onların gönül gözlerini aydınlatacak *"apaçık deliller,"*

"بَصَائِرَ لِلنَّاسِ (apaçık deliller)" ifâdesi, "الكِتَابُ (Kitap)"tan hâldir; zira o apaçık delillerin bizzat kendisidir. Sonrasında gelen "hidâyet" ve "rahmet" kelimeleri de böyledir. "البَصَائِرُ";k"بَصِيرَةٌ" kelimesinin çoğuludur ki idrak, basiret ve anlayış mânâlarına gelir. Bu, kalpde bulunan öyle bir nurdur ki insan kafa gözüyle etrafını nasıl görüyorsa, bu nurla da hakikatları görür.

Yani, bu kitab, İsrâiloğullarının kalblerinin nuru olarak onunla hakîkatları görüp anlayış ve idrakten tamamen yoksun oldukları konularda hak ve bâtılı birbirinden ayırsınlar, diye...

Allah'ın yolu olan şeriat ve ahkâma götüren bir yol gösterici, *"hidâyet rehberi..."*

*İnsânu'l-uyûn'*da der ki: Tevrat; ahkâm ve şeriatları ihtivâ eden ilk kitaptır; bu

özelliği ile önceki ilâhi kitaplardan farklıdır, çünkü onlarda topluma yönelik ahkâm bulunmuyor ve sadece Allah'a îman ve tevhid konuları yer alıyordu. Bu yüzden onlar için suhuf (sahîfeler) denilmiştir; onlara "kitap" denilmesi mecâzîdir.

"Ve rahmet olarak o Kitab'ı (Tevrat'ı) vermişizdir." Öyle ki onunla amel eden Allah'ın rahmetine nâil olur.

"لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ (düşünüp öğüt alsınlar)", yâni onlardan beklenen kendilerine yapılan nasihatlardan ibret alıp bu hâl üzere bulunsunlar diye… demektir.

Hadiste buyrulmuştur ki: "*Allah Teâlâ Tevrât'ı yeryüzüne indirdiği günden beri maymunlara çevrilen (mesh edilen) karye ehlinden başka hiçbir nesli, ümmeti veya bölge halkını gökten inen bir azabla helâk etmemiştir. Görmezmisin Allah Teâlâ buyurur ki:* ***"Mûsâ'ya kitabı verdik...*** (el-Kasas, 28/ 43).*"*[111]

وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْغَرْبِيِّ اِذْ قَضَيْنَآ اِلٰى مُوسَى الْاَمْرَ وَمَا كُنْتَ مِنَ
الشَّاهِدِينَۙ ﴿٤٤﴾

44. *(Rasûlüm!)* Mûsâ'ya emrimizi vahyettiğimiz sırada, sen batı yönünde bulunmuyordun ve *(o hadiseyi)* görenlerden de değildin.

Ey Muhammed, *"Mûsâ'ya emrimizi"* yâni nübüvvet işini ve Tevrat'ın verilmesini "*vahyettiğimiz sırada, sen batı yönünde"* yâni dağın kenarında veya vaadin gerçekleştiği ve Mûsâ'nın Rabbiyle münâcât ettiği mekânda "*bulunmuyordun"*

"جَانِبِ الْغَرْبِيِّ" ifâdesinde ya mevsuf hazfedilip sıfat onun yerini almış ya da "مَسْجِدُ الْجَامِعِ (الْمَسْجِدُ الْجَامِعُ)" de olduğu gibi aslı "الْغَرْبِيُّ الْجَانِبُ" olup sıfat mevsufuna izâfe edilmiştir. Her iki takdire göre de Turdağı batıdadır.

"Ve (o hadiseyi) görenlerden de" yâni vahye şâhid olanlardan da *"değildin."*

Vahye şâhid olanlar, mîkât (belirlenen vakit) için seçilen yetmiş kişidir ve onlardan beklenen, Mûsâ (a.s.)'ın işine, başından geçen hallere, Allah'ın onun için Tevrat'ı yazmasına şâhid olup insanlara haber vermeleridir.

Burada özellikle Peygamber (s.a.)'in o hâdiseyi görenlerden olmadığına vurgu yapılmasından maksad, onun (s.a.) bu olayı haber vermesi, vahyin dışında bilinmesi mümkün olmayan muğayyebât türü haberler kabilinden olduğunun bilinmesidir. Bunun içindir ki bir sonraki âyette o hadise ile Peygamber (s.a.) arasında uzun bir zaman dilimi geçtiğine dikkat çekilmiş ve şöyle buyrulmuştur :

مَدْيَنَ تَتْلُوا عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَاۙ وَلٰكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٤٥﴾ وَلٰكِنَّٓا اَنْشَاْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ الْعُمُرُۚ وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًا فِى اَهْلِ

45. Bilakis biz nice nesiller var ettik de, onların üzerinden uzun zamanlar geçti. Sen, âyetlerimizi kendilerinden okuyarak öğrenmek üzere Medyen halkı arasında oturmuş da değilsin; aksine *(onları sana)* gönderen biziz.

"Bilakis biz" senin zamanınla Mûsâ (a.s.)'ın zamanı arasında geçen *"nice nesiller"* yâni Musâ'dan sonra bir topluluğun ardından bir başka topluluk *"var ettik de, onların üzerinden uzun zamanlar geçti."*

"تَطَاوَلَ" fiili, "طَالَ (uzun oldu, uzadı)" mânâsınadır. "الْعُمُرُ"; hayat, ömür demektir.

Râğıb İsfahânî der ki: "الْعُمُرُ (ömür)"; bedenlerin hayatla mâmûr olduğu sürenin genel bir ismidir. Yani, onların üzerinden uzun bir hayat geçmiş; zaman ve verilen süre uzamış; şeriât ve ahkâm değişmiş; Peygamberler, onlara ve özellikle son nesillere gizli kalmıştır. Böylece ahvâl yeni bir şerîatın vaz'ını gerektirdiği için biz de sana bu vahyi indirmiş olduk.

Burada, önceki âyette kapalı kalan (peygamberimizin vahiyle gaybı haber vermesinin açıkça zikri) hazfedilmiş, sadece bunun sebepleri (yâni Peygamberimiz'e yeni bir vahiyle bunun niçin haber verildiği) zikredilmiş ve bununla yetinilmiştir.

"Sen, âyetlerimizi kendilerinden okuyarak öğrenmek üzere Medyen halkı arasında oturmuş da değilsin;"

Bu âyet, Rasûlûllah (s.a.)'in olaya şâhid olanlardan kıssayı işiterek öğrenmiş olması ihtimâlini ortadan kaldırır.

"الثَّوَاءُ" kelimesi; ikamet etmek, oturmak, yerleşmek anlamlarına gelir. Yani, sen Mûsâ ve Şuayb (a.s.) gibi Medyen halkı arasında ikamet etmedin ki talebelerin hocalarına okudukları gibi onlardan öğrenerek âyetlerimizi okuyasın. "تَتْلُو عَلَيْهِمْ (onlara okursun)" cümlesi, ya "ثَاوِيًا" deki "الْمُسْتَكِنُّ (bir yerde oturan, kalan)"den haldir ya da "كُنْتَ" nin ikinci haberidir. "آيَاتِنَا (âyetlerimiz)" ifâdesinden maksad da bu kıssayı anlatan âyetlerdir.

"Aksine (onları sana) gönderen" yâni bu âyetleri ve benzerlerini vahyeden *"biziz."*

وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلٰكِنْ رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ لِتُنْذِرَ قَوْمًا مَا أَتٰيهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٦﴾

46. *(Mûsâ'ya)* seslendiğimiz zaman da, sen Tûr'un yanında değildin. Bilakis, senden önce kendilerine uyarıcı *(peygamber)* gelmeyen bir kavmi uyarman için Rabbinden bir rahmet olarak *(orada geçenleri sana bildirdik)*; ola ki düşünüp öğüt alırlar.

Biz *"(Mûsâ'ya)"* ***"Muhakkak ki ben, yalnızca ben Allah'ım"*** (Tâhâ, 20/14) diye *"seslendiğimiz"* ve peygamberliğini ona haber verip onu Firavun'a gönderdiğimiz

“zaman da sen Tûr” Dağı’nın *“yanında değildin.”*

Kasdedilen, Tûr Dağı’nın sağ tarafıdır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmuştur: “وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ ***(O’na Tûr’un sağ tarafından seslendik)”*** (Meryem, 19/52). Yukarıdaki âyette ise Rasûlullah (s.a.)’e bir zemm (kötüleme) vehminden sakınmak için “الأَيْمَن (sağ tarafı)” ifâdesini Allah Teâlâ zikretmemiştir; zira Peygamberimiz (s.a.) ezelden ebede kadar dâimâ sağ tarafta olmaya devam edegelmiştir. Şüphesiz bu ifâdede, bizzat Allah tarafından Peygamberimiz (s.a.)’e bir ikrâm ve bir nezaket vardır.

“Bilakis, senden önce kendilerine uyarıcı (peygamber) gelmeyen bir kavmi uyarman için Rabbinden” sana ve insanlara *“bir rahmet olarak (orada geçenleri sana bildirdik);”*

“قَوْماً لِتُنْذِرَ” ifâdesindeki “لِ”, “رَحْمَةً” ile muallel olan (أَرْسَلْنَاكَ) fiiline müteallik olup göndermenin sebep ve illetini beyan eder.

“وَمَا اَتٰيهُمْ مِنْ نَذِيرٍ مِنْ قَبْلِكَ (*senden önce kendilerine uyarıcı (peygamber) gelmeyen*)” cümlesi, “قَوْماً” kelimesinin sıfatıdır. Yani, seninle Îsâ (a.s.) arasındaki fetret dönemine rastlamaları sebebiyle kendilerine bir uyarıcı gelmeyen bir kavme, topluluğa demektir. Bu fetret dönemi beş yüz elli senedir. Yahud da seninle İsmâil (a.s.) arasında peygamber gelmeyen bir kavme demektir. Zira Mûsâ ve Îsâ (a.s.)’ın dâveti, İsrâiloğullarına has idi.

“Ola ki düşünüp öğüt alırlar.” Yâni senin uyarmanla vaaz ve nasihatı kabul ederler.

Kıssanın tertibi; Mûsâ’ya emrin verilişi, Medyen halkı arasında kalışı ve ona Allah Teâlâ tarafından nidâ edilişi şeklinde değiştirilmesi, bunların her birinin müstakil bir delil oluşundan dolayıdır; Peygamber (s.a.) bunları ilâhi vahiyle haber vermiştir. Şâyet kıssanın vukû tertibine uyularak önce Peygamberimiz’in (s.a.) Medyen halkı arasında ikamet etmeyişi, sonra Mûsâ’ya emrin verildiğinde hâdiseye hazır olmayışı zikredilseydi, bunların hepsinin sadece bir delil olduğu zannedilebilirdi. Nitekim *İrşâd*’da böyle denilmiştir.

Sonra hatırlatılması gereken şeylerden biri de ezelî ahdin yenilenmesidir. Bu da, her iki âlem için kurtuluş sebebi olan kelime-i tevhîd ile olur. Hadiste buyrulmuştur ki: *“Allah Teâlâ, mahlûkatı yaratmadan iki bin yıl önce as (mersin) ağacının yaprağına bir kitap yazdı. Sonra onu arşın altına koydu. Sonra şöyle nidâ etti: Ey Ümmet-i Muhammed, rahmetim gazabımı geçti. Size, benden istemeden önce verdim, bana istiğfar etmeden önce sizi affettim. Sizden her kim “Allah’dan başka ilâh olmadığına, Muhammed’in benim kulum ve Rasûlüm olduğuna şehâdet ederek bana kavuşursa; onu cennete koyarım. Allah, Mûsâ’dan “benim Allah’ın Rasûlü olduğuma îman ettiğine” dair benim gıyabımda ahid almıştır.”*[112]

Yine hadiste buyrulmuştur ki: “Mûsâ (a.s.) bir gün yolda yürüyordu. Cebbâr (olan Allah) ona “Ey Mûsâ!” diye nidâ etti. Mûsâ (a.s.) sağına ve soluna bakındı; kimseyi göremedi. Sonra ikinci defa: “Ey Mûsâ!” diye nidâ olundu. Mûsâ (a.s.) yine kimseyi

göremeyince içinden bir kaygı duydu ve kendini bir titreme aldı. Sonra üçüncü defa: "Ey Mûsâ b. İmrân, ben Allah'ım, benden başka ilâh yoktur" diye nidâ olundu. Bunun üzerine Mûsâ (a.s.) "Lebbeyk (Buyur Ya Rabbi!)" dedi ve Allah için secdeye kapandı. Allah Teâlâ buyurdu ki: "Başını kaldır, ey Mûsâ b. İmrân!" Mûsâ (a.s.) başını kaldırdı, Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

"Ey Mûsâ, hiç bir gölgenin olmadığı günde, arşın gölgesinde oturmak istersen, yetime merhâmetli bir baba gibi davran; dul kadınlara da şefkatli bir koca gibi ol! Ey Mûsâ, merhametli ol ki, sana da merhâmet olunsun. Ey Mûsâ, nasıl davranırsan öyle karşılık görürsün. Ey Mûsâ, kim bana Muhammed'i inkâr ederek kavuşursa, onu cehenneme atarım. Bu kimse, dostum İbrâhim, kendisine hitaben konuştuğum Mûsâ olsa da.." Bunun üzerine Mûsâ (a.s.) dedi ki: "Yâ Rabbi, Muhammed kimdir?" Allah Teâlâ buyurdu:

"Ey Mûsâ, izzet ve celâlime yemin olsun ki, kendim için ondan daha mükerrem bir mahlûk yaratmadım. Gökleri, yeri, güneşi ve ayı yaratmadan iki bin yıl önce arşın altında onun ismini kendi ismimle beraber yazdım. İzzet ve celâlime yemin olsun ki; cennet, Muhammed ve ümmeti girinceye kadar, insanlara haram kılınmıştır." Mûsâ (a.s.): "Muhammed ümmeti kimdir?" dedi. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: "Onun ümmeti, yükseliş hâlinde de iniş hâlinde de çok hamdedenlerdir. Her hâlde orta yolu tutarlar, bedenlerini temizlerler; gündüzleri oruç tutarlar, geceleri namaz kılarlar. Onlardan az şeyi kabul ederim. Lâ ilâhe illâh (Allah'dan başka ilâh yoktur) deyip şehâdette bulunmaları sebebiyle onları cennete sokarım." Mûsâ (a.s.) dedi ki: "Yâ Rabbi, beni bu ümmetin peygamberi yap." Allah Teâlâ buyurdu ki: "O ümmetin peygamberi kendilerindendir." Mûsâ (a.s.) dedi ki: "Ya Rabbi, beni bu peygamberin ümmetinden kıl." Allah Teâlâ buyurdu ki: "Sen önce geldin. Onlar senden sonra gelecekler, ey Mûsâ! Ancak celâl evimde seninle onları buluşturacağım, toplayıp bir araya getireceğim."[113]

Rivâyete göre **Vehb b. Münebbih** şöyle demiştir: Allah Teâlâ, Mûsâ (a.s.)'ı sırdaşlığa yakınlaştırınca, Mûsâ (a.s.) dedi ki: "Ya Rabbi! Tevratta bir ümmet buluyorum; onlar, insanlar için çıkarılan en hayırlı ümmettir; iyiliği emrederler, kötülükten sakındırırlar. Onları benim ümmetimden kıl." Allah Teâlâ buyurdu ki: "Bu, Ahmed'in ümmetidir." Mûsâ (a.s.) dedi ki: "Ya Rabbi, ben Tevrat'ta görüyorum ki; onlar sadakalarını yerler, -ki sadakayı yemek bu ümmete has bir durumdur- sen de onların bu fiilini kabul edersin. Onların duâları müstecâbtır. Onları benim ümmetimden kıl." Allah Teâlâ buyurdu ki: "Bu, Ahmed'in ümmetidir." Mûsâ (a.s.), bu ümmetle karşılaşmayı arzulayınca, Allah Teâlâ dedi ki: "Onların zuhûru (yeryüzüne çıkışları) bugün değildir. İstersen onların kelâmını sana dinletirim." Mûsâ (a.s.): "Evet, Ya Rabbi!" deyince, Allah Teâlâ: "Ey ümmet-i Muhammed" diye seslendi. Onlar da babalarının sulblerinden "لَبَّيْكَ اللّٰهُمَّ لَبَّيْكَ (buyur ya Rabbi)" diyerek icâbet ettiler."

Musâ onların sözünü işitti; ardından Allah Teâlâ onları yâni ümmet-i Muhammed'in ruhlarını hediyesiz geri göndermek istemedi ve şöyle seslendi: "Siz, bana duâ etmeden önce ben size icâbet ettim; benden istemeden önce sizi affettim. Benden merhamet

dilemeden önce size merhamet ettim.”

Himmeti yüce bu ümmetin mertebesi ne kadar büyüktür ki onlar Hz. Muhammed (a.s.) ve Kur’an’la müjdelenmişlerdir. Hak Teâlâ lütfedip en güzel nimetleri bize verdi.

وَلَوْلَٓا اَنْ تُص۪يبَهُمْ مُص۪يبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْد۪يهِمْ فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْلَٓا اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٤٧﴾

47. Bizzat kendi yaptıklarından dolayı başlarına bir musibet geldiğinde: Rabbimiz! Ne olurdu bize bir peygamber gönderseydin de, âyetlerine uysak ve müminlerden olsaydık! diyecek olmasalardı *(seni göndermezdik)*.

Mekkelilerin *“bizzat kendi yaptıklarından dolayı”* yâni işledikleri küfür ve günahlar sebebiyle *“başlarına bir musibet geldiğinde:”*

Buradaki “هُمْ (onlar)” zamiri, Mekke ehline râcîdir. “الْمُصِيبَةُ (musîbet); cezâ ve belâ” demektir. **Râğıb Isfahânî** der ki: Bu kelime, esasen okçulukta isâbet ettirmek mânâsındadır. Daha sonra cezâ olarak başa gelen musîbetler mânâsına kullanılmıştır.

Yani, eğer onlar kendilerine bir musibet ulaştığında, diyecek olmasalardı, demektir.

“بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ” ifâdesinde takdim (yapma) işi ellere nisbet edilmiştir. Zira eller, amel işlemede en kuvvetli vâsıta ve kendisinden en çok yardım görülen uzuvdur. “فَيَقُولُوا (derler) ifâdesi, “اَنْ تُصِيبَهُمْ isâbet ettiğinde)” cümlesi üzerine matuftur ve imtinâiyye mânâsına gelen “لَوْلَا”nın etki sâhasındadır. Şöyle ki; “لَوْلَا”nın cevabının mümtenî olması -yâni peygamber gönderilmesi-, mâtûfun mümtenî olması anlamına gelir. Yâni artık böyle bir mâzeret ileri sürmeleri imkansızdır. Yoksa musîbet isâbet etmeyişinin (*mâtûfun aleyhin*) imkansızlığı (*imtinâı*) değildir. Bu mâtûfun “لولا”nın sâhasında zikredilmesi, onların aşağıdaki şu sözlerine bir sebep teşkil ettiğini haber vermek içindir:

Ey *“Rabbimiz!”* Bize niçin (Peygamber) göndermedin? *“Ne olurdu bize”* katından mûcizelerle te’yid edilen “*bir peygamber gönderseydin de,”* onun elinde açıkça zuhur eden *“âyetlerine uysak ve müminlerden olsaydık! diyecek olmasalardı (seni göndermezdik).”*

Buradaki “لَوْلَا”; “هَلاَّ (haydi)” mânâsına gelen bir teşvik edâtıdır. Cevabı ise “فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ (âyetlerine uysak)” cümlesidir. Birinci “لَوْلَا”nın cevabı hâl karînesi ve delâleti sebebiyle hazfedilmiştir.

Yani, işledikleri günahlar yüzünden başlarına bir musîbet inince böyle söylemeyecek olsalardı; biz onlara seni peygamber olarak göndermezdik. Ancak bu vakitte, bu sözlerini söylemeleri kesin olduğu için mâzeretlerini tamamen ortadan kaldırıp aleyhlerine huccet olsun diye biz seni peygamber olarak gönderdik.

❀

فَلَمَّا جَٓاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَٓا اُو۫تِيَ مِثْلَ مَٓا اُو۫تِيَ مُوسٰىۜ اَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَٓا اُو۫تِيَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُۚ قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَاࣞ وَقَالُوٓا اِنَّا بِكُلٍّ كَافِرُونَ ﴿٤٨﴾

48. Fakat onlara tarafımızdan o hak *(Peygamber)* gelince: "Mûsâ'ya verilen *(mucizeler)* gibi ona da verilmeli değil miydi?" dediler. Peki, daha önce Mûsâ'ya verileni de inkâr etmemişler miydi? "Birbirini destekleyen iki sihir!" demişler ve şunu söylemişlerdi: Doğrusu biz hiçbirine inanmıyoruz.

"Fakat onlara" yâni Mekke ehline ve müşrik (*küffâr*) Araplara *"tarafımızdan"* emrimiz ve vahyimizle "*o hak (Peygamber) gelince":*

"Hak" kelimesinden maksad Kur'an'dır. Zira Zuhruf suresinde ***"...Nihâyet onlara Hak** (Kur'an) **ve onu açıklayan bir elçi geldi"*** (ez-Zuhruf, 43/29) buyrulmuştur. Nitekim *Keşfü'l-esrâr*'da bu şekilde geçmiştir.

İbn Abbâs (r.a.) "hak" kelimesini, "فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُحَمَّدٌ" (Muhammed (s.a.) onlara gelince)" şeklinde açıklamıştır.

Burada, Rasûlullah (s.a)'in Allah katına (indiyyet makamına) ulaştıktan ve Allah'ın kendisini esmâ-i hüsnâsından "الْحَقُّ (Hak)" ismiyle isimlendirmesini hak ettikten sonra peygamber olarak gönderildiğine bir işâret vardır. Yine Peygamber (s.a.)'in nefsinden fânî olmadaki kemâline ve Hak Teâlâ'nın hüviyetindeki bakâsına işâret vardır.

Hz. Peygamber (s.a.) "أَنَا الْحَقُّ (Ben Hak'ım)" diyebilir. Bu kelime Rasûlullah (s.a)'e tâbî olan birinden çıkmışsa bunda bir beis yoktur. Bu, o kimsenin Rasûlullah (s.a)'in kalb aynasının hizâsında iken nübüvvet velâyetinin nurlarının yansımasını (*in'ıkâs*) kabul etmede kalp aynasının safâdaki kemâline işâret eder. Bu hakîkat suyunun kaynağı Muhammed (s.a)'in kalbidir; bu kimsenin lisânı da, Peygamber (s.a)'e tâbî olmasından dolayı bu sözün mazharı, yâni ortaya çıktığı yerdir. "**Sizin için Allah'ın Rasûlü'nde (s.a.) güzel bir örnek vardır.**" (Ahzâb, 33/21) *(et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye)*

Kureyşliler, sırf inadla ve mücâdele duygusuyla: *"Mûsâ'ya verilen (mucizeler) gibi ona da"* yâni Muhammed'e de peyderpey değil de toptan bir defada "*verilmeli değil miydi?" dediler."*

Bazıları der ki: Onlar bu sözlerini, yahûdilerin öğretmesiyle söylemişlerdir.

Büyüklerden biri demiştir ki: Küfürleri, Peygamber (s.a)'in kemâlini görmeğe onlara engel oldu. Aksi halde şöyle demeleri gerekirdi:

"لَوْلَا أُوتِيَ مُوسٰى مِثْلَ مَا أُوتِيَ مُحَمَّدٌ مِنَ الْكَمَالَاتِ" yâni Mûsâ'ya da Muhammed'e verilen kemâlât gibisi verilseydi yâ..."

"Peki," Kur'ânı inkâr ettikleri gibi *"daha önce Mûsâ'ya verilen"* Tevrât'ı da "

inkâr etmemişler miydi?" Sonra Allah Teâlâ onların küfürlerinin keyfiyetini beyanla buyuruyor ki: *"Birbirini destekleyen,"* biri diğerini tasdik eden *"iki sihir!" demişler…"*

Onların böyle söylemelerinin sebebi şuydu: Mekkeliler, bir bayram gününde yahûdilere bir heyet gönderdiler ve Peygamber (s.a)'in durumunu sordular. Yahûdiler de "Biz Tevrât'ta bütün vasıflarıyla onu buluyoruz" dediler. Heyet dönüp de, yahûdilerin bu cevabını Kureyşlilere iletince onlar böyle demişler ve devamla "*şunu söylemişlerdi: "Doğrusu biz hiçbirine"* yâni Kur'ân ve Tevrâta *" inanmıyoruz."*

Bazıları demiştir ki: Bunun mânâsı şudur: Aynı görüş ve mezhepte olan kendi cinslerinin evlâdları da -ki onlar Kıbtîlerdir- Kur'ân'dan önce Mûsâ (a.s.)'a verileni inkâr etmemişler miydi? Şöyle demişlerdi: "Mûsâ ve Hârûn birbirlerini destekleyen iki sihirbazdır" ve "Biz her ikisini de inkâr ediyoruz."

Fakir (**Bursevî**) der ki: "Hakîkatta küfür tek millettir" esâsına göre küfrün aynı cinsin evlâdlarına isnâdı sahih ise, bir milletin bir şeyi inkârı diğer milletlerin de onu inkârı anlamına gelir. Nitekim babaların fiilleri çocuklarına da isnâd edilir; çünkü onlar babalarının yaptıklarına râzı olmuşlardır. Fakat bunun Tevrât'ın dışında Mûsâ (a.s.)'a verilen hârikulâde mûcizelere tahsîsi gerekir. Çünkü Allah'ın ona kitabı vermesi, ancak kıptîleri helâk ettikten sonradır. Şu kadar var ki Kur'ân'ı, Tevrât'ta olmayan şeylerle karşılaştırmanın -Mûsâ'ya verilenler mutlak olarak onun kitabına delâlet etse de- bir sebebi yoktur. Zira birinci mânâ (yâni Mekke müşriklerinin yukarıdaki geçen sözü söylemeleri) nazm-ı kerimin açık ve özlü ifâdesine daha uygundur ve hâl de bunu gerektirir. Nitekim bir sonraki âyet de buna açıkça delâlet eder:

قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ هُوَ اَهْدٰى مِنْهُمَآ اَتَّبِعْهُ اِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ﴿٤٩﴾

49. ***(Rasûlüm!)*** **De ki: Eğer doğru sözlüler iseniz, Allah katından bu ikisinden** ***(bana ve Mûsâ'ya inen kitaplardan)*** **daha doğru bir kitap getirin de ben ona uyayım!**

"(Rasûlüm!)" Ey Muhammed! Bu sözü söyleyen münkirlere *"de ki: Eğer doğru sözlüler iseniz, Allah katından bu ikisinden"* yâni Muhammed (s.a.) ve Mûsâ (a.s.)'a verilen ve sihir diye isimlendirdiğiniz bu Kur'ân ve Tevrât'tan başka *"daha doğru"* ve Hak yoluna daha iyi hidâyet eden *"bir kitap getirin de ben ona uyayım!"*

"اَتَّبِعْهُ (ona uyayım)", "فَأْتُوا (getirin)" emrinin cevabıdır. Takdîri şöyledir: "اِنْ تَأْتُوا بِهِ اَتَّبِعْهُ *(Eğer getirirseniz, ben ona tâbî olurum)*", demektir. Bu gibi şartlar, huccetin açık oluşuna ve medlûlün hakîkatına delâlet eden şeylerdendir. Çünkü bu iki kitaptan daha iyi hidâyete götüren bir kitabı getirmeğe emir vermek, muhâl şeyleri emretmek mânâsına gelir. Sözün böyle geniş tutulması, muhâtabı susturmak ve onu cevapsız bırakmak

içindir.

Ayrıca *“Eğer doğru sözlüler iseniz,”* ifâdesinde “إنْ (eğer)” kelimesinin kullanılması, onların iddiâlarının bâtıl olduğunu ifâde etmenin yanı sıra bu iddiâlarında onları alaya almağa da bir işâret vardır.

فَاِنْ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ اَنَّمَا يَتَّبِعُونَ اَهْوَآءَهُمْ ۚ وَمَنْ اَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوٰيهُ بِغَيْرِ هُدًى مِنَ اللّٰهِ ۚ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٠﴾

50. Eğer sana cevap veremezlerse, bil ki onlar, sırf heveslerine uymaktadırlar. Allah’tan bir yol gösterici olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim olabilir! Elbette Allah zalim kavmi doğru yola iletmez.

“Eğer sana cevap veremezlerse,” yâni bu iki kitaptan daha iyi hidâyete götüren bir kitap getirme çağrısına icâbet edemezlerse, ki asla icâbet edemeyeceklerdir, şeklindeki üslûbu, “فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا ***(Bunu yapamazsanız (bir sûre getiremezsiniz) -ki elbette yapamayacaksınız (getiremeyeceksiniz),-”*** (el-Bakara, 2/24) âyetindeki ifâde ve üslûba benzer.

Bu fiilin mefûlü olan “دُعَائَكَ (senin çağrına)” kelimesi bilindiği (mâlum olduğu) için hazfedilmiştir. Çünkü “الاِسْتِجَابَةُ (cevap verme ya da isteme)” fiilinin bizzat kendisi “الدُّعَاءُ (çağrı)” anlamı taşır. “لَكَ” deki lâm harf-i cerri ise fiilin “الدَّاعِى (dâvet eden)”kelimesine geçişini (ta’diyesini) sağlar ve bu durumda “اِسْتَجَابَ” fiilinin mefûlü olan “دُعَائَكَ (senin çağrına)” kelimesi genellikle hazfedilir.

“Bil ki onlar, sırf” hevâ ve *“heveslerine uymaktadırlar.”* Kendilerinin asla bir temessük edeni olamayacak sapık hevâ ve heveslerinin peşindedirler. Çünkü böyle olmasaydı, daha iyi hidâyete sevkeden bir kitap getirmeleri gerekirdi. *“Allah’tan bir yol gösterici,”* bir beyan ve bir huccet “*olmaksızın kendi hevesine uyandan daha sapık kim olabilir!”*

Bu soru (istifham), inkârîdir ve nefiy mânâsınadır. Yani, o kimseden daha sapık kimse yoktur; sapıkların en sapığıdır, demektir. Burada hevâya uymanın *“Allah’dan bir yol gösterici olmaksızın”* şeklinde sınırlandırılması, saptırma (*tadlil*) ve kötüleme (teşnî)de anlatımın hakkını vermek içindir. Aksi halde Allah Teâlâ’nın hidâyeti ile hevâya uymak apaçık muhâl bir şeydir.

Bazıları demiştir ki: Hevâ nefistir ve bazan ona uymak gerçeğe (hakka) uygun düşebilir. Bu yüzden “hevâ”yı, “*Allah’dan bir yol gösterici olmaksızın*” diye sınırladı ve hâl makamında geldi.

“Elbette Allah zâlim kavmi doğru yola iletmez.” Onları dînine irşâd etmez. Onlar ki, hevâya uymakla ve aşırı gitmekle nefislerine zulmetmişler, apaçık hakîkata götüren

Allah'ın âyetlerinden yüz çevirmişlerdir.

Burada bazı işârî yorumlar vardır:

1- Yol ikidir. Biri; okuma, öğrenme, dinleme ve mutâlaa yoludur. Diğeri; riyâzet, mücâhede, tezkiye ve tahliye (güzelleştirme) yoludur ki bu yol huzûr-i ahadiyyete ulaştırma konusunda birincisinden daha etkilidir. Nitekim bir hadîs-i kudsîde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Kim bana, (rûhânî cezbelerinin durumuna göre) bir karış yaklaşırsa; ben de ona (feyz, fetih, ilham ve keşf ile) bir zirâ' yaklaşırım."*[114] İşte bu yüzden kitaplardan okuma ve öğrenme yolu ile elde edilemeyen şeyler, sülûk yolu ile elde edilir. Semâ' (dinleme), öğrenme yolunda mahlûkattandır; verâset yolunda ise Hâlık'tandır. Bu iki semâ' (dinleme) arasındaki fark ne kadar büyüktür.

Câmî'nin iki üç kadeh şarapla bulduğu ilâhî feyzi
Şehrin şeyhinin yüz çile ile bulması hayli zordur

2- Sâdık bir tâlib ve kâbiliyetli bir mürîdin kendisine uyduğu ve Allah'a yakınlığı olan bir şeyhi varken Allah'a ulaştırmada öncekinden daha ehil ve daha kâmil başka bir şeyhe hizmet etmek ona müyesser olsa bu mürîdin, maksadına ulaşıncaya kadar ona tâbî olması ve bütün iradesini ona sarfetmesi gerekir. Sülûkünü tamamlayıncaya kadar bu böyle devam eder. Sülûk esnasında istîdâdı gereği birinci ve ikinci şeyhten daha kâmil bir şeyhe ihtiyaç duyar ve onu bulursa, bu şeyhe ittibâ etmesi gerekir. Bu durum, hakîki maksûduna ulaşıncaya ve ilâhî hazrete bilâ ittisal ve lâ infisal (birleşme ve ayrılma olmadan) ulaşıncaya (vusûl) kadar devam eder.

3- Hesap ve tedbir ehli izzet-i nefis sâhibi kimseler, Allah'dan bir hidâyet olmaksızın peygamberlere ittîbâ etmeksizin mücerred aklın delâletine göre nefisleriyle mücâhede etseler, Allah'a yol bulabileceklerini ve hidâyete erebileceklerini zannederler. Onlar bilmiyorlar ki, Allah'a ubûdiyette peygamberlere uymaksızın sadece akılla hareket ederek nefsiyle mücâhede eden, kendi hevâsına tâbî olur. Hiç kimse mücerred aklıyla hevâsının esiri olmaktan kendisini kurtaramaz. Dolayısıyla onun bu ibâdeti makbul olmaz. Çünkü hevâ ile karışmıştır. Allah'ın yol göstermesi olmadan hiç kimse hidâyete eremez. Nitekim Peygamberimiz (s.a.), nübüvvet ve risâletteki en mükemmel bir kudrete sâhip olmasına rağmen, ihtidâ konusunda peygamberlere mütabeata (hal ve davranışlarda onların yollarına uymağa) ihtiyaç duymuştur. Ve Allah Teâlâ da buyurmuştur ki: ***"İşte o peygamberler, Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. Sen de onların yoluna uy!"*** (el-En'âm 6/90). İşte bu sırdan dolayıdır ki peygamberler gönderilmiştir. Mürid de Allah'dan bir hidâyetle -ki o da mütâbaattır- kendisini O'na ulaştıran şeyhe ihtiyaç duymuştur.

4- Zâlimler o kimselerdir ki hevâya uymayı peygamberlere uyma yerine koymuşlar, hidâyeti mahalli olmayan yerde aramışlardır. Bu yüzden ehl-i hevâ "zâlimler" olarak isimlendirilmiştir.

Bazıları demiştir ki: İnsanın, hevâsı ile üç hâli vardır:

1- Hevâsı ona üstün gelip mâlik olur. Allah Teâlâ buyurur ki: *“**Hevâsını ilâh edineni gördün mü?**”* (el-Câsiye, 45/23).

2- Hevâ ile karşılıklı birbirlerine gâlip olurlar; bir defa o hevâsını yener; diğer defa da hevâsı ona galip olur. Mücâhidlerin övülmelerinin mânâsını da budur. Peygamber (s.a.), şu hadîs ile de bunu kasdetmiştir: *“Düşmanlarınızla cihâd ettiğiniz gibi, hevâlarınızla da mücâhede edin.”*[115]

3- Hevâsına üstün ve gâlip gelir. Peygamberlerin (a.s.) ve Allah'ın seçkin veli kullarının (k.s.) hâli gibi. Allah Teâlâ şu âyetle de bu mânâyı kasdetmiştir: ***“Rabbinin makamından korkan ve nefsini kötü arzulardan uzaklastırmış kimse için...”*** (en-Nâziât, 79/40*)*. Peygamber (s.a.) de şu hadîs-i şerîflerinde bunu kasdetmiştir: *“Herkesin bir şeytanı vardır. Allah bana şeytanımla yardım etti de ben ona mâlik oldum.”*[116] Dolayısıyla şeytan, hevâsına göre insana musallat olur. Akıllı kimseye gereken hevâ ehlinden değil, hidâyet ehlinden olmaktır. Önüne iki şey çıkar da, hangisinin daha isâbetli olduğunu bilmezse, hevasının çektiğine değil, nefsinin zoruna giden tarafa yönelsin. Zira nefsi hoşlanmadığı yöne sevketmek, bir çeşit mücâhededir. Hayrın çoğu da onun hoşlanmadıklarında ve akl-ı selim ve kalb-i hâlisin işâretiyle amel etmektedir.

Şeyh Sa'dî (k.s.) der ki:

Tiz olan aklın pençesini gördüklerinde,
Hevâ ve hevesin inâdı kalmaz, kırılır.

ed-Dürrü'l-mensûr, VI, 417.

Münâvî, IV, 548.

İbn Arrak, *Tenzîh*, I, 244.

Buhârî, Tevhid, 50; Müslim, Zikr, 1-3, 20-22; Tirmizî, Deavat, 131; İbn Mâce, Edeb, 58; Müsned, II, 251, 316; III, 40, 127, 130.

Bk. *ed-Dürru'l-mensûr*, VI, 78.

Müsned, I, 385.

KÖTÜLÜĞÜ İYİLİKLE SAVMAK

وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥١﴾ اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ
الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ وَاِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ قَالُوا اٰمَنَّا
بِهٖ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ ﴿٥٣﴾ اُولٰٓئِكَ يُؤْتَوْنَ
اَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
يُنْفِقُونَ ﴿٥٤﴾ وَاِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ اَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ
اَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ ﴿٥٥﴾ اِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ
اَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ اَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾

51. Andolsun ki biz, düşünüp öğüt alsınlar diye, sözü *(vahyi)* birbiri ardınca yetiştirmişizdir *(aralıksız vahiylerimizi göndermişizdir)*.

52. Ondan *(Kur an'dan)* önce kendilerine kitap verdiklerimiz, ona da îman ederler.

53. Onlara *(Kur'an)* okunduğu zaman: Ona îman ettik. Çünkü o Rabbimizden gelmiş hakikattir. Esasen biz daha önce de müslüman idik, derler.

54. İşte onlara, sabretmelerinden ötürü, mükâfatları iki defa verilecektir. Bunlar kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah rızâsı için harcarlar.

55. Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve: Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz size. Size selâm olsun. Biz kendini bilmezleri *(arkadaş edinmek)* istemeyiz, derler.

56. *(Rasûlüm!)* Sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin; bilakis, Allah dilediğine hidâyet verir ve hidâyete girecek olanları en iyi O bilir.

"Andolsun ki biz, düşünüp öğüt alsınlar" îman edip itâat etsinler *"diye, sözü (vahyi) birbiri ardınca yetiştirmişizdir (aralıksız vahiylerimizi göndermişizdir)."*

"اَلتَّوْصِيلُ", bir şeyi ulaştırma konusunda mübâlağa ifâde eder. "اَلْوَصْلُ (vasl)"ın asıl anlamı, iki şey arasındaki engeli kaldırmaktır.

Yani, Biz Kur'ân'ı, Kureyşlilere âyet âyet ve sûre sûre indirmek sûretiyle sözü onlara ulaştırmağa devam ettik; ta ki hatırlatma kesilmesin, ard arda sürsün. Zira bu tebliğ şekli, onları dîne dâvete daha uygundu.

Yahud da mânâsı şöyledir: Biz onlara nasîhatı ve yasak şeyleri anlatmaya devam ettik. Önceki kuşakların ard arda helâk olma sebeplerini açıkladık. Nûh kavmî şu sebeple,

Hud kavmi bu sebeple, Sâlih kavmi şu yüzden helâk oldu diye haber verdik. Belki öğüt alırlar; önceki kavimlerin uğradıkları azaplara uğramaktan korkarlar.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Burada sözün zâhirde onlara ulaştırıldığına ve bâtınen de mânâsının anlatıldığına işâret vardır. Yâni onlara Kur'ân'ın mânâsını anlattık; belki mîsak ahdini hatırlarlar. Çünkü onlar "بَلٰى (evet)" diye cevap vererek îman etmişler ve tevhidi ikrar etmişlerdi. Belki Kur'ân'ı dinleyince îmanlarını yenilerler.

اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾

52. Ondan *(Kur an'dan)* önce kendilerine kitap verdiklerimiz, ona da îman ederler.

"Ondan (Kur'an gelmezden) önce kendilerine kitap verdiklerimiz," -ki bunlar ehl-i kitap olan mü'minlerdir- *"Ona"* yâni Kur'ân'a*"da îman ederler."* Bu cümle, mübtedâ'nın haberidir.

Sonra Allah Teâlâ, îmanın gerektirdiği hususu açıklayarak buyurdu ki:

وَاِذَا يُتْلٰى عَلَيْهِمْ قَالُٓوا اٰمَنَّا بِهٓ اِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَٓا اِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ
مُسْلِمِينَ ﴿٥٣﴾

53. Onlara *(Kur'an)* okunduğu zaman: Ona îman ettik. Çünkü o Rabbimizden gelmiş hakikattir. Esasen biz daha önce de müslüman idik, derler.

"Onlara (Kur'an) okunduğu zaman:" Ona îman ettik." Yani, yaratan Rabbimizin katından indiği doğru ve gerçektir; O'nun kelâmı olduğuna inandık. *"Çünkü o Rabbimizden gelmiş"* gerçeğini ve aslını bildiğimiz bir *"hakikattir."*

"Esasen biz" o nâzil olmazdan *"daha önce de"* ona îmân etmiş "*müslüman"*lar *"idik, derler."*

Bu, onların Kur'ân'a îman ettiklerini beyan eder. Şu anda, sonradan ortaya attıkları şeylerden değildir. Dolayısıyla onların bu îmanı, önceki kitaplarda Kur'ân'ın zikredildiğine şâhid oldukları için çok zaman önceki bir durumdur ve onlar Kur'ân nâzil olmazdan önce de İslam dini üzereydiler.

اُو۬لٰٓئِكَ يُؤْتَوْنَ اَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرَؤُنَ بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ
وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٥٤﴾

54. İşte onlara, sabretmelerinden ötürü, mükâfatları iki defa verilecektir. Bunlar

kötülüğü iyilikle savarlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah rızâsı için harcarlar.

“İşte onlara,” yâni özellikleri anlatılan bu kimselere hem kendi kitaplarına ve hem de Kur’ân’a îman üzere *“sabretmelerinden”* ve iki şerîatla da amel etmelerinden *“ötürü,”* âhirette *“mükâfatları iki defa verilecektir.”*

“مَرَّةً (defa-kerre)”nin mânâsı, Tâhâ sûresinde

“وَلَقَدْ مَنَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً اُخْرٰى ***(Andolsun biz sana bir defa daha lütufta bulunmuştuk)”*** (Tâhâ, 20/37*)* âyetinin tefsirinde geçmişti.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: Hevâlarına muhâlefete, şerîatın emir ve yasaklarına muvâfakata sabrettikleri için *mükâfatları iki defa verilecektir.*

Hadiste buyrulmuştur ki: *Şu üç sınıf kimsenin ecri iki defa verilir. Biri; câriye sâhibi bir kimsedir ki onu güzel bir edeple yetiştirip terbiye etti. Ve sonra da onu evlendirdi. Bu kimseye ecri iki defa verilir. Diğeri; hem Allah’ın hakkını ve hem de efendisinin hakkını tas tamam yerine getiren mü’min bir köledir. Üçüncüsü; önceki kitaba îman ettikten sonra Kur’ân’a da îmân eden kimsedir. Ona da ecri ve mükâfatı iki kez verilir.*[117] Nitekim *Keşfü’l-esrâr*’da böyle kaydedilmiştir.

“Bunlar kötülüğü iyilikle savarlar,” Mâsiyeti, itâatla uzaklaştırırlar; kötü sözü iyi sözle giderirler.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: Sâlih amellerden iyilik yapmak suretiyle kötülüğün zulmetini ortadan kaldırırlar. Kötülüğün zulmeti, şeriata muhâlif davranışlarda bulunmaktır.

Nitekim Peygamber (s.a.) buyurmuştur ki: *Kötülüğün peşinden iyilik yap ki, onu silsin.”*[118] Allah Teâlâ da şöyle buyurur: ***“Çünkü İyilikler, kötülükleri (günahları) giderir, yok eder”*** (Hûd, 11/114). Bu, mü’minlerin avamı içindir. Havassınki ise “Lâ ilâhe illallah” zikr-i hasenesi ile kalp aynasından dünya sevgisi ve şehvetlerinden oluşan pasın kirini (kötülüğünü) silmeleridir. Seçkinlerin seçkinleri (ehassü’l-havâss) için ise “لاَ اِلٰهَ ” nefyinin güzelliği ile mevcudâtın varlık (vücûd) şirkinin kötülüğünü, kalbin onunla alâkasını kesmek ve basîret gözünü mâsivâya bakmaktan alıkoymak ve yalnızca Allah’ın varlığını isbat ederek, “اِلاّ اللهُ” diyerek uzaklaştırırlar. Nitekim sadece Allah vardı ve O’nunla birlikte hiçbir şey yoktu (كَانَ اللهُ وَلَمْ يَكُنْ مَعَهُ شَيْءٌ).

“Kendilerine verdiğimiz rızıktan da Allah rızâsı için” hayır yolunda infak etmek üzere *“harcarlar.”*

Burada, hakîki varlığı elde etmek için mecâzî varlığı infak etmeye işâret vardır.

وَاِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ اَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَآ اَعْمَالُنَا وَلَكُمْ اَعْمَالُكُمْ
سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا نَبْتَغِى الْجَاهِلِينَ ﴿٥٥﴾

55. Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve: Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz size. Size selâm olsun. Biz kendini bilmezleri *(arkadaş edinmek)* istemeyiz, derler.

"Onlar, boş söz işittikleri zaman ondan yüz çevirirler ve:"

"اللَّغْوُ"; önemsiz, boş, düşük, faydasız sözlerdir. Bunun sebebi; Mekke müşrikleri, mü'min olan ehl-i kitabla karşılaşınca onlara dil uzatırlar ve şöyle derlerdi: "Yazık size, eski dininizi terkettiniz." Onlar da müşriklerin bu sözlerinden yüz çevirip aldırış etmezler ve cevap bile vermezlerdi.

Boş ve lüzumsuz konuşan bu kimselere derlerdi ki: *"Bizim"* ağır başlı ve halim olmak ve affetmek gibi *"işlerimiz bize, sizin"* boş ve faydasız konuşmak gibi *"işleriniz size."* Böylece herkes kendi amelini işler, onun tâlibi olur.

"Size selâm olsun." Yani, haydi hoşça kalın. Bu ifâde, buluşma ve karşılaşmada söylenen selâm veya tahıyye değildir. Bilakis berî ve uzak olma, ayrılma ve vedâ selâmıdır.

"Biz kendini bilmezleri" câhilleri *"(arkadaş edinmek)"* ve onlarla sohbet edip birlikte olmak "*istemeyiz, derler.*"

"الاِبْتِغَاءُ"; istemek, taleb etmek demektir. "الْجَهْلُ" ise bir şeyi hâlinin aksine bilmek, câhil olmak demektir. Yani, biz onlarla beraberliği, kaynaşıp muhâtab olmayı, onların ahlâkı ile ahlâklanmayı istemiyoruz.

Şerli insanlarla dostluk, dünyada kötü adla anılmaya, ukbâda da ebedî kötülüğe sebeptir.

Kötülerden kaç, iyilerle otur kalk
Kötü arkadaş, balı olmayan zehir gibidir

Âyetin hükmü, her ne kadar seyf (kılıç) âyeti ile mensuh olsa da; bunda mekarîm-i ahlâka teşvik vardır. Hadiste şöyle buyrulmuştur: *"Kimde şu üç haslet, huy yoksa, onun ilmine itibar yoktur: Câhil bir kimsenin câhilce davranışını çeviren bir hilim, Allah'a karşı günah işlemeğe mânî olan bir verâ, insanlarla beraber yaşamayı sağlayan güzel bir ahlâk."*[119]

Şeyh Sa'dî der ki: Calinus, bir aptalın bilginlerden birinin yakasına sarılarak saygısızlık ettiğini gördü. "Bilgin olacak şu adam câhil olmasaydı, câhillerle işi buraya varmazdı" dedi.

Pek öyle kolay harbe tutuşmaz iki âkıl
Olsa gene böyle, biri âlim, biri câhil
Sert söyler ise sevk-i cehâlet ile nâdân
Derhal olur âlim, onu teskine şitâbân
İmkân bırakır mı iki tedbirli, şikâka?
Hattâ biri mağlûb dahi olsa nifâka

Lâkin iki dîvâne ise karşılaşanlar
Zincîr ile bağlansa, çekerler, koparırlar
Bir fenâ huylu adam sövdü bir insan yüzüne
Karşılık vermedi nâdânın o çirkin sözüne
Dedi: ”Sen her ne diyorsan daha ondan beterim
Bilemezsin beni benden daha a’lâ, şekerim!”

Kendinden geçmiş bir sarhoş, yol üzerinde uzanmış yatıyordu. Bir âbid, yanından geçerken ona nefret ve hakaretle baktı. Sarhoş, başını kaldırarak şu meâldeki âyet-i kerîmeyi okudu: ***“Rahmân’ın (has) kulları, yalan yere şâhidlik etmezler, boş sözlerle karşılaştıklarında vakar ile (oradan) geçip giderler.”*** (el-Furkân, 25/72)
Beyit:

Suçluyu eyleme teşhîr, halîm ol, setr et
Ey benim zenbimi takbîh eden insan, geç git!

Kıt’a:

Ne için yüz çevirirsin sûfî!
Ehl-i isyâna mürüvvet ile bak
Ben cevân-merd değilim, sen ol da
Geç git haydi, cevân-merd olarak

Bil ki; hakikat ehline göre “lağv”, seni ibâdetten ve Hakk’ı zikirden alıkoyan ve meşgul eden şeydir. Başka bir deyişle, hal ve vâkıaya hitab etmeyen her kelâma ve mâsivallahı talebe “lağv” denir. İşte hakikat ehli bu gibi “lağv” olan şeyleri duydukları zaman ondan yüz çevirirler ve şöyle derler: Bizim amellerimiz, hakîki varlığı elde etmek için mecâzî varlığı sarfetme uğrunda yaptığımız işlerimiz, bize âiddir. Sizin amelleriniz de size âiddir; mecâzî varlığın murâdına nail olma, şehvetlerin zararlarını celb etme, hakîki varlığı terketme ve onun menfaatlerinden istifâde mutluluğundan mahrum olma gibi amelleriniz de size âiddir.

Böylece bilinmiş oldu ki, mâsivallah tâlibi, hakîkattan câhildir. Şâyet onun güzelliklerini bilmiş olsaydı, başka şeye değil ona tâlib olurdu. Hakîkat tâlibi ehl-i sülûka gereken, câhil kimselerle sohbet ve beraberlik arzusunda olmamaktır. Çünkü onlarla onun arasında bir benzerlik yoktur. Zıd şeylerin muâşereti hapishânelerin en dar olanıdır ve aynı zamanda zayıf kimse onlarla sohbetin kendisini etkilemesinden de emin olamaz. Hali tahavvül eder, tabiatı değişir, kendisine aldanma teveccüh eder; ikbâl (Allah’a yönelmek)ten idbara (geri dönüşe) geçer. Böylece Allah korusun, bazan bu hal onu mürted konumuna bile çevirebilir. İyi bir halde iken noksan bir hale düşmekten Allah’a sığınırız. Allah’tan sebat, tevfik ve hakîkat yolunda iken ölmeyi isteriz.

❀

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ اَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِي مَنْ يَشَٓاءُۚ وَهُوَ اَعْلَمُ
بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾

56. *(Rasûlüm!)* Sen sevdiğini hidâyete erdiremezsin; bilakis, Allah dilediğine hidâyet verir ve hidâyete girecek olanları en iyi O bilir.

"(Rasûlüm!)" Ey Muhammed, "*Şüphesiz Sen"* bütün güç ve gayretini sarfetsen de insanlardan "*sevdiğini"* maksada ulaştıracak bir "*hidâyete erdiremezsin;"* onların İslâm'a girmelerine güç yetiremezsin. *"Bilakis, Allah dilediğine hidâyet verir,"* onları İslâm'a sokar *"ve hidâyete girecek"* ehliyet ve kabiliyette *"olanları en iyi O bilir*" ve ancak böyle kimselere hidâyet nasib eder.

Kime hidâyet verdi ise, ezelde vermiştir
O hidâyet nihâyete kadar o adama yoldaş olur

Cumhur, bu âyetin Rasûlullah (s.a.)'ın amcası **Ebû Tâlib b. Abdulmuttalib** hakkında nâzil olduğu görüşündedir. Buna göre âyetteki "مَنْ أَحْبَبْتَ (sevdiğin kimse)" ifâdesi ile kasdedilen Ebû Tâlib'tir.

Ebu Tâlib'in vefatı yaklaşınca, Peygamber (s.a.) onun yanına geldi. Amcasının îmân etmesini çok istiyordu. Dedi ki: "*Ey amca, "* لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ *(Allah'tan başka ilah yoktur)" de de ben de Allah katında seni bununla savunayım.*"[120]

Ebû Tâlib dedi ki: "Ey kardeşimin oğlu, ben biliyorum ki, sen doğrusun ve sâdıksın. Fakat arkamdan, ölüm anında "korktu (da îman etti)", denmesinden hoşlanmıyorum. Sana ve babanın oğullarına benden sonra bir zillet ve perişanlık isâbet etmesinden korkmasaydım; senin bu şiddetli nasihat ve içten gelen arzunu yerine getirmek ve gözünü aydın etmek için o kelimeyi söyler ve ikrar ederdim. Fakat ben dedelerim Abdulmuttalib, Hâşim ve Abdimenaf'ın dini üzre ölüyorum."

Rivâyete göre Ebû Tâlib, kelîme-i tevhîdi reddedince Rasûlullah (s.a.); "*Nehyolunmadığım sürece senin için istiğfâr edeceğim*"[121] dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti inzâl buyurdu:

"Akraba bile olsalar; cehennem halkı oldukları belli olduktan sonra Allah'a ortak koşanlar için mağfiret dilemek; ne peygamberin, ne de inananların yapacağı bir iş değildir." (et-Tevbe, 9/113)

Bazı rivâyetlerde şöyle vârid olmuştur: Peygamber (s.a.) Vedâ Haccı'ndan dönünce, Allah Teâlâ onun için ana-babasını ve amcasını diriltmiş, onlar da ona îman etmişlerdi. Nitekim bu konu Tevbe suresinde geçmişti.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: Hakîkatta "hidâyet"; rubûbiyyet âlemine götüren ubûdiyyet kapısının açılmasıdır. Bu, Hak Sübhânehû ve Teâlâ'nın kudretinin

husûsiyetlerindendir. Çünkü kulun kalbinin iki kapısı vardır; biri nefis ve bedene götüren kapıdır ki bu daima açıktır. Diğeri ruha ve hazrete götüren kapıdır ki bu kapalıdır. Onu ancak anahtarı elinde bulunduran el-Fettâh açar. Nitekim habîbi Muhammed (s.a.) için şöyle buyurmuştur:

"Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik. Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar. Sana olan nimetini tamamlar ve seni doğru bir yola iletir." (el-Fetih, 48/1-2). Allah Teâlâ, onu (s.a.) sırât-ı müstakîme (dosdoğru yola), mirac gecesinde olduğu gibi "قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى (***onunla kendi arasındaki mesafe iki yay uzunluğu yahut daha az kalıncaya kadar)"*** (en-Necm, 53/9) kendi huzuruna iletmiş ve hidâyet etmiştir. Kalb kapıları kapalı olanlar hakkında ise şöyle buyurmuştur: ***"Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpleri kilitli mi?"*** (Muhammed, 47/24)

Rasûlullah (s.a.) şöyle buyurmuştur: *"Mü'minin kalbi, Rahmanın parmaklarından iki parmağının arasındadır; onu dilediği yöne çevirir."*[122] Dilerse doğrultur, dilerse eğer. İşte bundan dolayı Peygamber (s.a.), kadrinin büyüklüğüne rağmen kalbinden emîn olamamakta ve dâimâ şöyle ilticâ'da bulunmaktaydı: *"Ey kalbleri çeviren! Kulunun kalbini dinin ve tâatın üzerinde sâbit kıl."*[123]

Hidâyet; kalbi, bâtıl yodan çevirmek demektir. Bu da onu mâsivallahtan Hakk'a, yâni huzura (hazrete) çevirmektir. Dolayısıyla bu, Allah'dan başkasının işi değildir. Nitekim *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de bu şekilde kaydedilmiştir.

Arâisü'l-beyan'da der ki: Hidâyet; ezel iradesine bağlıdır. Peygamberimiz (s.a.)'in Ebû Tâlib hakkındaki irâdesi, ezel iradesine bağlı olsaydı, onun hidâyetle müşerref olması gerekirdi. Ancak Rasûlüllah (s.a.)'in onun hakkındaki muhabbet ve irâdesi, akrabalık yönünden idi. Bilindiği gibi o (s.a.), şöyle duâ etmişti: "اللّٰهُمَّ أَعِزَّ الْإِسْلَامَ بِعُمَرَ *(Ya Rabbi, İslamı Ömer'le kuvvetlendir)"*[124] ve Allah da onun bu duâsını kabul etti.

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: Biz, istediğimizi tehlikeye atarız, istediğimizi de kahır zincirine çekeriz. Biz azîmüşşân, ezel-i âzâlde saâdet tâcını saâdet ehlinin başı üzerine koyduk ve bu insanlar için "Bunlar cennettedir ve kayırmadım (*Lâ übâlî*)" davulunu çaldık. Bir topluluğun alnına da şakâvet yazısını yazdık ve "Bunlar cehennemdedir ve kayırmadım (*Lâ übâlî*)" davulunu çaldık. Ey genç, Allah'ın sıfatları içinde "Lâübâlî" sıfatından daha üzücü ve hazin bir sıfat yoktur. Peygamberin, "Keşke Muhammed'in Rabbi Muhammed'i yaratmasaydı" demesi, bu sözün korkusundan dolayı çıkan iniltidir. Ebû Bekir Sıddîk'in, "Keşke meyvesi yenen ve kesilip direk yapılan ağaç olaydım" sözü, bu hadiste/sözde olan derttendir. En güzel sözü, tarîkat pîri (**Abdullah Ensârî**) söylemiştir: İş, bir kimseyi usandıran, bir kimseyi de amele sevk eden değildir. İş öyle olmalı ki, ezelde kişiye uygun olsun. Uzaklaşmışların ulusu olan İblis, onca yıl amel dergâhında idi. Melekût ehlinin hepsi onun devletinin davulunu çalardı. Ezel dergâhında ona başka türlü bir elbise dikildiğini bilmediler. Amel atölyesinde onu, makasla kesilmiş ipekli elbiseler içinde görürlerdi. Halbuki ezel atölyesinde onun için siyah

kilim dokunmuştu. “وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ (***Kâfirlerden idi***).” (el-Bakara, 2/34)

Hâfız dedi ki:

Bir kimsenin siyahla dokunmuş baht kilimini
Zemzem ve Kevser suyu ile ağartmak mümkün değildir

Sa’dî dedi ki:

Senin hallerin, hareketlerin iyi olsun kötü olsun
Allah’ın takdir eliyle nakşedilmiştir
Kaptanı üstünü başını paralasa dahi
Allah gemiyi dilediği yere götürür

Sâib dedi ki:

Bizim ihtiyârımız, Hakk’ın ihtiyarı gibi olmaz
Bizim kıvılcımımız güneşin nuru ile nasıl denk olabilir?

Buhârî, İlim, 31; Müslim, Îman, 241.

Tirmizî, Birr, 55; Dârimî, Rikak, 74; Müsned, V, 153, 158, 169, 228, 236.

Deylemî, hadis no: 2464.

Buhârî, Cenaiz, 81; Müslim, Îman, 39.

Buhârî, Cenaiz, 81; Tefsir (9), 16; Müslim, Îman, 39; Nesâî, Cenaiz, 102; Müsned, V, 433.

Müslim, Kader, 17; İbn Mâce, Muk. 13; Müsned, VI, 91.

Tirmizî, Kader, 7; Müsned, III, 112, 257.

Tirmizî, Menakıb, 17, 18; Müsned, I, 456.

ŞIMARMIŞ NİCE MEMLEKETİN HELÂK EDİLMESİ

وَقَالُوا إِنْ نَتَّبِعِ الْهُدٰى مَعَكَ نُتَخَطَّفْ مِنْ اَرْضِنَا اَوَلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ
حَرَمًا اٰمِنًا يُجْبٰى اِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا وَلٰكِنَّ اَكْثَرَهُمْ
لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾ وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَا فَتِلْكَ
مَسَاكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ اِلَّا قَلِيلًا وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ
﴿٥٨﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى حَتّٰى يَبْعَثَ فٖٓي اُمِّهَا رَسُولًا يَتْلُوا
عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَا وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرٰٓى اِلَّا وَاَهْلُهَا ظَالِمُونَ ﴿٥٩﴾

57. “Biz seninle beraber doğru yola uyarsak, yurdumuzdan atılırız” dediler. Biz onları, kendi katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürünlerinin toplanıp getirildiği, güvenli, dokunulmaz bir yere ***(Mekke-i Mükerreme’ye)*** **yerleştirmedik mi? Fakat onların çoğu bilmezler.**

58. Biz, refahından şımarmış nice memleketi helâk etmişizdir. İşte yerleri! Kendilerinden sonra oralarda pek az oturulabilmiştir. Onlara biz vâris olmuşuzdur.

59. Rabbin, kendilerine âyetlerimizi okuyan bir peygamberi memleketlerin ana merkezine göndermedikçe, o memleketleri helâk edici değildir. Zaten biz ancak halkı zalim olan memleketleri helâk etmişizdir.

Eğer *“Biz”* senin getirdiğin mesajı kabul edip gösterdiğin yoldan gidersek, senin dinine girersek, “*seninle beraber doğru yola uyarsak, yurdumuzdan atılırız dediler.”* Onunla beraber hidâyete tâbi olmanın mânâsı; hakikata götüren din ve sülûk yolunda Peygamber (s.a.)’e uymak, ona iktidâ etmektir.

“التَّخَطُّفُ”, süratle kapıp çarpmak, çarpılmak ve kopmak gibi mânâlara gelir.

Bu âyet, **Harîs b. Osman b. Nevfel b. Abd-i Menâf** hakkında nâzil olmuştur. O, peygamber (s.a.)’e gelmiş ve “Biz, senin hak üzerinde olduğunu biliyoruz...” demişti.

Senin getirdiğin mesaj haktır ve söylediğin söz doğrudur
Buyurduğun da bizim saâdetimizdir

Yaşadığımız müddetçe ve vefatımızdan sonra saâdetimize vesiledir.

“Sen asla bir yalan söylemedin ki, bugün biz seni itham edelim. Fakat biz şundan korkarız ki şâyet sana tabi olup Arablara muhâlefet etsek, onlar bizi çiğneyip geçerler ve bizi Mekke’den ve Harem’den çıkarırlar. Çünkü onlar bize karşı birleşip ittifak

kurarlar. Onlar sayıca çok, biz ise onlara mukâvemet edecek sayıda değiliz.”

Allah Teâlâ bu düşünceye şu şekilde cevap verdi: “*Biz onları, kendi katımızdan bir rızık olarak her şeyin ürünlerinin*” Mısır, Şam, Yemen, Irak gibi bölgelerden “*toplanıp getirildiği*,” Beytullah’ın haremliğinden dolayı da bölgeyi emniyetli, “*güvenli*,” kıldığımız “*dokunulmaz bir yere (Mekke-i Mükerreme’ye) yerleştirmedik mi?*” Araplar Mekke’nin etrafında savaşıp birbirlerine zarar verirlerken, Mekkeliler emin olarak yaşarlardı. *“Fakat onların çoğu bilmezler.”* Mekke ehlinin çoğu câhil kimselerdir, öğrenmek için akledip düşünmezler.

Harem, bütün zıt mizaçların güven içinde olduğu yerdir. Kuş, insanlarla âşinâdır ve onlardan emindir. Ceylan köpekten güvendedir. Harem’de olan her korkak güvende olur. Araplar Harem’de kötülüğün yasak olduğunu (*hürmet*) bilseler, orada öldürmeyi ve yağmayı nasıl reva görürler?

“يُجْبَى اِلَيْهِ”, oraya herşeyin ürünleri toplanıp getirilir, anlamına gelir. Bu fiil, “جَبَيْتُ الْمَاءَ (suyu havuzda topladım)” sözünden alınmıştır. “جَابِيَةٌ”, su havuzu demektir.

Bilindiği gibi, doğu ve batı bölgelerine âid her türlü meyva ve yiyeceğin Mekke’de mevcud bulunması, İbrâhim (a.s.)’ın ***“Onları çeşitli meyvalarla rızıklandır”*** (İbrâhim, 14/37) duâsı sebebiyledir.

Kâşifî der ki: Her türden ürünü (*menâfi*), her bölgeden ilginç (*garib*) şeyleri oraya getirirler.

“كُلِّ (her şey)” ile çokluk kasdedilir. Bu cümle, “حَرَماً” kelimesinin başka bir sıfatıdır. Memleketten memlekete nakledilerek gelen yiyeceğin kesilmesiyle Mekke halkının uğrayacağı muhtemel bir zararı def eder.

“مِنْ لَدُنَّا رِزْقاً”, mahlûklardan değil bizim katımızdan bir rızık olarak, demektir.

Puta taptıkları halde onların hâli böyle olunca, Beytullah hürmetine tevhid hürmetini de ilave ettiklerinde diğer Araplar tarafından çiğnenmekten niçin korksunlar?

Fakir (**Bursevî**) der ki:

İlâhî seçkin bir haremdir tevhîd
Herkese sığınılacak mekândır tevhid
Îman, güven ve esenliğe sebeptir
Gönlün murâdına ermesi için gidilen anayoldur tevhid

“رِزْقاً” kelimesi, “يُجْبَى (toplanıp getirilir)” mânâsına gelen fiilin müekked masdarı olmak üzere mansubtur. Çünkü bu fiilde “يُرْزَقُ (rızıklanır)” fiilinin mânâsı vardır. “يُرْزَقُونَ رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا” yani, onlar bizim katımızdan rızıklanırlar, demektir.

Kâşifî der ki: Bu ekin bitmez vâdîde başkasının minneti olmaksızın katımızdan onlara rızık verdik.

Beyânü’l-arâis’te der ki: Hakîkatta onların haremi, Muhammed (s.a.)’in kalbidir. O

mukaddes Kâbe ve ünsiyet haremidir. Zât ve sıfâtın bütün ağaçlarının meyvaları toplanıp oraya getirilir. Kim muhabbet ve ittibâ ile bu hareme girerse, her iki dünyanın âfetlerinden emin olur ve her iki âleme hak nazarı ile bakar. Allah'ın velî kullarından birinin kalbine giren kimsenin de hâli böyledir.

Hâfız der ki:

Saâdet hazinesinin anahtarı, gönül ehline makbul olmaktan ibarettir
Sakın ola ki kimse bu hususta şek ve şüphe etmesin

Burada şu hususa da işâret vardır: Nefis, enâniyet arzında ulûhiyet cezbeleriyle çiğnenmekten korkar. Kalb mesabesindeki Muhammed (s.a.)'e tâbî olsa, ulûhiyet hareminde rûhânî ve cismânî her türlü meyvanın hakîkatlarine ve her arzuyu karşılayacak lezzetlere ulaşır. Ancak o, ledûnnî rızkın zevkini kemâliyle bilemez; bir çok ulemânın bu zevki bilemediği gibi. Çünkü onlar bunu tatmamışlardır. Tatmayan bilmez.

Kemâl Hucendî der ki:

Zâhid senin aşkından sakınırsa buna şaşmamak gerek
Bu şarabın lezzetini tatmayan ne bilsin ki?

Sonra Allah Teâlâ, işin aslının böyle olmadığını beyan etti. Yâni onların gerçekte insanlardan korktuklarını ve Allah'ın azâbından ise emin olduklarını açıkladı. Halbuki onlara asıl gerekli olan, bulundukları halden dolayı Allah'ın azâbından korkmaları, insanlardan ise çekinmeyip emin olmalarıdır. Ve Allah Teâlâ devamla buyurdu ki:

وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطِرَتْ مَعِيشَتَهَا ۚ فَتِلْكَ مَسَاكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَنْ
مِنْ بَعْدِهِمْ اِلَّا قَليلاً ۖ وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ ﴿٥٨﴾

58. Biz, refahından şımarmış nice memleketi helâk etmişizdir. İşte yerleri! Kendilerinden sonra oralarda pek az oturulabilmiştir. Onlara biz vâris olmuşuzdur.

"Biz, refahından şımarmış nice memleketi helâk etmişizdir."

"الْبَطَرُ", nimet içinde şımarmak, çok sevinmek, azıtmak ve taşkınlık yapmak anlamlarına gelir. Bazıları demiştir ki: "الْبَطَرُ" ve "الأَشَرُ" aynı mânâya gelir. Nimeti kötü yollarda kullanmak, hakkını vermemek ve uygun olmayan yerlere harcamaktan dolayı insana arız olan bir şaşkınlık hâlidir. Nitekim *el-Vasît*'de bu şekilde kaydedilmiştir.

Yani, Mekke halkı gibi nice emniyet ve refah içinde yaşayan memleketler vardır ki

nimet onları azdırmış, küfrâna sevketmiştir. Biz onları helâk edip memleketlerini harâbeye çevirdik.

“İşte” odur, *“yerleri!”* İşte onların meskenleri, zulümleri sebebiyle musîbete uğramış, ıssız ve bomboş kalmış, yolunuzun üzerinde gidip gelirken görmektesiniz. *“Kendilerinden sonra oralarda pek az oturulabilmiştir.”* Helâk olmalarından sonra bu yerlerde pek az oturuldu. Çünkü gelip geçenler ve oralara uğrayanlar ancak bir gün ya da daha az bir süre oralarda kalırlardı.

Dünya evinde ne oturuyorsun, kalk
Bu ev, gelen gideni olduğu için güzeldir

Muhtemeldir ki, helâk olanların işledikleri günahların uğursuzluğu, bir iz olarak onların diyarlarında kalmıştır. Bu yüzden arkalarından, o bölgelerde oturan, pek az kimse dışında kimse kalmamıştır. Çünkü uğursuzluk olan yerde oturmakta bereketsizlik vardır.

Bazıları demiştir ki: Zehirli hayvanlar, baykuşlar ve böcekler o yerleri mesken tutmuştur. Bunun için bu hayvanların tesbihi şöyledir: “سُبْحَانَ الْحَيِّ الَّذِى لَايَمُوتُ (Hayy olan Allah’ı tenzih ve tesbih ederim.)”

Örümcek, Kisrâ’nın sarayında perdedarlık yapmaktadır
Baykuş, Efrasyâb’ın kalesinde nevbet çalmaktadır

“Onlara biz vâris olmuşuzdur.” Onlardan sonra biz bu diyarlara vâris olduk. Çünkü onlara, diyarlarında ve diğer işlerinde tasarruf edecek kimse halef olmadı. Yani, her şeyin yok olmasından sonra biziz bâkî. Bu cümle, muhâtablara Allah’dan bir vaîd ve ihtardır.

وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرٰى حَتّٰى يَبْعَثَ فِي اُمِّهَا رَسُولًا يَتْلُوا
عَلَيْهِمْ اٰيَاتِنَاۚ وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرٰى اِلَّا وَاَهْلُهَا ظَالِمُونَ ﴿٥٩﴾

59. Rabbin, kendilerine âyetlerimizi okuyan bir peygamberi memleketlerin ana merkezine göndermedikçe, o memleketleri helâk edici değildir. Zaten biz ancak halkı zâlim olan memleketleri helâk etmişizdir.

“Rabbin, kendilerine âyetlerimizi okuyan bir peygamberi memleketlerin ana merkezine göndermedikçe,” bir memleketin helâkı söz konusu olduğunda Rabbinin adeti; insanları uyarmadan hiç bir zaman onları helâk etmez. Nüfusu kalabalık büyük şehirlerin merkezinde âyetlerimizi onlara okuyan mutlaka bir peygamber gönderir.

Peygamber gönderilen beldenin nüfusu kalabalık ve büyük bir şehirle tahsis edilmesi;

halkının daha anlayışlı ve toplumun ileri gelenlerinin buralarda bulunmasından dolayıdır. Peygamberler de genellikle bu kimselere gönderilir ve onlar da daha çok şehirlerde ve kasabalarda otururlar.

Gönderilen bu peygamber onlara âyetlerimizi okur, hakkı söyler ve onları Allah'a dâvet edip azâbıyla korkutur, cennetiyle müjdeler. Bu, Allah'ın kullar üzerindeki huccetinin tamam olması ve onların *"Keşke bir peygamber gönderseydin de âyetlerine tâbî olsaydık"* diye ileri sürecekleri mâzereti kesin olarak ortadan kaldırmak içindir.

Tekmile'de der ki: "Ümm" Mekke'dir ve "Rasûl" de Hz. Muhammed (s.a.)'dir. Mânâ şu şekilde olur: Ey Muhammed! Rabbin senin yaşadığın dönemde şehirlerin merkezi olan "Ümmü'l-kurâ"ya -ki o Mekke'dir- bir peygamber -ki o da sensin- göndermedikçe Mekke çevresindeki şehirleri helâk edecek değildir.

"O memleketleri helâk edici değildir." Bu beldelerin merkezine onları Hakk'a dâvet edip her türlü hâl ve şartta onları irşâd eden bir peygamber gönderdikten sonra da hemen helâk etmeyiz. *"Zâten biz ancak"* peygamberimizi yalanlamak ve âyetlerimizi inkâr etmek suretiyle "*halkı zâlim olan memleketleri helâk etmişizdir."*

Zira peygamber göndermenin hedefi, -ilâhî sünnete göre- helâkin gerçekleşmemesi (adem-i sıhhati)dir; yoksa helâkin vuku değil. Bu yüzden peygamber göndermenin hemen peşinden helâkin tahakkuku lâzım gelmez.

Âyet, zulmün helâk sebebi olduğuna delâlet eder. Bu yüzden denilmiştir ki, zulüm hayatı keser, bitkilerin çıkmasına mânî olur. Küfrân da böyledir. Denilir ki: Nîmetler, denklerine muhtaçtır. Nitekim kadınlardan kerîm ve değerli olanlar da denklerine muhtaçtır. Azgın kimseler, nimetlerin dengi olamazlar; nitekim bayağı erkekler de harem ehli, akıl sâhibi kadınların dengi olama "عَقَائِلُ"z; "عَقِيلَةٌ" kelimesinin çoğuludur. Her şeyin değerli ve en iyisine denir. "حَرَمُ الرَّجُلِ" , kişinin haremi, ehlidir. Kadınlardan kerim olanlar, erkeklerden düşük kimselerin dengi olamaz. Utanmaya sebep olacağı için araları ayrılır. Nimet de azgın, kibirli, gururlu, küfür ehli kimselerden soyulup alınır. Şükür ehline gelince; onların çalışmaları boşa gitmez, bilâkis iyi ve güzel halleri artar. Diyarı bol bol rızıklandırmak Allah Teâlâ'ya âiddir. Onun nazarında, kullarından şükredenler ile küfrân-ı nimette bulunanlar arasında bir fark yoktur. (Şükredenin şükrüne muhtaç olmadığı gibi, küfrân-ı nimete uğramaktan da müstağnîdir.)

Şeyh Sa'dî der ki:

Yeryüzü, herkes için bir sofradır
Bu yağma sofrasında hem düşman hem de dost vardır

Şeyh Abdulvâhid der ki: Bir yarımadada puta tapan bir kimse bulduk. Ona dedik ki: "Bu putlar sana zarar vermez, fayda da vermez. Sen Allah'a ibâdet et." Dedi ki: "Allah nedir?" Dedik ki: "O, arşı semâda; yakalaması da yerde olandır."

Dedi ki: "Bu büyük emir nereden?" Dedik ki: "Bize Kerim bir peygamber gönderildi. Peygamberliğini ifâ edince Allah onu kabzetti. Bizim yanımızda Melik'in kitabını

(Kur'ân-ı Kerimi) bıraktı." Sonra bir sûre okuduk. Ağlamağa başladı ve sonunda müslüman oldu. Ona Kur'ân'dan bir şey öğrettik. Gece olup da biz yataklarımıza yatınca, o uyumuyordu (kalkıp ibâdet ediyordu). Nihâyet Abadan'a[125] gelince, ona infak etmek için bir şeyler topladık. Dedi ki: "Ben puta taparken O Allah beni zâyî etmedi. Şimdi ben onun mârifetine ermişken O beni nasıl zâyî eder."

Yâni ârif, Allah'ın sevgilisidir. O, bu durumda sevdiğini düşmanın eline bırakmaz. Şiddetli fakirlik de bundan hâsıl olan acı da düşmandandır. (Bundan kurtardığı gibi, öbüründen de kurtarır.) Dost, seni sevdiği zaman düşman eline bırakması düşünülemez.

Akıllı kimseye gereken Allah Teâlâ'yı ve onun nimetlerinin kadrini bilmek ve nimetleri şükürle kayıt altına almaktır. Küfrân-ı nimeti, şükür yerine koyarak değiştirmemektir. Çünkü bu apaçık bir zulümdür; mutlak helâke sebep olur. Kalb; Allah'dan yüz çevirerek ihsânın O'ndan olduğunu unutur. Kalbin sâhibi (Allah) de kuvvetli bir yakalayışla onu yakalar. Zaman içinde nicelerini gördük ki; önce kalbini harâb etti, sonra evi harab oldu ve en sonunda da kendini helâk içinde buldu.

İnsan, nisyan (unutma) ile malûldür. Hatırlamaz, ibret almaz; gaflet hâline devam eder. Allah bizleri ve sizleri her an gaflet uykusundan uyandırsın. Her zaman uyanıklık hâlimizi tam olarak muhâfaza edebilmekle bizi şereflendirsin.

İran'da Huzistan ilinde bir kentin adıdır. Basra Körfezi'nin kıyısında, Şattülarap'ta bir adada denizden 53 km. kadar içeride yer alır.

NE OLURDU DOĞRU YOLA GİRSELERDİ!

وَمَٓا اُو۫تٖيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَزٖينَتُهَاۚ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ
وَاَبْقٰىۜ اَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٠﴾ اَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعْدًا حَسَنًا فَهُوَ لَاقٖيهِ
كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مِنَ الْمُحْضَرٖينَ
﴿٦١﴾ وَيَوْمَ يُنَادٖيهِمْ فَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَٓائِيَ الَّذٖينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٦٢﴾
قَالَ الَّذٖينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هٰٓؤُلَٓاءِ الَّذٖينَ اَغْوَيْنَاۚ اَغْوَيْنَاهُمْ
كَمَا غَوَيْنَاۚ تَبَرَّأْنَٓا اِلَيْكَ مَا كَانُٓوا اِيَّانَا يَعْبُدُونَ ﴿٦٣﴾ وَقٖيلَ ادْعُوا
شُرَكَٓاءَكُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجٖيبُوا لَهُمْ وَرَاَوُا الْعَذَابَۚ لَوْ اَنَّهُمْ
كَانُوا يَهْتَدُونَ ﴿٦٤﴾ وَيَوْمَ يُنَادٖيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَٓا اَجَبْتُمُ الْمُرْسَلٖينَ
﴿٦٥﴾ فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْاَنْبَٓاءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَٓاءَلُونَ ﴿٦٦﴾ فَاَمَّا مَنْ
تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَعَسٰٓى اَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحٖينَ ﴿٦٧﴾

60. Size verilen şeyler, dünya hayatının geçim vâsıtası ve süsüdür. Allah katında olanlar ise, daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Hâla buna aklınız ermeyecek mi?

61. Şu halde, kendisine güzel bir vaadde bulunduğumuz ve ardından ona kavuşan kimse, *(sırf)* dünya hayatının geçici menfaat ve zevkini yaşattığımız, sonra kıyamet gününde *(azap için)* huzurumuza getirilenler arasında bulunan kimse gibi midir?

62. O gün Allah onları çağırarak: Benim ortaklarım olduklarını iddiâ ettikleriniz hani nerede? diyecektir.

63. *(O gün)* aleyhlerine söz *(hüküm)* gerçekleşmiş olanlar: Rabbimiz! Şunlar azdırdığımız kimselerdir. Biz nasıl azmışsak onları da öylece azdırdık *(yoksa onları zorlayan bir gücümüz yoktu. Onların suçlarından)* berî olduğumuzu sana arzederiz. Zaten onlar aslında bize tapmıyorlardı *(kendi arzularına tapıyorlardı)*, derler.

64. "*(Allah'a koştuğunuz)* ortaklarınızı çağırın!" denir, onlar da çağırırlar; fakat kendilerine cevap vermezler ve *(karşılarında)* azâbı görürler. Ne olurdu *(dünyada iken)* doğru yola girselerdi!

65. O gün Allah onları çağırarak: Peygamberlere ne cevap verdiniz? diyecektir.

66. İşte o gün onlara bütün haberler körleşmiştir *(delilleri tükenmiş, söyleyecek sözleri kalmamıştır)*; onlar birbirlerine de soramayacaklardır.

67. Fakat tevbe eden, îman edip iyi işler yapan kimseye gelince, onun kurtuluşa

erenler arasında olması umulur.

“Size verilen şeyler, dünya hayatının geçim vâsıtası ve süsüdür.”

Âyetin başındaki “مَا”, mübtedâdır ve haberine “فَ” dâhil olduğu için şart mânâsını içerir. İkinci “مَا” ise “الَّذِي” mânâsında mevsûledir. Hitab, Mekke kâfirlerinedir. Nitekim *el-Vasît*’de bu şekilde kaydedilmiştir.

Yani, size dünya hayatının gereği ve sebepleri olarak verilen şeyler, bu geçici hayatın metâı ve ziynetleridir. Belirli ve az günlerde faydalanılan ve süs eşyası olarak kullanılan şeylerdir, sonra siz ve onlar yok olur ve zevâle uğrarsınız. Bu yüzden dünya menfaatlarine “مَتَاعٌ (eşya)” denmiştir.

“Allah katında olanlar ise, daha hayırlı ve daha kalıcıdır.”

Allah katındaki sevab ise sizin için, bizâtihî bu şeylerden daha hayırlıdır. Çünkü âhiret sevâbı, elem ve acılarla karışık değildir; hâlis ve lezzetlidir; yaşlılık gibi illetlerden de uzaktır ve insanın sâhib olacağı mükemmel bir güzelliktedir. Ve âhiret nimetleri devamlı ve ebedîdir.

“Hâlâ buna aklınız ermeyecek mi?”

Bu apaçık şeyleri düşünemiyor ve akledemiyor musunuz? Çok basit ve bayağı olanı, daha hayırlı olanla değiştiriyorsunuz. Küfür ve günahlardan hâsıl olan şakâveti, îman ve tâattan hâsıl olan saâdete tercih ediyorsunuz.

Acaba anlayıp idrak etmiyor musunuz ki bâkî olanı fânî olanla, beğenileni kusurlu olanla değiştiriyorsunuz?

Bir avuç la’l tâşını ve altını verip
Karşılığında toprak ve taş almak yazıktır

اَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعْدًا حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيهِ كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٦١﴾

61. Şu halde, kendisine güzel bir vaadde bulunduğumuz ve ardından ona kavuşan kimse, *(sırf)* dünya hayatının geçici menfaat ve zevkini yaşattığımız, sonra kıyamet gününde *(azap için)* huzurumuza getirilenler arasında bulunan kimse gibi midir?

"Şu halde, kendisine güzel bir vaadde bulunduğumuz"

"أَفَمَنْ", mevsûle ve mübtedâdır. Mânâsı: "Îman ve tâatine karşılık kendisine güzel bir vaadde bulunduğumuz mü'min kimse" demektir. Bu vaad; cennet ve sevâbıdır. Çünkü vaadin güzelliği, vaadolunan şeyin güzel oluşuna bağlıdır.

Kâşifî der ki: Dikkat edin! Biz bir kimseye âhirette cenneti, dünyada da muzafferiyeti vaad etmişiz.

"Ve ardından ona kavuşan kimse,"

Bu mü'min kimse, kendisine vaadolunan bu güzel ecir ve mükâfâta mutlaka kavuşacaktır. Çünkü Allah, vaadinden dönmez.

"(Sırf) dünya hayatının geçici menfaat ve zevkini yaşattığımız," yâni muhabbeti mihnetle karışık olan dünya hayatının metâından yararlandırdığımız, demektir. Dünya devleti, musibete dönüşebilir; malı ve zenginliği yok olup makam ve mevkii de değişiverir. Kezâ dünyanın yiyeceği ve balı da hemen Ebucehil karpuzunun zehrine dönüverir. *"Sonra kıyamet gününde (azab için) huzurumuza getirilenler arasında bulunan kimse gibi midir?"*

Âyetin ikinci yarısındaki "مَنْ" de mevsûledir ve birincisinin haberidir. Yani, dünya hayatının geçici metâı ile nimetlendirdiğimiz, sonra da kıyamet gününde hesab için, yahut cehennem ateşi ve ilâhî azâb için getirilecek olan kâfir kimse gibi midir?

"ثُمَّ (sonra)" zamanda terâhî ifâde eder. Yani, Allah'ın huzuruna getirilme hâli, dünyâ menfaatlerinden faydalanma hâlinden sonra gelir, demektir. Yahud da *tertîb* içindir. "أَفَمَنْ" deki "فَ (fâ)"nın mânâsı; dünyâ ehli ile âhiret ehlinin arasındaki benzerliğin reddini tertîb içindir. Nasıl ki, dünya metâı ile Allah katındakiler birbirinden açıkça farklı ise, bu iki grub insan da birbirine denk, eş ve benzer olamaz. En üstün vaad ile ikram olunan, Mevlâ'yı bulan mü'min kimse; vaîde (azab vaadine) uğrayan, ahirette cehenneme düşen kâfir kimse gibi değildir. Kâfirin âhirette cehenneme düşmesi, dünyada elde ettiği geçici zevklerin karşılığıdır. Denilir ki: Nice bir anlık şehvet vardır ki, sâhibini uzun zaman üzüntüde bırakır.

Bir arı, bir karıncanın bin bir güçlükle taneyi yuvasına götürdüğünü görünce, ona şöyle seslendi: Ey karınca, bu kendine yüklediğin nasıl bir meşakkat, seçtiğin nasıl bir yüktür? Gel de benim yediğim içtiğim yeri bir gör. En güzel ve en hoş yiyecekler benden artmadıkça padişahlara ulaşmaz. İstediğim yere konar, istediğimi seçer ve istediğimden yerim. Bu sözleri söylerken uçtu ve kasap dükkânında bir etin üzerine kondu. Kasap elindeki bıçağı o mağrur arının üzerine öyle bir vurdu ki onu iki parçaya böldü ve yere attı. Karınca geldi ve ayağından çekip onu götürürken arı şöyle diyordu: "Beni istemediğim yere götürme" dedi. Karınca da "Kim hırs ve şehveti sebebiyle dilediği, arzu ettiği yere konarsa, onu istemediği yere götürürler" diye karşılık verdi.

Hadîs-i şerîfte buyrulmuştur ki: *"Kimin himmeti dünya için olursa, Allah fakirliğini onun gözünün önüne koyar; Dünyadan kendisine ancak takdir olunan kadar gelir. Kimin de himmeti ahiret olursa, Allah zenginliğini onun kalbine koyar; o istemese de dünya nasibi ona gelir."*[126]

Rivâyete göre ehlullahtan birinin yanında, hac yolculuğu esnasında, her gün taze bir ekmek görülür. Bu durum ona sorulunca şöyle der: Onu bir ihtiyar kadın getiriyor; bununla da dünyalığı kasdediyor. Bu dünyada Allah'ın dini uğrunda şiddet ve sıkıntıyla mübtelâ olan kimse, şirkte olup genişlik ve rahatlıkta olan kimseden daha hayırlıdır.

Yine hadiste buyrulmuştur ki: "*Kıyamet gününde cehennem ehlinin dünyada iken en fazla nimetlenen ve bolluk içinde yaşayanı getirilir. Cehenneme bir defa daldırılır. Sonra kendisine denilir ki: "Ey Âdemoğlu, hiç hayır gördün mü? Herhangi bir nimete nâil oldun mu?"* O da şöyle cevap verir: *"Allah'a yemin olsun ki hayır, ya Rabbi!"* Yani, o gün azâbın şiddeti ona, dünyada iken sâhip olduğu tüm dünya nimetlerini unutturur.

"Cennet ehlinin de dünyada iken en fakir ve muhtaç olanı getirilir. O da cennete bir defa daldırılır. Ve kendisine denilir ki: Ey Âdemoğlu, hiç darlık gördün mü? Hiç sıkıntıya uğradın mı? O da şöyle cevap verir: "Allah'a yemin olsun ki hayır, ya Rabbi; hiç darlık görmedim."[127] Yine hadiste buyrulmuştur ki: *"Müslüman olup yetecek* (*kifâf-ı nefs edecek*) *kadar rızkı olan kurtulmuştur."*[128]

Yetecek (*kifâf*) kadarın ölçüsü; ihtiyacı giderecek kadar olan rızıktır. Bazıları, bir gün tok, birgün aç kalınacak kadar rızıktır, demişlerdir. Allah, bu kimseyi kendisine verdiği nimetle kanâat sâhibi kılmıştır. Bu vasıf ve ahlâkta olan, dünyada ve âhirette murâdına ermiştir. Sonra mü'minlerin avamı için cennet vaadi, havassı için rü'yetullâh va'di vardır. Havâsdan daha üst mertebede olanlar (*havâssü'l-ehass*) için de Allah'a ulaşma ve onu bulma (*vusûl ve vicdan*) va'dleri vardır. Nitekim bir hadîs-i kudsî de Allah Teâlâ buyurmuştur ki: *"Dikkat edin, uyanık olun! Kim beni taleb ederse, beni bulur."*[129]

Allah Teâlâ, **Îsâ** (a.s.)'a şöyle vahyetmiştir: *"Aç kal ki beni göresin. Tecerrüd et (başka şeylerden sıyrıl) ki bana ulaşasın."*

Açlık, senin gönül evinin nuru ve aydınlığıdır
Yemek içmek ise çamurdan olan beden evinin tamiridir

Dolayısıyla sâlikin, mutlaka tabiatını ve nefsini riyâzet ve mücâhedelerle ıslâh etmesi gerekir.

Şeyh Abdülkâdir Geylânî'nin odasından "açlık açlık" dediği duyulurdu. Yâni bunun mânâsı; "açlığa devam edin" demektir. Yoksa, tezkiye olmuş nefsi, açlıktan şikâyet ediyor, anlamına değildir. Allah Teâlâ'dan nimete vâsıl olmayı ve rü'yeti ile müşerref olmayı dileriz.

وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٦٢﴾

62. O gün Allah onları çağırarak: Benim ortaklarım olduklarını iddiâ ettikleriniz hani nerede? diyecektir.

"O gün Allah onları çağırarak:"

"يَوْمَ (gün)" kelimesi, mukadder bir "اُذْكُرْ (hatırla)" fiiliyle mansubtur. Kasdedilen kıyamet günüdür. "يُنَادِيهِمْ (onlara seslenir)" deki " هُمْ(onlar)" zamiri, kâfirlere râcidir. " فَيَقُولُ" nidânın tefsiridir.

Yani, Ey Muhammed! O günü hatırla ki, Rabbin gazaba gelerek senin kavmine: *"Benim ortaklarım olduklarını iddiâ ettikleriniz hani nerede? diyecektir."* Bana ibâdet eder gibi kendilerine ibâdet ettiğiniz ortaklarım nerede?

Burada, kelâmın delâletine binâen iki mefûl hazfedilmiştir.

Keş'fü'l-esrâr'da der ki: Onlara bu şekilde soru sormak, onlar için bir azap çeşididir. Çünkü onların karşılık verecek bir cevapları yoktur; bu ifâde ve üslupta onları rezîl-ü rüsvay etmek ve kendilerinin cehâletlerini itirafları vardır.

قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هٰؤُلَاءِ الَّذِينَ اَغْوَيْنَا اَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَا تَبَرَّاْنَا اِلَيْكَ مَا كَانُوا اِيَّانَا يَعْبُدُونَ ﴿٦٣﴾

63. ***(O gün)*** **aleyhlerine söz** ***(hüküm)*** **gerçekleşmiş olanlar: Rabbimiz! Şunlar azdırdığımız kimselerdir. Biz nasıl azmışsak onları da öylece azdırdık** ***(yoksa onları zorlayan bir gücümüz yoktu. Onların suçlarından)*** **berî olduğumuzu sana arzederiz. Zaten onlar aslında bize tapmıyorlardı** ***(kendi arzularına tapıyorlardı)*****, derler.**

"(O gün) aleyhlerine söz (hüküm) gerçekleşmiş olanlar:"

"قَالَ (o dedi)" cümlesi, başlangıç cümlesidir. Soruyu anlatmaya ve hikaye etmeye mebnîdir. Sanki denilmiştir ki: "Bu durumda onlardan ne sâdır oldu?" Bunun üzerine denildi ki: Ezelde cehennem ehlinden olmaları ve rahmetten kovulmaları sebebiyle azâb sözü üzerlerine hak olanlar dedi ki…

Şu âyet de bu mânâya delâlet etmektedir: ***"Biz dileseydik, elbette herkese hidâyetini verirdik,*** *(herkesi doğru ola getirirdik)*. ***Fakat "Mutlaka cehennemi, cinlerden ve insanlardan bir kısmıyla tamamen dolduracağım!" diye benden kesin söz çıkmıştır*.**" (es-Secde, 32/13) Nitekim *et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye*'de de bu şekilde kaydedilmiştir.

Bazı tefsir ehli demiştir ki: “حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ” ifâdesinin mânâsı; “Bunun gereği sabit oldu, edâsı gerçekleşti” demektir. Bu da Allah Teâlâ’nın “***Mutlaka cehennemi, cinlerden ve insanlardan bir kısmıyla tamamen dolduracağım***” (Hûd, 11/119) ve diğer vaîd içeren âyetleridir. “عَلَيْهِمْ” deki “هُمْ (onlar)” zamiriyle kasdedilen; şeytanların ortakları yahud da her emir ve yasaklarına itâat etmek suretiyle Allah’dan başka rabler (*ilahlar*) edinen liderleridir. Bu hükmün, tâbilerini ve etbâını kapsasa da özellikle bu liderlere tahsis edilmesi, onların küfürde kökleşmeleri ve azâbı hak etmelerinden dolayıdır.

Soru, putlara tapanların hepsine yönelik olmakla beraber liderlerin cevapta acele etmeleri; hakarete maruz kaldıkları, başkalarını saptırmakla suçlandıkları ve kendilerine uyanların “bunlar bizi saptırdı” sözlerinden sorunun kendilerine yönelik olduğunu anladıkları içindir.

“Rabbimiz! Şunlar azdırdığımız kimselerdir.” Rabbimiz, şu Âdemoğullarından kâfir olanlar, yahut liderlere uyanlar, onların peşi sıra gidenler; bizim saptırdıklarımızdır.

Bu cümlede ism-i mevsûle râcî olan “هُمْ” zamiri hazfedilmiştir. İşâret zamiri olan “ هَؤُلَاءِ (işte onlar)” ile bu konuşmanın onların huzurunda cereyan ettiği ve bunu red ve inkâra güçlerinin yetmediği anlatılmak istenmiştir.

“*Biz nasıl azmışsak onları da öylece azdırdık***”**

Hakiki cevab budur; önceki cümle buna bir hazırlıktır. Yani, biz onları sapıtmağa zorlamadık. Biz onları vesvese ve güzel gösterme yoluyla saptırdık. Güç yetirememe veya zorlama yoluyla değil.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: Biz onları Senin takdirinle saptırdık; Zira bize ve onlara sapıklık ve dalâleti hükmetmen sebebiyle sapıttık. Âdemoğlunun özelliklerinden biri de ***“Biz Âdemoğullarını mükerrem kıldık”*** âyetinin delâlet ettiği üzere mükerrem bir surette yaratılmasıdır. Bu nedenle, Âdemoğulları Allah ile edebini her an muhâfaza ederler. Nitekim veliler de kurbiyet kilimi üzerinde terbiye görmüşlerdir. Onlar İblisin dediği gibi “Bizi saptırdığın gibi biz de onları saptırdık” demezler. İblis bu sözü açıkça söylemiş ve Allah ile olan edebini muhâfaza edememiştir: ***“İblis dedi ki: Öyle ise beni azdırmana karşılık, and içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım.”*** (el-A’raf, 7/16)

“(Yoksa onları zorlayan bir gücümüz yoktu. Onların suçlarından) berî olduğumuzu sana arzederiz.” Biz onları terkedip sana ilticâ ettik. Onların kendi hevâlarına göre işledikleri günah ve masiyetlerden de uzağız. Bu cümle, öncekinin takriridir; bu yüzden ona atfedilmemiştir. Sonraki “مَا كَانُوا إِيَّانَا يَعْبُدُونَ *(Zaten onlar aslında bize tapmıyorlardı (kendi arzularına tapıyorlardı)*” cümlesi de böyledir.

“Zaten onlar aslında bize tapmıyorlardı (kendi arzularına tapıyorlardı), derler.” cümlesindeki “إِيَّانَا (bize)” ifâdesi “يَعْبُدُونَ (ibâdet ederler, taparlar)” fiilinin mef’ûlüdür. Yani, onlar bize ibâdet etmiyorlardı; heva ve arzularına tapıp şehvetlerine uyuyorlardı.

وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ فَدَعَوْهُمْ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَرَأَوُا الْعَذَابَ
لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ ﴿٦٤﴾

64. "*(Allah'a koştuğunuz)* ortaklarınızı çağırın!" denir, onlar da çağırırlar; fakat kendilerine cevap vermezler ve *(karşılarında)* azâbı görürler. Ne olurdu *(dünyada iken)* doğru yola girselerdi!

"(Allah'a koştuğunuz) ortaklarınızı çağırın!" denir, onlar da çağırırlar;"

"قِيلَ (denir)" ifâdesinin tercih edilmesi, Allah'dan başkasına tapanlar için bir azar ve tehdid mahiyeti taşır. Diyenler ise meleklerdir. Putlar v.s. ortaklarınızı çağırın; sizi azaptan kurtarsınlar. "شُرَكَاءَ (ortaklar)" kelimesinin "كُمْ (siz)" zamirine izafe edilmesinin sebebi; onların, bu şeylerin Allah'ın ortakları olduğunu iddiâ etmeleridir.

"Onlar da" aşırı şaşkın bir halde, dünyada iken taptıkları bu şeyleri "*çağırırlar;"* ve yalvarırlar; *"fakat"* cevap vermeye ve yardım yapmaya güçleri yetmediği için "*kendilerine cevap vermezler ve (karşılarında)"* etraflarını çeviren *"azâbı görürler. Ne olurdu (dünyada iken) doğru yola girselerdi!"* Yani, ne olurdu, herhangi bir şekilde bu azâbı kendilerinden def edebilselerdi. Yahut dünyada iken hakka hidâyet için yol bulup hidâyete erselerdi, bu azâbla şimdi karşılaşmazlardı.

Bazıları demiştir ki: Burada "لَوْ" temennî edatıdır. Onlar bu anda, dalâlet ehlinden değil, hidâyet ehlinden olmayı temenni ederler, demektir.

وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦٥﴾

65. O gün Allah onları çağırarak: Peygamberlere ne cevap verdiniz? diyecektir.

Allah'ın, azarlayarak ve başa vurarak kâfirlere seslendiği o günki ahvâli hatırla: Allah Teâlâ der ki: Siz, beni tevhid edip bana ibâdet etmeye çağırmak ve şirkten uzaklaştırmak için gönderdiğim peygamberlerime ne cevap verdiniz?

فَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ الْأَنْبَاءُ يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَاءَلُونَ ﴿٦٦﴾

66. İşte o gün onlara bütün haberler körleşmiştir *(delilleri tükenmiş, söyleyecek sözleri kalmamıştır)*; onlar birbirlerine de soramayacaklardır.

“İşte o gün onlara bütün haberler körleşmiştir (delilleri tükenmiş),”

Tefsir ehli der ki: Peygamberlere söylenmiş olan haberler onlardan gizli kalır, bir şey bilmezler ya da karma karışık olur ve onları hidâyete ve doğru yola sevk edemez.

Cümlenin aslı “فَعَمُوا عَنِ الْأَنْبَاءِ” şeklinde olup onlar basîretleri gitmiş ve hayra bir yol bulamamışlar, demektir. Burada bu, tersine çevrilmiş ve onların hâli olan körlük, mubâlağa için haberlerin hâli yapılmıştır. “عَمِىَ” fiilinin “عَلَى” harfi cerri ile müteaddî olması, fiilin “الْخَفَاءُ (gizlilik)” ve “الاشْتِبَاهُ (karışıklık)” mânâlarını da içermesi sebebiyledir. Peygamberler -soru sorma âfetinden beri ve uzak olmakla beraber- bu korkunç durumda ilmi, gaybları bilen Allah’a havâle ederler. Bir de ümmetlerin dalâlet ehli olanlarını düşün, halleri nicedir?

Peygamberlerin bile dehşete kapıldığı yerde
Sen günahlarından nasıl özür dileyeceksin, gel bakalım

“Onlar” bu dehşet, şaşkınlık ve korkunç hâl karşısında veya hâlin ne olacağını kimse bilmediği için, bu konuda herkesin eşit olduğu bilindiğinden *“birbirlerine de”* cevap için artık bir soru *“soramayacaklardır.”*

فَاَمَّا مَنْ تَابَ وَاٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَعَسٰى اَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ ﴿٦٧﴾

67. Fakat tevbe eden, îman edip iyi işler yapan kimseye gelince, onun kurtuluşa erenler arasında olması umulur.

Fakat” şirkten *“tevbe eden, îman edip iyi işler”* sâlih ameller *“yapan kimseye gelince, onun”* Allah katında *“kurtuluşa erenler,”* matlûbuna kavuşanlar ve kaçtıklarından da kurtulanlar *“arasında olması umulur.* Zira kurtuluş, Hz. Peygamberin icâbetine bağlıdır.

Muhammed’in rızâsı olmaksızın nefes bile alma, yaşama
Kurtuluşun yolu işte ancak budur
Peygamberin aksine kim ki bir yol tutarsa
Gitmek istediği menziline asla ulaşmayacak

“عَسَى (umulur)” ifâdesi, ehl-i kiramın âdetine göre tahkik ifâde eder. Yahud da tevbe edenin tevbesinden önce ümid (*teraccî*) ifâde eder. Yâni tövbe edenin, kurtuluşun gerçekleşmesi için ümitvar olmasını ifâde eder.

*Keşfü’l-esrâr’*da der ki: Buradaki “عَسَى (umulur)” ifâdesi, o kişinin tövbeye ve sâlih

amele devam ettiği takdirde geçerli olduğunu gösterir. Zira bunlara devam etmeyip terkeden kimse felâh bulamaz. Kemâlden sonra noksanlığa düşmekten (veya ikram ve ihsan'dan sonra mahrûmiyetten) Allah'a sığınırız. Âhiret ehline gereken, amel-i sâlih ve evrâda devam etmektir. Çünkü dereceleri kazanmak, fayda ve bereketleri celb etmekte sâlih amelin rolü büyüktür. Yine saâdet ehli için dünya ve ahirette, şakâvet ehli için de sadece dünyada menfaatlere sebep olur; zira onlar mevki, makam, mal, mülk gibi dünyevî amaçlarla amel işlerler. Şeytana, küfründen önceki uzun ömrü içinde yaptığı ibâdetin karşılığı verilmiş ve ibâdet ve amelinin eserini dünyada görmüştür.

O halde, îmanla çalışmak ve sâlih amel işlemek gerekir.

Hikâye olunur ki: **İbrâhim b. Edhem** (k.s.), ücretsiz hamama girmekten men olununca; âh u vâh edip dedi ki: İnsan, şeytan evine ücretsiz girmekten men olunursa; Rahmân'ın evine bir şeyi olmadan nasıl girebilir. En faziletli amel, tevhîd ve şerefli arşın Rabbı'nı zikretmektir. Bir adam batıdan doğuya mal infak ederek, bir diğeri de doğudan batıya Allah yolunda kılıçla cihad ederek yürüse; Allah'ı zikredenin durumu bunlardan daha üstündür. Hadiste "ذِكْرُ اللهِ عَلَمُ الْإيمَانِ" *(Allahı zikretmek, îmanın alemidir)*"[130] buyrulmuştur. Çünkü müşrik,

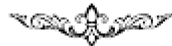
"لاَ إِلٰهَ إِلَّا اللهُ (Allah'tan başka ilâh yoktur)" dediğinde müslüman olduğuna ve nifaktan berî olduğuna hükmedilir. Zira münafıklar Allah'ı çok az zikrederler. "وَحِرْزٌ مِنَ الشَّيْطَانِ وَحِصْنٌ مِنَ النَّارِ *(Ve şeytana karşı bir sığınak, cehennem ateşine karşı bir kale ve siperdir.*" Nitekim *el-Kelimâtü'l-Kudsiyye*'de hadis şöyle rivâyet edilmiştir:

لاَ إِلٰهَ إِلاَّ اللهُ حِصْنِي فَمَنْ دَخَلَ حِصْنِي أَمِنَ مِنْ عَذَابِي

(*Lâilâhe illah, benim kalemdir. Kim, benim kaleme girerse, azâbımdan emin olur.*) [131]

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "فَمَنْ تَابَ" Kim ki muhabbet ve sâdık bir taleble Allah'ın huzuruna dönüp O'na tevbe eder; "وَآمَنَ" Peygamber (s.a.)'in, Allah katından getirdiklerine îman eder;

"وَعَمِلَ صَالِحًا" sâlih amel işler yâni kendisini Allah'a götüren, sahih delile dayanan, kuvvet ve kudret sâhibinin usûl ve eassларına uygun sâlih amel işlerse, o kimseler felâha eren ve kurtulan kimselerden olması umulur. Onlar ki nefsinin esiri olmaktan kurtulmuş, benlik (enâniyet) boyunduruğundan kaza ve engin hüviyet genişliğine ulaşmışlardır.

Ebû Dâvûd, Zekat, 34; Tirmizî, Kıyamet, 30; İbn Mâce, Zühd, 2; Müsned, V, 183.
Müslim, Cennet, 55.
Müslim, Zekat, 125; Tirmizî, Zühd, 35; İbn Mâce, Zühd, 9; Müsned, II, 168, 173.
Buhârî, Tevhid, 50; Müslim, Zikr, 1-3; Tirmizî, Deavat, 131; İbn Mâce, Edeb, 58.
Kenzü'l-ummâl, I, 417.

Deylemî, hadis no: 8101.

RABBIN,
DİLEDİĞİNİ SEÇER
VE YARATIR

وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَآءُ وَيَخْتَارُۜ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُۜ سُبْحَانَ
اللّٰهِ وَتَعَالٰى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٨﴾ وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ
وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٦٩﴾ وَهُوَ اللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْاُو۫لٰى
وَالْاٰخِرَةِۘ وَلَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٧٠﴾

68. Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer. Onların seçim hakkı yoktur. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir ve şânı yücedir.

69. Rabbin, onların, sînelerinde gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir.

70. İşte O, Allah'tır. O'ndan başka tanrı yoktur. Önünde de, sonunda da hamd O'nundur, hüküm O'nundur. Ve ancak O'na döndürüleceksiniz.

"Rabbin, dilediğini yaratır ve seçer. Onların seçim hakkı yoktur."

Rivâyete göre Arap ululları, Allah, peygamber olarak niçin Muhammed'i seçti; böyle bir mevki için Mekke'nin ulusu olan Velîd bin Mugîre veya Tâif'in en büyüğü Urve bin Mes'ûd-i Sakafî daha uygundu, şeklinde sitem ediyorlardı.

Mekke müşrikleri ***"Bu Kur'an iki şehirden, bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?"*** (ez-Zuhruf, 43/31) deyince yukarıdaki âyet nâzil oldu.

Yani Rabbin, yaratmak istediğini yaratır; yarattığı şeylerden de seçmek istediğini seçer. Yaratmak O'na âid olduğu gibi, yarattıklarından dilediğini seçmek de O'na âiddir.

Âyetin bu kısmı, müşriklerin peygamber olarak Velîd ve Muğîre'yi seçmelerini red ve nefyetmek içindir. Şöyle bir şiir inşad ettiler:

Kul, sıkıntı sâhibi; Rabb kader ve hüküm sâhibidir.
Zaman nöbetleşedir; rızk paylaşılmıştır.
Hayır, yaradanımızın seçtiğinde daha câmî ve kapsayıcıdır.
Başkasının seçtiğinde ise kınama ve uğursuzluk vardır.

Cüneyd (k.s.) der ki: Kulun nasıl bir ihtiyârı/seçimi olur?! O'nun muhtârı/seçilmişi Allah'tır.

Âriflerden biri demiştir ki: "Marifet ehli, Allah'ın kendilerine lutfettiği ve onlar için

icrâ ettiği şeylerdeki güzel ihtiyarı ile kullar arasındaki cârî olan ahkâma bakınca, onlar katında rızâ ve sükûnetten daha faziletli bir şey olmaz.”

Hâfız der ki:

Kısmet dâiresi içinde biz teslim noktasıyız
Sen ne düşünürsen lütuftur, neyi emredersen hükümdür

الخِيَرَةُ (seçim)” kelimesi, “التَّخَيُّرُ (seçme)” mânâsına gelir. Tıpkı “الطِّيَرَةُ” kelimesinin “التَّطَيُّرُ (uğursuzluk)” mânâsına gelişine benzer. *Müfredât*’ta der ki: “الخِيَرَةُ” seçilmesi istenen ve ihtiyar olunan şeyin hâlidir. “القِعْدَة” ve “الجِلْسَة” kelimelerinin oturanın oturuş hâlini ve durumunu ifâde etmesi gibi.

el-Vasît’te der ki: “الخِيَرَةُ”; “الاِخْتِيَارُ”dan masdar yerinde kullanılan bir isimdir ve “seçilen şey” mânâsına da gelir. Denilmiştir ki: “مُحَمَّدٌ خِيَرَةُ اللهِ مِنْ خَلْقِهِ” “Muhammed, mahlûkâtı arasında Allah’ın seçtiği kimsedir.”

“Allah” zatıyla, *“onların ortak koştuklarından,”* birinin kendisiyle münakaşa etmesinden, onun seçiminin başkasının seçimiyle çatışmasından *“münezzehtir ve”* müşriklerin ortak koştuğu şeylerden *“şânı yücedir.”*

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: Âyet Allah’ın yaratma ve ihtiyarındaki ezelî meşîetine işâret eder. Fâil-i muhtâr O’dur. İstediğini istediği şekilde, istediği kimseler için, istediği zaman yaratır; eşyayı yaratmada seçme hakkı O’nundur. Dolayısıyla bazı şeylerin varlığını (*vücûd*), yokluk (*adem*) üzerine ihtiyar etmiş; bazılarının da yokluğunu (*adem*), varlığı (*vücûd*) üzerine tercih etmiş ve onu adem kılmış yâni ona varlık elbisesi giydirmemiştir. Yine bazı şeylerin vücûdda bakâsını seçmiş ve onu bâkî kılıp fânî yapmamıştır. Bazı şeylerin de yoklukta (*adem*) fenâsını tercih etmiş ve onu ademde fânî olarak bâkî kılmış ve onu yaratmamıştır.

Bazı şeyleri cansız varlık (*cemâd*), bazılarını bitki, bazılarını hayvan ve bazılarını insan olarak yaratma tercihi tamamen Allah’a âiddir. Aynı şekilde insan olarak yarattıklarından bir kısmını kâfir, diğer bir kısmını mü’min; bazısını velî, bazısını peygamber olarak yaratması da O’nun seçmesi ve dilemesine bağlıdır. Yine bazı şeyleri şeytan, bazısını cin, bazı mahlûkatı melek yaratmak ve bazı melekleri mukarrebin (Cebrail ve Mikâil gibi), bazılarını da ruhânî olarak yaratmak O’nun ihtiyârıdır. Bazılarını makbul ve bazılarını da merdud kılma seçimi de O’nun hakkıdır.

Hadiste buyrulmuştur ki: *“Allah Teâlâ gökleri yedi kat olarak yarattı, onlardan en üsttekini seçip orada sâkin oldu. Diğer göklere de yaratıklarından dilediklerini yerleştirdi. Sonra mahlûkatı yarattı. Onlar arasından Âdemoğullarını seçti; onlardan Arapları, onlardan Mudar’ı, Mudar’dan Kureyş’i, Kureyş arasından Hamişoğullarını, onlar arasından da beni seçti. Böyece ben seçilerek geldim. Kim Arab’ı severse benim sevgim ile onları sevmiştir; kim onlara buğz ederse bana buğzundan dolayı onlara buğz etmiş olur.”*[132]

Yine hadiste buyrulmuştur ki: *"Allah Teâlâ ashâbımı, peygamberler ve rasûller dışında bütün âlemlere üstün kılmış ve seçmiştir. Benim için ashâbım arasından dördünü –Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali– seçip ayırmış ve onları ashâbımın en hayırlıları kılmıştır. Ashâbımın hepsinde hayır vardır. Ümmetimi de diğer ümmetlere üstün kılıp seçmiştir. Benim için ümmetin arasından ashâbımdan sonra peşpeşe gelen dört kuşağı; birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü kuşakları seçmiştir."*[133]

Bil ki insanın ihtiyarı yoktur; ancak mülkü olanın ihtiyarı olabilir. İnsanoğlu kul ve köledir; kölenin ise mülkü yoktur. Dinin var saydığı mülk, mecâzîdir; en kısa zamanda yok olur. Hakiki mülk, zevali olmayan mülktür. Bu mülk de Allah'ın mülküdür, onun sâhibi de kemal sâhibi olan Allah Teâlâdır. O'nun mülkünün zevali yoktur; O her şeyden münezzehtir.

Ebedî Hükümdar'ın mülkü dışında
Bütün taht ve mülkler yok olur

Keşfü'l-esrâr'da kaydedildiğine göre, Allah, âlemi yarattı ve ondan istediğini seçti. Melekleri yarattı; onlar arasından Cebrail, Mikail, İsrafil ve Azrail'i seçti. Âdem ve Âdemoğullarını yarattı; onlar arasından peygamberleri seçti. Peygamberler arasından İbrahim Halilullah, Mûsâ Kelîmullah ile İsa ve Muhammed'i seçti (Allah'ın selâmı üzerlerine olsun). Allah Rasûlü'nün ashâbını yarattı; Ebû Bekir-i Temîmî, Ömer-i Adevî, Osmân-ı Emevî ve Ali-yi Hâşimî'yi seçti.

Yeryüzünü yarattı; içinden, Allah Rasûlü'nün doğduğu yer olan Mekke'yi, hicret ettiği yer olan Medine'yi, Miraca çıkarken uğradığı Beytü'l-makdis'i seçti.

Günleri yarattı; içinden, duâlara icâbet edilen Cuma gününü, iftihar günü olan arife gününü, hediye günü olan bayram gününü ve yaratılış günü olan aşureyi seçti.

Geceleri yarattı; içlerinden, Allah'ın kendi varlığıyla nüzûl ettiği ve kullarına ikram ve ihsan ile seslenip hoşnut kıldığı berâat gecesini; çakıl taşları adedince gökyüzündeki meleklerin yeryüzüne gönderildiği ve kullara rahmet saçtıkları kadir gecesini, rahmet ve mağfiret kapılarının açılıp günahkârların bağışlandığı bayram gecesini seçti.

Dağları yarattı; içinden, Musâ (a.s.)'ın Hakk'a münâcât için gittiği Tûr'u, Nûh (a.s.)'ın kurtulduğu Cûdî dağını, Arap kavminden Mustafa (s.a.)'in peygamberlik vazifesinin tebliğ edildiği Hıra'yı seçti.

İnsan nefsini yarattı; içinden gönül ve dili seçti. Gönül, marifet nûrunun mahalli, dil ise kelime-i şehâdetin yeridir. Gökten kitaplar gönderdi; içlerinden dört tanesini seçti. Bunlar, Tevrat, İncil, Zebur ve Kur'an'dır. Kelimelerden dört tanesini, "Sübhânallah", "Elhamdülillâh", "Lâilâhe illallah" ve "Allâhu ekber"i seçti. Hadiste buyrulmuştur ki: *"Allah'ın en çok sevdiği kelimeler;* "سُبْحَانَ اللهِ وَالْحَمْدُ لِلهِ وَلَا إِلَهَ إِلاَّ اللهُ وَاللهُ أَكْبَرُ"*dir; hangisiyle başlarsan başla zararı yoktur."*[134]

Zühretü'r-riyâz'da der ki: "مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ" (***Onların seçim hakkı yoktur***), yâni kâfirler

için seçim (*ihtiyâr*) yoktur. Bilakis ihtiyar, Vâhid ve Kahhâr olan Allah'a âiddir. Sanki Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: İhtiyar hakkı bana âiddir. Ne Cebrâil'in, ne Mikâil'in, ne İsrâfil'in, ne Azrâil'in, ne Âdem'in, ne Nûh'un, ne İbrâhim'in, ne Ya'kûb'un, ne Mûsâ'nın, ne Îsâ'nın ve ne de Muhammed (aleyhimü-s-salâtü ve's-selâm)ın seçme hak ve salâhiyetleri yoktur. Şâyet seçme hakkı Cebrail ve Mikâîl'de olsaydı; melekler, Harût ve Mârût'u seçerlerdi. İsrâfil'in ihtiyar hakkı olsaydı İblîs'i seçerdi. Azrâil'in olsaydı Şeddad'ı seçerdi. Âdem'in olsaydı Kâbil'i seçerdi. Nuh'un olsaydı oğlu Ken'an'ı seçerdi. İbrâhim'in olsaydı Âzer'i seçerdi. Ya'kûb'un olsaydı Amâlik'ı seçerdi. Mûsâ'nın olsaydı Firavun'u seçerdi. Îsâ'nın olsaydı Havârîleri seçerdi. Muhammed (s.a.)'in olsaydı, amcası Ebû Tâlib'i seçerdi. Fakat ihtiyar benimdir, ben de seni seçtim; bana şükret. Çünkü Allah Teâlâ risâletini, peygamberliğini ve velâyetini nereye koyacağını kendisi bilir.

Yahya Razî (r.h.) der ki: "Ey Allah'ım, benim ayıp ve kusurlarımı bilmen beni seçmene mânî olmadı; beni afv ve mağfiret etmene nasıl mâni olsun."

Denilir ki: Yusûf (a.s.) hapsi seçti; bu ona vebâle sebep oldu. Allah Teâlâ, Gençler (*Ashâb-ı Kehf*) için mağarayı ihtiyar etti; bu onlara cemâli vâris bıraktı. Bilirsin ki bir kimse bir kadınla evlense, onun ayıp ve kusurlarını örtmeye çalışır. Zira, "Onu sen seçtin!" denmesinden korkar. Allah Teâlâ ezelde seni ihtiyar etmiştir; bu nedenle ayıplarını da örtmesi ümid edilir."

Denilir ki: Allah Teâlâ on sekiz bin âlemden şu dördünü seçti: su, toprak, ateş, rüzgar. Suyu temizleyicin, toprağı mescidin, ateşi aşçın, rüzgarı nesîmin (tatlı ve hafif rüzgarın) kıldı. Meleklerden dördünü seçti: Cebrâil'i vahyinin sâhibi, Mikâil'i nimetinin muhâfızı, İsrâfil'i Levh'in sâhibi, Azrâil'i ruhunun kâbızı ihtiyar etti. Şer'î ahkâmdan dördünü seçti: Namaz amelin, abdest emânetin, oruç kalkanın, zekât ise temizliğindir. Kıbleden dördünü seçti: Arş duânın yeri, Kürsî rahmetinin yeri, Beyt-i Ma'mur amelinin yükseldiği yer, Ka'be namaz kıblendir.

Vakitlerden de dördünü seçti: Akşam vakti yemek yemen için, yatsı vakti uyuman için, seher vakti münâcâtın için, sabah vakti de Kur'ân kıraati içindir.

Sulardan da Rasûlullah (a.s.)'in mübarek parmaklarından akan suyu seçti ki bu, zemzem, kevser ve diğer dünya ve âhiret sularından daha üstündür.

Yerlerden, Rasûlullah (s.a.)'in mübarek bedenini içine alan Ravza-i Mutahhara'yı seçti; çünkü burası gök ve yerin en üstün yeridir.

Zamanlardan, Rasûlullah (s.a)'in doğduğu zamanı seçti; bunun için Rabîu'l-evvel ayı Şaban ayı gibi fazîletli aylardan oldu. Zira bu ay Rasûlûllah (s.a.)'e nisbet edilmiştir. Meliklerden Osmanlı sultanlarını (*hakanlarını*) seçti. Çünkü onların devleti, devletlerin sonuncusudur. Büyük İslam âlimlerinden gelen sahih bilgilere göre, bu devlet, Mehdiyy-i muntazar zamanına birleşik ve ilişkilidir. Âlimlerden de zâhir ve bâtın ilmiyle şereflenenleri ve zülcenâhayn *(iki kanatlı)* olanları seçti. Allah Teâlâ'dan hakîkate erme yolunda sebat isteriz; muvaffak kılan da O'dur.

❀

وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٦٩﴾

69. Rabbin, onların, sînelerinde gizlediklerini de, açığa vurduklarını da bilir.

"Rabbin, onların" Rasûlüne düşmanlık ve mü'minlere kin tutmak gibi *"sînelerinde"* kalplerinde *"gizlediklerini de,"*

Bir şeyi içinde gizlediğin zaman: "أَكْنَنْتُ الشَّيْءَ (Falan şeyi gizledim)" denir. Herhangi bir şeyi evde, elbise içinde veya başka bir yerde sakladığın zaman "كَنَنْتُهُ (Falan şeyi örttüm, sakladım)," denir.

Onların peygamberliği ta'n etmek ve Kur'ân'ı yalanlamak gibi dilleri ve âzâlarıyla *"açığa vurduklarını da bilir."*

"الإِعْلاَنُ"; ortaya çıkarmak, açığa vurmak, yaymak ve apaçık ayan beyan yapmak demektir.

وَهُوَ اللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَهُ الْحَمْدُ فِي الْاُو۫لٰى وَالْاٰخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٧٠﴾

70. İşte O, Allah'tır. O'ndan başka tanrı yoktur. Önünde de, sonunda da hamd O'nundur, hüküm O'nundur. Ve ancak O'na döndürüleceksiniz.

"İşte" ibâdet ve kulluğa lâyık olan *"O Allah'tır. O'ndan başka"* ibâdete lâyık ve müstehak olan bir *"tanrı yoktur."*

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "وَهُوَ اللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ" âyetinin anlamı şudur: İşte O, Allah'tır; ulûhiyete lâyık O'ndan başka bir ilah yoktur; Rubûbiyyetinin celâli ve ulûhiyyetinin izzetiyle tek olan Allah O'dur; O'na hiçbir şey denk ve eş değildir; O'nun bir benzeri de yoktur.

"Önünde de, sonunda da" yâni dünyada da âhirette de azametinden dolayı *"hamd"* ve nimetine karşı senâ ve şükür *"O'nundur,"* Çünkü O, yaratıklarına âcil ve müteahhir olarak verdiği bütün nimetlerin sâhibidir. Mü'minler dünyada hamdettikleri gibi âhirette de Allah'a hamd ederler. Onun fazl ve ihsanına sevinip hamd ve şükrederek; bundan lezzet duyarak derler ki:

"الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ (***Bizden hüzün ve tasayı gideren Allaha hamd olsun***)" (el-Fâtır, 35/34); "الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ (***Bize verdiği sözü yerine getiren Allah'a hamd olsun***)" (ez-Zümer, 39/74).

Yarattığı ve seçtiği şeylerde *"hüküm"* yâni hükmetme yetkisi *"O'nundur."* Aziz kılan, zelil eden, dirilten ve öldüren O'dur. Bir ortağı olmaksızın her şeyde nâfiz ve geçerli olan hüküm O'nundur. İşleri yapmak ve yerine getirmek O'na mahsustur.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: Dünya'da ve âhirette nâfiz hüküm O'na âiddir. Bütün

mahlûkâtın, işleri hususunda ahirette varacağı yer O'nun hükmüdür.

İbn Abbas (r.a.) der ki: Allah Teâlâ, tâat ehline mağfiretle; masiyet ve şakâvet ehline de veyl ile hükmeder.

"Ve" öldükten sonra diriltilerek *"ancak O'na döndürüleceksiniz."* Başkasına değil.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ" âyetinin anlamı şudur: İhtiyarî veya zorunlu (ıztırârî) olarak O'na döndürüleceksiniz. İhtiyârî olarak Allah'a dönmek; seyru sülûk, mütâbeat ve vusûl yolu ile Allah'ın huzûruna varmaktır. Bu sadece insana mahsus bir özelliktir; başkasına değil. Zorunlu (ızdırârî) olarak Allah'a dönmek, rûhun kabzedilmesi (vefâtı) iledir. Bu da haşr, neşr, hesab ve cezâdır; iyilik mükâfat ile, masiyet azâb ile karşılık görür.

Denilir ki: Şu sekiz şey, bütün mahlûkat için genel ve umûmîdir: Ölüm, haşr, kitabını okuma, mîzan, hesab, sırât, suâl ve cezâ.

Allah Teâlâ, Mûsâ (a.s.)'a şöyle vahyetti: *"Ey Mûsâ! Benden zenginlik (ğınâ) isteme; sen onu bulamazsın. Bütün mahlûkat bana muhtaçtır. Zengin (Ğanî) olan Benim. Gaybı bilmeyi de benden isteme (onu bana sorma); zira onu benden başkası bilemez. Halkın seninle ilgili onların dilini tutmamı da Benden isteme. Çünkü onları ben yarattım, onları ben rızıklandırdım, onları ben öldürür ve yine ben diriltirim. Onlar beni kötülükle anıyorlar; kendi hakkımda onların dillerini tutmuyorum; senin hakkında da tutmam. Benden ebediliği (bakâ) de isteme. Çünkü onu bulamazsın. Bakî ve dâim olan Benim."*

Allah Teâlâ Muhammed (a.s.)'a da vahyedip dedi ki: *"Ey Muhammed! Dilediğini sev; ondan ayrılacaksın. Dilediğini yap; yarın onunla karşılaşacaksın; Dilediğin kadar yaşa; öleceksin."*[135]

Böylece ortaya çıkmış oldu ki, nâfiz hüküm Allah Teâlâ'nın elindedir. Bundan mahlûkâtın elinde bir şey olsaydı, ölümü kendilerinden uzaklaştırırlar ve mahşerde işledikleri amelleriyle karşılaşmak istemezler ve onu uzaklaştırırlardı. Kurtuluşa giden yol; ihtiyârî olarak teslim olup rızâ göstermek ve Allah'a dönmektir. Çünkü kul isteyerek Allah'a dönerse, onun yanında herhangi bir şiddet ve sıkıntı ile karşılaşmaz. Izdırarî (zorunlu) olarak dönmek ise, böyle değildir.

Cezalandırılmadan önce, af kapısını çal
Çünkü sopanın altında iken feryâd etmenin bir faydası yok

Allah'a dönmenin alâmetleri; kulun gizli ve âşikâr, görünen ve görünmeyen hâllerini ıslâh etmek ve her hâlinde Allah'a hamdetmektir. Çünkü endişe, korku ve ızdırab işin başında cehâletten kaynaklanır. Belâ acısını hafifleten şeyse, seni mübtelâ kılanın Allah olduğunu bilmendir.

Sıkıntı ve genişlik hallerinde "لَآ إِلٰهَ إِلَّا هُوَ (lâ ilâhe illâ hû)" de. Tevhîd; tâatlerin en üstünü, zikir ve hasenelerin de en hayırlısıdır. Onun mücerred sûreti insanı kurtarır, mânâsı nasıl olur? Artık onu sen düşün!

Huzeyfe (r.a.)’dan gelen rivâyete göre o der ki: Rasûlûllah’ı (s.a.) şöyle derken işittim: Mûsâ (a.s.)’ın kavminden İsrâiloğullarından bir adam ölmüştü. Kıyamet günü olunca, Allah Teâlâ meleklerine der ki: “Bakın, bugün kulumu kurtaracak bir hasene (iyilik) bulabilecek misiniz?” Yüzüğünün nakşına “لَآ إِلٰهَ إِلاَّ اللّٰهُ (lâ ilâhe illallah)” yazmasından başka bir iyilik bulamadık, derler. Allah Teâlâ şöyle buyurur: Kulumu cennete sokun, ben onu affettim.”[136]

Mağribî der ki:

Yanağının güzelliğini görmek için bir aynan varsa eğer
Ancak ne fayda, aynanın yüzü hep karanlık
Gel, aynanın üzerindeki şirk tozunu
Tevhid cilâsıyla temizle de kir ve pastan arınsın

Allah Teâlâ’dan bizleri tevhîdin hakîkatına ulaştırmasını dileriz; taklid vartasından bizleri kurtarmasını ve bizleri sıfatlarının nurları ve zâtının sırlarının kendilerine keşfolunan kullarından kılmasını niyâz ederiz.

Beyhakî, *Delâil*, I, 167-168.
Mecmau’z-zevâid, X, 17.
Müslim, Adâb, 12.
Münâvî, IV, 500.
Bk. Elbani, *Silsile*, II, 140-141.

DÜŞÜNDÜNÜZ MÜ HİÇ?

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ الَّيْلَ سَرْمَدًا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ
غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ اَفَلَا تَسْمَعُونَ ﴿٧١﴾ قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ
اللّٰهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَاْتِيكُمْ
بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ اَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٧٢﴾ وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ
الَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ
﴿٧٣﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَٓائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٧٤﴾
وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيدًا فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُٓوا اَنَّ الْحَقَّ لِلّٰهِ
وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٧٥﴾

71. *(Ey Muhammed!)* De ki: Düşündünüz mü hiç, eğer Allah üzerinizde geceyi ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allah'tan başka size bir ışık getirecek tanrı kimdir? Hâlâ işitmeyecek misiniz?

72. De ki: Söyleyin bakalım, eğer Allah üzerinizde gündüzü ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allah'tan başka, istirahat edeceğiniz geceyi size getirecek tanrı kimdir? Hâla görmeyecek misiniz?

73. Rahmetinden ötürü Allah, geceyi ve gündüzü yarattı ki geceleyin dinlenesiniz, *(gündüzün)* O'nun fazlu kereminden *(rızkınızı)* arayasınız ve şükredesiniz.

74. O gün Allah onları çağırarak: Benim ortaklarım olduklarını iddiâ ettikleriniz hani nerede? diyecektir.

75. *(O gün)* her ümmetten bir şahit çıkarır, *(kâfirlere)*: Kesin delilinizi getirin! deriz. O zaman bilirler ki hakikat Allâh'a âiddir ve uydura geldikleri şeyler *(putlar)* da kendilerinden ayrılıp kaybolmuşlardır.

(Ey Muhammed!) Mekke halkına *"de ki: Düşündünüz,"* gördünüz *"mü hiç,"* yâni bana haber verin, demektir. Zira görmek; haber vermenin bir sebebidir.

"Eğer Allah üzerinizde geceyi ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse,"

"سَرْمَداً (sonsuzluk)"; "السَّرْدُ (devam etmek)" kökünden türemiştir. Bir şeyi peşpeşe yapmak, mutabaat etmek, düzenli olmak gibi mânâlara gelir. Kelimedeki "mim" harfi kelimenin aslından olmayıp zâîddir. Burada "gece", "gündüz"den önce zikredilmiştir.

Çünkü güneşin doğmasıyla gecenin gitmesi ve bunun sağladığı faydalar; gündüzün gidip gecenin girmesiyle sağlanan faydadan daha çoktur. Nitekim *Burhânü'l-Kur'ân*'da bu şekilde kaydedilmiştir. "اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ (kıyamete kadar)" ifâdesi, güneşin yer altında sükûna erip yerleşmesine veya gözle görülmeyen başka bir ufkun etrafına kaydırılmasına kadar, demektir.

"Allah'tan başka size bir ışık getirecek tanrı kimdir?" Allah'tan başka size ışık getirecek tanrı kimdir? Yani kemal ve kudretiyle Allah'tan başka gerçek ilah kimdir?

"غَيْرُ اللّٰهِ (Allah'tan başka)" ; "اِلٰهٌ (tanrı)" kelimesinin birinci sıfatı; "يَأْتِيكُمْ بِضِيَٓاءٍ (*size bir ışık getirecek*)" cümlesi ise ikinci sıfatıdır. Bu cümlede, sıfatın ortadan kalkmasıyla mevsûfun da ortadan kalkmasının kasdedilmesi; muhâtabı susturma ve ilzâm içindir. Ve yine onların "Allah'dan başka ilâhlar olduğu" şeklindeki iddiâlarını ilzâm için "هَلْ اِلٰهٌ (bir ilâh var mıdır?)" denmemiş; "مَنْ اِلٰهٌ ilah kimdir?)" ifâdesi kullanılmıştır. "ضِيَٓاءٍ" kelimesindeki "ba" harf-i cerri, ta'diye mânâsınadır. Size aydınlık/ışık getirir. Yani, maîşetinizi elde ettiğiniz aydınlık günü yarattı.

"Hâlâ işitmeyecek misiniz?" Bu hak kelâmını düşünerek ve basîretle dinlemiyorlar mı? Ta ki ona boyun eğsinler, kabullenip itâat etsinler ve gereğince amel etsinler. Böylece Allah'ı birleyip tevhide gelsinler.

Âyetin *"Hâlâ işitmeyecek misiniz?"* şeklindeki bir cümle ile bitmesi, yukarıda zikri geçen "gece"ye nisbetledir; yoksa "ضِيَٓاءٍ" ışığa nisbetle değildir.

Bazıları demiştir ki: İşitme, ışıkla birleştirilmiştir. Çünkü işitme, görmenin idrak etmediğini idrak eder, kavrar. Yâni aklın "işitme" organından istifâde etmesi, "görme" organından yararlanmasından daha fazladır.

قُلْ اَرَاَيْتُمْ اِنْ جَعَلَ اللّٰهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا اِلٰى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَنْ اِلٰهٌ غَيْرُ اللّٰهِ يَأْتِيكُمْ بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِۜ اَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٧٢﴾

72. De ki: Söyleyin bakalım, eğer Allah üzerinizde gündüzü ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allah'tan başka, istirahat edeceğiniz geceyi size getirecek tanrı kimdir? Hâla görmeyecek misiniz?

"De ki:" bana haber verin ve *"söyleyin bakalım, eğer Allah üzerinizde gündüzü"* gecesi olmayacak şekilde, güneşi semânın ortasında tutarak veya onu yer üzerindeki yörüngesinde hareket ettirerek *"ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse,"* yâni gece yok olup devamlı gündüz olsa; *"Allah'tan başka,"* meşguliyet yorgunluklarından kurtulup *"istirahat edeceğiniz geceyi size getirecek tanrı kimdir?"* Göz sâhibi hiçbir kimseye gizli kalmayan bu apaçık menfaatları ve nimetleri *"hâla görmeyecek misiniz?"*

Allah Teâlâ'nın, âyette, "ضِيَٓاءٍ (ışık)"ı zikrederken "onda tasarruf ettiğiniz vb. hususlar"

gibi ifâdelerle ışığın getirdiği faydaları zikretmemesi; asıl maksadın ışık olması ve onun faydalarının açık ve âşikâr olup bilinmesi sebebiyledir. Gece ise böyle değildir.

Âyet geceye değil, gündüze binâen "*hâlâ görmeyecek misiniz?*" ifâdesi ile sona ermiştir. Çünkü gündüz, aydınlatma özelliğine sâhiptir. Nitekim "وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً (*eşyayı)* ***aydınlatan gündüzün aydınlığını getirdik***)" (el-İsrâ, 17/12) buyrulmuştur. Bu nedenle "hâlâ işitmeyecek misiniz?" ifâdesi kullanılmamıştır.

Bazıları demiştir ki: "الْبَصَرُ (görme)" ile gecenin hareketsizlik ve sükûneti birbirine yakın zikredilmiştir. Zira senden başka birisi, senin sükûn (hareketsizlik) ve benzerinden görmediğin şeyleri karanlığın faydaları olarak görebilir.

Bil ki; güneş bazı yerlerde [güney kutbu gibi] güçten düşmüş ve zayıf olarak döner; burada güneş batmadığı için devamlı gündüz olur. Güneş ısısının yetersizliğinden dolayı orada canlı yaşamaz ve ot bitmez. Bazı yerlerde de [kuzey kutbu gibi] durum bunun tam tersidir; buralarda güneş doğmaz, devamlı gecedir; bu yüzden orada canlı yaşamaz, ot bitmez. İşte bundan dolayıdır ki Allah Teâlâ aşağıdaki âyette şöyle buyurmuştur:

وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ
فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾

73. Rahmetinden ötürü Allah, geceyi ve gündüzü yarattı ki geceleyin dinlenesiniz, *(gündüzün)* O'nun fazlu kereminden *(rızkınızı)* arayasınız ve şükredesiniz.

Allah kendi şefkat ve merhametinden sizin için gece ve gündüzü yarattı.

Feleği gece ve gündüz döndürmede
Geceyi gönderip gündüzü getirmede, rızık vermede
Gecenin halveti, yaralı canın
Kendi canına ilâhî sırları söylemesi içindir
Gündüzler, halkın birbiriyle kavgası içindir
Böylece vücudun nizam ve intizamı sağlanır

İmâmü'l-Harameyn ve diğer bazı fazilet ehli kimseler der ki: İhtilaf yoktur ki, güneş bir kavim üzerine batarken diğer kavim üzerine doğar; gece bir kavme uzarken, diğerine kısalır; ekvator bölgelerinde ise gece ve gündüz dâima eşittir.

Şeyh Ebû Hâmid'e, Bulgar diyarında Kazan bölgelerinde namazların nasıl kılınacağı soruldu; zira güneş oralarda sadece akşam ve yatsı arası kadar bir zamanda batar ve sonra doğar.

Dedi ki: Bu bölgelerde yaşayanlar oruç ve namazlarını, en yakın bölgelere göre îfâ ederler. Fakihlerin çoğuna göre gündüz ve geceyi takdir edip saatlere göre ibâdetlerini

yaparlar. Nitekim Peygamber (s.a.) Deccâl'in zuhûru zamanı ile ilgili hadiste buyurur ki: *"Onun bir günü bir sene gibi, diğer bir günü bir ay gibi, diğer bir günü bir hafta gibidir..."*[137] Bu nedenle, onun zamanında oruç ve namaz vakitleri bu şekilde takdir edilir. Rasûlullah (s.a.), hadisin devamında ashâbın sorusu üzerine vakit takdiri yapılmasını emretmiştir.

Kâmûs'ta der ki: "بُلْغَر (Bulgar)" kelimesi, "قُرْطَق (elbise, kaba)" veznindedir. Halk arasında Slavların yaşadığı ve şiddetli soğukların bulunduğu kuzeydeki bölgelere "Bulgar" denir (Tataristan'ın kuzeyinde yer alan Sibirya). Buralarda fecir, yılın en kısa günlerinde şafağın kaybolmasından önce doğar. Bu nedenle oralarda yaşayan insanlara yatsı ve vitir namazı vâcib (farz) değildir; çünkü vücûbunun sebebi olan vakit yoktur. Vakit, namazın eda şartı olduğu gibi o aynı zamanda vücûbunun da sebebidir. O olmadan namaz vâcib olmaz; usûlde de bu böyledir. Yine güneş batarken fecrin doğduğu bir belde de akşam ve yatsı namazları oradaki insanlara vaktini bulamadıkları için vâcib olmaz. Nitekim bir adamın iki eli bileklerinden kesilse, veya iki ayağı topuklarından kesilse, ona göre abdestin farzları üçtür; çünkü dördüncüsünün mahalli yok olmuştur. Fıkıhta da bu mesele bu şekilde anlatılmıştır.[138]

Burada tecellî gündüzüne ve beşeriyyet örtüsü geceye işâret vardır. Tecellî gündüzü devam etse, tecellîye mazhar olan kimse onun artışına ve şiddetine tahammül edemez. Bu yüzden Allah onu beşeriyyet örtüsüyle örter; böylece yorgunluk o kimseden gider, rahata kavuşur. İşte Rasûlullah (s.a.)'in **Âişe** (r.anhâ)'ya "كَلِّمِينِي يَا حُمَيْرَاءُ: *Benimle konuş, yâ Humeyrâ (Pembecik)"*[139] hitabında da buna işâret vardır. Beşeriyet örtüsü, hicâb şeklinde bir örtü değildir. Çünkü bu örtü, tecellînin peşinden meydana gelir; bu bir rahmet ve ikram hicâbıdır; zahmet (güçlük) ve mihnet hicâbı değil. Bu durum, Peygamber (s.a.)'in muhâfaza etmeye çalıştığı hususlardandır.

Bu nedenle o (s.a.) şöyle buyururdu: *"Bazen kalbimin perdelendiği olur da, günde yetmiş defa istiğfar ederim."*[140] Bu, ilâhi lutûf ve rahmetin bir sonucudur; hicab ise Hak Teâlâ'dan men olunma mânâsına gelir; kahır ve izzetinin bir sonucudur. Nitekim Allah Teâlâ kahrına uğrayanlar hakkında buyurur ki: ***"Hayır! Onlar şüphesiz o gün Rablerinden (O'nu görmekten) mahrum kalmışlardır."*** (el-Mutaffifîn, 83/15).

Dağ, rubûbîyyet sıfatının tecellîsinin şiddetinden dolayı yerinde duramadı ve onu yerle bir etti. Mûsâ (a.s.) da peygamberlik gücüne rağmen bayılıp yere düştü. Bu tecellî, göz açıp kapama süresinden daha azdır; şâyet devam etmiş olsa, zayıf yaradılışlı insan nasıl yaşardı.

وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ اَيْنَ شُرَكَٓائِيَ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٧٤﴾

74. O gün Allah onları çağırarak: Benim ortaklarım olduklarını iddiâ ettikleriniz

hani nerede? diyecektir.

“O gün Allah onları çağırarak:”

“يَوْمَ (gün)” kelimesi, mukadder bir “اُذْكُرْ (hatırla)” fiiliyle mensuptur. Yani, “Ey Muhammed! Allah’ın müşriklere şöyle nidâ edeceği günü hatırla,” demektir.

Allah, müşrikleri azarlayarak: *“Benim ortaklarım olduklarını iddiâ ettikleriniz hani nerede? diyecektir.”*

Bu ifâde, kınama ve azarlamadan sonra tekrar bir kınama ve azarlama cümlesidir. Amacı şunu bildirmektir: Tevhidden daha etkili Allah’ın rızâsına sebep bir şey olmadığı gibi, şirkten daha etkili de O’nun gazabını çeken, celbeden bir şey yoktur.

وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ شَهِيدًا فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُٓوا اَنَّ الْحَقَّ
لِلّٰهِ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٧٥﴾

75. ***(O gün)*** **her ümmetten bir şahit çıkarır,** ***(kâfirlere)*****: Kesin delilinizi getirin! deriz. O zaman bilirler ki hakikat Allah’a âiddir ve uydura geldikleri şeyler** ***(putlar)*** **da kendilerinden ayrılıp kaybolmuşlardır.**

“(O gün) her ümmetten bir şahid” çekip *“çıkarır,”*

“نَزَعَ الشَّيْءَ ” ifâdesi, birşeyi olduğu yerden çekip çıkardı, demektir. Yayı ortasından tutup çekmek gibi. “وَنَزَعْنَا (çekip çıkardık)” ifâdesi; “يُنَادِيهِمْ (onlara nidâ eder)” fiili üzerine atfedilmiştir. Mâzi sîgası tahkike delalet etmek için kullanılır. Fiilin gâibten (يُنَادِيهِمْ) mütekellim sîgasına (نَزَعْنَا) geçmesi (*iltifât*); ‘çekip çıkarma’nın önemine işâret etmek içindir. Yani, biz her ümmetten bir şâhid çıkarırız, demektir. Bu “*şâhid*”, her ümmetin kendi peygamberidir; ümmetlerinin işlediği hayır ve şer amellerine şâhidlik ederler.

Bazıları demiştir ki: Her peygamber, kendi zamanındakilere ve kendisinden sonra gelen ümmetlere şâhidlik eder. Nitekim bir hadiste rivâyet edildiğine göre; ümmetinin amelleri Rasûlullah (s.a.)’e Pazartesi ve Perşembe geceleri arzolunur.

Bazıları da demiştir ki: Buradaki “شَهِيدًا (şâhid)” ile her ümmetin âdil kimseleri kasdedilmiştir. Çünkü Hak Teâlâ hiç bir asrı, din işinde kendilerine başvurulacak âdil kimselerden hâlî bırakmamıştır. Onlar insanlara huccet olurlar, onları dine dâvet ederler ve onların işledikleri isyan fiillerine de şâhidlik ederler.

Her bir ümmete *“(kâfirlere):”* kendilerine duâ ettiğiniz ortakların doğruluğuna *“kesin delilinizi getirin! deriz. O zaman” bilirler ki”* ulûhiyette *“hakikat”* yâni ilâhlık hakkı yalnızca *“Allah’a âiddir,”* bu konuda O’na hiçbir şey ortak değildir *“ve”* dünyada *“uydurageldikleri”* bâtıl *“şeyler (putlar) da kendilerinden ayrılıp kaybolmuşlardır.”*

Yâni uydurdukları şeyler ve putların ilâhlığı da yok olup gitmiştir.

"هَاتُوا (getiriniz)" fiilinin aslı "آتُوا" dür. Bu konudaki açıklama daha önce geçmişti.

Bil ki; "الشِّرْكُ (şirk)", sadece zâhirî putlara ibâdet etmeye münhasır değildir; sadece zâhirî putlar yoktur; bir de bâtınî putlar vardır ki nitekim kiminin putu nefsidir. Kiminin ki de eşidir; öyle ki onu, Allah'ı sever gibi sever ve Allah'a itâat eder gibi ona itâat eder. Bazılarınınki ticâretidir; ticaretine güvenip Allah'a itâati terkeder. Ne var ki bunların hiçbiri kıyamet gününde insana bir fayda vermez.

Hikâye olunur ki; **Mâlik b. Dinar** (r.h.), namazda "إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ (yalnız sana ibâdet eder yalnız senden yardım dileriz)" âyetini okuyunca bayıldı. Sonra kendisine sorulunca dedi ki: Biz, ***"yalnız Sana ibâdet ederiz"*** diyoruz; nefsimize kulluk ediyor, onun emrettiği şeyleri yapıyoruz. Ve ***"yalnız Senden yardım dileriz"*** diyoruz; başkasının kapılarına koşuyoruz.

Rivâyete göre; **Zekeriyyâ** (a.s.), **Yahyâ** (a.s.)'ın ve ona tâbî olanların öldürülmesinden sonra Yahûdîlerden kaçınca; şeytan bir çoban şeklinde ona görünüp ağacın içine girmesini işâret etti. Zekeriyyâ (a.s.) ağaca: "أُكْتُمِينِى (beni gizle)" dedi. Ağaç da yarıldı ve Zekeriyyâ (a.s.) onun içine girdi. Şeytan elbisesinin sarkan tarafını çıkardı ve Yahûdîlere onu haber verdi. Onlar da ağacı testere ile kestiler. Dolayısıyla ağacın yarılma hadisesi, Zekeriyyâ (a.s.)'ın ona sığınması için vukû bulmuştu. Şirk bütün kötülüklerin en çirkini; tevhid de iyiliklerin en güzelidir.

Haberde vârid olduğuna göre, mukarrebin melekler, zikrullâhın şerefinden dolayı (yeryüzüne) inerler.

Yine rivâyet edilir ki; **Yusûf** (a.s.) kuyuya atılınca, esmâ-ı hüsnâ ile Allah'ı zikretti. Cebrâil (a.s.) bunu işitip dedi ki: Ya Rabbi, kuyudan güzel bir ses işitiyorum; bana biraz mühlet ver." Allah Teâlâ dedi ki: Siz bana, "أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا (***yeryüzünde fesat çıkaracak insanı mı*** *(halife)* ***kılıyorsun?***)", (el-Bakara, 2/30) dememiş miydiniz? Aynı şekilde mü'minler, zâhirî ve bâtınî âdâbına riâyet ederek Allah'ı zikretmek için toplandıklarında, melekler yine derler ki: "Ey Allahımız, bize izin ver; onlarla ünsiyet edelim." Bunun üzerine Allah Teâlâ onlara:

"أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا (***yeryüzünde fesat çıkaracak insanı mı*** *(halife)* ***kılıyorsun?***)", (el-Bakara, 2/30) dememiş miydiniz? Şimdi onlarla ünsiyet etmek istiyorsunuz" diye karşılık verir.

Hadiste buyrulmuştur ki: *"Cennete hepiniz gireceksiniz; ancak kabul etmeyen* (girmeyecek.)*"* Denildi ki: *"Ya Rasûlallah, kabul etmeyen kimdir?"* Buyurdu ki: *"Allah'tan başka ilâh yoktur" demeyen kimsedir."*[141]

Dolayısıyla kelime-i tevhid ile ölümden önce meşgul olmak gerekir. Çünkü bu kelime tutunulucak sağlam bir kulptur (*urvetü'l-vüskâ*); cennetin bedelidir; bütün eşyanın şehâdet ettiği şeydir.

Her zerre kendi vahdetiyle, ârifin nazarında Hakk'ın vahdetine şahittir
Elbiseyi ikilik tozundan arındır; gönül levhasında Hak tektir, iki değil

Bu şehâdet ve hakîkî tevhîde ulaşma, ancak gece ve gündüz en iyi ve en faydalı zikirlerle meşgul olmakla mümkündür.

Şeyh Mağribî der ki:

Önce göz iste, sonra cemâli görmeyi
Çünkü yâr, basiret sâhibi (ülü'l-ebsâr) olanlara tecellî eder

İbn Kesîr, Tefsir, II, s. 461.
Geniş bilgi için bkzProfDrHamdi Döndüren, Delilleriyle İslâm İlmihâli, s255.
Aclûnî, I, 450.
Müslim, Zikr, 41.
Buhârî, İtisam, 2; Bk. Deylemî, hadis no: 7033.

KÂRÛN'U DA, YERİN DİBİNE GEÇİRDİK

إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسٰى فَبَغٰى عَلَيْهِمْ وَاٰتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ
مَٓا اِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُٓوأُ بِالْعُصْبَةِ اُولِى الْقُوَّةِ اِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ
اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ ﴿٧٦﴾ وَابْتَغِ فِيمَٓا اٰتٰيكَ اللّٰهُ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ
وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَاَحْسِنْ كَمَٓا اَحْسَنَ اللّٰهُ اِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ
الْفَسَادَ فِى الْاَرْضِ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٧٧﴾ قَالَ اِنَّمَٓا
اُوتِيتُهُ عَلٰى عِلْمٍ عِنْدٖى اَوَلَمْ يَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ قَدْ اَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهٖ مِنَ
الْقُرُونِ مَنْ هُوَ اَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَاَكْثَرُ جَمْعًا وَلَا يُسْـَٔلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ
الْمُجْرِمُونَ ﴿٧٨﴾ فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهٖ فٖى زٖينَتِهٖ قَالَ الَّذٖينَ يُرٖيدُونَ
الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَٓا اُوتِىَ قَارُونُ اِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظٖيمٍ
﴿٧٩﴾ وَقَالَ الَّذٖينَ اُوتُوا الْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ اللّٰهِ خَيْرٌ لِمَنْ اٰمَنَ
وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا الصَّابِرُونَ ﴿٨٠﴾ فَخَسَفْنَا بِهٖ وَبِدَارِهِ
الْاَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَمَا كَانَ مِنَ
الْمُنْتَصِرٖينَ ﴿٨١﴾ وَاَصْبَحَ الَّذٖينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْاَمْسِ يَقُولُونَ
وَيْكَاَنَّ اللّٰهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖ وَيَقْدِرُ لَوْلَٓا اَنْ مَنَّ اللّٰهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا وَيْكَاَنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٢﴾

76. Kârûn, Mûsâ'nın kavminden idi de, onlara karşı azgınlık etmişti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluk zor taşırdı. Kavmi ona şöyle demişti: Şımarma! Bil ki Allah şımarıkları sevmez.

77. Allâh'ın sana verdiğinden *(O'nun yolunda harcayarak)* ahiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de *(Allah'ın kullarına)* iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez.

78. Kârûn ise: O *(servet)* bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi, demişti. Bilmiyor muydu ki Allah, kendinden önceki nesillerden, ondan daha güçlü, ondan daha çok taraftarı olan kimseleri helâk etmişti. Günahkârlardan günahları sorulmaz *(Allah onların hepsini bilir)*.

79. Derken, Kârûn, ihtişamı içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzulayanlar: Keşke Kârûn'a verilenin benzeri bizim de olsaydı; doğrusu o çok

şanslı! dediler.

80. Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise şöyle dediler: Yazıklar olsun size! Îman edip iyi işler yapanlara göre Allâh'ın mükâfatı daha üstündür. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir.

81. Nihâyet biz, onu da, sarayını da yerin dibine geçirdik. Artık Allâh'a karşı kendisine yardım edecek âvânesi olmadığı gibi, o, kendini savunup kurtarabilecek kimselerden de değildi.

82. Daha dün onun yerinde olmayı isteyenler: Demek ki, Allah rızkı, kullarından dilediğine bol veriyor, dilediğine de az. Şâyet Allah bize lütufta bulunmuş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Vay! Demek ki inkârcılar iflâh olmazmış! demeye başladılar.

"Kârûn, Mûsâ'nın kavminden idi de, onlara karşı azgınlık etmişti."

"Mûsâ" ismi, Hârûn ismi gibi Arapça olmayan (أعجمى) bir isimdir ve bu nedenle gayr-i munsariftir. Mûsâ (a.s.)'ın amcası, Yasher b. Kâheş b. Lâvey b. Ya'kûb'un oğludur. Mûsâ (a.s.)'ın nesebi ise Mûsâ b. İmran b. Köheş'tir.

Kârûn, Mûsâ (a.s.)'a îman etmişti. İsrâiloğullarına Tevrat'ı okutur, sûretinin güzel olmasından dolayı kendisine "münevver" denirdi. Sonra zenginliği sebebiyle hâli değişti ve bu sebeple Sâmîrî gibi münâfık oldu.

Râğıb Isfahânî der ki: "الْبَغْىُ" ; uğraştığı şeyde orta yolu aşmayı istemek, demektir; ister sınırı aşsın ister aşmasın. Denir ki: "بَغَى"; tekebbür etti, büyüklendi, anlamına da gelir. Sebebi; bulunduğu hâli ve makamı aşıp kendisine âid olmayan bir şeyin sınırına girdiği (tecâvüz ettiği) içindir.

Yani Kârûn, kavmi arasında üstün olmayı, onların kendi emri altına girmelerini istedi. Onun bu arzu ve isteği uzak sayılmazdı. Çünkü Allah Teâlâ'nın *"Biz ona öyle hazineler vermiştik ki,"* âyetinin işâret ettiği çok mal, onun azgınlığına sebep oldu. Onun azgınlık alâmetleri, hakkı kabulde direnmesi, büyüklenmesi, kendini beğenmesi ve nasihatı kabulden imtina etmesi idi. Kibrinden dolayı elbisesini sürüyerek yürürdü.

Hadiste buyruldu ki: "لاَيَنْظُرُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَى مَنْ جَرَّ ثَوْبَهُ خُيَلاَءَ" *"Ahiret gününde Allah, elbisesini çekerek ve sürüyerek kibirli kibirli yürüyen kimseye rahmet nazarıyla bakmaz".*[142] O, fakirleri hor görür, onların hakkını vermezdi. Yine hadiste buyruldu ki:

"إِتَّخِذُوا الأَيَادِىَ عِنْدَ الْفُقَرَاءِ قَبْلَ اَنْ تَجِيىءَ دَوْلَتُهُمْ"

"Fakirlerin devleti gelmezden önce, onların yanında eller (imkanlar) *edinin"* [143] Yani, kıyamet gününde onlara çok büyük devletler ve mülkler verilir; o kadar ki faydası, dünyada iken onlardan birine bir lokma yediren, bir yudum su içiren, bir elbise

giydiren ve benzeri iyilikler yapan kimselere kadar ulaşır. Onlar, kendilerine yardım eden bu kimselerin ellerinden tutarlar, Allah'ın emri ile cennete girerler.

Tarihçiler der ki: Kârûn'un ilk başkaldırması ve isyânı, Allah'ın Mûsâ (a.s.)'a şunu vahyettiği zaman oldu: "İsrâiloğullarına emret; üst elbiselerine dört yeşil ip taksınlar, iplerin ucu gök renginde olsun."

Mûsâ (a.s.) dedi ki: "Ya Rabbi, bunun hikmeti nedir?" Allah Teâlâ buyurdu ki: "Onu gördüklerinde, benim kelâmımın gökten indiğini hatırlasınlar; benden kelâmımdan ve onunla amel etmekten gâfil olmasınlar." Mûsâ (a.s.) dedi ki: "Onlara, elbiselerinin her tarafını yeşile kaplamalarını emretmez misin? Çünkü onlar bu ipleri küçük görürler." Buna karşılık Allah Teâlâ buyurdu ki: "Benim emrimin küçüğü, küçük değildir. Onlar emrimin küçüğünde itâat etmezlerse, büyüğünde hiç itâat etmezler." Bunun üzerine Mûsâ (a.s.) kavmine emretti, onlar da yaptılar. Kârûn ise bu emre uymaktan kaçındı. Ve dedi ki: "Bunu, efendiler, kölelerini diğerlerinden ayırmak için yapar."

İşte onun ilk başkaldırması ve isyanı bu hâdise oldu. İsrâiloğulları Kızıldeniz'i geçince, kurban kesme reisliği Hârûn'a verildi.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: İsrailoğulları, ibâdet kasdıyla kurban kestiklerinde onu Harun'un yanına götürürlerdi. Harun kurbanı mezbahanın üzerine kordu. Gökten bir ateş iner ve onu alırdı.

Kârûn, Hârûn'a hased edip dedi ki: "Ey Mûsâ, peygamberlik senin, kurban kesme reisliği de Hârûn'un. İsrâiloğullarına Tevrât'ı okuttuğum halde bana bir şey yok. Ben buna sabredemem." Mûsâ (a.s.) dedi ki: "Kurban kesme reisliğini Hârûn'a ben vermedim; Allah fazlından o işi ona verdi." Kârûn dedi ki: "Vallahi, buna delâlet eden bir âyet bana göstermedikçe, bu konuda seni tasdik etmeyeceğim."

Bunun üzerine Mûsâ (a.s.) İsrâiloğullarının reislerine, asâlarını, Allah'a ibâdet ettikleri ve vahyin nazil olduğu kubbeye koymalarını emretti. Onlar da Mûsâ (a.s.)'ın dediğini yaptılar ve geceleyin orada beklediler. Sabah olunca bir de baktılar ki Hârun'un asâsı, -ki o badem ağacından idi- yeşil yapraklar çıkarmış; Kârûn, bu hârikulâde olayı görünce; "Allah'a yemin olsun ki, bu, sihirden daha hayret edilecek bir şey değildir." dedi ve Mûsâ (a.s.)'dan ayrıldı. İsrâiloğullarından bir grup da onun peşi sıra gitti.

Aralarında akrabalık bağı olduğu için Mûsâ (a.s.), Karûn'u idâre edip onu güzel sözlerle ikna etmeye çalışıyordu. O ise ona hiç aldırmıyor, eziyet ediyor ve günden güne de ona olan zorbalığı artıyordu.

"Biz ona" yâni Kârûn'a *"öyle hazineler"* yâni biriktirilmiş mallar *"vermiştik ki,"*

Râğıb İsfahânî der ki:

"الكَنْزُ"; malı birbiri üzerine yığmak, depo edip saklamak ve muhâfaza etmektir. Meselâ, Arpaça'da "كَنَزْتُ التَّمْرَ فِى الْوِعَاءِ (hurmayı kapta muhâfaza ettim)" denir ve "kenz" kelimesinin anlamı buradan gelir. "الرِكَازُ (gömülü mal)", "المَعْدِنُ (maden)" ve "الكَنْزُ (hazine)" arasında fark şudur: "الرِكَازُ" Yer altında tabii olarak bulunan, yahut sonradan

konulan birikmiş ve yerleşmiş mala denir. “الْمَعْدِنُ” yer altında tabii olarak bulunan madenler denir. “الْكَنْزُ” Sonradan yer altına defnedilen, gömülen ve saklanan defîne ve hazinelere denir.

“Anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluk zor taşırdı.” Yâni onun sâhip olduğu hazinelerin anahtarlarını taşımak güçlü ve kuvvetli bir topluluğa ağır gelir.

“مَا”; “الَّذِى” anlamına mevsûledir. “مَفَاتِحَ”r; “مِفْتَاحٌ” kelimesinin çoğuludur; açacak şey, anahtar demektir. Kasdedilen; (Kârûn’a verilen malların konulduğu) sandıkların anahtarlarıdır. “لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولِى الْقُوَّةِ” cümlesi; “إِنَّ” in haberidir ve “مَا” nın sılasıdır; aynı zamanda bu “آتَيْنَاهُ” nün ikinci mefûlüdür. Yük ağır olup bir tarafa meylettiği zaman “ نَاءَ بِهِ الْحَمْلُ (yük onu meylettirdi)” denir. “ب” harf-i cerri, ta’diye içindir. “الْعُصْبَةُ” ve “الْعِصَابَةُ”; büyük grub, cemaat demektir. *el-Müfredât’*ta der ki: “جَمَاعَةٌ مُعْصِبَةٌ”; birbirini destekleyen, dayanışma içerisinde bulunan grup demektir.

İbn Abbâs (r.a.) demiştir ki: Buradaki “الْعُصْبَةُ” kırk kişilik grubtur. Kârûn’un hazineleri, dörtyüzbin idi. Onlardan her biri, on bin anahtar taşıyordu. Yani, onlar anahtarları yüklenince, ağır olduğu için onları taşımak zor gelir, sağa sola meylederek ve zorlanarak götürürlerdi.

Bazıları demiştir ki: İncil’de gördüğüme göre Kârûn’un hazinelerinin anahtarları altmış küsûr katıra ağır gelirdi. Her bir anahtar bir parmak kadar olup, her biri bir hazineye âiddi. Denilmiştir ki: Kârûn, her nereye gitse hazinelerinin anahtarlarını beraberinde götürürdü. Anahtarlar demirdendi; ağır gelince ağaçtan, yine ağır gelince sığır derilerinden parmaklar uzunluğunda anahtarlar yapardı.

“Kavmi ona şöyle demişti:” dünya malıyla *“Şımarma! Bil ki Allah şımarıkları sevmez.”*

“إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ (Kavmi ona şöyle demişti)” cümlesi, “ تَنُوءُ (zor taşır)” fiiliyle mensubtur. Kavim ile kasdedilen Mûsâ (a.s.) ve İsrâiloğulları’dır. Denilmiştir ki: Bu kimse sadece Mûsâ (a.s.)’dır, o bu sözüyle Kârûn’a nasihat etmeyi kasdetmiştir. “الْفَرَحُ” kelimesi, dünya (*âcile*) lezzetiyle sevinmek ve onunla hoşnut olmak, anlamına gelir. Bu kavram, daha çok bedensel geçici dünya zevkleri için kullanılır. Dünyada sevinmek genel olarak kötülenmiştir. Zira bu sevgi, onu sevmenin ve ona râzı olmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Ondaki lezzetlerin mutlaka ayrılıkla sonuçlanacağını bilmek, kesin bir üzüntüye sebep olur. Bunun için, Allah Teâlâ buyurmuştur ki: ***“(Başınıza gelecek olayları, önceden bir kitaba yazdık ki) elinizden çıkana üzülmeyesiniz ve*** *(Allah’ın)* ***size verdiğiyle sevinip şımarmayasınız.”*** (el-Hadîd, 57/23).

Ancak şu âyetlerdeki hususlarda sevinmeye izin verilmiştir: “***De ki: Allah’ın lütfu ve rahmetiyle, işte bunlarla sevinsinler. Bu onların (dünya malı olarak) topladıklarından daha hayırlıdır.”*** (Yûnus, 10/58) ***“O gün mü’minler de Allah’ın yardımıyla sevineceklerdir.”*** (er-Rûm, 30/4)

Dünya malı ile sevinmenin yasaklanması, Allah'ın sevgisine engel olduğu içindir. Bu illet ve sebebe binâen âyetin devamında buyrulur ki: *"Bil ki Allah şımarıkları"* yâni dünya süsleriyle şımaranları *"sevmez."* Zira, Allah katında dünya sevimsizdir.

Aşağılık dünya nedir? Âdeta bir zulüm sarayı
Her adımda binlerce kişiyi öldürüp atmış
Elverse, dilenciyi sevindirmez
Kaybedilecek olsa da üzülmeye değmez

Sevinen kimse ancak Allah'a kulluk ve ubûdiyeti yerine getirmesi ve âhiret saâdetini taleb etmesi sebebiyle sevinmelidir.

وَابْتَغِ فِيمَٓا اٰتٰيكَ اللّٰهُ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا
وَاَحْسِنْ كَمَٓا اَحْسَنَ اللّٰهُ اِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْاَرْضِ اِنَّ اللّٰهَ
لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٧٧﴾

77. Allah'ın sana verdiğinden *(O'nun yolunda harcayarak)* âhiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de *(Allah'ın kullarına)* iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez.

"Allah'ın sana verdiğinden" yâni zenginlikten *(O'nun yolunda harcayarak) âhiret yurdunu iste;"* onu kazanmağa çalış.

Allah Teâlâ burada "بِمَٓا اٰتٰيكَ اللّٰهُ" değil de "فِيمَٓا اٰتٰيكَ اللّٰهُ" buyurdu; çünkü o, senin malını kasdetmedi; bilakis mülkiyet hâlini, mal, deve ve sığır gibi hayvanlara mâlik olma durumunu kasdetmiştir. Nitekim *Keşfü'l-esrâr*'da bu şekilde kaydedilmiştir.

"Âhiret yurdu" ile kasdedilen, Allah'ın sevâbıdır. Fakirleri gözetmek, sılâ-i rahim yapmak, esiri serbest bırakmak ve benzeri hayır işlerinde malı harcayıp ecir ve sevabını Allah'tan beklemektir.

Sâ'dî der ki:

A benim canım, âhireti dünya karşılığı olarak
Alabilirken al; yoksa pişman olursun
"Ama dünyadan da nasibini unutma." Onu da tamamen terketme.

el-Müfredât'ta der ki: "النِّسْيَانُ (unutma)", kişinin, kendisine emânet edilen şeyleri muhâfaza etmeyi terketmesidir. Bu da ya kalbinin za'fından veya gafletinden ya da kasıtlı olarak terketmesinden kaynaklanır ve sonunda o şey, kalbten tamamen silinip yok

olur.

Dünya nasibi; kendisi ile ahireti kazanacağın, yahut kifâf miktarı alıp diğerlerini elinden çıkaracağın maldır.

Ali (r.a.) der ki: “Sıhhatli ve kuvvetli hâlini, gençliğini ve zenginliğini unutma.”

Bu konuda Rasûlullâh (s.a.)’in bir adama nasihat ederek şöyle buyurduğu rivâyet edilir: *“Beş şeyden önce beş şeyi ganimet bil: İhtiyarlamadan önce gençliğini, hastalıktan önce sıhhatini, fakirlikten önce zenginliğini, meşgûliyetten önce boş vaktini, ölümden önce hayatını.”*[144]

Kâşifî der ki:

Dünya malından kendi nasibini unutma bu dünyadan göçerken senin nasibin sadece bir kefen olacaktır.

O hâlde bu durumu düşün ve mal ve mülkle gururlanma.

Şam veya Yemen senin mülkün olsa
Veyahut Anadolu sınırından Hoten’e kadar senin olsa
Bu dünyadan ayrılacağın o gün
Seninle beraber sadece birkaç arşın kefen olacak

Şeyh Sâ’dî der ki:

Pehlivan olsan veya bir savaşçı
Hiçbir şey götüremezsin kefenden gayrı

Bazı ârifler demiştir ki: Ârifin dünyadan nasibi, Rasûlullâh (s.a.)’in şu hadisinde işâret ettiği kadardır: *“Bana dünyânızdan üç şey sevdirildi: güzel koku, kadın ve gözümün nûru namaz.”*[145]

Dolayısıyla kokuda güzel râîha, kadında güzel yüz ve namazda da kalbin sevinci (*ferahı*) vardır. Bu konudaki farklı tefsir ve izahlar daha önce geçmişti.

“Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de” Allah’ın kullarına *“iyilik et.”*

Şeyh Sâ’dî (k.s.) der ki:

Ey zengin adam, elin açık gönlün zengin iken
Hem ye hem bağışla; hem dünyayı hem âhireti kazan

Dedi ki:

Karun’un hazinesini ele geçirsen, elinde kalmaz
Ne bağışlarsan onu götürürsün ancak

“Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama.” Çünkü o, zulüm ve azgınlık sebebidir; bu yüzden yeryüzünde fesat ve bozgunculuk yasaklanmıştır. *“Şüphesiz ki Allah,*

bozguncuları sevmez.”

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de der ki: “Allah’ın verdiği insânî kabiliyetleri, şeriata ve insanın tabiî fitratına muhâlefette kullanmak sûretiyle ruh dünyasında fesâdı arzulama...”

“Şüphesiz ki Allah, bozguncuları” kötü fiillerinden dolayı “*sevmez.”* Buna mukabil iyi ve güzel amel işleyen muslih kullarını sever. Aralarından abdâl (الابدال) kullarını seçer; onlar da cehâlet yerine ilmi, cimrilik yerine cömertliği, aç gözlülük yerine iffeti, zulûm yerine adâleti, taşkınlık yerine teenniyi, fesâd yerine salâhı ön plana çıkarırlar. Böylece insan abdâl olunca, ahbâblar derecesine doğru yükselir.

قَالَ إِنَّمَآ أُوتِيتُهُ عَلٰى عِلْمٍ عِنْدِى أَوَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ اللّٰهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ
قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا وَلَا يُسْئَلُ عَنْ
ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٧٨﴾

78. Kârûn ise: O *(servet)* bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi, demişti. Bilmiyor muydu ki Allah, kendinden önceki nesillerden, ondan daha güçlü, ondan daha çok taraftarı olan kimseleri helâk etmişti. Günahkârlardan günahları sorulmaz *(Allah onların hepsini bilir)*.

“Kârûn” kendisine nasihat edenlere *“ise: O (servet) bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi, demişti.”*

“عَلٰى عِلْمٍ عِنْدِى (kendimdeki bilgi sayesinde)” ifâdesi; “أُوتِيتُهُ (o bana verildi)” fiilinin nâib-i fâilinden hâldir. Yahud da “عَلٰى” harf-i cerri, “أُوتِيتُهُ (o bana verildi)” fiiline müteallıktır; bu durumda “عِلْمٍ (ilim)” onun sıfatıdır.

Mânâsı şöyledir: Bu mal bana, Tevrât ilmime binâen bir hak olarak verilmiştir. Kârûn, onların Tevrât’ı en iyi bileniydi. İlmi sebebiyle diğer insanlardan üstün olmayı hakettiğini; mal ve makamca da onlardan daha üst bir konumda olması gerektirdiğini iddiâ ediyordu. O, Allah Teâlâ’nın nimet ve ihsanına, fazl ve ikramına bakmadı. Bu yüzden de helâk oldu. İşte iddiâ, övünme ve küfrân-ı nimet konusunda onun yolundan gidenler de bir gün işledikleri günahlar sebebiyle onun gibi helâk olurlar.

Hâfız der ki:

Ey fakih, habire ilminle ve amelinle böbürlenip durma
Çünkü hiç kimse Allah’ın kazâsından kurtulamaz

Sâib der ki:

Yakaları, “Lâ” (yokluk) makası şeklinde olduğu hâlde
Mağrur olanlar hiçbir zaman yokluğu düşünmezler

[Elbisenin yakası “lâ” şeklindedir, “lâ” da makas şeklinde.]

Bazıları demiştir ki: Burada ilimden murâd, simyâ ilmidir. Mûsâ (a.s.) bunu Allah’tan öğrenmişti. Sonra bu ilmin üçte birini Yûşâ b. Nûn’a, üçte birini Kâlib b. Yuhana’ya, üçte birini de Kârûn’a öğretmişti. Kârûn, bu iki arkadaşını aldatarak onların ilmini kendi ilmine kattı. Yahud da Kârûn, simyâ ilmini bilen Mûsâ’nın kızkardeşi Gülsüm’den bunu öğrenmiş; ve bu bilgisiyle, tarih boyunca darb-ı mesel olacak çok büyük bir servet ve mala nâil olmuştu. O, kurşunu alır, onu gümüşe çevirir, bakırı alır onu altın yapardı.

Zeccâc (ö. 311/923) der ki: Simyâ ilminin bir hakîkatı yoktur.

Kevâşî (ö. 680/1281) der ki: Bu ilimle uğraşanın yalanı çok olur, ona iltifat edilmez.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Kevâşî’nin bu sözü, Zeccâc’ın sözünden daha uygundur ve yerindedir. Çünkü o bu sözüyle, bu ilmin bir aslının olduğunu ikrar eder ve varlığını kabul eder.

Hakikatta simyâ ilminin sahih bir aslı vardır. Bazı peygamberler ve bazı kümmel-i evliyâ onunla amel etmişlerdir. Şüphesiz bu ilim, bedenleri tasfiye edip her türlü bulanıklıktan temizledikten sonraki değişim ve istihâle döneminde elde edilir. Bu konu daha önce açıklanmıştı. İnkârı mümkün olmayacak şekilde bu ilmin hakikatına ulaşan ve nâil olanları gördüm. Allah, herşeyi bilen (*alîm*) ve herşeyden haberdar olandır (*habîr*).

Evliyâullahın kerâmetlerindendir:
Önce şiir, sonra kimyâdır.

Bazıları demiştir ki: Burada ilimden maksad; mal alım ve satımı gibi kazanç getiren ticaret ilmidir.

Şöyle rivâyet edilir: Kârun kırk yıl dağda ibâdet etti. Ibâdet ve zühd hususunda İsrailoğullarının hepsinden üstündü. İblis, vesvese vermeleri ve dünyaya çekebilmeleri için şeytanları gönderirdi. Şeytanlar muvaffak olamadı. İblis kendisi kalktı, zâhid ve tâatkâr bir yaşlı suretinde karşısına oturdu. Sürekli Allah’a ibâdet ediyordu. Nihâyet İblis’in ibâdeti onunkinden fazla oldu. Kârun, tevazu ile İblis’in hizmetine girdi; ne söylerse onu yapıyordu. Onun hoşnutluğunu istiyordu. Bir gün İblis “Cumadan ve cemaatten geri kaldık. İyi insanları ziyaretten ve müminlerin cenazelerini teşyi etmekten mahrum olduk. Halkın arasında bulunur ve bu iyi hasletlerden istifâde edersek herhalde daha doğru olur” dedi. Bu sözle Kârun’u dağdan şehre indirdi, kiliseye gittiler. Halk onların bu durumundan haberdar olunca, her taraftan dostları yanlarına vardılar. Onlara iyilik yapıyorlar, yiyecekler götürüyorlardı. Bir gün İblis, “Eğer biz haftada bir gün ticaretle uğraşır, böylelikle halkın bizim için çektiği yük ve meşakkati giderirsek daha doğru olur.” dedi. Kârun doğru buldu. Cuma günü ticaretle meşgul oluyorlar, haftanın diğer günleri ibâdete devam ediyorlardı. Bir müddet böyle geçip gitti. İblis şöyle dedi: Bir gün kazanç elde edelim, bir gün ibâdet. Kazancımızdan sadaka verelim de insanlar faydalanmış olsun. Aynı şekilde yaptılar ve ticaretle meşgul oldular. Kazanç ve mal sevgisi Kârun’un içine işledi. O zaman İblis ondan ayrıldı ve “Ben kendi işimi yaptım,

onu da dünyanın tuzağına attım.” dedi. Sonra Kârun ticaretle uğraştı, dünya ona teveccüh etti ve tuğyanı arttı. İlmi ve kazancı sebebiyle hak iddiâsında bulundu.

“Bilmiyor muydu ki Allah, kendinden önceki nesillerden,” kâfir toplumlardan sayı, techizat ve mal bakımından *“ondan daha güçlü,”* Nemrud ve diğerleri gibi *ondan daha çok”* mal toplayan ve *“taraftarı olan kimseleri helâk etmişti.”*

“الْقُرُونُ”, aynı asırlarda yaşayan insan topluluğuna denir.

Bazıları demiştir ki: “أَكْثَرُ جَمْعًا” ifâdesi, “ilim ve ibâdeti daha çok olan” anlamına gelir. Meselâ İblis gibi.

Müfessirler der ki: Bu âyet, Kârûn’un, helâk olma konusundaki bilgisine rağmen; mücerred kuvvetine ve mal çokluğuna aldandığı için Allah Teâlâ tarafından onu azarlama ifâdesidir. Çünkü o, bu konudaki haberleri Tevrat’ı okuyarak, Mûsâ (a.s.)’dan telakkî ederek ve yine tarih bilginlerinden de işiterek öğrenmişti.

Dolayısıyla âyetin mânâsı şöyledir: O, Tevrât’ı okumamış ve Allah’ın geçmiş kavimlere nasıl muâmele ettiğini görmemiş miydi ki aldanıp düştüğü bu duruma düşmüş olmasın. Elbette biliyordu; fakat ilmi onu aynı duruma düşmekten onu kurtaramadı.

Mülke, makama ve hizmetkârlarına güvenme
Senden önce de vardı bunlar, senden sonra da olacak
Kârun’un başına gelenlerden ibret al
İnatçı ve serkeş at dayak yer

“Günahkârlardan” işledikleri *“günahları”* helâk oldukları sırada mâzeret ileri sürmekle meşgul olmasınlar diye *“sorulmaz (Allah onların hepsini bilir).”*

Nitekim bir başka âyette de şöyle buyrulur: ***“Onlara izin verilmez ki, özür beyan etsinler.”*** (el-Mürselât, 77/36) Nitekim *et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye*’de bu şekilde kaydedilmiştir.

Hasan-ı Basrî (r.a.) der ki: Ahiret gününde mücrimlere bilgi edinmek ve toplamakla ilgili sorular sorulmaz. Çünkü Allah, onların amellerine muttalîdir. Bilakis onlar azarlama (tevbîh) ve başa kakma (takrî’) soruları ile muhâtab olurlar.

Bazıları demiştir ki: Onlara soru sorulmaz; beklemeden ve hesaba çekilmeden azâba uğrarlar veya melekler onları sîmâlarından tanır ve bu yüzden onlara soru sormağa gerek kalmaz.

فَخَرَجَ عَلٰى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا يَا لَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ ﴿٧٩﴾

79. Derken, Kârûn, ihtişamı içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzulayanlar: Keşke Kârûn’a verilenin benzeri bizim de olsaydı; doğrusu o çok şanslı! dediler.

“Derken, Kârûn, ihtişamı içinde kavminin karşısına çıktı.”

Bu cümle, yukarıdaki "قَالَ " ile başlayan cümleye atfedilmiştir. Aradaki mu'teriza cümlesidir. "فِى زِينَتِهِ" deki harf-i cer, "خَرَجَ"ye yahutta mahzuf bir fiile müteallik olup failinden haldir. Yani, "كَائِناً فِى زِينَتِهِ" (ihtişam ve zinetli olduğu halde) demektir.

"Ziynet" ile kasdedilen; dünyaya âid mal, eşyâ, mevki, makam vb. şeylerdir. Bir kimse süslenip ziynetlendiğinde "زَانَهُ كَذَا وَ زَيَّنَهُ (şöyle süslendi, ziynetlendi, güzellik izhar etti)" denir. Bu ya fiil ile ya da söz ile olur.

"Dünya hayatını arzulayanlar:"

Denilmiştir ki: Kârûn, cumartesi günü boz renkli katırının üzerinde kavminin yanına çıktı. Ömrünün son günüydü. Kendi üzerinde ergüvânî kadife elbiseler, katırının üzerinde ise altından bir eğer vardı. Ayrıca yanında dört bin süs eşyası bulunmaktaydı.

Bazıları demiştir ki: Yanında doksan bin za'feranlı elbise vardı. Bunları ilk defa o gün giymişti. "الْمُعَصْفَرْ", safran denilen kırmızı boya ile boyanmış elbise demektir. Erkeklerin bu elbiseleri giyinmeleri dinen yasaklanmıştır. Çünkü bu bir ziynet elbisesi ve kibir alametidir. Ayrıca bu elbiselerin erkeklere uygun olmayan bir kokusu da vardır.

Âriflere göre asıl ziynet; rubûbiyyet kapısında secde ederek, şevk ve muhabbet gözyaşlarının tesiri ile parlayan yüzlerdir.

İbn Ata der ki: Kulların ziynetlendiği en iyi ziynet, marifetullâhtır. Dereceleri âriflerin mertebelerinden aşağı olan mü'minlerin de ziynetlendikleri en iyi ziynet, Rabbine tâat ve kulluktur. Dünya ile ziynetlenenler ise, bu ziynet ve süslerinde aldanmışlardır.

Hâfız der ki:

Hakikat yolunun kalenderleri, yarım kuruşa bile almazlar
Hünersiz kişinin giydiği atlas kaftanı

Mesnevî'de der ki:

Renk, koku ve mekân övüncü
Ancak çocukları sevindirip aldatır

Attar der ki:

Çocuklar gibi kırmızıya, sarıya bakma
Kadınlar gibi renge ve kokuya aldanma

Sâ'dî der ki:

Kimin elbisesi temiz, huyu çirkinse

Onun için cehennem kapısına kilit vurmaya gerek yoktur

Câmî der ki:

Padişahlara mahsus atlas elbise içinde Allah'a kavuşmayı umma
Aşkın diktiği yırtık elbise altında gizli olan Hak dostları ancak vuslata erer

Beşer neslinin âdeti olmak üzere, İsrâiloğullarından zenginliğe ve geniş mal ve mülke tamahkâr olanlar, dünya hayatını arzulayanlar dediler ki:

"*Keşke Kârûn'a verilenin benzeri bizim de olsaydı;"* Yani, ey kavim, keşke Karun'a verilen maldan bizim de olsaydı, bize de verilseydi.

Denilmiştir ki: "لَيتَ (keşke)" diye çokça kullanılan bu kelimenin asıl anlamı "يَامُتَمَنَّاى تَعَالْ *(Ey benim yüksek temennî ve arzum, gerçekleş artık!)*" mânâsınadır. Araplar bunu, hasedden sakınmak için o şeyin aynısını değil de başka bir benzerini temennî ettikleri zaman kullanırlar. Bu ifâdeden anlaşıldığına göre, bu sözü söyleyenler mü'minlerden bir gruptur.

"Doğrusu o çok şanslı! Dünyadan yana bol nasip sâhibi *"dediler."*

Râğıb der ki: "الحَظُّ (pay)", mukadder nasip demektir. Bu cümle, temennî cümlesinin bir illeti ve onun bir te'kididir.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: Bu âyetin faydası şudur: Âlemlerin Rabbi bize, müminin çok mal yüzünden tuğyana sebep olacak bir şeyi temennî etmemesi gerektiğini bildiriyor. Bundan dolayıdır ki Allah Teâlâ "***Hayır, insan kendini yeterli gördüğü için mutlaka azgınlık eder***" (Alâk, 96/6-7) buyurdu.

Belki Allah Teâlâ'dan, dünyada geçimi için yetecek miktarda istemek gerekir. Nitekim hadislerde şöyle buyrulur:

"اللّٰهُمَّ اجْعَلْ رِزْقَ آلِ مُحَمَّدٍ كِفَافًا" (*Allah'ım! Muhammed'in âlinin rızkını yeterli kıl*)",[146] "اللّٰهُمَّ مَنْ أَحَبَّنِى فَارْزُقْهُ الْعِفَافَ الْكِفَافَ وَمَنْ أَبْغَضَنِى فَارْزُقْهُ مَالًا وَوَلَدًا *(Allah'ım! Kim beni severse onu iffetli kıl ve yeterli rızka kavuştur. Kim de benden buğzederse onu da mal ve çocukla rızıklandır)"*,[147] "طُوبَى لِمَنْ هُدِىَ إِلَى الْاسْلَامِ وَكَانَ عَيْشُهُ كِفَافًا وَقَنَعَ بِهِ" *(İslâm'la şereflenip yeterli rızka eren ve bununla da kanâat eden kimseye müjdeler olsun!)*" [148]

Hâfız der ki:

Altın hazinesi olmasa da kanâat hazinesi mevcûddur
Onu şahlara verdi, bunu ise dilencilere

Dedi ki:

Senin gibi bir devlet kuşu, ne vakte dek kemik hırsına düşecek?
Ehil olmayanların üstüne saldığın devlet gölgesine yazık!

Bu dünya pazarında bir fayda varsa, onu kanâatkâr elde eder
Ya Rabbi, sen bana nimet olarak dervişliği ve kanâati ihsan et!

Molla Câmi der ki:

Sefil olan kanâat hazinesini nasıl elde edecek
Bu nakit, himmet ehlinin hazinesindedir

Şeyh Sâdî der ki:

A canım benim, bal için iğnenin acısını çekmeye değmez
İnsanın kendi pekmezine kanâat etmesi daha iyidir

*et-Te'vîlaâtü'n-Necmiyye'*de der ki: Onların bakışı, dünyanın hor ve hakirliği ile birlikte basitliğine ve azlığına değil; onun büyüklüğü ile ziynet ve süsüne takıldı. Çünkü onlar, nefsin kat kat zulümât ve karanlıklarından oluşan dünya muhabbet ve süsünün gıdâlarıyla beslenip nefsin karanlık (*zulümât*) sıfatlarının bakışlarıyla baktılar. Onların bu hâli; âhiretin izzet ve azametini, dünyanın hasislik ve horluğunu gördükten ve kalb sıfatlarının nurlu bakışlarıyla bakmalarından sonradır. Çünkü süt emme (*radâ'*) tabiatı değiştirir.

وَقَالَ الَّذِينَ اُوتُوا الْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ اللّٰهِ خَيْرٌ لِمَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ
صَالِحًاۚ وَلَا يُلَقّٰيهَٓا اِلَّا الصَّابِرُونَ ﴿٨٠﴾

80. Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise şöyle dediler: Yazıklar olsun size! Îman edip iyi işler yapanlara göre Allah'ın mükâfatı daha üstündür. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir.

"Kendilerine ilim verilmiş" ahiret ahvâline muttali olan ve dünyaya rağbet etmeyen vera ve takva ehli *"olanlar ise"* dünyâ nimetleriyle nimetlenen ve müreffeh bir hayat süren kimselere *"şöyle dediler:"*

Dünyaya talip olanlar, *"Yazıklar olsun size!"* Allah'ın sevab ve mükâfatına râzı olmamak, onunla yetinmeyerek dünyayı temennî etmek sizlere yakışmaz. *"Îman edip iyi işler yapanlara göre Allah'ın mükâfatı daha üstündür."*

"وَيْلَكُمْ" , "yazıklar olsun" mânâsına gelen bir bedduâ kelimesidir. Takdiri şöyledir: "Allah size dâimî bir azâb ve helâk versin." Tâhâ sûresinde geçtiği gibi bu kelime hoşlanılmayan ve istenmeyen şeylerden sakındırmak için kullanılır.

"Ona da" yâni bu kerâmete de *"ancak"* tâatlere ve dünyanın zinet ve şehvetine "*sabredenler kavuşabilir."*

*Celâleyn'*de der ki: Bu kerâmete ancak dünyânın ziynetlerinden ve şehvetlerinden uzaklaşarak itâat ve kulluğa sabredenler nâil olabilirler. Buradaki "kerâmet" ile kasdedilen; ilim ehlinin söylediği "ثَوَابُ اللّٰهِ خَيْرٌ (Allah'ın sevabı daha hayırlıdır)" sözündeki sevaptır, cennettir. Yâni onlar "karşılama (telkıye)" ve "telkin" istemezler. Âlimlerin söylediği bu kelimeyi, onlar gönül ve dillerinde anmayacaklar.

"يُلَقّٰى (verilir ya da kavuşabilir)" kelimesi; "وَلَقّٰيهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا ***(Allah onların yüzlerine parlaklık ve sürûr verir)"*** âyetinde olduğu gibi "أَعْطَاهُمْ (vermek)" mânâsındadır. Bir kimseyi bir şeyle karşıladığın, ona o şeyi verdiğin zaman şöyle dersin: "لَقَّيْتُهُ كَذَا Ona şunu verdim, onu şununla karşıladım."

Sabır ehli, cümle âlemden üstündür
Sabredenler, feleğin burcunu geçmiştir
Dünyaya sabır tohumu eken kimseler
Maîşet mahsulünü biçer sabredenler

فَخَسَفْنَا بِهِ وَبِدَارِهِ الْاَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنْتَصِرِينَ ﴿٨١﴾

81. Nihâyet biz, onu da, sarayını da yerin dibine geçirdik. Artık Allah'a karşı kendisine yardım edecek avanesi olmadığı gibi, o, kendini savunup kurtarabilecek kimselerden de değildi.

"Nihâyet biz, onu da, sarayını da yerin dibine geçirdik."

"خَسِفَ" fiili birkaç şekilde kullanılır: Mekân yerin içine girdiğinde "خُسِفَ الْمَكَانُ (Yer çöktü)"; Ayın ışığı zâil olduğu zaman "خَسَفَ الْقَمَرُ (Ay tutuldu)"; Gözün görme keskinliği gittiği zaman da "عَيْنٌ خَاسِفَةٌ (Çökmüş, görme özelliğini yitirmiş göz)" denir. "فَخَسَفْنَا بِهِ (Onu yerin dibine geçirdik)" ifâdesindeki "بِ (bâ)" harf-i cerri; ta'diye içindir.

İbn Abbas (r.a.) der ki: Mûsâ (a.s.)'a zekât emri nâzil olunca; Kârûn ile her bin dinarda bir dinar, her bin dirhemde bir dirhem ve her bin koyunda bir koyun vermek üzere anlaştı. Bu, ilâhî emir gereğiydi. Vâcib olan, malının dörtte birini değil onda birini vermekti. Kârûn malını hesapladı; zekâtının büyük bir meblağa ulaştığını gördü. Cimriliği ve hırsı bu zekâtı vermeğe mânî oldu. İsrâiloğullarından bir grub toplayarak onlara dedi ki: "Siz Mûsâ'ya, size her emrettiğini yapmakta itâat ettiniz. O şimdi mallarınızı almak istiyor." Onlar da dediler ki: "Sen büyüğümüzsün; dilediğini bize emret." Bunun üzerine Kârûn onlara şöyle dedi: Onu İsrailoğulları önünde rezil etmek istiyorum ki bir daha kimse onun sözünü dinlemesin. Benim emrim, falan zâniye kadını

bir kenara çekmeniz, ona bir miktar mal vererek Mûsâ'ya zinâ iftirası attırmanızdır. O, bunu yaparsa İsrâiloğulları Mûsâ'ya karşı çıkarlar ve onu terkedip ondan ayrılırlar."

Sonra Kârûn, bu zâniye kadına yarın İsrailoğulları toplanınca Mûsâ'ya zinâ iftirası atması şartıyla bin dinar ve bir altın tas verdi. O gün bayram günüydü. Yarın olunca Mûsâ (a.s.) kalkıp şöyle hitab etti: *"Kim hırsızlık yaparsa onun elini keseriz. Evli olmayan zinâ ederse celde (değnek) vururuz. Evli olduğu halde zinâ edene recm uygularız."*

Kârûn dedi ki: "Zinâ eden sen olsan da mı?" Mûsâ (a.s.): "Ben olsam da..." dedi. Kârûn dedi ki: "İsrâiloğulları iddiâ ediyorlar ki, sen falan kadınla zinâ etmişsin."

O kadın getirildi. Mûsâ (a.s.) dedi ki: "Denizi ikiye yaran ve Tevrat'ı indiren Allah hakkı için, o doğru söylüyorsa Allah onu muvaffak eder." Kadın, Mûsâ (a.s.)'ın bu sözünün tesirinden ilâhî bir korku ve heybet duydu ve şöyle dedi: "Ey Kelimullâh! Kârûn, senin benimle zinâ ettiğini iftira etmem şartıyla, bana bir miktar mal verdi. Ben günahkârlık ve kötü davranışlarımla sana töhmeti nasıl hoş görebilirim? "

Mûsâ (a.s.) Allah için secdeye kapandı; ağlıyor ve Kârûn'u şikâyet edip şöyle yalvarıyordu: "Ya Rabbi! Ben senin elçin isem, benim için kız ve öfkelen..."

Bunun üzerine Allah Teâlâ Mûsâ (a.s.)'a şöyle vahyetti: "Ben yere emrettim; sana itâat edecek. İstediğini ona emret."

Mûsâ (a.s.) dedi ki: "Ey İsrâiloğulları! Allah beni Firavun'a elçi gönderdiği gibi Kârûn'a da gönderdi. Kim onun yanında ise yerinde dursun. Benim yanımda olan da onun yanından ayrılsın."

İsrâiloğulları onun yanından ayrıldılar. Kârûn'la beraber sadece iki kişi kaldı. Sonra Mûsâ (a.s.), Kârûn'a dedi ki: "Ey Allah'ın düşmanı! İsrâiloğullarının önünde beni rezil etmek için mi, bana bir kadın gönderiyorsun? Ey yer! Onu içine al (yut)."

Yer, Kârûnu topuklarına kadar batırdı. Kârûn ve beraberindekiler yalvarmağa ve eman dilemeğe başladılar. Mûsâ (a.s.) onlara iltifat etmedi. Ve yere dedi ki: "Onları batır!"

Yer, bu defa onları dizlerine kadar batırdı. Sonra karınlarına kadar, sonra da boyunlarına kadar içine çekti. Nihâyet yeryüzünde başlarından başka bir yerleri kalmadı. Artık Kârûn Allah için yalvarıyor, akrabalık hakkı için af diliyordu. Mûsâ (a.s.) ise kızgınlığının şiddetinden bunlara iltifat etmedi ve şöyle dedi: "Ey yer! Onları yut." Ve sonunda yeryüzü onların üzerine tamamen kapandı.

Kârun gibi yerin kendisini çektiği kimseyi
Ne Mûsâ çıkartabilir yerden ne de Harun
Uğursuz zaman yüzünden bozulmuş olanı
Mümkün değil attarların ıslâhı

Allah Teâlâ dedi ki: "Ey Mûsâ! Kârûn, senden yardım istedi, sen ona yardım etmedin. İzzet ve Celâlim'e yemin olsun ki, şâyet benden yardım isteseydi, ben ona yardım

ederdim.”
Mûsâ (a.s.) dedi ki: “Ya Rabbi! Senin için kızdığımdan dolayı yaptım.”
Katâde der ki: “Kıyamet gününe kadar, o her gün bir adam boyu yere batırılmağa devam ediyor.”
Lübâb sâhibi der ki: Kârun her gün kendi boyu kadar yere batmaktadır. Sur üflendiği zaman yerin en alt tabakasına ulaşmış olacaktır. *Keşfü'l-esrâr'*da der ki: Anlatıldığına göre her gün kendi boyunca yere batmaktadır. Yunus (a.s.) balığın karnında denizin dibinde iken ona ulaştı. Kârun, akrabalarının hal ve hatırını sorduğu gibi Mûsâ (a.s.)'ın durumunu da sordu.
Sonra Allah Teâlâ yere; “Onu daha fazla batırma” diye vahyetti. Çünkü o, amcası oğlundan akrabalık ve sıla-i rahim hakkı için bir talebte bulunmuştu.
Kârûn yere batırılınca, İsrâiloğullarının sefih ve bayağı kimseleri şöyle dedikodu etmeye başladılar: Mûsâ, Kârûn'un evine, hazinelerine ve mallarına el koymak, yalnız başına tasarrufta bulunmak için onun aleyhine duâ etti. Bunun üzerine Mûsâ (a.s.) tekrar duâ etti; malları ve evi de battı.
Hâfız der ki:

Hâlâ baş aşağı batıp gitmekte olan Kârun hazinesi
Okumuşsundur, dervişlerin kahrı yüzünden battı

Dedi ki:

Karun hazinesini zaman yele verdi
Bunu gönle gizlice söyle de o da altını saklamasın

Dedi ki:

Zengin kişi, yoksulun gönlünü almaya bak
Çünkü altın mahzeni ile gümüş hazinesi ebedî kalmayacak

Bazıları demiştir ki: Kârûn, Allah'ın fazlını unuttu ve nefsinde üstünlük iddiâ etti. Bu yüzden Allah onu zâhiren yere batırdı. Nice gizli (esrârlı) batmalar ve batışlar vardır ki, sâhibi de farkında değildir.
Gizli batışlar şunlardır: nikâh esnasında şart koşulanı kadına vermeyip yılın geçmesini beklemek ve kuvvetli zamana ertelemek, dilini lüzumsuz şeylerde kullanmak, Allah'ın fazlını görmekten kör olmak, verilen nimetlere karşı şükrü yerine getirmekten geri durmak… İşte bu zeval vaktidir.
Kârûn, kavminin yanına ziynetleriyle çıktı da, helâk oldu. İşte Allah dostlarına karşı da bâtıl dâvâlarla, kibir ve riyasetle karşı çıkanlar da şüphesiz helâk olur. Hakk'ın nazarından düştükten sonra da onların nazarından ve kalplerinden düşerler, kalplerindeki îman nuru batar ve artık nurların eserlerini de göremezler. Bu duruma

düşmekten Allah'a sığınırız.

"Artık Allah'a karşı" yâni Allah'ın bu azâbına karşı -ki o yerin dibine geçirmedir- *"kendisine yardım edecek"* yere batırılmayı önleyecek bir topluluğu, cemaati ve *"avânesi olmadığı gibi,"*

Râğıb Isfahânî der ki: "الفِئَةُ" kelimesi, yardımlaşma ve dayanışma hususunda birbirini destekleyen cemaat ve grub mânâsına gelir.

"O, kendini savunup kurtarabilecek kimselerden de değildi."

"الإِنْتِصَارُ" kelimesinin kullanımı şu şekildedir: " نَصَرَهُ مِنْ عَدُوِّهِ (Düşmanından onu kurtardı)" da "فَانْتَصَرَ (düşmanını yendi)" denilir.

وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيْكَأَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ ۚ لَوْلَا أَنْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا ۖ وَيْكَأَنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٢﴾

82. Daha dün onun yerinde olmayı isteyenler: Demek ki, Allah rızkı, kullarından dilediğine bol veriyor, dilediğine de az. Şâyet Allah bize lütufta bulunmuş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Vay! Demek ki inkârcılar iflâh olmazmış! demeye başladılar.

"Daha dün onun yerinde olmayı isteyenler:"

"*Temennî*", herhangi bir şeyi nefiste planlamak, tasavvur etmek ve olmasını istemek demektir. Çoğu defa hakikatı olmayan şeyler için kullanılır. "*Ümniyye*" ise bir şeyi temenni etmekten dolayı nefiste meydana gelen sûret ve hâle denir.

Burada "الأَمْسِ (dün)" ile kasdedilen; en yakın zamandır. Zira bazen "dün" ile içinde yaşadığın bugünden önceki gün kasdedilmez; istiâre yoluyla en yakın zaman kasdedilir.

"Demek ki, Allah rızkı, kullarından dilediğine bol veriyor, dilediğine de az."

"يَقْدِرُ " fiili, " يُضَيِّقُ " anlamına gelir, yâni rızkını daraltır, demektir. Bir kimsenin âile efrâdına nafakasını azalttığı zaman; "قَدَرَ عَلَى عِيَالِهِ (Âilesine nafakası daraldı)" denilir. "قَدَرَ " fiilinin okunuşu, "قَتَرَ (cimri davranmak, az vermek)" gibidir.

Yani, her kuluna genişliği ve darlığı Allah Teâlâ kendisi verir; sadece kendi isteğine ve hikmetine binâen daraltır ve genişletir; rızkın genişliğini (*bast*) gerektiren bir cömertliğe ya da rızkının daralmasını (*kabz*) gerekli kılacak bir önemsizlik ve

değersizliğe binâen değil.

"وَيْكَأَنَّ (demek ki)" kelimesi, Basralılara göre "وَىْ" ve "كَأَنَّ"den mürekkeptir ve "وَىْ" taaccüp için kullanılır. Bu, birisinin merhamet ve şaşkınlıktan bir başkasına "Senin bu yaptığın nedir?" demesi gibidir.

Râğıb Isfahânî de der ki: "وَىْ" bir kelimedir ki onunla hasret, nedâmet, hayret ve şaşkınlık dile getirilir. Şöyle dersin: "وَىْ لِعَبْدِ اللهِ (Abdullah'a hayret doğrusu!)"

"كَأَنَّ" ise teşbih içindir. Takdiri şöyledir: *"Demek ki, Allah rızkı, kullarından dilediğine bol veriyor, dilediğine de az."* Hal ve durum ne kadar da benzerdir ki, Allah rızkı dilediğine genişletir, dilediğine daraltır. Kûfelilere göre ise; "وَيْكَأَنَّ (demek ki)" kelimesi, "وَيْلَكَ (yazık sana, vâh vâh)" mânâsına gelen "وَيْكَ" ile "أَنَّ" ve muzmar olan "اَعْلَمُ" fiilinden mürekkeptir. Takdiri şöyledir: " وَيْكَ اَعْلَمُ اَنَّ اللهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ (yazık sana; bildim ki, Allah rızkı dilediğine genişletir)" Bu kelime; hata, yanılgı ve pişmanlığa dikkat çekmek için kullanılır. Onlar bu sözleriyle bu temennîlerinde yanıldıklarına dikkat çektiler ve buna pişmanlık duydular, demektir.

"Şâyet Allah bize" dünyadan temennî ettiğimiz şeyleri (malı) vermeyerek *"lütufta bulunmuş olmasaydı,"* Kârûn'un batırılmasına sebep olan kibir, azgınlık ve taşkınlık gibi helâk ve azâb sebepleri bizde de yeterince bulunacağı için *"bizi de yerin dibine geçirirdi."*

"Vay! Demek ki" Allah'ın nimetlerini ya da O'nun peygamberlerini ve vaadettkileri âhiret sevabını yalanlayan *"inkârcılar iflâh olmazmış!"* Allah'ın azâbından kurtulamazmış! *demeye başladılar."*

Keşfü'l-esrâr'da der ki: Dünya sevgisi, Kârûn'u dünya malını toplamağa sevketti. Bu da onu, kavmine karşı taşkınlık yapmağa ve azgınlığa götürdü. Böylece malının çokluğu helâk olmasının yegâne sebebi oldu. Haberde varid olmuştur ki: *"Dünya sevgisi her hatânın başıdır."*[149] Dünya sevgisi bütün günahların başı, her fitnenin esası, tüm fesadın köküdür. Kim Allah'tan uzak kalmışsa, dünya sevgisi sebebiyledir. Dünya, geçilmesi gerekli bir köprü, kat, edilmesi gereken bir alandır. İddiâcıların lâfazanlık mekânı, Allah korkusu olmayanların toplandığı saray, devletsizlerin sermayesi, bedbahtların oturdukları yer, soysuzların mâşûkası, cimrilerin kıblesi, vefasız dost ve şefkatsiz dadıdır. Örtüsüz bir güzelliğe sâhiptir, gidişatı yanlıştır. Toprak altında senin gibi yüz binlerce dostu vardır. Yüksek bir tepeye, dolandırıcılık için oturmuş, şek ve şüphe penceresinden dışarı bakıp sana şöyle demektedir:

Ben sen gibi bin âşığı kederden öldürdüm
Ama parmağım kimsenin kanına bulanmadı

Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "*Dünyaya gelen bir kimse misafir gibidir. Elindeki ödünç, kendisi geçici ve ödünç aldığı şeyler ise geri iâde edilecektir.*" Bir başka rivâyette ise: "*Sizin dünyada misafir gibisiniz. Ellerinde sâhip olduklarınız da size*

ödünç verilen şeylerdir.” [150]

Şöyle der: Sizin şu gaddar dünyadaki durumunuz, bir misafirhaneye konmuş olan yolcunun durumuna benzer. Elbette misafir gidicidir, kalıcı değil. Bir menzile konaklamış kervan adamına benzer. Zorunlu olarak oradan mal alır ve orada kalmayı ister. Böyle bir adam son derece câhil ve akılsızdır. Çünkü ne maksadına ulaşır ne de evine geri dönebilir.

Ey genç adam, belâlar köprüsünden selâmet içinde geçmeye çalış; orayı daimi kalınacak yer yapma kendine. Ona gönül bağlama ki şeytan sana karşı zafer kazanmış olmasın. Şeytanın sana verdiği zararı, yüz aç arslan bile koyun sürüsüne veremez. “***Çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır***” (el-Bakara, 2/168). Nefs-i emmârenin sana ettiğini, yüz şeytan yapamaz. “*İki kaşının arasında bulunan nefsin, senin en büyük düşmanındır*.” [151]

Bedbaht olan Kârun’un yaptıklarını biraz düşün; nefis ve şeytan el ele verip onu dinden çıkardılar. Suyu pınarın başından karanlık olduğundan (ezelde böyle âsî olacağı belli olduğundan), ona bir süre geçici amel verildi. Bu onun gözüne şahlara lâyık inci gibi görünürdü. Ezelî hüküm ve esas geçmiş (sâbıka-i aslî) ulaştığında, kendisi katran gibi simsiyahtı. Hâl diliyle şöyle diyordu:

Ben, bir işle uğraşırım zannederim
Ey benim gibi başında zannı çok olan adam
İşte şimdi kimseyle bir işim kalmadı
Senin zan gözüne bir çivi çaktım

Bil ki, dünyayı (mal ve mülkü) istemek, onu arzulamak kötü görülmüştür. Ancak sahih bir amaçla olursa böyle değildir; bu da malı sadaka ve benzeri hayır yollarına harcamak ve sarfetmektir.

Kebşe Enmârî (r.a.)’den, Peygamber (s.a.)’in şöyle buyurduğu rivâyet edilir: *“Üç şey üzerine yemin eder ve size bir hadîs tahdis ederim ki, onu iyi ezberleyin. Üzerine yemin ettiğim hususlara gelince; sadaka, kulun malını noksanlaştırmaz. Bir kul zulme uğrayıp sabrederse Allah, ancak onun izzetini arttırır. Bir kul da isteme kapısını açarsa, Allah ona fakirlik kapısını açar.*

Size söyleyeceğim hadise gelince, şimdi onu hafızanızda iyi tutun ve belleyin. Şöyle buyurdu: Dünya şu dört kimsenindir:

1. Bir kul ki Allah onu ilim mal ile rızıklandırdı; o da bu sebeple Rabbi’nden korkar, sıla-i rahmi gözetir ve Allah’ın hakkını yerine getirir. İşte bu, mertebelerin en üstünüdür.

2. Yine bir kul ki Allah, onu ilimle rızıklandırdı, fakat mal ile rızıklandırmadı. O, sâdık bir niyetle: “Şâyet benim de malım olsaydı, ben de falanın (birinci gruptakinin) yaptığı gibi yapardım.” İşte niyetinden dolayı bu iki kimsenin mükâfatları eşittir.

3. Yine bir kul ki, Allah onu mal ile rızıklandırdı ve fakat ilim ile rızıklandırmadı. Bu

kişi, malını sarfederken Allah'tan korkmuyor, sıla-ı rahim hakkını gözetmiyor ve Allah'ın hukukuna riâyet etmiyor. İşte bu mertebelerin en kötüsüdür.

4. Bir kula da Allah ne ilim ve ne de mal verdi. Ve bu kimse diyor ki: "Şâyet benim de malım olsa, ben de falanın (üçüncü gruptakinin) yaptığı gibi yapardım." İşte niyeti sebebiyle bu ve önceki günahta birbirine eşittirler."[152] (el-Mesâbîh)

Buhârî, Libas, 1, 2, 5; Müslim, Libas, 42, 43-46; Ebû Dâvûd, Libas, 25-27; Tirmizî, Libas, 8-9; İbn Mâce, Libas, 6, 9.

Münâvî, I, 113.

Münâvî, II, 16.

Nesâî, İşretü'n-nisâ', 1; Müsned, III, 128, 199, 285.

Müslim, Zühd, 19.

Aclûnî, I, 218.

Tirmizî, Zühd, 35; Müsned, VI, 19.

Aclûnî, I, 412.

Bk. Münâvî, V, 51.

Aclûnî, I, 160.

Tirmizî, Zühd, 17; İbn Mâce, Zühd, 26; Müsned, IV, 231.

İŞTE AHİRET YURDU!

تِلْكَ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْاَرْضِ وَلَا
فَسَادًاۜ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٨٣﴾ مَنْ جَاۤءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَاۚ
وَمَنْ جَاۤءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّـَٔاتِ اِلَّا مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾ اِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لَرَٓادُّكَ اِلٰى مَعَادٍۜ قُلْ
رَبّ۪ي اَعْلَمُ مَنْ جَاۤءَ بِالْهُدٰى وَمَنْ هُوَ ف۪ي ضَلَالٍ مُب۪ينٍ ﴿٨٥﴾ وَمَا
كُنْتَ تَرْجُٓوا اَنْ يُلْقٰٓى اِلَيْكَ الْكِتَابُ اِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ
ظَه۪يرًا لِلْكَافِر۪ينَۘ ﴿٨٦﴾ وَلَا يَصُدُّنَّكَ عَنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ بَعْدَ اِذْ اُنْزِلَتْ
اِلَيْكَ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَۚ ﴿٨٧﴾ وَلَا تَدْعُ
مَعَ اللّٰهِ اِلٰهًا اٰخَرَۢ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ۠ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُۜ لَهُ
الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٨﴾

83. İşte ahiret yurdu! Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz. *(En güzel)* âkıbet, takvâ sâhiplerinindir.

84. Kim bir iyilik getirirse ona bundan daha hayırlı karşılık vardır. Kim bir kötülük getirirse, o kötülükleri işleyenler, ancak yaptıkları kadar cezâ görürler.

85. *(Rasûlüm!)* Kur'an'ı *(okumayı, tebliğ etmeyi ve ona uymayı)* sana farz kılan Allah, elbette seni *(yine)* dönülecek yere döndürecektir. De ki: Rabbim, kimin hidâyeti getirdiğini ve kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu en iyi bilendir.

86. Sen, bu Kitab'ın sana vahyolunacağını ummuyordun. *(Bu)* ancak Rabbinden bir rahmet *(olarak gelmiş)* tir. O halde sakın kâfirlere arka çıkma!

87. Allâh'ın âyetleri sana indirildikten sonra, artık sakın onlar seni bu âyetlerden alıkoymasınlar. Rabbine dâvet et. Asla müşriklerden olma!

88. Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapıp yalvarma! O'ndan başka tanrı yoktur. O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz.

"İşte ahiret yurdu!"

"تِلْكَ (İşte)" ifâdesi, âhiret yurdunun büyüklüğüne işâret eder. Sanki: " تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي سَمِعْتَ خَبَرَهَا وَبَلَغَكَ وَصْفُهَا (Haberini işittiğin ve vasfı sana ulaşan işte bu cennet...)" denilmiştir. "الدَّارُ (yurt)" kelimesi, [mübteda konumundaki "تِلْكَ (işte)"

kelimesinin] sıfattır. Haberi ise, “نَجْعَلُهَا (veririz)” ile başlayan cümledir.

“Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz.”

“الْعُلُوُّ”; büyüklük, zorbalık ve tasallut gibi mânâlara gelir. Nitekim Firavun hakkında bu sûrenin başlarında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştu: “ اِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِى الْاَرْضِ (***Firavun, (Mısır) toprağında gerçekten azmıştı...***)” “الْفَسَادُ (fesat)”; insanlara zulüm ve düşmanlık yapmak demektir. Nitekim Kârûn’un fesad çıkarmayı arzulaması sebebiyle Allah Teâlâ, onun için bir nasihatçının diliyle şöyle buyurmuştur: “***Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama.***” Âhiret yurduyla ilgili vaadin, böbürlenmenin ve bozgunculuğun terkedilmesine değil de, bunları irâde etmemeye bağlanmasında, bu iki işten onları daha çok sakındırma vardır.

“(En güzel) âkıbet,” fesad, zulûm ve büyüklenme gibi kötü huylardan sakınan; Allah’ın râzı olmayacağı kötü fiil ve sözlerden kaçınan *“takvâ sâhiplerinindir.”*

Rivâyete göre **Ali** (r.a.) demiştir ki: “Bir kimse ayakkabısının bağının, arkadaşınınkinden daha iyi olmasını ister ve bundan hoşlanırsa o kimse de bu âyetin mânâsının şümûlüne girer.”

Yani, hoşlandığı elbise ve giysiler onu büyüklenmeye ve tekebbüre sevkederse, o da yeryüzünde fesat ve bozgunculuğu isteyenlerden olmuş olur.

Yine rivâyete göre **Ali** (r.a.) vâli olduğu halde caddelerde yalnızca yürür; yolunu şaşıranlara yol gösterir, zayıflara yardım ederdi. Satıcılara ve bakkallara uğrar, Kur’ân’dan “تِلْكَ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ” ile başlayan bu âyeti okuyarak söze başlar ve şöyle derdi: Bu âyet adâlet sâhibi ve tevazu ehli vâliler ile güç ve kuvvet sâhibi diğer insanlar hakkında nâzil olmuştur. **Ömer b. Abdülaziz**’in bu âyeti kerîmeyi ruhunu teslim edinceye kadar sık sık tekrar ettiği rivâyet edilir.

Rasûlullah (s.a.), koyun sağar, merkebe biner, kölelerin dâvetine icâbet eder ve fakir ve miskinlerle otururdu.

Bazı büyükler demiştir ki: Yeryüzünde büyüklenmekten ve fesat istemekten sakın; mahviyet sâhibi, kırık gönüllü (*inkisâr-ı kalb*), tahammüllü ve sabırlı olmaya devam et. Çünkü Allah’a yükselen “Lâ ilâhe ilallâh” kelimendir, sözündür (senin fesat ve tekebbürün değil). Zirâ bunun üstünde sadece Hak Sübhânehû ve Teâlâ vardır. Böylece Allah, insanların kalblerinde sana karşı bir ihtiram duygusu yaratarak seni rızıklandırır.

Bunun izahı şudur: Allah seni yerden (topraktan) yaratmış ve meydana getirmiştir. Dolayısıyla aslına baş kaldırman sana yakışmaz. Nefsin seni akranlarına karşı üstün görünmeye sevkettiği halde zâhidlik, âbidlik ve cömertlik taslamaktan sakın. Zira bu gibi hâller, yeryüzünde kibirlenme duygusundan kaynaklanır.

Bir mahlûk diğer bir mahlûka karşı ancak Hakk’ın maiyyetinden perdeli (hicâblı) olduğunda üstünlük taslayabilir. Şâyet (hicâbı kalkıp) diğer mahlukun Allah’la beraber

olduğunu müşâhede etseydi, mahviyet sâhibi olur, tevâzu gösterirdi.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: Yarın kıyamet günü âhiret sarayında, sadakat koltuğunda oturan ve azamet sâhibi Allah'a yakın olanlar, dünyada üstünlük ve yücelik dilemeyen, kendisini herkesten daha küçük ve değersiz kabul eden, hiçbir zaman beğenmişlikle kendisine bakmayan topluluktur. Arafat vakfesinden dönen tarikat mensubu gence, "Arafattakileri nasıl gördün?" diye sorulduğunda şu cevabı verir: "Bir topluluk gördüm ki ben onların içerisinde olsaydım, Allah'ın onları bağışlaması için duâ ederdim."

Şeyh Sa'dî der ki:

Kendini küçük sayan, dünyada da büyüktür, âhirette de
Kendine değer vermediğin zaman halkın gözünde aziz olursun

Din büyüklerinden biri İblis'i gördü ve bize öğüt ver, dedi. İblis şöyle dedi: "Ben, deme ki benim gibi olmayasın."

Şeyh Hafîf şunları söyledi: Benliği terk etmek, dinde zındıklıktır. Benliği ispat etmek, hakîkatte şirktir. Şerîat makamında olduğun zaman "Ben" demeye devam et. Hakîkat yolunda olursan, "O" de. Her şey O'ndandır. Şerîat, fiillerdir, hakîkat ise hâllerdir. Fiil ve davranışların kıvamı seninle/sende, hallerin nizamı ise onunla/ondadır.

Bazıları demiştir ki: "الْعُلُوُّ (böbürlenme)", nefse bakmak; "الْفَسَادُ (bozgunculuk)" dünyaya bakmaktır. Dünya ise İblîs'in şarabıdır. Kim ondan bir defa içerse, artık kıyamet gününe kadar ayılmaz.

Denilmiştir ki: "الْعُلُوُّ (böbürlenme)", kalbe gelen (kibirlilik gibi) fikir ve düşünceler; " الْفَسَادُ (bozgunculuk)" ise âzâlarda olur. Dolayısıyla kalbinde makam, mevki sevgisi ile nefsin arzu ve istekleri olup amellerinde de riyâ ve sûm'a (desinler-duysunlar diye yapmak) bulunan bir kimse kurbiyet makamına eremez. Aynı şekilde kalbinde bozuk bir inanca sâhip olan, âzâlarında Allah'tan başkasına ibâdet edip insanları buna dâvet eden, başkasının mallarını gasbeden, ırz ve namuslarını zedeleyip günahları helâl sayan bir kimse de cennete ulaşamaz. Artık o, şeytanların dostudur. Şeytanlar da kendi dost ve yakınlarıyla ateştedirler.

Bil ki, beşeriyet arzında "الْعُلُوُّ (böbürlenme)"; firavunların, güç ve kuvvet sâhiplerinin, kisrâların böbürlenmesidir. Ruhâniyet arzında "الْعُلُوُّ (böbürlenme)" ise iblislerin, Hârut ve Mârût gibi bâzı melekî ruhların böbürlenmesidir ki, bunların her ikisi de kötülenmiştir. Keza Allah'ın dışındakilere nazaran "الْفَسَادُ (bozgunculuk)" da aynı şekildedir.

Bu sebeple Allah, gayb ve melekût âleminin hükümranlığını, yalnızca böbürlenme arzusundan uzak, muhabbet nazarıyla mâsivâllâha bakma talebinden kurtulan, tasarrufun tamamını gerçek mâlike (Allah'a) teslim edip aradan çıkan kimselere verir. Ne dilersen onu yap, çünkü mülk senindir. Allah bizi ve sizleri takvânın hakîkatına tutunanlardan kılsın; itiraz, inkıbaz ve iddiâ sâhibi olmaktan muhâfaza buyursun.

❀

مَنْ جَٓاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَاۚ وَمَنْ جَٓاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى الَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾

84. Kim bir iyilik getirirse ona bundan daha hayırlı karşılık vardır. Kim bir kötülük getirirse, o kötülükleri işleyenler, ancak yaptıkları kadar cezâ görürler.

"Kim bir iyilik getirirse ona bundan" zât, sıfat ve kadr (miktar) yönünden *"daha hayırlı karşılık vardır."*

Karşılığın zât itibariyle hayırlı olması bedenle işlenen amellerin cüzlerinde açıkça görülür. Çünkü ameller ârâz; cüzleri ise cevherlerdir. Mal ile yapılan ibâdet ve ameller de böyledir. Çünkü dünyanın fânî çekici güzellikleri ile âhiretin bâkî, dâimi ve hakîkî güzellikleri arasında bir münâsebet yoktur. Karşılığın vasıf itibariyle hayırlı olması ise onun bâkî olup elem, sıkıntı, keder vb. hâllerden uzak olmasıdır. Karşılığın miktar itibariyle daha iyi olmasına gelince, ahiret iyiliğinde en az bire on karşılık vardır. Yani, tek bir iyilik on iyilik ile mükâfatlandırılır. Dolayısıyla biri, yapılan iyiliğin karşılığı, geriye kalan dokuzu ise Allah'ın kerem ve ihsanındandır. İşte bu dokuz, kendi cinsinden olan "bir"den daha hayırlıdır.

Bazıları demiştir ki: Buradaki "hasene" marifetullahtır. Ondan daha hayırlı olan ise rü'yetullahtır. Yahud da hasene, Allah'ın dışındakilerden yüz çevirmedir. Bundan daha hayırlı olan ise, Hak Teâlâ'nın mevhibe ve lütuflarıdır. Çünkü yüz çevirme (*i'râz*), fânîye nisbet edilir ve mahlûkla ilgilidir. Mevhibeler ise Bâkî'ye nisbet edilir ve Kadîm ile ilgilidir.

"Kim" şirk, riya, cehalet vb. *"bir kötülük getirirse, o kötülükleri işleyenler, ancak yaptıkları kadar cezâ görürler."*

"الَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ (*o kötülükleri işleyenler*)" ifâdesinde fâilin zamir olarak değil de "kötülükleri işleyenler" şeklinde açıkça zikredilmiş olması, diğer bir ifâdeyle "kötülük" kelimesinin iki defa tekrar edilmesi, hallerinin ne kadar kötü olduğuna dikkat çekmek içindir. Bunun faydası, akıl sâhiplerini bu kötülükleri işlemekten daha fazla sakındırmaktır.

Dine ve akla kötü gelen şeyi
Akıllı olan kimse yapmaz.

"اِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (*ancak yaptıkları kadar*)" ifâdesinin aslı, "اِلَّا مِثْلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (*ancak yaptıklarının misli kadar*)"dır. (*yaptıkları*) ifâdesinde muzaf konumunda olan "مِثْلَ" kelimesi hazfedilmiş ve yerine, yapılan kötülük ile verilen cezânın birebir aynı olduğunu mübalağalı bir şekilde ifâde etmek için "*ancak yaptıkları kadar*" ifâdesi getirilmiştir.

Allah, işlenen günahın karşılığının fazl ve rahmetinden dolayı arttırılmayacağını ve fakat sadece günaha eşit ve âdil bir cezâ verileceğini bildirmiştir ki böylece kul, fetvâ ve takvânın yasakladığı şeylerden kaçınsın. Çünkü her bir kötülüğün er ya da geç bir çeşit cezâsı vardır.

Mesnevî'de der ki:

Senin üzerine karanlıklardan ve gamdan yana ne gelirse
Bil ki korkusuzluktan ve küstahlıktandır o

Hikaye edildiğine göre, İbrâhim b. Edhem (r.h.), Mekke'deydi. Bir adamdan hurma satın aldı. Bir de ne görsün, yerde ayaklarının ucunda iki hurma var; bunları, satın aldığı hurmalardan sandı ve alıp yedi. Sonra Beyt-i Makdis'e gitti. Orada "Sahra" diye bilinen bir kubbe vardı. Oraya girip bir gün orada kaldı. Burada uygulanan adet, oraya girenler geceleyin kubbe tamamen meleklere kalsın diye oradan çıkarılırdı. Bu sebeple içerisinde bulunanlar ikindiden sonra dışarı çıkarıldılar. İbrâhim b. Ethem ise bir tarafa saklanıp gizlendi. Geceleyin orada kaldı. Melekler girdiler ve dediler ki:

"Burada bir Âdemoğlu belirtisi ve kokusu var." Onlardan biri dedi ki: "O, Horasanlı zâhid İbrahim b. Edhem'dir." Başka bir melek dedi ki: "Şu, her gün kendisinden semâya makbul bir amel yükselen mi?" Önceki melek de: "Evet, odur; fakat bir seneden beri kendisine âid olmayan iki hurma sebebiyle ibâdeti semâya çıkmamakta ve duâsı kabul olunmamaktadır."

Sonra melekler indiler ve fecr doğuncaya kadar ibâdetle meşgul oldular. Hizmetçi gelip kubbeyi açtı. İbrâhim çıktı. Mekke'ye yola koyuldu. Alışveriş yaptığı o dükkanın kapısına geldi. Bir de baktı ki orada hurma satan genç biri. Ona selâm verip dedi ki:

"Burada geçen yıl ihtiyar biri vardı." Genç, onun kendi babası olduğunu ve vefat ettiğini söyledi. Bunun üzerine İbrâhim, iki hurma ile ilgili kıssayı ona anlattı. Genç dedi ki: "Bana düşen payımı ben helâl ettim. Kız kardeşimin ve annemin payını sen daha iyi bilirsin." İbrâhim b. Ethem dedi ki: "Kız kardeşin ve annen nerede?" Genç dedi ki: "İkisi de evde." İbrâhim, evin kapısına geldi, kapıyı çaldı. Asâsına dayanmış yaşlı bir kadın çıktı. İbrâhim selâm verdi, başından geçeni ona da anlattı. Kadın dedi ki: "Ben, kendi payımı helâl ettim." Aynı şekilde kızı da kendi payına düşeni helâl etti.

Sonra İbrâhim b. Edhem, Beyt-i Makdis'e doğru yola çıktı. Gelince Kubbe-i Sahrâ'ya girdi. Geceleyin oraya melekler de girdiler ve şöyle dediler: "O, İbrâhim'dir, bir yıldır duâsı kabul olunmuyordu; ancak o şimdi üzerindeki iki hurmalık borcu ödedi. Allah da semâya ulaşmayan ibâdetini kabul edip duâsına icâbet etti. Ve makamını ona iâde etti. Bunun üzerine İbrâhim b. Edhem, sevincinden ağladı. Bu hadiseden sonradır ki o, ancak yedi günde bir, helâl olduğunu bildiği bir yemekle iftar ederdi.

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Burada, insanların işledikleri kötülüklerin durumlarına göre cezâ göreceklerine işâret vardır. Eğer kötülük, Allah'a şirk (ortak) koşmaksa, cezâsı ebedî olarak cehennemdir. Şâyet işlenen masiyet türü bir günahsa,

cezâsı da günahın büyüklüğüne ve küçüklüğüne göre azâb görmektir. Dünya sevgisi ve şehvetleri ise cezâsı, bu şehvetlerin durumuna göre âhiret nimetlerinden mahrûmiyettir. Şâyet mevki, makam, riyâset ve dünya saltanatı ise cezâsı, zillet ve horluk olup aşağılara (derekelere) düşmektir. Eğer kötülük, âhiret nimetlerini ve derecelerini taleb etmekse cezâsı, kemâlattan ve Hak Teâlâ'nın kudretini temâşâdan mahrum kalmaktır. İlmin kazanımlarından hoşlanma ve aklî mânâlardan zevk duyma ise cezâsı, ilâhî ve rabbanî ilim ve marifetlerin kendisine keşfolmasından uzak olmaktır. Şâyet talep edilen şey, vücûdun bakâsı ise cezâsı, Allah'ın cemâl ve celâl sıfatlarının tecellisi ile bakâ billah ve fenâ fillâhtan mahrum olmaktır.

إِنَّ الَّذٖى فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لَرَٓادُّكَ اِلٰى مَعَادٍ قُلْ رَبّٖٓى اَعْلَمُ مَنْ
جَٓاءَ بِالْهُدٰى وَمَنْ هُوَ فٖى ضَلَالٍ مُبٖينٍ ﴿٨٥﴾

85. ***(Rasûlüm!)*** **Kur'an'ı** ***(okumayı, tebliğ etmeyi ve ona uymayı)*** **sana farz kılan Allah, elbette seni** ***(yine)*** **dönülecek yere döndürecektir. De ki: Rabbim, kimin hidâyeti getirdiğini ve kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu en iyi bilendir.**

*(Rasûlüm!) Kur'an'ı"*okuyup tebliğ etmeyi ve onunla ameli *"sana farz kılan Allah, elbette seni"* öldükten sonra *"(yine) dönülecek yere"* yâni evvelkilerin ve sonrakilerin gıbta edeceği büyük bir yere ve mevkiye, Makâm-ı Mahmûd'a *"döndürecektir.*

"الرَدّ" kelimesi, çevirme ve döndürme anlamlarına gelir. Makâm-ı Mahmûd, Allah Teâlâ'nın Rasûlullah (s.a.)'e bir vaadidir. Dağların bile güç getiremediği risâlet görevini üstlenip meşakkatlere tahammül göstermesinin ve Kur'ân'ı tebliğ edip onunla amel etmesinin bir ecir ve mükâfatıdır.

İmam Râğıb Isfahânî, *el-Müfredât'*ında der ki: "المَعَادُ" kelimesi hakkında sahih olan anlam, mü'minlerin emirinin işâret ettiği mânâdır. **İbn Abbas** (r.a.) bunu şu şekilde zikreder: "المَعَادُ (dönülecek yer)" kelimesi, Allah Teâlâ'nın güç ve kudretiyle Âdem (a.s.)'ı yarattığı ve kendisini oradan çıkardığı yer olan cennete işâret eder.

Arapça'da bir kimsenin bir yerde daha önce bir geçmişi olmasa da "عَادَ فُلَانٌ إِلَى كَذَا (Falan, şuraya döndü)" denilir.

Müfessirlerin çoğuna göre "المَعَادُ (dönülecek yer)", Mekkedir. Araplar der ki: "رَدُّ فُلَانٌ إِلَى مَعَادِهِ (Falan, memleketine geri döndü)". المَعَادُ kelimesi burada "البَلَدُ (şehir, memleket)" anlamında kullanılmıştır. Zira insan yeryüzünde dönüp dolaştıktan sonra memleketine geri döner.

Âyet, Mekke ile Medine arasında Şam ehlinin (hac için ihrama girdikleri) mikat yeri olan Cuhfe'de nâzil olmuştur. **Molla Fenâri**, *Fâtiha suresinin tefsirinde* belirttiğine göre bu görüştedir.

Yani, Allah seni, öyle bir yere döndürecektir ki, oradan çıkan herkes yine oraya

dönmek maksadıyla ta'zîm için ihrama girer, telbiye getirir. Burası dünyevi vatanın olan Mekke-i Müşerrefe'dir.

Rivâyete göre; Rasûlullah (s.a.) Medine'ye hicret esnasında Ebû Bekir ile beraber mağaradan çıkınca, takip edilme endişesiyle yolunu değiştirmiş ve emin olunca da tekrar yoluna dönmüş ve Cuhfe'de konaklamıştı. Burası Mekke'ye 82 mil mesâfede olup önceleri "Mehyea" adıyla anılan büyük bir kasaba idi. Âd'ın kardeşleri olan Ubeyd oğulları, Amâlikalılar onları Yesrîb'ten çıkardığı için burada ikamet ederlerdi. Sonraları bir sel gelmiş ve onları silip süpürmüştü. Bu yüzden burası "Cuhfe" diye isimlendirilmiştir. Rasûlullah (s.a.), burada konaklayınca Mekke'yi özledi. Çünkü Mekke, onun doğduğu yerdi ve onun vatanıydı; babalarının da doğdukları ve yaşadıkları memleketleri idi. Aşireti de oradaydı. İbrahim (a.s.)'ın da haremiydi.

Kervancı, acele etme, ayağım çamurdadır
Dostların menzilinden çıkmak, ayrılmak zordur
Sonucunda dostların sohbetinden ayrı kalmak varsa
Akıllı olan hiç kimseyle ülfet etmez

Dedi ki:

Benim yanışımdan mecliste fitneler ortaya çıkar
Çünkü o an hatırıma dostun meskeni, konağı gelir

Cebrâil (a.s.) inip Rasûlullah (s.a.)'e dedi ki: "Mekke'yi özledin mi?" O (s.a.) da: "Evet" dedi. Kavuşma isteğini açıklamam mümkün olmadı… Ve bu âyeti vahyedip onu zaferle müjdeledi. Yani, Allah seni korkudan emin kılacak ve muzaffer olarak Mekke'ye döndürecek... Dolayısıyla, şu anda Allah'ın seni, iki baban İbrâhim ve İsmâil (a.s.)'ın yoluna (onların hicret sünnetine) soktuğundan şüphe etme. İbrâhim (a.s.) küfür diyarı olan Harrân'dan arz-ı mukaddese hicret edip bir daha dönmedi. İsmâil (a.s.) da arz-ı mukaddesten daha mukaddes bir yer olan Mekke'ye hicret etti; o da geri dönmedi.

Hâfız der ki:

Gayb âleminin meleği bana şu güzel müjdeyi verdi:
"İnsan dünyada sürekli mahzun kalmayacak"

İbn Ata (r.h.) der ki: Sana Kur'ân'ı vahyeden, devamlı olarak her vakitte sırrını müşâhede etmen için seni çıktığın yer olan vatanına tekrar döndürmeye de kâdirdir.

Kâşifî der ki: "Me'âd", ahadiyyet-i zâtta fenâfillah olmaktır. Kezâ makâm-ı tahakkukta bütün sıfatlarla bakâbillah olmaktır. Basîret üzere olan sâlike burada "منه بدأ و اليه يعود (O'ndan geldi, O'na döner)" sırrı ortaya çıkar.

O'nun başlangıcı O'ndandır; dönüşün de O'na olması gerekir

Hak’tan doğan bütün nurların dönüşü yine Hakk’a dır.

Sonra Allah Teâlâ, geçen vaadini takrir ederek buyurur ki: *“De ki: Rabbim, kimin hidâyeti getirdiğini”* yâni âhirette sevaba, dünyada zafer ve nusrete müstahak olduğunu *“ve kimin apaçık bir sapıklık içinde olduğunu en iyi bilendir.”*

Âyet, Allah Teâlâ’nın, hidâyette olan kimseye yolunu açıp fetih ihsan edeceğine ve sapıklıkta olan kimseyi de kahr u perişan edeceğine delâlet eder. Her zorluğun peşinde bir kolaylık vardır; sabreden kimse onu görür. Akıl sâhibi bir kimsenin Allah’ın rahmetinden ümit kesmesi doğru değildir.

Rivâyete göre bir kimse gemi ile deniz yolculuğuna çıktı. Gemi denizde parçalanınca bir adaya çıktı. Bir şey yiyip içmeden üç gün bekledi, fakat kimseler yoktu. Bu çaresizlik ve ümitsizlik hâlini şu şekilde tasvir etti:

Karganın tüyleri ağarınca,
Zift, süt gibi beyazlayınca,
Karalar balıklara mesken olup,
Denizler kurtlara otlak olunca
Ben ehlime, vatanıma ancak o zaman kavuşurum…

İşte bu esnada hatiften bir ses geldi:

Umulur ki akşamladığın sıkıntıların ardından;
Yakında bir ferahlık olur.
Korkan emin olur; esirin bağı çözülür.
Garib kimse de ehline, vatanına kavuşur…

Fazla bir zaman geçmemişti ki Allah onu içinde bulunduğu bu sıkıntıdan kurtardı.

Âyetin tefsirinde, vatan sevgisinin îmandan olduğuna işâret vardır. Rasûlullah (s.a.) çok defa: *“Vatan, vatan...”* derdi. Sonunda Allah onun isteğini yerine getirdi.

Denilir ki: Develer, aradan uzun zaman geçince ağıllarını özlerler. Kuş, yeri kurak da olsa yuvasını özler. İnsan, menfaati başka yerde daha çok olsa da vatanını özler.

Üsayl Gıfârî, hicâb âyeti nâzil olmadan önce Rasûlullah (s.a.)’e gelmişti. **Hz. Âişe** (r.anhâ) ona: “*Mekke’yi nasıl terkettin?*” diye sordu. O da şu cevabı verdi: “*Bitkileri ve otları yeşermiş, vâdîleri beyza (toprak-taş), izhir otu bol, selem ağacı etrafı sarmış...*” Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.) ona: “*Yeter, ey Üsayl Gıfârî!*” buyurdu.[153]

Hz. Ömer (r.a.) der ki: Vatan sevgisi olmasaydı, beldeler harâbeye dönerdi. Vatan sevgisi sebebiyle beldeler mamur oldu.

Bil ki, vatanlara meyletme duygusu kalplerden atılması mümkün değilse de kişinin, dînî açıdan mü’min kardeşleriyle yardımlaşabileceği en uygun yeri seçmesi gerekir. **İsâ** (a.s.)’a; “*Kiminle oturalım, ey Rûhullâh!*” diye soruldu. O da şu cevabı verdi:

“*Konuşması ilminizi artıran, görünüşü size Allah’ı hatırlatan, ameli âhirete rağbet ettiren kimselerle oturup kalkın.*”

Şeyh Sâ’dî der ki:

Ey Sâdî! Vatan sevgisine dair sahih hadis varsa da
Ben burada doğdum diye sıkıntı içinde ölmek doğru değildir

Hâfız Şirâzî der ki:

İnsanları dostun diyarı bağlar, yoksa Fars ülkesi değil.
Bu mihnet, bütün dünyaya değmez

Hâtiften şöyle bir ses işitti:

“Elif” harfi gibi, hiç kimse ile ülfet etme ki
Ayrılık vakti üzülüp kederlenmeyesin

Akıllı olan, dostlardan ve vatandan ayrılığı seçer de, Melik ve Deyyân olan Allah’dan ayrılığa cüret edemez.

Her şeyin -ondan ayrıldığın zaman- bir bedeli, telafisi vardır.
Ancak Allah’tan ayrılmanın herhangi bir karşılığı yoktur.
Dolayısıyla, Allah’ın dışındaki şeylerden zorla ayrılmadan önce,
Kendi ihtiyarınla onlarla ülfet etmekten ayrıl.

Celîsü’l-halve ve enîsü’l-vahde adlı eserde kaydedildiğine göre, **Zünnûn-ı Mısrî** (k.s.) şöyle anlatır: Bir vakit yolculuğum esnasında bir şehrin kapısına vardım. Şehrin içine girmek istedim. O şehrin kapısında bir köşk ve akan bir ırmak gördüm. Irmağın yanına vardım ve abdest aldım. Köşkün damına baktığımda, ayakta durmuş son derece güzel ve alımlı bir câriye gördüm. O beni görünce şöyle seslendi: Ey Zünnûn, seni uzaktan görünce mecnun zannettim. Abdest alınca, âlim sandım. Abdestini alıp da yanıma geldiğinde, seni bir ârif zannettim. Ama şimdi kesin olarak anladım ki sen ne mecnunsun, ne âlimsin ne de ârif. Nedenini sordum, şu cevabı verdi: Eğer divane olsaydın, abdest almazdın. Âlim olmuş olsaydın, yabancının ve nâmahremin evine bakmazdın. Şâyet ârif olsaydın, gönlün Allah’tan gayrisine (*masiva*) meyletmezdi.

وَمَا كُنْتَ تَرْجُوا اَنْ يُلْقٰى اِلَيْكَ الْكِتَابُ اِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ فَلَا
تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِلْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾

86. Sen, bu Kitab’ın sana vahyolunacağını ummuyordun. *(Bu)* ancak Rabbinden

bir rahmet *(olarak gelmiş)* tir. O halde sakın kâfirlere arka çıkma!

Ey Muhammed! *Sen, bu Kitâb'ın sana vahyolunacağını"* yâni gönderileceğini ve indirileceğini *"ummuyordun."* Yani, nasıl ki Allah, ummadığın halde sana Kur'ân'ı indirmişse, seni geldiğin yere de tekrar döndürecektir. Bu ifâde, önceki vaadin takrir ve teyididir. Nitekim *Keşfü'l-esrâr*'da bu şekilde kaydedilmiştir.

"(Bu) ancak Rabbinden bir rahmet (olarak gelmiş)tir." Yâni Rabbin bu Kitab'ı sana bir rahmet olarak ilkâ etti, onunla amel et! Buradaki istisna, istisnâ-i münkatı'dır.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: Sen, saf altın mevkiindeki husûsiyeti ile Kur'an-ı Kerim'in, bakır cevheri konumundaki benliğini, altına çevirmek için sana vahyolunacağını ummuyordun. Bu da ancak Rabb'inden bir rahmet iledir. Bu rahmet; diğer peygamberler arasında sadece sana âiddir. Çünkü onların kitapları sâhife ve levhalar şeklinde nazil olurken; senin kitabın Rûhu'l-Emin tarafından iksir ilkâsı gibi kalbine ilkâ olunmuştur.

"O halde sakın kâfirlere arka çıkma!" Bilakis müminlere yardımcı ve destek ol.

وَلَا يَصُدُّنَّكَ عَنْ اٰيَاتِ اللّٰهِ بَعْدَ اِذْ اُنْزِلَتْ اِلَيْكَ وَادْعُ اِلٰى رَبِّكَ وَلَا
تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِك۪ينَۚ ﴿٨٧﴾

87. Allah'ın âyetleri sana indirildikten sonra, artık sakın onlar seni bu âyetlerden alıkoymasınlar. Rabbine dâvet et. Asla müşriklerden olma!

"Allah'ın âyetleri sana indirildikten" ve okunduktan *"sonra, artık sakın onlar seni bu âyetlerden alıkoymasınlar."* Yâni okumana ve gereği üzere amel etmene mâni olmasınlar.

Bu âyet; Mekke müşriklerinin Rasûlullah (s.a.)'i, babalarının dinine dâvet edip taptıkları putlara saygı göstermesini istedikleri ve bâtıl inançlarına ondan muvâfakat taleb etmeleri üzerine nâzil olmuştur.

İnsanları *"Rabbine"* ibâdet etmeye ve O'nu tevhide *"dâvet et. Asla müşriklerden olma!"* Onların bâtıl fiillerine yardımcı olma!

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: Hak tâliblerini ve âşıklarını, cennet ve nimetlerine dâvet etmek suretiyle müşriklerden olma; onları cennet şirkinden hâlis olarak yalnızca Rablerine dâvet et.

*Fethu'r-rahman'*da der ki: Âyetin tamamı, karşılıklı anlaşma ve sulhu içerir; fakat bu âyetin hükmü, cihadı emreden âyetle (*seyf âyeti*) ortadan kaldırılmıştır (*mensûh*).

وَلَا تَدْعُ مَعَ اللّٰهِ اِلٰهاً اٰخَرَۢ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا
وَجْهَهُۜ لَهُ الْحُكْمُ وَاِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٨﴾

88. Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapıp yalvarma! O'ndan başka tanrı yoktur. O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır. Hüküm O'nundur ve siz ancak O'na döndürüleceksiniz.

"Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapıp yalvarma!"

Kâşifî der ki: Bu âyetin muhâtabı Hz. Peygamber'dir, murâd edilen ise ümmettir. Hz. Peygamber'e hitâb edilmesinin faydası, müşriklerin onun kendileriyle muvâfakatinden ümitlerini kesmek içindir.

Bu ifâde açıkça göstermektedir ki, *"Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapıp yalvarma!"* şeklindeki yasaklama, böyle kötü bir fiilin kendisinden sâdır olması asla mümkün olmayan bir kimseye hitâben söylenmiştir.

"O'ndan başka tanrı yoktur. O'nun zâtından başka her şey" yâni insan, hayvan, cin, melek, hûrî, cennet, cehennem, arş, kürsî ve diğerleri hepsi *"yok olacaktır."*

"الهلاك (helâk olma)", burada var olan bir şeyin bu âlemden doğrudan hükümsüz ve geçersiz olması anlamına gelir. Yâni bir şeyin bir an bile olsa tamamıyla geçici (*fânî*), geçersiz (*bâtıl*) ve yok (*ma'dûm*) olacağını ifâde eder.

"إِلاَّ وَجْهَهُ" Ancak Allah'ın zâtı kalacaktır. Çünkü O'nun zâtının varlığı kendiliğindendir ve gereklidir (*vâcibü'l-vücûd*). Onun dışındakilerinin var oluşları ise ârızîdir (*mümkinü'l-vücûd*); yokluk ve helâk ile karşı karşıyadır. "الوَجْهُ (yüz)" ile burada Allah'ın zâtı kasdedilir.

Ebü'l-Âliye der ki: "Allah için yapılan amellerin dışındaki her şey helâk olur." Haberde vârid olmuştur ki: Kıyamet günü dünyâ getirilir ve denilir ki: "Ondan Allah için olanları ayırınız." Allah rızâsı gözetilerek işlenen ameller ayrılır. Sonra diğerlerinin cehenneme atılması emredilir.[154]

Âriflerin büyüklerinden biri demiştir ki: "وَجْهَهُ" kelimesindeki zamir, "الشَّىءُ" kelimesine müteallıktır. Mânâsı şöyledir: Haddi zâtında herşey fânîdir. Ancak yüzü ve yönü (*vechi*) Allah Teâlâ'nın cihetini takip eden bundan müstesnadır. Çünkü mümkinü'l-vücûd olan bir varlığın, vücûdu Hakk'ın vücûduna göre ârızî bir mâhiyet taşır. Dolayısıyla böyle bir varlığın mahiyeti, hariçte ma'dûm, itibârî olup kendi zâtı ve var oluşu açısından bir vücûd, varlık kabul etmez. Ve varlığı (*vücûd*) da mevcut olup kendi mâhiyeti yönünden bir yokluk (adem) kabul etmez.

Ve yine bazıları demiştir ki: Âyân, -her ne kadar hakîkat, vücûdî taayyünât itibarıyla vucûdun (varlığın) kendisi (*aynı*) olsa da- taayyünât bakımından yokluktur (ademiyet). Dolayısıyla kulağın âriflerin şu sözünü işitince, bunu kabul ile karşıla; "mahlûkât'ın kendisi ademdir; var olan külliyyen Allah'tır."

Mağribî der ki:

Senden gayri bir şey yoktur, ama var görünür
Bu, susuz kimsenin çölde gözüne serap görünmesi gibidir

Molla Camî der ki:

Yari ağyarda görmek Câmî'nin meşrebidir
Gayr/yabancı kimdir ki; O'nun varlığından başka bir şey yoktur

Mahlukât hakkında nâfiz ve geçerli *"hüküm O'nundur ve siz ancak"* başkasına değil *"O'na döndürüleceksiniz."* Dirilmeden (*ba's*) sonra hak ve adâletle karşılık görmek için O'nun huzuruna çıkarılacaksınız. Kimin Allah'a dönüşü istemeyerek (ıztırâri) olursa, Cebbâr ve Kahhâr olan Allah'ı karşısında bulur; ve ona hesabını eksiksiz verir. Kimin de dönüşü isteyerek (ihtiyârî) olursa, Afüvv (çok af edici) ve Gaffâr (çok mağfiret edici) olan Allah'ı karşısında bulur ve ona da mükâfatını kat kat verir. Buna da ancak, taayyün hicâbının ortadan kalkması ve varlık benliğinin erimesi suretiyle fenâdan önce fenâya ulaşarak nâil olunur.
Şeyh Sâdî der ki:

Ey kardeşim, madem ki sonunda toprak olmak vardır
O hâlde toprak olmadan önce toprak gibi ol

Avârif şerhinde denir ki: Allâh Teâlâ âyet-i kerîmede, bütün eşyanın varlığının daha dünyada iken kendi zâtı hakkında helâk olucu olduğunun bilinmesi için "نهلك (helâk ederiz)" buyurmadı. Bu hâlin müşâhedesinin kıyamet gününe havâle edilmesi, hicab ehli hakkındadır.

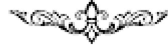
(Ey Rabbim) Sen varken, benim
"Ben varım" demem doğru değildir.

Şeyh Ebü'l-Hasen Bekrî (k.s.) der ki: Allah'ın dışındaki şeylerden Allah'a istiğfar et. Çünkü bâtılın, li-zâtihî varlık (vücûdu) olduğunu kabul etmekten (*isbât*) istiğfar edilir. Ârif, mevhum bir varlığa iltifat etmez. Onu tevhid hakikatleriyle yok eder (*ifnâ*); zâtî vahdet ve ilâhî hüviyet sırrı ile hakikate erer.
Keşfü'l-esrâr'da der ki: "هو (Hû)" harfi, tek olan Allah'a işâret olan bir harftir. Ne isimdir, ne de sıfattır. Ancak Allah'ın tekliğine işârettir; bu yüzden O'na isimdir ve sıfattır. O tek olan harf "hâ"dır ve nefsin karargâhıdır. Görmüyor musun, tesniye yaptığında "هما (*humâ)*" dersin, "هو ما (*huve mâ)*" değil. Böylelikle bilirsin ki o, tek olan Allah'a delîl olan tek bir harftir.
Söylediğin bütün isim ve sıfatları dilden söylersin, ama "هو (Hû)" böyle değil. "هو (Hû)", canın ortasından çıkar, samimi sîneden ve gönlün dibinden geçer; dilin ve dudağın onunla bir işi ve ilgisi yoktur. Din yolunun erleri ve aynelyakîn makamının efendilerinin gönülleri saftır, himmetleri yücedir ve sîneleri ağyardan arınmıştır. İşte bunların sînelerinin dibinden bu kelime çıktığında, onların maksadları ve bundan anladıkları Hak Teâlâ'dan başkası değildir. Hüviyetin hakikatinin açılmadığı böyle bir

yol eri yoktur. Bu durumda olan bir aziz yolda gidiyordu. Dervişin biri yanına gelip "Nereden geliyorsun?" diye sordu. "هو (Hû)" diye cevap verdi. "Nereye gidiyorsun?" dedi, "هو (Hû)" diye karşılık verdi. "Maksudun nedir?" sorusuna, "هو (Hû)" dedi. Ne soruyorsa o "هو (Hû)" diye cevap veriyordu. Bu hâl, söylenen şu söz gibidir:

İki gözümde de senin hayalin vardır
Neye bakacak olsam, seni sanırım

Velhâsıl, "لاَ مَعْبودَ إلاَّ هُوَ (O'ndan başka hakîkî ma'bûd yoktur) ifâdesi âbidler için; " لاَ مَقْصودَ إلاَّ هُوَ (O'ndan başka hakîkî maksûd yoktur) âşıklar için ve "لاَ مَوْجودَ إلاَّ هُوَ (O'ndan başka hakîkî mevcûd (varlık) yoktur)" ifâdesi de (hakiki varlığı bulan) vecd ve keşif ehli içindir.[155]

İbnü'l-Esir, Usdü'l-ğabe, I, 121.
Terğîb, I, 19.
Allah Teâlâ'nın yardımı ve lütfuyla, el-Kasas sûresinin tefsiri hicrî 1109 yılının Rabîülevvel ayının (Ekim 1697) sonlarında bitmiş oldu.

سُورَةُ الْعَنْكَبُوتِ

29-el-ANKEBÛT SÛRESİ

Mekke'de nâzil olan bu sûre 69 (altmışdokuz) âyettir. "Ankebût", örümcek demektir. 41. âyetinde kâfirlerin işleri örümcek ağına benzetildiği için sûre bu ismi almıştır.

BİZDEN KAÇABİLECEKLERİNİ Mİ SANDILAR?

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ اَحَسِبَ النَّاسُ اَنْ يُتْرَكُوا اَنْ يَقُولُوا اٰمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ
﴿٢﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ
الْكَاذِبِينَ ﴿٣﴾ اَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّـَٔاتِ اَنْ يَسْبِقُونَا سَٓاءَ
مَا يَحْكُمُونَ ﴿٤﴾ مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَٓاءَ اللّٰهِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍ وَهُوَ
السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٥﴾ وَمَنْ جَاهَدَ فَاِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ اِنَّ اللّٰهَ لَغَنِيٌّ
عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾

Rahmân ve Rahîm *(olan)* Allah'ın adıyla.

1. Elif. Lâm. Mîm.

2. İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece "Îman ettik" demeleriyle bırakılıvereceklerini mi sandılar?

3. Andolsun ki, biz onlardan öncekileri de imtihandan geçirmişizdir. Elbette Allah, doğruları ortaya çıkaracak, yalancıları da mutlaka ortaya koyacaktır.

4. Yoksa kötülükleri yapanlar bizden kaçabileceklerini mi sandılar? Ne kadar kötü *(ne yanlış)* hüküm veriyorlar!

5. Kim Allah'a kavuşmayı umuyorsa, bilsin ki Allah'ın tayin ettiği o vakit elbet gelecektir. O, her şeyi işiten ve bilendir.

6. Cihad eden, ancak kendisi için cihad etmiş olur. Şüphesiz Allah, âlemlerden müstağnîdir. *(O'nun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur)*.

"Elif. Lâm. Mîm."

Kâşifî der ki: Hurûf-ı mukattaa, insanları âciz bırakmak (*ta'ciz*) içindir. İnsanlar bilmelidirler ki bu Kitab'ın hakikatlerine ermek için bir yol yoktur. Hiçbir kâmil kimsenin aklı bu kelâmın marifetinin künhüne vâkıf olamaz.

Akıl âciz, idrâk de onda kaybolup gitmiştir...

Bu sûrenin başında bulunan harflerle ilgili olarak şunlar söylenmiştir:

“Elif”, Cenâb-ı Hakk’ın Allah ismine; *“Lâm”* Lâtîf ismine, *“Mîm”* Mecîd ismine işârettir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Allah benim, bana tâat için yönel. Lâtîf benim, ibâdetlerde ihlâsı terk etme. Mecîd benim, başkalarının ululuğunu uygun görme.”

Fakir (**Bursevî**) der ki: İbtilâ, Allah’ın bir lütfudur. Çünkü o, cevheri kevnî bulanıklarından kurtarmak ve imkân alâkalarından temizlemek içindir. O’nun azamet ve şânından dolayı her şey O’na boyun eğer; O’nun emredici, râm edici (*teshîr*) dâiresinden çıkmağa ve ibtilâyı kabulden kaçınmağa güç getiremez. “Elif”, Allah’ın her şeyden müstağnî olduğu halde, her şeyin O’na muhtaç olduğuna işâret eder. Elif harfinin de diğer harflere ihtiyacı olmadığı halde diğerleri onunla birleşmeye muhtaçtırlar.

أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ﴿٢﴾

2. İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece “Îman ettik” demeleriyle bırakılıvereceklerini mi sandılar?

Kâmûs’ta kaydedildiğine göre, “الْحِسْبَانُ (hısbân)” kelimesi sanmak, zannetmek anlamına gelir. *el-Müfredât’*ta ise şöyle der: “الْحِسْبَانُ”, zıd iki şeyden birinin lehine diğerinin aleyhine hükmetmektir.

Bu âyet, Mekke’de müslüman oldukları için Kureyş müşrikleri tarafından ezâ ve cefâ gören bir grub mü’min hakkında nâzil olmuştur. Bu ezâdan dolayı onların içi daralıyor ve sabırsızlanıyorlardı. Allah Teâlâ bu âyetle onları teselli etmek istemiştir.

İbn Atâ der ki: Bu âyet-i kerîme, her ne kadar bu mü’minler hakkında nâzil olmuş ise de mânâsı ümmet-i Muhammed hakkında devamlıdır; hükmü bütün zamanlarda cârîdir. Âyetin anlamı şudur: Acaba insanlar zannederler mi? Yani, bu zan münker/inkâr olunmuş ve uzak bir ihtimaldir; böyle zannedilmesin!

“İnsanlar, imtihandan geçirilmeden,” hiçbir imtihana tabî tutulmadan, bu dâvâlarını isbat edip ortaya çıkarmadan kendi hallerine *“sadece “Îman ettik” demeleriyle bırakılıvereceklerini mi sandılar?”*

Yâni Allah onları mutlaka meşakkatli sorumluluk ve mükellefiyetlerle imtihan edecek; hicret, cihâd, şehvetleri terk, ibâdet, nefis ve malda musîbetlerle sınayacaktır. Böylece muhlis olan münâfık olandan, dinde râsih olan mütereddid olandan ayrılsın ve mü’minler sabrederek yüksek derecelere ulaşsınlar. Çünkü sadece îmân ettiğini söylemek, belki samîmiyetten kaynaklansa da (fiilen ortaya çıkmayınca) ebedî azâba düşmekten insanı emîn kılmaz.

Âyette geçen “أَنْ يُتْرَكُوا (bırakılıverme)” ifâdesi, müsned ve müsned-i ileyhe şâmil olmasından dolayı “حَسِبَ (sandı)” fiilinin iki mef’ulü yerine geçer.

Âşıkların çok gönül derdi çekmeleri gerekir.
Dostun cevrine, ağyârın da kınamasına tahammülü gerekir.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "İnsanlar sandılar mı?" ifâdesi, gaflet ve tembellikten dolayı unutan insanlar sandılar mı? demektir. Taklîd ve cehâletle sâdece "îmân ettik" deyip imtihâna tâbi tutulmaksızın, yâni saf altın değerindeki velâyetin ortaya çıkması için çeşitli belâlarla denenmeden kendi hallerine terkedileceklerini mi sandılar? Çünkü altın için alev ne anlam ifâde ediyorsa, velâyet için de belâ o anlama gelir. Muhabbet ve mihnet ikiz kardeştirler; aralarını sadece "ب (bâ)" harfinin noktası ayırır. Nokta üstte olunca mihnet, altta olunca muhabbet olur.

Bununla şuna işâret edilir: Muhabbet ehli, başlarına bir musîbet geldiği zaman "ب (bâ)" harfinin noktası gibi Allah için tevâzû gösterirler; Allah da "ن (nûn)" harfinin noktası gibi onları yukarı çıkarır, yükseltir. Kim de, "ن (nûn)" harfinin noktası gibi dünyada tekebbür eder, yükseklik ve azgınlık peşinde koşarsa; Allah da onu "ب (bâ)" harfinin noktası gibi alçaltır, zillete düşürür.

Denilmiştir ki: İmtihân anında kişi ya ikram görür ya da horlanır. Manevî hâlinde artış olanın belâ miktarı da artar. Nitekim Rasûlullah (s.a.) de şöyle buyurmuştur: "*Kişi, dini ölçüsünde mübtelâ olur*".[156] Yine buyurmuştur ki: *"Belâ, peygamberlere havâle edilmiştir. Sonra evliyâullaha, sonra (derecelerine göre) benzerlerine ve benzerlerine..."*[157] Âfiyet, değerini bilmeyene hastalık gibidir. Belâ, değerini bilene ilâç gibidir. Nefislere belâ, tembellikten onu kurtarmak ve en iyi amele sevketmek içindir. Kalblere belâ, gayb nakışlarını kabul edebilmesi için kir ve pastan kalbi tasfiye içindir. Ruhlara belâ, gönüldeki sıdk ve muhabbeti, boş şeylerden tecrid etmek ve arındırmak içindir. Sırların belâsı ise tecelli eserlerine sabretmek suretiyle O'nda fânî olup O'nunla bakâ sırrına erinceye kadar mükâşefe hâlinde bulunmasındadır.

Fitnelerin en şiddetlisi; hakka şâhidlik galip geldiği anlarda hile karışmaması için tevhîdî vecd ve vücûd hâlini muhâfaza etmektedir. Yoksa Hakk'tan gelip gelmediğini bilmediği bir keşfi hak zannedebilir. Buna yol bulabilen (hakikata erebilen) kimse ise pek azdır."

İbn Atâ der ki: Halk; muhabbetin hakîkatları talep olunmadan, sadece muhabbet dâvâsında bulunmakla terkolunacaklarını sanırlar. Muhabbetin hakîkatları; belânın sevenin (muhibbin) üzerine dökülmesi, onun da bundan lezzet duymasıdır. Belâ vardır, cesedine isâbet eder; belâ vardır, kalbine tesir eder; belâ vardır, sırrına dokunur; belâ vardır, ruhuna işler. Zâhirde nefsin belâsı, hastalıklar ve meşakkâtlerdir. Hakîkikatta ise, "***Ben insanları ve cinleri ancak bana ibâdet etsinler diye yarattım***" (Zâriyât 51/56) ilâhî hitabıyla muhâtab olduktan sonra, bu hastalık ve meşakkâtlerin, onu Azîz ve Kavî olan Allah'a kulluk etmesine engel olmasıdır. Kalbin belâsı; aşk ve şevkin birikmesi, zaman zaman Rabb'inden gelen vârîdâta ihtimam gösterip hürmet ve heybetle ahvâlini muhâfaza etmesidir. Sırrın belâsı; halk (yaradılanlar) için kendisi ile beraber makamı olmayan (Allah) ile kâim olmak; halk için kendisine ulaşılamayana (Allah'a) rucû etmek, dönmektir. Ruhûn belâsı; Allah'ın kabzasında olmak, müşâhede ile mübtelâ olmaktır. Bu hiç kimsenin güç ve tâkat getiremeyeceği bir şeydir. *Bostan*'da âşıkların hakkında der ki:

Âşıklar, sürekli elem şarâbını içerler
Acı görürlerse, susup beklerler
Şarâbın zevkinde mahmurluk derdi vardır
Gülün dalında silâha davranmış dikenler vardır
Dostun uğruna olduktan sonra sabır acı gelmez
Zira dostun elinden olan acı şeker kesilir
Onun esiri olan zincirden kurtulmak istemez
Onun avına düşen, kementten kurtulmayı dilemez.

وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ
الْكَاذِبِينَ ﴿٣﴾

3. Andolsun ki, biz onlardan öncekileri de imtihandan geçirmişizdir. Elbette Allah, doğruları ortaya çıkaracak, yalancıları da mutlaka ortaya koyacaktır.

"Andolsun ki, biz" gerçekten *"onlardan öncekileri de"* fitnenin içine atmış ve *"imtihandan geçirmişizdir."* Yâni bu ümmetten önce de diğer peygamberleri ve sâlih ümmetlerini de aynı şekilde imtihan edip sınamışızdır. Bu husus, bütün ümmetler için geçerli olup hikmet ve maslahatlar üzerine binâ edilmiş ilâhî kadim bir sünnettir; bu sebeple aksi düşünülemez. Onlara da bunlara isâbet edenden daha şiddetli fitne ve meşakkatler isâbet etmişti. Nitekim Allah Teâlâ'nın şu âyeti bu durumu açıkça ortaya koyar:

"***Nice peygamberler vardı ki, beraberinde birçok Allah erleri bulunduğu halde savaştılar da, bunlar, Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşeklik ve zaaf göstermediler, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever.***" (Âl-i İmran, 3/146)

Yani, bu durum bütün ümmetler için geçerlidir. Her birinin samimiyet ve ihlâsını belâ mihengi üzerinde denerler.

Hadiste buyrulmuştur ki: *"Sizden öncekiler yakalanıp getirilirler; başlarına testere konur ve ikiye bölünürlerdi. Bu, onları dinlerinden döndüremezdi. Demir taraklarla kemikleri, etleri ve damarları taranır (parçalanır) ve yine bu, onları dinlerinden döndüremezdi."*[158]

"Elbette Allah, doğruları ortaya çıkaracak, yalancıları da mutlaka ortaya koyacaktır." Yâni Allah'ın ilmi ezelîdir, başı yoktur. O, mahlûkâtı yaratılmadan önce bildiği gibi, yaratılırken ve yaratıldıktan sonra mevcud iken de bilir.

Âyetin mânâsı şöyledir: Allah'a yemin olsun ki, onlar Allah'ın ilmine göre imtihan olunacaklardır; ta ki îmanda sâdık olanlarla yalanda devam edenler birbirinden ayrılsın, sevab ve cezâlarının karşılığı da buna göre düzenlensin.

İşte bu sebepledir ki "(Onları) ayırsın..." veya "(sevap veya cezâlarının) karşılığını versin..." ifâdelerinin anlamıyla ilgili şöyle denilmiştir: Bâzıları buradaki "ilim"

kelimesini, sebebini zikredip müsebbebini kasdetme esasına göre “temyîz” ve “karşılığını verme”şeklinde tefsir etmişlerdir. Çünkü ilimle kasdedilen; her iki grubun da mevcud durumuyla ilgili hâlidir.

İbn Atâ der ki: Kulun, rahat ve belâ zamanlarındaki durumu onun doğruluğunu ve yalancılığını ortaya çıkarır: Rahatlık zamanında şükredip belâ anında sabreden kişi sâdıklardandır. Rahatlık vaktinde aşırı gidip belâ zamanlarında sabırsız davranan, bağırıp çağıran kimse ise yalancılardandır.

Sevgi iddiâsında bulunanı yüz binlerce imtihandan geçirirler.
Dâvâsında sâdık ise cefâ yükünü çeker, yalancı ise kaçıp gider.

Denilmiştir ki: Gönül (eri), güçlük ve sıkıntı zamanında içinde Hak’tan gayrı hiçbir şey bulunmayandır.

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de der ki: Doğruların doğruluğu ve yalancıların yalanı, ancak tıynet hamurları yoğrulup belâ ateşine atılınca ortaya çıkar. Oraya atılınca doğruların cevherindeki kokulu öd ağacından şükür kokuları ve sabır esintileri yükselir. Diğerinden ise, yalancıların cevherindeki muhâlefet ve şakâvet sebebiyle nimete nankörlük, sıkıntılar ve darlıklar zuhûr eder. Onlar belâ konusunda muhteliftirler: Bâzıları belâ hâlinde sabreder ve nimet hâlinde şükreder. Bu, doğruların ve sâdıkların sıfatıdır. Bazıları sıkıntı ve darlıktadır; belâ hâlinde sabır ve tahammül göstermez ve nimet hâlinde de şükretmez. Bunlar yalancılardandır. Bazıları da genişlik hâlinde başkalarını kendisine tercih eder; kendisi atâ ve ihsanlardan faydalanmaz ve hatta belâdan bir rahatlama duyar; sıkıntı ve meşakkatlara göğüs germekten hoşlanır. Bu da büyüklerin hâlidir.

Bil ki, belâ tuz gibidir; Allah’ın izniyle insanın vücûdunu ıslâh eder. Nitekim tuz da yemeği ıslâh eder. Allah bir kulunu severse onu belâ ile mübtelâ kılar. Her meşakkat, bir rahatlığın mukaddimesidir. Her şiddet ve zorluğun şerefli bir sonucu vardır.

Rivayete göre **Emîr Nasr bin Ahmed-i Sâmânî**’nin bir hocası vardı. Çocukken kendisini çok incitirdi. Emîr Nasr, büyüyüp padişah olduğunda hocasından intikam almaya ahdetti. Büyüyüp de padişah olunca, bir gün düşünürken hocasını hatırladı. Hizmetçisine: “Git onu getir; bahçeden de birkaç değnek al.” dedi. Hizmetçi padişahın huzurundan ayrıldı ve hocayı getireceğini söyledi. Hocayı buldu ve birlikte yola koyuldular. Hizmetçi yolda gelirken iyi bir değnek aldı. Hoca, intikam zamanı olduğunu anladı. Yolda birkaç ayva satın aldı ve elbisesinin yenine koydu; hizmetçi ile yola devam etti. Emîr Nasr’ın huzuruna geldiklerinde emir değneği aldı ve şöyle bir salladı. Sonra hocaya dönerek: “Durumunu nasıl görüyorsun?” diye sordu. Hoca elini elbisesinin yenine uzattı, ayvayı çıkardı ve şöyle dedi: Emîrimizin ömrü uzun olsun. Bu meyvenin bu kadar güzel ve sulu olması bu ağaç yüzündendir. Emîrin de kazandığı güzel ahlâkı ve padişahlık istidadı bu sopayı yemesinden dolayıdır. Gerisi emîrimizin fermânıdır. Emîr Nasr bu sözü beğendi ve hocayı övüp çokça iltifatta bulundu.

أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَنْ يَسْبِقُونَا ۚ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٤﴾

4. Yoksa kötülükleri yapanlar bizden kaçabileceklerini mi sandılar? Ne kadar kötü *(ne yanlış)* hüküm veriyorlar!

"Yoksa kötülükleri" yâni küfür ve masiyetleri *"yapanlar bizden kaçabileceklerini"* bizim, kendilerine yetişip onları cezâlandıramayacağımızı *"mi sandılar?"*

Kuşkusuz "amel" kelimesi, kalp ve âzâlarla işlenen fiillerin hepsini içine alır. "Sebak" kelimesi de yürüyüşte veya yarışta öne geçmeyi ifâde eder. Sonra bu fiil öne geçmenin her çeşidi için kullanılmıştır. Yani, onlar bizi geçeceklerini, bizi âciz bırakacaklarını mı sandılar; işledikleri bu kötülüklerin cezâsını vermeye kâdir olamayacağımızı mı zannettiler? demektir.

"*bizi geçeceklerini*" ifâdesi, müsned ve müsned-i ileyhi ihtivâ ettiği için "zannetti" fiilinin iki mef'ûlü yerine geçmiştir. "أَمْ (yoksa)" edatı munkatıa olup "بَلْ " mânâsına kullanılmıştır. Daha önce geçen "hemze" ile "بَلْ ", önce geçen mânâyı iptal etmek için kullanılmamıştır. Çünkü birinci zannın (hısbân) inkârı, ortadan kalkmış değildir. "بَلْ", intikal mânâsını ifâde etmek yâni bir tevbihten diğer bir tevbihe geçiş için kullanılmıştır. Birinci tevbih ve azarlama, insanların imtihan olunmadan kendi hallerine bırakılacaklarını sanmaları; ikincisi ise işledikleri kötülüklerin karşılığı olarak cezâlandırılmayacaklarını zannetmeleridir ki her ikisi de reddedilmiştir. Onlar, her ne kadar Allah Teâlâ'yı geçmeyi sanmasalar ve bunu nefislerinde söylemeseler de günahlarda ısrar ettikleri ve âkıbetlerini düşünmedikleri için böyle sananlar mevkiine konulmuşlardır. Nitekim Allah Teâlâ başka bir âyette de buna benzer şöyle buyurur: ***"(O), malının kendisini ebedî kılacağını zanneder."*** (el-Hümeze, 104/3)

Bu şekilde hükmetmekle *"Ne kötü (ne yanlış) hüküm veriyorlar!"*

Kâşifî der ki: *Fütûhât*'ta şöyle kayıtlıdır: Acaba günahkârlar, işledikleri günahlar sebebiyle benim mağfiretimi ve herkese şâmil olan rahmetimi geçeceklerini mi zannederler? Bu beğenilmeyen, hoşa gitmeyen bir hükümdür. Çünkü rahmetim, onların gazabı gerektiren günahlarını geçmiştir.

Günahın sayılamayacak kadar çok olsa da
Allahu Teâlâ "Rahmetim gazabımı geçmiştir" buyurmuştur.

مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللّٰهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍ ۚ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٥﴾

5. Kim Allah'a kavuşmayı umuyorsa, bilsin ki Allah'ın tayin ettiği o vakit elbet gelecektir. O, her şeyi işiten ve bilendir.

“Kim Allah’a kavuşmayı umuyorsa,”

“Ummak” fiili, sevinmeyi gerektiren bir zannı ifâde eder. “Korku” ile tefsir edilip açıklanmasının sebebi, bu iki kelimenin birlikte kullanılması, birinin diğerinden ayrı düşünülmeyip birbirlerinin mütelâzimi olmasıdır. “Allah’a kavuşmak” ile kıyâmet günü ve Allah’a dönüş kasdedilir.

Yani, her kim sevap ve cezâ ile karşılaşacağını bekler ve umarsa; sevaba ve güzel sonuca götüren amelleri işlemek ve kötü azâba sebep olanlardan da kaçınmak suretiyle, sırf kendi irade ve ihtiyarıyla Allah’ın bu belirli süresine, yâni kıyamet gününe hazırlansın.

“Bilsin ki Allah’ın tayin ettiği o vakit elbet gelecektir.”

“Ecel”, müddet ve süre mânâsına gelir. Her hangi bir iş için tâyin edilen uzun bir zamanın sonunu ifâde eder. Bazen bu zaman diliminin tamamı için de aynı kelime kullanılmıştır. Dolayısıyla Allah Teâlâ’nın kıyâmet günü için belirlediği süre ise mutlaka gelecektir, demektir.

Çünkü zamanın cüzleri dâimî bir kesilme ve sona erme üzerine kurulmuştur. Onun için belirlenmiş vakit mutlaka gelir. Vaktin gelişi ya da getirilişi ise likâyı (Allah’a kavuşmayı) ve cezâyı (amellerinin karşılığını görmeyi) kaçınılmaz kılar.

“O, her şeyi işiten ve bilendir.” O Allah, kullarının sözlerini işitendir, görünen ve görünmeyen bütün amellerini bilendir. Hiç bir şey O’ndan kaçmaz. Onun için siz bu zaman gelmeden önce amel etmede acele davranın.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: Sevab kazanmayı uman, azâbı gerektiren amellerden kaçar ve mücâhedelere sarılır. Zîrâ mücâhedeler müşâhedelere sebep olur. Ömrünü bize kavuşma arzu ve ümidiyle geçirene, biz de cemâlimize bakma yolunu açarız.

Bir gözün himmeti ne büyüktür ki;
O seni görmeğe tamah etti.
Yahud da bir göz için kâfîdir;
O’nun seni görmesi...

“O,” Allah, âşıkların feryâdlarını “*işitendir,”* sâdık şefkatlilerin inlemelerini *bilendir.”*

وَمَنْ جَاهَدَ فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾

6. Cihad eden, ancak kendisi için cihad etmiş olur. Şüphesiz Allah, âlemlerden müstağnîdir. (*O'nun hiçbir şeye ihtiyacı yoktur*).

"Cihâd eden," yani, Allah'a ibâdet ve tâatta sabırla nefis mücâhedesinde bulunan, küfür ehline karşı kılıçla cihâd eden ve şeytana karşı onun vesveselerini def ederek mücâhede eden "*ancak kendisi için cihâd etmiş olur.*" Çünkü bu mücâhedenin faydası kendisine döner.

"Mücâhede"; düşmana karşı müdafaada bütün gücü sarfetmektir.

"Şüphesiz Allah, âlemlerden müstağnîdir." Yâni onların itâat ve mücâhedelerine ihtiyacı yoktur. O, bunu onlara bol ecir ve sevâba nâil olmaları için rahmetinden dolayı emretmiştir. Nitekim bir hadîs-i kudsîde Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Ben mahlûkâtı, onlardan bir şey kazanmak için değil, onların benden kazanmaları için yarattım."[159] Dolayısıyla âlemler, her iki dünyada da O'na muhtaçtır. O ise onlardan müstağnîdir, onlara ihtiyacı yoktur.

Şeyh **Sadî** der ki:

O, cinsiyet ve zıtlık töhmetinden berîdir
Saltanatı da insanların ve cinlerin ibâdetine muhtaç değildir
Ululuk da O'na yaraşır, benlik de
Çünkü saltanatı da kadîmdir, zâtı hiçbir şeye muhtaç değildir
Kimse O'nun karşısında eğilmekten ve secdeden müstağni değildir
Kimsenin parmağı O'nun yarattığının üzerinde olamaz.

"Zerrûk" lakâbı ile tanınan **Ebü'l-Abbâs**, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*'nde der ki: *"el-Ğanî"* ismi; Allah Teâlâ'nın zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde hiç bir şeye muhtaç olmadığını ifâde eder. Zira O'na bir bozulma ve bir âfet ârız olmaz. Kim Allah'ın "Ğanî" olduğunu bilirse, O'nun dışındaki her şeyden müstağnî olur; her işinde O'na başvurur ve artık bütün işlerinde O'na ihtiyaç duyar. Bu isimle Allah'a yaklaşmak O'na ihtiyaç izhârına bağlıdır; O'na muhtaç olmak ise devamlı ve ebedîdir. **Ebû Hafs**'a; "Fakir, Mevlâ'sına ne ile kavuşur?" diye soruldu. O da; "Ğanî'ye ancak fakr hâli ile kavuşulur" dedi.

Ebü'l-Abbâs Zerrûk der ki: Kul, Allah'a fakr (fakirlik duygusu) ile ulaşır ve hatta fakr hâlinden de tecrid olmuş bir şekilde kavuşur. Ancak bu şekilde kul, Allah'a gerçekten muhtaç olmuş olur; aksi takdirde o, fakirliğe ihtiyaç duymuş olur ki bu da Allah'a tam olarak muhtaç olmaya bir engel teşkil eder. Bu yüzden **İbn Meşiş** (r.h.), **Şeyh Ebü'l-Hasen**'e demiştir ki: Şayet O'na "fakr"ın hakîkatine ermeden ulaşırsan, en büyük putla ulaşmış olursun. Kul, fakrın hakikatine ulaşmakla gerçekte Allah'tan başkasına muhtaç olmadığını idrak etmiş ve mâsivâdan gerçek anlamda müstağni olmuş olur. Kul, böylece ğani ile, yâni Allah'ın ğınâ vasfıyla ahlaklanmış olur.

Bu ismin husûsiyyeti, zikredilen her şeyde âfiyetin husûle gelmesidir. Kim bir hastalık ve musîbet hâlinde el-Ğanî ismini zikrederse, Allah hastalık ve musibeti o kimseden giderir. Bunda ğınâ sırrı vardır. İsm-i A'zam mânâsı buna ehliyet kazanan kimse içindir.

İhyâ’da der ki: Cum’a namazından sonra şöyle duâ etmek müstehaptır:

اَللّٰهُمَّ يَاغَنِىُّ يَاحَمِيدُ يَامُبْدِىءُ يَامُعِيدُ يَارَحِيمُ يَاوَدُودُ اَغْنِنِى بِحَلاَلِكَ
عَنْ حَرَامِكَ وَبِفَضْلِكَ عَمَّنْ سِوَاكَ

“Ey Ğanî, Ey Hamîd, Ey Mübdi (yoktan yaratan), Ey Muîd (tekrar iâde eden), Ey Rahîm, Ey Vedûd (seven) Allahım! Beni haram kıldığın şeylerden koruyup helâl olarak verdiğin rızıklarınla zengin kıl ve fazlınla da beni Sen’den başkasından müstağnî kıl.”

Denilmiştir ki: Kim bu duâya devam ederse, Allah onu mahlûkâtından müstağnî kılar ve onu umulmadık şekilde rızıklandırır.

. Tirmizî, Zühd 57; İbn Mâce, Fiten 23; Dârimî, Rikâk 67; Müsned, I, 172, 174, 180, 185.

. Aclûnî, I, 343.

. Buhârî, Menâkıb 25; İkrâh 1; Ebû Dâvûd, Cihad 97; Nesâî, Zînet 96, Müsned, V, 110, 111; VI, 395.

. Irâkî, Muğnî, IV, 150.

DÖNÜŞÜNÜZ
ANCAK BANADIR

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّاٰتِهِمْ وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ
اَحْسَنَ الَّذِى كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٧﴾ وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا
وَاِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِى مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا اِلَىَّ
مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِى الصَّالِحِينَ ﴿٩﴾

7. Îman edip iyi işler yapanların *(geçmiş)* kötülüklerini elbette örteriz ve onlara, yaptıklarının daha güzeli ile karşılık veririz.

8. Biz, insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Eğer onlar, seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi *(körü körüne)* bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itâat etme. Dönüşünüz ancak banadır. O zaman size yapmış olduklarınızı haber vereceğim.

9. Îman edip iyi işler yapanları, sâlihler *(zümresi)* içine muhakkak katarız.

"Îman edip iyi işler yapanların (geçmiş) kötülüklerini elbette örteriz." Yani, îmanları sebebiyle küfürlerini, ibâdet ve tâatlarıyla da günahlarını, kötülüklerini her zaman silip örteceğiz.

"Kötülükleri örtmek", sanki onları işlememiş konumuna getirmektir. Bazıları demiştir ki: "Kötülükleri örtmek", iyilik yaparak onu yok etmek ve terettüb eden cezâyı kaldırmak ve terk etmek demektir.

"Ve onlara, yaptıklarının daha güzeli ile karşılık veririz." Sadece güzel amelleri için bire on veya daha fazla karşılık vererek onların amellerini en güzel şekilde mükâfatlandıracağız. Zenginden ihtiyaç sâhibi yoksula bir şey ulaşması âdettendir.

Bize göre amel-i sâlih, Allah'ın emrettiği her şeyi içine alır. Zira amel, O'nun emretmesiyle sâlih olur. Şayet o ameli yasaklamış olsaydı sâlih olmayacaktı. Dolayısıyla salâh ve fesâd, fiilin bizzat kendisinde olan gerekliliklerden değildir.

Mu'tezile der ki: Salâh ve fesâd, fiilin sıfatlarındandır; emir ve nehiy fiile terettüb eder. Doğruluk, fiil olarak sâlih bir amel olduğu için Allah onu emretmiştir. Bize göre ise salâh, fesâd, hasen ve kubh (amelin iyi ve kötü oluşu); emir ve nehiy üzerine terettüb eder. Onlara göre ise emir ve nehiy, hasen ve kubh üzerine terettüb eder (yâni emir ve nehiy, amelin iyi ve kötü oluşuna bağlıdır.)

Bil ki, insanın yaptığı her hayırlı amele, Allah Teâlâ ecir ve sevab verir ve insan Allah'a kavuştuğu zaman bunu Allah'ın yanında bulur. Dolayısıyla yaptığı hayrın

menfaati, görünürde her ne kadar başkasına âid gibi olsa da sonuç itibarıyla kendisine döner.

Sahih-i Müslim'de **Ebû Hüreyre** (r.a)'dan rivâyet edilen bir hadîs-i kudsîde Allah Teâlâ der ki: *"Ey Âdemoğlu! Ben hastalandım, beni ziyaret etmedin." Kul der ki: "Ya Rabbi! Ben, seni nasıl ziyaret edebilirim, sen âlemlerin Rabbisin." Allah Teâlâ buyurur ki: Bilmedin mi? Falan kulum hastlanmıştı da onu ziyaret etmemiştin. Bilmez misin ki, onu ziyâret etseydin, Beni onun yanında bulurdun.*

"Ey Âdemoğlu! Senden yemek istedim, bana yedirmedin." Kul der ki: "Ya Rabbi! Ben sana nasıl yedireyim, sen âlemlerin Rabbisin." Allah Teâlâ buyurur ki: "Bilmiyormusun, falan kulum senden yemek istemişti, sen de ona yedirmemiştin. Bilmedin mi ki, ona yedirseydin onu benim yanımda bulurdun."

"Ey Âdemoğlu! Senden su istedim, bana su vermedin" Kul der ki: "Ya Rabbi! Sana nasıl su verebilirim, sen âlemlerin Rabbisin." Allah Teâlâ buyurur ki: "Benim falan kulum, senden su istemişti, sen de ona vermemiştin. Şayet ona su verseydin, onu benim yanımda bulurdun."[160]

Allah dostlarından biri şöyle anlatır: Hac yolunda idim. Kâfilenin önüne siyah bir yılan çıkmıştı. Yolun enine yatıp ağzını açmış ve insanların yoldan geçmesine mâni oluyordu. Bir su kırbası alıp kılıcımı da kınından çıkararak ön tarafa geçtim. Kırbanın ağzını yılanın ağzına koydum. Yılan suyu içtikten sonra kaybolup gitti. Haccımı tamamlayıp kâfile ile aynı yerden geçerken beni bir uyku bastı. Kafile gitmişti. Ben yapayalnız ve şaşkın bir vaziyette kalmıştım. O anda önümde devemin yanında bir deve durduğunu gördüm. Bana: "Kalk ve üzerime bin!" dedi. Ben de bindim, devemi de (yularından) tuttum. Seher vakti idi. Kafileye yetişince bana üzerinden inmemi işâret etti. Ben: "Seni yaratan Allah için soruyorum, sen kimsin?" dedim. Dedi ki: "Ben, kafilenin önünde, yolun enine yatan o siyah yılanım. Sen benim ihtiyacımı gidermiştin. Şimdi ben de senin ihtiyacını giderdim. İyiliğin karşılığı ancak iyiliktir.

Şeyh **Sâdî** der ki:

İhsanla bir gönlü sevindirmek, huzura erdirmek
Her bir konakta bin rekat namaz kılmaktan yeğdir
Allah dileyip inâyet etmemiş olsa,
Bir kul başkasına nasıl iyilik edebilir?
İnsanda ne gam kalır ne de mutluluk
Bil ki sadece amel kalır, bir de iyi bir ad.

وَوَصَّيْنَا الْاِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًاۜ وَاِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِى مَا لَيْسَ لَكَ
بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَاۜ اِلَىَّ مَرْجِعُكُمْ فَاُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

8. Biz, insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Eğer onlar, seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi *(körü körüne)* bana ortak koşman için zorlarlarsa, onlara itâat etme. Dönüşünüz ancak banadır. O zaman size yapmış olduklarınızı haber vereceğim.

"Biz, insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir." Onlara karşı yumuşak davranmayı ve güzel muâmelede bulunmayı emrettik.

Çünkü "وَصَّى" fiili, mânâ ve tasarruf olarak "emretti" fiili yerinde kullanılır. Ancak emrolunan şeyin faydası hem kendisine emredilene (*memura*) ve hem de başkasına döner. Arapça'da "Amr'ı, Zeyd'e vasiyet ettim" demek, Amr'ı gözetip kollamasını ona emrettim, demektir. Tavsiye, vasiyet anlamına da kullanılır.

Râğıb Isfahânî der ki: "vasiyet"; yapacağı şeyi başkasına tavsiye etmek, nasihat ederek ondan yapmasını talep etmek, demektir.

Biz ona dedik ki: *"Eğer onlar seni.."*

Burada "Biz ona dedik ki..." cümlesi takdir edilmiştir. Şayet "vasiyet ettik" cümlesinin mânâsı, "Ona dedik ki: Onlara iyilik yap" şeklinde olsaydı, burada "kavl" maddesi takdir edilmezdi.

"Hakkında bilgin olmayan bir şeyi (körü körüne) bana ortak koşman için zorlarlarsa" yâni Bana şirk ve ortak koşarsan ya da seninle savaşıp mücadele ederlerse...

"بِهِ" nin takdiri, "بِاُلُوهِيَّتِهِ (Allah'ın ulûhiyyeti konusunda...)" şeklindedir. Yâni muzaf olan "ulûhiyet" kelimesi hazfedilmiş ve yerine muzâfun ileyh olan "hüve" zamiri getirilmiştir.

Âyet-i kerimede "ilmin nefyi" (bilmediğin şey) ile "ilahlığın nefyi"nin (ilâhlığı bilinmeyen şeyin) kasdedilmiş olması, doğruluğu bilinmeyen şeylere tâbi olmanın câiz olmadığını haber vermek içindir. Bâtıl olduğu bilinmeyen durumlarda bu böyle iken, bâtıl oluşu kesin olarak bilinenlere ittibâ etmek nasıldır?

"Onlara itâat etme." Çünkü yaratana mâsiyet işlenen yerde mahlûka itâat edilmez. Nitekim hadîs-i şerifte de böyle vârid olmuştur. Hoca ve kumandan da bu hükme dâhildir. Cenâb-ı Hakk'ın reddettiği mâruf olmayan bir şeyin yapılmasını emrederlerse onlara da bu konuda itâat edilmez.

Rivâyet edildiğine göre; Sa'd b. Mâlik, – ki bu **Sa'd b. Ebî Vakkas** (r.a.)'dır – ilk müslüman olanlardandı (*sâbikûn-i evvelûn*). Müslüman olduğunda – ya da *Tekmile*'deki rivâyete göre hicret edeceği sırada – annesi **Hamne binti Ebî Süfyan b. Ümeyye** ona: "Ey Sa'd! Bu, yeni çıkardığın şey nedir? Dinini terk mi ettin?"; ya da "Güneşin ışığından gölgeye geçmeyeceğim; ölünceye kadar yemeyeceğim ve içmeyeceğim. Sen de benim yüzümden ayıplanacak ve: "Ey annesini öldüren adam!" diye çağrılacaksın" dedi. Annesi dediği gibi üç gün bekledi; açlıktan dolayı yorgun ve halsiz düşmüştü. Sa'd: "Vallahi yüz canın olsa, hepsi teker teker çıksa, ben yine de küfre dönmem. Sen ister ye, ister yeme" dedi.

Annesi, Sa'd'in bu tavrını görünce yemeye başladı. Allah Teâlâ da ona, annesine iyilik ve ihsanda bulunmasını emretti. O annesinin emrini yerine getiriyor, şirk ve günah olmayan hususlarda onun rızâsını gözetiyordu. Annesinin Allah Teâlâ'nın reddettiği ve hoşlanmadığı sözlerine muhâlefet ediyor ve onlardan yüz çeviriyordu.

Şeyh Sa'di der ki:

Akrabada dindarlık ve takvâ hissi yoksa,
Akrabalık sevgisi yerine ilişkiyi kesmen daha iyidir

*Hediyyetü'l-mehdiyyîn'*de der ki: Kişinin kâfir anne-babasının nafakasını temin edip onlara hizmet etmesi ve ziyâretlerinde bulunması gerekir. Şayet kendisini küfre çekmelerinden korkarsa, ziyaret etmeyi terkeder, yerine hanımını gönderir.

Bezzâziye'de nakledildiğine göre, **İbrahim b. Edhem**'e hükümdarın evi soruldu. O da kabristanı gösterdi. Bunun üzerine soran asker onu dövüp başını yaraladı. Sonra onun İbrahim b. Edhem olduğunu anlayınca, af diledi. İbrahim b. Edhem dedi ki: "Ben seni ilk vuruşunda affetmiş ve kendi kendime şöyle demiştim: Allah'a âsî olan zâlim başa vur!"

İmam Gazâlî (r.h.) der ki: Âlimlerin çoğu, şüpheli işlerde ana-babaya itâatin gerekli olduğu görüşündedir. Haram olduğu kesin olan işlerde ise ana-babaya itâat gerekmez. Çünkü şüpheli olanı terketmek bir verâdır, ana-babaya itâat etmek ise farzdır. Nâfile namaz kılarken annesi çağırsa icâbet eder; yâni namazını kesip meselâ "buyur" diyerek ona cevap verir. Fakat babası çağırsa icâbet etmez.

Tahâvî der ki: Nâfile namaz kılan kimseyi ana-babasından birisi onun namazda olduğunu bildiği halde çağırsa, icâbet etmemesinde bir beis yoktur. Fakat bilmiyorsa icâbet eder. Farz namaz kılan kimseyi, ana-babasından birisi çağırsa, namazını bitirmedikçe icâbet etmez. Ancak bir şey için onun yardımını istiyorsa icâbet eder. Çünkü namazı kesmek ancak zarûret hâlinde câizdir. Yine *Bezzâziye*'de nakledildiğine göre, namaz kılan bir kimse tanımadığı bir kimsenin (*ecnebî*), tavandan düşmesinden, ateşin onu yakmasından veya suda boğulmasından korkarsa, namazı farz da olsa yarıda keserek ona icâbet etmesi gerekir. Ve yine bir gayr-i müslim, "Bana İslâm'ı anlat!" dese; veya dirhemleri çalınsa; yahut bir kadın kaçırılsa veya çocuğu öleceğinden korksa ve namaz kılandan yardım istese, ister nafile, ister farz olsun namazı kesip icâbet etmesi gerekir.

*Şerhu't-Tuhfe'*de der ki: Öğleden sonra nafile oruç bozulmaz; ancak ana-babasına isyan varsa bozulur. Gazâ, hac veya ilim talebi sebebiyle ana-babasını terkedemez. Çünkü onlara hizmet daha efdaldir. Haberde şöyle vârid olmuştur: "*Çocuk önce namazdan, sonra ana-baba hakkından hesaba çekilir. Kadın namazdan sonra kocasının onun üzerindeki hakkından sorulur. Köle namazdan sonra mevlâsının onun üzerindeki hakkından sorulur. Eğer iyi cevap verebilirse elli mertebe içerisinde birinden öbürüne geçmiş olur. Aksi halde her yerde bin sene azâb görür. Anne-*

babanın çocuğuna duâsı red olunmaz."[161] Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki: *"Kişinin mahbûbuna (sevdiğine-hanımına) duâsı, anne-babasının dışındakilerine nisbetle daha hayırlıdır."*[162] Nitekim bu bilgiler *el-Makasid'ül-hasene* adlı eserde nakledilmiştir.

Ravzatü'l-ahyâr'da kaydedildiğine göre **Zemahşerî**, âlimlerden birine ayağının ne için kesildiğini sordu: O da dedi ki: Çocukluğumda bir kırlangıç tutmuş ve ayağını bağlamıştım. Elimden kurtulup bir deliğe girdi. Çektim, ayağı koptu. Annem çok üzüldü ve şöyle dedi: "Onun ayağını kestiğin gibi, Allah da senin daha uzun olan ayağını kessin." Sonra ilim talebi için Buhârâ'ya yola çıkınca, binekten düştüm ve ayağım kırıldı. Denilmiştir ki: Yolda şiddetli bir soğuğa yakalandı ve ayağı kayıp düştü. Sonra bir bastona dayanarak yürürdü.

Anne-babaya gereken; sert, haşin ve kötü muâmelede bulunarak çocuğu isyana sevk etmemek; bilakis çocuklarının ana-babasına itâat eden bir evlâd olmasına yardımcı olmaktır. Çocuğun da hayatta iken onlara infak etmesi, meşru işlerde onların emirlerini yerine getirmesi, onlarla iyi ve güzel geçinmesi onlara yapacağı iyilikler (birr) cümlesindendir. Vefatlarından sonra da onlar için sadaka vermesi, cuma günleri kabirlerini ziyâret etmesi, namazlarının peşinde onlar için duâ etmesi, ahid ve vasiyetlerini yerine getirmesi ve benzeri hususlar iyi ve güzel amellerdendir.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: "*Biz insana, ana babasına iyilik etmeyi tavsiye ettik*" ayeti, Hak Teâlâ'ya ta'zîm etmeğe, O'nun şânının yüceliğine, peygamberlerinin üstünlüğüne ve Allah'ın onları aziz kıldığına, meşâyihin kadir ve şereflerini bilmeye ve onlara ikrâm etmeye işâret eder. Çünkü ana-baba hakkına riâyetin emredilmesi, iki sebepten (*mânâ*) dolayıdır:

Birincisi, onlar onun varlık sebebidirler.

İkincisi, onların üzerinde terbiye hakları vardır.

Bu iki mânâ Hak Teâlâ'nın kullarına ihsanında, ana-babasının hakkından daha çoktur ve en mükemmel şekilde mevcuddur. Çünkü ana-babanın hakkı, nefislerinin hazzı ve payı ile karışıktır. Hak Teâlâ'nın hakkı ise böyle bir karışıklıktan berî ve uzaktır. Onlar her ne kadar çocuğun varlık sebebi olsalar da, sebebiyette Hak Teâlâ'nın ve O'nun irâdesinin dışında müstakil değildirler. Çünkü onlar, kendilerini çocuğun varlık sebebi kılmasını dileme ve isteme konusunda Allah'a muhtaçtırlar. Zira çocuk mücerred nikah sebebiyle meydana gelmez, bilakis Allah'ın hibe etmesi ve bağışlamasıyla olur. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: "***Allah, dilediğine kız çocukları ve dilediğine de erkek çocukları bahşeder...***" (eş-Şûra, 42/49) Dolayısıyla çocuğun yaratılışında asıl ve gerçek sebep Allah Teâlâ'dır. O, dilerse ana-babayı sebep kılarak vâsıta ile; dilerse Âdem (a.s.)'ın yaratılışında olduğu gibi vâsıtasız yaratır.

Terbiyeye gelince; onun Allah'a nisbeti hakîkî anlamdadır; çünkü O, her şeyin Rabbi ve mürebbîsidir. Ana-babaya nisbeti ise mecâzîdir. Zira sûrette (görünürde) terbiye ana-babaya, hakîkatta ise Allah'a âiddir. Nitekim rahimde, çocuğu nutfe hâlinden alaka (kan pıhtısı) hâline, sonra mudğa (et parçası) hâline, sonra kemik hâline getirir ve sonra

da ona et giydirir. Sonra da başka bir yaratılışla yaratır. Dolayısıyla Allah'a ibâdet ile O'nun hakkına riâyet edilmesi; ihsân ile ana-baba hakkına riâyetten daha üstün ve daha fazîletlidir. Kula gereken ihlas ile ibâdet ederek bu sorumluluktan kurtulmak ve sonra da ana-babaya iyilik yapmaktır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: "***Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi, ana-babanıza da iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti.***" (el-İsrâ, 17/23)

Peygamber ve şeyhe gelince; bunlardan biri ümmetin, diğeri müridin kalp rahmine; bir nübüvvet nutfesi; diğeri velâdet nutfesi atmak sûretiyle ikinci doğumun sebebi oldular. Bunların terbiyesi, çocuğun kalp rahminden melekût âlemine doğmasını sağlamaktır. Nitekim Peygamber (s.a.) Îsa (a.s.)'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "*Göklerin ve yerin melekutüna ancak iki defa doğan kimse girer*."

Peygamber ve şeyh; çocuğun, ruhlar âleminde (*âlem-i ervâh*) ve en yüce mertebede (*âlâ-yı ılliyyîn*) Allah'a yakınlık (*kurb*) doğumunun sebebi oldular. Ana-baba ise, dünyada (*âlem-i eşbâh*) ve aşağıların aşağısında (*esfel-i sâfilîn*) çocuğun Allah'a uzaklık (*bu'd*) doğumunun sebebi oldular. İşte bu sırdan dolayıdır ki Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur: "*Ben sizin için, babanız yerindeyim.*"[163] Böylece Peygamber (s.a.)'in zevceleri de ümmetinin anneleri oldular. Yine Peygamber (s.a.) buyurdu ki: "*Şeyh, kavmi içinde, ümmeti arasındaki Peygamber gibidir.*"[164]

Allah Teâlâ kuluna çok geniş ihsanlarda bulunduğu için, geçmiş ve gelecekte ona tahsis ettiği minnet ve lütuflarından dolayı, O'nun hukukuna riâyet etmek, anne-baba hukukundan önce gelir; O, buna daha lâyık ve daha fazla hak sâhibidir. İşte bu yüzden devamla buyurdu ki: "*Eğer onlar seni, (gerçekliği) hakkında hiç bir bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için zorlarlarsa (bu hususta) onlara itâat etme.*"

Bu âyetin işârî yorumu şudur: Sâdık mürid ve âşık tâlip, dünyevî mal, mevki ve makamı tamamen terkedip kâmil bir şeyhin, aşk ve sıdkla Allah'a vâsıl olmuş bir delil ve mürşidin irâdesine teslim olduğu zaman, Allah'ın huzuruna varabilmek için bu yolun erleri (*ricâl*) gibi azimeti tercih ederek ve önüne çıkan engelleri aşarak gücü nisbetinde gayret eder. Şayet ana-babası, sıdk ve muhabbete götüren bu yoldan uzak oldukları ve çocuğun hâlini bilmedikleri için onu böyle bir şeyhin sohbetinden ve hakkı talepten vazgeçirmeğe, dünya malına ve makamına yönlendirmeğe çalışıp zamansız bir evliliğe onu teşvik ederlerse, müride gereken bu konularda onlara itâat etmemektir. Çünkü bunlar tamamen vaktinin tağutudur.

Mürîde gereken, tağutu inkâr ederek hiçbir zaman kopmayan sağlam kulpa (*urvetü'l-vüskâ*) tutunmak için Allah'a îman etmektir. Burada anne-baba hem çocuğun ve hem de kendi nefislerinin hâlini bilmedikleri için, onu Allah'a ortak koşmaya (*şirke*) zorlamaktadır. O ise hâlis olarak Allah'a kulluk yapma sorumluluğunu yerine getirmek istemektedir. Zira Rabbi, kendisinden başkasına tapmamakla; dünya, âhiret ve içindekiler için ibâdet etmemekle hükmetmiştir. Ana-baba ise nefis ve hevaya tapanlardan, çocuğunu da Allah'tan başkasına tapmağa dâvet edenlerden olduklarını bilmemektedirler. Yine müride gereken bu konuda onlara itâat etmemektir. Fakat

Rabbinin hükmettiği ibâdet sorumluluğunu yerine getirinceye kadar, onların taleplerini yumuşak bir üslupla reddetmeli; şiddet göstererek onları azarlamamalıdır. Sonra ana-babasına iyilik yapmalı, onların sözlerine kulak vermeli, Allah'ın kesin olarak yasakladığı hususların dışında ana-babasına itâat etmelidir.

Sonra Allah Teâlâ tehdidkâr bir üslupla herkesin dönüşünün kendisine olduğunu beyan buyurdu: *"Dönüşünüz ancak banadır."* Yâni sizden îman edenlerin de, Allah'a ortak koşanların da, ana-babasına iyilik yapanların ya da âsî olanların da varacağı dönüş yeri banadır.

Ey ana-baba ve oğul! Sonra hepinizin dönüşü banadır; yaptığınız şeyleri – gerek Allah'a ihlasla ibâdet ve kulluk edenlerin, gerekse hevaya tapanların cezâlarını yâni amellerinin karşılığını – size haber vereceğim.

Daha önce de Allah Teâlâ "hevâ'ya tapanların dönüş yerinin hâviye (*cehennem*) olduğunu" söylemişti.

"O zaman size yapmış olduklarınızı haber vereceğim."

"Haber vermek" fiili ile "ortaya koymak" anlamı kasdedilmiştir; çünkü bu iki fiil arasında -her ikisi de ilmin sebebi olması yönünden- bir ilişki ve bir yakınlık vardır. Yani, sizi bütün mahlûkâtın huzuruna çıkaracağım; dünyada ısrarla yapmakta olduğunuz şeyleri size haber vereceğim. Lâyık olan cezâyı da peşinden vereceğim.

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِى الصَّالِحِينَ ﴿٩﴾

9. Îman edip iyi işler yapanları, sâlihler *(zümresi)* içine muhakkak katarız.

"Îman edip iyi işler" sâlih amel *"yapanları,"* salâh ve takvâda zirveye ulaşan ehl-i kemal arasına,*" sâlihler (zümresi) içine muhakkak katarız."* ve onlarla beraber haşrederiz. Onlar; peygamberler, veliler ve gönülleri ve iç âlemleri Allah ile beraber olup salâh ve takvâ üzere yaşayan herkestir. Salâhta kemâle ulaşmak; müminlerin derecelerinin sonu, peygamberlerin ve rasûllerin arzu ve isteklerinin son noktasıdır.

Hakk'a muhabbetle îman edenleri, Allah'a yolculuk (*seyr*) ve O'nun hazret-i celâline vuslat için sâlih amel işleyenleri de "salihler"e katacağız. İlâhî inâyet cezbeleriyle onları da peygamberlerin ve velîlerin makamlarına dâhil edeceğiz.

İnşâallah buradaki inceliği anlar ve buna îman edersin.

. Müslim, Birr 43.
. Münâvî, III, 89.
. Bk. Sehâvî, s. 223.

. Ebû Dâvûd, Tahâret 4; Nesâî, Tahâret 35; İbn Mâce, Tâharet 16; Müsned, II, 247, 250.

. Münâvî, IV, 186; Aclûnî, II, 22.

ALLAH KÂLBDEKİNİ EN İYİ BİLEN DEĞİL MİDİR?

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ فَاِذَٓا اُوذِيَ فِي اللّٰهِ جَعَلَ فِتْنَةَ النَّاسِ
كَعَذَابِ اللّٰهِ وَلَئِنْ جَٓاءَ نَصْرٌ مِنْ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ اِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ اَوَلَيْسَ
اللّٰهُ بِاَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾ وَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا
وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ ﴿١١﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّبِعُوا
سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ وَمَا هُمْ بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ مِنْ
شَيْءٍ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٢﴾ وَلَيَحْمِلُنَّ اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالًا مَعَ اَثْقَالِهِمْ
وَلَيُسْـَٔلُنَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣﴾

10. İnsanlardan kimi vardır ki: "Allah'a inandık" der; fakat Allah uğrunda eziyete uğratıldığı zaman, insanların işkencesini Allah'ın azâbı gibi tutar. Halbuki Rabbinden bir nusret gelecek olsa, mutlaka, "Doğrusu biz de sizinle beraberdik" derler. İyi de, Allah, herkesin kalbindekileri en iyi bilen değil midir?

11. Allah, elbette *(O'na gönülden)* îman edenleri de bilir, iki yüzlüleri de bilir *(ortaya çıkaracaktır)*.

12. Kâfirler, îman edenlere: Bizim yolumuza uyun, sizin günahlarınızı biz yüklenelim, derler. Halbuki onların hiçbir günahını yüklenecek değillerdir. Gerçekte onlar, kesinlikle yalan söylemektedirler.

13. *(Fakat gerçek şu ki)* elbette kendi yüklerini *(veballerini)*, kendi yükleriyle birlikte nice yükleri taşıyacaklar ve uydurup durdukları şeylerden kıyamet günü mutlaka sorguya çekileceklerdir.

"İnsanlardan kimi vardır ki..." ifâdesi, ihtivâ ettiği mânâ (*mazmûn*) itibârıyla mübtedâdır. "İnsanlardan kimi, bir kısmı" takdirindedir. Haberi, *"Allah'a inandık" der,* cümlesidir.

"Fakat Allah uğrunda eziyete uğratıldığı zaman," yâni kâfirler, onlara îmanlarından dolayı azâb ve işkence ettikleri zaman... demektir.

"اُوذِيَ (ûziye)" fiili "آذَى (êzâ)" fiilinin meçhulüdür. Bu fiilin mastarı, "اَلْإِيذَاءُ (îzâ)"şeklinde değil, "اَلْأَذَى وَالْأَذِيَّةُ (eziyet ve ezâ)" şeklindedir. Nitekim *el-Kâmûs*'ta da bu şekilde kaydedilmiştir. "Eziyet", insanın nefsine, bedenine veya âile efrâdına dünya

ve âhireti ile ilgili gelen zararlardır.

"İnsanların işkencesini, Allah'ın" âhiretteki acıklı ve şiddetli *"azâbı gibi tutar."*

"Fitne", imtihan etmek, denemek mânâsına gelir. Altının iyisini kötüsünden ayırmak için ateşe atınca: "فَتَنْتُ الذَّهَبَ (altını denedim)" dersin. Bu kelime mutlak olarak "meşakkat" mânâsında kullanılmıştır. Çünkü meşakkat, kalb tasfiyesinin sebebidir.

"Allah'ın âhiretteki şiddetli azâbı gibi" görmesinin sebebi, beşeriyet korkusunun bu kimseyi istîlâ etmiş olmasından dolayıdır. Çünkü Allah korkusunun (*haşyetullah*) himâyesinde olmayan kimseyi mahlûkat korkusu sarar. Ona göre iki azâb eşittir. Şu anda dünya azâbından korkar; kesilmeyen ve devamlı olan âhiret azâbını ihmâl eder; sonunda Allah korusun dinden çıkar. Şayet o, Allah'ın azâbının şiddetini ve bu azâbın yanında insanların işkencesinin bir kıymeti olmadığını bilseydi, vücudu parça parça edilse bile dininden dönmezdi. Hadis-i şerifte buyrulmuştur ki: *"Kim Allah'tan korkarsa, Allah her şeyi ondan korkutur. Kim de Allah'dan korkmazsa, Allah onu her şeyden korkutur."*[165]

Bâzıları demiştir ki: İnsanların fitnesi, îmandan çevirme sebebi; Allah'ın azâbı ise küfürden çevirme sebebi kılınmıştır. Yani, halkın azap etmesinden korkarak îmanı terk eder. Halbuki Allah Teâlâ'nın azap etmesinden korkarak küfrü terk etmek gerekir.

"Halbuki Rabbinden bir nusret gelecek olsa," yâni mü'minlere bir feth ve ganimet müyesser olsa...

Bu âyet-i kerime medenîdir; Medîne'de inmiştir.

"Mutlaka, "Doğrusu biz de sizinle beraberdik" derler."

Âyetin başındaki "مَنْ" edâtının mânâsı göz önünde bulundurulduğu için fiil "لَيَقُولُنَّ" (derler) şeklinde çoğul gelmiş; yâni fiilin lâm harfi ötüreli okunmuştur. Yukarıda ise lafiz göz önünde tutulduğu için müfred olarak gelmişti.

Yâni onlar, biz sizinle beraberiz; dinde size uyanlardanız. Doayısıyla bizi de ganimete ortak edin, derler.

Bunlar, bir takım zayıf îmanlı müslümanlardı. Kâfirlerden bir ezâya maruz kalınca onlara uyarlar ve bunu da müslümanlardan gizlerlerdi. Allah Teâlâ onların bu davranışını şu âyetle reddetti:

"İyi de, Allah, herkesin kalbindekileri" gizli tuttukları ihlâs ve nifâkı *"en iyi bilen değil midir?"* Tâ ki yapacaklarını yapsınlar; dinden dönme, yaptıklarını gizleme, ganimetten hak iddiâ etme gibi. Acaba âlimlerin sinelerinde ihlâsın saflığından ve nifakın karanlığından her ne varsa herkesten daha iyi bilen Allah Teâlâ değil midir?

وَلَيَعْلَمَنَّ اللّٰهُ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ ﴿١١﴾

11. Allah, elbette *(O'na gönülden)* îman edenleri de bilir, iki yüzlüleri de bilir *(ortaya çıkaracaktır)*.

"Allah, elbette (O'na gönülden) îman edenleri de bilir," ister nifakları kâfirlerin eziyetleriyle ortaya çıksın, isterse çıkmasın *"iki yüzlüleri de bilir (ortaya çıkaracaktır)."* Yâni Allah, îmân ve nifâklarına göre insanların işledikleri amellerinin karşılığını kendilerine verecektir.

Âyet-i kerimede kasdedilen, Allah Teâlâ'nın ilminin imtihanla taalluk etmesidir ki amelin karşılığı (*cezâ*) bunun üzerine binâ edilir. Nitekim bu konu daha önce geçmişti. Dolayısıyla, kalbe konulan îman ve nifak, belâ ve mihnet zamanlarındaki sarsılma veya sabırla ortaya çıkar. Tıpkı altın ve gümüşün ayarının ateşe atıldığında ortaya çıkması gibi.

İnsan şekil ve görüntüsüyle sakın ola ki yoldan çıkma
Sabır ve tahammül ile insanın cevherini tanımak mümkündür
Eğer cevheri saf değilse, belâdan kaçıp Hakk'a sığınmak istemez
Eğer özü pâk ve arınmış ise, başına gelen belâya sabreder

Âyet-i kerimede, her Müslümanın Allah yolunda ezâlara sabretmesinin gerekliliğine bir tenbih vardır.

Îmanın hakîkati nurdur. Bir müminin kalbine girdiğinde, mahlûkatın ezâsı onu bulunduğu yerden çıkaramaz. Bilakis îman ezâlara sabır ve Allah'a tevekkül ile ziyadeleşir. Zira o zâtî, aslî ve hakikî bir nurdur; güneş ve ayın nurları gibi sonradan ârız olan şeylerle bulanmaz. Kuşkusuz güneş ve ayın nurları yükseldikçe artar ve kimse onların nurlarını söndürmeye güç getiremez. Yine bu îman nuru, gece parlayan şeffaf taşın ışığı gibidir, sönmeyi kabul etmez; çünkü onun ışığı aslîdir. Mumun ışığı ise söndürülebilir, zira ışığı ârızîdir.

Sonra mihnet ve eziyetler de farklı farklıdır. Kimin mihneti, sıkıntısı ânî bir ölümle insanlardan ayrılmak ya da sevdiği bir insanı, bir yakınını kaybetmek vs. ise bu imtihanın değeri pek azdır. Çoğu insanın imtihandaki durumu böyledir. Kimin ibtilâsı da Allah için ve Allah uğrunda olursa, bunun değeri ve kadri pek büyüktür. Ancak bu gibi kimseler pek azdır.

Mekke kâfirleri Peygamber (s.a.)'e türlü türlü eziyetler ederlerdi; o da sabrederdi. Buyurmuştu ki: *"Benim çektiğim eziyeti hiç bir peygamber çekmemiştir."*[166] Yâni benim tasfiye olduğum gibi hiç bir peygamber tasfiye olmamıştır, demektir. Çünkü ezâ, bâtının tasfiye ve temizliğine sebeptir.

Allah adamının cevheri belada kalma mikdarına göre ortaya çıkar. Kalp aynalarındaki bulanıklılık safvete dönüşür ve temizlenir. Eyyüb (a.s.)'ı hatırlayalım; belâ günleri müddetince nasıl sabır ve tahammül etti de insanlık madeninden kulluk nimetlerinin cevherine nâil oldu. Mekke müşrikleri ashâb-ı kirama ezâ ve cefâ ederlerdi. Her kabile, içlerinden müslüman olanlarına eziyet eder; onları hapsederek, döverek, açlık ve

susuzluğa mâruz bırakarak çeşit çeşit eziyetlerle dinlerinde fitnelere düşürürlerdi. Hatta onlardan biri şiddetli dövülmekten dolayı düzgün oturamazdı. Ebû Cehil ve ona tâbi olanlar, müslümanlara eziyeti teşvik ediyordu.

Ebû Cehil, şerefli ve haysiyetli birinin müslüman olduğunu işitse, hemen yanına gelir ve ona şöyle derdi: "Re'yine yenildin, şerefini ayaklar altına aldın." O kimse tüccar ise ona da şöyle derdi: "Vallahi ticaretin kesada uğradı, malın helâk oldu." Eğer müslüman olan zayıf bir kimse ise ona eziyet ve işkence ederdi; hatta bu yüzden bazı zayıf kimseler dinlerinde fitneye düşer ve tekrar şirke dönerlerdi. Allah cümlemizi muhâfaza buyursun!

Bilâl (r.a), Allah için işkence ve azâba uğrayanlardandı. O "Ahad!, Ahad!" yâni Allah birdir ve ortağı yoktur, sözünden şaşmazdı. İşte îmanlarında kuvvetli ve saâdet ehli müminler dinlerinde sebat edip dünya azap ve işkencesini, âhiret azap ve şiddetine tercih ettiler. Çünkü âhiret azâbı, dünya azâbından kat kat şiddetli ve korkunçtur. Şu dünya ateşi, âhiret ateşinin yetmişte biri kadar sıcaklığa sâhiptir.

Vâsıtî (r.h.) der ki: Peygamberler, Allah dostlarının ileri gelenleri Allah için eziyete katlanırlar. Sabır, ezâ ve horlanma anında en gerekli sıfat ve haldir.

Molla Câmî der ki:

Sözünde duran vefâlı âşık,
Başına kılıç yağsa da dostun sokağından yüzünü çevirmeyendir.

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا وَلْنَحْمِلْ خَطَايَاكُمْ ۖ
وَمَا هُمْ بِحَامِلِينَ مِنْ خَطَايَاهُمْ مِنْ شَيْءٍ ۖ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٢﴾

12. Kâfirler, îman edenlere: Bizim yolumuza uyun, sizin günahlarınızı biz yüklenelim, derler. Halbuki onların hiçbir günahını yüklenecek değillerdir. Gerçekte onlar, kesinlikle yalan söylemektedirler.

"Kâfirler," yâni Mekke kâfirleri, müminleri dinden döndürmek ve saptırmak için *"îman edenlere:"*

"îman edenlere" ifâdesindeki "lâm", tebliğ içindir.

"Bizim yolumuza uyun." Yâni din konusunda bizim yaşamakta olduğumuz yola girin. Yola girme işi "ittibâ" diye tabir edilmiştir. Çünkü tâbi olmak, yürüyen başka bir kimsenin arkasından gitmek anlamına gelir. Burada tutulan yol (*meslek*), yola girenin menzilesine (*sâlik*) indirilmiştir.

"*Sizin günahlarınızı biz yüklenelim,"* şayet hatânız olursa biz üstlenelim ve taşıyalım, *"derler."*

Yani, eğer tekrar dirilmek ve yaptıklarımızdan dolayı sorguya çekilmek, dediğiniz gibi hak ve gerçekse, sizin hatâlarınızı biz taşırız, dediler. Bu cümlenin mânâsı, "öldükten

sonra dirilmek ve muâheze olunmak yoktur, faraza vuku bulsa bile günahlarınızı biz yükleniriz," demektir.

"خَطَايَا (hatâlar)" kelimesi, "اَلْخَطِيئَةُ"nin çoğuludur. O da "اَلْخَطَأُ" kelimesinden türetilmiştir. Yoldan ve istikametten sapmak, mânâsına gelir.

Allah Teâlâ şu âyetle onların bu iddiâlarını reddetmiştir:

"Halbuki onların hiçbir günahını yüklenecek değillerdir."

Bu cümle hâl cümlesidir. Takdiri şöyledir: Halbuki onlar taşımayı tekeffül ettikleri hatâlardan hiç birini taşıyacak halde değildirler.

Cümledeki birinci "مِنْ" tebyin için; ikinci "مِنْ" ise istiğrak içindir ve ziyadedir.

"Gerçekte onlar," vaad ettiklerini yerine getirmeye kâdir olduklarını söyledikleri taşıma işinde *"kesinlikle yalan söylemektedirler."*

وَلَيَحْمِلُنَّ اَثْقَالَهُمْ وَاَثْقَالًا مَعَ اَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْـَٔلُنَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ عَمَّا
كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿١٣﴾

13. ***(Fakat gerçek şu ki)*** **elbette kendi yüklerini** ***(veballerini)*****, kendi yükleriyle birlikte nice yükleri taşıyacaklar ve uydurup durdukları şeylerden kıyamet günü mutlaka sorguya çekileceklerdir.**

"(Fakat gerçek şu ki) elbette" yâni bu sözleri söyleyenler *"kendi yüklerini (veballerini),"* yâni işledikleri günahları "*taşıyacaklar..."*

Bu, kıyamet günündedir.

"أَثْقَالٌ"; "ثِقْلٌ" kelimesinin çoğuludur. "ثِقْلٌ" ve "حِمْلٌ" veznindedir. "الثِقْلُ" ve "الخِفَّةُ" birbirinin mukâbili iki kelimedir. Ölçülen ve tartılan, böylece ağırlığı olan herşeye "ثَقِيلٌ (ağırlık, yük)" denir. Denilir ki: "هُوَ ثَقِيلٌ (O ağır bir yüktür)". Bu kelime asıl olarak cisimlerde kullanılırken sonradan mânâlar için de kullanılır olmuştur. Meselâ; " اَثْقَلَهُ الْغُرْمُ وَالْوِزْرُ (Borç ve günah ona ağır geldi, güç oldu)" denilir.

Râğıb Isfahânî der ki: "yükleri" ifâdesinden maksad, onlara ağır gelen ve sevabtan alıkoyan günahlarıdır.

"Kendi yükleriyle birlikte nice yükleri taşıyacaklar"

"*Nice yükler*" ve günahlardan maksad, onların saptırma günahlarıdır. Dolayısıyla hem kendi sapıklıkları sebebiyle ve hem de başkalarını saptırdıkları için azâb göreceklerdir. Saptırdıkları insanların günahlarından da bir eksilme ve bir noksanlaşma olmayacaktır. Böylece saptıranların günahları sapanların günahlarından bir kat daha fazla olacaktır.

Çünkü kim bir dalâlete çağırır ve bu konuda kendisine uyulursa, ona uyanların bir kat günahı da çağırana yüklenir. Kötü bir çığır açan kimsenin hâli de böyledir. Nitekim hadîs-i şerifte de böyle vârid olmuştur.

Mesnevî'de der ki:

Ey delikanlı, kim kötü bir âdet koyar
İnsanlar da körlüklerinden o yola düşerse
O günahların hepsi onun üzerine toplanır
Çünkü o baştır, ötekilerse kuyruk
"Ve uydurup durdukları şeylerden kıyamet günü mutlaka sorguya çekileceklerdir."

Bu sorguya çekilme; niçin böyle yaptılar, hangi huccet ve delille bu günahı işlediler şeklinde başa vurma (*takrî'*) ve susturma (*tebkît*) suâlidir.

Yâni dünyada uydurdukları yalanlardan ve insanları saptırdıkları uydurma ve bâtıl sözlerinden dolayı kıyâmet gününde sorguya çekileceklerdir. İşte zikredilen başkalarının günahlarını taşıma vaadleri de bu yalanlar cümlesindendir.

Bazı câhil kimselerin bu gibi sözlere daldıkları ve "Sen bunu yap, günahı benim boynuma..." ve benzeri sözler sarfettikleri görülmektedir.

Sonra "günahlar"ın, "yükler" diye tabir edilmesi; bu yükün nihâi bir seviyede olduğunu ifâde etmek içindir.

Şeyh Sa'dî der ki:

Ey oğul, günah yükünün altına girme
Zira yolculuk sırasında hamal olan acze düşer

Yâni hamal, özellikle yeri uzaksa ve yol üzerinde de tümseklikler varsa yükü taşımaktan âciz kalır.

Sonra günahlar, ağırlıkta farklı farklıdırlar. Haberde şöyle vârid olmuştur: "Berî (suçsuz) kimseye ithamda bulunmak, yedi kat gök, yedi kat yer ve mevcûdâtın tamamının ağırlığından daha ağır gelir."

Hatâların bir kısmı varlık ve benlik (*enâniyet*) huylarıdır (Bunlar insanın yaratılışında vardır). Haberde şöyle vârid olmuştur: "*Varlık ve benliğin (enâniyetin) öyle bir günâhtır ki, başka bir günah ona kıyas olunamaz.*"

Bütün hayırlar öyle bir evde toplanmıştır ki
O evin anahtarı tevâzudan başka bir şey değildir
Kötülükler de buna kıyasla bir evde toplanmıştır
Onun da anahtarı "bizlik" ve "benlik"tir

Başkasını saptırmanın, küfür ve günahlara sevketmenin azâbı daha şiddetlidir. Yine başkasının kabiliyetini bozma, onu inkâra çekme ve hak yoluna girmesine mâni olmanın

azâbı da böyledir. Bu gibi ifsadlar zinâdan daha şiddetlidir. Çünkü zinâda babasız kalmak suretiyle sûrî çocuğun helâki vardır. İfsadda ise feyizsiz kalmak suretiyle mânâ çocuğunun helâki söz konusudur. Mânâ fesâdı, sûrî fesaddan daha şiddetlidir.

Âyet-i kerimede ilhâd ve dâvâ ehlinin ve bunlara tâbî olanların hâline işâret vardır; bunların fesad, salâh, bakâ ve helâkta olanlarının arasında bir fark yoktur. Ya Rabbi, bizleri dosdoğru yolda sâbit olanlardan kıl...

. Benzer hadis için bkzBeyhakî, Şuabü'l-Îman I, 540, Hadis no: 972

. Münâvî, V, 430.

SİZ ALLAH'I
ÂCİZ BIRAKAMAZSINIZ

وَلَقَدْ اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِه۪ فَلَبِثَ ف۪يهِمْ اَلْفَ سَنَةٍ اِلَّا خَمْس۪ينَ
عَامًاۜ فَاَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٤﴾ فَاَنْجَيْنَاهُ وَاَصْحَابَ
السَّف۪ينَةِ وَجَعَلْنَاهَٓا اٰيَةً لِلْعَالَم۪ينَ ﴿١٥﴾ وَاِبْرٰه۪يمَ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا
اللّٰهَ وَاتَّقُوهُۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾ اِنَّمَا تَعْبُدُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ اِفْكًاۜ اِنَّ الَّذ۪ينَ تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ
لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا عِنْدَ اللّٰهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا
لَهُۜ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَاِنْ تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ اُمَمٌ مِنْ قَبْلِكُمْۜ
وَمَا عَلَى الرَّسُولِ اِلَّا الْبَلَاغُ الْمُب۪ينُ ﴿١٨﴾ اَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ
اللّٰهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُع۪يدُهُۜ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَس۪يرٌ ﴿١٩﴾ قُلْ س۪يرُوا فِي
الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ بَدَاَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللّٰهُ يُنْشِئُ النَّشْاَةَ الْاٰخِرَةَۜ اِنَّ
اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌۚ ﴿٢٠﴾ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَٓاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَٓاءُۚ
وَاِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴿٢١﴾ وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُعْجِز۪ينَ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَٓاءِۘ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَص۪يرٍ ﴿٢٢﴾

14. Andolsun ki biz Nuh'u kendi kavmine gönderdik de o bin yıldan elli yıl eksik bir süre onların arasında kaldı. Sonunda onlar zulümlerini sürdürürken tufan kendilerini yakalayıverdi.

15. Fakat biz onu ve gemidekileri kurtardık ve bunu âlemlere bir ibret yaptık.

16. İbrahim'i de gönderdik. O kavmine şöyle demişti: Allah'a kulluk edin. O'na karşı gelmekten sakının. Eğer bilmiş olsanız bu sizin için daha hayırlıdır.

17. Siz Allah'ı bırakıp birtakım putlara tapıyor, asılsız sözler uyduruyorsunuz. Bilmelisiniz ki, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, size rızık veremezler. O halde rızkı Allah katında arayın. O'na kulluk edin ve O'na şükredin. Ancak O'na döndürüleceksiniz.

18. Eğer *(size tebliğ edileni)* yalan sayarsanız, bilin ki sizden önceki birçok milletler de *(kendilerine tebliğ edileni)* yalan saymışlardır. Peygamber'e düşen, yalnız açık bir tebliğdir.

19. Allah'ın, yaratılanı ilk baştan nasıl yarattığını, *(ölümden)* sonra bunu*(nasıl)* tekrarladığını görmediler mi? Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır.

20. De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da, Allah ilk baştan nasıl yaratmış bir bakın.

İşte Allah bundan sonra *(aynı şekilde)* âhiret hayatını da yaratacaktır. Gerçekten Allah her şeye kadirdir.

21. O, dilediğine azâb eder, dilediğini esirger. Ancak O'na döndürüleceksiniz.

22. Siz ne yeryüzünde ne de gökte *(Allah'ı)* âciz bırakamazsınız. Allah'tan başka bir dost ve yardımcı da bulamazsınız.

Ey Muhammed! *"Andolsun ki biz"* seni göndermemizden önce tevhîde ve hak yola dâvet etmesi için "*Nûh'u kendi kavmine gönderdik de..."*

Nuh (a.s.)'ın ismini, **Süheylî**, *Kitâbü't-ta'rîf*'te "Abdulgaffâr"; **Ebu'l-Leys**, *Bostan*'da "eş-Şâkir" olarak zikretmiştir. "Nuh" diye isimlendirilmesinin sebebi, Allah korkusundan çok âh u vâh edip ağlaması sebebiyledir. Çünkü o, Âdem (a.s.)'ın yeryüzüne indirilmesinden 1642 sene sonra doğmuş ve 40 yaşında peygamber olarak gönderilmiştir.

Nuh (a.s.)'ın kavmi o asırdaki bütün dünya halkıdır. Bizim Peygamberimiz (s.a.)'in peygamberliğinin umûmî ve genel oluşu ile Nuh (a.s.)'ın peygamberliğinin umûmî oluşu arasındaki fark şudur: Bizim Peygamberimiz kendi zamanındaki insanlara ve kendisinden sonra kıyâmete kadar gelecek bütün insanlara peygamber olarak gönderilmiştir. Nuh (a.s.) ise sadece kendi zamanındaki bütün insanlara peygamber olarak gönderilmiştir; risaleti sonraki asırları kapsamamaktadır. Nitekim *İnsanü'l-uyûn'*da bu şekilde kaydedilmiştir.

Nuh (a.s.) puta tapan insanlara gönderilen ilk peygamberdir. Çünkü ilk defa puta tapıcılık onun kavminde ortaya çıkmıştır. Allah Teâlâ da onları bu küfür ve şirk hâlinden nehyetmek için Nuh (a.s.)'ı göndermiştir. Ve yine o, uzak ve yakın bütün akrabalara gönderilen ilk peygamberdir. Âdem (a.s.) ise, Allah'ın, kendi evlâdlarına îmanı ve şeriatı ta'lim etmesi için gönderdiği ilk Rasûlü'dür. Nuh (a.s.) küçük babamızdır. *Fethu'r-Rahman'*da kaydedildiğine göre kabri, Şam diyarında ve Kerk denilen yerdedir.

Nuh (a.s.), peygamber olarak gönderildikten sonra *"o bin yıldan elli yıl eksik bir süre onların arasında kaldı."*

"Bir yerde kalmak", "ikamet etmek" demektir. *"Elf"* mâlum olan "bin" sayısının ismidir. Bu şekilde adlandırılmasının sebebi; ondaki sayılar, birbirlerine uyumlu sayı gruplarından oluşur. Çünkü sayılar dört kısımdır: Birler, onlar, yüzler, binler. Bine ulaşınca hepsi kaynaşmış ve tamamlanmış olur. Sonrası tekrardan ibârettir.

Bâzıları demiştir ki: Bin rakamı da bundandır; yâni Nuh (a.s.)'ın bekleme süresindendir. Çünkü o, nazmın başıdır. "Sene" kelimesinin aslı "سَنْهَةٌ"dir. Bu, Arapların "سَانَهْتُ فُلَانًا (Falan ile seneden seneye muâmele yaptım)" sözünden alınmıştır. Yine denilmiştir ki bu kelimenin aslı vavlıdır. Çünkü Araplar onu "سَنَوَاتٌ (seneler)" şeklinde çoğul yaparlar. Sonundaki "hâ" ise vakıf içindir. "Âmm (yıl)", sene demektir. Ancak çoğu defa "sene" kelimesi; şiddet ve kuraklık yılları için kullanılmıştır. Hatta kuraklığa

"sene" diye tâbir olunur. "Âmm" ise bolluk ve rahatlık yıllarına denilir. İşte âyetin müstesnâ minh'te "sene", müstesnâ'da "âmm" şeklinde kullanılmasında Nuh (a.s.)'ın, kavminin boğulmasından sonra rahat ve huzur içinde altmış yıl daha yaşadığına işâret eder.

Denilmiştir ki: Sene'ye "âmm" denilmesi; güneşin bütün burçlarda dolaşmasından dolayıdır. "اَلْعَوْمُ" lüğatta, yüzmek mânâsınadır. ***"Ne güneş aya yetişebilir, ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzerler."*** (Yasin, 36/40) âyetinin mânâsı da buna delâlet eder.

Âyetin mânâsı şöyledir: Nuh (a.s.), kavmi arasında peygamber olarak 950 sene kaldı. Onları Allah'ın azâbından korkutuyor, onlar ise ona dönüp bakmıyorlardı. 1000 rakamının zikredilmesi, işitenin zihninde müddetin uzunluğunu canlandırmak, kulağında daha fazla tesir bırakmak içindir. Sonra tam sayıyı açıklamak için 50'yi çıkardı. Çünkü kıssanın anlatılmasının amacı, Rasûlullah (s.a.)'i tesellî etmek ve müşriklerin hilelerine karşı ona sebat kazandırmaktır.

Nuh (a.s.) kıssasını aktarmaktan murâd, Efendimiz (s.a.)'i tesellî, kavminden ezâ ve cefâ çekmesini tespit ve tufanı hatırlatarak yalanlayıcıları tehdiddir. Yâni Nuh 950 yıl kavminin cefâsını çekti; kimse ona îman etmiyordu ama o buna rağmen doğru yola dâvet etmeye devam etti.

Ancak ona ***"Zaten onunla beraber pek azı îman etmişti."*** (Hûd,11/40) âyet-i kerimesinde zikredilen az kimse îman etti. Ve nihayet Nuh (a.s.)'a izin verildi ve o da kavminin helâki için duâ etti.

"Sonunda onlar zulümlerini sürdürürken tufan kendilerini yakalayıverdi."

O asırda dünya üzerinde yaşayan bütün inkârcılar suda boğuldu.

Sel, rüzgâr, ölüm, tâun, çiçek hastalığı bolluk ve açlık gibi çokluk ve şiddeti ile etrafı saran ve kuşatan herşeye "tufan" denir. Ancak genellikle su tufanı için kullanılması yaygınlık kazandı. O gün bütün yeryüzünü su kaplamıştı.

Yâni, onlar bu uzun sürede, Hak dâvetçisine kulak verip dinlemeyerek zulüm ve küfürlerinde ısrarla devam ederlerken tufan onları yakalayıverdi.

فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿١٥﴾

15. Fakat biz onu ve gemidekileri kurtardık ve bunu âlemlere bir ibret yaptık.

"Fakat biz onu ve gemidekileri kurtardık"

Nuh'u boğulmaktan ve münkirlerin güçlük ve zorluklarıyla ibtilâdan kurtardık. Ve yine onunla beraber gemiye binen âile efrâdını ve ona tabi olan mü'minleri de kurtardık.

Bunların hepsi erkek-kadın seksen kişiydi.

Kâşîfî der ki: Yâni müminlerden onunla olanlar ve canlılardan/hayvanlardan gemide bulunanların hepsi seksen kişiydi demektir.

Aslında "gemi" kelimesi; "kabuğunu soydu" mânâsına gelen "سَفَنَ" kökünden türetilmiştir. Sanki geminin suyu yararak gitmesi, kabuğu soymaya benzetilmiştir. "Sefîne"; "faîle" vezninde olup ism-i fâil mânâsında kullanılmıştır.

"Ve bunu" yâni bu gemiyi ya da bu kıssayı *"âlemlere"* sonra gelen insanların öğüt almaları için *"bir ibret"* vesilesi ya da Allah'ın kudretine istidlâl edecekleri bir delil, bir âyet *"yaptık."*

Ebü'l-Leys, bu ayetin tefsirinde der ki: Bu gemi, Cûdî dağında, Rasûlullah (s.a.)'in zuhuruna yakın bir zamana kadar kalmıştı. *Fethurrahman*'da kaydedildiğine göre, tufan ile hicret-i Nebeviyye arasında 3974 yıl vardır. Dolayısıyla bu gemi, onu gören ve görmeyenler için bir ibret ve alamet olmuştur. Çünkü görmeyen kimseye de en azından onun haberi ulaşmıştır.

Rivayete göre; Nûh (a.s.), kırk yaşının başında peygamber olarak gönderildi. Kavmini 950 sene Hakk'a dâvet etti. Tufandan sonra 60 sene yaşadı. Ve nihayet insanlar tekrar çoğaldılar ve yayıldılar. *Bostan*'da kaydedildiğine göre bunlar Nuh (a.s.)'ın Hâm, Sâm ve Yâfes adlı evlâdlarındandır. Çünkü gemiden çıktıklarında Nuh (a.s.)'ın evlâdlarının dışındaki insanların hepsi vefat etmişti. Dolayısıyla Nuh (a.s)'ın ömrü 1050 yıla ulaştı. O, peygamberlerin en uzun ömürlü olanıdır. Bunun için ona "Peygamberlerin büyüğü, Rasûllerin şeyhi" denilmiştir. Ve yine Nuh (a.s.), Peygamberimiz (a.s.)'den sonra yerden çıkarılacak ilk kimsedir.

Kâşîfî der ki: Ölüm meleği ruhunu kabzedeceği sırada ona sordu: "Ey ömür itibariyle peygamberlerin en uzun ömürlüsü! Dünyayı nasıl buldun?" Şu cevabı verdi: "İki kapısı olan bir ev gibi buldum dünyayı; birinden girerler diğerinden çıkarlar."

Nuh ve Lokman'ın ömrü kadar ömre sâhip olsan da
Ferman geldiği zaman çekip gidersin
Dünyada yaşayıp gittiğin zamanki süre
Bir gün de olsa bir yıl da olsa birdir

Denildi ki:

Dikkat et! Dünya, ancak bulut gölgesi gibidir.
Bir gün seni gölgelendirir, sonra yok olur.
O sana yönelince aşırı sevince kapılma.
O senden dönüp uzaklaşınca da bağırıp çağırma.

Hasan Basrî demiştir ki: "Kıyamet gününde insanların sevap bakımından en faziletlisi ömrü uzun olan mümindir."

Ubeyd b. Hâlid (r.a.)'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.) iki adamı birbirlerine kardeş yaptı. Bunlardan birisi, Allah yolunda şehid düştü. Diğeri de ondan bir hafta sonra veya o kadar bir zaman sonra vefat etti. Onun cenaze namazını kıldık. Peygamber (s.a.): *"Nasıl duâ ettiniz?"* buyurdu. Onlar da: "Ey Allah'ım onu bağışla ve onu kardeşine kavuştur." dedik. Peygamber (s.a.) buyurdu ki: *"Onun, öbürünün ölümünden sonra kıldığı namaz ve tuttuğu oruç nereye gitti?"* Veya: *"Onun ameli nerede, öbürünün ameli nerede? İkisinin arasında gökle yer arası kadar derece farkı var. Ömrü uzun ve ameli güzel olana müjdeler olsun!"*[167]

Geçmiş ümmetlerde uzun zaman içinde elde edilen feyiz; bu ümmette, fıtri kabiliyetin kemâlinden dolayı kısa zamanda hâsıl olur. Bu nedenle kişinin önceki asırlardakilerin amellerini temennî etmesi gerekmez. Çünkü yetmiş yaş uzun bir ömürdür; yüz yaş ise daha uzundur. Bilakis Allah'ın lütuf ve ihsanıyla, nefs-i emmârenin elinden kurtulmayı temennî etmelidir. Çünkü nefis ıslah olmayınca ömrünün uzun olması, Allah'ın kahrına karşı bir fayda sağlamaz. Onun ıslahı da geminin işâret ettiği gibi şer'î ahkâmı kullanmak iledir. Nitekim gemi, binicisini kurtarır; şerîat da kendisiyle amel edeni kurtarır. O, kıyamet gününde insanları, zâhiriyle cennete götüren, bâtınıyla da kurbiyet ve vuslat yoluna sevkeder. İbâresiyle nûr, işâretiyle sevinç ve sürûrdur. İşâret ehli, mukarrabîn olanlardır. Onlara yakın olmağa çalışanlar da kurtuluşa erenlerdir.

Hâfız der ki:

Hak erlerine dost ol, çünkü Nûh'un gemisinde
Öyle bir toprak var ki tufanı bile bir damlacık su sayar

Dolayısıyla nefsinin tufanına düşen kurtulmak için gayret etsin. Zira sığınak ve kurtuluş ancak O'nadır.

وَاِبْرٰهِيمَ اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَاتَّقُوهُۜ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾

16. İbrahim'i de gönderdik. O kavmine şöyle demişti: Allah'a kulluk edin. O'na karşı gelmekten sakının. Eğer bilmiş olsanız bu sizin için daha hayırlıdır.

"İbrahim", "Nuh" üzerine atfedilmiş olduğu için mensup olarak gelmiştir. Takdiri şöyledir: Ey Muhammed! Seni göndermezden önce *"İbrahim'i de gönderdik. O kavmine şöyle demişti:"*

Bu cümle, mukadder bir "hatırla" fiili ile mansuptur. Yani, sen Mekke halkına İbrâhim'in kavmine söylediği şu sözü hatırlat, demektir. İbrâhim'in kavmi, Bâbil halkıdır, Nemrud da bu kavimdendi.

Sadece *"Allah'a kulluk edin. O'na karşı gelmekten sakının."* O'ndan korkun ve O'na

hiç bir şeyi ortak koşmayın.

İşte Allah'a bu şekilde ibâdet etmeniz ve ondan korkmanız; şu anda içinde bulunduğunuz küfür hâlinden daha hayırlıdır.

"Eğer" hayrı ve şerri "*bilmiş olsanız,"* birini diğerinden ayırabilseniz *"bu sizin için daha hayırlıdır."*

Allah'a ibâdetin dışındaki şeylerde aslâ hayır olmadığı halde, âyet-i kerimede "daha hayırlı" şeklinde ism-i tafdil sigasının kullanılması, onların bâtıl iddiâları itibâriyledir.

إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ اِفْكًاۜ اِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ
مِنْ دُونِ اللّٰهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا عِنْدَ اللّٰهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ
وَاشْكُرُوا لَهُۜ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٧﴾

17. Siz Allah'ı bırakıp birtakım putlara tapıyor, asılsız sözler uyduruyorsunuz. Bilmelisiniz ki, Allah'ı bırakıp da taptıklarınız, size rızık veremezler. O halde rızkı Allah katında arayın. O'na kulluk edin ve O'na şükredin. Ancak O'na döndürüleceksiniz.

"Siz Allah'ı bırakıp bir takım putlara tapıyor,"

"اَوْثَانًا"; " اَلْوَثَنُ (put)" kelimesinin çoğuludur. Müşrikler için yapılmış heykeller olup başkaca bir özelliği yoktur.

Bazıları demiştir ki; Ağaçtan, altından ya da gümüşten insan şeklinde yapılmış, kalıba dökülmüş puta "اَلصَّنَمُ" denir. "اَلْوَثَنُ" ise böyle değildir; o sadece taştan yapılır ve insan şeklinde de değildir.

"Asılsız sözler uyduruyorsunuz."

Rağıb Isfahânî der ki: "اَلْخَلْقُ (yaratma)" kelimesi insanlar için genellikle şu iki mânâda kullanılır: Birincisi takdir etmek, ölçmek, düzeltmek mânâsında; ikincisi, yalan mânâsında.

Keşfü'l-esrâr'da kaydedildiğine göre "خَلَقَ" ve "اِخْتَلَقَ" fiillerinin anlamı, eliyle veya diliyle iftirâ etti, demektir. Putları yontmak, eliyle iftirâya misaldir. Yalanın en kötüsüne "ifk" denir. Buna yalan denilmesinin sebebi, yüzüstü haktan çevrilmiş ve saptırılmış olmasından dolayıdır.

Mânâ şöyledir: Siz onlara "ilâhlar" demekle ve onları Allah katında "şefâatçılar" diye çağırmakla yalan söylüyorsunuz.

Bu onların kötü hallerine bir istidlâldir, çünkü bu sözlerin yalan ve bâtıl oluşu apaçık ortadadır.

Sonra Allah Teâlâ, sözü uzatmanın bir yararı olmayacağı için onların bu kötü hâline istidlâl ederek buyurdu ki:

“Bilmelisiniz ki, Allah’ı bırakıp da taptıklarınız, size rızık veremezler.” Bir şeye muktedir olur ve gücün yeterse “Falan şeye mâlik oldum” dersin. Mûsa (a.s.)’ın: “*Ben, kendimden ve kardeşimden başkasına mâlik olamıyorum*” sözü de bu anlamdadır. Yâni, ancak kendi nefsime ve kardeşim Hârûn’a gücüm yetiyor, demektir.

“O halde rızkı Allah katında arayın,” “رِزْقًا (rizkan)” kelimesi masdardır ve nekre olarak gelmesi azlık (*taklîl*) ifâde etmek içindir. Yani, onlar size rızık olarak herhangi bir şey vermeye güç yetiremezler. Dolayısıyla siz, rızkın tamamını Allah katında arayın. Çünkü rızkı size ulaştırmağa ancak o kâdirdir.

Sadece *“O’na”* ibâdet ve “*kulluk edin ve O’na”* yâni nimetine “*şükredin.”* İbâdetle O’ndan isteyin ve nimete şükürle onu elde tutun ve daha fazlasını celbedin.

İbn Atâ der ki: İbâdet ve tâata yönelmekle rızkı talep edin.

Sehl der ki: Rızkı tevekkülde arayın; kazanmakta değil; çünkü onu kazanmakta aramak avamın yoludur.

“Ancak O’na döndürüleceksiniz” ve öldükten sonra diriltilerek O’nun huzuruna çıkartılacaksınız. Dolayısıyla emrolunduğunuz şeyleri yapın.

وَإِنْ تُكَذِّبُوا فَقَدْ كَذَّبَ أُمَمٌ مِنْ قَبْلِكُمْ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٨﴾

18. Eğer *(size tebliğ edileni)* yalan sayarsanız, bilin ki sizden önceki birçok milletler de *(kendilerine tebliğ edileni)* yalan saymışlardır. Peygamber’e düşen, yalnız açık bir tebliğdir.

“Eğer (size tebliğ edileni)” yâni benim haber verdiğim şeyleri, Allah’a döndürüleceğinizi v.s. “*yalan sayarsanız, bilin ki sizden önceki birçok milletler de (kendilerine tebliğ edileni) yalan saymışlardır.”*

Âyetin ikinci cümlesi, cevabın ta’lîlîdir. Yâni sizin tekzip edip yalanlamanız bana bir zarar vermez. Çünkü sizden önceki ümmetler de peygamberlerini yalanlamışlardı. Bunlar Şît, İdrîs ve Nuh (a.s.)’dır. Onların yalanlamaları peygamberlerine bir zarar vermedi; ancak onlar kendi nefislerine zarar verdiler ve bu sebeple ilâhî azâba uğradılar. İşte sizin de beni yalanlamanız böyledir.

“Peygamber’e düşen,” şek ve şüphe kalmayacak şekilde “*yalnız açık bir tebliğdir.”* Onu tasdik etmek ve yalanlamak ona bir sorumluluk yüklemez. Ben, fazlasıyla tebliğ sorumluluğumu yerine getirdim; bundan sonra beni yalanlamanız asla bana bir zarar vermez. Ve artık herkes kendi ameliyle muâheze olacaktır.

*el-Esiletü’l-mukhıme’*de der ki: “ الْبَلَاغُ(belâğ)” kelimesinin mânâsı, işiten kimse

anlamasa da mânâyı (kasdedilen şeyi) ifâde etmek yoluyla kişiye ilkâ etmek ve haber vermektir. İşte benden; tebliğ etme, duyurma ve anlatma hasıl olmuştur.

Eğer sağır bir kimse Hakk'tan gelen vahye itâat ederse,
Allah Teâlâ fazlından ona bir kulak verir
Hakikati işitmeyen (kâfirlerin) dışında herkese kulak verir.
Onlar balık gibi kökten sağır ve dilsizdi.

Bu âyette, Rasûlullah (s.a.)'i tesellî, onu sabra teşvik ve muhâliflerinin yaptıkları yalanlama ve inkâra karşı onları bundan men edip azarlama vardır. Mümine gereken; itâat, takvâ ve en kuvvetli Melik'in vasiyetini kabul etmektir. Çünkü Allah'a kavuşma gününde takvâ, en hayırlı azık, kurtuluş sebebi ve rızıkların celbedicisi ve toplayıcısıdır. Takvâya götüren sebeplerin en büyüğü tevhiddir. O, îmanın esâsı, cennetlerin anahtarı ve cehennem ateşinin kapayıcısıdır.

Rivâyete göre, **Hz. Ömer** (r.a.), **Hz. Osman** (r.a.)'ın yanından geçti. Osman (r.a.), Ömer (r.a)'ın selâmına karşılık vermedi. **Hz. Ömer** (r.a.), **Hz. Ebu Bekir** (r.a.)'a gelerek bunu şikâyet etti. Ebu Bekr (r.a.), "Belki bir mâzereti vardır" diyerek Osman (r.a.)'a haber gönderdi ve selâmı almayışının sebebini sordu. **Hz. Osman** (r.a.) dedi ki: "Ben, onun sözünü duymadım. Dalgındım; düşünüyordum ki, uzun bir zaman Peygamberimiz (s.a.)'le beraber olduk. Cennetleri açan ve cehennem kapılarını kapayan şeyi ona sormadık." **Hz. Ebu Bekir** (r.a.) dedi ki: "Ben, onu Rasûlullah (s.a.)'e sormuştum. Buyurdu ki: *"Amcam Ebu Talib'e arz ettiğim, ancak kabul etmediği "lâ ilâhe ilallah Muhammedün Rasûlullah" kelimesidir. Zikrullah, tesiri en kuvvetli şeydir. Allah'ı çokça zikredip anın."*

Serî (r.h.) der ki: Çölde bir zenciyle arkadaş oldum. Gördüm ki, her Allah'ı zikredişinde rengi değişiyor ve beyazlaşıyordu. Dedim ki: "Ey Falan! Acaip bir şey görüyorum." Dedi ki: "Ey kardeşim, sen de Allah'ı zikretsen, sıfatın değişir."

Hakîm Tirmizî der ki: Zikrullah, dili taze ve yaş tutar. Kişi, ne zaman zikrullahtan uzaklaşsa, nefis ve şehvetin harâreti onu kaplar. Tökezleyip kurur ve bütün âzâları tâatten uzaklaşır. Kuru ağaç gibi ancak kesilmeye yarar. Tevhid ile şirk ve mâsivâ kirinden tam bir temizlik meydana gelir. Nefis, şeytanla beraber aşağıların aşağısına (*esfel-i sâfilin*) dâvet eder. Allah Teâlâ ise Hz. Peygamber (s.a.)'in lisânıyla yüceler yücesine (*a'lâ-yı ılliyyîn*) dâvet eder ve çağırır. Bütün peygamberler de dâvet etmişler ve putları, şirki, ve dünyayı kötülemişlerdir. Allah'a ibâdeti, tevhidi ve âhireti övüp güzelliklerini insanlara haber vermişlerdir. Eseri görülmeyen, haberi duyulmayan, göz açıp kapamak kadar kısa olan dünya hayatında şükretmeye ve Allah'a itâat etmeye teşvik etmişlerdir.

Akıllı kimse, Hak dâvetine kulak vermeli ve doğru haberi yalanlamamalıdır. Tasdik, kabul ve rızâ ile yüksek derecelere ve büyük rahat ve huzura kavuşmalıdır.

Fânî ve geçici bir rahat için bâkî ve kalıcı olan hayatı verme
Çekeceğin birkaç günlük sıkıntı ile ebedî üzüntüden kurtul!

أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللّٰهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ اِنَّ ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ يَسِيرٌ ﴿١٩﴾

19. Allah'ın, yaratılanı ilk baştan nasıl yarattığını, *(ölümden)* sonra bunu *(nasıl)* tekrarladığını görmediler mi? Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır.

"Allah'ın, yaratılanı ilk baştan nasıl yarattığını, ... görmediler mi?"

Bu âyet-i kerime, İbrâhim (a.s.) kıssasının iki tarafı arasına girmiş bir mu'teriza cümlesidir. Amaç Mekke halkına hatırlatmak ve apaçık delil varken öldükten sonra dirilmeyi (*ba'ş*) yalanlamalarını reddetmektir. "أَوَلَمْ" kelimesinin başındaki hemze, hemze-i inkârî'dir. Yâni onların öldükten sonra dirilmeyi itiraflarını gerektiren ilk yaratılışı görmediklerini red ve inkâr içindir. Vav, mukadder bir cümleye atıf içindir. Mahlûkâtın yaratılışı (*ibdâ'ı*); yokluktan varlığa, sonra da gaybî varlıktan aynî varlığa çıkarılmasıdır.

İmam Gazâlî (r.h.) der ki: Yaratmanın (*îcâd*) daha önce benzeri geçmemişse, buna "ibdâ" denir. Benzeri geçmişse, buna da "iâde" denir. Allah Teâlâ, insanı ilk olarak yarattı, sonra da onu iâde edecek, yâni tekrar döndürecek, yokluktan varlığa çevirecek ve onları toplayacaktır. Bütün her şey O'ndan zuhûr etti ve yine O'na iâde olunacaktır.

Âyetin mânâsı şudur: Mekkeliler ve Kureyş kâfirleri bakmadılar mı? Allah'ın, mahlûkatı, maddeli ve maddesiz olarak nasıl yarattığını açık ve zâhir bir görüşle, herkesçe malûm ve cârî bir bilgi ile bilmediler ve görmediler mi? Yâni bildiler ve gördüler, demektir.

Sonra Allah Teâlâ'ın *"(ölümden) sonra bunu (nasıl) tekrarladığını"* yâni iâde edip tekrar varlık sahnesine çıkardığını *"görmediler mi?"*

Bu cümle "يُبْدِئُ" üzerine değil de "أَوَلَمْ يَرَوْا" ile başlayan cümle üzerine matuftur. Çünkü "يُعِيدُهُ" kelimesinde görme vukû bulmamıştır. Burada Allah Teâlâ, mahlûkâtı ilk defa yaratmaya (*ibdâ*) kıyas ederek tekrar iâde edeceğini haber vermektedir.

Bu cümlenin "يُبْدِئُ" cümlesi üzerine atfedilmesi de câiz görülmüştür. Ancak bu, "tekrarlama"nın "inşâ" mânâsına te'vili suretiyledir. (Lûgatte "iâde", geri döndürmek, meydana getirmek, tekrar getirmek; "inşâ" ise yetiştirmek, çıkarmak, yaptırmak, meydana getirmek anlamlarına gelir.) Bu tıpkı, Allah Teâlâ'nın geçmiş senede inşâ edip bitirdiği, çıkardığı veya yetiştirdiği) bitki, ot, meyva ve diğer şeyleri her yıl tekrar inşâ etmesine benzer. Çünkü bu, öldükten sonra dirilmenin hakîkatına ve vukûuna delâlet eden en açık delillerden sayılmıştır.

Şeyh Sâdî (k.s.) der ki:

Emriyle yokluktan varlık zuhur eder
Ondan gayrı kim yoktan bir şeyi var eder?
Sonra, varlığı yokluğun meçhullerine götürür
Oradan da mahşer meydanına götürür

"Süphesiz bu" iâde işlemi*, "Allah'a göre"* zor değil, "*kolaydır."* Çünkü O'nun işi ve fiili bir takım sebeplere bağlı değildir; yaptığı işte herhangi bir sebebe ihtiyaç duymaz.

قُلْ سِيرُوا فِي الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ بَدَاَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللّٰهُ يُنْشِئُ النَّشْاَةَ
الْاٰخِرَةَۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَد۪يرٌۚ ﴿٢٠﴾

20. De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da, Allah ilk baştan nasıl yaratmış bir bakın. İşte Allah bundan sonra *(aynı şekilde)* âhiret hayatını da yaratacaktır. Gerçekten Allah her şeye kâdirdir.

Ey Muhammed! Öldükten sonra dirilmeyi (*ba's*) inkâr edenlere *"De ki: Yeryüzünde gezip dolaşın da,"* çeşitli memleketlere yolculuklar yapın *"Allah"* mahlûkâtı çokluklarına ve farklı şekil, fiil ve hallerde olmalarına rağmen *"ilk baştan nasıl yaratmış bir bakın."*

"İşte Allah bundan sonra (aynı şekilde) "âhiret hayatını da yaratacaktır."

"نَشَأَ نَشْأَةً (oldu, meydana geldi)" fiili için; "حَيِيَ وَرَبَا وَشَبَّ"; "canlandı", "gelişti", "yetişti" ve "gençleşti" denilir.

Râğıb İsfehânî der ki: "İnşâ"; bir şeyi yaratmak, onu büyütmek ve yetiştirmek demektir. Bu fiil, genellikle canlılar hakkında kullanılır. "Neş'et"; "يُنْشِئُ" fiilinin zevâid harfi (hemze)nin hazfiyle müekked bir masdardır. Aslı "اَلْاِنْشَاءَةُ" şeklindedir. Yahut da âmili hazfedilmiştir. Takdiri şöyledir: Allah inşâ eder; onlar da son yaratılışla tekrar inşâ olurlar (yaratılırlar, canlanırlar).

Bu hazf ve takdirin bir başka âyetteki örneği de şudur: ***"Onu** (Meryem'i) **güzel bir bitki gibi yetiştirdi"*** (Âli İmrân, 3/37). Bu âyet-i kerimenin takdiri şöyledir: "Biz onu bitirdik, o da güzel bir bitki gibi, yetişti."

Âhiret hayatı, ikinci yaratılıştır ki o da kabirlerden kalkma yaratılışıdır.

Bu cümle, "yeryüzünde gezip dolaşın" cümlesine matuftur. Ve "kavl" maddesinin yâni "قُلْ (de ki)" hitabının sahasına dâhildir. "Haber verme"nin "inşâ etme" üzerine atfedilmesi iraptan mahalli olan yerlerde câizdir.

Bu cümlenin "mahlûkâtı ilk kez yarattı" cümlesine atfedilmesi, bakmanın (nazarın)

son yaratılışın inşâsı üzerine henüz vâki olmamış olmasından dolayıdır. Çünkü fikir ve düşünce delil üzerinde cereyan eder, yoksa netice hakkında olmaz. (Yâni sonuç sadece görülür; düşünce ise buna götüren delil üzerinde olur.)

Âyetin mânâsı: Sonra Allah Teâlâ, son yaratılışı yaratır; ikinci hayatı ihyâ eder, diriltir. Yâni şu gördüğünüz ilk yaratılıştan (ibdâ) sonra âhiret hayatını yaratır. Çünkü ibdâ ve iâde, iki farklı inşâ çeşididir ve her biri yokluktan varlığa çıkarma ve îcâd etme husûsiyeti taşırlar.

Sonra Allah kıyamet gününde yeniden yaratarak bu halkı diriltir ve aşikâr eder. Sözün özü şudur: Başlangıçta her şeyin yaratıcısının Allah olduğunu gördünüz ve bildiniz. Öyle ise bu durum Hak Teâlâ'nın mahlûkâtı yeniden diriltebileceğine apaçık bir delildir.

"Gerçekten Allah her şeye kâdirdir." Çünkü kudreti zâtındandır. Bundan dolayı kudretinin bütün mümkün varlıklara nisbeti eşittir; ilk yaratılışa kâdir olduğu gibi aynı şekilde son yaratılışa, inşâya da kâdirdir.

يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَنْ يَشَاءُ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴿٢١﴾

21. O, dilediğine azâb eder, dilediğini esirger. Ancak O'na döndürüleceksiniz.

"O, dilediğine azâb eder" ki onlar inkârcılardır; *dilediğini esirger,"* merhamet eder ki onlar da âhireti tasdik eden müminlerdir.

Âyette "azâb"ın "esirgeme"den önce zikredilmesi, makamın teşvikten (*terğib*) ziyade korkutmaya (*terhib*) daha uygun bir yer olmasından dolayıdır.

"Ancak O'na döndürüleceksiniz." Yani, öldükten sonra diriltilerek O'na döndürüleceksiniz. O size amellerinizin karşılığı olarak azâbla veya rahmetle dilediği şekilde muâmele edecektir.

Kâşîfî der ki: *Keşfü'l-esrâr*'da şöyle yazılıdır: Allah'ın azâbı, adâleti yüzündendir; rahmeti ise fazl ve keremindendir. Kimi dilerse ona adâletiyle muamele eder ve huzurundan sürer. Kime de fazl ve kerem gösterirse, lütfuyla çağırır.

Eğer huzurundan sürersen, adlin yüzünden sürersin
Katına çağıracak olursan, fazlınla çağırırsın
Benim sürmek ve çağırmakla ne işim olabilir?
Çağırsan da, sürsen de senin bileceğin iştir

Zâdü'l-mesîr'de şöyle rivayet edilir: Azap, kötü ve çirkin huy sebebiyle, rahmet ise güzel ahlâk sebebiyledir. Bazılarına göre de dünyaya meyil azap ve onu terk etmek rahmet; hırs azap, kanâat rahmet; bid'ata uymak azap, sünnete tabi olmak rahmet; gönül perişanlığı azap, kalbin dirliği ve topluluğu rahmettir.

İmam Kuşeyrî şöyle buyurmuştur: Azap, Allah'ın kulu kendisine terk etmesi, onu

kayırmaması, rahmet ise Hak Teâlâ’nın kulunun işinde kendisinin mütevellî olmasıdır.

Sen bizim dostumuz, yardımcımız olmazsan, işimiz canlanmaz!...

وَمَٓا اَنْتُمْ بِمُعْجِزٖينَ فِي الْاَرْضِ وَلَا فِي السَّمَٓاءِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ
اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصٖيرٍ ﴿٢٢﴾

22. Siz ne yeryüzünde ne de gökte *(Allah’ı)* âciz bırakamazsınız. Allah’tan başka bir dost ve yardımcı da bulamazsınız.

“Siz ne yeryüzünde ne de gökte (Allah’ı) âciz bırakamazsınız.” Yani, O’nun, sizin üzerinizdeki hüküm ve kazâsına mâni olamazsınız. Yeryüzü geniş olmasına rağmen kaçsanız, göklere çıksanız veya yüksek kalelere sığınsanız da O’nun hüküm ve kazâsı sizi yakalar; kaçmakla kurtulamazsınız; O size yetişir, kazâ ve kaderi üzerinizde cârî olur.

Yerden çıkacak veya gökten inecek belâ ve musibetlere karşı *“Allah’tan başka”* sizi koruyacak “*bir dost ve yardımcı da bulamazsınız.”* Şayet Allah murâd etmişse, üzerinizden bu musîbeti kimse kaldıramayacaktır.

Bazıları demiştir ki: Dost (*veli*); hoşlanılmayan şeyi insandan kaldıran kimsedir. Yardımcı (*nasîr*) ise o şeyin kaldırılmasını emreden kimsedir. Dolayısıyla dost; yardımcıdan daha özeldir. Çünkü dost olmayan kimse de bazen yardım edebilir.

. Ebû Dâvûd, Cihad 27; Nesâî, Cenâiz 77; Müsned, III, 500.

ÎMAN EDEN BİR KAVİM İÇİN İBRETLER VARDIR

وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَلِقَٓائِه۪ٓ اُو۬لٰٓئِكَ يَئِسُوا مِنْ رَحْمَت۪ي وَاُو۬لٰٓئِكَ
لَهُمْ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿٢٣﴾ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِه۪ٓ اِلَّٓا اَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ
اَوْ حَرِّقُوهُ فَاَنْجٰيهُ اللّٰهُ مِنَ النَّارِۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ
﴿٢٤﴾ وَقَالَ اِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْثَانًاۙ مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَاۚ ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًاۘ
وَمَأْوٰيكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِر۪ينَۗ ﴿٢٥﴾ فَاٰمَنَ لَهُ لُوطٌۢ وَقَالَ اِنّ۪ي
مُهَاجِرٌ اِلٰى رَبّ۪يۜ اِنَّهُ هُوَ الْعَز۪يزُ الْحَك۪يمُ ﴿٢٦﴾ وَوَهَبْنَا لَهُٓ اِسْحٰقَ
وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا ف۪ي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ وَاٰتَيْنَاهُ اَجْرَهُ فِي الدُّنْيَاۚ
وَاِنَّهُ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِح۪ينَ ﴿٢٧﴾ وَلُوطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِه۪ٓ اِنَّكُمْ
لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ اَحَدٍ مِنَ الْعَالَم۪ينَ ﴿٢٨﴾ اَئِنَّكُمْ
لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّب۪يلَ وَتَأْتُونَ ف۪ي نَادِيكُمُ الْمُنْكَرَۜ
فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِه۪ٓ اِلَّٓا اَنْ قَالُوا ائْتِنَا بِعَذَابِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتَ مِنَ
الصَّادِق۪ينَ ﴿٢٩﴾ قَالَ رَبِّ انْصُرْن۪ي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِد۪ينَ ﴿٣٠﴾

23. Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenler -işte onlar- benim rahmetimden ümitlerini kesmişlerdir ve onlar için acıklı bir azap vardır.

24. Kavminin *(İbrahim'e)* cevabı ise: "Onu öldürün yahut yakın!" demelerinden ibaret oldu. Ama Allah onu ateşten kurtardı. Doğrusu bunda, îman eden bir kavim için ibretler vardır.

25. *(İbrahim onlara)* dedi ki: Siz, sırf aranızdaki dünya hayatına has muhabbet uğruna Allah'ı bırakıp birtakım putlar edindiniz. Sonra kıyamet günü *(gelip çattığında ise)* birbirinizi tanımazlıktan gelecek ve birbirinize lânet okuyacaksınız. Varacağınız yer cehennemdir ve hiç yardımcınız da yoktur.

26. Bunun üzerine Lût ona îman etti ve *(İbrahim)*: Doğrusu ben Rabbim'e*(emrettiği yere)* hicret ediyorum. Şüphesiz O, mutlak güç ve hikmet sâhibidir, dedi.

27. Ona İshak ve Ya'kub'u bağışladık. Peygamberliği ve kitapları, onun soyundan gelenlere verdik. Ona dünyada mükâfatını verdik. Şüphesiz o, âhirette de sâlihler

***(zümresin)* dendir.**

28. Lût'u da *(gönderdik)*. O, kavmine demişti ki: Gerçekten siz, daha önce hiçbir milletin yapmadığı bir hayâsızlığı yapıyorsunuz!

29. *(Bu ilâhî ikazdan sonra hâla)* siz, ille de erkeklere yaklaşacak, yol kesecek ve toplantılarınızda edepsizlikler yapacak mısınız! Kavminin cevabı ise, şöyle demelerinden ibaret oldu: *(Yaptıklarımızın kötülüğü ve azâba uğrayacağımız konusunda)* doğru söyleyenlerden isen, Allah'ın azâbını getir bize!

30. *(Lût:)* Şu fesatçılar güruhuna karşı bana yardım eyle Rabbim! dedi.

"Allah'ın âyetlerini" yâni kevnî mûcizeleri, Allah'ın zâtına, sıfatlarına ve fiillerine delâlet eden Kur'an ayetlerini ... *"inkâr edenler..."*

Öldükten sonra dirilme (ba's)'ye delâlet eden birinci yaratılış'ı, ve bu hakîkatı (ba's'i) dile getiren âyet-i kerîmeler öncelikle buna dâhildir.

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: "Allah'ın âyetlerini inkâr etmek (*küfretmek*); O âyetleri Allah'ın kudretine istidlâl etmemek, onları başkasına nisbet etmek ve âyetlerde dile getirilen nimeti inkâr etmek anlamına gelir.

"Ve O'na kavuşmayı" dile getiren ayetleri *"inkâr edenler..."*

"Allah'a kavuşmayı inkâr etmek"; Allah'ın huzuruna varmayı, öldükten sonra dirilmeyi, kıyamet saatini, hesabı, cenneti ve cehennemi inkâr etmek ve reddetmek demektir.

"-İşte onlar" yâni Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkârla vasıflanan bu kimseler - *benim rahmetimden ümitlerini kesmişlerdir."*

*el-Müfredât'*da kaydedildiğine göre "yeis"; ümid ve arzunun sona erip kişinin ümitsizliğe düşmesi demektir.

Yâni onlar, kıyamet gününde Allah'ın rahmetinden ümidlerini keserler. Burada mâzî sıygasının kullanılması, bu işin kesinlikle gerçekleşeceğini gösterir. Yahud da dünyada iken, öldükten sonra dirilmeyi ve cezâyı inkâr ederek Allah'ın rahmetinden ümit keserler, demektir.

"Ve onlar" yâni Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr ederek Allah'ın rahmetinden ümit kesen bu kimseler *"için"* bu kötü hallerinden ve vasıflarından dolayı tahammül edilemeyen *"acıklı"* ve şiddetli *" bir azap vardır."*

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: Bil ki Allah'ın kulları hakkındaki rahmetinin tesiri, azâbından daha etkilidir. Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın rahmet sıfatı gazab sıfatından daha çok zikredilmiştir. Hadîs-i şerîfte, *"Rahmetim gazabımı geçmiştir."*[168] buyrulmuştur. Bu rahmet ve gazap sıfatının her ikisi de Allah'ın sıfatıdır. O hâlde biri önce diğeri sonra veya biri fazla diğeri az demek uygun değildir. Çünkü eğer biri fazla diyecek olsan, diğerinin noksan olması lâzım gelir. Şayet biri öncedir diyecek olsan, diğerinin hâdis olması gerekir. Bu durumda bundan murâd, rahmetin tesiridir. Yani,

“benim rahmetimin tesiri” ibaresini “benim gazabımın tesiri” ibaresinden önce zikretti. Kâfirlerin O’nun rahmetinden ümitsizlikleri, Allah’ın gazabının tesiridir. Nitekim Hak Teâlâ şöyle buyurur: “*Onlar rahmetimden ümit keserler*” Müminlerin Allah’ın mağfiretinden ümitvâr olmaları ve rahmetine gönül bağlamaları, Allah’ın rahmetinin tesiridir. Nitekim Allah Teâlâ buyurur: ***“İşte bunlar, Allah’ın rahmetini umabilirler”*** (el-Bakara, 2/218).

O halde mümine gereken Allah’ın rahmetinden ümit kesmemek ve azâbından da emin olmamaktır. Çünkü ümitsizlik de emin olmak da küfürdür. Bilakis o, hem ümid etmeli ve hem de Allah’ın azâbından korkmalıdır.

Kâfirin kalbi ise havf ve recâ (Allah’tan korku ve ümid)den uzaktır. Kul, “havf ve recâ” hâlinden terakkî edince, kendisine “kabz ve bast” hâli ârız olur. Ârifin kabz hâli, mübtedînin havfı gibidir ve yine onun bast hâli de mübtedînin recâsı yerindedir. Aralarındaki fark; havf ve recânın hoşlanılmayan yahut hoşlanılan bir durumla ilgili olması, kabz ve bast hâlinin ise hâl-i hazırdaki bir iş ve durumdan kaynaklanmasıdır. Ârifin kalbine bazan gaybî bir vâridden dolayı kabz hâli galib gelir ve “Benim zilletim, yahûdilerin zilletinden beterdir” der. Âyetteki Allah’ın ilk yaratması (*ibdâ*) ile ilgili kısımda buna işâret vardır. Bazan da bast hâli galib gelir ve “Nerede gökler ve yerler; onları göz kapağımın kirpiği üzerinde taşıyayım” der. Âyetteki Allah’ın tekrar yaratması (*iâde*) ifâdesinde de buna işâret vardır. Rasûlullah (s.a.)’in “*Keşke Muhammed’in Rabbi, Muhammed’i yaratmasaydı*”[169] ve “*Ben, Ademoğlunun efendisiyim*”[170] sözleri de bu kabildendir.

“(Görmediler mi?)” (el-Ankebût, 29/19) âyetinde Allah Teâlâ’nın mahlûkatı ilk defa yaratırken önce yokluktan varlığa, sonra ruhlar âlemine çıkardığına; ruhlar âleminden sûretler âlemine indirdiğine işâret vardır. Melekût âlemini, semâvi yaratıkları (melekleri), gezegenleri, yıldızları, atmosferi, havayı, denizleri, yer küresini; sonra da terkib olunan eşyayı, madenleri, hayvanları geçip aşarak nihâyet varlık âleminin en aşağısına ulaşmıştır. Burası, insana âid şekil ve kalıptır. Nitekim Allah Teâlâ: ***“Sonra da çevirdik aşağıların aşağısına attık”*** (et-Tîn, 95/5) ve insana özel nefha yönelterek ***“Ona ruhumdan üfledim...”*** (el-Hıcr, 15/29) buyurmuştur. Yâni Allah insanı ahsen-i takvim üzere yaratmış ve sonra da aşağıların aşağısına indirmiştir.

İşte yine aynı şekilde Allah Teâlâ insanı inâyet cezbeleriyle bu menzil ve makamları aşarak, uğradığı yerlerde onların husûsiyetlerine takılmaksızın ve menfaatlarından da yararlanmaksızın indiği bu aşağıların aşağısından tekrar onu yüce huzûruna döndürüp çıkarır. Çünkü o, bu menzilleri geçerken onların husûsiyetlerini ve bazı cüzlerini rûhî ve bedenî varlığının olgunlaşmasını tamamlamak için emânet olarak almıştır. Böylece Allah’ın huzurundan uzaklaşmış ve hicâba maruz kalmıştır. “***Geri dön!***” (el-Fecr, 89/28) cezbesiye tekrar ilâhi huzûra dönerken uğradığı her menzilde almış olduğu emânetleri iâde eder. Çünkü emânet, inâyet cezbesinin tasarrufu ile benliksiz yokluğa dönünce geri verilir. İşte “fenâfillâh” denilen hâlin mânâsı da budur.

Molla Camî der ki:

Kevn/âlemin etrafını dolaş, çünkü bu murâd kâbesi
Kevn ü mekânın birkaç merhale ötesindedir

Şeyh Mağribî der ki**:**

Cesed darlığından çıkıp kurtulursan
Padişahın cennetinden başka bir şey sorma

Mesnevî'de der ki:

Cansızlıktan öldüm, bitki oldum; bitkilikten hayvanlığa ulaştım.
Hayvanlıktan ölüp insan oldum. Niye korkayım? Eksildim mi ölmekle?
İnsanlıktan öleyim melekler arasından başım, kanadım yükselsin.
Meleklik ırmağından da geçmeliyim. "Onun zâtı hâriç her şey fânîdir."
Meleklikten kurban olup hayale gelmeyen neyse o olayım.
Sonra yokluk bana erganun gibi "Biz O'na döneriz." der.

et-Te'vilâtü'n-Necmiyye'de kaydedildiğine göre, "*Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkâr edenler*" âyetinde, bazı hak tâliblerine ve sülûk ehline işâret vardır ki, onlar bazı müşâhede makamlarını geçip hakkın eserlerine şâhid olup bazı sırlar da kendilerine keşfolunduktan sonra Allah'ı talep dışında başka şeylere iltifat etmeleri gayretullaha dokunmuş ve bu sebeple onları ibtilâya maruz kılmıştır. Böylece onlar keşiften sonra hicâba uğramışlar, sırf Allah için olma hâlinden (*tecerrüd*) sonra perdelenmişler (*setr*), yükseldikten sonra alçaltılmışlar, yakın olduktan sonra uzaklaştırılmışlar, çağrıldıktan sonra reddolunmuşlardır. Dolayısıyla kemâlden sonra noksanlığa düşmüşler (veya ihsandan sonra mahrum olmuşlar)dır ki, bu hâle düşmekten Allah'a sığınırız.

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِه۪ٓ اِلَّٓا اَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ اَوْ حَرِّقُوهُ فَاَنْجٰيهُ اللّٰهُ مِنَ
النَّارِۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٤﴾

24. Kavminin *(İbrahim'e)* cevabı ise: "Onu öldürün yahut yakın!" demelerinden ibaret oldu. Ama Allah onu ateşten kurtardı. Doğrusu bunda, îman eden bir kavim için ibretler vardır.

Sonunda İbrâhim (a.s.)'ın "*Allah'a kulluk edin. O'na karşı gelmekten sakının*" sözüne "*kavminin (İbrahim'e) cevabı ise*" birbirlerine "*Onu öldürün, yahut yakın! demelerinden ibaret oldu.*"

“Katl (öldürme)”nin asıl anlamı, ölüm (mevt) gibi ruhun bedenden ayrılması ve çıkmasıdır. Ancak bu işi yapanın (üstlenenin) fiili göz önünde tutulduğunda “katl” olarak isimlendirilir. Şayet hayatın bittiğine ve geçtiğine itibar edilirse buna da “mevt” denilir.

“Yahut yakın!” Bu fiil (حَرِّقُوهُ), “اَلتَّحْرِيقُ (tahrîk)”den, yâni tef’îl babından gelmektedir. *“tahrîk”* ve *“ihrâk”* ile *“hark”* arasındaki fark şudur: Birincisi, alevli ateşin yakmasıdır. Bu fiilden istiâre alınarak denilir ki: “Beni kınama ve azarlamasıyla yaktı.” Bir kimse diğerini kınayarak ve azarlayarak ona eziyet edip aşırı gittiği zaman böyle denilir.

İkincisi, alevsiz olarak ateşin vuku bulmasıdır. Ateşin elbisenin içine işleyerek yakmasına da “حُرِقَ الثَّوْبُ بِالدَّقِّ” tabiri kullanılır. Nitekim *el-Müfredât*’da bu şekilde kaydedilmiştir.

Âyette, İbrâhim (a.s.)’ın kavminin sefih ve alçaklığına delil vardır; zira onlar, kendilerine delil getiren kimseye, öldürmekle veya yakmakla karşılık vermişlerdir. İşte ötedenberi delil ve huccete mağlûb olanların âdeti böyledir.

“Ama Allah onu ateşten kurtardı.”

“*Allah onu kurtardı*” cümlesinin başındaki “ف (fâ)” fâ-i fasiha’dır. Yani, onlar İbrahim’i ateşe attılar; Allah da onu onların elinden kurtardı ve ateşi onun için serinlik ve selâmet yeri yaptı.

Rivâyete göre, ateşin harâreti giderildiği için yeryüzünün hiç bir yerinde o gün ateşten faydalanılmamıştır.

“Doğrusu bunda” yâni Allah’ın İbrâhim (a.s)’ı ateşten kurtarmasında, “*îman eden bir kavim için”* hayret verici apaçık âyetler, deliller ve “*ibretler vardır.”* Şöyle ki, Allah Teâlâ İbrâhim (a.s.)’ı ateşin yakmasından korumuştu. O’nu bağladıkları ip yanmış ve hemen peşinden çok büyük olmasına rağmen ateş sönmüş ve o yer gül bahçesine dönmüştü. İşte bunda mü’minler için bir ibret vardır. Çünkü Allah’ın kudretine delâlet eden bu hadiseyi araştıracak, onu düşünecek ve bundan faydalanacak onlardır. Kâfirler ise, bu hâdiselerin eserlerinden faydalanmaktan mahrumdurlar.

Âyette, ruh konumundaki İbrâhim’in, nefs ve sıfatları konumundaki Nemrud’u Allah’a dâvet ettiğine; hevâ, dünya ve mâsivallah’a yönelip ibâdet etmekten onları nehyedip sakındırdığına işâret vardır. Onlar ise, kötü tabiatları ve alçaklıkları sebebiyle ona şöyle cevap vermişlerdir: “Onu, küfür ve şirk kılıcıyla öldürün. Şehevî duygu ve kötü ahlâk ateşini onun için tutuşturun ve onu yakın.” Allah ruh cevherini; şehvet ve kötü ahlâk ateşinin yakmasından kurtarmış, ruhun yaratılışında bulunmayan, ancak Allah’a seyr hâlinde ihtiyacı olan husûsî emânetlerle (vedîa) onu faydalandırmıştır. Bu istifâdeden dolayı, onun bedenini (*kalıp*), aşağıların aşağısına (*esfel-i sâfilin*), yeryüzüne göndermiştir.

❀

وَقَالَ اِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْثَانًاۙ مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِى الْحَيٰوةِ
الدُّنْيَاۚ ثُمَّ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًاۘ
وَمَاْوٰيكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَاصِرٖينَۗ ﴿٢٥﴾

25. ***(İbrahim onlara)*** **dedi ki: Siz, sırf aranızdaki dünya hayatına has muhabbet uğruna Allah'ı bırakıp birtakım putlar edindiniz. Sonra kıyamet günü** ***(gelip çattığında ise)*** **birbirinizi tanımazlıktan gelecek ve birbirinize lânet okuyacaksınız. Varacağınız yer cehennemdir ve hiç yardımcınız da yoktur.**

"(İbrahim onlara) dedi ki: Siz, sırf aranızdaki dünya hayatına has muhabbet uğruna Allah'ı bırakıp birtakım putlar edindiniz." Bu konuda sizin bir huccet ve deliliniz yoktu. Bu, sadece aranızdaki sevgiden, onlara tapmak için toplandığınızda karşılıklı hoş ve güzel muâmelenizden kaynaklanıyordu.

O putlara ibâdet etmekle siz bir topluluk ve birbirinizle dost olmak istersiniz. Böylece birbirinize uyarsınız ve bu sayede de dostlar olursunuz. Müminlerin Allah'a ibâdet ederken birbirlerine muhabbet ve şefkat beslemeleri ve dost olmaları gibidir bu. Ve dünyada olduğu sürece o dostluk bâkîdir.

Dünyadan çıktıktan *"sonra kıyamet günü (gelip çattığında ise)"* işler alt üst olup aranızdaki sevgiler, hoşluk ve güzellikler, buğz ve nefrete dönüşecek, *"birbirinizi tanımazlıktan gelecek ve birbirinize lânet okuyacaksınız."* Yâni birbirinize küfredip taptığınız putları red ve inkâr edeceksiniz. Sizden putlara tapanlar, taptıkları putlara sövüp sayacak; Allah da o putları sizin anlayacağınız şekilde konuşturarak birbirinize lânet edip birbirinizi kötüleyeceksiniz.

"Suht"; kızarak ve öfkelenerek kovmak, uzaklaştırmak ve reddetmek demektir. Bir insanın başka birisine bedduâsı anlamına gelir.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: Nefs, dünya şehvetlerini kullanmanın vebâlini ve cennet şehvetlerinden mahrum kalışının hüsrânını müşâhede edince, dünya şehvetlerine küfredip dünyaya lânet eder. Çünkü bunlar, onun isyan ve şakâvetine sebep olmuşlardı. Karşılık olarak dünya da ona lânet eder. Nitekim Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki; "*Sizden biriniz dünyaya lânet edince, dünya da der ki: Kendisine en âsî olanımıza Allah lânet etsin.*"[171]

"Varacağınız yer cehennemdir ve hiç yardımcınız da yoktur." Yani, hepinizin, putların ve putlara tapanların, tâbîlerin ve metbûların varacakları en son yer ateştir, orada ebedî kalacaklardır. Artık sizi bu ateşten kurtaracak hiçbir yardımcınız da yoktur. Rabbim ise beni, sizin attığınız ateşten kurtarmıştı.

"نَاصِرِينَ", "نَاصِرٌ" kelimesinin çoğuludur; çoğula karşılık çoğul olarak kullanılmıştır. Takdiri şöyledir: Sizin hiçbirinizin asla bir yardımcısı yoktur.

Taştan yapılmış put size kıble olup ona tapmaya başlayınca
Lânet ve körlük size gölgelik oldu
Sizin için Allah'tan hiçbir zaman yardım yoktur
Cennet ve rahmet size haram oldu

فَآمَنَ لَهُ لُوطٌ ۘ وَقَالَ إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي ۖ إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٦﴾

26. Bunun üzerine Lût ona îman etti ve *(İbrahim)*: Doğrusu ben Rabbim'e hicret ediyorum. Şüphesiz O, mutlak güç ve hikmet sâhibidir, dedi.

"Bunun üzerine Lût ona îman etti"

Lût (a.s.), İbrahim (a.s.)'ın kız ya da erkek kardeşinin oğludur.

Buradaki " آمَنَ لَهُ " ile "آمَنَ بِهِ" ifâdelerinin mânâları birbirine yakındır. Ancak "آمَنَ لَهُ" ifâdesinde farklı bir mânâ vardır. Şöyle ki, Lût (a.s.), İbrâhim (a.s.)'ın sadece peygamberliğine ve dâvet ettiği tevhîde inanmakla kalmadı, aynı zamanda onun bütün sözlerini de tasdik etti. Çünkü o, küfürden berî ve uzaktı. Onun hakkında: "Ateşin İbrâhim (a.s.)'ı yakmadığını görünce îmân etti" şeklindeki rivâyetin, bu anlattıklarımıza hamledilmesi gerekir. Ya da ayette "îmân" ile onun yüksek derecesi kasdedilmiş olmalıdır ki, buna ancak himmet ehli olanlar erişebilir. Bu açıdan da Lût (a.s.) O'na îmân edenlerin ilki idi.

İbrâhim (a.s.), Lût'a ve Sâre'ye: *"Doğrusu ben"* kavmimi bırakıp *"Rabbim'e (emrettiği yere) hicret ediyorum"* dedi. Sâre; İbrâhim (a.s.)'ın amcasının kızı ve aynı zamanda zevcesi idi. O da İbrâhim (a.s.)'a îmân etmişti.

"Muhâcir", terk eden, göçüp giden demektir.

Hadiste buyrulmuştur ki: "*Allah, ancak muhâcir olarak anılır, zikredilir.*" Yani, Allah'ı ancak, kalbi dilinden ayrılan, ona uymayan (Allah ile olan) O'nu zikreder, demektir.

el-Müfredât'ta der ki: "Hecr" ve "hicrân"; insanın başkasını terk etmesi ve ondan ayrılması anlamına gelir. Bu; ya bedenle ya dille ya da kalple olur.

Âriflerden biri demiştir ki: "Ben nefsimden ve varlıktan O'na dönüyorum." O'na dönmek; O'nun dışındaki şeylerden tamamıyla ayrılmakla olur. Bir kimsenin kâinattaki herhangi bir şeyle ilgilendiği müddetçe O'na dönmesi sahih olmaz. Ne zaman ki varlık âleminden tamamıyla ayrılır ve herhangi bir şeyle ilişiği kalmaz, o zaman Allah'a dönmesinden söz edilebilir.

Kemal Hocendî der ki:

Kopmadıkça kavuşmak müyesser olmaz

İlk kopuş, her şeyden ayrılmak, bağları kesmektir

“Şüphesiz O, mutlak güç ve hikmet sâhibidir, dedi.” Yani, **ş**üphesiz O Allah, Aziz’dir; işinde gâlib ve üstündür; düşmanlarımın bana tasallut etmesine manî olur. Hakîm’dir, hikmet sâhibidir. Hikmet ve maslahat olan şeyleri yapar. Bana da hâlime en uygun olan şeyleri emreder.

Bir kimseye Allah’a ibâdet etmek bir beldede takdir olunmamışa oradan çıksın ve başka bir beldeye hicret etsin.

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de der ki: O Allah Azîz’dir. O, bir kulunun kendisine vâsıl olmasından yücedir. O’na ancak Allah’ın dışındaki şeyleri (*mâsivâ*) tamamen terk eden ve varlıktan tamamen uzaklaşan kimse vâsıl olabilir ve O’na yaklaşabilir. O Allah Hakîm’dir. Hikmeti gereği, ancak benlik kirinden temizleneni kabul eder. Nitekim Peygamber (s.a.): “*Allah temizdir, ancak temiz olanları kabul eder*”[172] buyurmuştur.

Rivâyete göre, İbrâhim (a.s.), ilk hicret eden kimsedir. Her peygamberin bir hicreti vardır. İbrâhim (a.s.)’ın ise iki hicreti vardır. O, Kûsî’den- burası Kûfe civarında bir köydür- Lût (a.s.) ve Sâre ile birlikte Harran’a hicret etti; oradan da Şam’a gidip Filistin’e yerleşti. Lût (a.s.) ise Sodom’da konakladı ve orada ikâmet etti.

Keşşâf müellifi şöyle nakleder: İbrahim (a.s.) hicret esnâsında yetmiş beş yaşında idi. Bu yaşta iken Allâh Teâlâ ona Sâre’nin hizmetçisi olan Hacer’den İsmail’i verdi. İbrahim yüz yirmi yaşına gelince Hak Teâlâ ona Sâre’den bir evlâd bağışladı. Bununla ilgili olarak Kur’ân-ı Kerîm’de de şöyle buyurur:

وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِى ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ
وَاٰتَيْنَاهُ اَجْرَهُ فِى الدُّنْيَا وَاِنَّهُ فِى الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٢٧﴾

27. Ona İshak ve Ya’kub’u bağışladık. Peygamberliği ve kitapları, onun soyundan gelenlere verdik. Ona dünyada mükâfâtını verdik. Şüphesiz o, âhirette de sâlihler *(zümresin)* dendir.

“Ona” yâni İbrâhim’e, yaşlı ve kısır zevcesi Sâre’den *“İshak’ı ve”* torunu *“Yâkub’u bağışladık.”* İshâk, Hâcer’den olan İsmâil (a.s.)’dan sonra dünyaya geldi. Yâkub ise, oğlunun oğludur, yâni İbrâhim (a.s)’ın torunudur. Bu doğum, İbrâhim (a.s.)’ın zevcesi Sâre, kısır olduğu için doğumdan ümid kesildiği bir zamanda vukû bulmuştu.

Kâdî der ki: Bu yüzden âyette İsmâil (a.s.) zikredilmemiştir. Yâni makam, imtinân makamı (nimeti söyleme ve dile getirme yeri) dir. İshâk ve Yâkub’taki imtinan, zikredilen bu sebepten dolayı daha çoktur.

Rivayete göre, Allah Teâlâ İbrâhim (a.s.)’a dört evlâd ihsan etmişti: Sâre’den İshâk (a.s), Hâcer’den İsmâil (a.s) ve diğer zevcelerinden Medyen ve Medâyin.

“Peygamberliği ve kitapları, onun soyundan” yâni İsmâil’in oğulları ile

İsrâiloğullarından *“gelenlere verdik.”*

İşte bu yüzden onun neslinden pek çok peygamber gelmiştir. Denilmiştir ki: Allah, onun neslinden bin peygamber çıkardı. O, peygamberler ağacı (*şecere*) idi.

Âyetteki “kitab” kelimesiyle kasdedilen cinstir; yâni Tevrat, İncil, Zebûr ve Furkân (Kur’ân)’dır.

Biz de *“Ona”* bize hicret etmesinin “*dünyada mükâfâtını verdik.”* Yani, ona beklemediği bir anda çocuk vermek, mal ve temiz bir nesil ihsan etmek, aralarında peygamberliği devam ettirmek, dünya milletlerinin ona nisbet edilmesi ve âhir zamana kadar insanların ona hayır duâsı etmesi ile onu mukâfâtlandırdık.

Mâverdî şöyle der: Onun dünyadaki ücreti, ziyâfetinin bakâsıdır. Yâni hayatta iken misafirhanesinde dâvet yaygısı serilmişti; aynı şekliyle şimdi de devam etmektedir. Halk ve seçkinler o bereketli sofradan faydalanmaktadır.

Sofrası dünya halkı için serilmiştir
Başa kakılmadan onun nimeti bolca sunulmaktadır

“Şüphesiz o, âhirette de sâlihler (zümresin) dendir.” Yâni, kemâl ve olgunluğa ulaşan kullarımızdandır. Onlar, peygamberler ve onlara tâbi olan müminlerdir.

İbn Atâ (r.h.) der ki: Dünyada ona mârifet ve tevekkül verdik; âhirette de o, âriflerin makamını ümid eden kullarımızdandır. Böylece dünya ve âhiret, âriflerin nasibi olmuş olur. Bu onların, zâhirde şiddet ve zorluklara katlanmaları, bâtında hicret etmeleri vb. halleri iledir.

Bil ki, hicret iki kısımdır: Birincisi, görünürdeki (sûrî) hicrettir. Bunun hükmü Mekke’nin fethiyle son bulmuştur. Peygamber (s.a.): “*Mekke’nin fethinden sonra hicret yoktur*”[173] buyurmuştur.

İkincisi, mânevîdir. Bu da nefis vatanından Allah Teâlâ’ya yürümek, kalb kâbesinin fethi ile onu şirk ve heva putlarından temizlemekle yapılan hicrettir. Bunun hükmü kıyamete kadar geçerli ve devamlıdır. İnsan, nefis vatanından kalb makamına yürüyünce, Allah ona dünya ecri olarak her istediğini verir.

Ebû Saîd Harrâz (r.h.) der ki: Mekke’de üç gün ikâmet ettik, bir şey yemedik. Yanıbaşımızda fakir bir kimse vardı; beraberinde kuru otla örtülü, deriden yapılmış bir su kabı bulunuyordu. Bazen onun beyaz bir un ekmeği yediğini görüyordum. Ona: “Biz senin misafiriniz” dedim. O da: “Evet” dedi. Akşam olunca elini oradaki bir direğe meshetti ve sonra bana iki dirhem uzattı. Biz de o parayla ekmek aldık. Ben: “Sen bu makama nasıl ulaştın?” dedim. Dedi ki: “Ey Ebû Saîd, yaratılması takdir edildiği anda kalbinden çıkan ve ihtiyacına ulaşan bir harfle...”

Sonra bil ki, Allah Teâlâ, İbrâhim (a.s.)’a evlâd bağışlamakla iyilikte bulundu. Anababasına duâ eden sâlih bir evlât, ecir ve sevabı devam eden bir nimettir. Bu, tıpkı dâimî vakıflar, okunması için bağışlanan Kur’ân-ı Kerimler, faydalanılan ağaçlar ve benzeri şeyler bırakmak gibidir. Allah Teâlâ İbrâhim (a.s.)’ın neslinde peygamberliği

devam ettirmekle de ona iyilikte bulunmuştur.

Âyet-i kerime, kişinin neslinde velâyet ehli bir kimsenin bulunmasının dünya ve âhiret saâdetlerinden olduğuna da işâret eder; çünkü onlar peygamberlerin vârisleridir. Zira dünya ve din onlarla ayakta durur; müslümanlar için zâhirî ve mânevî terakkîler, onlar sebebiyle ortaya çıkar; nurlar, mukarrabîn ruhlarının yanına ve a'lâ-yı illîyyine yayılır. Böylece tam bir fahr ve şeref ile umumi bir menfaat hâsıl olur. Onların nesepleri, kan bağıyla meydana gelmişse, bu böyledir. Şayet nesepleri dînî ise, Allah'ın büyük bir nimeti ve lütfu olarak mutlaka temiz evlâd ve torunlar olurlar.

Beyit:

Allah'ın, kullarına nimetleri çoktur.
En üstünü, hayırlı ve sâlih evlâdlardır.

وَلُوطًا اِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ اَحَدٍ
مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾

28. Lût'u da *(gönderdik)*. O, kavmine demişti ki: Gerçekten siz, daha önce hiçbir milletin yapmadığı bir hayâsızlığı yapıyorsunuz!

Ey Muhammed, kavmine hatırlat ki, biz senden önce *"Lût'u da (gönderdik). O,"* kötülükler işleyen "*kavmine demişti ki: Gerçekten siz, daha önce hiçbir milletin yapmadığı bir hayâsızlığı yapıyorsunuz!"* Yani, siz, çirkinlikte haddi aşıyor; son sınıra varan fuhşu işliyor; "fahişe"ye geliyor ve son derece çirkin olan işleri yapıyorsunuz.

Burada, Lût (a.s.)'a sanki şöyle denilmiştir: "Bu şey, ne için aşırı çirkin ve fuhuş olsun?" O da dedi ki: Sizden önce bu çirkinliği hiç kimse işlememiştir. Yani, kötülük ve çirkinlikteki ifrat ve aşırılığından dolayı hiç kimse bunu yapmağa cür'et edememiştir. Ayrıca bu, insan nefsi ve tabiatının da nefret duyduğu şeylerdendir.

Derler ki: Lût kavminden önce, nice asırlar ve nesiller geçmiş olmasına rağmen bir erkek diğer bir erkekle asla cinsî münâsebette (*livâta*) bulunmamıştır.

اَئِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقْطَعُونَ السَّبِيلَ وَتَأْتُونَ فِى نَادِيكُمُ الْمُنْكَرَ
فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ اِلَّا اَنْ قَالُوا ائْتِنَا بِعَذَابِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتَ مِنَ
الصَّادِقِينَ ﴿٢٩﴾

29. *(Bu ilâhî ikazdan sonra hâla)* siz, ille de erkeklere yaklaşacak, yol kesecek ve toplantılarınızda edepsizlikler yapacak mısınız! Kavminin cevabı ise, şöyle demelerinden ibaret oldu: *(Yaptıklarımızın kötülüğü ve azâba uğrayacağımız konusunda)* doğru söyleyenlerden isen, Allah'ın azâbını getir bize!

"(Bu ilâhî ikazdan sonra hâla) siz, ille de erkeklere yaklaşacak, yol kesecek..."

Yâni, hâlâ siz gelip birlikte olmak için erkeklere meyledecek misiniz? Ve siz o çirkin işi yapıyorsunuz!

"Yol kesmek" iki şekilde olur. Birincisi; bununla yürümek ve yola girmek kasdedilir. İkincisi; yoldan gelip geçenlere zarar vermek, onların mallarını gasbetmektir. Çünkü bu da yolcuların yoldan geçmelerine mâni olur.

Âyetin mânâsı: Siz, hâlâ yolculara fuhuş ve zinâyla sarkıntılık ediyorsunuz; onlar da yolunuzdan geçmekten vazgeçiyorlar.

Rivâyete göre, onlar genellikle yabancılara böyle davranırlardı; onları fuhuşa zorlarlar ya da öldürmek ve mallarını soymak suretiyle yollarını keserlerdi. Böyle yapmalarının sebebi, onların kendi memleketlerine girmelerine, meyva ve ürünlerinden istifâde etmelerine engel olmaktı. Yahutta onlar (cinsî münâsebette) ekim mahallini terkedip mahalli olmayan taraftan yaklaşarak neslin üreme yolunu keserlerdi.

"Ve toplantılarınızda" ve topluca sohbetlerinizde, hiç aldırış etmeden "*edepsizlikler"* ve çirkin şeyler "*yapacak mısınız!"*

"اَلنَّادِى", toplantı yerine ve insanların topluca sohbet etmelerine denir. Çünkü "اَلنَّادِى" ve "اَلنَّدِىّ" isimleri, o yerde konuşan insanlar varsa kullanılır. Şayet insanlar kalkıp giderlerse oraya "اَلنَّادِى" denmez.

*Keşfü'l-esrar'*da der ki: "اَلنَّادِى", insanların gece sohbet etmek ve ünsiyet kurmak için toplandıkları yerdir. Çoğulu "اَنْدِيَةٌ" gelir.

Râğıb Isfahânî der ki: Sahih aklın çirkin ve kötü olduğuna hükmettiği, yahutta kötülüğü konusunda tevakkuf edip de şeriatın kötülüğüne hükmettiği şeye "münker" denir.

Burada bazı meseleler vardır: *Birincisi;* meclislerde açıkça cimâ etmek, livâta yapmak ve yellenmektir. Hindlilere göre, yellenmeyi tutmak hastalık; salmak devâdır. Bu nedenle, meclislerinde yellenmeyi tutmazlar ve yelleneni de ayıplamazlardı.

Rivâyete göre, **Muâviye** minberde halka hitap ederken, arkasından bir yel çıktı. Bunun üzerine dedi ki: "Ey insanlar! Allah, bedenler yaratmış ve içlerine de rüzgarlar koymuştur. İnsanlar, bunların çıkmaması için ne zaman kendilerine malik olabilirler?" Orada hazır bulunan **Sâsâ'a b. Savhan** ayağa kalkarak: Mesele şudur ki, abdesthanede yellenmek âdettir, kürsüde yellenmek ise bid'attır. Kendim ve sizin için Allah'tan afv ve mağfiret dilerim" dedi.

İkincisi, elbisenin düğmelerini çözmek, ney ve benzeri çalgı aletleriyle çalgı çalmak, yoldan gelip geçenlerle alay etmek husûsudur. Bu kıssada, edepsizliklere rızâ göstererek insanlarla beraber yaşamak, eğlence ve haram işleyenlerle beraber olmak gerekmez.

Cüneyd (r.h.)'a bu âyet soruldu. Şöyle dedi: Allah'ı anma (zikrullah) dışında insanların toplandıkları herşey münkerdir, çirkindir.

İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre münker, ufak çakıl taşlarıyla (yoldan gelip geçenlere) atmak, demektir. Lût kavmi yollarda oturup yanlarındaki çanaklarda bulunan

çakıl taşlarını yoldan gelip geçenlere atarlardı. Yolculardan kime isâbet ederse, atan kimse ona sâhip olur ve onu nikahlar ve ayrıca ona üç dirhem de borç yüklerdi. Onlar arasında böyle hükmeden bir kadı vardı. Bunun için denilmiştir ki: “Falan, Sodom Kadısı’ndan daha zorbadır.”

Hadiste buyrulmuştur ki: *“Ufak taşlarla vurmaktan sakının. Çünkü bu ne bir düşman yener ve ne de bir av öldürür; ancak göz çıkarır, diş kırar.”* [174]

Lût kavminin ahlâkından bir kaçı; çamur ve kurşundan yapılmış saçma gibi taşlar atmak (sapan taşı kullanmak), ıslık çalmak, parmakları çekerek çıtlatmak idi. Bu yüzden onlara benzememek için namazda ve namaz dışında parmak çıtlatmak mekruh sayılmıştır.

Sövüp saymak, şaka yaparken ölçüyü kaçırarak fahiş sözler söylemek de Lût kavminin ahlâkındandı. Mizâh, küçük şirke ve büyük harbe sebep olur, denilir. Onların diğer bir ahlâkı da güvercin oyunu idi. *Hayâtü’l-hayevân*’da **Süfyân-ı Sevrî**’nin şöyle dediği nakledilir: Kim güvercinle oynarsa, fakirlik acısını tatmadan ölmez.

Lût (a.s.), bu fiillerin kötü olduğunu kavmine söyleyip onları bunlardan sakındırınca *“kavminin cevabı ise,”* alay ederek “*şöyle demelerinden ibaret oldu: (Yaptıklarımızın kötülüğü ve azâba uğrayacağımız konusunda) doğru söyleyenlerden isen, Allah’ın azâbını getir bize!”* Yani, “Bu fiiller çirkindir ve bu sebeple size azap inecek” derken doğru sözlülerden isen Allah’ın azâbını getir bize!

*el-İrşâd’*da der ki: Lût (a.s.)’ın kavmi, sonunda sadece bu cevabı vermiştir. Halbuki o, her defasında Allah’ın azâbı ile onları uyarmıştı. *“el-Arâf”* ve *“en-Neml”* sûrelerinde “فَمَا كَانَ” ile başlayan âyetler de yine onların Lût (a.s.)’a karşı verdikleri bu cevabı ihtiva eder. Bu konuşma, Lût (a.s.) ile kavmi arasındaki son konuşmadır.

قَالَ رَبِّ انْصُرْنِى عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ ﴿٣٠﴾

30. ***(Lût:)*** **Şu fesatçılar güruhuna karşı bana yardım eyle Rabbim! dedi.**

Lût (a.s.), kavminin îman etmesinden ümidini kesince, münâcât uslûbu ile Allah’a şöyle duâ etti: “Ya Rabbi! Türlü türlü fuhuş ve kötülükler yapıp sonraki nesillere de kötü örnek olan ve yaptıklarında da ısrar eden bu kavme karşı, vaadettiğin azâbı indirmekle bana yardım et.”

Aşağıda da geleceği gibi, Allah Teâlâ Lût (a.s.)’ın bu duâsına icâbet etmiştir. Onun kavmine azap etmesi için melekler göndermiş ve meleklere, “Önce İbrahim’e gidiniz ve ona müjde veriniz” buyurmuştur.

Âyette; Lût (a.s.), kavmini “bozguncular” şeklinde ifsâd ile vasfetti; “onlar üzerine” veya “ kavmim üzerine” demedi. Onun bu ifâdesi, azâbı acele istemedeki mübâlağayı gösterir ve artık onların da buna müstehak olduklarını bildirir.

Tîbî der ki: Kâfir, fisk veya ifsad ile vasfedildiği zaman, bu onun küfürdeki aşırılığını

gösterir.

. Buhârî, Tevhid 55; Müslim, Tevbe 14-16; İbn Mâce, Zühd 35; Müsned, II, 242, 258.
. Ali el-Kâri, Mirkâtü'l-Mefâtih, Rikak, Babül-bukâ ve'l-havf.
. Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân 18; Menâkıb 1; İbn Mâce, Zühd 37; Müsned, III, 2.
. Benzer hadis için bkzBeyhakî, Şuabü'l-Îman, IV, 302.
. Buhârî, Zekât 8; Müslim, Zekât 63, 65; Tirmizî, Zekât 28; Nesâî, Zekât 48; İbn Mâce, Zekât 28.
. Buhârî, Cihad 194; Nesâî, Bey'at 15; Müsned, III, 401; V, 71; VI, 466.
. İbn Mâce, Mukaddime 2; Sayd, 11; Dârimî, Mukaddime 40.

YOLDAN ÇIKMALARINA KARŞILIK FECÎ BİR AZAB

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا اِبْرٰهٖيمَ بِالْبُشْرٰى قَالُوا اِنَّا مُهْلِكُوا اَهْلِ هٰذِهِ
الْقَرْيَةِ اِنَّ اَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمٖينَ ﴿٣١﴾ قَالَ اِنَّ فٖيهَا لُوطًا قَالُوا
نَحْنُ اَعْلَمُ بِمَنْ فٖيهَا لَنُنَجِّيَنَّهُ وَاَهْلَهُ اِلَّا امْرَاَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرٖينَ
﴿٣٢﴾ وَلَمَّا اَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سٖيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا
وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ اِنَّا مُنَجُّوكَ وَاَهْلَكَ اِلَّا امْرَاَتَكَ
كَانَتْ مِنَ الْغَابِرٖينَ ﴿٣٣﴾ اِنَّا مُنْزِلُونَ عَلٰى اَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا
مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٣٤﴾ وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَا اٰيَةً بَيِّنَةً لِقَوْمٍ
يَعْقِلُونَ ﴿٣٥﴾

31. Elçilerimiz İbrahim'e *(iki oğul ihsan edeceğimize dair)* müjdeyi getirdiklerinde şöyle dediler: Biz bu memleket halkını helâk edeceğiz. Çünkü oranın halkı zâlim kimselerdir.

32. *(İbrahim)* dedi ki: Ama orada Lût var! Şöyle cevap verdiler: Biz orada kimlerin bulunduğunu çok iyi biliyoruz. Onu ve ailesini elbette kurtaracağız. Yalnız karısı müstesna; o, *(azapta)* kalacaklar arasındadır.

33. Elçilerimiz Lût'a gelince, Lût onlar hakkında tasalandı ve *(onları korumak için)* ne yapacağını bilemedi. Ona: Korkma, tasalanma! Çünkü biz seni de aileni de kurtaracağız. Yalnız, *(azapta)* kalacaklar arasında bulunan karın müstesna, dediler.

34. "Biz, şüphesiz, bu memleket halkının üzerine, yoldan çıkmalarına karşılık gökten *(feci)* bir azab indireceğiz."

35. Andolsun ki, biz, aklını kullanacak bir kavim için oradan apaçık bir ibret nişânesi bırakmışızdır.

"Elçilerimiz" Cebrâil (a.s.) ve beraberindeki melekler, *"İbrahim'e",* doğacak oğlu (İshak) ile torunu (Ya'kub) olmak üzere *(iki oğul ihsan edeceğimize dâir) müjdeyi" getirdiklerinde"* sözlerini de te'kîd için ayrıca "*şöyle dediler: Biz bu memleket"* yâni Sodom *"halkını helâk edeceğiz."*

„إِنَّا مُهْلِكُو أَهْلِ هَذِهِ الْقَرْيَةِ" cümlesindeki izâfet; izâfet-i lafziyyedir. Çünkü mânâsı, müstakbeldir, yâni gelecek zaman ifâde eder.

"Çünkü oranın halkı" şirk ve küfürle peygamberlerini yalanlayan ve çeşitli kötülükler işleyen *"zâlim kimselerdir."*

قَالَ إِنَّ فِيهَا لُوطًا ۚ قَالُوا نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا ۖ لَنُنَجِّيَنَّهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا
امْرَأَتَهُ ۥ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٣٢﴾

32. *(İbrahim)* dedi ki: Ama orada Lût var! Şöyle cevap verdiler: Biz orada kimlerin bulunduğunu çok iyi biliyoruz. Onu ve ailesini elbette kurtaracağız. Yalnız karısı müstesna; o, *(azapta)* kalacaklar arasındadır.

"(İbrahim)" oradaki müminlere şefkat ve merhametinden dolayı, gelen elçilerle münakaşaya girdi ve "*dedi ki:"*

"Ama orada Lût var!" Orayı nasıl helâk edersiniz?

Lût (a.s)'a "Lût" denilmesinin sebebi; onun muhabbet ve sevgisi, amcası İbrâhim (a.s.)'ın kalbine girmesinden dolayıdır. Çünkü İbrâhim (a.s.), Lût (a.s)'ı aşırı derecede severdi.

Melekler *"şöyle cevap verdiler: Biz orada kimlerin bulunduğunu çok iyi biliyoruz."* Biz oradaki halkı senden daha iyi biliyoruz. Lût'un hâlinden de gafil değiliz. Sen bir mü'minin zulme uğrayacağından korkma! Biz *"onu ve ailesini"* ve ona tabî olan müminleri *"elbette kurtaracağız. Yalnız karısı müstesnâ; o, (azapta) kalacaklar arasındadır."*

Yani, söyleyeceğiz ki Lut kavminin arasından çıksın; kavminin arasında kalıp onlarla birlikte helâk olacak olan eşi dışında ehli ve ona inananlar da çıksınlar.

وَلَمَّا أَنْ جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِيءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالُوا
لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ ۖ إِنَّا مُنَجُّوكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا امْرَأَتَكَ كَانَتْ مِنَ
الْغَابِرِينَ ﴿٣٣﴾

33. Elçilerimiz Lût'a gelince, Lût onlar hakkında tasalandı ve *(onları korumak için)* ne yapacağını bilemedi. Ona: Korkma, tasalanma! Çünkü biz seni de aileni de kurtaracağız. Yalnız, *(azapta)* kalacaklar arasında bulunan karın müstesna, dediler.

İbrâhim (a.s)'dan ayrılan *"elçilerimiz"* yâni melekler *Lût'a gelince,* kavminin, onlara karşı bir sarkıntılık yapmasından korktuğu için *Lût onlar hakkında tasalandı,* içi daraldı *ve (onları korumak için) ne yapacağını bilemedi."* Onlara gitmelerini mi söylemeliydi yoksa misafir olarak kalmalarını mı bilemedi. Çünkü onlar genellikle yabancılara karşı bu şekilde taşkınlık yaparlardı. Lût (a.s.) gelenlerin melekler olduğunu anlayamadı; onları temiz, güzel kokulu elbiseler giyinmiş yakışıklı gençler olarak gördü ve onları insan zannetti.

"أَنْ", sıladır; iki fiili ve aradaki bağı kuvvetlendirmek içindir.

Bu arapların ضَاقَتْ يَدُهُ "Eli daraldı" sözüne benzer. Mukâbili ise, kadir ve güçlü olduğu zaman kullanılan "Gücü ve kuvveti genişledi" sözüdür. Çünkü kolu uzun olan, kısa olanın ulaşamadığı şeylere ulaşır.

Melekler, Lût (a.s.)'da sıkıntı ve darlanma alâmetleri görünce onu teselli edip *"ona"* kavminden bize bir kötülük isâbet etmesinden "*korkma"* ve hiçbir şeye üzülüp *"tasalanma! Çünkü biz seni de âileni de"* kavmine inecek azabtan *"kurtaracağız."* "*Yalnız, (azapta) kalacaklar arasında bulunan karın müstesnâ, dediler."*

إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلٰى اَهْلِ هٰذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِنَ السَّمَآءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٣٤﴾

34. "Biz, şüphesiz, bu memleket halkının üzerine, yoldan çıkmalarına karşılık gökten *(feci)* bir azab indireceğiz."

"Biz, şüphesiz, bu memleket" yâni Sodom *"halkının üzerine, yoldan çıkmalarına"* ve fiskta ısrar etmelerine *"karşılık gökten"* toz ve çakıl yağdıran bir kasırganın çıkması ve şehrin yerin dibine batırılması gibi *"(feci) bir azap indireceğiz."*

Keşfü'l-esrâr'da kaydedildiğine göre, o tarihte Sodom'un nüfusu yedi yüz bin civarındaydı.

"اَلرِّجْزُ (cezâ)"; azâb olunan kimseyi titreten, ızdırab ve üzüntüye sokan bir haldir. Bu arapların "titredi, hareket etti" mânâsına gelen "اِرْتَجَزَ" sözünden alınmıştır.

Cebrâil (a.s.), şehri, içindekileriyle beraber kökünden kaldırdı; altını üstüne getirdi. Lût (a.s.) kızlarıyla beraber oradan ayrılınca da kaybolan halkın üstüne ayrıca (gökten) taşlar döküldü.

Allah'ın emri üzerine Lût (a.s.) beraberindekilerle birlikte kurtuldu. Ters yüz olmuş kâfirler ise helâk oldu ve onların harap olmuş şehirleri insanlara ibret olarak kaldı. Şöyle ki Hak Teâlâ buyurur:

وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَآ اٰيَةً بَيِّنَةً لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٣٥﴾

35. Andolsun ki, biz, aklını kullanacak bir kavim için orada apaçık bir ibret nişânesi bırakmışızdır.

"Andolsun ki, biz," ibret alma konusunda *"aklını kullanacak"* ve düşünecek *"bir kavim için..."* Bu cümle, ya " تَرَكْنَا (bıraktık)" cümlesine ya da " بَيِّنَةً (apaçık)" kelimesine müteallliktır.

Bunda aklın şeref ve üstünlüğüne bir işâret vardır. Çünkü düşünen ve ibret alan akıldır; o, insanı günahtan, mahzurlu ve tehlikeli şeylere düşmekten alıkoyar.

Âyet-i kerîme'deki "مِن (min)" teb'îz için değil, tebyîn içindir. Çünkü geriye bırakılan bu şehrin tamamıdır, bir kısmı değildir.

"Orada apaçık bir ibret nişânesi" ile kasdedilen; ya bu ibretli kıssa ve zikredilen hikâye ya da diyarları harâbeye dönen kalıntılar ve izler yahud da helâk olan kavmin, her ferdinin ismiyle herbirine atılan taşlardır. Bu ümmetin evvelkileri (sahâbe ve tâbîûn) bu kalıntıların mevcut olduğu zamana yetişmişlerdir.

Denilmiştir ki: Bu "apaçık âyet"; buradaki kavmin yere batırılmasından sonra yer üzerinde kalan siyah sudur. Buradan gelip geçenler çok uzaklardan bile onun pis kokusundan rahatsız olurlardı.

*Mesnevî'*de der ki:

Îmanlı akıl, adâletli bir zâbıta gibi gönül şehrinin yöneticisidir.
O, aklı uyanık bir kedi gibidir. Hırsız ise fare gibi delikte bekler.
Farenin el uzunluğu yaptığı yerde kedi yoktur; resmi vardır.
Bedendeki îmanlı akıl, aslanları alt eden aslan gibidir.
Kükreyişi, yırtıcılara egemen, haykırışı, otlayanlara engeldir.
Zâbıta olsun olmasın; şehir hırsız ve soyguncularla doludur.

Enes (r.a)'den rivayet edildiğine göre, bazı kimseler, Rasûlullah (s.a.)'in yanında bir adamı övdüler; onun iyi hasletlerini aşırı şekilde saydılar. Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: "*Bu kimsenin aklı nasıldır?*" O kimseler: "Biz, onun ibâdetteki ve hayır işlerindeki gayretini konuşuyoruz; sen onun aklını soruyorsun?" dediler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.) buyurdu ki: "*Ahmak kimsenin ahmaklığı, günahkarın günahlarından daha büyüktür. Yarın âhirette kullar, akıllarının miktarına göre Allah'a yakın olurlar ve derecelere yükselirler.*"[175]

Denilmiştir ki: "Her şey çoğalınca ucuzlar; fakat akıl böyle değildir; o çoğaldıkça kıymeti artar."

Bir bedevî şöyle demiştir: Şayet aklın bir sureti yapılsaydı, güneş onun yanında gölge olurdu. Şayet ahmaklığa da şekil verilseydi, gece onun yanında aydınlatıcı olurdu. Yani, gecenin ışığı olmamasına rağmen ahmaklığa nisbetle etrafı aydınlatırdı.

*Mesnevî'*de der ki:

Peygamber demiştir: Aptal, düşmanımız ve haydut bir ecinnidir.
Akıllı bizim canımızdır. Onun ruh esintisi bize reyhandır.
Sofra akıldır, ekmek ve kebap değil; canın gıdası, aklın ışığıdır.
Nurdan başka besin yoktur. Bunun dışındakilerle can beslenmez.
Yiyeceklerden yavaş yavaş el çek. Çünkü bunlar, eşeklerin besinidir.
Böylece asıl besine lâyık olup nur lokmalarını yemeye başlarsın.

Âyet, Allah'ın kurtarma ve düşmanlarından intikam alma konusundaki kudretinin

kemâline delâlet eder. Allah emrinde gâlib ve üstündür. Kurtuluşa erenler, ancak Allah'ın tarafını (*hizb*) tutanlardır; onlar da peygamberler, velîler ve onların yolunda gidenlerdir. Kurtulma ve toplanmada (haşr) aslolan, bu felâh ve hidâyet ehlidir; onları sevmek ve onlara güzelce itâat etmek insanı kurtuluşa götürür. Çünkü manevî bağ ve irtibat, ancak bu şeklî (*sûrî*) beraberlikle mümkün olur. Görülmez mi ki, Lût (a.s)'ın karısı ile Nûh (a.s.)'ın karısına: "Girenlerle beraber siz de ateşe girin" denilirken; îmanları sebebiyle Lût (a.s.)'ın iki kızı da bundan kurtulmuşlardır. Ölüden diri çıkaran Allah'ın şânı ne yücedir!

. Irâkî, Muğnî, I, 83.

ALLAH’TAN BAŞKA DOST EDİNENLERİN DURUMU

وَاِلٰى مَدْيَنَ اَخَاهُمْ شُعَيْبًاۙ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللّٰهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ
الْاٰخِرَ وَلَا تَعْثَوْا فِى الْاَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٣٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَتْهُمُ
الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا فِى دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودَا۬ وَقَدْ
تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسَاكِنِهِمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ
عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَۙ ﴿٣٨﴾ وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ
وَلَقَدْ جَٓاءَهُمْ مُوسٰى بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِى الْاَرْضِ وَمَا كَانُوا
سَابِقِينَۚ ﴿٣٩﴾ فَكُلًّا اَخَذْنَا بِذَنْبِهٖۚ فَمِنْهُمْ مَنْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًاۚ
وَمِنْهُمْ مَنْ اَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُۚ وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْاَرْضَۚ وَمِنْهُمْ
مَنْ اَغْرَقْنَاۚ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُٓوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ
﴿٤٠﴾ مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْلِيَٓاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِۚ
اِتَّخَذَتْ بَيْتًاۜ وَاِنَّ اَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِۢ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ
﴿٤١﴾ اِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهٖ مِنْ شَيْءٍۜ وَهُوَ الْعَزِيزُ
الْحَكِيمُ ﴿٤٢﴾ وَتِلْكَ الْاَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِۚ وَمَا يَعْقِلُهَٓا اِلَّا
الْعَالِمُونَ ﴿٤٣﴾ خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّۜ اِنَّ فِى ذٰلِكَ
لَاٰيَةً لِلْمُؤْمِنِينَۚ ﴿٤٤﴾

36. Medyen’e de kardeşleri Şuayb’ı gönderdik ve Şuayb: Ey kavmim! Allah’a kulluk edin, âhiret gününe umut bağlayın, yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın! dedi.

37. Fakat onu yalancılıkla itham ettiler. Derken, kendilerini bir sarsıntı yakalayıverdi ve yurtlarında diz üstü çöke kaldılar.

38. Âd ve Semûd’u da *(helâk ettik)*. Sizin için, *(onların başına nelerin geldiği)* oturdukları yerlerden apaçık anlaşılmaktadır. Şeytan onlara yaptıkları işleri güzel gösterip onları doğru yoldan çıkardı. Oysa bakıp görebilecek durumdaydılar.

39. Karun’u, Firavun’u ve Hâmân’ı da *(helâk ettik)*. Andolsun ki, Musa onlara apaçık deliller getirmişti de onlar yeryüzünde büyüklük taslamışlardı. Halbuki *(azabımızı aşıp)* geçebilecek değillerdi.

40. Nitekim, onlardan her birini günahı sebebiyle cezâlandırdık. Kiminin üzerine

taşlar savuran rüzgârlar gönderdik, kimini korkunç bir ses yakaladı, kimini yerin dibine geçirdik, kimini de suda boğduk. Allah onlara zulmetmiyor, asıl onlar kendilerine zulmediyorlardı.

41. Allah'tan başka dostlar edinenlerin durumu, örümceğin durumu gibidir. Örümcek bir yuva edinir; halbuki yuvaların en çürüğü şüphesiz örümcek yuvasıdır. Keşke bilselerdi!

42. Allah, onlar'ın kendisini bırakıp da hangi şeye yalvardıklarını şüphesiz bilir. O, mutlak güç ve hikmet sâhibidir.

43. İşte biz, bu temsilleri insanlar için getiriyoruz; fakat onları ancak bilenler düşünüp anlayabilir.

44. Allah, gökleri ve yeri hak olarak *(yerli yerince)* yarattı. Şüphesiz bunda, îman edenler için *(Allah'ın varlık ve kudretine)* bir nişâne bulunmaktadır.

"Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik"

Şuayb (a.s), bu kavmin soyundan geldiği için âyet-i kerîme'de ona "onların kardeşleri" diye hitab edilmiştir. Bu konu daha önce bir kaç defa geçmişti.

"ve Şuayb" kavmini Allah'a dâvet ederek: *"Ey kavmim!"* Tek olan *"Allah'a kulluk edin,"* son güne, *"âhiret gününe umut bağlayın, yeryüzünde"* yâni Medyen'de bozgunculuk çıkarmayın; ölçü ve tartıda noksanlık yaparak, fesad çıkarıp *"bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın!"* Haddi aşmayın! *"dedi."*

Bu "son gün" ile kasdedilen; kıyamet günüdür. Çünkü o, günlerin sonudur. Yani, siz o günü ve o günde vukû bulacak ahvâli gözleyin; âkıbetinizde size yarayacak ve size faydası olacak, sizi Allah'ın azâbından koruyacak ve emin kılacak sâlih ameller işleyin, demektir. Yahud da: "son gün"; ölüm günüdür. Çünkü ölüm günü, onların dünya hayatının son günüdür.

Âyette "müfsidîn" diye kayıtlanması, her ne kadar "haddi aşma" fesad konusunda olsa da, bazen fesadla ilgili olmayan hususlarda da olabilir. Meselâ, haddi aşan zâlime fiili ile karşılık vermek gibi. Ve yine daha iyisi tercih edilen bir durum ihtivâ edebilir. Hızır (a.s.)'ın çocuğu öldürmesi ve gemiyi delmesi gibi.

فَكَذَّبُوهُ فَاَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَاَصْبَحُوا فِى دَارِهِمْ جَاثِمِينَ ﴿٣٧﴾

37. Fakat onu yalancılıkla itham ettiler. Derken, kendilerini bir sarsıntı yakalayıverdi ve yurtlarında diz üstü çöke kaldılar.

"Fakat" kavmi *"onu yalancılıkla ithâm ettiler.* Fesad ve bozgunculuğa son vermediler. *Derken, kendilerini"* şiddetli *"bir sarsıntı yakalayıverdi ve yurtlarında*

diz üstü çöke kaldılar.”

Bu durum, Hûd sûresinde ***“Zulmedenleri de o korkunç ses yakaladı ve yurtlarında diz üstü çökekaldılar”*** (Hûd, 11/67) şeklinde ifâde edilmiştir. Bu, Cebrâil (a.s.)’ın sayhasıdır; havada dalgalanarak yerde şiddetli bir sarsıntıya sebep olmuştur.

Yâni, evleri başlarına yıkıldı. Beldelerinde veya evlerinde diz üstü çöküverdiler; yüz üstü ölüler olarak serilip düştüler. Çünkü hak dâvetine kulak vermemişlerdi; bâtınları sarsılmış, felâkete uğramıştı. Dolayısıyla cezâları da amellerinin cinsinden oldu.

Bu âyette, “yurtlar” şeklinde (Hûd sûresi 67. âyette olduğu gibi) çoğul değil de, “yurt” olarak müfred gelmesi, karışıklıktan emin olunduğu içindir.

وَعَادًا وَثَمُودَاۨ وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسَاكِنِهِمْ قف وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ
اَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ لا ﴿٣٨﴾

38. Âd ve Semûd’u da *(helâk ettik)*. Sizin için, *(onların başına nelerin geldiği)* oturdukları yerlerden apaçık anlaşılmaktadır. Şeytan onlara yaptıkları işleri güzel gösterip onları doğru yoldan çıkardı. Oysa bakıp görebilecek durumdaydılar.

“Âd ve Semûd’u da (helâk ettik).”

“Âd” kelimesi, öncesinin delâlet ettiği mukadder bir fiil ile mansub’dur. Yâni “Hûd kavmi olan Âd’i helâk ettik” takdirindedir. “Semûd” Sâlih (a.s.)’ın kavmidir; “kabile” anlamında olup gayr-i munsarif bir isimdir.

Ey Mekke halkı! Yemen’deki Âd kavminin diyarını, Hicr’deki Semûd kavminin diyarını helâk edişimiz; *“sizin için, (onların başına nelerin geldiği) oturdukları yerlerden apaçık anlaşılmaktadır.”* Yani, bu diyarlara yolculuk yaparken onların kalıntılarını görüyorsunuz.

“Şeytan onlara yaptıkları işleri,” küfrü ve günahları *“güzel gösterip onları”* asıl girmeleri gereken ve tevhîde götüren hak ve *“doğru yoldan çıkardı. Oysa bakıp görebilecek durumdaydılar.”* Keşke onlar basiret sâhibi olsalar ve ibret alsalardı; istidlâl ve nazarla akıllarını kullansalardı. Fakat onlar şeytana uyup böyle yapmadılar; hakkı bâtıldan ayırmak için akıllarını kullanmadılar ve sonunda hayvanlar gibi oldular.

وَقَارُونَ وَفِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَلَقَدْ جَاۤءَهُمْ مُوسٰى بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا
فِى الْاَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ ج ﴿٣٩﴾

39. Karun’u, Firavun’u ve Hâmân’ı da *(helâk ettik)*. Andolsun ki, Musa onlara

apaçık deliller getirmişti de onlar yeryüzünde büyüklük taslamışlardı. Halbuki *(azabımızı aşıp)* geçebilecek değillerdi.

"*Kârûn'u, Firavun'u ve Hâmân'ı da...*" cümlesi yukarıda geçen "Âd" ismine atfedilmişlerdir. Yani, onları da helâk ettik, demektir. Kârûn'un önce zikredilmesi, daha önce de ifâde edildiği gibi nesebinin şeref ve üstünlüğünden dolayıdır. Ayrıca bunda Kureyş kâfirlerine de bir uyarı ve hatırlatma vardır ki, neseblerinin üstünlüğü onları Allah'ın azâbından kurtarmaz. Nitekim Kârûn, Mûsa (a.s)'ın amcazâdesi olmasına rağmen, bu akrabalık onu azabtan kurtaramamıştı.

"Andolsun ki, Musa onlara apaçık deliller" ve hârikulâde mûcizeler *"getirmişti de onlar"* hakkı kabul etmekten yüz çevirip *"yeryüzünde büyüklük taslamışlardı. Halbuki (azabımızı aşıp) geçebilecek değillerdi."* Yani, onlar Allah'ın azâbından kaçıp kurtulamadılar; bilakis Allah'ın emri onları yakaladı ve helâk oldular.

"Sâbikun" kelimesi; Arapların " سَبَقَ طَالِبُهُ Onu arayıp soran geçti" sözünden alınmıştır. Bu söz, bir kimse aradığını kaçırdığı ve ona yetişemediği zaman kullanılır.

Râğıb Isfahânî der ki: "السَّبْقُ" kelimesinin asıl anlamı; yürüyüşte ve koşuda öne geçmektir. Sonra diğer öne geçen şeyler için de bu kelime kullanılmıştır. Nitekim bazıları der ki: "Allah Teâlâ her mükellefi amelinin karşılığına göre taleb eder; ameli hayırsa karşılığı da hayır olur, ameli şer ise karşılığı da şerdir."

Mesnevî'de der ki:

Akıl gözüyle kulağında Hak mührü varsa,
Bu mühür, Eflatun da olsa onu hayvan kılar.

فَكُلًّا اَخَذْنَا بِذَنْبِهٖۚ فَمِنْهُمْ مَنْ اَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًاۚ وَمِنْهُمْ مَنْ
اَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُۚ وَمِنْهُمْ مَنْ خَسَفْنَا بِهِ الْاَرْضَۚ وَمِنْهُمْ مَنْ اَغْرَقْنَاۚ
وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٠﴾

40. Nitekim, onlardan her birini günahı sebebiyle cezâlandırdık. Kiminin üzerine taşlar savuran rüzgârlar gönderdik, kimini korkunç bir ses yakaladı, kimini yerin dibine geçirdik, kimini de suda boğduk. Allah onlara zulmetmiyor, asıl onlar kendilerine zulmediyorlardı.

"Nitekim, onlardan her birini günahı sebebiyle cezâlandırdık."

Bu cümle, onların Allah'ın azâbından kurtulamadıklarının üstü kapalı bir açıklama cümlesidir. Yani, yukarıda zikredilen kavimlerin her birini işledikleri günahların ve suçlarının durumuna göre cezâlandırdık, demektir. "Her biri" mef'ûlü'nün takdiminden

anlaşıldığına göre, bâzısını cezâlandırıp bazısını terketmedik.

Bazıları demiştir ki: "الأخذ" kelimesinin asıl anlamı, el ile almak ve tutmaktır. Sonra istiâre yoluyla başka yerlerde de kullanılmıştır. Meselâ, "***Kabul ettiniz ve bu ahdimi yüklendiniz mi?***" (Ali İmran, 3/81) âyetinde "kabul etmek" mânâsına gelir. Yani, ahdimi kabul ettiniz mi? demektir. Ve yine yukarıdaki âyette olduğu gibi "azab etmek" mânâsına da gelir.

*el-Müfredât'*ta der ki: "الأخذ" kelimesi, bir şeyi almak ve onu elde etmek demektir. Bu, ***"Eşyamızı yanında bulduğumuz kimseden başkasını almaktan Allah'a sığınırız."*** (Yusuf, 12/79) âyetinde olduğu gibi bazan el ile uzanarak olur. Bazan de ***"Kendisini ne bir uyuklama, ne de uyku tutmaz"*** (el-Bakara, 2/255) âyetinde olduğu gibi üstünlük ve galebe ile olur.

Sıtma hastalığına tutulana: "Sıtma hastalığı onu yakaladı"; esire de "yakalanmış-tutulmuş" mânâsına gelen "me'hûz" veya "ehîz" denilir.

*el-Es'iletü'l-müfhıme'*de der ki: "***Onlardan her birini günahı sebebiyle cezâlandırdık***" ayeti, Allah Teâlâ'nın, bir kimseyi ancak günahından dolayı cezâlandırdığına delâlet eder. Onlar ise şöyle derler: Şayet Allah Teâlâ daha baştan (sebepsiz olarak) cezâlandırsaydı, bu da O'nun hakkında câiz olurdu. Cevaben deriz ki: Biz, Allah Teâlâ'nın, kâfirleri küfürleri; günâhkarları da günahları yüzünden cezâlandırdığını inkâr etmiyoruz. Burada söz, şayet Allah Teâlâ daha baştan (herhangi bir sebep olmadan) cezâlandırsaydı zâlim olmazdı. Çünkü O, mutlak melik hükmüyle dilediğini yapar.

Onlardan *"kiminin üzerine taşlar savuran rüzgârlar gönderdik,"*

Bu cümle, "أخذنا (cezâlandırdık)" cümlesinin tafsilidir. Yani, içinde küçük taşlar taşıyan şiddetli bir rüzgar, kasırga gönderdik, demektir. Bunlar, Âd kavmidir. Yahudda onlara taşlar atan melek gönderdik, demektir; bunlar da Lût kavmidir.

Onlardan *"kimini korkunç bir ses yakaladı,"*

Bunlar Medyen ve Semûd kavimleridir. Cebrail (a.s.) şiddetli ve korkunç bir sayha üfürdü; bundan dolayı kalbleri parçalandı ve canları çıktı. Bir ses kuşattı onları ve ödleri patladı.

"Kimini yerin dibine geçirdik,"

"*Yerin dibine geçirdik*" cümlesindeki "ب (bâ)" harf-i cerri, ta'dîye içindir; fiile geçişlilik mânâsı kazandırır. Yere batırılma cezâsı, amellerine uygun bir cezâdır. Çünkü çok mal, çoğu defa yerin altına konulur.

"Kimini de suda boğduk."

"الاغراق", batırmak, suda boğmak; "الغرق" ise suyun dibine çökmek ve inmek demektir.

"Allah onlara zulmetmiyor," yâni cezâyı, mahal olmayan yere koyarak onlara zulmetmemiştir. Çünkü böyle bir muamele, Allah Teâlâ hakkında muhâldir; peygamberler göndermek suretiyle de bu apaçık ortaya çıkmıştır.

"Asıl onlar kendilerine zulmediyorlardı." Yani, küfür ve günahlarda ısrar ediyorlar;

bu da azâba sebep oluyordu.

Ey din hükmünü reddeden! Bâtıl yolda gitmekle kötülük ediyorsun.
Kötülük edersen, kötülük görürsün. O hâlde kendine yapıyorsun.

*Mesnevî'*de der ki:

Derd ve kederden dolayı bir sıkıntı gelirse sana
Kimseyi töhmet altında bırakma, kendinde ara

Vehb b. Münebbih der ki: Bazı kitaplarda şöyle okudum: Dünyanın tatlısı, âhiretin acısı; dünyanın acısı âhiretin tatlısıdır. Dünya susuzluğu, âhirette suya kanma; dünyada suya kanma âhiret susuzluğudur. Dünya sevinci, âhiret hüznü; dünya hüznü ise âhiret sevincidir. Kim, hayır ve şer olarak bir şey gönderirse, onu bulur. İş, son durumdadır.

Görmezmisin ki şu kavimlerin son hâlleri tekzîb ve yalanlama olunca, bununla hesaba çekildiler. Şayet son durumları tasdik olsaydı, önceki hatâları affedilecek ve musâmaha olunacaklardı. Sonuç olarak, onlar yalanlama üzerine yaşadıkları için azabla helâk oldular. Yarın da öldükleri hal üzere toplanacaklar ve kabirlerinden kalkarken "Eyvah, yazıklar olsun bize" diyeceklerdir.

Allah Teâlâ bu âyetlerle, Mekkelilere ve sonra kıyamete kadar gelecek insanlara vaaz etmekte ve öğüt vermektedir; ta ki ibret alsınlar, akıllarından faydalansınlar, zulüm ve eziyetten, büyüklenme ve fesad çıkarmaktan sakınsınlar. Çünkü salâh ve kurtuluş, murâdına kavuşmak bundadır. Şu kadar var ki terbiye ve irşâd, kullardan ancak kabiliyeti olanlara tesir eder.

Şeyh Sadî der ki:

Kâbiliyyet var ise aslında
Görülür terbiyenin te'sîri
Hiç bir üstad cilâlandıramaz
Cevheri nâkıs olan bir demiri

Kur'ân denize benzer; insan gibi, temizlenmeye kabiliyeti olan onunla temizlenir; Köpek ise temizlenemez.

Yedi deryâda arınmaz yıkasan
Bir köpek, çünkü fenâdır güheri
Kâbe'ye gitse mescidin eşeği
Dönecektir gene merkebce geri

Rivâyete göre; müteşeyyihlerden (*şeyhlik iddiâsında bulunan*) biri, falan değerli bir zâta kırk yıl hizmet ettiğini söyleyerek kendisinde bir üstünlük gördü. Âriflerden biri de

şöyle dedi: “Bu kıymetli zâtın bir katırı vardı, kırk yıl boyunca ona bindi de hayvan yine katır olarak kaldı ve sonunda aynı hal üzere öldü.” Yâni onda insan olma kabiliyeti ve özelliği olmadığı için kâmil bir zâtın ona binmiş olmasının bir tesiri olmadı (Onu hayvanlıktan insan mertebesine çıkarmadı). Böylece ârif kişi, o iddiâcıyı susturdu. Allah için ne de güzel söylemiş... Allah’tan niyâzımız odur ki, bizi nefis vatanından çıkarıp mübârek katında ikâmet ettirsin...

مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْلِيَٓاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِۚ اِتَّخَذَتْ
بَيْتًاۜ وَاِنَّ اَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِۢ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾

41. Allah’tan başka dostlar edinenlerin durumu, örümceğin durumu gibidir. Örümcek bir yuva edinir; halbuki yuvaların en çürüğü şüphesiz örümcek yuvasıdır. Keşke bilselerdi!

“Allah’tan başka dostlar edinenlerin durumu,” kendisi için bir ev edinen *“örümceğin durumu gibidir.”* Yani, zayıf olarak ördüğü evin hâli gibidir; hatta putların hâli bu örümcek evinden de zayıftır. Çünkü örümcek evinin bir hakikat yönü ve az da olsa bir faydası vardır. (Putların dostluğu ise tamamen mânâsız bir şeydir.)

el-Muhtâr’da kaydedildiğine göre, “مَثَلُ الشَّيْءِ” ifâdesi, falan şeyin vasfı, temsili ve tanımlanması anlamına gelir. “İttihâz” kelimesi ise “edinmek” mânâsına gelir. “Evliyâ (Veliler)” ile kasdedilen müşriklerin taptıkları putlardır. Yani, müşriklerin bir güvence ve dayanak olarak edindikleri putların şaşılacak yönü, vasfı ve tanıtımı demektir.

“Örümcek” kendisi için *“bir yuva edinir; halbuki yuvaların”* en zayıf ve *“en çürüğü şüphesiz örümcek yuvasıdır.”* Böceklerin edindikleri evler arasında onunkinden daha zayıf ev yoktur. Çünkü örümcek evinin ne temeli, ne duvarı ve ne de tavanı vardır, sıcak ve soğuktan korumaz. Bu yüzden çok çabuk bozulur.

Dolayısıyla âyet, hâlin hâle benzetilmesi kabilindendir. Putları “veliler” edinen, onlara tapan, onlardan fayda ve şefâat uman ve onlara itimâd eden ve güvenen kimsenin hâli, bir ev edinen örümceğin hâline benzetilmiştir. Nitekim örümceğin evi, kendisinden ne bir zararı veya faydayı, ne bir hayrı veya şerri ve ne de yağmuru veya ezâyı def eder, savar. En hafif rüzgârla bile bozulur. İşte putlar da böyledir; tapanlara ne bir fayda ne bir zarar ve ne de bir hayır veya şer verir.

Mesnevî’de der ki: Oymalı ve süslemeli ahşap ve taş önünde nice aptallar eğilir.

Kim serabı, şarab (su) zannederse, biraz sonra onun bir hayal olduğunu anlar. İşte kim Allah’tan başka şeye dayanırsa, çalışması boşa çıkar, bir sonuç alamaz. Bu kimsenin helâk oluşu, dayandığı nefsindedir. Kim Allah’tan başkasını yardımcı ve destek edinirse, ismet yolunu (Allah’ın korumasını ve himâyesini) kendisinden kaldırmış, sadece nefsinin kuvvet ve gücüne dönmüş olur.

Âyet-i kerîme Allah’ı dost edinenlerin, ona ibâdet edenlerin ve ona dayananların

mü'minler olduğunu işâret eder. Onların meseli; taş ve kireçten bir ev inşâ eden kimseye benzer. Bu evin etrafında, içindeki insanları kötülüklerden koruyan; üstünde de soğuk ve sıcağa mâni olan ve gölge yapan bir tavanı vardır.

Ey Kemâl sâhibi! Dünyaya âid dostlukları gönlünden süpür at
Dostla halvet edilecek sarayı temiz tutmak gerekir

Fakir (**Bursevî**) der ki:

Ey derviş, başkasının duvarına fazla yaslanma
Deyrin/kilisenin adamlarına ondan gayrı Deyyâr yoktur

"Keşke bilselerdi!" Onlar bu benzetmelerden bir şey anlasalardı, bu meselin kendileri için olduğunu kesinlikle bilirlerdi ve sâhip oldukları bâtıl itikadlardan da uzaklaşırlardı.

Kâşîfî der ki: *Bahrü'l-hakâyık* müellifi şöyle der: Örümcek, ördüğüyle kendisine zindan yapar; eline ayağına bağı kendisi koyar. Yaptığı ev, kendisinin hapishanesidir. Allah'tan başkasını dostlar edinenler de bunun gibidir; yâni hevâlarına taparlar, dünyaya yönelirler ve şeytana uymaya meylederler. Zincirler ve bağlarla, günah ve veballe mukayyed olup kurtuluş ümidleri yoktur. Nihâyetinde cehennemin tehlikesine, uzaklık ve mahrumiyet çukuruna düşüp cezâ ve azap görürler.

Bazıları değersiz ve zayıflık açısından nefsin hevâ ve hevesini örümcek ağına benzetirler.

Denilir ki:

Hevâdan vazgeç, pek değersizdir
Hevâ tuzağının ipi, örümcek evinin teline benzer

Allah'ım! Bize hevâ ve hevesten uzak bir din anlayışı ver ve bizi "mâsiva" olarak nitelenen şeylerden uzak kıl!

Bir ârif (**Mevlânâ**) demiştir ki:

Âşıklar bir anda iki bayramı birden ederler
Örümceklerse sineği emerler, kurutulmuş et hâline getirirler

İki bayramdan kasıd, ârifin nazarında her an var olan, varlık ve yokluktur. Istılahta ise bayram, kalbin tebrik ettiği şeydir.

Taayyünât tuzağına yakalanmış olan topluluk –örümcekler de bu topluluktandır- sineği kurutulmuş et (*kadid*) yaparlar. Yâni âlemin mevhum olan varlığını muhakkak sayarlar ve işin hakikatinden gafildirler. Halbuki eşyânın varlığı hakîki değildir. Eşyanın mevcudiyeti, Hakk'ın vücudunun onlara nisbetinden ibarettir. O nisbet kesildiği zaman

eşya yok olur. Tevhîd, sonradan ilave edilenleri (*izâfet*) çıkarmadır (*iskat*).
Bazı te'vil ehli de şöyle demiştir.

Cihânın mecazdan gayrı varlığı yoktur
Baştan başa onun durumu oyun ve eğlencedir

Fakir (**Bursevî**) der ki: İki bayram, iç (*dâhilî*) ve dış (*haricî*) nefse işâret olabilir. Âriflerin, Hak ve Hakk'ın müşâhedesiyle beraber olmaları sebebiyle daha büyük bir bayramları vardır. Örümcekler ise Hakk'ı müşâhede etmeksizin sadece zâhirî ibâdetlere bağlı kalan âbidlere işâret eder. Helva yiyene göre pastırma yiyen nerededir?

إِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ ۜ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤٢﴾

42. Allah, onlar'ın kendisini bırakıp da hangi şeye yalvardıklarını şüphesiz bilir. O, mutlak güç ve hikmet sâhibidir.

Bu âyetin başında: "Kâfirlere bir tehdid olarak de!.." sözü gizlidir. "Hangi şeye yalvardıklarını şüphesiz bilir" cümlesindeki "mâ", soru edatıdır ve "يَدْعُونَ" fiili ile mansubtur. "يَعْلَمُ (bilir)" fiili ise ona taalluk eder.

Âyetin mânâsı şöyledir: Kâfirlere bir tehdid olarak de ki: *"Allah, onların kendisini bırakıp da"* put, yıldız, melek, cin vs. gibi *"hangi şeye yalvardıklarını şüphesiz bilir."* Bu, O'na gizli değildir. Küfürlerinden dolayı onları cezâlandıracaktır.

"O," düşmanlarından intikam alma konusunda *"mutlak güç ve"* cezâda acele etmemekte *"hikmet sâhibidir."*

Kureyş'in câhil ve sefihleri: "Muhammed'in rabbi sinek, sivrisinek ve örümceği temsil getirmekten hayâ etmiyor" diyor ve arkasından gülerek alay ediyorlardı. Bunun üzerine Allah Teâlâ şöyle buyurdu:

وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ ۚ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ ﴿٤٣﴾

43. İşte biz, bu temsilleri insanlar için getiriyoruz; fakat onları ancak bilenler düşünüp anlayabilir.

"İşte biz, bu temsilleri" ve benzerlerini, Mekke halkı ve diğer *"insanlar için getiriyoruz; fakat onları ancak bilenler düşünüp anlayabilir."* Yâni onların anlayışlarına uzak gelen şeyleri zihinlerine yaklaştırmak için beyân ediyoruz.

"Mesel" kelimesi, ikinci hâli birinci hâle benzetme mânâsına gelen yaygın söz demektir.

*el-Müfredat'*ta der ki: "Darb-ı mesel" ifâdesi, ayarlamak için gümüş paraya (*dirhem*) çekiç ile vurmaktan alınmıştır; başkasında eseri görülen bir şeyi zikretmek, örnekle

anlatmak demektir.

“Fakat onları ancak bilenler,” ilimde derinleşenler (*râsîh olanlar*) ve Allah’ın yarattığı şeyleri gerektiği şekilde tefekkür edenler *“düşünüp anlayabilir.”* Onlar, Allah’dan sâdır olan bir anlayış üzeredirler ve böylece O’na itâat edip gazabından kaçınırlar. Hakîkatta âlim; ilmi, kendisini günahlardan alıkoyan kimsedir. Âsi kimse ise, görünürde âlim de olsa câhildir.

Soru: Akıl, ilimden önce olduğu halde Allah Teâlâ niçin “Bunu ancak akıllı olanlar anlar” buyurmadı?

Cevap: Çünkü akıl, düşünmek sûretiyle eşyânın mânâlarını anlamaya yarayan bir âlet, bir vâsıtadır. Bu âlet ve vâsıta ile düşünebilmek ve hedefe ulaşabilmek ancak ilim ile mümkündür. Âyet, ilmin akıldan üstün oluşuna delâlet eder. Her âlim akıllıdır; ama her akıllı âlim olmayabilir.

İmam Râğıb Isfahânî, *el-Müfredât’*ında der ki: “Akıl; ilmi kabul etmek için hazırlanmış kuvvete denir. Bu kuvvet vâsıtasıyla insanın elde ettiği ilme de akıl denmiştir. Bunun için müminlerin emîri **Ali** (r.a.) demiştir ki: “Akıl, matbû ve mesmû’ (yaratılıştan ve kazanılan) olmak üzere ikidir: Kazanılan akıl elde edilmezse, yaratılıştaki akıldan istifâde edilmez. Gözün ışığı yok olunca, güneş ışığının bir faydası olmadığı gibi. Rasûlullah (s.a.) şu hadîste birinci akla işâret etmiştir: “*Allah, akıldan daha değerli bir şey yaratmamıştır*.”[176] Şu hadîs de ikinci akla işâret eder: *“Kişi, kendisini hidayete sevk eden ve kötülükten çeviren bir akıldan daha üstün bir şey kazanmamıştır.”* [177] Allah Teâlâ’nın kâfirleri akılsızlıkla suçladığı her yerde, birinciye değil ikinci akla işâret vardır. Aklı olmadığı için kuldan mükellefiyetin kaldırıldığı yerlerde de birinci akla işâret vardır.

*Mesnevî’*de der ki:

Akıl iki türlüdür, biri çocuklar gibi öğrenilen akıldır.
Kitap, hoca ve zikir yoluyla, yararlı ve özgün bilimler aracılığıyla…
Aklın diğerlerinden üstün olur. Fakat onu korurkan hantallaşırsın.
Her yerde koruyucu levhaya dönersin.
Korunan levha (levh-i mahfûz), bunu aşandır.
Öbür akılsa Allah vergisi akıldır. Onun kaynağı canın içindedir.
Bilgi ırmağı kalpten kaynayınca, ne kokuşur, ne de eskir.
Çıkış yolu kapalı olsa da tasaya yer yok.
Çünkü o zaman zaman evden kaynayıp çıkar.
Çabayla elde edilen akıl, evlere giden su arklarına benzer.
Suyun yolu kapanınca yoksun kalır.
Öyleyse su kaynağını kendi içinde ara.
Akıl bakımından pîr olmaya çalış; küllî akıl gibi içyüzünü gör

❀

خَلَقَ اللّٰهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَاٰيَةً لِلْمُؤْمِن۪ينَ ﴿٤٤﴾

44. Allah, gökleri ve yeri hak olarak *(yerli yerince)* yarattı. Şüphesiz bunda, îman edenler için *(Allah'ın varlık ve kudretine)* bir nişâne bulunmaktadır.

"Allah, gökleri ve yeri hak olarak (yerli yerince) yarattı."

"Hak olarak" ifâdesi; "yarattı" fiilinin fâilinden haldir. Yani, Allah Teâlâ yerleri ve gökleri, hikmet ve maslahatları gözeterek hakkıyla yaratmıştır, demektir. Ya da mef'ûlden haldir; buna göre şöyle bir anlam kazanır: Allah Teâlâ yerleri ve gökleri dînî ve dünyevi menfaatları peşinden getiren, sapma ve inhiraf söz konusu olmaksızın hakla iç içe girmiş olarak yarattı. Bunlar, onların yaşamla ilgili her şeyini kapsamakla beraber, Allah'ın vahdâniyyetine, kudretinin büyüklüğüne ve diğer sıfatlarına delâlet eden şahidlerdir. Nitekim âyetin devamı da buna işâret eder:

"Şüphesiz bunda," yâni yerin ve göklerin yaratılışında *"îman edenler için (Allah'ın varlık ve kudretine) bir nişâne bulunmaktadır."* Yer ve göklerin yaratılışında, bütün insanlara yönelik bir hidâyet ve irşad olmakla birlikte, âyette sadece "müminler"in zikredilmesinin sebebi, bundan sadece onların istifâde etmesidir. Ancak bu Allah'ın nuruyla bakan müminler içindir. Çünkü nur sadece nur ile görülür. Allah bir kimse için nur yaratmamışsa, artık onun nuru yoktur.

Cihan, bizim sevgilimizin güzelliğinin aynasıdır
Bütün zerrelerde onun yüzünü/cemâlini seyret

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "Allah, gökleri ve yeri hak olarak (yerli yerince) yarattı." Yani Allah, yerleri ve gökleri sıfatlarının mazharı (göründüğü yer) olması için bir ayna olarak yarattı.

"*Şüphesiz bunda, (Allah'ın varlık ve kudretine) bir nişâne bulunmaktadır.)*" Yani, şüphesiz göklerde ve yerde emânet olarak konulmuş hak âyet bulunmaktadır.

Akıllı kimseye gereken Allah'ın rahmetinin eserlerine bakmak, yaratmasındaki acâib ve hârikulâde halleri, kudretinin eşsizliğini düşünmek ve tefekkür etmektir; ta ki bu şekilde mârifet denizinden inciler çıkarabilsin...

Rivayete göre; Dâvud (a.s.) mihrabına girince, orada küçük bir kurt gördü. Onun yaratılışını düşünerek dedi ki: "Allah, bunun yaratılmasına ne önem verir." Allah, kurdu konuşturdu ve kurt şöyle dedi: "Ey Dâvud! Sen, kendine şaşmıyorsun da bana mı şaşıyorsun? Allah'a yemin olsun ki, O'nun sana verdiği nimetlere karşılık ben senden daha fazla O'nu zikrediyor ve O'na şükrediyorum.

Hayatü'l-hayavan'da nakledildiğine göre, bir kimse bir domuzlan böceği gördü ve kendi kendine dedi ki: "Allah bunu yaratmakla neyi kasdeder; onun şekli mi güzel, yahut kokusu mu?" Bunun üzerine Allah bu kimseyi derin yaralı bir çıban ile mübtelâ kıldı. En mâhir doktorlar bile tedâvîden acîz kaldılar; o da artık tedâvî olmayı terketti.

Bir gün sokakta halka seslenen, bir kâhin tabîbin sesini işitti. Yanındakilere "Şu kâhini

getirin de benim hâlime baksın” dedi. Onlar da dediler ki: “Kâhin birini ne yapacaksın, mâhir doktorlar bile seni tedâvî edemediler.” Adam ısrarla: “Benim ona mutlaka ihtiyacım var” dedi.

Sonunda kâhini getirdiler, yarayı görünce bir domuzlan böceği getirmelerini istedi. Oradakiler gülmeğe başladılar. Adam yukarıdaki sözünü hatırladı, onlara dedi ki: “İstediğini ona getirin; çünkü o, anlayış ve basîret sâhibidir.”

Kâhin tabib, domuzlan böceğini yakıp külünü çıbanın üzerine koydu. Allah’ın izniyle adam iyileşti. İyileşince oradaki insanlara dedi ki: “Bununla Allah Teâlâ bana, en değersiz bir mahlûkun, ilaçların en değerli ve en üstünü olduğunu öğretmek istedi.”

Böylece ortaya çıkmış oldu ki, Allah Teâlâ hiçbir şeyi boşu boşuna (bâtıl) yaratmamış, bilakis herşeyi hakkıyla bir maslahata mebnî olarak yaratmıştır; insan bunu ister anlasın, ister anlamasın bu farketmez. Mümine gereken, tefekkür yolunu tutmak, terakkî etmek ve nihâyet eşyayı basîret ehlinin gördüğü gibi olduğu hâliyle görmeğe çalışmaktır. Zira onlar derler ki: Müşâhede, mücâhedenin bir ürünü ve meyvasıdır. Onun için aklı, diğer melekeleri ve âzâları mutlaka kullanmak gerekir. Hizmetle hürmet artar, inkişaf hâsıl olur, hayret yok olup yerini itmi’nân ve huzur hâli alır.

Mollâ Câmii der ki:

Talep etmeksizin sana kavuşmak mümkün değil
Çöl yolunu kat etmeyenden başkasına hac saâdeti verilmez.

Talebin mânâsı, sadece kalb ile yönelmek ve dil ile zikretmek değil; bilakis mümkün olduğu kadar bütün zâhir ve bâtınıyla çalışmaktır. İnsanın vazifesi budur; sonra fetih, Allah’ın elindedir; dilerse yerlerin ve göklerin melekûtunu ona gösterir ve onu keşif ehli, muhakkık ve muvahhid yapar; dilerse makamında durdurur. En azından yapılması gereken, verilen akıl ile tefekkür ve şükre devam etmektir. Çünkü Allah Teâlâ bu şekilde onu gâfillerden olmaktan çıkarmış olur. Ya Rabbi bizleri de tefekkür ehli ve uyanık kullarından eyle; yerin ve göklerin yaratılışını düşünen ve hakikatını tefekkür eden kullarının arasına kat!

. Münâvî, V, 444.
. Irâkî, Muğnî, I, 84.

ZİKİR İBÂDETLERİN
EN BÜYÜĞÜDÜR

اُتْلُ مَٓا اُوحِيَ اِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَاَقِمِ الصَّلٰوةَۜ اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى
عَنِ الْفَحْشَٓاءِ وَالْمُنْكَرِۜ وَلَذِكْرُ اللّٰهِ اَكْبَرُۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ
﴿٤٥﴾ وَلَا تُجَادِلُٓوا اَهْلَ الْكِتَابِ اِلَّا بِالَّت۪ي هِيَ اَحْسَنُۗ اِلَّا الَّذ۪ينَ
ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُٓوا اٰمَنَّا بِالَّذ۪ٓي اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَاُنْزِلَ اِلَيْكُمْ وَاِلٰهُنَا
وَاِلٰهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٤٦﴾ وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ
الْكِتَابَۜ فَالَّذ۪ينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِه۪ۚ وَمِنْ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ مَنْ
يُؤْمِنُ بِه۪ۜ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَٓا اِلَّا الْكَافِرُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا
مِنْ قَبْلِه۪ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَم۪ينِكَ اِذاً لَارْتَابَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾
بَلْ هُوَ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ ف۪ي صُدُورِ الَّذ۪ينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَۜ وَمَا يَجْحَدُ
بِاٰيَاتِنَٓا اِلَّا الظَّالِمُونَ ﴿٤٩﴾ وَقَالُوا لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَاتٌ مِنْ رَبِّه۪ۜ
قُلْ اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِۜ وَاِنَّمَٓا اَنَا۬ نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ ﴿٥٠﴾ اَوَلَمْ يَكْفِهِمْ
اَنَّٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلٰى عَلَيْهِمْۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرٰى
لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۟ ﴿٥١﴾

45. ***(Resûlüm!)*** **Sana vahyedilen Kitab'ı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki, namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette** ***(ibâdetlerin)*** **en büyüğüdür. Allah yaptıklarınızı bilir.**

46. İçlerinden zulmedenleri bir yana, ehl-i kitapla ancak en güzel yoldan mücâdele edin ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de îman ettik. Bizim Tanrımız da sizin Tanrınız da birdir ve biz O'na teslim olmuşuzdur.

47. ***(Resûlüm!)*** **İşte böylece sana** ***(önceki kitapları tasdik eden)*** **bu Kitab'ı indirdik. Onun için, kendilerine kitap verdiklerimiz ona îman ediyorlar. Şunlardan** ***(Araplardan)*** **da ona îman eden nice kimseler vardır. Âyetlerimizi, ancak kâfirler** ***(inatları yüzünden)*** **bile bile inkâr eder.**

48. Sen bundan önce ne bir yazı okur, ne de elinle onu yazardın. Öyle olsaydı, bâtıla uyanlar kuşku duyarlardı.

49. Hayır, o ***(Kur'an)*****, kendilerine ilim verilenlerin sînelerinde** ***(yer eden)*** **apaçık âyetlerdir. Âyetlerimizi, ancak zâlimler bile bile inkâr eder.**

50. “Ona Rabbinden *(başkaca)* mucizeler indirilmeli değil miydi?” derler. De ki: Mucizeler ancak Allah’ın katındadır. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım.

51. Kendilerine okunmakta olan Kitab’ı sana indirmemiz onlara yetmemiş mi? Elbette îman eden bir kavim için onda rahmet ve ibret vardır.

“Tilâvet”, takib ederek okumaktır. “Vahyetmek”, gizlice bildirmek ve ilhâm etmek demektir. Peygamberlere ve evliyâullah’a ilkâ edilen ilâhî kelimeye “vahy” denilir.

“(Resûlüm!) Sana vahyedilen Kitab’ı” kırâatıyla Allah’a yaklaşmak, nazmını hıfzetmek, mânâları ve hakîkatlarını tefekkür etmek için *“ oku.”* Çünkü Kur’ân’ı tefekkür ve tedebbürle okuyan kimseye daha önce keşfolunmayan mânâlar keşfolunur. İnsanlara hatırlatmak, içindeki ahkâm ile güzel âdâb ve ahlâk-ı hasene ile onları amele teşvik etmek için de oku. Nitekim Ömer (r.a.)’a bir hırsız getirildi, onun elinin kesilmesini emretti. Hırsız; “Niçin elimi kesiyorsun?” dedi. Zira o bu konudaki ahkâmı bilmiyordu. Ömer (r.a); “Allah, kitabında emrettiği için...” dedi. Hırsız; “bana onu oku...” dedi. Ömer (r.a.) eûzü besmele ile şu âyeti okudu: “***Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık bir cezâ ve Allah’tan bir ibret olmak üzere ellerini kesin! Allah izzet ve hikmet sâhibidir.***” (Mâide, 5/ 38) Hırsız: “Vallahi, ben bunu duymadım; duysaydım çalmazdım” dedi. Ömer (r.a.), onu mâzûr görmeyerek elinin kesilmesini emretti. Bu olaydan sonra insanların Kur’an-ı Kerim’i işitmeleri için teravih namazının cemaatle kılınması âdet (sünnet) oldu.

Rivâyete göre **Ali** (r.a.) demiştir ki: “Kim namazda ayakta Kur’ân okursa her harfine yüzbin sevab verilir. Kim namazda oturarak okursa ellibin, kim namaz dışında abdestli olarak okursa yirmibeş bin ve kim de abdestsiz okursa her harfi için on hasene yazılır.”

Hasan-ı Basrî (r.h.)’dan rivayet edildiğine göre, o der ki: “Namaz dışında Kur’ân okumak, kırâati çok olmayan namazdan efdaldir.” Fukaha da demiştir ki: kıyamı uzun bir namaz, secdeleri çok olan namazdan faziletlidir. Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki: *“Namazın efdali kıyamı uzun olanıdır.”*[178] Çünkü rukû ve secdelerin çokluğu ile ancak tesbih çoğalır; kırâat ise daha fazîletlidir. Dediler ki: Kur’ân okumanın efdali, abdestli olarak okumaktır. Oturmanın efdali, kıbleye karşı olan, bağdaş kurulmayan, kibirli bir şekilde olmayan, sanki heybet ve saygı duyulan bir zâtın önünde oturur gibi oturmaktır. Kur’ân tilâvetinin bazı âdâb ve esrârı ile ilgili bilgiler en-Neml sûresinin sonunda geçmişti. Oraya mürâcaat et.

“Ve namazı kıl.” Yani, namazı dosdoğru kılmağa (*ikâme*), cemaatle edâ edilen farz namazları her nerede kılınıyorsa, orada kılmağa devam et. Allah Teâlâ Rasûlullah (s.a.)’e, ümmetine de şâmil olacak şekilde bu namazların ikâmesini emretti ve bunu da şu âyetle ta’lîl etti:

“Muhakkak ki,” zâhirî ve bâtınî şartlara riâyet edilerek kılınan bir *“namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar.”* Bu namaza âid bir husûsiyyettir.

el-Vasît’te der ki: “Münker”; bir şeriat ve sünnette bilinmeyen söz veya

davranışlardır; mukabili "ma'rûf"tur. Yâni namaz, günahlardan geri durmaya sebeptir. Namaza devam etmek, zikrin devamı ve haşyet duygusunun kemale ermesini sağlar. Özellik itibariyle kulu günahlardan alıkoyar.

Rivâyet edildiğine göre, Ensardan bir genç Rasûlullah (s.a.) ile beş vakit namazı kılar, sonra bütün kötülükleri işlerdi. Rasûlullah (s.a.)'e bu durum anlatılınca buyurdu ki: "*Namazı, onu kötülüklerden alıkoyacak*."[179] Fazla geçmedi, o genç tövbe etti, hâli güzelleşti ve sahâbenin zâhidlerinden oldu.

Fakir (**Bursevî**) der ki: Şüphesiz her amelin hayır veya şer bir husûsiyyeti vardır. Namazın husûsiyyeti; Allah'tan korkmayı ve günahlardan sakınmayı sağlamaktır. Nitekim küfrün mukâbil husûsiyeti, namazı terketmektir. Rasûlullah (s.a.), buyurmuştur ki: "*Kim, namazı kasden terkederse küfre düşmüş olur.*"[180] Küfür de, insanlardan korkmayı ve günahlara dalmayı peşinden getirir. Allah Teâlâ'nın şu sözü de buna delâlet eder: "***Allah'ın, hakkında hiçbir delil indirmediği şeyleri O'na ortak koşmaları sebebiyle, kâfirlerin kalplerine yakında korku salacağız***." (Âl-i İmran, 3/151). Hadiste de buyrulmuştur ki: *"Kıldığı namaz, bir kimseyi kötülüklerden ve münkerden alıkoymazsa; bu, onun Allah'tan uzaklaşmasını artırır."*[181] Yani, namazı ona vebâl olur; Allah'a yakınlık sebebi, uzaklaşma sebebine döner. Belki de bu, namazın hakîkatına ulaşamamasından dolayıdır. Nitekim bazıları demiştir ki: Namazın hakîkatı, kalbin zikirle huzûru ve tefekkürle murâkabesidir. Namazda zikir, hayâsızlık olan gafleti kovar; fikir ve tefekkür de münker sayılan kötü düşünceleri (*havâtır*) giderir. İşte bu namaz; sâhibini, namazda olduğu müddetçe bu zikredilen kötülüklerden alıkoyar.

Namaz hâricinde de kişiyi, amellerini görmekten (*ucüb*) ve onlara karşılık beklemekten men eder, sakındırır. Böyle bir namaz âriflerin göz nûrudur. Çünkü namaz ibâdeti, gizli ve görünmeyene (*muğayebe*) değil, görünene ve zâhirî hale (*muâyene*) dayanır. Namaz farzıyla nâfilesiyle bedenî amellerin en fazîletlisidir. Zira onun, hayâsızlık ve benzeri diğer kötülüklerin başlangıç noktası (*mebde'*) olan nefsin ıslahında büyük bir yeri ve etkisi vardır.

Haberde vârid olduğuna göre, **Îsâ** (a.s.) der ki: Allah Teâlâ şöyle buyurdu: Kulum farzlarla benden (*azabımdan*) kurtulur ve nafilelerle bana yakınlaşır."

Bil ki, namaz bir kaç mertebe üzeredir. (1) Bedenin namazı, bilinen rükünleri yerine getirmekledir. (2) Nefsin namazı, havf ve recâ arasında huşû ve itmi'nân iledir. (3) Kalbin namazı, huzur ve murâkabe iledir. (4) Sırrın namazı, münâcât ve mükâleme (konuşma) iledir. (5) Ruhun namazı, müşâhede ve muâyene (görme) iledir. (6) Hafînin namazı, münâcât (anlaşılmayan kelimelerle söyleşme) ve mülâtafe iledir.

Yedinci makamda namaz yoktur. Çünkü o ayn-ı vahdette fenâ ve muhabbet-i sırf makâmıdır. Dolayısıyla şeklen (sûrî) kılınan namazın sonu, yakîn sûreti olan ölümün zuhûruyladır. Nitekim Allah Teâlâ buyurur ki: "***Ve sana yakîn*** *(ölüm)* ***gelinceye kadar Rabbine ibâdet et!***" (Hicr, 15/99).

Hakikat namazının sonu, hakka'l-yakîn olan mutlak fenâ iledir. Her namaz kendi

mertebesindeki kötülüklerden (*fuhşiyyâttan*) nehyeder, sakındırır.

Bedenin namazı, günah ve oyundan alıkoyar. Nefsin namazı, rezillik, alâka, kötü ahlâk ve sızlanmalara engeldir. Gönlün namazı, boş ve gereksiz şeylerin ortaya çıkması ve gafletin artmasını önler. Sırrın namazı, Allah'tan gayrı mâsivâya iltifâtı men eder. Rûhun namazı, ağyarı düşünerek huzur bulmaktan nehyeder. Hafînin namazı, sâliki isneyniyetin şühûdu ve enâniyetin zuhûrundan geçirir. Yâni ona hakikatin yüzünü gösterir.

Bu âlemin vücûdu "bir"den gayri değildir
Tekrar bak da hakiki âlemi mecaz olan dünyaya satma

Hakikat ehlinden biri demiştir ki: "Zâhire riâyet etmek, mutlak olarak sıhhat sebebidir. Bana öyle geliyor ki, bunun elden kaçması, namazları terkten dolayıdır."

Fakir (**Bursevî**) der ki: Bu söz, iki mânâya hamledilebilir:

1. Farazî ve takdirî olarak söylenmiş bir söz olabilir. Yâni kişi için dünyada bâkî kalmaya bir sebep farzedilse, o da namazı ikâme etmek olurdu. Dolayısıyla kişinin vefâtı namazı terketme yönünden gelmiş olur. Nitekim sadaka ve sıla-ı rahim, ömrü uzatır; yani, insanın ömrünün uzamasına bir şey sebep olsaydı, o da sadaka ve sıla-ı rahim olurdu. Dolayısıyla bunda, zahirî ahkâma riâyet etmenin fazîletini beyan vardır. Özellikle namaz ile sadaka ve sıla-ı rahmin bunlar arasında ayrı bir yeri olduğu açıktır.

2. Canlı ve cansız herşeyin, zikirden kesilmesine bağlı olarak bir eceli ve süresi vardır. Çünkü her şey Allah'ı tesbih eder. Ağaç ve hayvan, ancak zikir ve tesbihten kesildikleri vakit kesilir, öldürülür ya da ölür. Hadiste buyrulmuştur ki: *"Her şeyin bir eceli vardır; câriyelerinizi, kaplarınızı kırdıkları için dövmeyin."*[182]

Buna göre, yukarıdaki "namazı terketme" sözünün mânâsı; zikirle Allah'a yönelme ve onunla huzûru terketme demektir. Çünkü namazda aslolan, tam bir uyanıklıktır. Nefis gaflete düştüğü zaman hayat damarı kesilir ve bu sebeple canlılığını kaybeder. Bu Allah'ı zikreden gafillere nisbetledir. Namazlarında devamlı olanlara gelince, ölüm onların bâtınlarına değil zâhirî bedenlerine ârız olur. Çünkü onlar ölmezler; bilâkis, bazı haberlerde de vârid olduğu gibi bir mekândan diğer bir mekâna nakledilirler. Kalbe doğan da asıl bu mânâdır. Allah en iyisini bilendir.

"Allah'ı anmak" yâni namaz *"elbette (ibâdetlerin)"* en üstünü ve "*en büyüğüdür."* Allah Teâlâ'nın "***Ey îman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığı (ezan okundugu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun***" (Cuma, 62/9) âyetinde olduğu gibi, namaza "zikir" denilmesi, namazın aslının "Allah'ı zikretmeye ve O'nu anmaya" dayanmasından dolayıdır. Çünkü namaz, bütün iyilik ve hasenelerin en üstünü olup kötülüklerden de nehyettirici bir özelliğe sâhiptir.

Yahudda zikir, ibâdetlerin en üstünüdür. Çünkü zikrin sevabı, Allah'ın kulunu anmasıdır. Allah Teâlâ buyurur ki: "***Öyleyse, siz beni*** *(ibâdetle)* ***anın ki ben de sizi anayım***." (Bakara, 2/152). Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki: "*Allah Teâlâ buyurur: Ben kulumun beni zannı üzereyim, beni zikrettiği zaman onunla beraberim. Beni nefsinde*

zikrederse, ben de onu nefsimde zikrederim. Beni bir toplulukta zikrederse; ben de onu, beni zikrettiği topluluktan daha büyük bir toplulukta zikrederim.”[183] Burada “zikir” ile kasdedilen, husûsi zikir ve anmadır; zâhirî amellerle karışmış zikirden daha üstün ve daha saf bir zikirdir. Ve bu meşakkatli yolculuklardan, köle azâdından ve yakınlarına mal bağışlamaktan daha hayırlı ve daha üstündür.

Zikrin başı Allah’ı birleme (*tevhîd*), sonra başka şeylerden arınma (*tecrîd*) ve daha sonra da tamamen Allah’la başbaşa kalmadır (*tefrîd*). Rasûlullah (s.a.) buyurur ki: “*Tefrîd ehli (müferridûn) öne geçti.*” Dediler ki: “*Ya Rasûlallâh! Tefrîd ehli kimdir?*” Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: *“Allah’ı çokça zikreden erkek ve kadınlardır.”*[184]

Şeyh Attâr der ki:

Senin tecrîdinin esası şehvete veda etmen,
Belki de tamamen zevklerden uzaklaşmandır
Sen mevcudattan ümidini kestiğinde,
O zaman tefrîd’den istifâde edersin

Zikir, gafleti kovmak içindir. Onun için derler ki: Cennette zikir yoktur. Çünkü orada gaflet ârız olmaz; cennet ehli devamlı huzur hâlindedir.

*et-Te’vilatü’n-necmiyye’*de der ki: Özetle, hayâsızlık (*fuhuş*) ve kötülük (*münker*) kalp ve Allah’ı unutma hastalığının alâmetlerindendir. Zikir, bu hastalığı yok etmede Kur’ân okumaktan ve namaz kılmaktan daha tesirlidir. Çünkü her şeyin ilacı zıddı ile kâimdir.

Dersen ki: Kur’ân okuma, namaz kılma ve zikir, insana mahsus tabiî nisyan ile malul bir hasta kalpten çıkınca bunlar, kalbin hastalığını yok etmeğe bir sebep olmazlar.

Derim ki: Zikir, kula, zikrullah iksirini atmak için tahsis olunmuştur. Allah Teâlâ buyurur ki: “***Öyleyse, siz beni** (ibâdetle) **anın ki ben de sizi anayım***.” (Bakara, 2/152). Bununla Allah Teâlâ, kalbin hasta olma husûsiyetini iptal etti. O’nun zikrini, kendi husûsi zikrine has bir iksir yaptı. Böylece kulun zikri Allah’ın zikrinde fânî olmuş oldu. İşte bu yüzden zikrullah, diğerlerinden daha büyük ve üstün olmuştur.

Bazı büyükler demiştir ki: Sırf fenâ makamında Allah’ın zâtını zikir ile bakâ makamında temkin hâlinde kılınan Hak namazı (*sâlât-ı Hak*) bütün zikir ve namazlardan daha büyük ve daha üstün olur.

İbn Atâ (r.h.) der ki: Allah’ın (kulunu) zikri, sizin zikretmenizden daha büyüktür. Çünkü O’nun zikri illet ve sebepsiz olarak ihsân ve ikrâm içindir. Sizin zikriniz ise illet ve sebeplerle, arzu ve isteklerle karışmıştır.

Bazıları demiştir ki: “Allah’ın zikretmesi, kulun zikretmesinden daha büyüktür” dediğin zaman, hâdisi kadîm ile mukayese etmiş olursun. Nasıl, “Allah, mahlûktan daha güzeldir” denilebilir. O’nun kadimliği kendi kadimliğine, zikri de ancak kendi zikrine denk olur. Varlık, varlığı yoktan var edenin gücü karşısında bâkî kalmaz.

Bazıları demiştir ki: Allah’ı zikir, her şeyden daha büyüktür. Çünkü O’nu zikir

ibâdettir, O’ndan başkasını anmak tâat değildir.

Vaktini ağyârın zikriyle geçiren kimseye yazıklar olsun!

Hâfız der ki:

En güzel zaman, dostla geçirilen zamandır;
Gerisi hayırsız ve boştur

“Allah yaptıklarınızı bilir.” Yâni, zikir ve diğer ibâdetlerinizden haberdârdır, hiç bir şey O’na gizli kalmaz. İşlediğiniz amellere en iyisi ile mukâbele eder ve karşılığını verir.

Bazı büyükler der ki: Allah, bütün makam ve hallerde işlediklerinizi bilir. Kim yaptığı şeyleri Allah’ın bildiğine yakînî olarak inanırsa, günahlardan ve kötülüklerden kaçınır; ibâdet ve tâatlarla, özellikle de namazla sır ve hafî âlemlerine yönelir. Bütün meşgûliyetlerden kalbi mutlaka arındırmak gerekir. Huzurla kılınan bir rekat namaz, huzursuz kılınan bin rekat namazdan daha faziletli ve daha üstündür.

Nakledilmiştir ki: Bir kimse makbul bir namaz kılmak için Allah’a tazarru ve niyâzda bulunuyordu. Acemî bir dostuyla namaz kıldı; kıraati sebebiyle namazının zâhiri hoşuna gitmedi, yeniden namaza başladı. Rüyada bu kimseye şöyle denildi: “Allah seni, makbul bir namaz kılmağa muvaffak etti, sen bunun değerini anlayamadın.” Dolayısıyla bâtını ıslah etmek daha önemlidir. Çünkü bununla insanlar birbirlerinden üstün olurlar, hasenâtları farklı farklı olur ve hakîkî kurtuluşa ererler. Bu hakîkî kurtuluş ise varlığı zâtının iktizâsı olan Allah’ın varlığında, kulun kendi varlık hapsinden kurtulmasıyla gerçekleşir.

Hakîkî âleme vâsıl olabilmek için şeriatın erkânını yerine getirip tarîkatın adâbına devam karşılığında kendisine hazırlanan ecir ve sevâbı kul kavrayamaz; düşüncesi de bu mükâfâtın kemâlini anlamağa kâfi gelmez. Ancak Allah, şerîatın anahtarını ve tarîkatın san’atını kullanarak mecâzî varlık tılsımının kapılarını açmak ve hakîkî varlıktan kenz-i hafîye ulaşmak için yaptığınız gayretleri bilir. Allah Teâlâ’dan dileğimiz odur ki, bizleri güzel işlerde ve iyi amellerde muvaffak kılsın; en yüce makamlara, bol ecir ve mükâfâtlara ulaştırsın.

وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا
مِنْهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَأُنْزِلَ إِلَيْكُمْ وَإِلٰهُنَا وَإِلٰهُكُمْ
وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٤٦﴾

46. İçlerinden zulmedenleri bir yana, ehl-i kitapla ancak en güzel yoldan mücâdele edin ve deyin ki: Bize indirilene de, size indirilene de îman ettik. Bizim Tanrımız da sizin Tanrınız da birdir ve biz O’na teslim olmuşuzdur.

“İçlerinden zulmedenleri” yani, inâd ve düşmanlıkta aşırı olanların dışındakiler *“bir yana...”*

Zulmedenlerden maksad, kâfirlerdir. Çünkü kâfir bir kimse, zulüm ve fasıklıkla vasıflanırsa; bu onun hâlinin aşırılığına delâlet eder. Veya ehl-i kitabın Allah’a oğul nisbet edenleridir. Buna göre âyette de kasdedilen Necranlılardır. Yahud da ahd ve antlaşmaları bozup cizye vermeyenlerdir; zira bu durumda onların bu hâline uygun olarak dil, kılıç ve mızrak ile onlara şiddet göstermek gerekir.

“Mücâdele” ve “cidâl”; birbirleriyle mücâdele, münâzara ve münâkaşa etmek, tartışmak demektir. Nitekim *et-Tâc* adlı eserde bu şekilde kaydedilmiştir.

Râğıb Isfahânî der ki: “Cidâl”, karşılıklı çekişme, üstün ve galip olmaya çalışma tarzındaki münâkaşa ve tartışmaya denir. Bu kelimenin aslı; “اَلْحَبْلَ جَدَلْتُ (İpi sağlamca büktüm)” sözünden alınmıştır. Sanki iki münâkaşacıdan biri diğerini görüşünden döndürüyor, onu büküyor ve çürütüyor, demektir.

Yâni, yahudi ve hristiyanlarla hasımlaşmayın, onlarla çekişmeyin, üstün gelmeye çalışacak tarzda münâkaşa ve mücâdeleye girişmeyin, demektir.

“Ehl-i kitapla ancak en güzel yoldan mücâdele edin” yâni en iyi şekilde tartışın; sertliği yumuşaklıkla, gazab ve öfkeyi hilimle, şer ve kötülüğü nasihat ve hayra teşvikle, aceleyi teennî ve ihtiyatla karşılayın; ancak bu tavrınız bir zaaftan dolayı olmasın, değersiz dünya metâını büyük görmenizden kaynaklanmasın.

“Ve” sıdk ve ihlasla *“deyin ki: Bize indirilen”* Kur’ân-ı Kerim*“e de, size indirilen”* Tevrat ve İncil“e *de îman ettik.”*

Rasûlullah (s.a), ehl-i kitab’ın Tevrât’ı okuyup müslümanlara arapça olarak açıkladıklarını duydu. Bunun üzerine buyurdu ki: “*Ehl-i kitabı ne tasdik edin, ne de onları yalanlayın. ‘Allah’a, kitaplarına ve peygamberlerine inandık’ deyin. Bu durumda, şayet onlar bâtıl bir şey söylemişlerse, onları tasdik etmemiş; doğru söylemişlerse de onları yalanlamamış olursunuz.*”[185]

İbn Melek der ki: Onların tasdik ve tekzîbden nehyolunmalarının sebebi, ehl-i kitabın Tevrat ve İncil’i tahrif etmeleridir. Söyledikleri, değiştirdiklerinden ise onları tasdik etmek bâtılı tasdik etmek mânâsına gelir. Böyle değilse, onları tekzîb etmek, hak olan şeyi tekzîb etmek anlamına gelir. İşte bu, şüphe ve tereddüd olan işlerde ve ilimlerde tevakkuf edilmesinin gerekliliğini gösteren bir asıl ve esastır. Bu sebeple böyle durumlarda tasdik (*cevâz*) ya da tekzible (*butlân*) hükmedilmez. Selef (r.h.)’ın âdeti böyleydi.

“Bizim Tanrımız da sizin Tanrınız da birdir” yâni ülûhiyyette O’nun eşi, benzeri ve ortağı yoktur “*ve biz O’na teslim olmuşuzdur,”* sadece O’na itâat edenleriz.

Burada, iki fırkanın, yâni yahûdi ve hristiyanların, din önderleri olan ahbâr ve ruhbanlarını Allah’ın dışında rabbler edinmelerine bir târiz vardır.

❀

وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَٓا اِلَيْكَ الْكِتَابَۜ فَالَّذٖينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهٖۚ
وَمِنْ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِهٖۜ وَمَا يَجْحَدُ بِاٰيَاتِنَٓا اِلَّا الْكَافِرُونَ ﴿٤٧﴾

47. ***(Resûlüm!)*** **İşte böylece sana** ***(önceki kitapları tasdik eden)*** **bu Kitab'ı indirdik. Onun için, kendilerine kitap verdiklerimiz ona îman ediyorlar. Şunlardan** ***(Araplardan)*** **da ona îman eden nice kimseler vardır. Âyetlerimizi, ancak kâfirler** ***(inatları yüzünden)*** **bile bile inkâr eder.**

"(Resûlüm!) İşte böylece sana (önceki kitapları tasdik eden) bu Kitab'ı" yâni Kur'ân'ı *"indirdik. Onun için,"* iki tâifeden *"kendilerine kitap verdiklerimiz ona"* Kur'an'a *"îman ediyorlar."*

"İşte böylece" ifâdesi, sonra gelen fiilin (*inzâl*) kaynağına (*masdar*) işâret eder. Yani, diğer kitapların inzâline uygun, onlar gibi eşsiz bir inzâl ile indirdik, demektir.

Burada kasdedilen, **Abdullah b. Selâm** gibi îman eden ehl-i kitaptır. Diğerleri kitaptakilerle amel etmedikleri, yâni Muhammed (s.a.) ile ilgili haberlerin gereğini yapıp îman etmedikleri için sanki kendilerine kitap verilmemiş gibi sayılmışlardır. Yahud da burada kasdedilen, Rasûlullah (s.a.)'den önceki ehl-i kitaptır. Çünkü onlar, kitapta gördüklerine göre Kur'ân'ın nüzûlüne îmân ederlerdi. Kuss b. Sâide, Buhayra, Nastûrâ, Varaka ve diğerleri bunlardandır. Onların "kitap verilenler" ile tahsis edilmesi; kendilerinden sonra gelecek neslin Rasûlullah (s.a.)'in muâsırı olacağını, ellerindeki kitabın hükmünün neshedilip kaldırılacağını ve artık kitabın onlara verilmeyeceğini haber vermelerinden dolayıdır.

Âyetteki "fâ"; sonraki kısmı, önceki kısma tertib etmek içindir; zira onların Kur'ân'a îmanları, yukarıda ifâde edildiği şekilde Kur'ân'ın indirilmesine bağlı idi.

"Şunlardan (Araplardan) da ona" Kur'an'a *"îman eden nice kimseler vardır."* Bize âid bu yüce kitabımızın âyetlerini ancak inkâr edenler, küfürde aşırı şiddet gösteren kâfirlerdir. Çünkü küfürdeki aşırılık; onları, hakîkatı anlamaya götüren bir düşünceden alıkoyar.

"Âyetlerimizi, ancak kâfirler (inadları yüzünden) bile bile inkâr eder."

"اَلْجَحْدُ" inkâr, kalpte müsbet olan bir şeyi nefyetmek, ortadan kaldırmak ya da kalpte menfî olan bir şeyi müsbet görmek anlamına gelir. Kitâb-ı Azîm'in "*âyetlerimiz*" şeklinde ifâde edilmesi, zâhirinin mânâya tam olarak delâlet ettiğini göstermek ve onun Allah katından olduğunu hatırlatmak içindir. *"Kâfirler"*, ifâdesiyle küfürde şiddet sâhibi, sâbit fikirli kimseler kasdedilmektedir. Zira onların bu durumu, kendilerini hakikate ulaştıracak düşünce ve tefekkürden uzak tutar.

Âyette, kalb erbâbına ve bâtınî ilim sâhiplerine, -ki onların ilimleri Hakk vergisine dayanır- çalışarak ilim tahsil eden zâhir ulemâsı ile rıfk, yumuşaklık ve sükûnet içerisinde tartışma ve münâkaşa etmelerinin gerekliliğine bir işâret vardır. Tâ ki mevkî makam fitnesi ateşlenip inkârları artmasın. Allah onlardan kime rahmet ederse, Hakka delâlet eden apaçık delilleri ve huccetleri tasdik eder ve hidâyete nâil olur. Allah kimi

de mahrum ederse, inkâr eder ve böylece Gaffâr olan Allah'a vusûl uzaklığı artar.
*Mesnevî'*de der ki:

Öğüt miski yarar sağlamayan, kötü kokuya alışmış demektir.
Beynini inkârdan arındır ki sevgiliden ona reyhan nasip olsun.
Keşke çocuklar gibi hile bilmeseydi de annesine tutunsaydı.
Ya da naklî ilimle az donansaydı da kalbin vahiy ilmi kapsaydı.
Işığa rağmen kitap öne sürersen, vahyi andıran ruhun öfkelenir.
Zamanın kutbu yanında naklî ilim, su varken teyemmüm gibidir.
Kurtuluşu ancak aptallık sayesinde bulursun.
İnsanlığın sultanı, "Cennet halkının çoğu aptaldır" buyurur.
Zeka, seni kibre ittiğine göre, aptal ol da kalbini koru.
Bu, alay konusu aptallık değil, O'na hayran olmaktan doğan aptallıktır.
Yusuf'un yüzüne hayran kalarak ellerini kesen kadınlar aptaldır.

Bil ki, dinde münâkaşa sadece inad, işi yokuşa sürme ve bâtılı ön plana çıkarma gayesiyle yapılırsa, bu niyet amellerin sevabını yok eder. Hakk'ı ortaya çıkarmak için yapılan tartışma ise emrolunmuştur. *Şerhu'l-mevâkıf*'da kaydedildiğine göre, **Ali** (r.a.), "Ben hareketlerime, hareketsizliğime, âilemi talâka, câriyemi âzâd etmeğe mâlikim" diyen biriyle yaptığı tartışmada ona şöyle der: "*Allah olmaksızın mı Allah'la beraber mi, bu şeylere mâliksin? Şayet; "Allah olmaksızın mâlikim" dersen, Allah'tan başka bir mâlik ispat etmiş olursun. Yahud da "Allah'la beraber mâlikim" dersen, bu takdirde Allah'a bir ortak ispat etmiş olursun*."

Şeyh Sâdî *Gülistân*'da der ki:

Ahlâkı değil, yalnız kıyafeti dervişlere benzeyen bir adam; bir dernekte oturmuş, şikâyet defterini açmış zenginler aleyhinde dolu dizgin yürüyordu. Ona dedim ki: Ey arkadaş! Zenginler, ziyaretçilerin hedefi, misafirlerin sığınağıdır. Bu zenginlerin ibâdetleri kabûle daha yakındır. Geçim kaygıları yok ki huzurlarına mâni olsun. Hadîs-i şerifte: *"Fakirlik, hem dünyada hem âhirette yüz karasıdır"*[186] diye vârid olmuştur.

Dedi ki: "Ya Peygamberimizin *'Ben fakirlikle iftihar ederim'*[187] buyurmalarına ne dersin?" Dedim: Sus! Hz. Peygamber'in işâreti, o kimselerin fakrınadır ki, onlar rızâ meydanının erleridir, kazâya râzı olurlar. Dedi: İrfansız dervişi, fakirliği küfre kadar götürür ki, hadîs-i şerifte *"Fakirlik küfre yaklaşmıştır"*[188] buyrulmuştur.

Kalmaz açlıkla takvâ gücü
Yoksullukla boş kalır takvâ avucu

Dedi ki: "Zenginler öyle kibirli, gururlu kimselerdir ki herkese hakaret gözüyle bakarlar, ulemâya dilencilik isnâd ederler, fukarâya serseri derler."

Dedim ki: "Zenginleri zemmetmek doğru değildir, onlar kerem sâhipleridir." Dedi ki:

“Yanılıyorsun paraya tapanlardır; farz ediniz, Nisan bulutudurlar, yağmadıktan sonra faydaları ne?”

Dedim: Zenginlerin cimriliğine dilencilikten başka bir şeyle mi vâkıf oldun? Tama’ı bir tarafa bırakanlara göre cömertle hasisin farkı yoktur.

Dedi: “Şundan anlıyorum ki, kaba ve sert adamlar kapılarına bekçi korlar, âlimlere, sâlihlere yol vermesinler onları elleriyle iterek ‘evde kimse yok’ desinler için. Sözleri bir bakımdan doğrudur, çünkü gerçekten evde kimse yoktur.”

Bir kimsenin ki himmeti, tedbîri, fikri yok
Perdedar “efendi yok!” diyerek doğru söylüyor

Dedim: Ne yapsınlar? Dilencilerin hücûmundan usanmışlardır da böyle yapmaya mecbur oluyorlar. Öyle derler: “Sahrâların kumu inci olsa yine dilencilerin gözünü doyuramaz.”

Dedi: “Ben onların hâline acıdığımdan söylüyorum.” Dedim: “Hayır! Onların ikbaline hasedinden...”

Biz dervişle bu hale gelmiş, adamakıllı tutuşmuştuk. Bütün itirazlarını kuvvetli delillerle çürütüyordum.

Sonunda delili kalmadı, rezil ettim. Bu defa da sövüp saymaya başladı. Zaten câhillerin âdetidir: Hasımlarını hüccetle susturamayınca tehdîde kalkışırlar. O benim yakamı tuttu, ben de onun sakalına sarıldım.

Uzatmayalım, işi kadıya götürdük.

Kadı, ikimizin de kıyafetini şöyle bir süzdükten ve dedikodumuzu dinledikten sonra başını önüne eğerek tefekküre daldı. Neden sonra başını kaldırarak dedi ki: “Ey zenginleri övüp medheden! Bilmiş ol ki, gülün olduğu yerde diken de bulunur, hazine başında yılan hazırdır.

İşte bunlar gibi zenginler arasında da şâkirler olduğu gibi, kâfirler de (nankörler) eksik olmaz. Kezâlik, fukaranın da sâbirleri var, fâcirleri var.

Sonra dervişe dönerek dedi ki: “Siz de zenginlerin fisk u fücûr ile me’lûf olduklarını, oyun ve eğlence ile vakit geçirdiklerini söylüyordunuz değil mi? Evet, dediğiniz ayarda birçok zengin bulunabilir. Ancak iyilik düşünen, dünya ve âhirette mağfireti elde edenler de vardır.

Kadı bunları söyleyince verdiği hükme rızâ gösterdik, hükmü kabul ettik ve geçen geçti diyerek birbirimizle kucaklaştık, öpüştük ve bahse şu iki beyitle nihayet verdik:

Ey fakîr, etme sakın devr-i felekten şikâyet
Acırım böyle şikâyetle ölürsen, sana ben
Ey mal sâhibi zengin, sana da fırsatı vermiş Mevlâ
Ye, yedir, böylece iki dünyayı alırsın birden

Bu hikaye uzun olduğu için özet olarak anlattık.

وَمَا كُنْتَ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لَارْتَابَ
الْمُبْطِلُونَ ﴿٤٨﴾

48. Sen bundan önce ne bir yazı okur, ne de sağ elinle onu yazardın. Öyle olsaydı, bâtıla uyanlar kuşku duyarlardı.

Ey Muhammed! *"Sen bundan"* Kur'ân, sana nazil olmazdan *"önce ne bir yazı okur, ne de sağ elinle onu yazardın."* Yani, indirilen kitaplardan her hangi birini okumak âdetin olmadığı gibi, yazmak da değildi. Sağ elinle de yazmadın. Herhangi bir kitap veya hattan da med gibi bir şey yazıp çizmedin. Med; uzunluğu olan şeye denir. Hat ile yazı (kitâbet) kasdedilmektedir.

"Sağ el"in zikredilmesi; genelde yazı, sağ el ile yazıldığı içindir. "Sağ el ile yazmadın, sol el ile yazdın" demek değildir. Çünkü sol ile yazmak nâdirdir.

Şia der ki: Vahiyden önce Rasûlullah (s.a.) güzel yazı yazardı. Vahiy ile bundan yasaklandı. Ve yine derler ki: "Yazmazdın" sözü, nehiydir; yani, "yazma!" demektir. Dolyısıyla bu, daha önce yazı yazmadığını ortadan kaldırmaz.

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: "ط"nın fethası ile yâni (وَلاَ تَخُطَّهُ) şeklinde nehiy olarak da okunmuştur. Fakat bu okuyuş şekli, şâzz bir kıraattir. Sahîh olan, Rasûlullah (s.a.)'in yazı yazmamış olmasıdır.

*el-Es'iletü'l-mufhıme'*de der ki: Şia'nın bu görüşü reddedilmiştir. Çünkü nehiy kasdedilmiş olsaydı, "ط"nın nasb okunması gerekirdi veya muzaaf olması hasebiyle "وَلاَ تخطْطه" şeklinde olurdu.

"Öyle olsaydı, bâtıla uyanlar kuşku duyarlardı." Bu durumda, yâni okuma ve yazma bilenlerden olsaydın, bâtıla uyanlar şüpheye düşerlerdi.

*el-Muhtâr'*da der ki: "اَلرَّيْبُ (Rayb)", şekk, şüphe ve tereddüd demektir.

Râğıb Isfahânî der ki: "Rayb", ortadan kalkabilen bir şüphe ve zannetmedir. Bu yüzden Allah Teâlâ buyurmuştur ki: ***"Onda şek ve şüphe yoktur"*** (el-Bakara, 2/2).

"اَلْارَابَةُ" ise daha sonra giderilemeyecek şekilde şüphelenme ve zanna kapılmak demektir. "اَلْارْتِيَابُ" da aynı anlamda kullanılmıştır. Allah Tealâ, müminlerden bu hâli ortadan kaldırarak buyurmuştur ki: ***Kitap verilmiş olanlar ve mü'minler şüpheye düşmesinler..."*** (el-Müddessir, 74/31)

"Mubtıl", bâtılı getiren kimseye denir. Zıddı "muhıkk"tır; hakkı getiren kimse demektir. Nitekim bâtıl da hakkın zıddıdır.

*el-Müfredât'*ta der ki: "İbtâl", bazan hak veya bâtıl olan bir şeyi ortadan kaldırmak ve yok etmek mânâsına gelir. Allah Teâlâ buyurur ki: ***"Hakkı gerçekleştirsin, batılı ortadan kaldırsın..."*** (el-Enfal, 8/8) Bazan hakikatı olmayan şeyler söyleyen kimse

hakkında da bu fiil kullanılır.

Âyetin mânâsı: Bâtıl söyleyenler şüpheye düşüp derlerdi ki: Belki onu öğrenmiştir, yahu da onu evvelkilerin kitaplarından bulup almıştır. Sen böyle biri olmadığın için (yazı yazan biri olmadığından dolayı) senin hakkında böyle bir şüpheye yer kalmamıştır.

Kâşîfî der ki: Bozguncu ve yanlış yolda gidenler şüpheye düştüler. Yâni Arap müşrikler dediler ki mademki okuyup yazıyor, o halde Kur'an'ı eskilerin kitaplarından alıntı yaparak bize okuyor. Veya kitaplarımızda okuduğumuza göre ahir zaman peygamberi ümmî olacaktır; bu ise okuyup yazıyor diyerek Yahudice şüpheye düştüler.

Şayet dersen ki: Allah Teâlâ, niçin onları "mübtılûn" yâni bâtılı getirenler diye isimlendirdi? Eğer Hz. Peygamber (a.s.), ümmî olmasaydı ve onlar da "Kitaplarımızda bu bilgiler yoktur" deselerdi, haklı olacaklardı. Aynı şekilde o, okuyan ve yazan biri olsaydı, Mekke halkı "Belki onu öğrenmiştir veya onu yazmıştır" sözünde de haklı olacaklardı.

Derim ki: Çünkü onlar, böyle bir şüpheden uzak ümmî bir kimse olduğu hâlde o (s.a.)'i inkâr ettiler ve ona îmân etmediler. Sanki Allah Teâlâ burada şöyle buyurmuştur: Bâtıla uyanlar; şayet o (s.a.) ümmî olmasaydı, daha fazla şüpheye düşeceklerdi. Ancak okuyan ve yazan biri olmadığı için şüpheye düşmelerinin izah edilebilir bir yanı yoktur.

*el-Es'iletü'l-mükhıme'*de der ki: Allah Teâlâ Peygamber (s.a)'e ümmîlikle, okuma ve yazma bilmemekle nasıl iyilikte bulunmuş olabilir? Zira yazı yazmak bir noksanlık değil, bir kemaldir.

Cevâben denir ki: Allah Teâlâ'nın Peygamber (s.a)'i hat ve yazı yazmamakla vasfetmesi, ehl-i kitabın Tevrat ve İncil'de "O, ümmîdir; okumaz ve yazmaz" diye sayılan vasıflarını bulmalarından dolayıdır. İşte burada Allah Teâlâ onlara bu vaadini tahakkuk ettirmek istedi. Yazı yazmak sanat kabilindendir; yerilmeyi ve öğülmeyi gerektirmez. Çünkü hat ve yazının gayesi, unutmaktan ve gafletten sakınmak ve korunmak içindir. Nasıl ki, göz, kişiyi baston kullanmaktan ve elinden tutularak çekilmesinden müstağnî kılarsa; Allah Teâlâ da Peygamberini (s.a.) yazı yazmaktan müstağnî kılmış ve buna ihtiyaç bırakmamıştır.

el-Es'iletü'l-Hikem'de der ki: Rasûlullah (s.a.), yazıları bilir ve bunlardan haber verirdi. O halde niçin yazı yazmamıştır? Cevaben denilir ki: Şayet o yazı yazsaydı, "Kur'ânı da evvelkilerin sâhifelerinden yazmıştır" iddiâsı ileri sürülebilirdi.

Kâdî Iyâz, *eş-Şifâ* adlı eserinde der ki: Hz. Peygamber (s.a.)'in gölgesi yere ancak ayaklar altında kalmasın diye düşmemiştir. Denilmiştir ki: O, mahza nurdur; nurun ise gölgesi olmaz.

Burada Rasûlullah (s.a)'in kevnî ve zıllî vücûdunun fânî olduğuna ve zâtının (s.a.) beşer sûretinde vücûd bulmuş bir nûr olduğuna işâret vardır. Ve yine beşer sûretinde tecessüd eden meleğin de gölgesi yoktur. İşte bu sebepledir ki bazı ârifler, kudsî ruhların cesede bürünmelerini bilirler. Habîs ruhlar cesede büründüğünde ise gölgelerinin yoğunluğu (*kesâfet*) ve zulmeti, diğer varlıkların gölgelerinden daha koyu olarak yere düşer. Bu bilgiyi muhâfaza et!

Kâşîfî der ki: *Teysîr*’de şöyle gelmiştir: Okumak ve yazmak peygamberden başkasına fazîlet olmuştur. Okuma ve yazmanın Hz. Peygamber için fazîlet olmaması, onun mûcizesi olmuştur. Bu mûcize ortaya çıkıp ümmîliğinde şek ve şüphe kalmayınca, Hak Teâlâ ömrünün sonunda bu fazîleti de ona ikram etmiştir ki bir başka mûcize kalmamış olsun.

İbn Ebî Şeybe, *Musannef*’inde Avn b. Abdullah tarîkıyla nakleder ki: “Rasûlullah yazıp okumadan vefât etmedi.” Bu durum Kur’ân’a aykırı değildir. Çünkü âyette kitâbetin nefyi Kur’ân’ın nüzûlünden önceki zamanla sınırlandırılmıştır. Onu hayatının başlangıcından ömrünün sonuna dek ümmî olarak kaldığını kabul edenlerin görüşü doğruya daha yakındır.

Eline kalem değmemişse de, levh ve kalem onun elinde idi
Yazının siyahlığına gözünü yummuşsa da,
Ona hiçbir noksanlık ona erişmemiştir
O nurdur, siyah ise karanlık. Nur ile karanlık bir arada olmaz

Bu yüzden bazıları demiştir ki: Kime, en yüce kalem hizmet eder, Levh-i mahfûz onun mushafi ve manzarası (baktığı yer) olursa; o kimse, cismânî âletlerle ilimlerin temsiline ve resimlerin tasvirine ihtiyaç duymaz. Çünkü hat, cismânî aletle yapılan zihnî bir sanat ve tabiî bir kuvvet ve melekedir.

Ensârdan bir sahâbî, Peygamber (s.a.)’e dedi ki: “Ben hadisi dinliyorum, ancak ezberleyemiyorum.” Rasûlullah (s.a.) buyurdu ki: “*Sağ elinden yararlan.”*[189] Yâni hadisi yaz.”

Denilmiştir ki: İlk defa Arapça, Farsça, Süryânice, İbrânîce ve on iki dilden diğerleri ile – ki bunlar Himyerî, Yunânî, Rûmî, Kıptî Berberî, Endülüsî, Hindî ve Sinî (Çinçe) dilleridir – kitap yazan Âdem (a.s.)’dır. O, bunları çamurdan (bir kerpiçe) yazdı, sonra onları ateşte pişirdi. Kitap yere düşünce dağıldı ve her kavim, bir kitap buldu ve onu yazdılar. İsmail (a.s.)’a Arapça bir kitap rastladı. *“Kalemle ilk defa yazı yazan “İdris (a.s.)’dır”*[190] sözü ile kasdedilen *remil* hattıdır.

et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’de der ki: Kalp, mâlûmat ve bilgilerden ve sırdan soyutlanıp harflerle yazılanlardan (*mersûmât*) temizlendiği ve ruh da zann ve vehimlerden uzaklaştığı zaman fıtrata en yakın hâle gelmiş olur. Süflî nefislerin mübtelâ olduğu his, hayâl ve vehimleri kabul etmekle uğraşmaz. Böylece bunlara gaybtan bir şeye rastladığı zaman bir tabiatla karışmaksızın ve bir kesbe (kazanılan bir şeye) ortak olmaksızın ve beşeri tekellüften de uzak olarak onu kabul ederler. Başlangıçta Rasûlullah (s.a.)’in kalb-i şerifi Cebrâil (a.s.)’ın ameline meşrûh kılınmıştı; Cebrâil (a.s.) ondan çıkardığı şeyi çıkarınca dedi ki: “Bu şeytanın sendeki hazzı ve payıdır.” Sonunda ise okuma-yazma ile öğrenme zahmetinden ve eserinden mahfûz olduğu için bütün peygamberlerden ayrı bir husûsiyet ile kendisine indirileni almaya kabiliyetli oldu. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***“Rûhu’l-emîn (Cebrâil (a.s.) onu senin***

kalbine indirdi.” (eş-Şuarâ, 26/193-194)

Sonra Allah Teâlâ, bu rütbenin Hz. Peygamber (s.a.v.)’e tabi olanların sadırlarında da olacağını işâret edip buyurdu ki:

بَلْ هُوَ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ اُو۫تُوا الْعِلْمَۜ وَمَا يَجْحَدُ
بِاٰيَاتِنَٓا اِلَّا الظَّالِمُونَ ﴿٤٩﴾

49. Hayır, o *(Kur’an)*, kendilerine ilim verilenlerin sînelerinde *(yer eden)* apaçık âyetlerdir. Âyetlerimizi, ancak zâlimler bile bile inkâr eder.

“Hayır, o (Kur’an), kendilerine ilim verilenlerin sînelerinde (yer eden) apaçık âyetlerdir. Onlar onu bir kitaptan almamışlardır ve tahrifine hiç kimsenin güç getiremeyeceği şekilde onu hıfzederler.

Kâşîfî der ki: Sînelerine ilim verilmiş olanlar, yâni ehl-i kitaptan olan müminler. Veya sahâbe-i kirâm onu öğrenirler/ezberlerler ve hiç kimse Kur’ân’ı tahrif edemez. Ancak Kur’ân’ı ezbere okumak bu ümmet-i merhûmenin özelliğidir. Zira önceki kitapları varaklardan okurlardı.

Yâni Kur’ân’ın onların sadırlarında mahfuz olması onun husûsiyetlerindendir. Çünkü önceki ümmetler kitaplarını sadece bakarak okurlardı ve kapattıkları zaman peygamberlerden başkası onu anlayamazdı. Kârûn’un, Tevrat’ı ezberden okuduğu şeklindeki rivâyet sabit değildir.

Bu yüzdendir ki Hz. Musa (a.s.) Allah’a münâcâtta şöyle dedi: “Ya Rabbî! Ben Tevrat’ta bir ümmet buluyorum ki onların incilleri kalblerindedir, yazılı olmasa da onu açıktan ezbere okurlar.”

Onlar, olgunluklarının kuvvetinden ve kabîliyetlerinin üstünlüğünden dolayı peygamberlerinin (s.a.), şerîatını hıfzederlerdi. Tevrat’ın ise resmi (satırlardaki yazısı) bozulunca, şerîatı da bozulmuştur.

Bazı eserlerde şöyle vârid olmuştur: Yahudi ve hristiyanlar, Kur’ân’ın ezberlenmesine hased ettikleri gibi hiç bir şeye hased etmemişlerdir.

Ebû Ümâme (r.a.) der ki: Allah Teâlâ, kalbinde Kur’ân bulunan kimseye ateşle azâb etmez.

Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki: “*Kalbinde Kur’ân’dan bir şey bulunmayan kimse, harab olmuş bir ev gibidir*.”[191]

Hadîs-i şerîfte buyrulmuştur ki: *“Kur’ân’la ahdinizi tazeleyin, devam ettirin. Muhammed’in nefsi elinde olan Allah’a yemin ederim ki o, bağlı devenin bağından boşanıp kaçtığı gibi kişinin kalbinden kaçıp gider.”* [192]

“Teâhüd” ve “taahhüd” kelimeleri, muhâfaza etmek, hıfzı korumak ve dâimâ yenilemek demektir. Hadiste kasdedilen Kur’an tilâvetine devam etmek ve dâimâ tekrarlayıp okumaktır. Kur’ân’ı okuyanın uyması gereken sünnetlerden biri de

unutmamak için onu gece ve gündüz devamlı okumaktır. Rasûlullah (s.a.)'den rivayet edildiğine göre o şöyle buyurmuştur: "*Bana ümmetimin günahları arzolundu; bir âyet ve sûreyi ezberleyip sonra onu unutan kimsenin günahından daha büyük bir günah görmedim*."[193]

"Nisyân" yâni unutmak kişinin mushaftan okuma imkanını yitirmesi demektir. Nitekim el-*Kunye*'de bu şekilde kaydedilmiştir.

İbn Uyeyne, sâhibini kınanmaya götüren ve günaha sevkeden unutmanın, Kur'ân'la ameli terketmek mânâsına geldiği görüşündeydi. Arab dilinde unutmak, terketmek anlamına gelir.

Allah Teâlâ: "***Onlar kendilerine yapılan uyarıları unuttuklarında...***" (el-En'âm, 6/44) buyurmuştur. Bunun anlamı "uyarıları terkettiklerinde" demektir.

Ve yine buyurmuştur ki: "***Onlar, Allah'ı unuttular***." (et-Tevbe, 9/67) Yâni Allah'a itâat ve kulluğu terkettiler; "***Allah da onları unuttu***." (et-Tevbe 9/67) Yâni Allah da onlara rahmetini terketti, demektir.

Cezeriyye Şârihi der ki: Mushafa bakarak Kur'ân okumak, ezberden okumaktan daha efdaldir. Seleften rivâyet edilen meşru görüş budur; ancak bu hüküm mutlak değildir. Şayet ezberden okuyan kimse için tedebbür, tefekkür ile kalb ve basiretini toplama hâli, mushafa bakarak okumaktan daha fazla ise bu durumda ezberden okuması daha faziletlidir. Şayet durum her ikisinde de eşitse, mushaftan bakarak okumak daha efdaldir. Çünkü mushafa bakmak ibâdettir. Bazı zamanlarda başkasından Kur'ân-ı Kerîm dinlemek de sünnettendir.

Her zaman Kur'ân dinlemekten çekiniyorsun.
Bâtıllar gibi Hak kelâmından üzüntü çekmen nedendir?

Keşfü'l-esrâr'da der ki: Ulemâ-i billah'tan havassın kalbleri, gayb hazineleridir. Oralarda Hakk'ın burhanları, sırrın alâmetleri, tevhîdin delilleri ve rubûbiyyetin şâhidleri bulunur. Bu yüzden hakîkatların kanunu, ölçüsü ve miyarı onların kalpleridir. Zira her şey kendi vatanını ve mahallini ister.

Geceyi aydınlatan inciyi sadefin içinde ararlar. Parlak güneşi felek burcundan, katkısız saf balı arıdan, marifet nurunu ve zât-ı ahadiyyetin vasfını da âriflerin gönlünde ararlar. Çünkü onların gönülleri marifet madeni ve Allah'ın sıfatlarının tecellî mahallidir.

Hattâ Allah Teâlâ hazretlerinin celâli, havas kullarının kalplerindeki kuds hazirelerinde aranır. Nitekim Mûsa (a.s.) duâ edip Allah'tan şunu istedi: "Ya Rabbi! Seni nerede talep edeyim, arayayım" Allah Teâlâ da şöyle vahyetti: "Ben, kalpleri benim için mahzun olan kullarımın yanındayım."

*Mesnevî'*de der ki:

Gönül gönül sâhibinin elinden âb-ı hayât içtin de gözlerin açıldı

Gönül sâhiplerinden, coşku ve kendinden geçmişlik gıdası aldı canın

Molla Câmî der ki:

İrfanın inceliklerini çirkefe bulaşmışların gönlünde arama
Arzu edilen mücevher için, pak gönüller sadef olmuştur

Bizim *"âyetlerimizi, ancak"* kötülükte, büyüklenme ve fesad çıkarmada aşırı giden, sınırı aşan *"zâlimler bile bile inkâr eder."*

Rivâyete göre Meryem oğlu Îsâ (a.s.) havârîlerine demiştir ki: "Ben gidiyorum; size Faraklit, yâni Muhammed (s.a.) gelecek. O Hakk'ın rûhudur; nefis ve hevasından konuşmaz; ancak vahyedileni size söyler ve hakla hükmeder. Olaylardan ve gaybtan haber verir. Ben ona şahidlik ettiğim gibi o da bana şahidlik eder. Ben size meseller getirdim; o size te'vîli getirir ve size her şeyi açıklar."

Olaylardan maksad deccalin çıkışı, dâbbetü'l-arz'ın zuhûru, güneşin batıdan doğması ve diğer kıyamet alâmetleridir. Gayblardan kasdedilen ise Tevrat, İncil ve Zebur'da da zikredilen kıyâmet günündeki ahvâldir; kulların hesabı, cennet ve cehennemin durumudur. Bunları Rasûlullah (s.a.) haber vermiştir. Nitekim *Keşfü'l-esrar*'da bu şekilde kaydedilmiştir.

Âyette kalblerine küfür ve inkâr hâkim olan münkirlerin, âyetleri görmekten mahrum kalacaklarına işâret vardır. Kalbler, aynanın paslandığı gibi paslanır ve gayb izlerini göremez, âyetleri görmekten kör olur.

Kemâl Hocendî der ki:

Bütün mevcûdâtta O'nun nişanları ve izleri vardır
İki cihan maşuk doludur; hani sâdık olan bir âşık?

Şeyh Mağribî der ki:

Önce göz iste, sonra cemâli görmeyi
Çünkü yâr, ülü'l-ebsâr/basiret sâhibi olanlara tecellî eder
Sende göz olmadıktan sonra sevgili sana ne yapsın?
Kulağın olmadıktan sonra, söylenen sözden sana ne fayda?
Yüzüne bakmak için aynan olsa bile
Ne fayda, aynan sürekli kapkara
Gel de tevhîd cilâsıyla aynanı temizle
Böylelikle pastaki şirk tozu temizlensin

İbrâhim Havvâs der ki: "Kalbin şifâsı beştir: Tedebbürle Kur'ân okumak, açlık, gece namazı, seherde Allah'a yalvarmak ve sâlihlerle beraber oturmak."

Allah bizi ve sizi salah ehlinden ve kurtulanlardan kılsın. O herşeye Kâdir ve her

hayrın önünü açan Fettâh'tır. Sabahı yarıp çıkaran, güneşi yaratan O'dur.

وَقَالُوا لَوْلَٓا اُنْزِلَ عَلَيْهِ اٰيَاتٌ مِنْ رَبِّهِ ۜ قُلْ اِنَّمَا الْاٰيَاتُ عِنْدَ اللّٰهِ ۜ
وَاِنَّمَٓا اَنَا نَذ۪يرٌ مُب۪ينٌ ﴿٥٠﴾

50. "Ona Rabbinden *(başkaca)* mucizeler indirilmeli değil miydi?" derler. De ki: Mucizeler ancak Allah'ın katındadır. Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım.

Kureyş *"Ona"* Muhammed (s.a)'e *"Rabbinden"* Sâlih'in devesi, Mûsa'nın asâsı, Îsa (a.s.)ın sofrası gibi *"(başkaca) mucizeler indirilmeli değil miydi?" derler.*

"لولا", şöyle olmalı değilmiydi, anlamına gelen bir teşvik edatıdır.

De ki: Mucizeler ancak Allah'ın katındadır." Yâni bu âyetler, Allah katındandır, O'nun kudretine ve hikmetine delâlet ederler ve O, onları dilediği şekilde indirir. Benim elimde bir şey yoktur ki, teklif ettiğiniz şekilde indireyim.

"Ben ise sadece apaçık bir uyarıcıyım." Benim işim, bana verilen âyetlerle Allah'ın azâbından korkutmak, sakındırmak ve uyarmaktır. Yani, sizin anladığınız dil ile korkuturum, demektir.

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: Peygamber (s.a.)'in, onların tekliflerine icâbet etmemesindeki hikmet, bu durumun sonu gelmeyen isteklere sebep olacağından dolayıdır. Çünkü onlar, îmana zorlayacak âyetler istediler. Bu defa îman etmeseler, (eski ümmetlerde olduğu gibi) kökleri silinecekti. Böyle azâb ise, Peygamber (s.a.)'in duâsı hürmetine, bu ümmetten kaldırılmıştır.

Sonra Allah Teâlâ, onların tekliflerinin bâtıl oluşunu beyânla buyurdu ki:

اَوَلَمْ يَكْفِهِمْ اَنَّٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلٰى عَلَيْهِمْ ۜ اِنَّ ف۪ي ذٰلِكَ
لَرَحْمَةً وَذِكْرٰى لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۟ ﴿٥١﴾

51. Kendilerine okunmakta olan Kitab'ı sana indirmemiz onlara yetmemiş mi? Elbette îman eden bir kavim için onda rahmet ve ibret vardır.

"Kendilerine okunmakta olan Kitab'ı sana indirmemiz onlara yetmemiş mi?" Biz sana, önceki semâvî kitapları tasdik eden ve hakkı dile getiren kitabı, Kur'ân'ı indirdik. Sen onu, öğrenim ve müzâkere yolu ile almaktan uzaktın. O her zaman ve her yerde onların dili ile okunacak, yanlarında sâbit bir âyet olarak kalacak, devam edecek ve sönmeyecektir. Daha önceki kitaplar ise zaman ve mekânla sınırlı idi, hükmü geçtikten sonra yürürlükten kaldırılmışlardı ve asılları yok olmuştu.

Âyet, onların kalblerinin körlüğüne işâret eder. Şöyle ki, apaçık âyet olan Kur'ân'ı göremeyip Rasûlullah (s.a.)'den başkaca âyet ve mucizeler istemişlerdi. Ve yine okuma-yazma bilmeyen birine Kur'ân gibi bir kitabın okunuşunun kolaylaştırılışını, ona indirilişini, onda hıfzedilişini ve beyânın ona havâle edilişini görememişler ve bu

büyük âyetin farkına varamamışlardı.

“Elbette îman eden bir kavim için onda” yâni asırlar boyunca bâkî kalan bu şânı yüce kitapta büyük nimet, *“rahmet” ve ibret vardır.”* Zira onların bütün himmet ve gayretleri Allah’a îmân ve O’na teslimiyyettir; kötülükleri işleyen o münkirler gibi inatçılık değildir.

*Mesnevî’*de der ki:

Uykudaki câhile öğüt vermek
Çorak toprağa tohum ekmek gibidir

. Müslim, Misafirîn 164-165; Tirmizî, Salat 168; Nesâî, Zekât 49; İbn Mâce, İkâme 200; Müsned, III, 302, 391.

. Benzer bir hadis için bkzAhmed bHanbel II, 447.

. Münâvî, VI, 102, Mu’cemu’l-Evsat, III, 343

. Münâvî, VI, 221, Heysemi, II, 258

. Deylemî, hadis no: 7438.

. Buhârî, Tevhid 15, 35; Müslim, Tevbe 1; Tirmizî, Zühd 51; İbn Mâce, Edeb 58; Müsned, II, 251, 315, 391, 413.

. Müslim, Zikir 4.

. Buhârî, Şehâdet 29; İ’tisâm 25; Ebû Dâvûd, İlim 2; Müsned, IV, 136.

. Keşfül-hafâ, Hadis no: 1837.

. Bilgi için bkzSehâvî, el-Mekasidül-hasene, I, 480.

. Beyhakî, Şuabü’l-îman, IV, 267.

. Tirmizî, İlim 12.

. Deylemî, Hadis no: 51.

. Tirmizî, Sevâbü’l-Kur’ân 18; Dârimî, Fezâilü’l-Kur’ân 1; Müsned, I, 223.

. Buhârî, Fezâilü’l-Kur’ân 23; Müslim, Müsâfirîn 231.

. Tirmizî, Sevâbü’l-Kur’ân 19.

NASIL HAKTAN ÇEVRİLİP DÖNDÜRÜLÜYORLAR?

قُلْ كَفٰى بِاللّٰهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيداًۚ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ
وَالَّذِينَ اٰمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللّٰهِۙ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٥٢﴾
وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِۜ وَلَوْلَٓا اَجَلٌ مُسَمًّى لَجَٓاءَهُمُ الْعَذَابُۜ
وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٣﴾ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِۜ وَاِنَّ
جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَۙ ﴿٥٤﴾ يَوْمَ يَغْشٰيهُمُ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ
وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٥﴾ يَا عِبَادِيَ
الَّذِينَ اٰمَنُٓوا اِنَّ اَرْضِي وَاسِعَةٌ فَاِيَّايَ فَاعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَٓائِقَةُ
الْمَوْتِ ثُمَّ اِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفاً تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَاۜ
نِعْمَ اَجْرُ الْعَامِلِينَۗ ﴿٥٨﴾ اَلَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٥٩﴾
وَكَاَيِّنْ مِنْ دَٓابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَاۗ اَللّٰهُ يَرْزُقُهَا وَاِيَّاكُمْۘ وَهُوَ السَّمِيعُ
الْعَلِيمُ ﴿٦٠﴾ وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَسَخَّرَ
الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُۚ فَاَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾ اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ
لِمَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُۜ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٢﴾ وَلَئِنْ
سَاَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا
لَيَقُولُنَّ اللّٰهُۜ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِۜ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾

52. De ki: Benimle sizin aranızda şâhid olarak Allah yeter. O, göklerde ve yerde ne varsa bilir. Bâtıla inanıp Allah'ı inkâr edenler *(var ya)*, işte ziyana uğrayacaklar onlardır.

53. Senden, azâbı çarçabuk *(getirmeni)* istiyorlar. Eğer önceden tayin edilmiş bir vâde olmasaydı, azap elbette onlara gelip çatmıştı. Fakat onlar farkında değilken, o ansızın kendilerine geliverecektir.

54. *(Evet)* senden azâbı çarçabuk *(getirmeni)* istiyorlar. Hiç şüpheleri olmasın, cehennem kâfirleri çepeçevre kuşatacaktır.

55. O günde azap, onları hem üstlerinden hem ayaklarının altından saracak ve Allah *(onlara)*: "Yaptıklarınızı *(cezâsını)* tadın!" diyecektir.

56. Ey îman eden kullarım! Şüphesiz, benim arzım geniştir. O halde *(nerede güven içinde olacaksanız orada)* yalnız bana kulluk edin.
57. Her can ölümü tadacaktır. Sonunda bize döndürüleceksiniz.
58. Îman edip güzel işler yapanları, *(evet)* muhakkak ki onları, içinde ebedî kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennet köşklerine yerleştireceğiz. *(Böyle iyi)* işler yapanların mükâfatı ne güzeldir!
59. Onlar, sabreden kimselerdir ve yalnız Rablerine güvenip dayanmaktadırlar.
60. Nice canlı var ki, rızkını *(yanında)* taşımıyor. Onlara da size de rızık veren Allah'tır. O, her şeyi işitir ve bilir.
61. Andolsun ki onlara: "Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir?" diye sorsan, mutlaka, "Allah" derler. O halde nasıl *(haktan)* çevrilip döndürülüyorlar?
62. Allah rızkı kullarından dilediğine bol bol verir, dilediğine de kısar. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir.
63. Andolsun ki onlara: "Gökten su indirip onunla ölümünün ardından yeryüzünü canlandıran kimdir?" diye sorsan, mutlaka, "Allah" derler. De ki: *(Öyleyse)* hamd da Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu *(söyledikleri üzerinde)* düşünmezler.

"De ki: Benimle sizin aranızda şâhid olarak Allah yeter." Benden ve sizden sâdır olan ahvâle şâhiddir. *"O, göklerde ve yerde ne varsa bilir."* Benim ve sizin hâlinizden de haberdardır.

"بِاللّٰهِ" kelimesinin başındaki bâ (ب) harf-i cerri, sıla içindir.

"Bâtıla inanıp Allah'ı inkâr edenler (var ya)." Bâtıla yâni puta, şeytana ve benzerlerine inananlar; birbirini kuvvetlendiren deliller ile asıl inanılması gereken Allah'a küfredenler...

"İşte ziyana uğrayacaklar onlardır."

Onlar, âhiret ticaretinde kaybetmişler, îmânı küfür ile değiştirmişler ve aslî fıtratı reddederek îmâna götüren sem'î delilleri zâyi etmişlerdir.

Bu âyet, nefis gözüyle bakan kimsenin bâtıldan başkasını göremeyeceğine işâret eder.

Ömrün bir hazinedir, her an ondan bir mücevher eksilmekte
Böyle değerli ve lâtif bir hazineyi boş yere telef etme

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِۜ وَلَوْلَٓا اَجَلٌ مُسَمًّى لَجَٓاءَهُمُ الْعَذَابُۜ

وَلَيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٣﴾

53. Senden, azâbı çarçabuk *(getirmeni)* istiyorlar. Eğer önceden tayin edilmiş bir vâde olmasaydı, azap elbette onlara gelip çatmıştı. Fakat onlar farkında değilken, o ansızın kendilerine geliverecektir.

"Senden, azâbı çarçabuk (getirmeni) istiyorlar."

"İsti'câl", vakti gelmeden bir şeyi acele istemek demektir. Yani, kâfirler, kendilerine azap getirmen hususunda seni acele ettirirler.

Nadr b. Haris gibileri Rasûlullah (s.a.)'le alay ederek "Bu vaad olunan azâb ne zaman? Gökten taş yağdır (da görelim)!" derlerdi.

Âyet, yaratılışındaki "acelelik" huyundan dolayı âfiyet hâline sabredemeyen ve azâbı acele isteyen insana işâret eder. Allah sabır vermezse belâlara ve musîbete nasıl sabredecek?

Nitekim Allah Teâlâ, Rasûlü Muhammed (s.a)'e hitaben buyurmuştur ki: ***"Sabret, sabrın da ancak Allah'ın yardımı iledir"*** (Nahl, 16/127)

Allah Teâlâ'dan her musîbete karşı âfiyet isteriz.

"Eğer önceden tayin edilmiş bir vâde" belirli ve muayyen bir vakit *"olmasaydı,"* ilâhî *"azap elbette onlara gelip çatmıştı."*

Bu muayyen vakit, kıyamet günüdür. Allah Teâlâ buyurur ki: ***"Bilakis, Kıyamet saati, onların vaad zamanıdır..."*** (el-Kamer,54/46) Bunun sebebi, Allah Teâlâ, Rasûlullah (s.a)'e kavmini kökünden helâk etmeyeceğini, azaplarını kıyamete kadar tehir edeceğini vaad etmiş olmasıdır.

Allah'ın kadîm iradesi, ezelî hikmette olacak her mukadder şey için bir süre (ecel) belirlemiştir. Bu ne öne geçer ve ne de geriye kalır.

Âyet, mukadder vaktin dışında azâbı acele istemenin bir fayda ve yararı olmayacağına işâret eder; zira bu talep, yerilmiş ve kötülenmiştir. Dolayısıyla nefsin zamansız istek ve arzularını yerine getirmek için acele davranmanın nasıl bir yararı olur? Ve bu nasıl kötülenmiş olmasın?

"Fakat onlar farkında değilken, o ansızın kendilerine geliverecektir."

Şüphesiz bu sürenin sonunda, belirlenen ilâhî azâb onlar farkında olmaksızın ansızın onlara gelir.

Râğıb Isfahânî der ki: "البغت", zannedilmeyen yönden bir şeyin ansızın gelmesi ve vukû bulması anlamına gelir. Halbuki onlar azâbın kendilerine geleceğini bilmezler; onlar habersizdirler.

Fakîr (**Bursevî**) der ki: Şayet, âhiret azâbı ansızın olan şeylerden değildir; o halde nasıl ansızın gelir? dersen, şöyle derim: Onlara ölüm ansızın gelir; yâni zannetmedikleri bir anda vukû bulur. Onun da zamanı kıyamet zamanına kadar varır ve ona bitişir. Bu yüzden yarın ki kabir hayatı, âhiret menzillerin ilkidir, başıdır. Rasûlullah (s.a.)'in

“Kim ölürse kıyameti kopmuştur”[194] hadisi de buna deâlet eder. Berzah âleminde, sadece rûha âid olması yönüyle yarı yarıya da olsa bir azâb vardır.

Bazıları demiştir ki: Belki de “ansızın” ile kasdedilen; azâbı acele istedikleri zaman acele olarak ve bu isteklerine icâbet olsun diye gelmemesidir; çünkü bu takdirde, onların görüş ve duyumlarına göre gelmiş olur.

Bazı haberlerde şöyle varid olmuştur: “Kim hâlini düzelterek ve ölüme hazırlanarak ölürse, uykuda da olsa ansızın değildir. Kim de hâlini düzeltmez ve ölüm için hazırlanmazsa, bir yatakta yattığı halde de ölse, bu ansızın demektedir.”

*Letâifü’l-minen’*de der ki: İlimle iştiğal eden bazı kimselerle, ilimde niyyet ihlâsın sırf Allah için olmasından bahsediyorduk. Ben dedim ki: Allah için ilim taleb eden kimseye; “yarın öleceksin” denilse, elinden kitabı yere koymaz. Yâni hakları tastamam yerine getirdiği için hâlini değiştirmez. Dolayısıyla ona göre, bu hâlinden daha efdal, üstün bir hâl yoktur ve ölümün kendisine bu hâlde iken gelmesini ister ve sever.

Sen kâr ve mal düşüncesiyle gaflete dalmışsın;
Halbuki ömür sermayesi ayaklar altında kalmış
Bir yol tut kendine ve Allah’ın sevgisini kazan;
Bir şefaatçi bul bağışlanmayı dile
Yoksa, zamanın dönmesiyle hayatının kadehi dolduğu vakit,
Aman dileyecek bir vakit bulamazsın

يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٥٤﴾

54. ***(Evet)*** **senden azâbı çarçabuk** ***(getirmeni)*** **istiyorlar. Hiç şüpheleri olmasın, cehennem kâfirleri çepeçevre kuşatacaktır.**

Cehennem, üzerinde daha şiddetlisi olmayan bir azâb yeridir. Onları kuşatması da pek yakındır; çünkü her gelecek şey yakın demektir.

*el-İrşad’*da der ki: Âyetin isim cümlesi olarak gelişi, cehennem azâbının onları kesinkes kuşatacağına delâlet eder. Burada sebebin hâli, müsebbeb yerine indirilmiştir; çünkü küfür ve günahlar cehenneme girmeğe ve onları kuşatmağa sebeptirler.

Bazıları demiştir ki: Küfür ve günahlar, hakîkatta ateştirler; ikinci kez yaratılışta bu şekil ve surette ortaya çıkarlar.

يَوْمَ يَغْشٰيهُمُ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ اَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُوقُوا
مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٥﴾

55. O günde azap, onları hem üstlerinden hem ayaklarının altından saracak ve Allah ***(onlara)*****: “Yaptıklarınızı** ***(cezâsını)*** **tadın!” diyecektir.**

"O günde azap, onları hem üstlerinden hem ayaklarının altından saracak"

"يَوْمَ" kelimesi, o günün dehşetini ifâde için zikredilmeyen gizli bir fiile âid bir zarftır. Yani, cehennem ateşi, etrafı çepeçevre sarmasıyla yukarıda işâret edilen azâb; onları örter ve üzerlerinde yükselir. Artık söz ve kelimelerle ifâde edilemeyen korkunç ve dehşetli haller olur.

Allah Teâlâ veya meleklerden bazısı Allah'ın emriyle onlara derler ki: *"Yaptıklarınızı (cezâsını) tadın!"* Yâni bu, dünyada gelmesi için acele ettiğiniz azâb da dâhil işlemekte ısrar ettiğiniz kötülüklerinizin cezâsı ve karşılığıdır; şimdi tadın...

"Zevk", ağızla yemeği almaktır. Asıl olarak ağız ile alınan az bir şey için kullanılır. Yenilen şey çok olunca, buna "ekl" yâni yemek yemek denilir. Kur'ân'da azâb için de zevk kelimesi tercih edilmiştir. Çünkü zevk kelimesi her ne kadar örfte az yenilen (tadılan) birşey için kullanılırsa da çokluk için kullanılmaya da elverişlidir. Kur'ân-ı Kerim'de özellikle bu kelimenin zikredilişi, iki mânâya da geldiğinin bilinmesi içindir. Nitekim *el-Müfredât*'da bu şekilde kaydedilmiştir.

Kâşîfî der ki: Dünya amel yeri, âhiret ise cezâ/karşılık yeridir. Burada ne ekerlerse orada onu biçerler.

Sen öyle bir tohum saç ki biçtiğinde
Mahsûlünü alınca mutlu ve sevinçli olasın

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "*Senden azâbı çarçabuk (getirmeni) istiyorlar*" âyeti, ehli için azâbı acele istemeye işâret eder. Azâb ehli, kâfirin nefsidir. Zira onu çağırmaya ve celbetmeye (*istid'â*), ihtiyaç yoktur. Çünkü hırs, aç gözlülük, şehvet, kibir, hased, gazab ve kin cehennemi, kâfir nefisleri kuşatmıştır.

"O günde azap, onları" kibir, gazab, hased ve kin ile *üstlerinden"* hırs, aç gözlülük ve şehvet ile de *"ayaklarının altından"* çepeçevre *"saracak."* Fakat onlar gaflet uykusunda oldukları için bu azâbın tadından habersizdirler. Bu, tıpkı uykuda olup da şuûru olmayan kimsenin bedeninde (*sûret*) cereyan eden şeyden habersiz oluşuna benzer. Zira onun sûreti uyumaktadır ve ancak sûretinde ve bedeninde meydana gelen azâbın tadını uykudan uyanınca hisseder. Ve Allah Teâlâ kıyâmet gününde der ki: *"Yaptıklarınızı"* yâni halk ve Hâlik'la ilgili işlediklerinizin cezâsını *tadın!" diyecektir."* Allah Teâlâ'nın şu kavli de bu te'vîli teyîd eder: ***"Kötüler de"*** şuurları olmadığı halde o vakitte ***"cehennemdedirler. Cezâ gününde oraya girerler. Onlar (kâfirler) oradan bir daha da ayrılmazlar. Ancak şuurları olmadığı için bunu farketmezler."*** (el-İnfitâr, 82/14-16). Kime, kalb doğusundan hidâyet ve inâyet güneşi doğarsa, din (cezâ) gecesinden din (cezâ) gündüzüne çıkar. Beşeriyet arzı, Rabbinin nûruyla aydınlanır; nefsini cehennem ahlâkı ve huylarıyla kuşatılmış görür. Onun acısının tadını duyar ve bundan çıkmaya ve kurtulmaya çalışır. Çünkü, az sonra âyette de ifâde edileceği gibi, Allah'ın arzı geniştir. Allah Teâlâ'dan kurtuluş isteriz.

يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنَّ اَرْضِى وَاسِعَةٌ فَاِيَّايَ فَاعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾

56. Ey îman eden kullarım! Şüphesiz, benim arzım geniştir. O halde *(nerede güven içinde olacaksanız orada)* yalnız bana kulluk edin.

"Ey îman eden kullarım!" âyeti, küfür tarafındaki bir engelden dolayı dînî sorumluluklarını gereği gibi yerine getirme imkanı bulamayan bazı mü'minler için şerefli bir hitaptır.

Kâşîfî der ki: Rivayet edildiğine göre müminlerden bir topluluk yiyeceklerinin azlığı ve hicrete güçleri yetmediğinden veya vatanlarına olan muhabbet ve kardeşlerinin sohbetinden mahrum kalmamak için hicret etmiyorlardı. Korku ve havf sebebiyle Allah'a ibâdet ettiler.

Belki de Allah Teâlâ, bazı sahabilerin din uğrunda işkenceye maruz kalmaları sebebiyle bu âyeti inzâl buyurmuştur. Yâni "Ey mü'min kullarım! Herhangi bir beldede ibâdet sorumluluğunuzu ve dini yükümlülüklerinizi yerine getirmeniz ve dininizi açıkça yaşamanız mümkün değilse, bunları ikâme edebileceğiniz başka bir yere hicret edin." demektir. *"Şüphesiz benim arzım"* yarattığım diyarlar ve memleketler *"geniştir."* Size dar gelmesin.

"Arz", Gök'ün zıddı olarak kullanılır; kütle ve cismi olan yerküreye denir.

Şayed bir yerde hâlis olarak bana ibâdet etme imkânınız kalmazsa; "*O halde (nerede güven içinde olacaksanız orada) yalnız bana kulluk edin.*"

"إِيَّايَ" kelimesinin başındaki "fâ" harfi, hazfedilen şartın başına gelmiş, sonra şart hazfedilince onun yerine ihtisas ve ihlâs mânâsını ifâde etmek üzere mef'ul öne geçmiştir.

Kâşîfî der ki:

Eğer âileniz ve çocuklarınıza olan sevginizden ve memleketinize olan bağlılığınızdan dolayı hicret etmiyorsanız, bir gün ayrılık zorunlu olacaktır. Çünkü; **"Her can ölümü tadacaktır"** buyrulmuştur.

كُلُّ نَفْسٍ ذَٓائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ اِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٥٧﴾

57. Her can ölümü tadacaktır. Sonunda bize döndürüleceksiniz.

"Her can ölümü tadacaktır." Yani, her nefis ölümü tadacak, insan olsun, başka canlılar olsun hepsi ölecek ve her biri ölüm acısını duyacaktır. Bir şeyi tadan kimsenin durumu gibi, ölüm acısını can boğazdan çıkarken yudumlayacaktır.

Bu mânâ, "اَلذَّوْقُ (tadmak)" fiilinin az ve çok şey için kullanılmasının sahih olmasına binaendir. Nitekim **Râğıb Isfahânî** de bu görüştedir.

Bazıları demiştir ki: “اَلذَّوقُ (tadmak)” kelimesinin asıl anlamı; az bir şeyi ağıza almak ve tatmaktır. Buna göre mânâ şudur: Nefislerin bedenle ilişkisinin yok olması, ölüm için kâfîdir. Bil ki, insana âid bir ruh, bir beden ve bir de bu ikisi arasında “hayvânî ruh” denilen lâtif bir buhâr (canlılık) vardır. Bu, ruhla beden arasındaki ilişkiyi sağladığı müddetçe hayat devam eder. Canlılığını yitirince ve onun fonksiyonu yok olunca hayat da biter; bu durumda ruh, bedenden zarûrî olarak ayrılır. İşte buna sûrî (şeklî) ölüm denir. Ruhun, ölüm anında bedenden çıkışını ve ayrılışını tam insilâh ehlinden başkası bilemez.

“Sonunda bize” yâni bizim hükmümüze, cezâ ve mükâfâtımıza *“döndürüleceksiniz.”* İşte âkıbeti böyle olan kimse, o gün için çalışmalı, azıklanmalı ve hazırlanmalıdır. Böyle kimseye hicret etmek ve gurbete katlanmak kolay gelir. Bu, şirk diyarında yaşayan kimsenin hâlidir. Günah ve bidatların işlendiği yerlerde yaşayanlar da böyledir. Onlar bu kötülüklere mâni olamıyorlarsa, Allah’a itâat eden kimselerin yaşadığı yerlere hicret etmelidirler; Zira Allah’ın arzı geniştir.

Sefere çık, hicret eyle çünkü yerin çirkin olacak
Bu yerden diğer tarafa gitmek ar değildir
Eğer yer sana dar gelir, seni sıkarsa
Cihanın Yaratıcısının dünyası dar değildir

وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَاۜ نِعْمَ اَجْرُ الْعَامِلِينَۗ ﴿٥٨﴾

58. Îman edip güzel işler yapanları, *(evet)* muhakkak ki onları, içinde ebedî kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennet köşklerine yerleştireceğiz. *(Böyle iyi)* işler yapanların mükâfatı ne güzeldir!

“Îman edip güzel işler yapanları, -ki, din uğrunda hicret de bunlardandır- *(evet) muhakkak ki onları, içinde ebedî kalmak üzere altlarından ırmaklar akan cennet köşklerine”* yâni inci, yâkût ve zümrüdden yapılmış odalara, köşk ve kasırlara *“yerleştireceğiz.”* Bu şekilde tasvir edilmesinin sebebi, cennetin yüksekte, cehennemin ise onun aşağısında olmasıdır. Ayrıca yüksek kasırlardan aşağılardaki nehirlere ve yeşilliklere bakmak daha zevkli ve daha çok keyif vericidir. Ve onlar orada ebedî kalırlar.

“(Böyle iyi) işler yapanların mükâfâtı ne güzeldir!” Yâni, iyi amel işleyenlerin amellerine karşılık olarak cennet köşkleri ne güzel bir ücrettir!

ٱلَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٥٩﴾

59. Onlar, sabreden kimselerdir ve yalnız Rablerine güvenip dayanmaktadırlar.

"Onlar," müşriklerin ezâ ve cefâlarına, Allah yolunda hicretin sıkıntı ve meşekkatlarına ve diğer zorluklara *"sabreden kimselerdir* ve yalnız Rablerine güvenip dayanmaktadırlar.*"*

Bu tevekkül îman kuvvetinden kaynaklanır. Îman kuvvetlenince vatan, mal, rızık ve diğer şeylerle ilgili hususlar düşünceden çıkar ve gurbet vatan hâline gelmiş olur. Bunların hepsine karşılık olarak Allah'ın sevâbı ona kâfî gelir. Hadis'te buyrulmuştur ki: *"Kim dini için, bir karış bile olsa bir yerden bir yere kaçarsa cennet ona vâcip olur, İbrâhim (a.s.) ve Muhammed (a.s.)'a arkadaş olur."*[195]

Cennet ve köşklerin ona vâcip olmasına gelince; bu dini için alıştığı yeri terkedip âlemlerin Rabbi'nin emrine imtisâl etmesinden dolayıdır. İbrâhim (a.s.) ve Muhammed (a.s.)'a arkadaş olmasına gelince; hicret sünnetini ihyâ etme konusunda onlara uyduğu içindir. Çünkü İbrâhim (a.s.) Arz-ı Mukaddes'e, Peygamberimiz Muhammed (a.s.) da Medine'ye hicret etmişlerdi.

Bu âyette sâlikin mevki ve makamdan hicret etmesinin gerekliliğine işâret vardır. Bu da, halkın teveccühünden isminin silinme (*humûl*) arzına bir hicrettir.

Ebû Saîd Harrâz şöyle anlatır: Bir şehirde kalıyordum, adım orada meşhurdu. İşi o dereceye vardırdılar ki elimden kavun karpuz kabuğu düşmüş olsa yerden alır, birbirlerinden yüz dinara satın alırlar ve üzerine ekleyerek satarlardı. Kendi kendime burası bana uygun bir yer değil; benim hayat sürmeme de lâyık değildir dedim. Sonra oradan hicret ettim. Öyle bir yere gittim ki bana zındık derler ve beni her gün iki defa taşa tutarlardı. Ben oraya yerleştim. O sıkıntı ve belayı çektim; güzeldi de.

İbrahim Edhem (k.s.)'den şöyle anlatılır: Ömrüm boyunca dünyada üç mutluluk yaşadım. Bu üç mutluluk sebebiyle nefsimi kahr ettim. Antakya şehrine vardım. Başı açık yalın ayak yürüyordum. Herkes beni kınıyordu. Birisi "Bu efendisinden kaçmış bir köledir; efendisi nerede?" dedi. Bu söz nefsime çok hoş geldi. "Ey kaçmış firar etmiş köle! Barış antlaşması yapıp da efendinin yanına geri gideceğin zaman gelmedi mi?" dedim.

İkinci mutluluğum şu idi: Bir gemiye binmiştim. Topluluğun içinde maskara bir adam vardı. Benden daha hakir ve zavallı kimseyi görmüyordu. Sürekli gelir, omuzuma elini kor, sallardı.

Üçüncüsü: Matya şehrinde bir mescitte hasret dizine başımı koymuş, eksik ve noksanlık vadisine dalmıştım. Saygısız, edepsiz bir adam geldi ve bana hakaret etti. Nefsim o anda o hakaretten yok oldu, gönlüm de bununla şâd oldu. Bu mutluluğu, hakkımda Hakk'ın yüce dergâhından saâdet hediyesi, ikramı olarak kabul ettim.

Pir-i tarikat (**Hâce Abdullah-ı Ensârî**) şöyle der: Allah'ın örtüsü (*setr*) altında nice mağrur kimseler, nimeti içinde de nice istidrâc edenler ve halkın övgüsüne kapılmış olanlar vardır.

Akıllı kimseye gereken sûrî fenâdan önce nefsinden geçip (ölüp) ve mânevî fenâ elemini tatmaktır. Zira dünya fenâ yurdudur.

Her nefis ölümü tadacaktır, herkesin yolu ölüme çıkar. Bu gidilmesi gereken bir yol, geçilmesi gereken bir köprü ve içilmesi gereken bir şaraptır. Hz. Peygamber sürekli ümmetine şu tavsiyede bulunurdu: "*Lezzetleri ortadan kaldıran ölümü sıkça hatırlayınız!*"[196] Sakın ola ki ölümü unutmayınız ve onun gelmesinden gafil olmayınız.

İbrahim b. Edhem'e şöyle soruldu: Ey tarikat ehlinin önderi ve hakikat erlerinin öncüsü! Gönlünüzün ve sinenizin derinliklerinde nasıl bir manevi hal ortaya çıktı ki padişahlık tacını başınızdan bıraktınız, sultanlık libasını da üzerinizden çıkardınız; dervişlik elbisesini giydiniz sıkıntı ve yokluğu seçtiniz?

İbrahim b. Edhem şu cevabı verdi: Evet, bir gün saltanat tahtına oturmuş, dört haşmet ve azamet yastığına yaslanmıştım. Birden yüzümün önüne bir ayna tuttular. Baktım, menzilimin toprak olduğunu gördüm; bana dost ve munis yoktu. Önümde uzun bir yolculuk vardı ama azığım yoktu. Aydınlık bir zindan gördüm, ama benim ona takatim yok. Adâletin kadısını gördüm, fakat benim huccetim yok.

Ey emel yaygısının bir köşesi çekilecek olsa, Kâf'tan Kâf'a dek kaplayan adam! Bir bak, "Kâbe kavseyn"in sâhibi ne buyurur: "*Beni insanlara gönderen Allah'a yemin olsun ki, yere, ölümden önce tekrar basabileceğimi düşündüğüm bir adım atmadım. Ağzıma, ölümden önce yutabileceğimi düşündüğüm hiçbir lokma koymadım.*"

Öncekiler ve sonrakilerin efendisi, gök ve yer ehlinin önderi böyle buyurduğu halde sen mağrur ve gafil bir şekilde önüne tûl-i emeli koymuş, yüzlerce yıllık plânlar kurmuşsun, gönlünü de ona bağlamışsın. Haberin yok mu ki bu gaddâr dünya gurur sarayıdır, sürûr yeri değil. Firar edilecek saraydır, kalınacak yer değil.

Senâî'den:

Bencillik ülkesi dünyada ne zaman âhireti inşâ edeceksin?
Firar yurdu dünyada ne zaman karar yurdunu bina edeceksin?
Afv dilemesi gereken can konuşmaktan aciz kalmadan önce
Ey mal sâhibi zenginler! İbret alınız, ibret alınız
Şu ibret alması gereken göz işini göremez hale gelmeden önce
Ey, kîl u kâl edenler! Kusurlarınızın bağışlanmasını isteyin

Keşfü'l-esrâr'da bu şekilde kaydedilmiştir.

وَكَاَيِّنْ مِنْ دَٓابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَاۗ اَللّٰهُ يَرْزُقُهَا وَاِيَّاكُمْۘ وَهُوَ السَّمٖيعُ الْعَلٖيمُ ﴿٦٠﴾

60. Nice canlı var ki, rızkını *(yanında)* taşımıyor. Onlara da size de rızık veren

Allah'tır. O, her şeyi işitir ve bilir.

"Nice canlı var ki, rızkını (yanında) taşımıyor."

"الدَّابَّةُ (dâbbe)", akıl sâhibi olsun veya olmasın yerde hareket eden ve dolaşan her türlü hayvan ve canlı için kullanılan genel bir isimdir.

"الحَمْلُ (*haml*)", baş ve sırt üzerinde taşınan yük ve ağırlık anlamına gelir.

Lügatte kendisinden faydalanılan her şeye rızık denir. Örfte ise, Allah'ın mahlûkâtına gönderdiği ve onların da yedikleri şeylere rızık denilir.

Rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.) Mekke'deki mü'minlere Medine'ye hicret etmelerini emredince, onlar dediler ki: Geçim şartlarımızın olmadığı bir yere nasıl hicret ederiz. Bu hâdise üzerine bu âyet nâzil oldu.

Âyetin mânâsı şöyledir: Gıdâya ihtiyacı olup da yerde yürüyen pek çok canlı vardır ki zayıf yaratılışlı oldukları için rızıklarını taşıyamazlar veya saklayamazlar da yiyecekleri olmadığı halde öylece sabahlarlar.

Canlılar arasında biriktirip depolayan insan, fare ve karıncadır. Karakulak, biriktirir ve unutur. *Keşşâf*'ta birisinden şöyle nakledilir: Yiyeceğini kanatlarının altına koymuş olan bir bülbül gördüm. Özetle, bir çok canlı türü vardır. Dört ayaklı hayvanlar, kuşlar, vahşî ve yırtıcı hayvanlar, akrep ve yılan gibi sürüngenler ve su hayvanları yiyeceklerini biriktirmezler, rızıklarını taşımazlar.

"Onlara da size de rızık veren Allah'tır." Günbegün nereye yönelseler ve her nereye gitseler onların rızıklarını orada verir. Size de rızkınızı bulunduğunuz yerde Allah verir. Sonra canlıların zayıf yaratılışlı olarak Allah'a tevekkül etmesi ve sizin güçlü ve kuvvetli olmanız ve çalışmanız O'nun nazarında eşittir. Onları da sizi de rızıklandıran O'dur. Çünkü rızıklar sebeplerle elde edilir ve sebepleri de yaratan O'dur. İşte bu nedenle gurbete çıkmak ve hicret etmekle fakirleşmekten korkmayın.

Hakk'ın feyz-i ilâhiyyesinde âb-ı zülâl rızıklar vardır
Dilenci ve sultan rızkını; karınca ve çekirge kısmetini O'ndan alır

"O, her şeyi işitir ve bilir." İşitmesinin bir sınırı yoktur; rızık konusunda sizin sözlerinizi de işitir. Bilmesinin de sınırı yoktur. Sizin içinizde sakladığınız düşüncelerinizi de bilir.

Kâşifî der ki: Size rızkı nereden vereceğini bilendir.

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ
وَالْقَمَرَ لَيَقُولُنَّ اللّٰهُ فَاَنّٰى يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾

61. Andolsun ki onlara: "Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı buyruğu altında tutan kimdir?" diye sorsan, mutlaka, "Allah" derler. O halde nasıl *(haktan)* çevrilip döndürülüyorlar?

"Andolsun ki onlara:" yâni Mekke halkına *"Gökleri ve yeri yaratan, güneşi ve ayı"* kulların menfaati için *"buyruğu altında tutan kimdir?" diye sorsan,"*

"التَّسْخِيرُ (teshîr)", bir şeyi birinin emri altına vermek, başkasını ona boyun eğdirmek, onun istek ve arzusuna uymaya zorlamaktır.

"Mutlaka "Allah" yarattı, *"derler."* Çünkü bunun inkâr edilmesi mümkün değildir. Zira fânî (*mümkün*) varlıkların, varlığı kendinden olan Zât'ın (*Vâcibü'l-vücûd*) birliğine (*vahdâniyete*) götürdüğü düşüncesi akıllarda yerleşmiştir.

"O halde nasıl (haktan) çevrilip döndürülüyorlar?"

Bak onlar Allah'ın tevhîdinden nasıl döndürülüyorlar, çevriliyorlar...

"الأَفْكُ (Efk)", çevirmek ve döndürmek demektir. "الإِفْكُ (İfk)" kelimesi ise doğru ve hak olan yönden döndürülen her şeye denir.

Buna göre âyetin mânâsı şöyledir: Onlar Allah'ın yeri ve göğü yaratması, güneş ve ayı kulların menfaatine musahhar kılması konusunda O'nun birliğini ikrar ettikleri halde, ulûhiyette O'nu birlemekten ve tevhidi ikrardan nasıl döndürülüyorlar?

Bu, ilmin gereği ile amel etmeyi terk ettikleri için bir inkâr ve uzak görme ifâdesidir; onları azarlama, başlarına vurma ve onların bu hallerine şaşma ve durumlarını yadırgamadır.

اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖ وَيَقْدِرُ لَهُۜ اِنَّ اللّٰهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌ ﴿٦٢﴾

62. Allah rızkı kullarından dilediğine bol bol verir, dilediğine de kısar. Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir.

"Allah rızkı kullarından" mü'min olsun, kâfir olsun *"dilediğine bol bol verir,"*

Yeryüzü O'nun herkese açık sofrasıdır
Bu hân-ı yağmâ/yağma sofrasında dost düşman fark etmez

"dilediğine de kısar." ifâdesindeki "لَهُ (ona)" kelimesi müphemdir. Bu zamir, rızkı daraltılana da genişletilene de gidebilir. Genişletme ve daraltma peş peşedir; rızkı genişletilen kimse, peşinden daraltılan kimse de olabilir.

Hasan (Basrî) (r.h.) der ki: Allah, düşmanını aldatmak için rızkını açar; dostuna nazar etmek için de rızkını daraltır. Allah'ın nazar ettiği kimseye müjdeler olsun!

"Şüphesiz Allah her şeyi hakkıyla bilendir." Yani, rızkını genişletmeye lâyık olanı

bilir ve ona genişletir. Aynı şekilde daraltmaya lâyık olanı da bilir ve ona rızkını daraltır. Yahut da bir kimseye, hikmet ve maslahata göre rızkı bir vakitte genişletir, diğer bir vakitte de daraltır; her birini kendi vaktinde yapar.

Kudsî hadiste buyrulmuştur ki: *"Kullarımdan öylesi vardır ki, onun îmanını ancak zenginlik ıslah eder. Şayet onu fakirleştirsem, bu onun îmanını bozar. Öylesi de vardır ki, îmanını ancak fakirlik ıslah eder. Şayet onu zenginleştirsem, bu da onun îmanını ifsâd eder."*

وَلَئِنْ سَاَلْتَهُمْ مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَحْيَا بِهِ الْاَرْضَ مِنْ بَعْدِ
مَوْتِهَا لَيَقُولُنَّ اللّٰهُۜ قُلِ الْحَمْدُ لِلّٰهِۜ بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾

63. Andolsun ki onlara: "Gökten su indirip onunla ölümünün ardından yeryüzünü canlandıran kimdir?" diye sorsan, mutlaka, "Allah" derler. De ki: *(Öyleyse)* hamd da Allah'a mahsustur. Fakat onların çoğu *(söyledikleri üzerinde)* düşünmezler.

"Andolsun ki onlara:" yâni müşrik Araplara: *"Gökten su indirip onunla ölümünün ardından yeryüzünü canlandıran"* yâni kuru ve çorak olup ölü hale geldikten sonra yeri tekrar diriltip orada ot ve ağaçları çıkaran *"kimdir?" diye sorsan, mutlaka, "Allah" "derler."*

Yani, onlar Allah'ın bu âlemin tümünü usûl ve furûuyla hepsini yarattığını ve yoktan var ettiğini itiraf ederler. Sonra da herhangi bir şeye asla gücü yetmeyen bazı mahlûkları Allah'a ortak koşarlar.

Ot bitmeyen yerlere "ölü arâzî" denilir; çünkü ölüden faydalanılmadığı gibi, bu yerlerden de faydalanılmaz.

"De ki: (Öyleyse) hamd da Allah'a mahsustur."

Yâni övgüye lâyık olan Allah'tır. Hakkı, bâtıl ehlinin cesâret edemeyeceği tarzda kılan ve senin huccetini de onlara gâlib ve üstün getiren O'dur.

"Fakat onların" kâfirlerin *"çoğu (söyledikleri üzerinde) düşünmezler."*

Onlar, yukarıdaki söz ve itiraflarının gereğini yerine getirmezler, ona göre amel etmezler; mahlukatın en değersizi olan putları O'na ortak koşarlar.

Fakir (**Bursevî**) –Kadîr olan Allah onu istiğnâ hâline erdirsin– der ki: Allah Teâlâ önce rızık âyetini sonra tevhid âyetini zikretti; sonra iki yerde bunları tekrar hatırlattı. O, böyle yapmakla mü'min kullarına şunu tenbih etmiştir: Allah Teâlâ, küfür ve günahlarına rağmen kâfir kullarının rızkını kesmezken, kendisine îman edip ibâdet eden mü'min kullarının rızkını nasıl keser?

Ey Rabbim, senin hazinenden, ateşperest de Hıristiyan da nasiplenir

Sen düşmana bile merhametli iken, dostlarını nasıl yoksun bırakırsın?

Allah Teâlâ kullarından tevhid, takva ve tevekkül istemektedir. Rızık, Kerim olan Allah'a âiddir. O, gökleri ve yeri yaratmadan elli bin sene önce mahlukatının kaderlerini takdir etmiştir. Yaratma, rızık ve ecel konusunda takdir ettiği şeyler, kasdedenlerin kasdıyla değiştirilmez. Bilindiği gibi, vahşî hayvanlar ve kuşlar yarın için hiç bir şey biriktirmedikleri halde sabahleyin aç olarak yuvalarından çıkarlar, akşamleyin karınları ve kursakları tok olarak dönerler. Bu, Allah Teâlâ'nın onların kalplerine marifet nurunu ulaştırmasıyla kendisine tevekkül etmelerinden dolayıdır. O halde insan, rızkının geri kalanı için nasıl üzülür ve yarın için bir şey biriktirir. Rızkının hakikatinden ve tayininden haberi olmaz; hatta bazen başkasının biriktirdiğini yer de yarına bir şey kalmaz. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.) yarını için bir şey biriktirmezdi. Çünkü rızıklar, nefeslerin yenilendiği gibi her an yenilenirler. Kişiyi eceli takip ettiği gibi rızkı da takip eder.

Âlemlerin efendisi Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: *"Ey insanlar, rızık taksim edilmiştir; insana ne yazılmışsa ondan fazlası olmaz. O halde rızık isterken iyilik yapınız. Yâni tâat ve kullukla rızkınızı arayınız, masiyet ve günah işleyerek değil.*

Ey insanlar, kanâatte genişlik vardır. Orta yolda gitmek ve ölçülü davranmak makbul ve yeterlidir. Zühdde rahatlık ve hesab kolaylığı vardır. Her bir amelin cezâsı/karşılığı vardır; gelecek de yakındır."

Molla Câmî der ki:

Bu harâbe dünyada hazine elde etmek için eziyet çekme
Ömrün tükendiğinde, yoksulluk toprağı o hazine üzerine saçılsın
Sultanların eğlendikleri, meclisler kurdukları köşkü gör
Karga nağmeler mırıldanmakta, baykuş kafiye tutturmakta

Allah dostlarından biri der ki: Ben ve bir arkadaşım bir dağda inziva hâlinde ibâdet ediyorduk. O, benden biraz uzaktaydı ve bitkilerle besleniyordu. Ben ise bir ceylanın gelip sütünü vermesiyle hayatta kalıyordum. Bu hal, bir süre böylece devam etti. Bir gün arkadaşım bana gelip: "Yakınımızda bedevî bir kafile konakladı. Kalk da onların yanına gidelim. Belki yemek için, süt ve benzeri bir şey buluruz." dedi. Ben, kabul etmek istemedim; fakat o ısrar edince ona katılmak zorunda kaldım ve birlikte o kafilenin yanına gittik. Bize yemek ikram ettiler ve sonra oradan ayrıldık; her birimiz ibâdet ettiği yere döndü. Sonra ben, her gün belli vakitte gelip bana süt veren ceylanı beklemeye başladım. Ancak hayvancağız gelmedi. Daha sonra da bekledim, ama gelmedi ve ümidimi kestim. Anladım ki, işlediğim o günah yüzünden ceylan bir daha gelmedi.

Burada zikredilen günahın üç yönü vardır; *birincisi*; kalbe giren tevekkülün çıkmasıdır. *İkincisi*; kendisine kâfî gelen rızka kanâati terk edip başka bir şeye tama

etmesidir. *Üçüncüsü*; habis bir yemek yemesidir. Bu durum onu temiz ve helâl olan bir rızıktan mahrum etmiştir ki o rızık, ilâhi kudretin saâdet ehli velîler için yoktan var ettiği ve harikulâde bir yolla kerâmet olarak sunduğu bir nimettir. Nitekim **Yâfiî** *er-Riyâz* adlı eserinde bu şekilde kaydetmiştir.

. Aclûnî, II, 368.
. İbn Hacer, *Kâfî*, II, 555.
. Tirmizî, Zühd 4; Kıyamet 26; Nesâî, Cenâiz 3; İbn Mâce, Zühd 31.

KEŞKE BİLMİŞ OLSALARDI!

وَمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَٓا اِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌۜ وَاِنَّ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ لَهِيَ
الْحَيَوَانُۢ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾ فَاِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلْكِ دَعَوُا اللّٰهَ
مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَۚ فَلَمَّا نَجّٰيهُمْ اِلَى الْبَرِّ اِذَا هُمْ يُشْرِكُونَۙ ﴿٦٥﴾
لِيَكْفُرُوا بِمَٓا اٰتَيْنَاهُمْۚ وَلِيَتَمَتَّعُواۚ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾

64. Bu dünya hayatı sadece bir eğlenceden, bir oyundan ibarettir. Âhiret yurduna *(oradaki hayata)* gelince, işte asıl yaşama odur. Keşke bilmiş olsalardı!
65. Gemiye bindikleri zaman, dini yalnız O'na has kılarak *(ihlâsla)* Allah'a yalvarırlar. Fakat onları sâlimen karaya çıkarınca, bir bakarsın ki, *(Allah'a)* ortak koşmaktadırlar.
66. Kendilerine verdiklerimize karşı nankörlük etsinler ve sefa sürsünler bakalım! Ama yakında bilecekler!

"Bu dünya hayatı sadece bir eğlenceden, bir oyundan ibarettir."

Bu âyette, dünya hayatını horlama ve aşağılamaya bir işâret vardır. Nasıl horlanmasın ki onun Allah katında sivrisineğin kanadının ağırlığı kadar bir değeri yoktur.

Râğıb Isfahânî der ki: Dünya ve âhiret itibarıyla "hayat" iki kısımdır: dünya hayatı ve âhiret hayatı.

Bu ifâde, dünyâ hayatının âhiret hayatının mukâbili olması hasebiyle "birinci hayat" olduğuna işâret eder. Çünkü "اَلْأَدْنٰى (aşağı)" ile bazen sonuncusunun mukâbili olan "birincisi" kasdedilir. Birinci hayattan maksad, insana yakın olan ölümden önceki bu hayattır. "Âhiret" ile de kasdedilen de geriye kaldığı için ölümden sonraki hayattır.

"لَهْوٌ (Lehv)", insanı oyalayan, asıl ve önemli olan şeylerden alıkoyan ve meşgul eden şeylerdir. Oyun âletlerine de " الْمَلَاهِى (melâhî)" denir. "لَعِبٌ (La'b)", oyun mânâsına gelir. Bir kimse işlediği fiil ile doğru ve sahih bir şeyi amaçlamaz ise " لَعِبَ فُلَانٌ /Falan oyun oynadı" denir.

Kâşîfî der ki: " اِلَّا لَهْوٌ (sadece bir eğlence)" Yani, sadece bir meşguliyet, aylaklık ve oyundur. Yâni Çabucak geçip zeval bulması, çocukların oyununa benzer. Çocuklar bir yerde toplanırlar, bir müddet onunla coşarlar. Kısa zaman sonra da bıkıp dağılırlar. Şâir ne güzel söylemiş:

Bu dünya metâı çocuğu aldatan bir oyuncak gibidir

Ona mübtelâ olan, akılsız insanlardır

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Bu âyet, kişinin dünyada yaşadığı hayatın, âhirette Allah'ın civarında yaşayacağı hayata nispetle bir eğlence ve oyundan ibaret olduğuna işâret eder. Dünya hayatının eğlence ve oyuna benzetilmesi iki mânâdan dolayıdır:

Birincisi; eğlence ve oyun, süratle son bulur ve devam etmez. Buna göre mânâ şöyledir: Dünya ile onun süs ve şehvetleri; devamı olmayan, yok olacak şeylerdendir. Dolayısıyla kalbi ona bağlamaya, ona yönelip kalbi onunla tatmin etmeye çalışmak doğru değildir.

İkincisi; eğlence ve oyun, akıl ve fikir sâhibi kimselerin değil, çocukların ve bayağı kimselerin işidir. Bu yüzden Peygamber (s.a.) buyurdu ki: *"Ben oyun ve eğlenceden değilim; oyun ve eğlence de benden değildir."*[197] Bu hadisin metninde geçen "اللَّهْو" eğence ve oyun anlamına gelir. Dolayısıyla akıllı kimse, kendisini ve nefsini bu gibi şeylerden korur ve sakındırır.

*Keşfü'l-esrâr'*da der ki: Şayed denilirse ki Allah, niçin dünyâ hayatını "oyun ve eğlence" diye isimlendirdi? Halbuki, onu bir hikmet ve maslahata binâen yaratmıştı.

Deriz ki: Burada Allah Teâlâ, umûmî ve genel ahvâle göre hitapta bulunmuştur. Çünkü insanların çoğuna göre, dünya hayatı eğlence ve oyundur. Zira senin dünyan, Rabbinden seni meşgul eden şeydir, denilmiştir.

Mesnevî'de der ki:

Dünya nedir? Allah'tan gafil olmak; kumaş, para, tartı, kadın değil.
Peygamber, din için yüklendiğin mala "O ne güzel maldır" dedi.
İçindeki su gemiyi batırır. Altındaki su ise gemiye destektir.
Malı mülkü gönlünden kovduğu için Süleyman yoksul diye adlandır.
İçi hava ile dolu kapalı testi, deniz suyu üzerinde yüzer gider.
İçinde yoksulluk havası olan insan dünya denizi üzerinde durabilir.
Tamamı onun mülkü olsa da, bu mülk onun gönül gözünde hiçbir şeydir.

Denilmiştir ki: Şirkin tamamı bir evdedir ve anahtarı da dünya sevgisidir. Onu gölge hayaline benzeten kişi ne güzel söylemiştir:

Hak¯aîk ilminde mertebe sâhibi için
Gördüm büyük bir ibrettir, gölge hayali
Şahıslar ve sesler muhâlif iken birbirine
Nice aykırı şekiller vardır birbirine
Her biri gelip geçer; vakti tamam olunca
Fânî olurken tamamı; kalır muharrik bâkî.

Mesnevî'deki şu beyitler de buna işâret eder:

Ey Yusufların derisini parçalayan!
Kurt olarak kalkacaksın bu ağır uykudan.
Huyların birer birer kurt hâline gelip
Öfkeyle senin uzuvlarını parçalar.
Döktüğün kan, kısasa rağmen sen öldükten sonra uyumaz.
Öldüm, kurtuldum deme.
Bu peşin kısas, hile yapmaktır
Âhiretteki kısas yanında bu bir oyundur.
Bu yüzden Allah dünyayı oyun diye niteler.
Çünkü bu cezâ, o cezâ yanında bir oyundur.
Bu cezâ, savaş ve fitneyi dindirir.
Buradaki sünnet etmek, oradaki iğdiş etmek gibidir.
"Âhiret yurduna (oradaki hayata) gelince,
İşte asıl yaşama odur."

Şüphesiz ki, cennet hayatı asıl ve gerçek hayattır; çünkü ölüm ve yokluk ona ârız olmaz. Yahud da o, zâtı itibarıyla canlıdır ki bu bir mübâlağa ifâdesidir.

"اَلْحَيَوَانُ (hayevân)"; "حَيِيَ (yaşadı)" fiilinden masdardır ve bu hayat sâhibi olan canlılara isim olarak verilmiştir. Aslı " حَيَيَان (hayeyân)" dır; eliflerden birinin hazfedilmemesi için ikinci "yâ", "vâv"a kalbedilmiştir. Bu, " اَلْحَيَاةُ (hayât)" lafzından daha çok mübalağa ifâde eder. Zira "فَعَلَان" sîgası, devamlı bir canlılık ve hareketlilik ifâde eder. İşte burada mübâlağayı dile getirmek için "اَلْحَيَوَانُ (hayevân)" lafzı, "اَلْحَيَاةُ (hayât)" lafzına tercih edilmiştir.

"Keşke" onlar bu dünyadaki hayatın süratle yok olacak ârizî bir hayat olduğunu *"bilmiş olsalardı!"*

Yâni keşke onlar asıl bir hayat olmayan dünya hayatını, asıl ve gerçek bir hayat olan âhiret hayatına tercih ettiklerinin farkında olsalardı! bilmiş olsalardı!

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: Bu âyet, dünya hayatının cansız ve ölü olduğuna işâret eder. Zira Allah Teâlâ kâfiri, canlı olduğu halde "المَيِّتُ (meyyit)" yâni "ölü" diye isimlendirmiş ve şöyle buyurmuştur: ***"Sen ölülere işittiremezsin"*** (Rum, 30/52). Ve yine buyurmuştur ki: ***"Diri olanları uyarsın diye..."*** (Yasin, 36/70). Böylece sabit oldu ki, dünya ve içindekiler aslında cansız ve ölüdürler; ancak Allah'ın îman nuru ile hayat verdikleri canlıdır. Âhiret, âlem-i ervâh ve âlem-i melekûttan ibarettir; bunların ise tümü canlıdır. Allah Teâlâ âhireti, "اَلْحَيَوَانُ (hayevân)" diye isimlendirmiştir. Zira "hayevân" kelimesi, kendisi canlı ve kendisinde bir canlılık ve hayat göstergesi olan şeye denir.

Böylece onun bütün cüzleri, parçaları canlı olmuş olur. Bu sebeple âhiret canlıdır; çünkü bütün cüzleri diridir. Hadiste şöyle vârid olmuştur: *"Şüphesiz ki cennet; ağaçları, meyveleri, köşkleri, bahçeleri, nehirleri ve nihayet toprak ve çakıl taşlarına*

varıncaya kadar tüm muhtevasıyla birlikte canlıdır."

Dolayısıyla hakiki hayat; üzüntü ve meşakkatlerin, hastalık ve illetlerin kirletmediği, ölüm ve fevt'in (elden kaçırma endişesinin) ârız olmadığı bir hayattır. Bu, cennet ehlinin ve Allah'a yakın kulların hayatıdır. Şayet onun değerini, kemâlini ve hakikî eşsizliğini anlamış olsalardı; dünyada iken onu kazanmağa daha hırslı ve daha istekli olurlardı. Bu sebeple onu kaçıran, âhirette ona yetişemez. Nitekim cehennem ehlinin vasıflarından biri de – bilindiği gibi – orada ne ölürler ve ne de yaşarlar. Yâni onlar orada istirâhat edecek hakikî bir hayatla yaşamazlar; ölmek isterler, onu da bulamazlar.

Keşfü'l-esrâr'da der ki: Ey eline bir şey geçmeyen gafil! Ne kadar daha murâdın şerbetini karıştıracaksın? Ne zamana dek arzuların hayalini kurup duracaksın? Bazen önüne gelen ne varsa aslan gibi kırıp parçalıyor, bazen de kurt gibi gördüğünü yırtıyorsun. Bazen keklik gibi murâd ve istek dağlarında uçuyorsun, bazen ceylan gibi arzu meralarında otluyorsun. Haberin yok mu bu nazlandığın, gururlandığın, böylelikle seni aldatıp gurur tuzağına çeken dünya oyun ve eğlencedir. Sermayesizlerin sarayı, bahtsızların sermayesi, işsiz güçsüzlerin oyuncağıdır. Dünya, fettan bir sevgili, dirlik düzensiz güzel, vefasız bir dost, şefkatsiz dadı ve zararlı bir düşmandır. Şaşılacak hileleri vardır. Kimi sabahleyin okşar, sıvazlarsa, akşamleyin yakar eritir. Kimin bir gün gönlünü neşelendirirse, ertesi gün helâk ateşinde yakar.

Bir rüya veya gelip geçen bir gölge,
Âkıl olan aldanmaz böyle şeylere…

Mesnevî'de der ki:

Bir sûfî, sûfilere özgü keşif amacıyla
Bahçede yüzünü dizlerine dayamıştı.
Bir süre sonra iç dünyasına dalıp gitti.
Patavatsızın biri, onun uyur hâlinden rahatsız oldu.
Dedi, ne uyuyorsun? Uyan da asmaya,
Ağaçlara, nesnelere ve yeşilliklere bak.
"Bakınız…" diyen Hakk'ın emrini duyup
Şu rahmet belirtilerine yüz çevir.
Sûfî dedi: Ey heveskâr, rahmetin belirtileri gönüldedir.
Dışarıdakiler ancak belirtilerin belirtileridir.
Bahçelerle yeşillikler ruhun özündedir.
Dışarıdakilerse ırmağa yansımış görüntüler gibidir.
Şu gördüğün, bahçenin suya yansımış hayalidir ve
Suyun berraklığıyla kıpır kıpırdır.
Bahçeler ve meyveler gönüldedir.
Onun güzelliği yeryüzüne yansımıştır.

Şu neşe servisinin yansıması olmasaydı,
Allah, dünyayı "aldanış yeri" diye nitelemezdi.
Bu aldanış, kişilerin gönülleriyle
Ruhlarından yansıyan bir görünüm demektir.
Burası cennet olmalı, sanısıyla
Herkes bu yansımaya aldanmaktadır.
Bahçelerin asıllarından kaçarak hayalleriyle
Kendilerinden geçip saçma sapan işler yaparlar.
Gaflet uykuları sona erdiği zaman doğruyu görürler,
Ama bu görmenin ne faydası olur ki?
Sonra da mezarlıkta kıyamete dek süren
Hayıflanma feryâdları yükselir.
Nu mutlu ölümden önce ölene;
Yâni bu asmanın aslından koku alana!

Bu eğlence ve oyuna benzeyen hayat, temiz hayattan ve muhabbet diriliğinden haberi olmayanın gözüne hoş gelir. Halbuki Allah'ın öyle dostları vardır ki onların dirilikleri dünyada Allah'ı zikir ve muhabbetledir. Kıyamette ise onların diriliği Allah'ın cemâlini müşâhedededir. Zikrin diriliğinin meyvesi ünstür. Sevgi ve muhabbet diriliğinin meyvesi ise fenâdır. Onlar hiçbir zaman Allah'tan habersiz olmazlar. Hiç bir canlının mahcûbiyeti gibi hicabta kalmazlar.

Seninle mutlu olan niçin gam çeker?
Seninle diri olan kimse nasıl ölmüş olur?

Dolayısıyla akıllı kimse, hevâsının peşinde, alçak ve rezîl dünya ile meşgul olarak pek değerli olan ömrünü harcamaz, boşa geçirmez; bilâkis devamlı ve ebedî olan hayatı kazanmak için acele eder.

Fudayl (r.h.) der ki: Şayet dünya fânî altından ve âhiret de bâkî kerpiçten olsaydı; bize gereken bâkî kalan kerpiçi, fânî olan altına tercih etmektir.

Rivayete göre **Süleyman** (a.s.) şöyle demiştir: Bir mü'minin sâhifesindeki tespih, Dâvud'un oğluna verilen (dünya mülkünün tamamından) daha hayırlıdır. Çünkü dünyadakiler yok olur; tespih ise bâkî kalır. Ölüm anında kul ile beraber ancak şu üç şey kalır: dünya kir ve pasından arınmış bir kalb, Allah'ın zikri ile ünsiyet ve Allah için sevmek. Şüphesiz ki, kalbin dünya kirlerinden arınması ve temizlenmesi ancak mârifetle olur. Mârifet de zikrin ve fikrin devamı ile mümkündür.

فَإِذَا رَكِبُوا فِى الْفُلْكِ دَعَوُا اللّٰهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجّٰيهُمْ

إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ﴿٦٥﴾

65. Gemiye bindikleri zaman, dini yalnız O'na has kılarak *(ihlâsla)* Allah'a yalvarırlar. Fakat onları sâlimen karaya çıkarınca, bir bakarsın ki, *(Allah'a)* ortak koşmaktadırlar.

"Gemiye bindikleri zaman," Bu ifâde, onların hâlini açıklaması sebebiyle bitiştirilmiştir. " اَلرُّكُوبُ (binmek)" kelimesi, hareketli bir şeyin üzerine çıkmak ve ona binmek anlamına gelir. Bu, şu âyette olduğu gibi geçişli (*müteaddî*) bir fiildir: ***"Atları, katırları ve merkepleri binmeniz için (yarattı)"*** (en-Nahl, 16/8).

Burada ve benzeri yerlerde bu fiilin "فى" harf-i cerriyle kullanılması; bizâtihî binilen şeyin mekân kabîlinden olmasından dolayıdır. Onun hareketli oluşu, irâdî olmayıp zorunludur.

"Dini yalnız O'na has kılarak (ihlâsla) Allah'a yalvarırlar." Yani, yukarıda Allah'a ortak koşmakla vasıflanan kâfirler, ticâret ve diğer işleri için gemiye bindikleri zaman rüzgâr sebebiyle dalgalar yükselip boğulma tehlikesiyle karşı karşıya gelince korkarlar ve dinde ihlâs sâhibi muhlis müminler gibi Allah'a duâ ederler. Çünkü Allah'dan başkasının onları bu şiddetli durumdan kurtaramayacağını bilirler.

el-Es'iletü'l-mükhıme'de der ki: Kâfir hakkında ihlâsın mânâsı nedir? Îman olmaksızın ihlâsın varlığı düşünülemez. Cevap olarak denir ki: Burada kâfirin zor durumda duâ edip yakarması ve boğulmaktan kurtulduğu takdirde İslâm'a yönelme azminde olması ve ardından sıkıntının geçmesiyle birlikte tekrar gaflete dönmesi ve küfürde ısrar etmesi kasdedilmiştir. Yoksa burada îmanın ürünü olan bir ihlâs kasdedilmemiştir.

İkrime (r.a.)'ın şu haberi de bu mânâya delâlet eder: Câhiliye döneminde insanlar, deniz yolculuğu yapmak için bir gemiye bindiklerinde yanlarında putlar taşırlardı. Rüzgâr şiddetlenince de bu putları denize atarlar ve "Ya Rabbi! Ya Rabbi!" diye bağırıp çağırırlardı. Nitekim, *el-Vasît* ve *Keşfü'l-esrar* adlı eserlerde bu şekilde kaydedilmiştir.

"Fakat onları sâlimen karaya çıkarınca, bir bakarsın ki, (Allah'a) ortak koşmaktadırlar." "اَلْبَرُّ (Berr)" kelimesi "deniz" kelimesinin karşılığı olan "kara parçası" demektir. Bundan genişlik ve rahatlık tasavvur olunmuştur. Aynı kökten türeyen "اَلْبِرُّ (Birr)" kelimesi de iyilik ve hayırda geniş olmak mânâsına gelir. Nitekim *el-Müfredât*'da bu şekilde kaydedilmiştir.

لِيَكْفُرُوا بِمَا اٰتَيْنَاهُمْ وَلِيَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾

66. Kendilerine verdiklerimize karşı nankörlük etsinler ve sefa sürsünler

bakalım! Ama yakında bilecekler!

“Kendilerine verdiklerimize” yâni kurtuluş nimetine “*karşı”* şükretmeyip “*nankörlük etsinler,”* şirk ile küfre sapsınlar *“ve”* putlara ibâdet için toplanıp onlara sevgi gösterileriyle zevklenerek “*safâ sürsünler bakalım!”*

Baştaki harf-i cer olan “اللام (lâm)”; “كي (için)” anlamınadır. Ayrıca her iki yerde “اللام (lâm)”ın, emir lâmı olması da uygundur. Bu durumda mânâsı; tehdid ve îkazla uyarmaktır (*va‘îd*). “***Dilediğinizi yapın!***” (Fussilet, 41/40) âyetine benzer. *“Ama yakında”* azâbı ve acı âkıbeti görünce “*bileceklerdir!”*

*et-Te’vîlâtü’n-Necmiyye’*de der ki: “*Onlar gemiye bindikleri zaman...*” ayeti; ihlâsa, kalbi bütün mâsivâdan temizlemeye ve fayda ve zarar verenin ancak Allah olduğuna kesin olarak inanıp güvenmeye işâret eder. Bu da ancak belâlar indiği, telef ve helâk olmakla karşı karşıya kalındığı zaman gerçekleşir. Bu yüzden peygamberler ve veliler, ilâhî feyzi almaya kabiliyetli insana âid cevheri, her iki âlemin bağlarından kurtarmak ve Rabbinin huzûruna dönmek için kendi hallerine bırakılmışlardır. Çünkü O’nun huzûruna dönmek, insanın özündeki bir merkezdir ki, insan tabiatıyla baş başa kalınca O’na yol bulur. Allah Teâlâ buyurur ki: ***“Muhakkak ki, dönüş Rabbinedir”*** (el-Alak, 96/8).

Mü’minin ihlâsı ile kâfirin ihlâsı arasındaki fark; mü’minin ihlâsı, ilâhî te’yid ile desteklenmiştir. Zira o, belâlar gelmeden önce hâlisâne olarak Allah’a ibâdet etmiştir. Böylece ilâhî sır ile Allah katından te’yid olunan ihlâs derecesine nâil olur. Kudsî bir hadiste Allah Teâlâ buyurur ki: *“İhlâs, benim ile kulum arasında bir sırdır; oraya ne mukarreb bir melek ve ne de mürsel bir peygamber yaklaşamaz.”* [198] Dolayısıyla mü’minin ihlâsı, ne şiddet ve rahat zamanında ve ne de gazab ve rızâ hâlinde değişir.

Kâfirin ihlâsı ise, tabiîdir; belâ indiği zaman, helâk olma korkusuyla Allah’a tabiî bir dönüştür ve ilâhî te’yîd ile desteklenmemiştir. Gemiye binen kimseye benzer ki, korku sebepleri ortadan kalkınca söner, yok olur. Onlar dini Allah’a hâlis kılarak zorunlu bir duâ ve yalvarışla Allah’a duâ edip yalvarırlar. Allah da zor durumda kalanı, helâk olmaktan kurtardığı gibi onları da bu şiddetli hâlden de kurtarır. “*Fakat Allah, onları sâlimen karaya çıkarınca*” yâni korku ve sıkıntı hâli üzerlerinden kalkınca, ahlâkı kötü olan tekrar eski huyuna döner. *“Bir bakarsın ki, (Allah’a) ortak koşmaktadırlar.* Yâni şakâvetten elde edecekleri şeyin sonucu, Allah’ın nimetine nankörlük etmeleridir. Bunun da sebebi, şiddetli azâbı hak etmeleri içindir. *Kendilerine verdiğimiz nimetlere nankörlük etsinler ve”* kısa bir süre *“safâ sürsünler bakalım! Ama yakında”* işlerinin sonucunun ebedî olarak cezâlandırılmak olduğunu *“ bilecekler!”*

Şeyh Sâdî der ki:

İnsana doğru yol lazım, dümdüz boy değil;
Çünkü kâfir de şekilce bizim gibidir
Akıllıysan, sana göz, ağız ve kulak verenin emrinden çıkma
Allah’a şükretmekten yüz çevirme,

Yoksa kıyamet günü başını kaldırdığın zaman eline bir şey geçmez

Şeyh Zerrûk el-Fâsî (r.h.) *Hızbi'l-bahr* adlı eserinde der ki: Denizde gemiye binmenin hükmüne gelince, eskiden selef zorluk ve meşakkatinden dolayı gemiyle yolculuk konusunda ihtilâf etmişlerse de bugün bir ihtilaf yoktur ve gemiyle yolculuk câiz görülmüştür. Ancak beş durumda gemiyle yolculuk men edilmiştir:

1) Gemiyle yolculuk farzları terk etmeğe veya noksan yapmağa sebep olursa: **İmâm Mâlik**, gemide başı dönen bir kimseye şöyle der: "Başı dönen bir kimse, namaz kılamayacağı bir yere biner mi? Namazı terk edene yazıklar olsun!"

2) Geminin sallanıp dalgalanması sonucu denizde boğulmaktan korkulursa, yine gemiye binip yolculuk etmek câiz değildir. Çünkü bu, kişinin kendisini tehlikeye atması demektir. Dediler ki: Bu, güneşin akrep burcuna girmesinden kışın sonuna kadar devam eder.

3) Denizde esir olmaktan, düşman saldırısıyla canını ve malını yitirmekten korkulduğu zaman yine gemiye binmek uygun görülmemiştir. Ancak emniyet varsa, kuvvetli oldukları için ve rehin aldıkları için oraya Müslümanlar hükmediyorsa yolculuk câizdir.

4) Gemi ile yolculuk, küfür ehlinin hâkimiyeti altında gerçekleşiyor ve can ve mal emniyetiyle birlikte onların münkerleri müşâhede ediliyorsa, ki bugün sınır dışı edilen kimselerle birlikte gemiye binen Müslümanların hâli böyledir, aynı şekilde böyle bir yolculuk da yasaklanmıştır. Bazı âlimler (*şüyûh*) ehl-i harple ticaret konusunda böyle bir yolculuğa cevaz vermişlerdir. Fakat mezhebin meşhur olan görüşü böyle bir yolculuğun mekruh olduğu yönündedir. Ancak bu gibi şeyler makul görülmüştür. Zira bazı büyük âlimlerin ve sâlihlerin, onlarla beraber gemiye binmelerinden de bu anlaşılır. Sanki onlar farz olan haccı edâ ve buna benzer şeyler karşılığında gemiye binmenin kerâhetini hafif görmüşlerdir.

5) Gemiye binmekle bir eksiklik ve bir kusur hâlinden korkuluyorsa yine gemiye binilmesi uygun görülmemiştir. Meselâ örtüsü ve sütresi olmayan küçük bir gemiye bir kadının binmesi gibi. **İmam Mâlik**, herhangi bir kadının hac için bile olsa böyle bir gemiye binmesini yasaklamıştır. Ancak gemi büyük olur, kadın için hususî bir yeri olursa meşhur görüşe göre bunu câiz görmüştür.

"اَلْحَيُّ الْقَيُّومُ (*el-Hayyü'l-kayyûm*)" zikri, denizde okunan virdlerdendir.

Gemiye binerken şunları okur:

بِسْمِ اللّٰهِ مَجْرٰيهَا وَمُرْسٰيهَا ۜ اِنَّ رَبّ۪ي لَغَفُورٌ رَح۪يمٌ

"Onun akıp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır. Rabbim, elbette bağışlayan, esirgeyendir." (Hûd, 11/41).

وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِه۪ۗ وَالْاَرْضُ جَم۪يعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَالسَّمٰوَاتُ

مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ ۚ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ

Allah'ı gereği gibi bilemediler. Halbuki kıyamet günü yer, tamamen O'nun avucu içindedir, gökler de sağ elinde dürülmüştür. O, onların ortak koştuklarından uzak ve yücedir." (ez-Zümer, 39/67)

Çünkü bu ayetleri okumak, boğulmaya karşı bir teminattır.

. Zemahşerî, *el-Fâik fî garîbi'l-hadîs*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Ali Muhammed Becâvî, I-IV, Kahire 1971, I, 420; *en-Nihâye*, II, 109.

Bk. Irâkî, *Muğnî*, IV, 376.

ALLAH İYİ DAVRANANLARLA BERABERDİR

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا اٰمِنًا وَيُتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ
أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللّٰهِ يَكْفُرُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ
افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ
مَثْوًى لِلْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾ وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ
اللّٰهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٦٩﴾

67. Çevrelerinde insanlar kapılıp götürülürken, bizim *(Mekke'yi)* güven içinde kudsî bir yer yaptığımızı görmediler mi? Hâla bâtıla inanıp Allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?

68. Allah'a karşı yalan uyduran yahut kendisine hak gelmişken onu yalan sayandan daha zâlimi kimdir? Cehennemde kâfirlere yer mi yok!

69. Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz. Hiç şüphe yok ki Allah iyi davrananlarla beraberdir.

Mekke halkı *"Çevrelerinde insanlar kapılıp götürülürken, bizim"* onların beldesi "*(Mekke'yi)"* her türlü tecavüzden ve soygundan emniyetli, halkını her türlü kötülük ve şerlerden uzak ve "*güven içinde kudsî bir yer yaptığımızı görmediler mi?*

O halde apaçık ortaya çıkmışken Hakk'ı terk edip *"hâla bâtıla"* yâni put ve şeytana *"inanıp"* şükretmeyi gerektiren *"Allah'ın nimetine"* O'na şirk ve ortak koşarak "*nankörlük mü ediyorlar?"*

et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'de der ki: "بِالْبَاطِلِ" ile "بِنِعْمَةِ اللّٰهِ" kelimelerinin öne alınması (*takdimi*), işledikleri inkâr ve küfrün ne kadar kötü olduğunu ifâde etmek içindir. *"Hâlâ bâtıla"* yâni nefsin meylettiği mâsivâya *"inanıp"* doğruluktan yüz mü çeviriyorlar? *"Allah'ın nimetine"* yâni Hakk'ı müşâhedeye tâlip olmamak suretiyle *"nankörlük mü ediyorlar?"*

Burada "bâtıl", mâsivallah ile yâni Allah'ın dışındaki şeyler ile tefsir edilmiştir; çünkü Allah'dan başka her şey mecâzen bâtıldır. Bâtıl olması, aslının "yokluk" olmasından dolayıdır. Mecâzen olması ise, nisbî ve izâfî varlığa bir ayna ve tecellî yeri oluşu sebebiyledir.

Bil ki Allah'a küfür, O'nun nimetine küfürden daha şiddetlidir. Çünkü Allah'a küfür, O'nun nimetine küfrü de içine alır; sırf nimete küfran böyle değildir. Kafirler, Allah'a küfür ile her iki küfrü de işledikleri için yerilmişler ve lânetlenmişlerdir.

❀

وَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرٰى عَلَى اللّٰهِ كَذِبًا اَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَٓاءَهُۜ
اَلَيْسَ ف۪ي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْكَافِر۪ينَ ﴿٦٨﴾

68. Allah'a karşı yalan uyduran yahut kendisine hak gelmişken onu yalan sayandan daha zâlimi kimdir? Cehennemde kâfirlere yer mi yok!

Bir olup hiç bir şeye ihtiyacı olmadığı ve her şey O'na muhtaç olduğu halde *"Allah'a karşı yalan uyduran"* yâni Allah'ın ortağı ve eşi olduğunu iddiâ eden*"yahut kendisine hak gelmişken"* Allah'ın Rasûlü Muhammed (s.a.)'i tekzîb ederek, sırf inadından dolayı hiç düşünmeden "*onu"* ya da getirdiği Kur'an'ı "*yalan sayandan daha zâlimi kimdir?"*

"*Kendisine hak gelmişken*" ifâdesinde, onları düşüncesizlik ve bilgisizlikten dolayı aşağılama vardır; çünkü Kur'ân'ı ilk işittiği anda hiç düşünmeden yalanlamak inaddan kaynaklanır; bu da aşağı kimselerin bir özelliğidir.

"Cehennemde kâfirlere yer mi yok!" Kâfirlerin varacağı durak cehennem değil midir? Bu, onların ikâmet yerlerinin cehennem olacağının ifâdesidir. Çünkü istifhâm-ı inkârî hemzesi, nefiy edatına dâhil olunca olumlu bir mânâ ifâde eder. Yâni kâfirler, Allah Teâlâ'ya iftirâ ettikleri ve açıkça hakkı yalanlayıp tekzîb ettikleri için cehennemde ikâmet etmeyi ve ebedî kalmayı hak etmişlerdir. Yahut da bu hemze, onların iftirâ ve yalanlama cüretlerini uzak görme ve inkârdır. Yâni onlar, cehennemde kâfirler için ebedî bir ikâmet yeri olduğunu bilmediler mi ki, bu suçları işlemeye cesâret edebiliyorlar?

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: Kendisinde Allah'la beraber bir hal, bir vakit, bir keşif veya bir müşâhede olduğunu iddiâ etmek sûretiyle "*Allah'a iftirâ edenden daha zâlim kim vardır?*" Onlar, açıkça günah bir fiil işledikleri zaman derler ki: ***"Babalarımızı bu fiil üzere bulduk"*** (el-Mâide, 5/104). Bu, şuna işâret eder: Her şeyi mübâh gören bir fırka (*İbâhiyye*) ile zamanımız iddiâcılarının çoğu, kendilerinden sünnet ve şeriata muhâlif bir şey sâdır olunca derler ki: Şeyhlerimizi biz bu fiil üzere bulduk, Allah bize bunu emretti, Allah'a yakınlığımızdan ve velâyetimizin kuvvetli oluşundan dolayı bu fiillerimiz bize Allah'tan verilmiştir; bize zarar vermez, bilakis bize fayda ve menfaat sağlar. *"Yahut kendisine hak"* yâni şeriat, meşâyihin tarikatı ve onların sîreti kendisine*"gelmişken* "*yalan sayandan daha zâlimi kimdir? Cehennemde kâfirlere yer mi yok!"* Yani, mânâsız iddiâ ve iftirâlarla, yalan dâvâlarla din, İslâm, şeriat ve tarikat nimetlerine küfrân-ı nimette bulunanlar için nefis cehenneminde bir hapis yeri vardır.

Hâfız der ki:

Müddeî, gelip sırları temaşa etmek istedi
Gayb eli geldi, nâ-mahrem olanın sînesine vurdu

Dolayısıyla iddiâcı, ecnebî olduğu için mânâ haremine girmekten men edilir, uzaklaştırılır. Nitekim yabancı kimsenin de sultanın haremine girmesine izin verilmez.

Kemal Hâcendî der ki:

Müddeî, sevgilinin kapısının mahremi değildir
Kâbe'nin hâdimi Ebû Leheb olamaz

Dediler ki: İddiâ ve yalan gibi nefsin kötü sıfatlarından kaçınmak, mânâ ve doğruluk gibi kalbe âid sıfatları kazanmağa çalışmak gerekir.

Hâfız der ki:

Gönlü saf sudan doğruluk yolunu öğren
Hürriyeti de doğrulukla çemenin servisinden iste

Rivâyete göre **İbrâhim Havvâs** (r.h.) sefere çıkacağı zaman kimseye söylemez ve haber vermezdi. Yalnızca su kırbasını alıp yürürdü. **Hâmid el-Esved** der ki: Bir defasında onunla mescidde otururken su kabını alıp yürüdü. Ben de arkasından gittim. Kâdisiye'ye varınca bana: "Ey Hâmid! Nereye gidiyorsun?" dedi. Ben de "Efendim, sizin gittiğiniz yere" dedim. "İnşallah, ben Mekke'ye gitmek istiyorum" dedi. Ben de: "İnşallah, ben de Mekke'ye gitmek istiyorum" dedim.

Bir kaç gün sonra yolda bir gençle karşılaştık; o da bize katıldı. Bir gün bir gece bizimle beraber yürüdü. Namaz kılmıyordu. İbrahim Havvâs'a bundan bahsettim ve "bu genç namaz kılmıyor" dedim. Bunun üzerine oturdu ve dedi ki: "Ey delikanlı! Niçin namaz kılmıyorsun? Namaz haçtan daha kuvvetli bir farzdır." Genç: "Ey Şeyh! Namaz bana farz değil" dedi. İbrahim Havvâs; "Müslüman değil misin?" dedi. Genç; "Hayır" dedi. İbrahim Havvâs; "Sen hangi dindensin?" dedi. Genç: "Nasrânîyim, dedi. Ancak Hıristiyanlıkta tevekkül hâline ulaştım. Nefsim tevekküle ulaştığına hükmetti; ancak ben onu tasdik etmedim ve ma'bûddan başka varlığın olmadığı çöle çıktım. Sükûnetimi harekete geçirip meylimi ve düşüncemi (hâtır) deniyorum."

İbrahim Havvâs kalkıp yürüdü ve bana şöyle dedi: "İzin ver, yanında gelsin." O da bizimle yürüdü; nihâyet Batn-ı Merv'e vardık. İbrâhim Havvas kalktı, eski elbisesini çıkardı, su ile onu güzelce yıkayıp temizledi. Sonra oturdu ve gence: "İsmin nedir?" dedi. Genç: "Abdülmesih" dedi. İbrâhim Havvas şöyle dedi: "Ey Abdülmesih! Burası Mekke haremidir. Allah, senin gibi kimselere buraya girmeyi haram kıldı ve buyurdu ki: ***"....Müşrikler pistir, artık bu yıldan sonra Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar..."*** (et-Tevbe, 9/28). Benim maksadım, senin nefsindekini ortaya çıkarmaktı. Bu belli oldu; artık Mekke'ye girmekten sakın. Şayet biz seni Mekke'de görseydik, bu durumu hoş karşılamaz, seni reddederdik."

Hâmid dedi ki: Öylece onu orada bırakıp Mekke'ye girdik. Daha sonra vakfe yerine doğru yola çıktık. Arafat'ta otururken birden üzerinde iki elbise olduğu halde gencin

bize doğru geldiğini gördük. İhrama girmiş, insanları tanımak için yüzlerine bakıyordu; nihayet yanımızda durdu. İbrâhim Havvas'a doğru eğildi, onun başını öptü. O da dedi ki: "Ey Abdülmesih: Ne bu hâl?" Genç şöyle dedi: "Heyhât! Ben şimdi Mesîh'in de kulu olduğu Allah'ın bir kuluyum." İbrâhim Havvas: "Bana hikayeni anlat! dedi. O da şunu anlattı: "Yerimde otururken bir hac kafilesi geldi. Ayağa kalktım, Müslümanların kıyafetini yadırgıyordum. Bir de ne göreyim, sanki ihram giymişim ve gözüm de o anda Ka'be'ye dalmıştı. Artık İslâm dini dışında bütün dinler gözümden silindi, yok oldu. Müslüman oldum; gusledip ihrama girdim. İşte bugün seni arıyordum." İbrâhim Havas bana dönüp dedi ki: "Ey Hâmid! Hıristiyanlıkta sâdık olmanın bereketine bak! Onu nasıl İslâm'a hidayet etti?"

Sonra o genç bizimle beraber oldu ve dervişler arasında vefat etti (Allah ona rahmet eylesin!).

Fakîr (**Bursevî**) – Kâdir olan Allah onun hâlini düzeltsin – der ki: Bu hikâyede bir takım işâretler vardır:

1. Ka'be haremine şirke bulaşmış bir müşrik giremediği gibi, kalp haremine de iddiâya bulaşmış bir iddiâcı giremez.
2. Anlatılan bu Hıristiyan genç, sûret yolunda İbrâhim'e günlerce arkadaşlık yapmıştı. Allah onun bu amelini zâyî etmedi; nihâyet bu beraberliği mânâ yoluna tahvil etti.
3. Bu gencin kendi yolundaki sadakâti, onu Allah'a îmâna sevk etti ve bâtılı red ve inkâra götürdü.
4. Kimin bakışı sahih ise hak şâhidlerinden birini görünce, onunla Hakk'a istidlâl eder ve rabbinin âyetlerini tekzîb etmez. Bu Nasrânî'nin Allah'ın zât sırrının sûreti olan Ka'be'yi görmesi de böyledir. Yine **Abdullâh b. Selâm** Peygamberimiz (s.a.)'i görünce, ona îman etmiş ve şöyle demişti: "Anladım ki, bu bir yalancı yüzü değildir."

Allah'tan sıdk ve ihlâsın hakikatine ulaşmayı ve bu sahada ihtisas ehlinin ulaştığı neticelerden istifâde etmeyi dileriz.

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٦٩﴾

69. Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz. Hiç şüphe yok ki Allah iyi davrananlarla beraberdir.

"Ama bizim uğrumuzda" yâni bizim işimizde, bizim hakkımızda hâlisâne bir şekilde bütün güçlerini harcayarak çalışıp *"cihad edenleri…"*

"Cihad" ve "mücâhede" düşmana karşı koymak için bütün gücü sarf etmek, harcamaktır. "Mücâhede"nin mutlak olarak zikredilmesi; zâhirî ve bâtınî bütün düşmanları içine alması içindir. Birincisi, harbeden kafirlerle cihad; ikincisi, nefis ve şeytanla cihaddır. Denilmiştir ki: "Düşmanlarınızla cihâd ettiğiniz gibi nefis ve hevânızla da cihâd edin."

Cihad, el ve dil ile olur. Rasûlullah (s.a.) buyurmuştur ki: *"Kafirlerle ellerinizle ve dillerinizle cihad edin"* [199] yani, hiciv ve benzeri sözlerle onlara karşılık verin.

İbn Ata der ki: "Mücâhede", bütün mâsivâdan kesilerek tam bir sıdk ve sadâkat ile Allah'a muhtaç olmaktır.

Abdullah b. Mübarek (r.h.) der ki: "Mücâhede", hizmet edebini bilmek ve öğrenmektir. Çünkü hizmet edebi, hizmet etmekten daha kıymetli ve üstündür.

Kevâşî'de der ki: "Mücâhede; gözü kapamak, dili tutmak ve kalbi havâtırdan korumaktır. Bütün beşerî âdet ve alışkanlıklardan çıkmak mücâhedeyi cem eder." Niyet, kasd ve yönelişler de mücâhedeye dâhildir.

"Elbette" onları *"kendi yollarımıza eriştireceğiz."* "Hidâyet", ulaşılması istenilen hedefi göstermektir. "السُّبُلُ (yollar)"; "اَلسَّبِيلُ (yol)" kelimesinin çoğuludur. Yol mânâsına gelir ve genellikle kolayca girilip gidilen ve alışılagelen yol kasdedilir.

Âyette "sübül (yollar)" şeklinde çoğul olarak kullanılması, Allah'a varan yolların mahlûkâtın nefesleri adedince olmasından dolayıdır. Yani, bize yürünülen (*seyr ilallah*) ve katımıza ulaşan yollar... demektir.

İbn Abbâs (r.a.) der ki: Burada Allah Teâlâ muhâcirlerle ensarı kasdetmiştir. Yani, müşriklerle cihâd ederek dînimizin nusreti için onlarla savaşanları elbette şehâdet, mağfiret ve rıdvan yollarına ulaştıracağız, demektir.

Bazıları demiştir ki: Burada "hidâyet"in mânâsı, hidâyet üzere sâbit kılmak ve onu arttırmaktır. Çünkü Allah Teâlâ mücâhidlerin hidâyetini arttırdığı gibi, kâfirlerin de dalâletini arttırır. Yani, hayır yollarına hidayeti ve bu yollarda muvaffakiyeti onlara arttıracağız, demektir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ***"Hidâyet bulanlara gelince, Allah onların hidâyetini arttırır..."*** (Muhammed, 47/17). Hadiste de şöyle buyrulmuştur: *"Kim bildiği ile amel ederse, Allah onu bilmediklerine vâris kılar."* [200]

Yine bir hadiste: *"Kim kırk sabah Allah için ihlâs üzere olursa,* (ihlasla amel ederse) *kalbinden ve dilinden hikmet kaynakları fışkırır."*[201] buyrulmuştur.

Sehl b. Abdullâh et-Tüsteri (r.h.) der ki: Sünneti işlemede mücâhede edenleri, elbette biz cennet yoluna ulaştırırız.

Sonra denilmiştir ki: Dünyada sünnetin misâli, âhirette cennet misâli gibidir; kim âhirette cennete girerse kurtulur. İşte bunun gibi kim dünyada sünnete sarılırsa (dünya âfetlerinden) kurtulur.

Denilir ki: Tövbe ile mücâhede edenleri, ihlâsa ulaştırırız. İlim talebinde mücâhede edenleri, ilimle amel etme yoluna muvaffak kılarız. Bizim rızâmız uğrunda mücâhede edenleri, rıdvan mahalline ulaştırırız. Bizim hizmetimizde mücâhede edenleri, bizimle münâcât, üns ve müşâhede yollarına iletiriz. Zâhirlerini evrâd ve benzeri vazifelerle meşgul edenleri, sırlarının letâifine ulaştırırız. Zâhirinden acziyet gösterip bâtınına heves eden kimse ne şaşılacak bir kimsedir! Kimin başlangıçta mücâhedesi olmazsa, vakitlerini arzu ve beklentilerle geçirir ve sonunda haz ve nasibi de kurbiyet ümidinden uzaklaşmak olur. Hâsılı, yükseklikler (makamlar) ciddiyet miktarına göre kazanılır.

Kim şeriatle mücâhede ederse cennete ulaşır. Kim tarikatla mücahede ederse Hudâ'ya ulaşır. Marifet ve mâsivâdan uzaklaşmakla mücâhede eden kimse de Zât-ı Sübhânî'ye vâsıl olur ve onunla mülâkî olur. Kimin mücâhedesi müşâhedesinden önde olursa -âyet-i kerîme'nin de delâlet ettiği gibi- mürid-i murâd ve sâlik-i meczûb olmuş olur. Bunun derecesi, müşâhedesi mücâhedesinden önde olup murâd olan mûrîdin ve meczub olan sâlikin derecesinden daha yüksektir.

Çünkü onun sülûkü ilâhi âdete daha uygundur; işinde mütemekkin ve hazım sâhibidir. İkincisi böyle değildir; o, sebatsız ve mağlubtur. Bazen hazırlıksız ve yersiz olarak ansızın gelen keşif hâli, ilhâd ve cinnete sebep olabilir. Bu halden Allah'a sığınırız.

*et-Te'vilâtü'n-necmiyye'*de der ki: Biz onları bizi bulma yollarına ulaştıracağız. Bir hadîs-i kudsî'de Allah Teâlâ buyurur ki: *"Dikkat edin! Kim beni taleb ederse, beni bulur. Kim bana bir karış yaklaşırsa, ben ona bir zira yaklaşırım"*[202] (er-Ra'd, 13/28).

Kâşîfî der ki: Zebûr'da denir ki:

Benim ma'bûd; beni ararsan bulursun
Benim maksûd; beni istersen bulursun
Eğer beni aramakta acele ederse
Murâdını hemencecik elde eder

*Mesnevî'*de der ki:

Ağır da hareket etse, hızlı da hareket etse
Arayan sonunda bulur.
İki elinle birden aramaya çabala.
Çünkü arayış, yolda iyi bir kılavuzdur.

Meşâyih der ki: Mücâhedeler, müşâhedelere sebep olur.

Birisi derse ki: Brahmanlar (*Berâhime*) ve filozoflar da gerçekten nefisle mücâhede ederler ama onların mücâhedesi müşâhedeye sebep olmaz.

Biz deriz ki: Çünkü onlar mücâhede yaparlar ama en önemli şartı unuturlar. O da "hâlis olarak bizim uğrumuzda" olma şartıdır. Onlar; hevâ, dünya, halk, riyâ, gösteriş (*süm'a*), şöhret, baş olma arzusu, böbürlenme ve mahlûkata tekebbür uğruna mücâhede ederler. Allah için mücâhede eden, önce haramları terk etmekle mücâhede eder; sonra şüpheli şeyleri terk etmekle uğraşır; sonra da fuzuli işleri terk etmeğe gayret eder; sonra nefsi tezkiye için başka alâkalardan kesilmeğe çalışır; sonra tüm vakitlerinde kalbini meşgul eden şeylerden arındırmağa gayret eder; kötü huylardan tahliyeye ve kalbi tasfiyeye çalışır. Sonra her iki âleme iltifatı terketmekle, dünya ve ukbâdan kat-ı nazar ederek rûhunu ziynetlendirip yüceltmekle mücahede eder.

İşte böylece inkıta ve infisal ile Allah'ın dışındaki şeylerden tamamen kesilerek

mücâhede edenleri, biz vuslat ve visâl ile yollarımıza ulaştırırız.

Bil ki, hidâyet vehbî ve kesbî olmak üzere iki kısımdır. Vehbî olan hidayet, Allah'ın bir hîbesidir. Bu, kesbî olana göre daha önde gelir. Kesbî hidâyet kulun çalışmasıyla elde edilir ve vehbî olana göre ikinci derecede yer alır. Allah Teâlâ'nın *"Bizim uğrumuzda mücâhede edenleri..."* âyeti, mevhibe hidâyetinin kulun uğraşmakla elde ettiği hidâyetten öncelikli olduğuna işâret eder. Kulun gayret sarf etmesi, bu tohumun meyvesidir. Vehbî hidâyet tohumu, Allah'ın inayeti ile kulun tabiat arzına ekilmeseydi, gayret ve uğraşma bitkisi o yerde bitmezdi. Bu ekilen şey kulun mücâhedesini artırıp yetiştirmeseydi, kesbî hidâyet mahsûlü ile semere vermezdi.

Hafız der ki:

Bir kısmı çalışıp çabalamakla dosta kavuşmak istediler
Bir kısmı da işi takdire havâle ettiler

Bazı büyükler demiştir ki: Nübüvvet ve risâlet saltanata benzer; ilâhî bir vasıf olup kulun kesbine ve kazancına bağlı değildir. Velâyet ise vezirlik gibidir; bunda kulun kesbi söz konusudur. Dolayısıyla vezirlik nasıl ki, kesb ile elde ediliyorsa, velâyet de kesb ile elde edilir.

"Hiç şüphe yok ki Allah iyi davrananlarla beraberdir." Yani, dünyada nusret, yardım ve koruma ile; âhirette de mağfiret, ecir ve sevap ile iyilik yapanların yanındadır.

*et-Te'vîlâtü'n-Necmiyye'*de der ki: Muhakkak ki Allah muhsinlerle beraberdir; onlar, Allah'ı görür gibi O'na ibâdet ve kulluk eden kimselerdir.

*Keşfü'l-esrar'*da der ki: Bu hususta üç menzil vardır: Birincisi, bâtında heva ve hevesle cihâd. İkincisi, dışarıda din düşmanları ve kâfirlerle cihâd. Üçüncüsü, Hak ve hakikatin açıklanmasında hüccet ve delilleri koymakla yapılan cihâd.

Kâfirleri def etmek için yapılanlara cihâd denir. "***Bizim yolumuzda cihad ediniz***" (Hac, 22/78) âyeti, bu üç durumu da açıklar. Zâhirde cihâd edenin nasibi rahmettir. İctihad ile cihâd edenin nasibi ismettir. Na't ile cehd edenin nasibi ise kavuşma ikramıdır. Her üç kimse için de gerekli olan şart şudur: Allah için, Allah yolunda gayret eden kimsenin hil'ati hidayettir. Şöyle buyurulmuştur: *"Kuşkusuz Allah muhsinlerle beraberdir."* Yani, hidayet verdiğimle beraber olurum, o da benimle olur. Kul hal diliyle şöyle der: Ey İlâhî! Lütfunla hidayet verdin. Hizmet ve tâat ve kulluk ekinini ilâhî yardımınla yeşerttin. Kulluğumuzun kabul edildiğinin işâreti olan su mesajıyla ve nazar tecellîsiyle muhabbet meyvesini yetiştirdin. Şimdi hile ve tuzak zehirlerini ondan uzak tut. Kendi yükselttiğin binayı benim cürmüm ile harap etme.

Ey Rabbim, Sen zayıf ve güçsüzlerin sığınağısın. Sana gelmek isteyenlere yolu kolay kıl. Kalp ve vicdan sâhiplerine şâhid Sensin. Nimetlerini artırıp bizi muhâfaza etsen ne güzel olurdu.

Benim ruhumun bahçesi senin rızân olsun

Kıblegâhım senin sarayın olsun
Benim cihanı gören gözümün sürmesi,
Senin ayağının toprağı olsun
Eğer benim fenâya ermemi istersen
Benim işim senin murâdına uygun olsun
Gönlüm zerre gibi seni arzulamakta
Bu zerre daima seni istesin

Bu, *Rûhu'l-beyân min cevâhiri'l-maânî* adlı tefsirin ikinci cildine (*mücelled*) koyduğum özlü mânâların sonudur. Aralara faydalı ibâre, işâret ve rabbâni ilhamları da dizdim. İnşaallah akıl sâhibi kimselerin hüsn-i kabûlüne mazhar olur. Allah dilediğine karşılıksız bol bol verir (*vehhâb*). [203]

. Ebû Dâvûd, Cihad 18; Nesâî, Cihad 1; Müsned, III, 124.
. Aclûnî, II, 347.
. Münâvî, VI, 43; Aclûnî, II, 292.
. Müslim, Zikir 1-3, 20-22; Zebîdî, İthâf, IX, 624.
. Bu kısım, Melik ve Samed olan (her şey O'na muhtaç, O hiç bir şeye muhtaç olmayan) Allah'ın yardımı ile Pazar gününün büyük kuşluk vaktinde tamam oldu.
Farsça dedim ki:
Hicretten tam olarak bin yüz doksan yıl geçti
Mevsim sonbahar sonu, gül bahçesinde bir yaprak bile kalmadı
Cemaziyelevvel ve âhir ayında, kalem bülbülü inlemeyi bıraktı
İkinci cilt sona erdi, bu pazarın gündüzü karardı
Bu işte harcanan gayret, Hakkı'nın kaleminin ucuyla sona erdi
6. cildin sonu7. cilt inşaallah Rûm sûresi ile başlayacak.